

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Навчально-науковий інститут педагогіки

**ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНИХ
СТАНДАРТІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

(збірник науково-методичних праць)

Житомир – 2013

УДК 371.13: 372: 378

ББК 74.1 / 74.58

П 45

Рекомендовано до друку Вченою Радою Житомирського державного університету імені Івана Франка від 22 лютого 2013 року, протокол № 7

Рецензенти:

Вітвицька С.С. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка;

Смагін І.І. – доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

Сахневич І.Д. – кандидат педагогічних наук, доцент, заступник начальника навчального відділу Житомирського інституту культури і мистецтв Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв;

Тищук Л.І. - кандидат психологічних наук, завідувач Житомирського центру розвитку дитини №53 “АБВГДейка”.

Літературний коректор:

Мирончук Н.М. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка

П 45   Підготовка педагогів до впровадження державних стандартів дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В.Є. Литнєва, Н.Є. Колесник, Т.В. Наумчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2013. – 574 с. + CD.

У збірнику науково-методичних праць представлено результати науково-дослідної та навчально-методичної діяльності майбутніх учителів початкової школи та вихователів ДНЗ; висвітлено теоретико-методичні основи інноваційної діяльності педагогів дошкільної та початкової освіти Житомирщини; розкрито впровадження освітніх інновацій у систему підготовки майбутніх педагогів ДНЗ і початкової школи відповідно до впровадження державних стандартів.

Збірник науково-методичних праць адресується науковцям, педагогам-практикам, майбутнім учителям початкових класів та вихователям ДНЗ, методистам дошкільної та початкової ланки освіти.

УДК 371.13: 372: 378

ББК 74.1/ 74.58

ПЕРЕДМОВА

ПРАЦЮЄМО В НОВИХ СТАНДАРТАХ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Сучасні тенденції існування світового співтовариства засвідчують, що життя стає все складнішим і менш стабільним, країни – взаємозалежними, події — непередбачуваними. Конструктивному співіснуванню Людини зі Світом протипоказані екстремізм і радикалізм у будь-яких формах, коли різко зростає відповідальність кожної людини за свої рішення, результати власних дій та їх наслідки для Природи, Культури, Людей, Самої Себе. Велику роль у цих процесах відіграє освіта.

Загальновизнано, що система цінностей та норм освітньо-педагогічного процесу носить культурно-історичний характер. Тому методологічно безплідним, на наш погляд, є позитивістські пошуки надісторичних раз і назавжди даних стандартів, норм та ідеалів освітянського процесу. Поступово втрачає свої позиції сенс педагогічної діяльності, напрацьований на попередньому, модерному щаблі історичного розвитку. У світовому освітянському просторі помітні спроби пошуку нового сенсу педагогічної діяльності, які ґрунтуються на постмодерних засадах, адже стара система норм та стандартів освіти вже не відповідає новим реаліям, а нова – ще тільки формується. Це явище характерне для світового освітянського простору.

У 2011 Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України Постановою Кабінету Міністрів України №462 від 20.04.2011 р. затвердило новий державний стандарт початкової загальної освіти, поетапне впровадження якого розпочалось з 1 вересня 2012 року.

Новий Державний стандарт початкової загальної освіти ґрунтується на засадах особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів. За останні роки в галузі освіти відбулися кардинальні зміни, мета яких – піднести освіту на принципово новий якісний рівень.

Упровадження компетентнісного підходу в шкільному навчанні давно вже є загальноєвропейською практикою. У вітчизняній освіті – це засіб її модернізації, спроба вийти за межі традиційної моделі навчання, яка обмежувалася формуванням в учнів знань, умінь та навичок. Завдання, що постає перед сучасним учителем, значно ширше. Набутий у процесі навчання досвід має трансформуватися у здатність учня застосовувати результати навчання у практичній діяльності.

Першим кроком у цих реформах стало впровадження обов'язковості освіти дітей з п'яти років, розроблення програми розвитку старших дошкільнят „Впевнений старт”. Наступним етапом – оновлення Державного стандарту початкової й загальної освіти, поступове впровадження якого розпочалося з 1 вересня 2012 року.

Уперше в історії незалежної України вітчизняна школа, зокрема й початкова, прямує до кращих європейських стандартів, здобуває можливість бути конкурентноспроможною у повному розумінні цього слова, піднятися на якісно новий рівень підготовки школярів. У процесі розроблення нової редакції

Державного стандарту початкової загальної освіти ретельно вивчено зарубіжний досвід та враховано кращі традиції вітчизняної освіти. Новий стандарт початкової освіти містить низку абсолютно нових рішень. Тепер молодші школярі з усієї України вивчатимуть обов'язкові курси „Іноземна мова” з першого класу, а „Сходинок до інформатики” – з другого. Но-новому проходитиме урок фізичного виховання – скасовано систему нормативів, оцінювання здійснюватиметься вербально. Передбачено також широке використання здоров'язбережувальних технологій та екологічну спрямованість освіти.

Таким чином, серед нововведень – упровадження нового державного стандарту початкової освіти, відмінності нових навчальних програм, особливості їх реалізації у нових підручниках, забезпечення неперервності освіти, технології інтегрованого навчання, інтерактивні методики в початковій школі, методики викладання варіативних курсів.

Компетентнісно орієнтована освіта за своєю суттю є особистісною. Результат навчання зі „знаю, що...” має змінитися на „знаю, як...”. У Державному стандарті результати навчання подаються в категоріях компетентнісної моделі освіти, тобто увагу зосереджено на результативній складовій початкової освіти, а не на збільшенні обсягу знань. Інноваційним аспектом є визначення у документі необхідних для успішного навчання і соціалізації учнів **ключових і предметних компетентностей**.

Для виконання поставлених державою завдань учителю необхідно зрозуміти та прийняти нові цілі початкової та дошкільної освіти. Учитель – це транслятор нових ідей у педагогіці, провідник дитинства у сучасний світ. Сьогодні його мета – виховання успішної, компетентної, готової до життя в сучасному світі особистості.

Майбутні професіонали, яких готує вітчизняна освітня система, повинні долучитися в європейський освітній простір, щоб не залишатися поза Європою не тільки в освіті, а й у житті загалом.

У зв'язку з цим треба забезпечити сучасне ставлення до стандартів освіти. Стандарти повинні збагачуватися шляхом диференціації учасників навчального процесу за рівнем підготовки. Традиційний підхід до змістової компоненти стандартів освіти орієнтований на певну уніфікацію, певну усередненість інтелекту.

Отже, тільки за умови демократизації навчального процесу можна забезпечити умови для формування особистості професіонала в контексті вимог ХХІ століття, формування в неї творчого критичного мислення. Слід наполегливо рухатись до великої мети – побудувати всю справу навчання і виховання кожної конкретної дитини на основі її природних здібностей, а отже, визнати основними стимулами навчання інтерес дитини, задоволення потреби в пізнанні, самопізнанні та розвитку.

Литньов Володимир Євгенович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
директор навчально-наукового інституту педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЖИТОМИРЩИНИ

Наумчук Тетяна Володимирівна,
викладач кафедри педагогіки і психології,
методист Житомирського ОППО
(Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти)

БАЗОВИЙ КОМПОНЕНТ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ — СТАРТ НА ІННОВАЦІЙНИЙ ТА КРЕАТИВНИЙ ПОШУК ПЕДАГОГА ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Сучасний дошкільний навчальний заклад – це місце, де дитина має здобувати досвід широкої емоційно-практичної взаємодії з дорослими та однолітками.

Саме в дитячому садку, в якому дитина реалізує своє право на індивідуальний розвиток, украй важливим є особистісно орієнтований підхід до розвитку і виховання дитини.

2012-2013 навчальний рік ознаменований новими важливими завданнями, поставленими перед дошкіллям державою. З вересня освітній процес у кожному дитячому садку спрямовується на реалізацію вимог, визначених новою редакцією Базового компонента [2, с.2]. Саме впровадження Державного стандарту – Базового компонента дошкільної освіти України ґрунтується на основних положеннях Міжнародної конвенції ООН про права дитини, Законах України „Про освіту”, „Про дошкільну освіту”, „Про охорону дитинства”, інших нормативних актах стосовно дитинства.

Засадами нового Базового компонента дошкільної освіти є:

- визнання самоцінності дошкільного дитинства, його особливої ролі в розвитку особистості;
- збереження дитячої субкультури;
- створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дитини, її базових якостей;
- пріоритет повноцінного проживання дитиною сьогодення у порівнянні з підготовкою до майбутнього етапу життя;
- повага до дитини, врахування індивідуального особистого досвіду дошкільника;
- компетентнісний підхід до розвитку особистості, збалансованість набутих знань, умінь, навичок, сформованих бажань, інтересів, намірів та особистісних якостей і вольової поведінки дитини;
- надання пріоритету соціально-моральному розвитку особистості, формування у дітей уміння узгоджувати особисті інтереси з колективними;
- формування у дітей цілісної, реалістичної картини світу, основ світогляду.

Базовий компонент визначає зміст і структуру дошкільної освіти за його інваріантною і варіативною складовими.

Інваріантна складова змісту дошкільної освіти формується на державному рівні і є обов'язковою для навчальних закладів різних типів і форм власності, що забезпечують реалізацію завдань дошкільної освіти. З огляду на важливість дошкільного дитинства як базового періоду для формування способів пізнання, розуміння та відображення внутрішньої (психічної) та зовнішньої (Всесвіт) картини світу, змістом Базового

компонента дошкільної освіти визначено освітні лінії, що забезпечують засвоєння дитиною способів (механізмів) розвитку (саморозвитку), набуття знань, умінь і навичок.

Інваріантну частину змісту дошкільної освіти систематизовано за освітніми лініями „Особистість дитини”, „Дитина в соціумі”, „Дитина в природному довкіллі”, „Дитина у світі культури”, „Гра дитини”, „Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі”, „Мовлення дитини”, що забезпечує неперервність змісту освітніх ліній дошкільної та початкової ланок. Виключення з інваріантної частини будь-якої з освітніх ліній порушує цілісність розвитку дитини на рівні дошкільної освіти і наступність її в початковій школі.

Варіативна складова змісту дошкільної освіти визначається дошкільним навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону, навчальних закладів, індивідуальних освітніх запитів дітей та (або) побажань батьків або осіб, які їх замінюють [1, с.3].

Базовий компонент дошкільної освіти реалізується програмами розвитку дитини „Я у Світі”, „Впевнений старт”, „Дитина в дошкільні роки”, „Українське дошкілля”, парціальними програмами „Англійська мова” Т. М. Шкваріна, „Україномовець” П. П. Кононенко, „Хореографія” А. С. Шевчук, які відкривають можливість працювати над індивідуальним розвитком кожної дитини, застосовувати в роботі інноваційні педагогічні технології, методики та підходи, спонукає вихователів розкривати свій творчий потенціал, креативність у підходах до вибору форм і методів розвитку дошкільника.

В. Сухомлинський наголошував: „Від того, яке було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло до її розуму і серця з навколишнього світу, – від цього значною мірою залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк”.

Тож дуже важливо замислитись, яку „руку й серце ми простягаємо дитині”, що пропонуємо для її «розуму й серця». Відповідь напрошується одна: „Виховувати і навчати, як і лікувати, мають фахівці найвищого рівня”.

Педагогічна професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний світ дитини, супровід її розвитку. Високий рівень професіоналізму, самоорганізація професійної діяльності вихователя, який гарантує саморозвиток особистості дитини, забезпечується його педагогічною майстерністю. Глибокі знання теоретичних основ педагогіки і психології – ґрунтова педагогічна озброєність – дають педагогові можливість глибше усвідомити закономірності розвитку дитини, створюють передумови для ефективного розв’язання завдань сучасної освіти.

Час потребує педагога-новатора, здатного вносити у власну діяльність прогресивні ідеї, запроваджувати нововведення, винаходити щось корисне, змінювати віджиле новим. Такий педагог – умілий та об’єктивний експерт: він терпляче спостерігає за дітьми, вивчає та уточнює для себе типові прояви кожного, уважно аналізує факти, з’ясовує їх причини, ознайомлюється з обставинами, виробляє виважені судження та об’єктивні оцінки. Йому притаманні високі особистісна та професійна культура, творчий потенціал, смілива педагогічна позиція, сучасний світогляд, усвідомлення своєї відповідальності перед вихованцями, сім’ями, які довірили йому найдорожче. Програми зорієнтовані на педагога, якому тісно в жорстких рамках приписів і регламентованих вимог, і який потребує права на власний вибір, прояв творчості та винахідництва.

О. Антонова пропонує ознаки педагогічної креативності:

- високий рівень соціальної і моральної свідомості;
- пошуково-перетворюючий стиль мислення;
- розвинені інтелектуально-логічні здібності;
- проблемне бачення; творча фантазія, розвинута увага;

- специфічні особистісні якості (допитливість; самостійність; наполегливість; ентузіазм);
- специфічні мотиви (необхідність реалізувати своє „Я”; бажання бути визнаним;
- творчий інтерес;
- захопленість творчим процесом своєї праці;
- прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах педагогічної праці);
- комунікативні здібності;
- здатність до самоуправління;
- високий рівень загальної культури.

Розроблений перелік ознак педагогічної креативності можна використовувати для проведення оцінювання і самооцінювання педагога, а також для розробки на цій основі програми самовдосконалення.

Параметри, які характеризують педагогічну креативність.

Здатність до здійснення творчого підходу в педагогічній діяльності (креативність):

- швидкість мислення (кількість ідей, яка виникає за одиницю часу);
- здатність швидко і без внутрішніх зусиль переключатися з однієї ідеї на іншу;
- здатність до генерування ідей, які відрізняються від загальноприйнятих, допарадоксальних, несподіваних рішень (для вихователя – пошукових форм, методів, засобів навчальної та виховної діяльності);
- відчуття витонченості ідеї;
- здатність дивуватися; відкритість та інтерес до всього нового;
- здатність приймати рішення в ситуаціях невизначеності, робити власні висновки і доводити їх до кінця, ризикуючи особистим успіхом та репутацією;
- здатність до гнучкого образного мислення, яке може проявлятися у конструюванні нової оригінальної наочності;
- гнучкість словесного мислення, яскрава образна мова, вміння „запалити” дітей своєю розповіддю ;
- вибірковість до пізнання нового;
- пошуково-перетворчий стиль мислення;
- творча фантазія, розвинене уявлення; проблемне бачення ситуації;
- здатність „порушувати спокій”, глибоко занурюватися у привабливу діяльність, швидко переключати увагу.
- прагнення до винаходів, творчості; інтерес до загадок, парадоксів, імпровізації;
- здатність самостійно приймати рішення.

Здатність постійно розвивати творчий педагогічний досвід, компетентність:

- бажання підвищувати професійну компетентність, отримувати нові знання, розвивати відповідні вміння, навички педагогічної діяльності;
- здатність швидко знаходити, набувати у творчих пошуках нові знання, розширювати свій професійний кругозір;
- уміння цілеспрямовано вивчати питання або проблеми, пов’язані із педагогічною діяльністю;
- почуття задоволення від збагачення досвіду педагогічної діяльності й водночас – творчого невдоволення рівнем досягнень, як умова подальшого зростання професійної компетентності.

Здатність формувати та реалізувати творчу методичну систему педагогічної діяльності:

- стійка потреба у систематичному збагаченні досвіду педагогічної діяльності;
- здатність до самостійного формування глибоких і систематичних знань у процесі вирішення ключових навчальних та виховних проблем;
- уміння розробляти гнучку стратегію творчої педагогічної діяльності на основі визначення мети й побудови відповідної до неї програми;
- здатність мобілізувати власний досвід або швидко набувати додаткової компетентності з метою розв'язання важливої та складної педагогічної проблеми;
- почуття відповідальності при виконанні творчих професійних завдань.

Педагогічна креативність педагога дошкільного навчального закладу розвивається впродовж усієї інноваційної педагогічної діяльності і є вирішальним чинником його просування до вершин педагогічної майстерності. Ще В. Сухомлинський підкреслював, що лише творчий педагог здатний запалити у дитини жагу пізнання, тому кожному педагогові необхідно розвивати креативність, що є головним показником його професійної компетентності.

Список використаної літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти / [Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л. та ін.; наук. кер. А. М. Богуш]. – К., 2012. – 26 с.
2. Вивчаємо Базовий компонент. „Дошкільне виховання”. – 2012. – № 9. – 40 с.
3. Закон України „Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу” від 06.07.2010 № 2442-VI.
4. Крутій К.Л. Інноваційна діяльність у сучасному дошкільному закладі: метод. аспект / К.Л. Крутій, Н.В. Маковецька. – Запоріжжя: ТОВ „ЛПС” ЛТД, 2004. – 128 с.
5. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. – К.: Академвидав, 2004. – 456 с.
6. Трик Х.Е. Креативность как процесс. – М.: Наука, 1987.

Ананченко Лілія Вікторівна,
вихователь
(Новоборівський ЦРД „Казка”)

ПІЗНАТИ ТА ЗБЕРЕГТИ СКАРБИ РІДНОЇ ЗЕМЛІ

Сьогодні батьки переважно дбають про інтелектуальний розвиток дітей. Вони змагаються, чия дитина раніше навчиться читати, писати, лічити, грати на музичному інструменті, розмовляти іноземною мовою. Але мало хто виховує милосердя, чуйність, любов до ближнього, любов до природи. Завжди мала місце проблема взаємозв'язку людини і природи. Але на даний момент екологічна проблема взаємодії людини і природи, а також суспільства та навколишнього середовища стала дуже гострою і прийняла величезні масштаби. Планету може врятувати лише діяльність людей, що здійснюється на основі глибокого розуміння законів природи, потрібно усвідомити, що людина – всього лише частина природи.

Дошкільна установа вже сьогодні покликана проявити наполегливість у вихованні нового покоління, якому властиво особливе бачення світу як об'єкту його постійної турботи. У дітей дошкільного віку є необхідні передумови формування позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природи. Їм доступне розуміння різнобічних цінностей природи, вони вмють виразити свої емоції від спілкування з природою у творчій діяльності, знають правила поведінки в природі, можуть оцінити свої вчинки та вчинки інших.

Дитина пізнає світ із відкритими душею і серцем, а тому враження дитинства закарбовуються в пам'яті назавжди. І від нас, вихователів, залежить, якими будуть ці враження, чи стане людина добрим господарем на землі, справжнім громадянином. Тому потрібно виховувати у дошкільнят кращі людські якості. Такому вихованню найбільше сприяє активне й творче спілкування з природою.

Запорука успішного екологічного виховання дошкільнят – якнайширше застосування різноманітних ефективних форм і методів навчання. Такими, зокрема, є ігри, словесно-логічні завдання, практично-дослідницька робота тощо. Бажано комплексно застосовувати їх у різні режимні моменти життя дошкільного закладу. На етапі дошкільного дитинства складається початкове відчуття навколишнього світу: дитина отримує емоційне враження про природу, накопичує уявлення про різні форми життя.

Робота з дітьми припускає співпрацю, співтворчість педагога і дитини і виключає авторитарну модель навчання. Заняття будуються з урахуванням наочно-дієвого і наочно-образного сприйняття дитиною навколишнього світу і направлені на формування екологічних знань і екологічно правильного ставлення до природних явищ і об'єктів.

Ознайомлення дітей з природою здійснюється в різноманітних формах: на заняттях, екскурсіях, в повсякденному житті (у праці, спостереженнях, у куточку природи, іграх на майданчику). Навчання дітей на заняттях здійснюється різними методами. Вибір методу залежить від виду заняття, від його основного завдання. На одних заняттях формуються первинні знання. З цією метою вихователь використовує спостереження, розгляд картин, читання художніх творів, розповідь, показ діафільмів. На інших уточнюються, розширюються і поглиблюються знання, також на цих заняттях використовується праця дітей в природі, бесіди, дидактичні ігри, узагальненні спостереження. Починаючи з середньої групи організовуються екскурсії. Додатково до занять у всіх групах проводяться цільові прогулянки.

Ефективність заняття залежить від того, як педагог підготується до його проведення. Намітивши тему заняття, він повинен поповнити, уточнити власні природознавчі знання по темі, а потім розробити програмні завдання заняття. При цьому вихователь повинен пам'ятати, що один і той же програмний зміст повинен повторюватися в заняттях, в інших формах роботи, при використанні різних методів, оскільки знання засвоюються дітьми поступово. Готуючись до проведення заняття, вихователь повинен продумати, які наочності підібрати на допомогу: картини, малюнки, гербарії, календарі погоди і т. п.; які тварини, рослини, види корму, предмети догляду за тваринами і рослинами будуть потрібні для роботи. У ході заняття вихователь використовує пошукові питання, порівняння, дослідницькі дії. Під час заняття важливо привертати до виконання завдання всіх дітей.

Для того щоб краще засвоїти отримані знання на заняттях, застосовуємо в роботі ознайомлення з природою – спостереження. Підготовка вихователя до проведення спостереження починається з вибору об'єкта. Рослина або тварина, вибрана для спостереження, повинні бути у хорошому стані. Якщо спостереження проводиться в приміщенні, слід продумати його організацію: об'єкт повинен бути добре освітлений, розташований так, щоб до нього було легко підійти. Дітей розташовують ближче до спостережуваного предмету, так, щоб всім було добре видно, а при необхідності можна було б діяти з об'єктом спостереження (поторгати, погладити, погодувати). Для спостереження на ділянці або в найближчому природному оточенні необхідно вибрати найбільш зручне місце, розташувати дітей так, щоб усім було зручно спостерігати. У процесі спостереження потрібно дати дітям можливість пересвідчитися в розмаїтті барв,

форм, звуків природи, звернути їхню увагу на естетичні особливості її об'єктів, насамперед на кольори та форми в природному довкіллі. Підсиленню вражень від милування природою під час спостережень сприяє читання гарних поетичних рядків, виконання творчих завдань (скласти осінній букет). Виходячи з положення про те, що запорукою успішного проведення спостережень є включення в обстеження об'єкта різних аналізаторів, можна запропонувати дітям тактильно обстежити кору різних дерев, слухання шелесту листя, вдихнути осіннього повітря. У завершальному спостереженні слід відновити всю картину розвитку, спостережувану дітьми. Цьому допоможе щоденник спостереження (він може бути різним: у вигляді малюнків, гербарію, а в старших групах і як схематичне віддзеркалення змін).

Екскурсія – засіб ознайомлення дітей з природою. Перш ніж відправитися в першу подорож, потрібно продумати загальну систему прогулянок-походів з перспективою на цілий рік. Потрібно передбачити їх цілі й завдання, зміст, фізичні навантаження, зв'язок з іншими формами роботи. Підготовку доцільно почати з підбору відповідної літератури, докладного ознайомлення з флорою і фауною місць передбачуваних спостережень, географією району. Потрібно добре знати особливості кліматичних умов, рельєфу, ґрунту, мережу гідрографії. Треба пам'ятати, що кожен похід повинен стати емоційно значущою подією в житті дітей, тому потрібно ретельно відбирати різноманітні, цікаві маршрути подорожей, що забезпечують тісне спілкування з природою. Доцільно прогулянки-походи проводити один-два рази в тиждень. У прогулянках-походах важливо передбачити оптимальні фізичні навантаження, які повинні збільшуватися поступово з урахуванням здоров'я і рухової підготовленості дітей.

Разом із спостереженнями для розширення представлень дітей про доступні явища і предмети природи широко використовують різноманітні ігри: дидактичні, рухомі й творчі. У них діти накопичують досвід, творчо застосовують отримані знання.

Запорука успішного екологічного виховання дошкільнят – якнайширше застосування різноманітних ефективних форм і методів навчання. Такими, зокрема, є ігри, словесно-логічні завдання, спостереження, практично-дослідницька робота тощо. Бажано комплексно застосовувати їх у різні режимні моменти життя дошкільного закладу. На етапі дошкільного дитинства складається початкове відчуття навколишнього світу: дитина одержує емоційне враження про природу, накопичує уявлення про різні форми життя. Тому потрібно акцентувати увагу дошкільнят і на тому факті, що рослинний та тваринний світ через неправильне, а подекуди й хижацьке природокористування, не завжди буває в ідеальному стані, а тому, оцінюючи рослини, потрібно звертати увагу і на пошкодження, реальний стан природного довкілля. Оскільки здатність помічати естетичні властивості об'єктів та явищ природи не розвивається у дітей спонтанно, потрібно намагатися сформувати в них досвід застосування прийомів виділення естетичних властивостей навколишньої природи, спонукати їх виявляти бажання милуватися природою, помічати її красу.

Список використаної літератури

1. Грицан М. Сучасна екологічна освіта: передумови, принципи завдання / Грицан М., Курик М. // Дошкільне виховання. – 2001. – №10.
2. Лисенко Н. В. Дошкільник і екологія / Лисенко Н. В. – К.: „РУМК”, 1991.
3. Плохій З.П. Виховання екологічної культури дошкільників: метод. посіб. / Плохій З.П. – К.: Ред. журн. „Дошк. вихов.”
4. Половіна О. Сприймати природу розумом і серцем / Половіна О. // Дошкільне виховання. – 2006. – №11.
5. Яришева Н.Ф. Методика ознайомлення дітей з природою: навч. посібник / Яришева Н.Ф. – К.: „Вища школа”, 1993.

Бондарчук Валентина Анатоліївна,
вихователь-методист
(Володарськ-Волинський ДНЗ „Веселка”)

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ОЗДОРОВЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

На сучасному етапі однією із пріоритетних проблем дошкільної освіти, як зазначено в Державній цільовій програмі розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, є збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини [3, с. 2.]

Базовий компонент дошкільної освіти, Базова програма чітко визначають проблему здоров'я однією із найголовніших складників ціннісного розвитку дошкільнят.

Збереження та зміцнення здоров'я дітей набуває особливої актуальності, оскільки дедалі помітнішою стає тенденція до погіршення його стану. Причини криються і в екології, і в харчуванні, й у ритмі життя. І тому перед педагогами дошкільних закладів постає питання пошуку та організації різносторонніх підходів до зміцнення здоров'я дошкільників.

Одним із пріоритетних напрямків роботи нашого дошкільного навчального закладу «Веселка» є зміцнення фізичного та психічного здоров'я дітей, шляхом впровадження в освітньо-виховний процес різноманітних оздоровчих та профілактичних технологій інноваційного та здоров'язбережувального характеру.

Сутність здоров'язбережувальних та здоров'ятворчих технологій постає в комплексній оцінці умов виховання та навчання, які дозволяють зберігати наявний стан дітей, формувати більш високий рівень їхнього здоров'я, навичок здорового способу життя, здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку. Дані технології реалізуються через створення безпечного розвивального середовища, екологічно сприятливого життєвого простору, повноцінного медичного обслуговування, харчування, оптимізації рухового режиму, підходу до формування в дітей ціннісного ставлення до власного здоров'я.

В умовах нашого дошкільного закладу педагоги використовують у роботі наступні інноваційні оздоровчі технології: валеокорекцію, імунну гімнастику, звукову гімнастику, пальчикову гімнастику, дихальну гімнастику О.М. Стрельникової, гімнастику з елементами хатха-йога, мудри, ігри-медитації, різноманітні види масажу (точковий, дотиковий, з природним матеріалом), оздоровчі хвилинки, етнопедагогіку, а також здоров'язберігаючі технології терапевтичного спрямування: піскотерапію, кольоротерапію, казкотерапію, музикотерапію, сміхотерапію, ігротерапію та арт-терапію.

Зупинюсь детальніше на використанні цих технологій.

Валеокорекція активізує розумову діяльність шляхом стимуляції мозкового і периферійного кровообігу. Валеокорекцію педагоги нашого закладу впроваджують в різні види діяльності дошкільників: діти виконують вправи для язика, очей, хребта, вимовляючи звуки на видиху. Такі вправи розвивають артикуляційний апарат дошкільників, сприяють профілактиці порушень постави, зміцнюють зорові м'язи, викликають інтерес до рухової діяльності.

Дбаючи про здоров'я дітей, використовуємо **імунну гімнастику**, яка дає організму емоційний оздоровчий заряд. Вона супроводжується виконанням масажу під час розповіді казки. Діти виконують вправи після ранкової гімнастики та денного сну.

Звукова гімнастика дає позитивний результат під час використання її на заняттях. Дихальні вправи з використанням звуків стимулюють діяльність діафрагми, тренують

голосові зв'язки, послаблюють дихальні м'язи, підвищують емоційний тонус всього організму. Під час вимовляння таких звуків, як [н], [в], [з], [ж], [м], [р], [б], [т], [с], вібрація голосових зв'язок передається на легені, трахеї, бронхи, а від них – на грудну клітку. Такий вібромасаж розслаблює м'язку мускулатуру бронхів. Елементи такої гімнастики практикуємо під час виконання вправ ранкової гімнастики та на фізкультурних заняттях, під час організації ігрової діяльності дітей.

Для оздоровлення дошкільників використовуємо **пальчикову гімнастику**, яка сприяє розвитку гнучкості пальців кисті долоні, а також розслабленню і відпочинку напружених м'язів руки. Тренування пальців рук впливає на дозрівання мовленнєвої функції у дітей. Пальчикові вправи допомагають не лише формувати навички рухових дій пальцями обох рук, а й розвивати зорову, слухову увагу, координацію рухів. Пальчикову гімнастику педагоги нашого закладу використовують у різних видах діяльності дітей. Вправи пальчикової гімнастики пропонуємо дітям у ігровій формі. Дошкільнята залюбки показують будь-які римовані вірші, казки або зображення умовних предметів чи фігур за допомогою пальців та кисті рук. Під час проведення пальчикової гімнастики дотримуємось таких вимог:

- задіюємо всі пальці рук дитини;
- вправи поєднуємо так, щоб чергувались стискання, розтискання та розслаблення кисті, окремо виконуються рухи з кожним пальцем;
- вправи та ігри добираємо відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей;
- тексти дібраних вправ обов'язково містять пізнавальний зміст.

Велика увага приділяється використанню **дихальної гімнастики О.М. Стрельникової**. Роботу з дітьми з формування правильного дихання починали з вироблення у дітей умінь виконувати різні види вдихів та видихів. Таку гімнастику ми використовуємо з метою профілактики захворювань органів дихання. Ця гімнастика є елементом ранкової гімнастики, гімнастики пробудження, фізкультурних занять.

З метою оздоровлення дітей впроваджуємо елементи оздоровчої **гімнастики хатха-йога**, яка поліпшує поставу, зміцнює хребет. Складовими частинами гімнастики хатха-йога є асани (статистичні пози) і пранаями (дихальні вправи), які дають змогу здійснювати контроль за функціями внутрішніх органів. Використовується йога під час ранкової гімнастики та занять фізичною культурою. Таку гімнастику проводимо у ігровій формі, з використанням сюжетів казок. При навчанні дітей гімнастиці хатха-йога дотримуємось принципів поступовості та систематичності.

Також у роботі з дошкільниками використовуємо **мудри** – це особливі положення пальців рук, які використовуються для збереження, відновлення та покращення здоров'я дітей. Мудри позитивно впливають на розвиток мислення, мовлення, а також дрібної моторики рук. Використовуємо мудри в роботі з дітьми у вільний час, між заняттями, перед сном та у період інфекційних захворювань.

У різних видах роботи з дітьми використовуємо **ігри-медитації**. Ці ігри сприяють урівноваженості й душевному спокою, та дають змогу налаштувати дитину на цікаву для неї роботу. Під час таких ігор педагоги пропонують дітям усміхатися, позбутися напруження всіх м'язів тіла. Деякі ігри-медитації проводимо під супровід класичної музики. Такі ігри активізують позитивні емоції дітей.

Невід'ємною частиною оздоровлення дітей є **різноманітні види масажу**: точковий, дотиковий, з застосуванням природного матеріалу. Починаючи зі старшого дошкільного віку, практикуємо точковий масаж, розроблений лікарем О. Уманською. Систематичне виконання точкового масажу підвищує стійкість проти холоду, вологості, вірусів та

мікробів. Він мобілізує захисні сили організму, тож є загартувальним заходом. Системне використання значно знижує захворюваність на нежить, бронхіт, ангіну, астму і гайморит [5,с.14]. Проводимо масаж після ранкової гімнастики та денного сну в осінньо-зимовий період.

З метою розвантаження, зняття втоми педагоги закладу впроваджують у свої заняття масажі із застосуванням природного матеріалу (каштани, горіхи, шишки, жолуді). Такі масажі сприяють розвитку дрібної моторики рук, поліпшують емоційний настрій дітей.

Практикуємо і проведення **оздоровчих хвилинок**. Педагоги проводять під час занять та між ними у вигляді: комплексів вправ для позбавлення напруження м'язів спини, шиї, очей, сидячи або стоячи за столами; масажу рук; пальчикової гімнастики; елементів релаксації.

Оздоровчі хвилинки тривають 1,5-2 хвилини.

Здійснюючи пошук сучасних способів оздоровлення дітей використовуємо багатий досвід народної педагогіки, що дає можливість урізноманітнювати навчально-виховний процес. З дошкільнятами проводимо фізкультурні заняття, свята в народному стилі («Ми – козачата», свято народної гри), фізкультхвилинки з використанням малих фольклорних жанрів, дитячі народні рухливі ігри, ігри-забави, ігри атракціони.

Важливою вимогою Базової програми і сучасного життя є здоров'язбережувальна і здоров'яформувальна спрямованість освітнього процесу в дошкільному закладі. Тому в роботу з дітьми впроваджуємо оздоровчі технології терапевтичного спрямування: піскотерапію, кольоротерапію, музикотерапію, сміхотерапію, казкотерапію, ігротерапію, арт-терапію. Ці технології дають змогу проводити оздоровлення в цікавих різноманітних формах, забезпечують фізичне, соціально-емоційне, духовне, інтелектуальне благополуччя малюків, а також профілактику різних захворювань, поліпшення їх психоемоційного стану.

Піскотерапія дає необмежені можливості для організації інтегрованої діяльності дошкільнят. Пісок – це найулюбленіший матеріал для ігор і занять дітей. Пісок можна пересипати, надавати йому певної форми, закопувати та відкопувати предмети. А ще пісок здатен «поглинати» негативну енергію та «очищати» енергетику, стабілізувати емоційний стан [7, с.14]. Для ігор з піском у всіх групах нашого дошкільного закладу облаштовані куточки, що є важливим елементом розвивального середовища. Діти мають можливість грати в пісочниці цілий рік, вільно творити, не боячись щось зіпсувати чи зламати. Заняття та ігри з піском підносять настрій, викликають емоції радості, спонукають дітей до діяльності. У процесі ігор з піском діти стають більш упевненими та здатними долати труднощі, у них розвивається тактильно-кінестетична чутливість і дрібна моторика рук.

Кольоротерапія відіграє важливу роль в оздоровленні дошкільників. Адже діти дуже чутливі до кольорів. Яскраві кольори радують і приваблюють дітей, дають можливість почуватися комфортно. Здавна відомо, що колір може лікувати. На цьому явищі й базується оздоровчий напрямок кольоротерапії. Розглядаючи можливості кольору, ми дійшли до висновку, що за допомогою кольору можна донести необхідну інформацію, скорочуючи тим самим мовленнєві пояснення. Сеанси кольоротерапії проводимо у вигляді міні-занять з використанням квітки-семицвітки. Такі заняття дають можливість розвивати у дітей зорове сприймання кольору, творчу уяву, фантазію під час гри з кольором.

Музикотерапія – напрямок оздоровчої технології, в основі якої лежить використання музики з лікувальною та корекційною метою. Музика відіграє важливу

роль у житті дітей. Вона є не тільки джерелом насолоди, а й має значні терапевтичні властивості. Педагоги нашого закладу використовують елементи музикотерапії з метою впливу на емоційно-чуттєву сферу дітей, їх духовного зростання, забезпечення релаксації та емоційного тла для оптимізації різних видів дитячої діяльності.

Щоб діти росли здоровими, веселими, впроваджуємо в освітньо-виховний процес **сміхотерапію**, у вигляді «хвилинок-смішинок», гуморин, розваг, що викликають позитивні емоції у дітей. Також використовуємо їх під час фізкультхвилинок та фізкультпауз. Адже сміх – це здоров'я, говорить народна мудрість. І дійсно, сміх допомагає зняти стрес, підняти настрій, задіює м'язи обличчя та тіла людини. Крім того, сміх – важливий спосіб дихання і позитивно впливає на фізичний розвиток дітей.

Діти дуже люблять казки. «Цілющі» властивості казки покладено в основу цілого напрямку сучасної психології – **казкотерапії**, яка дає змогу розвивати дитину на основі народних та авторських казок. Елементи казкотерапії педагоги використовують під час ігрової, інтелектуальної, трудової діяльності дітей, прогулянок, вікторин, розваг, театралізованої діяльності. У цих видах діяльності діти інсценізують, складають казки (по колу, з переплутуванням казкових героїв, введенням нового героя в казку), на фізкультурних заняттях практикується рухова казкотерапія, сприяє розвитку в дошкільників активності, самостійності, емоційності, творчості, зв'язного мовлення.

Використовуємо в роботі з дітьми й **ігротерапію**, яка є засобом ігрової діяльності й дає змогу будувати стосунки між дорослим і дитиною через гру. Цей метод є досить у спішним у роботі з дітьми, тому що в дошкільному віці провідною діяльністю є гра. Діти найлегше отримують знання і навички в грі. У процесі гри діти спілкуються, обмінюються думками. Психолог практикує в своїй роботі гудзикову ігротерапію, що допомагає зняти емоційне напруження у дітей, розвиває дрібну моторику та розумові здібності. Ігротерапія сприяє різнобічному розвитку особистості дитини.

Використання **арт-терапії** (лікування мистецтвом) у роботі з дошкільниками базується на можливостях мистецтва в досягненні позитивних зрушень в особистісному зростанні. Діти мають змогу виразити та спілкуватися за допомогою кольорів, звуків, рухів. Нашим вихованцям педагоги пропонують виражати свої почуття, емоції за допомогою ліплення, малювання, театрального мистецтва, літературної творчості. Така технологія дає позитивний емоційний заряд для дітей, формує активну життєву позицію, впевненість у своїх силах, розвиває творчі здібності.

Використання інноваційних здоров'ятворчих та здоров'язбережувальних технологій у дошкільному навчальному закладі «Веселка» в поєднанні з різноманітними формами роботи сприяло зміцненню фізичного, психічного, соціального та духовного розвитку дошкільнят. У дітей збагатились знання про особисте здоров'я, сформувались елементи умінь та навичок оздоровлення та відновлення власного організму. У дошкільнят з'явилася потреба та бажання бути здоровими, не хворіти, вести здоровий спосіб життя. Впровадження інноваційних оздоровчих технологій у різні форми роботи з інтеграцією їх у різні види діяльності дітей допомогло істотно оптимізувати освітньо-виховний процес у закладі. Завдяки комплексному підходу до організації оздоровчої роботи наш дошкільний заклад має позитивну динаміку в зменшенні простудних захворювань у дітей на 5% та збільшенні індексу здоров'я вихованців на 3%.

Список використаної літератури

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»/ М-во освіти і науки України, Акад.пед.наук України; наук.ред. та упоряд. О.Л.Кононко. – К.: Світич, 2008. – 430 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти. – К.: Ред.журн. «Дошкільне виховання», 1999. – 62 с.

3. Державна цільова соціальна програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 р. №629. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/>
4. Денисенко Н. Оздоровчі технології – в освітній процес / Денисенко Н. // Дошкільне виховання. – 2009. – №11. – С.7-11.
5. Денисенко Н. Навчаємо оздоровчих технологій / Денисенко Н. // Дошкільне виховання. – 2010. – №1. – С.14-17.
6. Обиденна В. Комплексний підхід до оздоровлення / Обиденна В. // Дошкільне виховання. – 2010. – №2. – С.15-17.
7. Рубан Н. Здоров'ятворчі та здоров'язбережувальні технології / Рубан Н. // Палітра педагога. – 2010. – №2. – С.12-17.

Бондарчук Зінаїда Володимирівна,
вихователь
(Володарськ-Волинський ДНЗ «Веселка»)

ПІСОЧНА ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ РІЗНОБІЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Основна діяльність дошкільника – гра, саме в ній він пізнає себе і навколишній світ. У грі дитина ділиться своїми проблемами, розв'язує їх, здійснює відкриття, творить. Перші соціальні ігри дитини виникають саме в пісочниці. Будуючи щось із піску, дитина передає світ своєї душі, сповнений фантазіями і реальностями. Ігри з піском і водою можна використовувати під час проведення коригувальних, розвивальних і навчальних занять. Вони стабілізують емоційний стан дитини, розвивають тактильну чутливість і дрібну моторику, навчають дитину прислухатись до власних відчуттів, аналізувати результати дослідів. Ці ігри сприяють розвитку мовлення, уваги, пам'яті та є відмінним засобом для профілактики і корекції.

Життя маленької дитини, як суспільної істоти, починається з ігор в піску. Відомі з давніх часів ігри з піском (сенд-плей) чи не найулюбленіші ігри дітей, прості й недорогі в організації. Попри всі ці переваги, сенд-плей залишається недооціненим, і його величезні можливості, на жаль, мало використовуються педагогами, особливо в холодну погоду.

Завданням педагогів є оновлення змісту навчально-виховного процесу, про що наголошено у Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі». Я намагаюсь зробити життя дитини в дошкільному закладі повноцінним, створюю комфортне, психологічно-безпечне середовище, де кожна дитина має можливість для вільного самовиявлення та творчого розвитку. І саме пісочна терапія дозволяє мені розкрити ресурс кожної дитини, сприяє самопізнанню, особистому її зростанню.

Метод пісочної терапії широко використовую в роботі зі своїми вихованцями. У групі обладнана «педагогічна пісочниця», яка складається із переносного пісочного столика і меншого переносного ящика. Пісочниця стала улюбленим місцем для малюків.

Заняття, які проводжу в пісочниці, допомагають зробити процес виховання і навчання незвичайним, який приносить радість відкриттів та задоволення дітям і дорослим. Такі заняття дають змогу [2, с.17] :

- ❖ посилити бажання дитини пізнавати щось нове, експериментувати, досліджувати, працювати самостійно;
- ❖ розвивати тактильну чутливість як основу розвитку «ручного інтелекту»;

- ❖ забезпечити розвиток пам'яті, уваги, мислення, мовлення та дрібної моторики рук;
- ❖ удосконалювати розвиток предметно-ігрової діяльності та комунікативних навичок дитини;
- ❖ позбутися негативних емоцій.

Осередок розвивального середовища «Сенд-плей»

Форми і варіанти занять з пісочної терапії визначала, виходячи з особливостей конкретної дитини, специфіки завдань роботи і її тривалості. Завдання були орієнтовані на те, щоб допомогти маленькій дитині [2, с. 18] : розвинути більш позитивну Я – концепцію; стати більш відповідальною в своїх діях і вчинках; виробити велику здібність до самоухвалення; більшою мірою покладатись на саму себе; оволодіти відчуттям контролю; розвинути сензитивність до процесу подолання труднощів; розвинути самооцінку і знайти віру в саму себе.

Критерієм використання методу пісочної терапії в роботі з дітьми стало те, що гра дитини є символічною мовою для самовираження. Маніпулюючи іграшками, дитина може показати більш адекватно, ніж виразитися в словах, як вона ставиться до себе, до значущих дорослих, до подій у своєму житті, до навколишніх людей.

К. Д. Ушинський писав: «Діти не люблять іграшок нерухомих, закінчених, добре зроблених, яких вони не можуть змінити за своєю фантазією... краща іграшка для дитини та, яку вона може змусити змінитись найрізноманітнішим чином... для маленьких дітей найкраща іграшка – це купа піску».

Для дітей «відігравати» свій досвід і почуття на «пісочному полі» – найбільш природна динамічна й оздоровлююча діяльність, якою вони можуть зайнятися. Гра в піску дає засоби для вирішення конфліктів і передачі відчуттів. Іграшки озброюють дитину відповідними засобами, оскільки вони є тим середовищем, у якому може здійснюватися самовираження дитини. Кожна дитина грає вільно, а не за чієюсь указкою, вона скоює цілий ряд незалежних дій. Основне правило в роботі з піском – гру з піском не інтерпретувати. Вихователь повинен виконувати роль уважного глядача. Позиція вихователя – це «активна присутність», а не керівництво процесом.

Юнг стверджував, що процес гри з піском вивільняє заблоковану енергію та «активізує можливості самозцілення, закладені в людській психіці».

Використання методу пісочної терапії в роботі з дітьми допомогло мені не тільки скорегувати поведінку та емоційний стан дитини, але й зрозуміти причини її дій і прояву емоцій. Провівши виховний захід для батьків, я надала їм рекомендації, як можна використати даний метод для профілактики і попередження повторення небажаних станів дитини.

Застосування пісочниці для проведення ігор-занять найбільш підходить для роботи з дітьми дошкільного віку. Кожна вибрана фігурка втілює певний персонаж, який може взаємодіяти з іншими героями. Дитина сама придумує, про що вони говорять або що роблять. У всіх цих випадках дитина відчуває себе господарем свого маленького світу і є режисером сценки, що розігрується на пісочному аркуші. Те, що раніше таїлося в глибині дитячої душі, виходить на світло; персонажі гри приходять у рух, виражаючи найбільш актуальні для дитини відчуття і думки.

Ігри-заняття я проводжу з невеликою підгрупою дітей у великому переносному пісочному столику. На початку таких занять завжди до дітей приходять казкові герої з пісочної країни: це Фея пісочної країни або Піскунчик. Ці герої завжди живуть у чарівному куточку піскотерапії, який створений у групі.

За допомогою Феї чарівної з пісочної країни діти визначають правила в пісочниці, які вже добре знають і перед кожним заняттям їх закріплюють:

- не можна навмисне викидати пісок із пісочниці;
- не можна кидати пісок в інших чи брати його в рот;
- після гри потрібно допомогти Пісочній феї чи Піскунчику прибрати всі іграшки на місце;
- після гри в піску потрібно помити руки.

Після закріплення правил поведінки з піском Фея запрошує дітей у світ чарівної казки. Діти дуже люблять незвичайні історії і казки, які не лише переносять їх із реального світу в казковий, але й розширюють їх кругозір.

До чарівної казкової казки діти летять разом з феєю на повітряних різнокольорових кульках, або їдуть поїздом, щоб швидше дібратися до Піскової країни. І тут у чарівній країні піску дітей завжди зустрічають герої різних казок, красиві озвучені іграшки, з якими потрібно погратися.

Перед дітьми Фея ставить завжди проблемну ситуацію:

- побудувати киці або черепащі дім, бо їм немає де жити;
- побудувати парканчик для півника, щоб лисичка його не викрала;
- посадити квіти на клумбі для лисички, щоб прикрасити двір, бо прийде в гості журавлик;
- допомогти бабусі напекти пиріжків для звірят (зайчику, вовкові, лисичці, ведмедиків) за те, що не з'їли колобка.

Діти з великим задоволенням справляються із завданням. Розповідаючи казку «Колобок», ми разом з дітьми виготовляємо з піску головного героя.

А розігруючи казку «Колосок», печемо пиріжки, якими можна всіх пригостити. Тут використовуються формочки, камінчики для прикрашення. А для Курочки Ряби будуємо з піску кругленьке гніздечко, куди вона нестиме пісочні яєчка.

Казку на піску часто розігруємо, пересуваючи персонажів у різних напрямках. При цьому діти поступово навчаються співвідносити мовлення з діями персонажів і починають самостійно творити, змінюючи сюжет, додаючи нових дійових осіб.

За допомогою казок на піску я виховую дітей, допомагаю долати негативні риси особистості, які лише починають формуватися. Казку на піску можна придумати і самому. Головне, щоб в цих казках завжди добро перемагало зло. Кількість персонажів у таких казках має бути невеликою, сюжетні повороти – м'якими, спокійними, але такими, що оберігають духовний світ і спокій дитини, не несуть у собі тривожності та страхів.

Після закінчення занять діти залюбки граються з Феєю Пісочної країни в ігри. Фея дарує дітям свою чарівну паличку, яка радує дітей (вона випускає багато повітряних кульок), які діти з радістю ловлять, а чарівний Пісунчик запрошує малят на наступну чарівну казку. Такі ігри-заняття в піску приносять дітям радість і задоволення.

Одним із найдревніших способів малювання є малювання на піску.

На своїх заняттях малюємо з дітьми на піску паличкою, пальчиком, камінчиком чи будь-яким іншим придатним для цього предметом. Але найбільше діти люблять малювати пальчиками. Діти залюбки малюють:

- травичку для корівки, щоб наїлась і дала діткам молочка;
- промінчики сонечка, щоб яскраво світило;
- доріжку для зайчика, щоб не заблукав;
- рясенький дощ, щоб полив квіточки;
- сліди жучка, який добирається до своєї хатинки.

Розпочала роботу з дітьми – малювання кольоровим піском. Для роботи виготовила трафарети: зайчика, сонечка, яблучка, грушки, квіточки та інше. Промитий морський пісок пофарбувала у різні кольори і просушила. Пісок різного кольору зберігається у спеціальних баночках, які стоять на полиці пісочного столика, щоб було зручно користуватися.

Малювання кольоровим піском сприяє розвитку дрібної моторики рук, розвитку мовлення і розумових здібностей. На виготовлені трафарети, які змащені клеєм, діти засипають пісок певного кольору, який відповідає малюнку. Дітей цікавить процес самої роботи, їм подобаються сліди, які залишає кольоровий пісок на папері, та бачать результат зображення певного предмета (рослини, пташки чи тваринки), у них з'являється мотивація до подальшої творчості.

Ця проведена робота підготувала моїх дітей до сприйняття нескладної пошуково-дослідницької діяльності. Проводячи таку діяльність з дітьми, я намагаюсь так організувати її, щоб через самостійні відкриття, розв'язання проблемних завдань, різноманітні дії з піском, водою, природним матеріалом вони одночасно оволодівали новими знаннями, вміннями та навичками їх самостійного набуття. Це тісно пов'язане з практичними перетвореннями об'єктів природи, що набувають характеру експериментування, нескладної пошуково-дослідницької діяльності.

Метою проведення таких дослідів є:

1. Формування у дитини уявлень про властивості піску, води, глини тощо, а саме:
    - мінливість форми залежно від форми ємності, в яку вони накладаються або насипаються;
    - сухий пісок не зберігає форму, розсипається;
    - піску (глини, води) може бути багато або мало;
    - пісок можна пересипати совком, лопаткою, долонями;
    - глину можна тільки копати, набирати тощо.
  2. Розвиток мислительних процесів: узагальнення, аналізу та синтезу, а також логічного мислення (умовиводу).
  3. Виховання наполегливості, самостійності, креативних навичок.
- Проводячи дослід, діти вчать правильно робити самостійні висновки:

- сухий пісок сиплеться, а мокрий – ліпиться;
- коли пісок висихає, то розсипається;
- у піску багато піщинок;
- на мокрому піску залишаються сліди, відбитки;
- шматочки глини дуже щільні й не пропускають воду, а піщинки і камінчики не злипаються, тому вода крізь них проходить добре;
- волога глина в'язка і зберігає форму після висихання.

Досліди з піском, водою та природним матеріалом проводжу з дітьми протягом усього дня: під час прийому дітей, на свіжому повітрі під час прогулянок, у вечірні години. Враховую рівень загального розвитку дитини, підбираючи для кожного (підгрупи) доступні види експериментування та доцільну допомогу вихователя.

Робота з піском, водою, природним матеріалом дозволила мені активно вплинути на тактильну чутливість так званого «мануального інтелекту» маляти, формувати та стимулювати мовлення. Навіть діти з недостатнім розвитком мовлення в роботі з піском намагаються проявити себе вербально, висловлювати свої емоції, бажання. Пальчикове вправління стало стимулом для появи самостійного висловлювання, спілкування з дорослим та однолітками. Під час ігор з піском у багатьох дітей я змогла сформувати навички зв'язного фразового мовлення, позитивної комунікації, взаємодопомоги.

Інтенсивніше та ефективніше відбувається розвиток психічних процесів при використанні ігор з піском. Маніпулювання з різноманітними предметами, піском, водою, конструктивним та пластичним матеріалом для дітей молодшого дошкільного віку – найприродніша діяльність, тому й навчання в пісочниці ефективніше і має високу результативність. Піскотерапія – могутній пізнавальний стимул, що змусив моїх дітей думати, запам'ятовувати, аналізувати, робити висновки та власні маленькі відкриття. Накопичений досвід мислительної діяльності та самостійних конструктивних дій дитина потім переносить у реальність поза пісочницею.

Залучення батьків до роботи, їх знайомство з пісочною терапією дозволило мені створити теплу атмосферу в групі, налагодити стосунки в колективі. Багато батьків перенесли цей досвід у своє сімейне спілкування.

Вважаю пісочну терапію, або психотерапію піском, не тільки популярним психологічним напрямком, а й, при розумному використанні, потужним педагогічним інструментом у повсякденній роботі вихователя сучасного дошкільного закладу.

Список використаної літератури

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / наук. ред. та упор. О.Л. Кононко. – К.: Світлич, 2008. – 430 с.
2. Пісочна терапія в роботі з дошкільниками / [упоряд. Л.А.Шик, Н.І.Декань, У.М. Гладченко, Ю.М. Черкесова]. – Х. : Вид.група «Основа», 2012. – 127 с.
3. Дошкільне виховання. – 2010. – № 7. – С. 11-17.

Бондарчук Тетяна Анатоліївна,
вихователь – методист, музичний керівник
(Дошкільний навчальний заклад (ясла – садок)
комбінованого типу № 27 „Мальва” м. Бердичева)

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ВСЕБІЧНО РОЗВИНЕНОЇ, ДУХОВНО БАГАТОЇ ОСОБИСТОСТІ

У сучасному світі зростає увага до проблем теорії і практики художньо-естетичного виховання як найважливішого засобу формування ставлення до дійсності, засобу

морального і розумового виховання, засобу формування всебічно розвиненої, духовно багатой особистості.

У Законі України „Про освіту” головною метою освіти визначено всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток талантів, індивідуальних, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, становлення громадян.

Останні два десятиліття психологи і педагоги активно шукають вихід із ситуації, проводячи дослідження з метою пошуку нових підходів до проблеми становлення індивіда як особистості й творчої індивідуальності в сучасних умовах. Активно ведуться розробки нових освітніх програм та педагогічних технологій, що забезпечують оптимальні шляхи гармонізації особистості з навколишнім світом.

Формувати особистість і художньо-естетичну культуру, як відзначають багато письменників, педагогів, діячів культури (Д. Б. Кабалевський, А. С. Макаренко, Б. М. Неменський, В. О. Сухомлинський, Л. М. Толстой, К. Д. Ушинський), – особливо важливо в найбільш сприятливому для цього віці, дошкільному, оскільки саме в цьому віці закладаються основи всього майбутнього розвитку людства. Дошкільний вік – найважливіший етап розвитку і виховання особистості. Це період залучення дитини до пізнання навколишнього світу, період його початкової соціалізації. Саме в цьому віці активізується самостійність мислення, розвивається пізнавальний інтерес дітей і допитливість. У зв’язку з цим особливої актуальності набуває виховання у дошкільників художнього смаку, формування у них творчих умінь, усвідомлення ними почуття прекрасного.

Естетичне виховання – цілеспрямований, систематичний вплив на особистість з метою її естетичного розвитку, тобто формування творчо активної особистості, здатної сприймати й оцінювати прекрасне в природі, праці, суспільних відносинах з позицій естетичного ідеалу, а також відчувати потребу в естетичній діяльності.

Естетичне виховання забезпечує комплексний підхід до розвитку особистості, воно включає трудове і моральне виховання. Естетичне виховання дошкільників конкретизується у завданнях, які зазначені в сучасних програмах виховання та розвитку дітей дошкільного віку. Так, зокрема, в Базовому компоненті дошкільної освіти (нова редакція) естетичне виховання не виділено в окремий розділ, а переплітається з багатьма сторонами життя дитини. Взаємозв’язок естетичного й етичного виховання і розвитку розкривається тим, що етичні та естетичні уявлення пов’язані з позитивними і негативними переживаннями людини. Наприклад, та радість, яка охоплює людину при сприйнятті краси, дуже схожа на почуття гордості при здійсненні морального вчинку. Навпаки, огиду і презирство викликають не тільки потворні вчинки, але і їх образне відображення в тому чи іншому виді мистецтва. Виховна сила мистецтва і полягає в тому, що воно змушує людину глибоко переживати найрізноманітніші почуття: захоплення й обурення, смутку і радості, тривоги й умиротворення, любові й ненависті й відповідним чином ставитися до подібних явищ у реальному житті. Великого виховного значення набувають усі види мистецтва у формуванні основ патріотизму: діти переймаються любов’ю до рідної природи, рідного краю, міста, пишаються результатами праці своїх батьків, поступово долучаються до розуміння поняття Батьківщина.

Також естетичне виховання тісно пов’язане з трудовим. Перетворюючи той чи інший матеріал у корисну річ, людина радіє, відчуваючи свої зростаючі сили. „Радість праці ... немислима без відчування краси, але тут краса не тільки те, що отримує людина, але насамперед те, що вона створює. Радість праці – краса буття”, – зазначав В. О. Сухомлинський. У процесі художньо-творчої діяльності удосконалюється пам’ять,

особливо зорова і музична. Так у малюванні діти відображають те, що зберігається в їх зоровій пам'яті.

У процесі естетичної та художньої діяльності удосконалюються розумові операції: синтез, аналіз, порівняння, розвиваються розумові здібності, вміння планувати свою діяльність. Це сприяє розумовому розвитку, який, в свою чергу, забезпечує повноцінне естетичне виховання.

„Загалом під естетичним вихованням треба розуміти не викладання якогось спрощеного дитячого мистецтва, а систематичний розвиток органів чуттів і творчих здібностей, що розширює можливості насолоджуватися красою і створювати їх”, – наголошував А. В. Луначарський.

Зміст естетичного виховання включає в себе формування знань, умінь і навичок, виховання естетичних почуттів, смаків, інтересів. Освоюючи навколишню дійсність і мистецтво, діти набувають знань про прекрасне. Під керівництвом дорослих вони освоюють естетичні критерії піднесеного і низького, трагічного і комічного тощо. Через твори мистецтва вірші, пісні – у дітей закріплюється знання про прекрасне, виробляється здатність поняття естетичної оцінки: прекрасного або некрасивого, чудового або потворного.

У зміст естетичного виховання входить і набуття знань про художню літературу: фольклор, вірші, оповідання.

Поряд із засвоєнням знань естетичне виховання сприяє виробленню естетичних навичок і вмінь. У музичній діяльності діти оволодівають навичками слухання музики; в образотворчій діяльності – умінням спостерігати за явищами і предметами навколишнього світу, помічати індивідуальні та загальні властивості. У дітей відбувається розвиток самостійності у творчості, коли вона сама щось створює, проявляючи при цьому свою ініціативу і розкриваючи свої інтереси і потреби.

Основними методами, які використовуються в естетичному вихованні, є спостереження за навколишньою дійсністю; сюди входить і розгляд ілюстрацій, картин, і прості спостереження за природою, за сніжинками, за хмарами і т.і. Також велике значення мають бесіди і розповіді, в яких дитина може висловити свою думку.

Таким чином, естетичне виховання відіграє велику роль у вихованні високоосвіченої, культурної й високоморальної людини, забезпечує комплексний підхід до розвитку особистості, й проявляється це в її ставленні до оточуючих людей, до праці, до мистецтва, до життя.

Формування особистості дитини, виховання у неї правильного ставлення до навколишнього – складний процес, в основі якого лежить гармонійний розвиток почуттів. Почуття – особлива форма ставлення людини до явищ дійсності, обумовлена їх відповідністю або невідповідністю потребам людини. „Ніщо – ні слова, ні думки, ні навіть вчинки наші – не виражають так ясно і вірно нас самих і наші ставлення до світу, як наші почуття: в них чути характер не окремої думки, не окремого рішення, а всього змісту душі нашої та її ладу”, – говорив К. Д. Ушинський. Особливу групу почуттів складають вищі почуття: естетичні, моральні та інтелектуальні.

Формування естетичних почуттів починається з раннього дитинства. Дошкільний вік – це період первинного фактичного становлення особистості. Діти дошкільного та шкільного віку з великим бажанням будують замки і фортеці зі снігу, мокрого піску або кубиків, забувають цвяхи, з не меншим старанням малюють олівцями, фарбами або крейдою.

Естетичне виховання повинно викликати активну діяльність дошкільника. Важливо не тільки відчувати, а й створювати щось красиве. Навчання, яке цілеспрямовано

здійснюється в дитячому садку, має на меті також і на розвиток естетичних почуттів, тому велике значення мають такі систематичні заняття, як музичні, ознайомлення з художньою літературою, малювання, ліплення та аплікація. Естетичні почуття розвиваються на заняттях з образотворчої діяльності, особливо коли вихователь вчить дітей підбирати форми, кольори, складати красиві орнаменти, візерунки й т. д.

Дуже важливу роль у створенні естетичного середовища відіграє музика. Вона повинна звучати як на музичних заняттях, так і включатися в інші види діяльності. Музика, починаючи звучати на ранковій зарядці, створює у дітей бадьорий настрій, активізує і підвищує їх життєвий тонус. Ігри зі співами і хороводами будуються на творах народної творчості, будучи прекрасним матеріалом морально-естетичного виховання дітей. Засвоюючи народні образи, діти починають відчувати красу рідних наспівів, що сприяє формуванню музично-естетичного смаку.

Одним з найважливіших засобів естетичного виховання є природа – вічне джерело різноманітних естетичних переживань. Жива природа впливає на малюка, викликаючи в нього емоційний відгук, тому на екскурсіях, прогулянках дорослі повинні звертати увагу дітей на своєрідність фарб природи, вчити чути „живий” голос лісу, поля. Необхідно дати вихованцям відчуття задоволення від перебування на природі. Спільне розглядання з дітьми зрозумілих їм проявів краси в природі, яскраво виражене захоплення дорослого при вигляді маленького пухнастого котика, красою галявини, сонця викликають у дитини відповідні емоційні переживання і поступово формують у неї диференційоване ставлення до навколишнього, розуміння красивого. Дитина починає потім вже і сама виділяти в навколишньому найбільш красиві явища.

Жива природа – це дивовижний, складний і багатогранний світ, особливе місце в якому відведено тваринам. Знання про тварин діти набувають різними шляхами: через книгу і картинку, розповідь дорослого чи кінофільм. Але особливе значення в дошкільному віці має безпосереднє спілкування з тваринами. Тому в дитячому садку спеціально створюються куточки природи. Правильно організовані спостереження вчать дитину не тільки дивитися, а й бачити, не тільки слухати, а й чути. Саме на їх основі народжуються самостійні судження, уміння узагальнювати, помічати зміни, що призводить до поступового накопичення і поглиблення знань. Спостереження допомагають дітям знайомитися з світом тварин і виявляти своє уважне ставлення до нього. Догляд за живими мешканцями куточка формує у дітей естетичне сприйняття і ставлення, вміння створювати красу самому і з повагою ставитися до праці іншої людини.

Формування перших емоційно-естетичних оцінок, виховання художнього смаку багато в чому залежить від гри. Дуже велике значення має підбір іграшок та догляд за ними. Рвана або брудна лялька не тільки некрасива, але й виховує байдужість до цієї іграшки. Приклад вихователя, його емоційний відгук на гарне особливо необхідні дітям для становлення їх власного естетичного смаку. Чималу роль відіграють заняття з ознайомлення дітей з художньою літературою. Через веселі оповідання, вірші, байки діти освоюють категорію комічного і смішного, з їх допомогою можна розвинути в дитини почуття гумору.

Отже, естетичне виховання є масштабною, складною справою, яка передбачає залучення дитини до світу прекрасного, в систему давновічних естетичних художніх цінностей, оскільки прекрасне є цілісним, єдиним у своїй всезагальності, втілює в собі естетичні, художні ознаки, які є однаково цінними для кожного народу. Спрямування дитини на пізнання й усвідомлення цих особливостей є надзвичайно важливим завданням естетичного виховання. Саме у складному вимірі цілісності, єдності

прекрасного, у багатоманітності його національних вимірів особистість знаходить місце для реалізації свого художнього потенціалу. І до цього необхідно поступово готувати дітей, починаючи з дошкільного віку.

Список використаної літератури

1. „Эстетическое воспитание в детском саду” / под ред. Н.А. Ветлугиной. – М., 1978.
2. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори / Ушинський К. Д. – М., 1974.
3. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. / Сухомлинський В. О. – К., 1976.

Васянович Марія Павлівна,

вихователь

(Житомирський дошкільний навчальний заклад №10)

ВПЛИВ НАРОДНОЇ КАЗКИ НА СОЦІАЛЬНО-МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ

*„Казка – це благодатне і нічим незамінне
джерело виховання дитини”.*

В.О. Сухомлинський

З цими словами видатного педагога важко не погодитись. Казки є у кожному домі, їх читають дітям різного віку. І діти їх дуже люблять. Саме через них малюки пізнають світ : отримують перші уявлення про час і простір, про зв'язок людини з природою, з предметним світом. Казки дають дитині можливість уперше відчувати хоробрість і стійкість, побачити добро і зло.

Казка...Її можливості великі. Чому ж кожного малюка так цікавить казка? Турботливі батьки, творчі педагоги постійно шукають відповіді на це запитання. Кожен дорослий замислюється над тим, як виростити та виховати дитину щасливою, здоровою. За що ж діти люблять казку? Я думаю, що відповідь проста: за те, що казка розважає, захоплює, пропонує доброту і милосердя. Вона виховує, розвиває, навчає і навіть лікує. Діти із задоволенням слухають і самі складають казки.

Що потрібно для того, щоб малюк зміг самостійно впоратись із багатьма життєвими перешкодами, цінував дружбу, мав уявлення про честь та вірність? І ми, педагоги, постійно шукаємо та обговорюємо різні методи виховання і навчання дошкільників, створюємо нові моделі, нові програми. Кожен із нас, дорослих, пам'ятає своє дитинство, яке обов'язково пов'язане з казкою, легендою або приказкою.

Людство із покоління в покоління, передаючи зміст казок, давало відповіді на основні життєво важливі питання, адже історію розвитку взаємин між людьми закладено в сюжетах багатьох казок.

Основною темою дитячих казок є боротьба добра зі злом. Такі казки образно розкривають перед дитиною головну проблему протиборства доброго і злого начал, присутніх у кожному з нас. Вони вчать дітей доброти і чуйності, співчуття. З них дитина дізнається, що, здійснюючи хороші вчинки, роблячи добро не тільки близьким людям, але і навіть зовсім незнайомим, отримуєш винагородження, а коли заподієш біль і зло, обов'язково будеш за це покараний, якщо не людьми, то долею, яка вносить корективи незалежно від людини та її бажання.

Також казки можуть бути спрямовані на боротьбу зі страхом, на розвиток у дитини сміливості, рішучості та завзятості в досягненні своєї мети, на підвищення самооцінки дитини, розвиток у неї впевненості у собі.

У кожній казці обов'язково присутній негативний герой, який проявляє свою агресію стосовно інших героїв. Саме на прикладі таких негативних героїв дитина

розуміє, що своєю агресією можна зашкодити не тільки іншим людям (казковим героям), але і собі.

Прихованою темою деяких казок може бути їхня спрямованість на розвиток у дитини фантазії та творчих здібностей, що особливо необхідно в ранньому віці. Прикладом може бути казка про Царівну-Жабу. Головна героїня знаходила вихід зі складних ситуацій, вона не просто виконувала те, про що її просили, а проявляла фантазію і творчі здібності.

У роботі з казкою я пропоную дітям зазирнути в минуле чи майбутнє казкових героїв: уявіть, що було раніше з тим чи іншим персонажем і що могло б відбутися далі. Наприклад: розкажіть, будь ласка, як усе складеться для Колобка, коли він повернеться до діда і баби; як зміняться характер та життя Кози-Дерези після того, як її виженуть із зайчикової хатки.

Ось така „прогулянка у минуле казкових героїв” має виховне спрямування. Фантазуючи, дитина вчиться не лише осмислювати описані події, а й аналізувати певні життєві ситуації, передбачати наслідки конкретних дій та вчинків і можливі реакції на них однолітків та дорослих, які її оточують. Я даю завдання дітям спробувати проаналізувати дитинство Оленки із казки „Зміючка-Оленка”, щоб дізнатися, чому ж вона стала такою лихою та злою.

Ставлю запитання: *„Чи можна було б раніше допомогти Оленці стати доброю, лагідною та привітною?”*; *„А що б таке, діти, ви придумали зараз, щоб відвернути дівчинку від зла?”*.

Розповідаючи дітям казку, пропоную їм самим зарадити головному герою у його пригоді, не залучаючи до цього інших казкових героїв. Подібний аналіз спочатку проводжу на матеріалі вже знайомих казок і лише згодом переходжу до розв’язання проблемних ситуацій у нових. Наприклад: *„Як Зайцеві із казки „Зайчикова – хатка» можна було б і без сторонньої допомоги вигнати Лисицю зі своєї оселі?”* І прозвучали такі відповіді дітей: (потрібно було забити у хатинці вікна та двері, а Лисиця, коли зголодніє, сама почне проситися, щоб її випустили; можливо, уночі влаштувати гармидер біля хатинки, закричати: „мисливці ідуть!”), тоді Лисиця, яка боїться мисливців, сама втече).

„А як би Колобок заховався від голодних звірів, щоб ті його не з’їли?” Відповіді дітей були такими: „Він міг би обмазатися медом та обкачатися в соснових голках – тоді стане схожим на Їжачка...”.

У моїй роботі вже стало традицією умовно написати листа улюбленому казковому героєві й поділитися з ним власними враженнями, висловити свої побажання або прохання. Так у дитини з’являється змога формулювати думки й відшліфовувати їхню словесну форму, щоб вони стали зрозумілими всім, а це особливо важливо для її мовленнєвого розвитку. Після прослуховування казок проводжу з дітьми ігри морально-етичного спрямування. Ось деякі з них:

1. Гра *„Хто у світі найтихіший?”*

Метою гри є виявлення лихих та підступних казкових героїв, опис їхньої зовнішності, характеру, способу життя, звичок, помешкання. Для кого ці герої є злими і чому саме, а хто трактує і сприймає їхні риси та дії зовсім протилежно? (Хто вважає Бабу Ягу доброю та лагідною? Напевно, для Змія вона є доброю і вірною).

2. Гра *„Хто у світі найдобріший?”*

На цей раз аналізую вчинки позитивних героїв, діти визначають, які казкові герої їм найбільше сподобалися, на кого з них хотілося б бути схожими і чому саме.

3. Гра *„Хороший-поганий”*

У цій грі виявляю позитивні та негативні риси характерів казкових героїв, оцінюю їхні вчинки. (За що можна було б похвалити Бабу Ягу ? Яка користь для Змія у тому, що він має три голови ?)

4. Гра „Навпаки”

Тут відомим казковим героям надаю протилежні риси характеру. (Скажімо, Засць стане дужим та сміливим, а Вовк – маленьким і слабким, чи то Баба Яга починає робити хороші вчинки). Звісно, у казках можуть порушуватися проблеми з морально-правового виховання. Я хочу зупинитися на формах та методах роботи з дітьми в повсякденному житті з правового навчання дошкільників. Це і заняття, екскурсії, спостереження, дидактичні ігри, розв'язання проблемних ситуацій, театралізована діяльність, психологічна гімнастика.

Але які б не використовувалися методи, форми і прийоми роботи, даю дітям поняття людини і її правового статусу: розповідаю, що люди живуть у різних країнах, розмовляють різними мовами, але мають усі однакові права.

Діти, як і казкові герої, мають право на родину, на житло. Щоб конкретно переконати дітей, я проводжу такі заняття: „Мій дім, моя сім'я”, „Українське житло”, „Як зберегти свою домівку”, „Дитячий садок – дім для дітей” та дидактичні ігри: „Хто де живе?” (люди, тварини, птахи)...Звісно, це не всі теми, що можуть порушуватися у казках, вони добираються до кожної дитини індивідуально. Можна зробити висновок про те, що майбутнє наших дітей у руках дорослих.

Очевидно: як педагогам, так і батькам слід читати казки, вірші, грати з дитиною та вміти аналізувати власні дії. Сьогодні, на жаль, батьки недооцінюють значення казки і не вважають її доцільним засобом морального виховання дітей. Замість розповідання казок вони демонструють мультфільми, часто іноземного виробництва, включають комп'ютери. Це пояснюється, насамперед, браком у батьків вільного часу, який можна використати для спілкування з дитиною. З метою виховного впливу я проводжу з батьками відповідну роботу, пояснюю, що такі мультфільми не лише не мають морального посилю, а й взагалі характеризуються безглуздістю сюжетів. Переконую батьків у тому, що за допомогою казок діти краще адаптуються в навколишній дійсності, долають труднощі та проблеми, що виникають у житті. Для читання казок раджу батькам, що потрібно вибирати „правильний” час, коли дитина буде спокійна і в доброму гуморі. Можна робити це перед сном, коли є час обговорити казку. Читати казку потрібно із задоволенням і не відволікатися – це принесе більше користі й позитивних емоцій.

У своїй роботі використовую сучасні форми роботи з батьками, що допомагають ефективно реалізувати завдання соціально-морального розвитку. Тому часто звертаюсь до таких видів роботи з батьками вихованців: „Вечір запитань та відповідей”, „Уроки казкотерапії для батьків”, „Скринька запитань”, обмін досвідом на тему: „Казка в моїй родині” ... Важливо, на мою думку, в роботі з батьками використовувати наочно-практичний та довідковий матеріал. З цією метою виготовлено для батьків різноманітні довідники з питання виховання дітей казкою.

Завдяки співпраці з батьками мною досягнуто певних результатів: знизився рівень агресивності дітей, окремі діти стали більш дружелюбними, щедрими, сміливішими.

Дитина, уявивши образи, вчиться розуміти внутрішній світ героїв, співпереживати їм і вірити в сили добра. Роль дитячих казок не обмежується тільки приємним проведенням часу. Діти, яким з раннього дитинства читалися казки, швидше починають говорити, правильно висловлюючись. Казка допомагає формувати основи поведінки і спілкування. Саме через визначення казкового твору як засобу морального виховання в

різних і доступних формах передається народна мудрість, розширюється кругозір дітей, поліпшується спілкування, здатність розміркування.

Наш дитячий заклад „Золота рибка” живе за принципом – жодного дня без казки. Тому казки не тільки розповідаються, обговорюються з дітьми, а й відбувається їх театралізація і драматизація, завдяки чому розвивається фантазія дошкільнят, акторські здібності, в їхній уяві виникають яскраві образи літературних героїв. Відповідно до цього розроблено план театрального гуртка.

В. О. Сухомлинський наголошував, що не можна допускати, щоб діти працювали нижче своїх можливостей. З цією метою створено в нашому садочку різноманітні гуртки за інтересами дітей: „Чарівні пальчики”, „Орігами”, „Талановиті пальчики”, „Маленькі актори”, „Театр казок”. З огляду на це, маємо такі напрацювання: розроблено систему роботи з впровадження літературних творів у освітній процес дошкільного закладу, підібрано і систематизовано серію дидактичних ігор та вправ морально-етичного спрямування.

Підводячи підсумок, слід наголосити, що в кожній дитині є „особлива родзинка” і майстерність кожного педагога полягає в тому, щоб розкрити її та спрямувати на ту життєву дорогу, де вона принесе найбільшу користь суспільству. Я намагаюсь виховати дитину творчою особистістю, яка буде вершиною моральної, інтелектуальної, естетичної досконалості.

Отже, для дитини казка – це її життя. Це різнокольоровий світ, де дитина є головним героєм, який протистоїть злу і допомагає добру. Казка готує дитину до майбутнього життя в реальному світі та показує на прикладах подолання труднощів.

Казка подає дітям загальнолюдські цінності, високу мораль не у вигляді сухих і нудних повчань та наказів. Словесно – емоційна форма її викладу цілком невимусовно підводить дитину до самостійних висновків: чому саме слід поводитися добре, чому лише гарні вчинки дають справжню втіху.

Вміла робота з казкою допомагає виховати в дитині чуйність і доброзичливість, милосердя і співчуття – риси, які притаманні справжній Людині.

Список використаної літератури

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі”.
2. Заброцький М.М. Казка як засіб та важливий чинник соціалізації підростаючого покоління / Заброцький М.М., Брандес В.М., Вознюк О.В. // Педагогічна Житомирщина. – 1999. – № 2. – С. 14 – 16.
3. Казка як засіб розвитку словесної творчості // Дошкільне виховання. – 2009. – № 10. – С. 23 – 24.
4. Казкотерапія в роботі з дошкільниками / [Упор. Шик Л.А., Гаркуша Г. В., Тур Л.В., Рудик О. А.]. – Х.: „Основа”, 2012. – 240 с.
5. Сухомлинский В.А. О воспитании. – М., 1975. – С. 1 – 125.
6. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – К.: Рад. школа, 1973. – С. 2 – 51.

Васянович Наталія Миколаївна,
вихователь
(ДНЗ № 11 м. Коростеня)

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НЕТРАДИЦІЙНОГО МАЛЮВАННЯ

Зображувальна діяльність відіграє велике значення для всебічного розвитку особистості. У процесі створення зображення в дитини формуються спостережливість,

естетичне сприйняття, художній смак, творчі здібності. Під час зображувальної діяльності дитина має можливість доступними засобами виразити свій емоційний стан, своє ставлення до навколишнього світу, вчиться самостійно створювати прекрасне, помічати його в повсякденному житті, у творах мистецтва.

У Базовому компоненті дошкільної освіти в освітній лінії „Дитина у світі культури” зазначається, що дитина повинна сприймати й усвідомлювати мистецтво як результат творчої діяльності людини, виявляти емоції та почуття від побачених мистецьких творів; відображати власні життєві враження, почуття, навички в образотворчій діяльності. При цьому вона фантазує, експериментує, змішуючи кольори, вигадуючи оригінальну композицію, змінюючи і створюючи нові форми [1, с. 14].

В. О. Сухомлинський писав: „Творчість дітей – глибоко своєрідна сфера їхнього духовного життя, самовираження і самоутвердження, в якому яскраво виявляється індивідуальна самобутність кожної дитини. Цю самобутність неможливо охопити якимись правилами, єдиними і обов’язковими для всіх” [2, с. 54].

Розвиток творчих здібностей дітей – одна з найважливіших проблем сучасної педагогіки, і тому назріла проблема у пошуках нових шляхів розвитку зображувальної діяльності дітей.

Діти дуже люблять малювати, і їхні перші творчі пошуки проявляються вже у дитячому садку. Мною сформульовано завдання: як розвинути, зацікавити малюка, навчити його через різні види зображувальної діяльності відтворювати навколишній світ, розвинути у дітей фантазію, творче мислення, креативність, пробудити їх уяву, налаштувати на радісний настрій.

Адже людина майбутнього повинна бути творцем, особистістю з розвиненим почуттям краси й активним творчим началом [3, с. 3].

Враження дошкільного дитинства відкладаються в пам’яті на все життя і впливають на подальший розвиток дитини. В емоційному сприйнятті дитинства зароджуються витoki майбутньої творчої особистості [5, с. 27].

Малювання – благодатна діяльність для виховання почуттів. Передусім тому, що майже усі дітки люблять малювати – це продуктивна діяльність, яка дає змогу малюку відтворити на аркуші паперу світ своїх думок і почуттів [6, с. 3].

Заняття з малювання є зустріччю дитини з твором мистецтва, літератури, загадковим для неї явищем. Такі зустрічі вчать дошкільнят помічати красу, радіти й дивуватися їй, виражаючи свої почуття. Сприймання навколишнього – складний процес. І чим більше органів чуття беруть у цьому участь, тим повнішими будуть уявлення, глибшим – пізнання. Так з’явилися дитячі малюнки, виконані пальцем (квіти, сліди, горобина, вишеньки, калина, намистинки, дощик тощо), кулачками (сліди), ручкою (павучок, пташки), м’ятим папером, штампиками, на зволоженому аркуші паперу, а також цікаві малюнки, виконані свічкою, „клякса-малякса”. Ця діяльність приносить дітям велику радість, задоволення, вражає своєю загадковістю, чарівністю і неповторністю. Така робота з дітьми приносить велике задоволення не тільки мені, а, перш за все, моїм вихованцям, вона привчає дітей думати, вирішувати, проявляти творчу ініціативу і самостійність. Разом з тим, я намагаюся, щоб заняття не перетворювалися на механічне копіювання рухів, а розвивали уяву, жили фантазію, спонукали до нових творчих пошуків, викликали бажання вигадувати щось нове.

За основу в своїй практиці використовую методики Л. Шульги, програму І. Ликової „Кольорові долоньки”, велику увагу приділяю розвитку морально-етичних почуттів та емоційно-ціннісному розвитку, малюючи за творами В.Сухомлинського.

Зображувальну діяльність дітей я побудувала з урахуванням різних видів роботи: знайомство з різними образотворчими матеріалами, оволодіння трудовими навичками створення художніх виробів. Навчання дітей проводжу як на спеціальних заняттях, так і під час індивідуальної роботи. Для виявлення здібностей обдарованих дітей я організувала роботу гуртка „Чарівні фарби та талановиті пальчики”. Створюючи цей гурток, я поставила собі за мету навчити маленьких бачити красу, що оточує нас у всьому: у промінчику сонця, у краплинці роси... Робота гуртка дала мені можливість розкрити творчі здібності обдарованих дітей, дітей з певними творчими можливостями.

Через два місяці занять вихованці середньої групи вже легко відрізняють на картинах теплі й холодні кольори, знають техніку роботи з аквареллю, гуашшю, мають уявлення про лінії горизонту, розміщення предметів нижче від неї. Діти грають у маленьких художників та мріють стати ними.

Художня творчість – один з улюблених видів дитячої діяльності. Щоб не обмежувати можливості малят у вираженні вражень від навколишнього світу, недостатньо традиційного набору образотворчих засобів і матеріалів. Для розвитку творчих здібностей у зображувальній діяльності я використовую нетрадиційні техніки малювання, що демонструють незвичне поєднання матеріалів та інструментів. Малювання зубною щіткою, губкою, ватними паличками, картопляними штампиками, пальцями викликає у дітей сплеск емоцій: подив („Замажуться пальці”), радість („А гарно виходить”), задоволення („Я зміг!”).

Нетрадиційні матеріали й засоби зображення: пробки від пластикових пляшок, від тюбиків крему, зубної пасти; листя дерев, квітів, трави; овочеві штампи й печатки; пористі губки цікаві дітям як гра з невідомим. Це долучає їх до творчого процесу. Під час малювання пальцями рук дитина одержує незвичайно чуттєву насолоду при тактильних контактах з фарбою, папером, водою. Усі діти люблять малювати. Творчість для них – це відбиття щиросердної роботи. Почуття, розум, очі й руки – інструменти душі. Зіштовхуючись із красою й гармонією миру, зазнавши при цьому почуття захвату й замилювання, вони випробовують бажання „зупинити прекрасну мить”, відобразивши своє ставлення до дійсності на аркуші паперу.

Також гарним матеріалом для розвитку дитячої творчості, фантазії та креативності є пісок. Використання пісочниці у нетрадиційних формах малювання є досить вагомим та цікавим. Пісочниця є чудовим середовищем для створення казок і малюнків. Ігри в пісочниці тісно пов'язані з творчістю, вони дозволяють перебороти комплекс „поганого митця”, спонукають дитину до виявлення власної творчості.

Творчість не може існувати під тиском і насильством. Вона повинна бути вільною, яскравою і неповторною. Не розстаючись із олівцями, фломастерами, фарбами, дитина непомітно для себе вчиться спостерігати, порівнювати, думати, фантазувати.

Для дитини звичні й знайомі сліди, що залишають олівцями, фломастерами, кульковою ручкою й пензликом, але залишається дивним використання пальчиків і долоньок, штампів і трафаретів.

Нестандартні підходи до організації образотворчої діяльності дивують і захоплюють дітей, тим самим, викликаючи прагнення займатися такою цікавою справою.

Оригінальне малювання розкриває творчі можливості дитини, дозволяє відчувати фарби, їхній характер і настрій. І зовсім не страшно, якщо маленький художник забрудниться, головне – щоб він одержував задоволення від спілкування з фарбами й радів результатами своєї праці.

Батьки й педагоги повинні постійно пам'ятати слова В. Сухомлинського: „Через казку, фантазію, гру, через неповторну дитячу творчість – вірний шлях до серця дитини” [2, с.32].

Творча обдарованість дитини, як і окремі її здібності, не дається їй у готовому вигляді від природи. Неординарний підхід до виявлення творчих здібностей у дітей дошкільного віку та створення відповідних умов для їх розвитку – це проблема, яка вирішується через упровадження в практику роботи нетрадиційних форм малювання. У результаті клопіткої та постійної праці у дітей підвищився рівень зображувальних умінь, вихованці проявляють любов та бажання творити. Щокварталу організовуємо з дітьми виставки дитячого малюнка, які дуже популярні серед вихованців та їх батьків.

Дітям подобається визначати асоціації до теми композиції. Вони із задоволенням беруть участь у бесідах, спільних відкриттях, подорожах. Така діяльність спонукає їх до розвитку мови та мислення.

Список використаної літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). – К., 2012. – 20 с.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.
3. Ликова І.О. Програма художнього виховання, навчання і розвитку дітей 2-6 років „Кольорові долоньки” / І.О. Ликова. – Х.: Ранок, 2008. – 127 с.
4. Никитин Б.П. Ступеньки творчества, или развивающие игры. / Никитин Б.П. – М.: Просвещение, 1991. – 159 с.
5. Пазиненко С.М. Розвиток творчих здібностей. / Пазиненко С.М. – Х.: Основа, 2007. – 107 с.
6. Шульга Л.М. Барвіста радість (розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях з малювання). / Шульга Л.М. – З.: ЛПКС, 2007. – 279 с.

Віннічек Л. І.,
вихователь І категорії
(Житомирський ДНЗ № 42)

РОЗВИТОК ДРІБНОЇ МОТОРИКИ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ПСИХОФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО ШКОЛИ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Одним із важливих напрямків сучасного розвитку суспільства є гуманізація освітньої системи. Цей напрям передбачає посилення інтересу до дитини і ставить завдання – розвиток цілісного особистісного світосприймання.

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні цілісний розвиток дитини як особистості розглядається як головна мета модернізації дошкільної освіти на сучасному етапі розвитку держави, а це, зокрема, передбачає турботу про здоров'я дошкільника – стан повного фізичного, духовного та соціального добробуту.

Оскільки процес навчання має у своїй основі фізіологічну діяльність мозку, то, безперечно, успіх педагогічної роботи залежатиме більшою мірою від того, в якому об'ємі і наскільки правильно в ній використовуються фізіологічні можливості мозку.

З огляду на це, найефективнішим є використання впливу рухової активності та позитивних емоцій, які тонізують мозок. Достовірно відомо: що більше дрібні рухи підвладні руці, то краще прогресує розвиток розумової діяльності.

Працюючи над цією темою, я ознайомила з багатьма роботами науковців, педагогів-практиків. Василь Сухомлинський писав, що витoki здібностей і обдарувань дітей знаходяться на кінчиках їхніх пальців. Від них, образно кажучи, йдуть якнайтонші

струмочки, що живлять творчу думку. Що більше впевненості та винахідливості в рухах дитячої руки, то тонша взаємодія руки зі знаряддям праці, то складніші рухи, необхідні для цієї взаємодії, то яскравіша творча стихія дитячого розуму. Що більше майстерності у дитячій руці, то дитина розумніша.

На початку 20 ст. широкого розповсюдження набула система дошкільного виховання видатного італійського педіатра і педагога Марії Монтессорі, яка розробила спеціальну систему вправ для тренування дрібної моторики пальців. Дослідним шляхом вона вивела підтверджену сучасною наукою закономірність: що спритніші ставали дитячі пальчики, то швидше діти починали говорити.

За вмілістю дитячої руки спеціалісти на основі даних найсучасніших досліджень зробили висновок щодо особливості розвитку центральної нервової системи і її найдорожчої святині – мозку. Якщо колись подібні висновки були емпіричними, оскільки ґрунтувалися на досвіді та спостереженнях, то для сучасних нейрофізіологів, психологів взаємозв'язок мозку і руки – аксіома, підтверджена найточнішими датчиками спеціальних приладів.

Дослідженнями Л. Виготського, О. Лурії, А. Валлона, Ж. Піаже, Л. Венгера, Е. Пилюгіної, М. Кольцової, Н. Аксаріної, М. Щелованова та інших доведено, що сенсомоторний (руховий і сенсорний) розвиток складає фундамент розумового розвитку.

Психологи зазначають, що розумові здібності дитини починають формуватися дуже рано і не самі по собі, а в міру розширення її діяльності, в тому числі загальної рухової та дрібної моторики.

Актуальною проблемою залишається недорозвиток загальної й дрібної моторики, її вади. Від розвитку дрібної моторики безпосередньо залежить підготовленість руки до письма. Під час вступу дитини до школи недостатній розвиток дрібної моторики, труднощі в оволодінні письмом можуть призвести до виникнення негативного ставлення дитини до школи, зниження навчальної мотивації. Дуже важливо в дошкільному віці якомога раніше створювати умови для накопичення дитиною рухового і практичного досвіду, розвивати навички ручної умілості, формувати механізми, необхідні для майбутнього оволодіння письмом.

Рівень розвитку дрібної моторики – один із показників інтелектуальної готовності до шкільного навчання. Дитина, що має високий рівень розвитку дрібної моторики, вміє логічно мислити, в неї достатньо розвинуті пам'ять, увага, зв'язне мовлення.

Я працюю в дошкільному навчальному закладі № 42, в групі дітей з особливими потребами (затримка психічного розвитку). Недостатній розвиток пальцевої моторики рук у дітей даної категорії виявляється як у порушеннях виконання дій з предметами (неможливість викласти візерунок мозаїки за зразком, нанизати на нитку намистинки, самостійно застібнути гудзики, зашнурувати взуття; порушення при виконанні завдання на написання вертикальних паличок у зошиті), так і при виконанні різноманітних пальчикових проб (почергове зіставлення пальців; тест „кулак–ребро–долоня”; гра на роялі тощо).

Тому розвиток дрібної моторики у дітей із затримкою психічного розвитку є одним із найважливіших завдань, адже тренування рухів пальців рук дітей покращує не тільки рухові можливості дитини, а й забезпечує психічних і мовленнєвих навичок.

Формування дрібної моторики пальців рук здійснюється через традиційні й нетрадиційні вправи та ігри (тому що основний вид діяльності дітей – гра), включення дітей у різні види діяльності.

Я працюю з дітьми різного віку, тому малюкам пропоную вправи у спрощеному варіанті, доступні їхньому віку. Більш старшим дітям завдання ускладнюю. Роботу з

розвитку дрібної моторики проводжу регулярно, адже саме за такої умови буде досягнутий вагомий ефект від цих спеціальних вправ. Велике значення в цих вправах має текст. Текст добираю веселий, доступний для дітей даного віку; пояснюю значення тих чи інших рухів, створюю сприятливий емоційний настрій. Завдання з розвитку рухів пальців рук повинні приносити дитині радість, не повинні викликати перевтомлення.

Щоб сприяти розвитку пальців рук і тим самим розвивати мовлення, мислення дітей, використовую такі форми роботи:

- самомасаж кистей і пальців рук (погладжування, розминання);
- самомасаж кистей і пальців рук волоськими горіхами, каштанами, шишками, шестигранними олівцями;
- ігри в „сухому басейні” перебирання заданих предметів, вгадування предмета із заплющеними очима, тактильно);
- ігри з пальчиками з мовленнєвим супроводом,
- пальчикова гімнастика (спеціальні вправи без мовленнєвого супроводу, об’єднані в комплекс);
- лялькові театри: пальчиковий театр, театр тіней,
- графічні вправи: штрихування, домальовування малюнка, графічний диктант, з’єднання по крапках, продовження ряду;
- малювання, розфарбовування;
- робота з трафаретами;
- ігри з дрібними предметами (палички для лічби, дрібні іграшки, намистинки, камінчики, гудзики, скріпки, прищіпки, насіння (сортування), крупи);
- ігри з нитками (намотування клубків, викладання візерунків);
- ігри з конструктором, мозаїкою, кубиками, закручування шурупів, гайок;
- ігри з розвиваючими посібниками, виготовленими з покидькового матеріалу (з пластмасових пляшок, кришечок);
- ігри з розвиваючими килимками (застібання і розстібання гудзиків, гачечків, замочків-блискавок, шнурування, зав’язування бантиків);
- предметна діяльність: пластилін, глина, солоне тісто (розминання пальцями), а особлива увага до техніки обривної аплікації.

Ігри–шнурівки – дуже популярні та корисні розвивальні ігри, що є незамінним і одним із найефективніших способів розвитку дрібної моторики. Вони сприяють не лише опануванню навичок шнурування, але й розвитку просторового орієнтування, окоміру, концентрації уваги, логічного мислення, пам’яті, фантазії, вироблення працьовитості й посидючості. Ігри–шнурівки мають різну складність і бувають різних видів. Найчастіше використовуємо, по-перше, шнурівки сюжетні. Дитині пропонуємо „незавершену” картинку (зображення їжачка, кошика, ялинки, будиночка), до якої необхідно пришнурувати деталі, яких бракує: гриби, фрукти, новорічні іграшки, квіти, віконця тощо. Другий різновид – картка з малюнками, між якими є отвори й потрібно „прошнурувати доріжку” від одного малюнка до іншого. Третій вид – черевички, чобітки – цілі площинні предмети з отворами, до них додаються мотузочки та інструкції для створення художніх переплетень на іграшці-основі.

Викладання фігурок із паличок. Це дуже цікаве завдання для розвитку дрібної моторики рук. Воно полягає у викладанні різних фігур предметів, людей, тварин, будиночків, машин тощо за допомогою рахункових паличок. З паличок можна викласти на площині все, що завгодно, тому дане завдання, крім дрібної моторики, чудово розвиває уяву дитини. Зображення, складені з паличок, можна використовувати також для тренування пам’яті. При викладанні фігурок із паличок даємо такі завдання:

- рахувати палички, з яких складається зображення;
- якщо рахункові палички різного кольору, порахувати палички одного кольору;
- рахувати геометричні фігури, з яких складається зображений предмет.

Поступово переходимо від простих зображень до складніших. Пропонуємо дитині спробувати самій придумати і скласти фігурку. Можна викладати й букви або цифри – таке завдання допоможе дитині швидше їх запам'ятати, а також ще подолати специфічне утруднення, яке виникає у багатьох дітей при навчанні письма.

Ігри з пластиковими кришечками. Дидактичні ігри з пластиковими кришечками сприяють сенсорному розвитку дитини, розвитку мислення, логіки, уваги, пам'яті, сприймання, дрібної моторики. Граючи, дитина вчиться співставляти, порівнювати, встановлювати прості закономірності, приймати самостійні рішення. Дитина розуміє, що форма, величина, колір – постійні ознаки предметів, які потрібно враховувати при виконанні різноманітних дій. У дитини з'являється інтерес до знань, посидючість, самостійність. Наприклад, це такі ігри: „Потяг”, „Смужка”, „Дари осені”, „Прикрасимо ялинку”. „Дощова хмаринка”, „Добери колеса до машини”, „Збери намисто”, „Добери пелюстки до квітки”.

Ігри з прищіпками. Розвиток особистості дитини відбувається через гру, близьку і зрозумілу їй. Ігри з різнокольоровими прищіпками дуже цікаві й різноманітні. Вихованці групи дітей із затримкою психічного розвитку виявляють особливу цікавість до ігор з прищіпками, вони привертають їхню увагу яскравістю, оригінальністю. Якщо прищипити прищіпки до різнокольорових кругів, то вийдуть різні квіти: ромашки, волошки, соняшники. Прикріпивши до зеленого трикутника зелені прищіпки, отримаємо ялинку. А можна створити красивих, ошатних метеликів, бабок, використовуючи овал. Фантазувати можна нескінченно. Це такі ігри: „Веселі іграшки”, „Сонечко”, „Дощик” тощо.

Для роботи з дітьми із затримкою психічного розвитку мною виготовлено багатофункціональні розвиваючі килимки, які складаються з різнофактурних, різних за кольором, матеріалів. Завдяки яскравим кольорам своїх деталей вони допомагають тренувати зір дитини, стимулюють розвиток дотику. Посібники допомагають дітям розвивати дрібну моторику, формувати життєво необхідні навички й уміння застібання, зав'язування, шнурування – у складових елементах килимків використовуються певні функціональні застібки (петля навісна, петля розрізна, гудзики, кнопки, липучки, замки-блискавки, пряжки, шнурки, стрічки). Різноманітні деталі килимків, а також гудзики різних розмірів і кольорів допомагають закріплювати поняття „великий – малий”, „більше – менше”, просторове орієнтування, засвоювати поняття „вправо”, „вліво”. Завдяки таким килимкам дитина отримує можливість самостійної, вільної творчої гри.

Багатофункціональний ігровий посібник (розвиваюче панно) „Щедре дерево” забезпечує:

- розвиткові тактильної чутливості шкірного покриву подушечок пальців дитини;
- розвиток дрібної пальцевої моторики;
- розвиток уваги, спостережливості, пам'яті;
- розвиток словника, властивостей і якостей, ознак;
- розвиток просторових уявлень;
- розвиток математичних уявлень і рахункових умінь;
- закріплення знань кольорів;
- вправлення в класифікації предметів,
- розвиток уміння діяти за зразком, за заданою умовою, самостійно;

- розвиток уміння дотримуватися правил, черги, налагоджувати контакти та інших комунікативних умінь.

Існує цікавий спосіб розвитку пальців рук – **відщипування**. Від аркуша паперу діти кінчиками пальців відщипують, відривають клаптики паперу і створюють аплікацію. Спостерігаючи, як діти зацікавились цим видом діяльності, я зробила висновок, що можна об'єднати роботу над розвитком дрібної моторики рук з аплікацією.

Згідно з календарно-тематичним плануванням, мною складено орієнтовні конспекти занять **гуртка „Вправні пальчики”**, де зазначено мету занять, підібрано необхідний матеріал: загадки-добавлянки, скороговки, пальчикові ігри та вправи, вправи на розвиток дрібної моторики, фізкультхвилинки, вправи-імітації для рук. Застосування таких прийомів сприяє розвитку мислення, мовлення, дрібної моторики рук, особливо для дітей із затримкою психічного розвитку, та готує майбутнього школяра до опанування навичок письма. Заняття тривають по 25-30 хв. Спочатку відпрацьовуємо точність рухів, адже від точності обривання паперу на певні клаптики залежить зовнішній вигляд аплікації. Заняття гуртка проходять емоційно, в ігровій формі, з використанням прийомів заохочення і підтримки.

Таким чином, впровадження системи роботи з розвитку дрібної моторики у дошкільників з особливими потребами сприяло розвитку уваги, пам'яті, наочно-образного мислення, творчих здібностей, уяви, кмітливості, вміння робити висновки; зняттю тривожності, закріпленню позитивних емоцій; збагаченню пасивного й активного словника, розвитку мовлення; розширенню уявлень про навколишній світ, вихованню таких якостей, як посидючість, терпіння, бажання доводити розпочате до кінця. Система роботи з розвитку дрібної моторики дітей дошкільного віку із ЗПР забезпечила значне підвищення рівня психофункціональної готовності вихованців до навчання у школі.

Список використаної літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – Київ: Ред. журн. „Дошкільне виховання”, 1999.
2. Денисенко Н.Ф. Витоки здоров'я дитини: навч.-метод. посіб. [Денисенко Н.Ф. та ін.] – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 160 с.
3. Савіна Л.П. Пальчикова гімнастика для розвитку мовлення дошкільнят. / Л. П. Савіна. – Київ: „Школа”, 2012.
4. Гаврина С. Е. Развиваем руки – чтоб учиться писать и красиво рисовать: популярн. пособ. для родит. и педагог. / [Гаврина С.Е., Кутявина Н.Л., Топоркова И.Г., Щербинина С.В.] – Ярославль: Академия развития, 2005.
5. Коментар до базового компонента дошкільної освіти в Україні. – Київ: Ред. журн. „Дошкільне виховання”, 2003.
6. Яловська О.О. Пальчики дошкільнят: розвиваємо руку – розвиваємо мозок. / Яловська О. О. – Тернопіль: Мандрівець, 2011.

Власюк Антоніна Анатоліївна, вихователь
(Житомирський центр розвитку дитини № 55)

ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОВИ ТА ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ

Проблема розвитку діалогічного мовлення дітей залишається однією з актуальних у педагогічній теорії та практиці, оскільки мова, будучи засобом спілкування і знаряддям мислення, виникає і розвивається в процесі спілкування.

Згідно з поглядами психологів (Л. С. Виготський [7], А. В. Запорожець [10], А. Н. Леонтьєв [8], М. І. Лісіна [9], А. Г. Рузська [12], Д. Б. Ельконін [14] та інших), спілкування виступає в якості однієї з основних умов розвитку дитини, важливого формування його особистості, нарешті, провідного виду людської діяльності, спрямованого на пізнання та оцінку самого себе.

Спираючись на роботи Антипиної А.Є. [1], Артемової Л.В. [2], Вакуленко Ю.О. [6], Філічева Т.Б. [13], Богуш А.М. [5], Бурової А.П. [4], нами був розроблений цикл заходів, спрямованих на розвиток діалогічного мовлення дітей із загальним недорозвиненням мови.

Починаючи роботу з даного питання, ми поставили за мету створити максимально сприятливі умови для розвитку у дітей-логопатів діалогічного мовлення, виховання у них стійкого інтересу до театральної-ігрової діяльності, культури мовного спілкування і поведінки; підтримувати бажання грати з театральними ляльками різних видів, сприяти виникненню у дітей активного ставлення до життя в цілому. При цьому враховували, що через театральну-ігрову діяльність діти освоюють головні творчі позиції: по-перше, це позиція автора, по-друге, позиція виконавця (актора), по-третє, слухача (глядача).

Для досягнення цієї мети було визначено ряд завдань:

- підтримувати у дітей живий інтерес до гри-драматизації, бажання брати участь у дійстві й використовувати для цього весь навколишній простір;
- стимулювати емоційне сприйняття дітьми ігор-драматизацій;
- розвивати фантазію, творчі здібності, асоціативне мислення, увагу;
- виховувати комунікативні якості, партнерські стосунки;
- спонукати дітей до активного спілкування;
- розвивати навички діалогічного і монологічного мовлення, вчити дітей емоційно промовляти фрази;
- поповнювати словник лексиною, що відображає мову почуттів та емоційний стан людини;
- розвивати вміння ототожнювати себе з театральним персонажем;
- вчити поєднувати мову і рухи;
- вчити знаходити засоби передачі образу в рухах, міміці, жестах, інтонаціях, розвивати емоційну пам'ять;
- формувати у дітей уявлення про елементарні морально-етичні норми;
- залучати дітей до режисерської роботи.

Усе навчання проводилося поетапно: від знайомства з літературним твором через роботу над роллю (технікою мовлення, інтонацією, позою, жестом) до показу обраного дітьми виду театру і постановки твору. Дуже важливим у дитячому творчому театрі є процес репетиції, оскільки саме в процесі роботи над роллю, у взаємодії з іншими «артистами» відбувається розвиток і творче становлення особистості дитини, засвоєння нею соціальних норм поведінки. Крім того, передбачена робота з виготовлення атрибутів, декорацій, елементів костюмів. У групі створені умови з театральної-ігрової діяльності. Руками дітей, вихователів та батьків виготовлені необхідні ляльки та декорації до спектаклів.

Особлива роль відводиться іграм-драматизаціям, адже саме в них особливо яскраво проявляється дитяча творчість. У цьому виді діяльності вона спрямована на створення ігрової ситуації, на більш точне і емоційне втілення взятої на себе ролі, на вміння ставити себе на місце героїв твору, перейматися їхніми почуттями і переживаннями. Перш, ніж драматизувати казку, діти вчать розповідати її за ролями, підбираючи потрібні інтонації. Для формування інтонаційної виразності мовлення

використовувались спеціально підібрані етюди та вправи, що розвивають виразність мовлення.

Це, перш за все, заучування скоромовок і чистомовок. Спочатку від дітей потрібна повільна і чітка вимова слів, потім – чітка і швидка. Для засвоєння виразності мовлення проводились вправи, що розвивають уміння визначати логічний наголос у тексті, розвивають образність мови.

Мова йде про вправи на підбір синонімів і антонімів, придумування порівнянь і епітетів за заданими словами.

Уся зазначена робота проводилась епізодично на заняттях та у повсякденні у спільній діяльності педагогів і дітей. У структуру роботи включені етюди та вправи на формування у дітей інтонаційної виразності мовлення, розвиток емоцій, рухів, жестів, міміки.

Проводиться пальчикова гімнастика, яка є підготовчим етапом у підготовці руки дитини до управління ляльками.

Також у цьому напрямку проводилася спільна, узгоджена робота фахівців закладу – вчителя-логопеда та практичного психолога. Вони займаються з дітьми постановкою голосу, виконують мімічні етюди, проводять психогімнастику.

Творчості дітей сприяє тісний контакт педагогів з батьками наших вихованців. Ми прагнули досягти таких відносин, коли мами і тата причетні до творчості дітей, стають активними союзниками і помічниками вихователя в організації їх художньо-мовленнєвої діяльності. Багато батьків брали участь у створенні декорацій до дитячих вистав, виготовляли разом з дітьми костюми, допомагали у заучуванні тексту ролей.

У процесі розвитку діалогу важливий не тільки мовний, а й психологічний аспект. Повноцінний діалог немислимий без встановлення діалогічних партнерських відносин. Такі діалогічні відносини повинні пронизувати як спілкування дитини з дорослим, так і взаємодії з однолітками.

Крім того, оволодіння діалогом неможливе без опанування мови та засобів невербальної комунікації. Тому в рамках підготовки проведення гри ми спиралися на роботу психолога з розвитку емоційно-вольової сфери дітей.

Гра-драматизація допомагає дитині розв'язати чимало важливих завдань.

Діти повинні вміти з невеликою допомогою з боку вихователя організовуватися в ігрові групи, домовлятися про те, що буде розіграватися, визначати і здійснювати основні підготовчі дії (підібрати необхідні атрибути, костюми, декорації, оформити місце дії, виділити виконавців ролей і ведучого, зробити кілька разів пробне розігрування); вміти запросити глядачів і показати їм виставу. Мовні й пантомімічні дії виконавців ролей при цьому повинні бути достатньо виразні (інтонаційно різноманітні, емоційно забарвлені, цілеспрямовані, образно правдиві).

Таким чином, у процесі організації ігор-драматизацій у дітей розвиваються організаторські вміння і навички, удосконалюються форми, види і засоби спілкування, складаються й усвідомлюються безпосередні взаємини дітей один з одним, набуваються комунікативні вміння і навички.

У дошкільному віці вперше проявляється потреба в гарному до себе ставленні з боку оточуючих людей, з'являється бажання бути зрозумілим і прийнятим ними. Діти в грі придивляються один до одного, оцінюють один одного і залежно від таких оцінок виявляють або не виявляють взаємні симпатії. Якості особистості, які виявляються ними у грі, визначають формування взаємин. З дітьми, які не дотримуються встановлених правил у грі, які демонструють негативні риси характеру в спілкуванні, однолітки відмовляються мати справу.

У процесі гри та підготовки до неї між дітьми складаються стосунки співробітництва, взаємодопомоги, турботи і уваги один до одного, уміння об'єднатися заради спільної справи. У такого роду іграх діти вчаться сприймати і передавати інформацію, орієнтуватися на реакції співрозмовників, глядачів і враховувати їх у своїх власних діях. Особливо це важливо для того, щоб зуміти швидко зорієнтуватися, оволодіти собою у важкій ситуації, яка може скластися під час виступу (хтось з учасників забув свої слова). Тому дуже важливі взаєморозуміння між дітьми-учасниками і взаємовиручка, які й складаються в процесі гри та підготовки до неї. Роль педагога в організації й проведенні таких ігор дуже велика. Вона полягала в тому, щоб поставити перед дітьми досить чіткі завдання і непомітно передати ініціативу дітям, уміло організувати їх спільну діяльність і направити її в потрібне русло; не залишати без уваги жодне питання, як організаційного плану, так і питання, що стосуються особисто кожної дитини (її емоцій, переживань, реакції на події).

У результаті проведеної роботи діти розширили та поглибили свої знання: про театр і театральну культуру; про влаштування театру; про театральні професії (актор, гример, костюмер, режисер, декоратор, суфлер).

Вони навчились: розігрувати сценки за знайомими казками, віршами, піснями з використанням ляльок, елементів костюмів, декорацій; володіти прийомами маніпуляції в знайомих театральних діях; відчувати і розуміти емоційний стан героїв, вступати в рольову взаємодію з іншими персонажами.

Головним досягненням у цій роботі стало те, що діти навчились контролювати своє мовлення, а це допомагає швидкому подоланню їх мовних вад. Життя наших вихованців стало змістовним, наповненим яскравими враженнями, цікавими справами, радістю творчості.

Список використаної літератури

1. Антіпіна А.Є. Театралізована діяльність в дитячому садку / А.Є. Антіпіна. – М.: Сфера, 2006. – 194 с.
2. Артемова Л.В. Театралізовані ігри дошкільників / Л.В. Артемова. – М.: ВЛАДОС, 2007. – 136 с.
3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». – К., 2008.
4. Бурова А.П. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку. – Тернопіль: Мандрівець, 2010.
5. Богуш А. Методика організації художньо-мовленевої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах / А. Богуш, Н. Гавриш, Т.Котик. – К.: Слово, 2006. – С. 38-44.
6. Вакуленко Ю.О. Театралізовані інсценування казок у дитячому садку / Вакуленко Ю.О. – Волгоград, 2007. – 93 с.
7. Виготський Л.С. Дитяча мова / Л.С. Виготський. – М.: Педагогіка, 2006. 420 с.
8. Леонтьєв А.А. Дослідження дитячої мови / А.А. Леонтьєв. – Просвещение, 2004. – 68 с.
9. Лісіна М.І. Вплив спілкування з однолітками на пізнавальну активність дошкільнят / М.І. Лісіна, Т.Д. Сарторіус. – М.: Інфа, 2000. – 169 с.
10. Розвиток спілкування в дошкільників / під ред. А.В. Запорожця, М.І. Лісіної. – М.: Просвещение, 2004. – 269 с.
11. Рубінштейн С.Л. Функції мови. Розвиток мовлення у дітей / С.Л. Рубінштейн. – СПб.: Пітер, 2002. – 720 с.
12. Рузская А.Г. Розвиток спілкування дошкільників з однолітками / О.Г. Рузская. – СПб.: Пітер, 2008. – 315 с.
13. Філічева Т.Б. Діти з ЗНР. Виховання та навчання / Т.Б. Філічева, Т.В. Туманова. – М.: Вид.-во ГНОМ і Д, 2000. – 128 с.
14. Ельконін Д.Б. Вибрані психологічні праці / під ред. В.В. Давидова, В.П. Зінченко. – М.: Просвещение, 1999. – 435 с.

Геращенко Оксана Олександрівна,
завідувач дошкільного навчального закладу
(ДНЗ № 22 м. Коростеня)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПАТРОНАТ В РОЗРІЗІ ПРАКТИЧНИХ РЕАЛІЙ СЬОГОДЕННЯ

Сучасна система дошкільної освіти України – це невідпинний процес розвитку та самовдосконалення. Однак постійний пошук наукових варіацій та утилітарних методів їх втілення іноді нагадує шальки терезів, де звішуються цінності та моделі розвивального процесу дошкільнят різного ґатунку. Іноді це явище має двояке значення, особливо для педагогів-практиків, позаяк методичні рекомендації, прийоми, програми, запропоновані вищими інституціями освіти, аж занадто тяжко втілити в життя периферійним установам. Новітній клич щодо обов'язкової дошкільної освіти та охоплення всіх маленьких громадян дошкільного віку різними формами розвивального процесу виявився винятково сутужним ґнітом для дошкільниць України.

Даний факт легко засвідчується організацією та проведенням соціально-педагогічного патронату, який має органічну світлу сторону, обернену до дітей, і фронт перманентної боротьби вихователів та очільників навчальних закладів.

Безперечно соціально-педагогічний патронат є модерною та дієвою ланкою в устрої освіти, адже першочергово скерований на Дитину. Саме з його допомогою малюки, які з певних причин не відвідують ДНЗ, отримують базовий розвиток, що стає підмурівком для структурування майбутнього життя. Але виникає низка нагальних питань, які потребують конструктивного аналізу, аби побудувати оптимальний макет діяльності кожного окремо взятого дитсадка задля єдиної мети – дати дітям відчуття власної значущості, відповідальності у житті регіонального та державного соціуму.

Запропоновані форми організації із залучення дошкільнят в установи освіти зачасти не зовсім відповідають дійсності, а також, як показав досвід роботи, не є дієвими. Передусім через відсутність соціальних педагогів у закладах. Консультаційні пункти неактуальні серед батьків – постійний брак часу дорослих. Короткотривалі групи на базі існуючих груп у ДНЗ не можуть охопити всіх бажаючих дітей, тому що відсутня достатня кількість меблів, простору в приміщеннях. Прогулянкові групи не задовольняють потреб дітей. Відвідування педагогами вихованців вдома провокує ще більшу проблему, позаяк райони, які відносяться до кожного дитсадка, можуть бути розташовані на віддалених точках. Родини, які потребують послуг соціально-педагогічного патронату, можуть виявитися функціонально неспроможними, кризовими, або занадто релігійними. І це непоодинокі місцеві винятковості, а питання державного масштабу. Та найгірше те, що на ці практичні свідчення не зважають вище поставлені теоретики, яких більше цікавлять статистичні цифри, відсотки, і ніяк не зачіпають професійні негаразди вихователів і якість наданих послуг малечі.

Педагоги залишаються наодинці з непомірними відкритими питаннями, але все ж знаходять шляхи реалізації державних вимог, які стосуються дошкільної освіти.

На базі дошкільного навчального закладу № 22 міста Коростеня вдало функціонує Консультаційний центр лише через нестандартний підхід до надання послуг родинам. Так педагогічним складом установи було висунуто пропозицію зв'язку з сім'ями шляхом розповсюдження друкованих рекомендацій щодо розвитку дітей. Спеціально підібрані матеріали оформлюються брошурами, буклетами, вказівками, фото-зразками дитячих робіт з образотворчого мистецтва, вправами з письма, художніми творами. Безумовно, присутні рекомендації психолога, медичного працівника. Дана інформація передається в

родини безпосередньо вихователями, працівниками місцевого ЦССДМ, з котрим співпрацює заклад, або надсилається поштою.

Така форма роботи привернула увагу батьківської громадськості. Батьки почали усвідомлювати, що освітянам дошкільної установи небайдуже майбутнє їхніх дітей, що в дитсадку вони зможуть почерпнути необхідну інформацію для полегшення виконання батьківського обов'язку – розвитку малечі.

Та попри здобутки цієї форми роботи, знову ж виникли певні негаразди: не завжди підібрані матеріали могли задовольнити потреби батьків та дітей у повному обсязі; копіювання та надсилання вимагають додаткових витрат і умов, що спричиняли наступну хвилю проблем: елементарний брак часу та фахівців, які б виконували певний обсяг робіт, при цьому без ущербу для навчально-виховного процесу в закладі.

Саме тому зародилася ідея створення універсального матеріалу, який міг би стати помічником для дорослих: батьків та педагогів, другом для дітей в умовах сім'ї та закладах освіти. І таким матеріалом став особливий дитячий розвивальний журнал „Аллочка-дошколярочка”.

Чому саме це видання можна назвати винятковим? Певно тому, що аналогів подібного журналу не має жоден регіон країни. „Аллочка-дошколярочка” є першим передплатним виданням, створеним виключно на місцевому матеріалі місцевими авторами, які в переважній більшості – працівники дошкільної освіти. Це свідчення виступає ключовим у журналі, тому що перш ніж виготовити бодай макет видання, ведеться кропітка робота з вивчення потреб педагогів та батьків, аналізуються напрями, теми та форми, які будуть викладені в наступному номері „Аллочки-дошколярочки”.

Фундаментальним у журналі завше буде громадянське виховання, бо лише так, через знання рідного краю, його історії, людей можна сформувати громадянську самосвідомість дитини. Не абстрактна країна на фотознімках, а реальні пейзажі, місця, особистості, котрі малюк може бачити, знати їх і самостійно брати участь у спільному житті конкретики, породжують уявлення про Україну загалом.

Кожен випуск „Аллочки-дошколярочки” має певну тематику, яка через завуальовану казковість розкриває малюку секрети довкілля, розвиває фантазію, готує дитину до подальшого шкільного життя, вчить елементарним правилам безпечної поведінки, знайомить з митцями благословенної рідної Коростенщини.

Це відбувається завдяки простому діалогу головної героїні журналу дівчинки Аллочки з дитинкою. Постійне пестливе звернення дівчатка „мій маленький друже”, „моє серденько”, „мій хороший”, „мій розумничок”, „мій вправний фантазерчик” слугує психологічним навіюванням, дає дитині відчуття власної значущості не лише для рідних-близьких, але й для когось іншого. Навіть для дорослого, котрий читає дитині тексти, це є підказкою, як слід спілкуватися з малюком, щоб він не розчарувався у процесі навчання, коли виникають деякі труднощі. Можна рішуче заявити, що малюк з кризової, функціонально неспроможної родини, після вищевказаних звернень, відчує себе потрібним, вправним і насправді особливим. Адже дитина, полишена на виховання вулиці, вчиться виживати в складних життєвих умовах і прагне стати кращою, ніж про неї має думку найближче оточення, в тому разі, коли в незрілому віці отримує навіть мізерну підтримку словом.

Журнал, потрапивши до рук обділеної увагою та піклуванням дівчини (не обов'язково з проблемних родин, бо не секрет, що іноді в забезпечених сім'ях є брак спілкування), стане другом і вчителем. Навіть без можливості послухати казки, вивчити запропоновані вірші, малюк розгляне ілюстрації, виконає запропоновані вправи з

письма, розмалює і домалює щось на свій розсуд, а це вже показник того, що видання є розвивальним для кожної дитини.

У часописі також присутня символічна реклама окремого дошкільного закладу. Проходять умовні мандри дитсадком, які проводить вихованець закладу шляхом розповідей та фоторепортажів. Таким чином, дитина, яка виховується в умовах родини, може відчувати себе членом групи різних закладів, отримати знання про життя однолітків у дитсадках. При цьому розвивається стійкий інтерес до навчального процесу в колективі, і якщо причина невідвідування ДНЗ дитиною пов'язана з матеріальним чинником (виплати допомоги на харчування дітей, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС), батьки можуть домовитися про короткотривале перебування чи відвідування прогулянкових груп, які діють практично в усіх дошкільних закладах Коростеня.

Досить часто діти ДНЗ № 22 та й інших установ, ознайомившись з представленою інформацією, пропонують влаштувати в своїх групах уподобані куточки, або створити вироби, які виготовляють однолітки рекламованого закладу. Тобто відбувається поширення та обмін досвідом роботи педагогічних колективів Коростеня.

Співавторами видання виступають місцеві письменники, художники. У кожному номері відбувається знайомство з цікавими талановитими людьми. Здійснюються реальні зустрічі з „дядями” та „тітоньками”, які пишуть казки, вірші, малюють довершені картини. То є не просто знайомство, а карбований процес розвитку ендемічною ментальністю. Представлені полотна художників та ілюстрації, створені спеціально до матеріалів журналу, діти намагаються копіювати. Цікаво те, що більшість запропонованих віршів дітлахи легко запам'ятовують, переказують одне одному, навіть на розспів. Поетика єднається з дитячою музичною творчістю, нехай банально-примітивною, та, можливо, таким чином передається енергетика автора древлянської землі маленьким коростенцям. І тим самим скеровується пошук самовираження дітей у власній творчості.

Завдяки креативному підходу вихователів до використання інформації „Аллочки-дошколярочки” розробляється низка занять, проводяться розваги, конкурси. Журнал – вагома підготовка дітей до школи: письмові вправи, розмальовки, логічні та мовні завдання, пізнавальні матеріали та експериментальні дослідження природничого характеру. Він використовується у роботі з батьками, адже наразі на його шпальтах друкуються методичні рекомендації для дорослих, які стосуються нагальних тем розвитку дітей: психологічні проблеми та пропозиції щодо розвитку творчих задатків тощо.

Безумовно, „Аллочка-дошколярочка” – не панацея у хворобливому стані соціально-педагогічного патронату, але вона є реальним прагненням надати допомогу звичайному пересічному вихователю в процесі розвитку дітей. Це своєрідний показник того, що пошук практиків втілює в реалії теоретичні засади науковців, тому що в основі журналу лежать вимоги Базового компонента дошкільної освіти, в ньому представлені всі освітні лінії розвитку дітей дошкільного віку. Віднедавна журнал став періодичним виданням, яке виходить щоквартально як додаток до благодійної вільної газети „Вечірній Коростень”, і його можна передплатити в усіх поштових відділеннях Житомирщини. Редакційна колегія „Аллочки-дошколярочки” прагне лише одного у двоякій паралелі поколінь: дати відчуття щастя дітям та дорослим. А щастя виражається в тому, що саме ти комусь потрібний, ти – унікальний, ти – важливий, ти виступаєш конституційною складовою будь-якого процесу, і той, хто поряд, тебе підтримає, стане тобі другом, бо немислимо бути щасливим наодинці попри всі матеріальні цінності Землі.

Шановні колеги!

Давайте мріяти, творити,

Бо саме це і є освіта.

Натхнення вічне – наші діти,
І з ними легше просто жити.
Злітати, коли біль у грудях,
Сміятись, як стискають сльози,
Рідню побачити у людях,
Розквітнуть маками в морози.
Кохати, бо довіку – юний,
Радіти, адже завше – казка!
Не стримуйте фантазій струни,
Прошу, благаю Вас, будь ласка...

Гецнар Світлана Миколаївна,

учитель-логопед

(Новоборівський центр розвитку дитини „Казка”)

ЗАГАЛЬНИЙ НЕДОРОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ) – різні складні мовленнєві розлади, за яких у дітей порушене формування всіх компонентів мовленнєвої системи за нормального слуху та інтелекту.

Вперше у вітчизняній логопедії теоретичне обґрунтування ЗНМ було сформульовано у 50-60-ті рр. минулого століття професором Р.Левіною та співробітниками НДІ дефектології (Г.Каше, Г.Жаренкова, Н.Нікашина, Л.Спірова та ін.)

У 1969 р. Р. Левіна та її колеги розробили порівневу характеристику ЗНМ: від цілковитої відсутності мовленнєвих засобів спілкування до розгорнутих форм зв'язного мовлення з елементами фонетико-фонематичного та лексико-граматичного недорозвитку.

Виділяють три рівні мовленнєвого недорозвитку, які відображають типовий стан компонентів мовлення у дітей дошкільного та шкільного віку із ЗНМ.

Перший рівень ЗНМ характеризується повною або майже повною відсутністю словесних засобів спілкування у віці, коли у дітей, які розвиваються нормально, мовлення в основному є сформованим. Для I рівня ЗНМ характерні такі ознаки:

- активний словник перебуває у зародковому стані. Він складається зі звуконаслідувань, слів-белькотань і тільки невеликої кількості загальноновживаних слів. Значення слів нестійкі й недиференційовані;
- пасивний словник ширше активного, але розуміння мовлення поза ситуацією досить ускладнене. Фразове мовлення практично повністю відсутнє;
- здібність сприймати звукову і складову структуру слова ще не сформована.

Другий рівень ЗНМ характеризується тим, що мовленнєві можливості дітей значно зростають, спілкування вже здійснюється за допомогою достатньо постійних, хоч і дуже спотворених у фонетичному і граматичному відношенні, мовленнєвих засобів.

Для II рівня характерні такі ознаки:

- активний словник розширюється за рахунок не тільки іменників і дієслів, а й за рахунок використання деяких прикметників та прислівників;
- відбувається збагачення мовлення за рахунок використання окремих форм словозміни;
- діти починають користуватися фразою, зв'язне мовлення у зародковому стані;
- покращується розуміння мовлення; виникає розуміння деяких простих граматичних форм;
- вимова звуків і слів значно порушена.

Третій рівень ЗНМ характеризується наявністю розгорнутого фразового мовлення з частковим фонематичним та лексико-граматичним недорозвиненням. Самостійне спілкування дітей продовжує залишатися утрудненим і обмежене знайомими ситуаціями.

III рівень ЗНМ має такі особливості:

- неточне знання і використання багатьох побутових слів. У активному словнику переважають іменники і дієслова;
- недостатня сформованість граматичних форм мови – помилки у відмінкових закінченнях, змішування часових та видових форм дієслів, помилки в узгодженні та керуванні. Способами словотворення майже не користуються;
- в активному мовленні використовують здебільшого прості речення. Часто не вміють будувати складні речення;
- у більшості дітей зберігаються недоліки вимови звуків і порушення структури слова, що створює великі труднощі в оволодінні звуковим аналізом і синтезом слів.

На сучасному етапі розвитку логопедії розроблена характеристика ще одного (IV) рівня порушення мовленнєвого розвитку, описана в спеціальній літературі Т.Б.Філічевою стосовно дітей 7-го року життя третього року навчання.

На цьому рівні відмічається в цілому більш високий рівень мовленнєвих навичок. Але мовлення в повному обсязі ще не відповідає нормі. Характерною ознакою є порушення зв'язного мовлення: порушення логічної послідовності, пропуски головних подій, застрягання на другорядних деталях. На фоні розгорнутого мовлення у цих дітей відмічаються окремі відхилення кожного з компонентів мовленнєвої системи. Тобто ці діти не досягли того рівня мовленнєвого розвитку, який властивий їхнім одноліткам з нормальним мовленням.

Отже, при ЗНМ спостерігаються відхилення у формуванні мовленнєвої діяльності: діяльності засвоєння мови (усіх її сторін) і діяльності використання мови з метою спілкування.

Методика корекційної-педагогічної роботи варіюється залежно від віку дітей, умов їхнього навчання та виховання, рівня розвитку мовлення.

При I рівні ЗНМ метою ігор, що використовуються, є залучення дітей до колективу, активізація дитини в цілому. Тому спочатку використовують ігри, що дозволяють на емоційно-забарвленому фоні розпочинати підготовчу корекційну роботу:

- музичні ігри;
- елементи ігор-драматизацій;
- рухливі ігри.

Основними вимогами є добір ігор простих за змістом, багаторазовість їх повторення. Інструкція переважно замінюється показом і демонстрацією виконання ігрових дій. Після встановлення повноцінного контакту із дитиною, можна використовувати прості словесні інструкції типу: „Хто краще?“, „Хто швидше?“

Основна форма проведення ігор – групова. Індивідуально ігри проводяться лише на індивідуальних логопедичних заняттях для розвитку моторики та для загального пізнавального розвитку. В процесі занять необхідно використовувати невелику кількість ігор, які повинні бути короткотривалими. Якщо дитина не може виконати з першого разу ігрові дії, слід запропонувати поетапну доступну допомогу.

При II рівні ЗНМ в ігровій діяльності значно змінюється співвідношення у використанні різних видів ігор. Змінюється і завдання при використанні цих ігор:

- провідним видом ігор, що застосовуються з корекційною та навчальною метою, є дидактичні ігри;

- з метою всебічного фізичного та моторного розвитку дітей постійно використовуються різні види рухливих ігор;
- для загального моторного та пізнавального розвитку активно використовуються комбіновані ігри (музичні та рухливі, дидактичні та рухливі).

Обов'язково використовуються словесні інструкції. Вимоги до інструкцій: стислість (просте речення), доступність, використання поетапних інструкцій.

Основним досягненням цього періоду роботи має стати перетворення дитини із об'єкта логопедичного впливу засобами гри в суб'єкта цієї ж гри. Успішною можна вважати роботу тоді, коли дитина спроможна виконати ігрові дії згідно правил і довести гру до кінця.

Активно слід використовувати словесні дидактичні ігри. Однак, використовуючи їх, слід дотримуватися певних вимог:

- 1) лексичний матеріал, що використовується, має бути знайомий дитині;
- 2) слова повинні бути простими за складовою структурою, без складних збігів приголосних;
- 3) лексичний матеріал повинен подаватись із наочним і лексичним підкріпленням.

На III рівні ЗНМ використовуються переважно дидактичні ігри. Але змінюється і звужується завдання використання цих ігор. Усі ігри повинні сприяти всебічному психічному та мовленнєвому розвитку.

Ігри для розвитку розуміння мовлення

„Знайди пару” (за асоціацією)

1) Логопед роздає дітям набори предметних малюнків і пропонує наступну інструкцію: я буду називати слова, а ви, у відповідь, покажете мені малюнок, який за змістом буде підходити до названого слова.

2) У процесі виконання завдання діти не тільки показують, а й називають предмет. На останніх етапах корекційної роботи можна вимагати пояснень:

„Чому ти обрав саме цей малюнок?”

Орієнтовний перелік слів: стіл, посуд, дерево, собака, людина.

Орієнтовний перелік малюнків: чашка, будка, стілець, лист.

„Допоможи котику”

Діти отримують набори предметних картинок з різних лексичних тем. Логопед просить дітей допомогти котику зібратися в школу, на прогулянку, в дитсадок.

Ігри для формування складової структури слова

„Засели будиночок”

Логопед пропонує кожній дитині 3-поверховий будиночок і дає набір предметних карток (4), назви яких складаються з 1-3 складів. Дитина повинна поділити назви на склади і поселити предмет на відповідний поверх. Скільки складів – на тому поверсі буде жити предмет.

Орієнтовний перелік слів: мак, чашка, метелик, сумка, сом, пила, ручка.

„Скажи навпаки”

Логопед називає склад із твердим приголосним і пропонує дитині у відповідь назвати схожий склад, тільки з м'яким приголосним.

Наприклад:

Ма-мя

Па-пя

Ту-тю

Та-тя

Ігри для розвитку зв'язного мовлення

„Доповни речення”

Логопед промовляє речення, яке необхідно доповнити.

Наприклад:

Влітку листочки зелені, а восени – ...

Зранку я йду до садочка, а мама – на...

„Веселка”

Логопед виставляє на дошці „веселку”, а дітям роздає набори малюнків із зображенням предметів, рослин, фруктів різних кольорів. Діти повинні підібрати малюнки до відповідного кольору веселки і назвати цей предмет і його колір.

Наприклад: це червоний помідор, жовтий лимон, зелений листок...

Такі ігри сприяють психічному та мовленнєвому розвитку дітей.

Список використаної літератури

1. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. – К.: „МП Леся”, 2011. – С. 160-161.
2. Логопедія / за ред. М.К.Шеремет. – К.: Вид. дім „Слово”, 2010. – С. 245-256.

Гнітецька Валентина Михайлівна,

вихователь

(ДНЗ № 21 м. Коростеня)

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ – ПІЗНАВАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ

Ідеалом виховання є гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально-активна й національно свідома особистість, здатна проявляти свої пізнавальні інтереси, що є носієм загальнолюдських цінностей, здатна до саморозвитку й самовдосконалення.

У Програмі „Я у Світі” зазначено про важливість створення розвивального життєвого простору, який забезпечить виховання в дошкільників інтересу: „Створити в дошкільному закладі розвивальний життєвий простір означає забезпечити сукупність умов, атмосферу, якнайсприятливішу для прогресивного розвитку свідомості та поведінки дошкільника. Розвивальними слід вважати умови, які підживляють природні сили дитини, сприяють реалізації нею своїх потенційних можливостей, збагачують знанням основ філософії життя та практичними навичками, вдосконалюють їх, забезпечують усвідомленість, культурність, міцність; позитивно впливають на становлення особистісного досвіду, формують реалістичні образи світу та власного „Я”, елементарну систему морально-духовних цінностей, корисних для гармонійного розвитку, базуються на знанні вікових та індивідуальних можливостей вихованців”. [1, С. 300]

Основним завданням сучасного вихователя є розвиток у молодого покоління пізнавальних здібностей; формування життєвої компетентності у різних соціальних інституціях; виховання активної особистості, здатної до самореалізації, прояву пошукової активності та творчості у розв'язанні важливих проблем, які ставить перед нею життя; формування у дошкільника пізнавального інтересу, любові до природи; формування відповідних умінь та навичок. Однак лише в межах навчально-виховної програми цього не можливо досягти, тому поставила за мету створити сучасний розвивальний простір, який стимулював би дитину до самореалізації та саморозвитку; формування перших науково-об'єктивних уявлень про природні об'єкти та суб'єкти і

взаємозв'язки між ними; формування у дітей розвиненої духовності, любові до оточуючого світу, моральної, правової, трудової та екологічної культури.

Для того, щоб максимально розкрити здібності дошкільника, використовую бесіди, консультації, систему розроблених та адаптованих до розумового рівня і здібностей дітей занять, гурткову роботу, розваги та ігри, екскурсії й елементарні досліди.

Діти дошкільного віку є допитливими дослідниками довколишнього світу. Перед ними розкривається неосяжний, різнобарвний, цікавий світ речей та предметів, людей і тварин, таємничих, надто привабливих подій і явищ.

З раннього віку малят виховуємо так, щоб вони були не лише розумними, а й добрими, чесними, турботливими та ввічливими; скеровуємо їх діяльність на пізнання навколишнього, постійно відзначаються їх успіхи в розумовому зростанні, підтримуємо дитячу радість пізнання, показуємо краса духовного багатства людини.

Захоплення дошкільників дуже різноманітні: вони прагнуть пізнати явища природи, виявляють інтерес до малювання, співів, ліплення; захоплюються казками, віршами тощо.

Значний інтерес діти виявляють до явищ та предметів природи. Під час прогулянок та екскурсій вони найчастіше звертаються з такими запитаннями: „Із чого зроблено Місяць? Хто зробив Сонце? Чому на небі зірки?” „Звідки з'явилися пісок та вода?”. Багато запитань пов'язано з бажанням розширити свої знання про воду: „Чому вода буває тепла і холодна? З чого вона? Звідки береться вода в річках?”; цікавлять дошкільників і живі істоти.

Виходячи з цього, було розроблено систему занять-дослідів за наступними напрямками: „Природа”; „Ґрунт”; „Вода”; „Довкілля”; „Пісок”, що максимально дозволяють розкрити пізнавальні здібності та потенціал кожної дитини.

У години самостійної діяльності діти граються, ліплять, виготовляють аплікації, грають на музичних інструментах, танцюють та співають; розглядають ілюстрації до художніх творів.

Для того, щоб зрозуміти світ дошкільнят, якнайкраще підходять вірші моєї доньки:

Світ малесеньких чомучок –

Дивовижний та яскравий!

Грають, бавляться й вивчають –

Все на світі їм цікаво.

Поведу я їх за руку

Та й любов'ю оточу.

Розвиваючи уяву –

В світ дорогу прокладу!

Під час використання творчих завдань та проблемних запитань дитина помічає зв'язки між змістом і характером своїх дій над тим чи іншим об'єктом, а створені дорослим складні обставини допомагають їй усвідомити причинно-наслідкові зв'язки у явищах та предметах, які вона спостерігає.

Малюки виконують те чи інше завдання із захопленням тоді, коли використовуються малюнки, моделі, картини, колекції, досліди, ілюстрації, фотографії, які вражають уяву дитини своєю незвичайністю.

Роботу з виховання пізнавальних інтересів у дошкільників під час навчально-виховного процесу будую у такій послідовності: **цікаво-знаю-вмію**.

Серед засобів розвитку дослідницької активності дітей дошкільного віку особливе місце посідає дитяче експериментування, яке спрямоване на пізнання та перетворення об'єктів навколишнього середовища.

Участь дітей в експериментах та дослідях розширює їх кругозір, сприяє збагаченню власного розвитку та саморозвитку.

У дошкільному закладі було створено й облаштовано спеціальні осередки (центри), за допомогою яких діти максимально мають можливість розвивати пізнавальну діяльність та задовольняти свої пошукові інтереси.

У приміщенні осередку дитячого експериментування обладнано міні-музей: на стелажах оформлено тематичні виставки: „Природа і фантазія” (творчі роботи дітей, дітей і батьків, дітей і педагогів); „Камені і мінерали Коростенщини”; „Рослини нашого краю”; „У царстві морському”, а також колекції кори дерев, гербарію, ґрунту, жолудів, каштанів, моху і лишайників та інші.

Дослідно-експериментальна робота проводиться переважно зі старшими дошкільниками. Оскільки вони мають практичний досвід і певні знання, вони старші дошкільники вже роблять власні усвідомлені висновки та зробили своєрідні відкриття, які викликають багато емоцій.

Зважаючи на велике значення експериментування для психічного розвитку дитини в дитячому саду, було відкрито окрему дитячу лабораторію, обладнану необхідним устаткуванням і матеріалами.

Відкриття лабораторії дозволило:

- працювати з дітьми малими групами (по 6-8 чоловік) за інтересами;
- використовувати матеріали, які часто не використовуються в групі за великої кількості дітей;
- не обмежувати дитину в діяльності з гігієнічних міркувань („забруднився”, „проллеш”).

Спільну діяльність вихователя з дітьми в дитячій лабораторії організовуємо один раз на тиждень: із дітьми в середній групі – тривалістю до 15 хвилин, із дітьми старшого дошкільного віку – по 25-30 хвилин. Робота проводиться з невеликими підгрупами, з урахуванням рівня розвитку і пізнавальних інтересів дітей.

Велике значення в процесі розвитку пізнавальних інтересів дошкільника відіграє позитивна мотивація його діяльності, а саме: зовнішні стимули (новизна, незвичність об'єкта); таємниця, сюрприз; мотив допомоги, пізнавальний мотив (чому так?); ситуація вибору.

Роботу в дитячій лабораторії розпочинаю з екскурсії, під час якої діти знайомляться з її господарем, що показує цікаві досліди; з устаткуванням і правилами поведінки.

Діти можуть ставити запитання господарю, а він може або надсилати їм книгу чи підказку, або запропонувати запитати у тата й мами, а потім розповісти всім дітям. Крім того, деякі дитячі запитання можуть стати темами чергових дослідів та експериментів.

Після проведення експериментів у дітей виникає безліч запитань (особливо у старших дошкільників), в основі яких лежить пізнавальний мотив: найчастіше їх цікавить те, як виглядає мікроб, чому буває вітер, за допомогою чого видається звук у телевізорі, чому очищена картопля без води чорніє і багато чого іншого. Я ніколи не поспішаю з відповіддю, а сприяю тому, щоб дитина знайшла її самостійно.

Перебіг та результати кожного проведеного дослідів фіксуються в створеному журналі фіксації дослідів, що дозволяє здійснювати постійний контроль та аналіз розвитку пізнавальних здібностей дітей та враховувати можливі недоліки під час проведення наступних дослідів.

Наприкінці навчального року для батьків проводжу відкрите заняття, на якому діти демонструють свої вміння та навички, здатність міркування, самостійність.

Створення розвивального середовища, як осередку дослідницько-експериментальної діяльності в дитячому навчальному закладі, дозволило мені сформувати вільну, активну особистість, яка має власну думку, здатна активно проводити пізнавальну діяльність; висловлювати власні оригінальні ідеї та думки, що в майбутньому дозволить дитині бути унікальною, ні на кого не схожою, стимулюватиме в ній постійний процес саморозвитку та самовдосконалення, що є надзвичайно важливим в умовах сучасного конкурентного середовища.

Переконана, що дитина виростає гармонійно розвиненою лише в середовищі тепла і любові, поваги і турботи. Для неї надзвичайно важливо знати, що її зрозуміють, вислухають і дадуть добру пораду. Надзвичайно важливо, щоб дитина розуміла, що любов і турбота важливіші за фізичні переваги та багатство, щиро вміла просити пробачення і прощати сама. Не менш важливим є виховання у дитини поваги до праці іншої людини, природи, власної країни.

Дослідницька діяльність позитивно впливає на пізнавальний розвиток дошкільників. Діти стають більш креативними та активними, проявляють свою зацікавленість, допитливість та інтерес до об'єктів і суб'єктів навколишнього середовища, що сприяє формуванню в них стійкого пізнавального інтересу. Крім того, діти здатні навчилися синтезувати інформацію й висловлювати оригінальні ідеї, почувати себе вільними та активними.

Список використаної літератури

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” / наук. кер. та заг. ред. О.Л. Кононко. – [3-тє вид., випр.]. – К.: Світоч, 2009. – 430 с.
2. Воз и маленькая тележка чудес. Опыты и эксперименты для детей от 3 до 7 лет / Автор-составитель Н.М. Зубкова. – СПб.: Речь; М.: Сфера, 2010. – 64 с.
3. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журн. „Дошкільне виховання”, 2003. – 243 с.
4. Козак Н. „Українська народна педагогіка: минуле і сьогодення” / Н. Козак // „Дошкільне виховання”. – 2004. – №1.

Голубовська Л. В.,
вихователь
(ДНЗ № 12 м. Коростеня)

КАЗКА В ДИТЯЧОМУ САДКУ І НЕТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ РОБОТИ З НЕЮ

*Блукає вечір за вікном,
Сховавши вже яскраві фарби,
І місто спить чарівним сном,
Знов настало царство казки.
Сон ніжить малюка,
Його малесенька душа,
Злилась з героєм в чудо-царстві.
Він з казкою зросте мудрішим,
А світ навколо, стане враз добрішим.
Бо той, хто у дитинстві казку любить,
Той у житті ніколи злим не буде.*

Казка, гра, фантазія – животворне джерело. Що дитина любить найбільше? Казку! З чого здобуває свої знання? З казки! Кого наслідує? Героїв казки! Отже, і гармонійний розвиток дитини швидше здійснюватиметься через казку, через її неординарні тавтології.

Через казкові образи в свідомість дитини входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом висловлювання думок і почуттів, живою реальністю мислення. Казка є засобом формування у свідомості дитини позитивного образу – уявлення, певного ідеалу – носія бажаних поведінкових якостей та реалій. Значення казок у вихованні дітей важко переоцінити. Це не лише скарбниця народної мудрості, а й невичерпне джерело розвитку емоційної сфери і творчого потенціалу дитини. Казка не тільки вчить дітей переживати, радіти, співчувати, сумувати, вона збагачує соціальний і предметний досвід, живить комбінаторну здатність розуму, показує способи розв'язання моральних суперечностей. Саме через казки малюки переживають боротьбу добра і зла, відчувають, що у казках відображені уявлення людини про правду, чесність, красу. З них вони черпають багато нового: перше уявлення про час і простір, про зв'язок людини з природою. Казки допомагають розвинути в дитини логічне мислення, творчу уяву, пам'ять, мову, здатність не розгублюватися у складних життєвих ситуаціях.

Ще Василь Сухомлинський звернув увагу на те, що через казку дитина вчиться помічати прекрасне, розуміти добро і зло, вчить бути товариською, доброзичливою, вчить бути Людиною. Де б дитина не була, а казка завжди поруч. Недарма Олександр Олесь писав: „Я в казку дивну свою всі фантазії ввіллю, зроблю усе живим, чудовим, таємності розкошів повним і в казці дійсність відіб'ю”...

Вивченню російського фольклору і, зокрема, казок присвятили свої роботи: брати Б. і Ю. Соколови, А. Н. Никифоров, Н. П. Андреєв, А. Н. Афанасьєв, В. Я. Пропп, М. Н. Мельников. Вчені по-різному трактували поняття „казка”. Одні прагнули охарактеризувати казку як вигадку, дехто вважав, що казка – це навколишня дійсність очима народних оповідачів. А. Н. Афанасьєв поділяє казки за сюжетами на такі групи: казка-ланцюжка; казки про тварин; чарівні казки; побутові казки.

Існують різні форми роботи з казкою, і їх мета – не лише розвиток художнього сприйняття і соціальних емоцій дітей, але й розвиток творчого мислення, уяви, уваги, пам'яті, позитивної комунікації й адекватної самооцінки. Виконуючи завдання програми розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі”, варто звернутися до нетрадиційних форм роботи з казкою. Сучасній дитині мало просто прочитати казку, розфарбувати її героїв, поговорити про її сюжет. З дитиною третього тисячоліття необхідно осмислювати казки, разом шукати і знаходити приховані смисли і життєві уроки. І в цьому випадку казки ніколи не ізолюють дитину від реальності. Навпаки – допоможуть стати в реальному житті творцем. Головна установка нетрадиційного, творчого підходу до казки – це здорова, конструктивна ідея: усе можна покращити, удосконалити, змінити на благо людей. Вона стає творчим девізом для дитини, дає можливість збагнути глибинну сутність казки. Нетрадиційний напрям роботи з казкою – це оригінальне, незвичне по-своєму сприйняття змісту, творчі перетворення ходу оповідання, придумування різних кінцівок, введення непередбачених ситуацій, змішування кількох сюжетів. Найкращим методом є гра, що тісно пов'язана з фантазією, творчістю.

Дидактичні ігри морально-етичного спрямування: „Хто у світі найдобріший?”, „Хороший-поганий”, „Сонечко справедливості”, „Подяка”, „Чарівні окуляри”. У цих іграх діти мають виявити позитивні й негативні риси казкових героїв, оцінити їхні вчинки. Ігри „Коли б я міг...”, „Наші сонячні друзі”, „Піраміда любові”, „Дерево доброти”, „Мудра сова” зможуть за допомогою казкового, уявного викликати у дітей бажання здійснювати реальні добрі справи, справедливіше розв'язувати неприємні ситуації із казок. Ігри допоможуть вихователю у

розширенні словникового запасу, розвитку зв'язного логічного мислення. Це і вправи на придумування кількох однокореневих слів, завдання заримувати два слова, скласти довгі речення „Від кожного по слівцю”.

Усвідомити ідею казки зможе підбір прислів'їв і фразеологізмів „Хто не працює, той не їсть” і т.д. Якнайчастіше слід разом з дітьми придумувати нові назви відомим казкам, не спотворюючи ідею казки – не просто „Рукавичка”, а „Дружній будиночок”. Заохочувати слід творчі розповіді за мотивами знайомих казок.

Також разом з дітьми можна розповідати заздалегідь намальовану казку, вигадувати історії на будь-який предмет навколишнього оточення.

Інший вид діяльності – перероблення і дописування казок, адже дітям не зовсім подобається те, що Колобка з'їла Лисичка, або чому Ведмідь зламав теремок?

У педагогічному процесі дошкільного навчального закладу існують ігри, яких без казки просто не можна уявити, – це сюжетно-рольові ігри з казковим змістом, ігри-драматизації. Казка створює сприятливі умови для викликання у дітей співпереживання, розвиває діалогічне мовлення.

У системі виховання дітей дошкільного віку важко переоцінити роль рухливих ігор, саме тому рухливі ігри за мотивами казок слід широко використовувати у роботі з дітьми.

До нестандартних видів роботи з казкою належить і проведення різноманітних вікторин: „Що? Де? Коли?”, „Таємні речі”, „Хто казку знає, той відгадає”, „Живі картини”, „Розклад по черзі”, „Хто швидше збере з частинок малюнок і назве казку”. А проведення пантомімних етюдів допомагає дітям перевтілюватися в казкових героїв, глибше зрозуміти зміст характеру: „Хто як ходить”, „Здивування”, „Сором”, „Радість”, „Злість”, „Страх”, „Хитрість”.

„Кольорові казки” – це теж нестандартний хід роботи. Й. В. Гете писав: „Кольори діють на душу: вони можуть викликати почуття, пробуджувати емоції та думки, які нас заспокоюють і хвилюють, породжують сум і радість”.

Дітям важко тривалий час концентруватися на одному об'єкті. У нагоді стануть „кольорові” казки. Адже кожен казку можна не тільки чути, а й бачити в ілюстраціях, які виконані у кольорі. Які кольорові асоціації викликає у дітей казка „Колобок” чи „Коза-дереза”? А „Солом'яний бичок”? „Ріпка”? Чи можете ви назвати веселі кольори? З яким святом, настроєм вони асоціюються? А можете ви уявити себе фарбою? Якого кольору? А якби ви були фарбою, то що б хотіли намалювати? А якщо вам хочеться розповісти про свій настрій – „веселий” чи „сумний” – якого кольору фарбу візьмете?

А якщо ви чарівники, у які б кольори перефарбували сонце, небо, тварин, рослин? Чому? А можете ви уявити себе сонечком, веселим або сумним. Чи однакову візьмете фарбу? Чому? А хмари літні, осінні, зимові, весняні однакового кольору полюбляють фарбу? Чому? А день може бути кольоровим? Який улюблений колір ранку, коли сходить сонце, і вечора, коли заходить сонце? А які кольори любить літо? Осінь? Зима? Весна? Чому?

Назвіть. Які кольори теплі, а які холодні? А ви можете назвати „кольорове” слово? Наприклад, сніг, сонце, трава, апельсин, огірок, помідор? А чи можна придумати казку про народження нової фарби? Ви прослухали вірш, пісню, казку. Якого вони кольору?

„Кольорові” казки допомагають дітям стати більш упевненими в собі, позбутися страхів, комплексів. Досить ефективними є музичні казки, зокрема:

„Дзюрчання води в струмочку”, „Слон-сурмач”, „Чарівний звук „М””, „Мамина колискова”.

Казка має цілющі властивості, тому одним із нетрадиційних напрямів роботи з казкою є казкотерапія. Казкотерапія використовує легку для розуміння дитини форму казки, яка сприяє інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширенню свідомості, удосконаленню стосунків з оточуючими. Для казкотерапії потрібно: чітко визначити проблему, яку слід вирішити, підібрати можливі шляхи подолання у реальному житті, втілити у головного героя казки (це може бути неіснуюча казка) ті риси, комплекси, яких слід позбутися, у процесі розгортання подій казки головний герой з його недоліками повинен перетворитися в позитивного.

Казкотерапія розвиває уяву дитини, абстрактне мислення, допомагає подолати страхи, тривожність, знімати внутрішню напруженість, скутість, дає можливість навіть сором'язливій дитині проявити себе, що веде до збільшення впевненості у власних силах. Робота в казкотерапії – це робота з особистістю дитини, неповторністю; вона дозволяє віднайти особливий підхід до кожного; працюючи з внутрішнім світом, дозволяє краще зрозуміти дитину, що підвищує її самооцінку, формує самоприйняття.

Казка навчає дітей загальнолюдських цінностей. Саме в казці сконцентровано основні категорії моралі: добро і зло, правда і кривда, щастя та біда, які кожна людина повинна зрозуміти з перших кроків життя. У казках завжди цінується Людина не за соціальне чи матеріальне становище, а за вдачу, характер, вроду, душу, за те, що вона приносить людям своїм існуванням. Використання основних розвивальних завдань казки дає змогу дитині впоратись із дуже складними проблемами, розвиває вміння дитини бачити навколишній світ у взаємозв'язку моральних та етичних норм суспільства; формує вміння знайти в кожній ситуації резерв – тобто розвиватися. Без казки, як зауважував В. О. Сухомлинський, живої та яскравої, яка оволоділа свідомістю та й почуттями дитини, неможливо уявити дитячого мислення й мовлення. Казка має надзвичайно великий потенціал і завжди прийде на допомогу вихователю, а нам потрібно лише вміло використовувати її.

Список використаної літератури

1. Програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі”
2. Казкотерапія в роботі з дошкільниками. – Харків: „Основа”, 2011.
3. Павленко А. О. „Гармонійний розвиток дитини через казку” / А. О. Павленко. – Харків: „Основа”, 2011.
4. Сухомлинський В. О. „Серце віддаю дітям”/ Сухомлинський В. О. // Вибрані твори.

Горчакова Антоніна Олександрівна,
вчитель-логопед вищої категорії,

(Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу № 17
„Віночок” м. Бердичева Житомирської області)

„ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ТРВЗ/РТУ В КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ГРУПИ”

Однією з невід’ємних складових навчально-виховного процесу в дитячому дошкільному закладі є навчання дітей мовлення, мистецтва слова. Слово відтворює світ усередині самої людини, тому дуже важливо допомогти дитині якомога успішніше оволодіти цим даром. Дитина має прийти до школи з добре розвиненим мовленням, тому слід застосовувати вправи, які сприяють розвитку мовлення, мислення, фантазії.

На життєвому шляху кожної людини трапляється багато різноманітних ситуацій, для розв'язання яких треба мати та активно проявляти певний набір особистісних якостей. Реалізація життєвих планів, навчання, здобуття професії, створення сім'ї, виховання дітей, – усе це вимагає від людини творчості, самостійності, активності та водночас дисциплінованості, волі й багатьох інших важливих якостей, які стають тими механізмами, що забезпечують життєвий успіх.

Порушення мовлення часто стає серйозною перепорою для навчання в школі. Труднощі в оволодінні читанням та письмом, пов'язані з мовленнєвими вадами, виникають тільки в тому разі, коли у дітей порушена не тільки звуковимова, а й розуміння звуків мови та їх сполучень на слух (тобто є порушення фонематичного слуху). Та ще більш ускладнює можливості дитини в оволодінні грамотою недостатньо розвинена лексико-граматична будова мови. Такі важкі порушення мовлення, а саме загальний недорозвиток (ЗНМ), де порушені всі компоненти мовної системи в їх єдності (фонетичних та фонематичних процесів, лексики, граматичної будови мови), потребують великої уваги і корекційної роботи. Тож завдання батьків та педагогів – допомогти дитині позбутися цих вад.

Пріоритетним для розвитку дитини є спілкування, мовленнєвотворча діяльність, обговорення, роздуми вголос без страху помилитися чи висловитися врозріз з думкою дорослого. Визнаючи, що підмурівком для виникнення власної позиції дитини є її життєвий досвід, логічно припустити, що кожна дитина набуває та реалізує його по-своєму.

У сучасному світі дуже важливо вміти не тільки засвоювати певні знання, а й оперувати ними, застосовувати їх у розв'язанні як життєвих, так і професійних проблем, мислити творчо, неординарно, креативно. І основи цієї здатності закладаються саме з дошкільного віку й, зокрема, через застосування наукової технології розвитку творчості – ТРВЗ (теорію розв'язання винахідницьких завдань). Серед її головних принципів – навчання дітей розв'язувати суперечності, застосовувати системний підхід, тобто бачити навколишній світ у взаємозв'язку всіх його компонентів, знаходити резерви для творчого виконання завдання.

Методика ТРВЗ ставить на чільне місце завдання виховання творчої особистості, підготовленої до прийняття рішень у нестандартних ситуаціях. Інструментарій ТРВЗ підібрано так, щоб сформувати у дитини пошукове мислення, яке дає змогу знизити стереотипність, шаблонність думок, так звану психологічну інерцію. Існує багато варіантів визначення цієї методики, найлаконічніше з них звучить так: „прагнення ідеальності, засноване на розв'язанні протиріч за використання різноманітних ресурсів”.

Цінність ТРВЗ полягає, за визначенням Л. С. Виготського, в наступному: „Ми повертаємось до відомої істини – іти від дитини. Нехай генієм буде дитина, звільнена від усяких стереотипів у пізнанні світу”.

Соціально-економічна нестабільність суспільства і науково-технічний прогрес ставлять сучасну дитину перед проблемою не тільки адаптації до умов життя, яке постійно змінюється, але й необхідністю активно і творчо пізнавати і перетворювати оточуючий світ. Тому суспільство орієнтується на розвиток творчих здібностей дітей, які вміють нестандартно мислити, бути відповідальними і самостійними.

Саме ТРВЗ і РТУ є найважливішою методичною знахідкою, яка розвиває здібності дитини до аналізу, нетрадиційних рішень, привчає її самостійно мислити, творити, фантазувати, вміти бачити у подіях, явищах протиріччя і знаходити оптимальні результати його вирішення, вміти розв'язувати одне і те ж завдання різними варіантами, інакше кажучи, формувати в дітей уміння винаходити. Розвиток дитини,

перш за все, характеризується якісними змінами, появою новоутворень, нових процесів, нових структур.

Дитинство – період, коли закладаються фундаментальні якості особистості, що забезпечують психологічну стійкість, позитивні етичні орієнтації на людей, життєздатність і цілеспрямованість. Ці духовні якості особистості не розвиваються спонтанно, а формуються в умовах любові оточуючих, коли сім'я і дошкільний заклад створюють у дитини потребу бути визнаною, виробляють здатність співпереживати і радіти іншим людям, прагнення багато чого навчитися.

Корекційно-логопедична робота у групі для дітей із загальним недорозвитком мовлення потребує нових нетрадиційних напрямків її вдосконалення та оптимізації. Особливу актуальність набуває використання в корекційній роботі методів та прийомів ТРВЗ і РТУ, які адаптовані для дошкільного віку і мають ряд переваг, а саме:

- створення мотиваційної настанови на вияв творчості;
- активізація пізнавальної діяльності за допомогою поставлених проблемних запитань;
- створення умов для розвитку образної сторони мови;
- підвищення ефективності оволодіння всіма мовними засобами;
- усвідомленість у побудові лексико-граматичних конструкцій;
- гнучкість аналітико-синтетичних операцій мисленнєвої діяльності.

Методи ТРВЗ впливають також і на розвиток соціальних якостей особистості:

- методом емпатії формується вміння співпереживати і співчувати людям, тваринам, рослинам;
- виховується людяність, доброта, оптимізм, вміння відстоювати свої погляди, доводити розпочату справу до кінця, сприймати критику й об'єктивно ставитися до результатів своєї праці й результатів праці однолітків.

„Я не можу, в мене нічого не виходить” – як правило, ці слова промовляють діти - логопати, приступаючи до занять. Тому робота починається тоді, коли дитина вперше переступає поріг логопедичного кабінету. Люб'язно зустрічаю дитину, показую їй кімнату, в якій будемо займатися, все, що в ній знаходиться, перш за все іграшки. Помічаю, що дитині найбільш до вподоби, даю їй цікаву річ, і якщо дитина не заперечує, включаюся до її гри на рівних.

Працюючи з дітьми з загальним недорозвитком мовлення у своїй роботі забезпечую єдність загальноосвітніх та корекційно-розвивальних завдань. Такі завдання нерозривно пов'язані між собою і забезпечують цілісний, комплексний, інтегрований підхід до подолання порушень мовлення. Заняття, які мають за мету подолання мовних вад у дітей, завжди проводяться цікаво та в ігровій формі. Плануючи свою роботу з малюками, намагаюся знаходити різні форми, методи і прийоми для зацікавлення. Великі можливості для корекції, навчання, розвитку дошкільнят я вбачаю в методах активізації творчого мислення або ТРВЗ.

Елементи ТРВЗ у корекційній роботі з дітьми логопедичної групи перетворюють заняття для дітей у цікаве, насичене знахідками ненав'язливе навчання, щоденне відкриття для премудростей життя. На заняттях використовуються такі ігри: „Навпаки”, „Добре-погано”, „Перетворимо в...”, „Чим може бути...”, „Подобається – не подобається”, „А що, як би...?”. Ці ігри спрямовані на розвиток творчого мислення і, разом з тим, збагачують словник дітей словами-антонімами /високий-низький, кислий-солодкий/, вчать дітей користуватися в мові сполучниками тому що /дощ – це добре, тому що він поливає рослини, дерева, квіти/, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в природі: а що, якби цілий рік тривала зима ?...

Систему педагогічних завдань, спрямованих на збагачення словника дітей, вбачаємо й у ознайомленні дітей з багатозначністю слів, яке відбувається в ігровій формі. Наприклад: гра „Розвідники”. Дітям дається завдання: походить по групі, знайдіть усе, що ми називаємо словом „Ручка”. Найкращий розвідник той, хто знайде більше таких предметів. Далі я ознайомлюю дітей з іншими словами: золотий, свіжий, спинка, ніс, іде, світить і т.д. На наступному етапі діти усвідомлюють інші якості багатозначності слів, вчаться добирати слова, враховуючи принцип лексичного сполучення слів. Я пояснюю, що багатозначне слово у кожній мовній ситуації можна замінити іншим. Наприклад: словом „ніс” ми називаємо ніс людини, птаха, чайника, лійки, моркви. Але в кожному випадку існує й інша назва, наприклад: хобот, лійка, дзьоб. Далі діти закріплюють ці знання у грі „Системний ліфт”.

У вивченні лексики та у засвоєнні граматичних конструкцій також доречно використовувати такий метод психологічної активізації мислення, як синектика, який передбачає застосування аналогії. Аналогії поділяються на такі види: пряма, особиста /емпатія/, символічна.

Пряма аналогія: дітям пропоную назвати об’єкти, схожі на даний за формою: (тарілка – диск, місяць, сонце, годинник);
за структурою: (пух – сніг, вата, поролон, піна...);
за кольором: (сонце – кульбаба, жовток, сир, лимон...);
за функціями: (машина – кінь, мураха, потяг, віслук...).

Особиста аналогія /емпатія/ – це вміння бачити себе очима інших людей, ставити себе на місце якомусь об’єкта.

Наприклад: дитині пропоную поставити себе на місце *горобця* /і відповіді на запитання/:

Ти хто? /горобчик/.

Де ти живеш? /на дереві, у гнізді, під стріхою.../.

З ким товаришуєш? /з іншими горобчиками, з сонечком, вітром,.../.

Про що ти мрієш? /щоб було багато комахок, побувати в теплому краю.../.

Кого боїшся? /котика, людей, блискавки.../.

Символічна аналогія – це аналогія, яка дає дітям змогу навчитися використовувати графічну символіку.

Даний метод ТРВЗ /символічна синектика/ використовую для поповнення словника та для розвитку зв’язного мовлення.

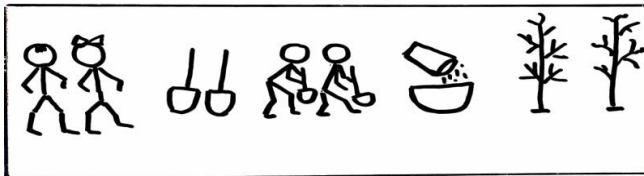
Наприклад, при вивченні теми „Тварини” пропонується гра „Упізнай тварину”, метою якої є: вчити дітей за допомогою знаків символічної синектики розпізнавати тварин, називати літературні твори, персонажами яких вони є.

- На I - му етапі знайомлю дітей із знаками та символами ;
- На II - му етапі подаю опис тварин, а діти знаходять картку з відповідним знаком;
- На III-му етапі – діти називають літературні твори за картинками з персонажами.

Під час вивчення літературного твору для процесу запам’ятовування і точної передачі інформації пропонуємо дітям графічне зображення /схеми-символи/. Суть полягає в тому, що на кожне слово або маленьке словосполучення добирається схема, і весь твір замальовується схематично. Після цього дитина з пам’яті, використовуючи графічне зображення, відтворює твір повністю. На початковому етапі вчитель пропонує дітям свою план-схему, а надалі під час навчання дитина активно включається в процес створення своєї схеми. Для вивчення дітям пропонуються чистомовки, скоромовки, вірші.

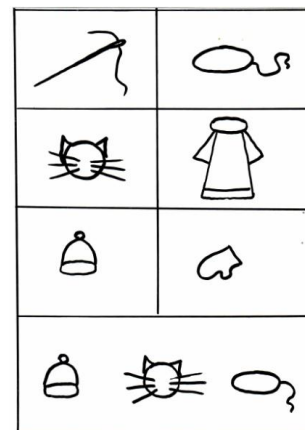
Наприклад: під час вивчення вірша „Вишеньки” дітям пропонується така схема:

Вийшли ми з лопатами.
Почали копати ми,
В ямки воду лили,
Вишеньки садили.

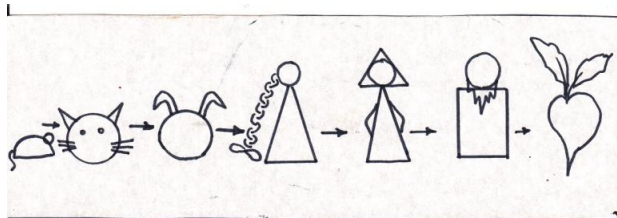

Або така схема на вірш „Шила мишка” для автоматизації звуку Ш:

Шила мишка нашій киці,
Шубку, шапку, рукавиці.
Шапка кішечці мала,
Мишці буде хай вона.

За допомогою такої схеми діти розповідають казку „Ріпка”

Моделювання схемами використовується також у роботі над усіма видами зв'язного висловлювання, зокрема: переказу; складання розповіді за картиною; описової розповіді.

Наочна модель висловлювання виступає в ролі плану, що забезпечує зв'язність і послідовність розповідей дитини.

Цікавим методом у роботі на формуванням лексико-граматичної будови мови є біном фантазії, який передбачає об'єднання двох слів, різних за значенням. Це можуть бути предмети, процеси, явища. Одна і та ж пара об'єктів може дати різні ідеї у поєднанні їх з допомогою різних прийменників та відмінкових закінчень.

Наприклад: предмет: *собака + шафа*;

біноми: *собака в шафі, шафа собаки, шафа на собаці...*

Беремо декілька слів, різні за значенням: *стіл, літак, крокодил*.

Пропоную скласти максимальну кількість речень, до кожного з яких входять ці три слова:

Крокодил сидів у літаку за столом.

Крокодил втомився сидіти за столом у літаку.

Крокодил вийшов з літака, а стіл залишився...

Наступним методом є метод каталогу, який допомагає зняти психо-логічну інерцію і віднайти оригінальні ідеї з вирішенням мовних завдань. Він використовується для перенесення якостей з одного об'єкта на інший, як правило, живий (неживий). А потім за допомогою вільних асоціацій придумуються різноманітні асоціації, генеруються нові фантастичні ідеї.

Наприклад: *весна + потяг*

Весна може бути яка? /весела, різнокольорова, довгоочікувана, холодна, тепла, швидка.../

Давайте ознаки весни і струмка перенесемо на потяг.

Коли потяг може бути швидкий? /іде без зупинок на великій швидкості, коли замість електровоза у нього літак або ракета.../.

Прозорий потяг, це який? /вагони із скла, із льоду.../.

А дзвінкий? /коли сильно стукають колеса, голосно оголошують зупинки, дзвінко дзвонить дзвінок/.

Холодний потяг? /коли відкриті вікна і двері, коли перевозять морозиво.../.

Довгоочікуваний? /ми чекаємо, а він не їде.../.

Теплий потяг, який? /коли всі п'ють чай, їде в Африці.../.

Різнокольоровий? /вагони пофарбовані в різний колір, прикрашений квітами, кольоровими кульками.../.

Веселий потяг? /усі в ньому сміються, коли їде в ньому цирк, клоуни.../.

Поставивши за мету розвиток зв'язного мовлення та творчої уяви малюків, я розпочала роботу з простішого – найбільш зрозумілого і близького дитині – казки. Для того, щоб уміти перетворювати казку, розуміти характер її героїв, спосіб їх мислення, дії, зовнішність тощо, потрібно було навчитися робити сміливі припущення, абстрагувати, фантазувати. Робота з перетворення казки будувалася за такою схемою. Перш за все коротко відновлюються зміст казки, визначалися основні риси характеру персонажів, особистісні якості, суттєві дії перебігу сюжету, спосіб дій. Потім, взявши до уваги один із запропонованих варіантів оновлення характеристик персонажів, робилося припущення: до яких учинків героїв це зможе призвести, які події можуть відбутися внаслідок тих чи інших змін, як може змінитися сюжет казки, які нові проблеми постануть перед персонажами та які нові можливості з'являться у них через зміну їх особистісних якостей – розумових, духовних, фізичних.

Діти створювали нові казки з тих, що добре їм відомі. Вони змінювали риси характеру героїв на протилежні: герой, що був у знаній казці добрим, ставав за якихось обставин злим, поганим, лютим, а персонаж з негативною характеристикою в оновленому варіанті перебирає на себе позитивні якості – стає добрим, лагідним, чуйним.

Для таких перетворень підбираються казки літературного походження: „Червона шапочка”, „Колобок”, „Котик і Півник” та інші. У казці „Червона шапочка” дітям було запропоновано зробити вовка добрим. У відповідь на моє запитання, що може робити в нашій новій казці добрий вовк, діти запропонували: „Підвезе Червону Шапочку до бабусі”. – Але ж тут незабаром будуть мисливці, – попереджаю я. Світланка радить: „Нехай Червона Шапочка повідомить їх, що Вовк добрий, і тоді мисливці його не вб'ють. Вовк надалі буде бабусиним помічником, сам неситиме гостинці від дівчинки та її мами”.

Дуже цікаво дітям придумувати нове закінчення добре відомої казки, щоб у ній ніхто нікого не кривдив, і щоб була вона доброю і веселою.

Наприклад, за казкою „Вовк і семеро козенят” дітям було поставлено таке запитання: „А що коли Вовк зможе пройти через зачарований ліс, щоб все-таки з'їсти козенят? Хто з героїв мультфільму зміг би прийти на допомогу?” Відповіді дітей були різні /Котигорошко, бо він сильний. Золота рибка, бо вона може виконати всі бажання, Чіп і Дейл, бо вони кмітливі й винахідливі/. – А уявіть собі, що Вовк на порозі, а герої мультфільмів не можуть допомогти. Що робити?

Діти: – Ми самі допоможемо козенят. Збудуємо космічний корабель і полетимо на ньому всі разом. /Діти з конструктора збудували цей корабель/. Так завдяки кмітливості й дружбі ми врятували козенят.

Переконана, що створення малятами нових казок на основі знаних – є один із дієвих засобів зробити мислення малят більш продуктивним, розвинути їхню творчу уяву, вміння формулювати і висловлювати свою думку, робити висновки, при цьому правильно будувати речення, дотримуватися послідовності слів у реченні.

Незважаючи на те, що наші діти з ЗНМ утруднюються в логічному мисленні, робота над розвитком творчої уяви, фантазії дає можливість розвинути зв'язне мовлення дітей та конкретизувати їхнє мислення.

Значну роль у розширенні словника дітей відіграють загадки, тому що вони вправляють дітей у логічному мисленні, сприяють розвиткові уяви, уваги, розширюють словниковий запас, ознайомлюють з лексичним значенням слова.

Користуючись методологією ТРВЗ, використовую в роботі новий вид мовної діяльності – складання загадок за знайомими предметами, наприклад: колючий, а не ялинка, п'є молоко, але не кішка, котиться, а не м'ячик. Хто це? (їжак).

Уся корекційна робота проводиться відповідно до принципу взаємозв'язаного формування фонетико-фонематичних і лексико-граматичних компонентів мови. Отже, логопедичні заняття з формування лексико-граматичних компонентів мови і розвитку зв'язного мовлення передбачають подальше накопичення й уточнення пасивного й активного словника дітей, розширення знань різноманітних форм слів і зворотів розмовної мови, активізацію й удосконалення мовних навиків дітей.

Пропоновані вправи спрямовані на розвиток у дітей мовних і психофізичних функцій. Різноманітність вправ і швидкий темп їх виконання дозволяють підтримувати увагу та інтерес дітей, перешкоджають їх стомлюваності й розвивають мислення. Різні форми організації занять, використання наочного матеріалу, включення в роботу всіх аналізаторів сприяють засвоєнню великого об'єму матеріалу.

**Добровольська Ірина Петрівна,
Афанасенко Катерина Сергіївна**
студенти V курсу ННІ педагогіки ;
Танська Валентина Володимирівна,
канд. пед. наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОШКІЛЬНИКА

Проблема екології є найактуальнішою проблемою сьогодення для кожного жителя планети. Майбутнє людства знаходиться у прямій залежності від екологічної культури особистості. Тому одним із найважливіших завдань, які стоять перед педагогами є формування екологічної культури особистості. Від виховання у дітей культури спілкування із природою, сформованості відповідальності та активності щодо її збереження у майбутньому, буде залежати здоров'я та життєдіяльність людства. Кожна дитина повинна усвідомлювати себе невід'ємною частиною довкілля, не бути чимось „вищим ” за природу, не диктувати їй свої умови, не вести варварський характер співжиття. Вона має розуміти, що повага, любов – це те що робить людину цінністю, створює умови для повноцінного життя. Тому не випадково у „Концепції екологічної освіти України” зазначено: „Екологічна освіта як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, повинна спрямовуватися на формування екологічної культури як складової системи „національного і громадського виховання всіх верств населення України... ”. Тому важливо створити методичну основу для реалізації цих стратегій на практиці. Відібрати дієві засоби,

методи, прийоми, форми організації навчально-виховного процесу. Створити комплексну програму, складові частини якої відповідали б структурі екологічної культури дошкільнят. Необхідно виходити за рамки закоренілого „Так робити не можна” і врешті решт дати відповідь на запитання дитини „Чому?”, адже їй важко збагнути цю сутність, оскільки соціум вчить робити саме „неправильно”. Вчинки дітей – це копіювання поведінки дорослих. І тут необхідно розвивати в дитини вміння розмежовувати, мати свою позицію, виховувати належні духовні, моральні цінності попри пануючі стереотипи, що здійснюють вплив на світогляд дітей. Перефразовуючи вислів Освальда Штенглера, можна сказати, що екологічна культура – це здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти і пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби з устроєм природного довкілля. Інакше кажучи, екологічна культура – це діяльність людини, що спрямована на організацію та трансформацію природного світу відповідно до власних потреб та намірів. Вона повертає нас до вихідного, первісного поняття культури загалом, яке означає мистецтво впорядковувати навколишнє середовище, а також реалізувати людське життя на певній ціннісній основі.

Психолого-педагогічні основи екологічного виховання обґрунтовані у працях багатьох науковців, зокрема, В.Дерев'янка, С.Дерядбо, І.Зверева, Г.Ковальчук, Л.Левко, А.Львовичкіної, Л.Нарочної, В.Ясвіна та інші. Проаналізувавши ряд психолого-педагогічних, методичних джерел, дійшли висновку, що екологічне виховання визначається як послідовний, неперервний процес навчально-виховної взаємодії з дошкільнятами, що спрямована на розвиток знань про природу на відповідному рівні, практичних вмінь і навичок, світоглядних позицій екоцентричного характеру, формування необхідних еталонів поведінки, відпрацювання їх на практиці, виховання почуття відповідальності за свої вчинки стосовно довкілля. Інтегрувавши зібрану інформацію, сутність ключового поняття – „екологічна культура” – розглядаємо у двох взаємопов'язаних площинах: особистісній та загальнолюдській. У першому випадку – це система знаннєвих, мотиваційних, емоційних та поведінкових компонентів особистості, що спрямовані на збереження навколишнього середовища, примноження природних багатств, розуміння цінності гармонії в системі „людина – природа”. Щодо екологічної культури загальнолюдського значення – то вона поєднує в собі традиції, ціннісні орієнтації, ідеології, що властиві суспільству й детерміновані історичними умовами, розвитком науки, духовності, культури загалом. На основі досліджень науковців, які працювали над даною проблемою нами було виділено наступні структурні компоненти екологічної культури:

- знаннєвий – включає в себе знання про живу та неживу природу, особливості взаємодії з нею, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки своєї діяльності, проектувати поведінку на основі екоцентричних позицій.
- емоційний – сукупність емоцій, що викликаються об'єктами природи, здатність до емпатії, любов до світу живого.
- мотиваційний – відображає потреби, ціннісні орієнтації екологічного характеру.
- поведінковий – уміння та навички застосовувати знання у повсякденному житті, готовність до екологічної діяльності, відповідність теоретичної підготовки поведінці в реальних ситуаціях.
- рефлексивний – включає самосвідомість, самоконтроль, розуміння власної значущості у вирішенні питань екологічного змісту, усвідомлення відповідальності тощо.

Опираючись на цю структуру у формуванні екологічної культури у дошкільнят можливо і потрібно користуватися та застосовувати у своїй роботі вихователям комплексну програму „Екологічні східці”, яка спрямована на формування екологічної культури у дошкільнят. Перша її частина містила цікаву інформацію екологічного змісту, екологічні задачі, загадки, логічні ситуації. Друга – складалася з ауторелаксаційних вправ, екскурсій в природу, хвилинок „спілкування” з природою, прийомів екологічної емпатії. Третій блок передбачав проведення експериментів, проєктів екологічного змісту. Четвертий – екологічні тренінги, казки, легенди, театралізовані постановки. П’ята частина – практичні роботи за технологічними картками з виготовлення годівничок, із збору насіння, корму для пташок, обладнання акваріума тощо.

Екскурсія до живого куточка. Ця форма не вимагає від учасників великої активності, дозволяє їм звикнути до обстановки й один до одного, а також дає можливість ведучому відповідним чином налаштувати учасників, закласти основи свого авторитету в групі. Орієнтовний час: близько 40 хв (з обговоренням). Матеріали та обладнання: живий куточок (зоопарк, музей природи тощо), план екскурсії. Процедура проведення: дуже важливо викликати в учасників тренінгу співчуття до тварин. Ефективно використання механізму ідентифікації: „От уявіть себе...”, або „А якщо б на Вас...”. Стимуляція емпатії учасників тренінгу можлива через запитання типу: „Що він, на Вашу думку, відчуває зараз?”, „Чи не здається вам, що вони тепер...” тощо. Доцільне підкреслення фактів актуалізує відповідну емоційну реакцію: „Які у нього величезні очі!” або „Бачите, який він м’який, пухнастий, як красиві його рухи!”. Може бути використаний цілий ряд інших прийомів нейролінгвістичного програмування (на вибір вихователя).

Дана програма „Екологічні східці” створена для побудови навчально-виховного процесу є ефективною і дозволяє забезпечити реалізацію завдань Концепції екологічної освіти України.

Отже, чим багатшою і різноманітнішою буде робота вихователя по формуванні екологічної культури у дошкільнят, тим глибше закладуться основи екологічного мислення й екологічного світосприйняття, які так необхідні сьогодні кожному жителю планети Земля.

Список використаної літератури

1. Дерев’янка В.О. Екологічне виховання учнів / В.О. Дерев’янка // Початкова школа. – 1989. – №11. – С. 27-30.
2. Дерябо С.Д. Экологическая педагогика и психология. Учеб. Пособие для студ. вузов / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 480с.
3. Зверев И.Д. Экологическое образование в школе / Зверев И.Д. – М., Московский центр межнационального и сравнительного образования, 1994. – 32 с.
4. Коменский Я.-А. Избранные педагогические сочинения, Т. 2 / Я. А. Коменский. – М.: Учпедгиздат, 1955. – 625 с.
5. Левко Л. А. Формування екологічної культури молодших школярів / Л. А. Левко // Розкажіть онуку. – 2009. - № 7 – 8. – С. 4 – 18.

Дроздовська А.,

студентка IV курсу ННІ педагогіки;

Колесник Н.Є.,

доцент, кандидат педагогічних наук,

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ВИКОРИСТАННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІМИ ПЕДАГОГАМИ: ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

На початку XXI століття людство вступило в нову стадію свого розвитку – інформаційну еру, яка характеризується виникненням нових систем інформаційних технологій і, як наслідок, нових трансформацій освіти.

Як відомо, освіта є самостійною системою й одночасно стратегічним ресурсом держави. Тому розвинені країни досить активно розробляють та впроваджують інформаційні технології в систему освіти.

В Україні, яка "крокує" до єдиного світового простору, упровадження інформаційних технологій набуває все більш масштабного і комплексного характеру. Сучасних студентів вже мало цікавлять традиційні лекції – сьогодні і молодь надає перевагу інтерактивним технологіям. До того ж ці методи, на думку викладачів, є дуже результативними (підвищується рівень як успішності так і якості навчання).

Але є численні факти того, що педагоги вважають, що використання комп'ютерних та інформаційних технологій – справа лише викладачів інформатики. Проте практична діяльність кращих педагогів переконує в тому, що сьогодні вони зобов'язані не тільки вільно володіти сучасними інформаційними та комп'ютерними технологіями, а й уміло використовувати їх у своїй професійній діяльності.

Метою цієї статті є визначити деякі технологічні особливості проблеми використання аудіовізуальних засобів навчання майбутніми вчителями початкової школи.

Інформаційними технологіями називають усі технології, які використовують спеціальні інформаційні технічні засоби (комп'ютер, аудіо, відео, кінотехніка). Комп'ютерні або нові інформаційні технології навчання – це процеси підготовки і передачі інформації, засобом упровадження яких є комп'ютер.

Заняття, під час яких викладач використовує ТЗН, своєю методикою викладання дещо відрізняються від традиційних. Тому при використанні аудіовізуальних засобів навчання викладачеві слід дотримуватися певних правил: потрібно підготувати студентську аудиторію до сприйняття нового матеріалу; слід передбачити форму перегляду й обговорення відео-матеріалів (індивідуальну, групову чи колективну); визначити характер допомоги відстаючим; використовувати під час заняття інші засоби навчання; викладач має уміти поєднувати аудіовізуальні засоби з підручником, картою та іншими засобами навчання [1, с 13]. Перед переглядом відео-фрагменту необхідно ставити перед аудиторією певну проблему. При цьому такий перегляд не повинен займати більше 20-30 хвилин заняття, тому що це може призвести до перенапруження зорового та слухового аналізаторів студентів та як наслідок до зниження працездатності в цілому.

Тому більш доцільним є використання невеличких відео-фрагментів (до 5-10 хвилин) і зміна навчальної діяльності на занятті. При цьому доречним є використання не тільки матеріалів документального кіно, а також відео-фрагментів художніх фільмів. Звичайно, до матеріалів з художніх фільмів слід відноситися дуже обережно, але саме вони дозволяють створити під час заняття атмосферу певної епохи.

Крім того, саме використання таких відео-фрагментів дозволяє оздобити заняття оригінальним матеріалом для реконструкції реалій щоденного життя людей у праці, навчанні, на відпочинку тощо [2, с. 109].

Отже, сьогодні найзручнішим ТЗН, який надає змогу проводити такі заняття, є комп'ютер. З його допомогою можливо збереження та відтворення ілюстративних аудіо- та відеоматеріалів і використання навчальних програм, тестів тощо.

Але, незважаючи на можливість використання у комп'ютері великої кількості різноманітних і досить якісних програм, останні не завжди цілком задовольняють викладача через заданий зміст готових навчальних програм, обсяг і методику подання тих чи інших розділів, до того ж не завжди відповідних програмі та змісту курсу, який веде викладач. Тому цілком природно, що із часом у викладача виникає потреба у багатофункціональному засобі, здатному акумулювати необхідні навчальні матеріали, подавати їх у зручній для викладача формі (навчального заняття, його фрагмента, окремого завдання, тесту тощо), який у той же час дозволяє легко редагувати навчальний матеріал та змінювати структуру його подання слухачам [3, с. 28].

На нашу думку, найбільш зручним засобом у практичній діяльності майбутнього вчителя початкової школи є програмний засіб Microsoft Power Point, що входить до складу пакету Microsoft Office.

Специфікація цієї програмної оболонки – створення мультимедійних презентацій. Використання програми Power Point не потребує значної підготовки для її оволодіння, а також не займає багато часу для розробки заняття. При цьому вона дозволяє використовувати інформацію в будь-якій формі представлення – текст, таблиці, діаграми, слайди, відео- та аудіо фрагменти і таке інше. При цьому викладач має змогу проявити свою творчість і компоновати матеріал на свій розсуд [4, с. 28].

Презентація являє собою послідовність змінюючих один одного слайдів – тобто електронних сторінок. Показ слайдів викладачем може бути здійснений на екрані монітору комп'ютера чи на великому екрані за допомогою спеціального пристрою – мультимедійного проектора. Студенти бачать чергування зображень, на кожному з яких можуть бути текст, фотографії, малюнки, діаграми, історичні карти, відео-фрагменти, і все це може супроводжуватися звуковим оформленням. Частіше за все, демонстрація презентації супроводжується коментарями викладача.

При здійсненні показу об'єкти можуть відразу відображатися на слайдах, а можуть з'являтися на них поступово, в певний час, визначений викладачем для підсилення наочності навчального матеріалу та акцентування на особливо важливі моменти його змісту. За потреб викладач може порушити визначену заздалегідь послідовність демонстрації слайдів і перейти до будь-якого з них у довільному порядку.

У літературі не існує загальновизнаної класифікації презентацій за типом змісту та оформленням. Частіше за все їх класифікують за ступенем «оживлення» різними ефектами. На нашу думку, мультимедійні презентації, що використовуються під час занять, доречно класифікувати як навчальні.

Серед навчальних презентацій, залежно від цілей їх застосування, можна виділити: лекційні; проект, дослідження (студентська робота); тест. За способом подання слайдів можна розрізняти презентації:

1. Для супроводу лекції.
2. Слайд-шоу – без супроводу викладача, або із записаним голосом останнього.
3. Комбінована – з усним супроводом, із записаним голосом, частиною якої може бути слайд-шоу [5, с. 56].

Можна виділити переваги мультимедійних презентацій:

- презентації дають змогу викладачу зацікавити студентську аудиторію предметом – заняття стають більш емоційними;
- презентації можуть створюватися не тільки для показу на великому екрані для студентської групи в аудиторії, але також можуть використовуватися для індивідуального перегляду на комп'ютері;
- комп'ютерні презентації можуть використовуватися як для занять з безпосередньою участю викладача, так і без його участі (наприклад, під час виконання необхідного об'єму самостійної роботи, передбаченої навчальною програмою дисципліни);
- маневреність при доборі потрібної послідовності відображення навчальної інформації.

Крім того, мультимедійні презентації легко тиражуються та розповсюджуються. Створені на інших носіях схеми, таблиці, слайди, відеокліпи, звукові фрагменти легко зберігаються в електронному вигляді за допомогою презентацій.

Разом із суттєвими перевагами використання в процесі навчання мультимедійних презентацій мають певні обмеження їх застосування. Перш за все, для їх повноцінного використання у навчальному процесі викладачам потрібен постійний доступ до комп'ютерів. Сьогодні ж більшість навчальних закладів України не мають змоги забезпечити кожного викладача сучасним комп'ютером, не кажучи вже про коштовну мультимедійну апаратуру (проектор, інтерактивну дошку тощо).

Отже, не зважаючи на це, досвід використання програмного продукту PowerPoint показав його надзвичайно високу ефективність, яка була цілком передбачена, адже процес викладання – це, по суті, і є презентація навчального матеріалу. Використання різноманітних можливостей, які надає програмний продукт PowerPoint для майбутнього вчителя початкової школи, відкриває безмежні простори педагогічної творчості, а також і зацікавленість новими знаннями, більш ефективно засвоєння попереднього матеріалу, в результаті чого демонструються високі результати.

Список використаної літератури

1. Комп'ютерна графіка. Учень (+CD) / М.Н. Петров, В.П. Молочков. – СПб.: Питер, 2003. – 736 с.
2. Сисоєва С.О. Основи комп'ютерної грамотності. Дистанційний курс / Сисоєва С.О., Кареліна О.В. – Тернопіль: Видавець Стародубець, 2006. – 302 с.
3. Ляшенко Б.М. Електронні презентації Microsoft Power Point у навчальному процесі / Ляшенко Б.М., Чорней Н.Б. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – № 25. – С. 27-30.
4. Мокрогуз О.П. Інноваційні технології на уроках історії / Мокрогуз О.П. – Харків: «Основа», 2007. – С. 86-134.
5. Дементієвська Н.П. Проектування, створення та використання навчальних мультимедійних презентацій як засобу розвитку мислення учнів / Дементієвська Н.П. // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2007. – № 2. – С. 55-58.

Єсіна Віра Омел'янівна,
(вихователь ДНЗ № 9 м. Коростеня
Житомирської області)

УКРАЇНСЬКА ОБРЯДОВІСТЬ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Людина, яка дотримується народних звичаїв, завжди здатна відстояти свою гідність – як людську, так і національну. Додержання усталених принципів свого народу – суттєвий показник духовної культури особистості.

Народна педагогіка вчить, що той, хто відрікся від свого минулого, від традицій свого народу, не має майбутнього.

В умовах модернізації системи дошкільної освіти перед педагогами дошкільних навчальних закладів постають посилені вимоги, адже тільки творчі особистості спроможні забезпечити виховання зростаючого покоління.

Необхідною умовою, водночас і фактором, що впливає на процес формування духовної культури дошкільників, є готовність вихователів бути носіями національної культури. Процес відродження традицій та національної етнокультури має бути цікавим, змістовним і не перевтомлювати малят.

Кожний народ має свою історію, власні історичні святині. Багатою і прекрасною є наша українська земля, різноманітна природа краю. Захоплююча і самобутня культура. Одним із важелів, покликаних розвивати, підносити і зміцнювати в людей почуття патріотизму, любові до рідного краю є символіка. Тому в дошкільному закладі, у кожній віковій групі є куточки державної символіки.

Крім державної символіки, в Україні історично існують народні символи. Національними народними символами в Україні вважають вишитий рушник, вінок, червону калину, мальву, чорнобривці, тополя, вербу.

Український віночок – оберіг, бо він береже дівоче волосся, знімає головний біль, заспокоює нервову систему. До віночка можна вплітати різноманітні квіти: вишні, ружі, калину, безсмертник, незабудки, волошки, маківки, ромашки.

В українському вінку дванадцять квіточок і рослин. Дівчаткам завжди пояснювали, що до цих віночків треба ставитися з повагою. Перший віночок плетуть для трирічної дівчинки, куди вплітають незабудки, чорнобривці, барвінок та ромашку. У віночок чотирирічної дівчинки доплітають безсмертник, листочки яблуні. А в шість років – мак та волошку. Для семирічних дівчаток віночок повинен складатися із семи квіточок, куди вперше вплітають квіти яблуні. У центр українського віночка вплітають гроно калини – символ дівочої краси.

Обов'язковим моментом віночка є стрічки. Кожна стрічка у віночку має символічне значення. Стрічки є оберегом волосся від чужих очей, їх довжину вимірювали за довжиною коси, щоб їх сховати. Надягали віночки дівчаткам тільки на свята. Ознайомлюючи дошкільників із віночком, потрібно використовувати прислів'я: „Гарний вінок – краса дівчини”, „У віночку калина – добра й гарна дівчина”, „Хто вміє віночок плести, – той уміє життя любити”.

Калина, верба, тополя – фольклорні символи України. Калина – символ вірності Україні та нескореності.

Верба – символ рідного дому, близьких людей. Тополя – це символ краси української дівчини та оберіг подвір'я. Ці рослини-символи прикрашають територію нашого дошкільного закладу, де діти можуть цілий рік спостерігати за змінами, які відбуваються з ними: весною милуються білим цвітом калини, восени її ягодами. Дітей ознайомлюємо з легендою про Калину, розповідаємо про цілющу силу калини, яка є символом дівочої краси, ніжності. Дівчата вишивали калину на сорочках, вплітали її у віночок, калиною прикрашали весільний коровай. З гілочки калини батько синові робив сопілочку, а кволим дівчаткам – немовляткам робили калинову колисочку.

Здавна в нашому народі найбільш шанованим деревом була верба. „Без верби і калини нема України” – говориться в народній приказці. Складно уявити нашу землю без верби. Говорять: „де вода, там і верба”. Це дерево своїм корінням скріплює береги, очищує воду. Коли копали криницю, то кидали шматочок вербової колоди

для очищення води. Про тиху, скромну вербу народ склав багато пісень. У багатьох творах згадує вербу Т. Г. Шевченко.

Тиждень перед Великоднем називають вербним. Тоді освячують вербу. Вважали, що така верба є особливо цілющою. Разом з дітьми посадили ніжну вербову гілочку, де незабаром виросте дерево. Застерігаємо дітей, що не можна допустити, щоб зникли вербові насадження на нашій Україні.

Рушник – одвічний людський символ, який є невід’ємною складовою хатнього інтер’єру, український рушник – смуга полотна, яка сама по собі має символічне значення – дороги, долі, захисту. А коли ця смуга ще й має на собі виткані чи вишиті знаки-обереги – захисна сила її відповідно посилюється. По всій Україні рушником накривали хліб на столі. Коли син вирушав у далеку дорогу, мати дарувала йому рушник: „І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала, і рушник вишиваний на щастя, на долю дала”. Хлібом – сіллю на рушнику і досі зустрічають гостей. В українській хаті рушники вивішують над іконами. Рушник використовують у багатьох обрядах, насамперед, що пов’язані зі шлюбом. Український рушник пройшов крізь віки і зараз символізує чистоту почуттів, глибину безмежної любові до своїх дітей, до всіх, хто черстве душею. Рушник передавали як оберіг з роду до роду, з покоління до покоління. Його можна порівняти з піснею: „Хай стелиться вам доля рушниками” – так бажали людям щастя.

Коли ознайомлюємо дітей з рушником, то звертаємо увагу на кольорову гаму, візерунок, орнамент. Кожний колір на рушникові має певний символ.

Необхідно також ознайомлювати дітей із рушничками для дівчаток – дошкільнят, на яких вишивали стежкою цвіт яблуні й вишні, ромашки й незабудки, а між ними – дрібненькі листочки вишні та барвінку. Такі рушнички називають росяничками.

Для хлопчиків-дошколяриків вишивали рушнички-грайлики. А вишиті на них були чорнобривці, волошки і синій барвінок, а між ними – листячко дуба, любистка та вусики хмелю.

Під час проведення родинного свята „Козацькому роду нема переводу” була представлена виставка рушників, що вишивають бабусі наших вихованців. І дорослі, і діти були у захваті від такого розмаїття рушників, від талановитих бабусь. Діти читали вірші про рушник, ось один із них:

Моя бабуса гарно вишиває,
Цвітуть на полотні троянди й виноград,
Розмай калиновий там грає,
І дивні птахи щебетять [5, с.4-15].

Багато чого змінилося у житті нашої країни. Те, що рішуче відкидалося, нині відновлюється. Із небуття відроджується багато народних свят, обрядів, традицій, звичаїв. Таке ставлення до рідної культури, її джерел благотворно позначається на духовній атмосфері нашого суспільства.

Дитинство – це важливий етап у житті кожної людини, тому що соціальна ситуація, у якій зростатиме дитина, безпосередньо вплине на її духовне та психологічне ставлення до соціуму і до своєї особистості.

Невичерпним джерелом духовної краси є народознавство. Адже немає талановитішого вихователя, ніж рідна земля та її народ. Народна творчість, фольклор, традиції – це характерні народні вихователі.

Кожна нація має свої звичаї. Звичаї – це не відокремлене явище в житті народу. Звичаї народу – це ті прикмети, за якими розпізнається народ не тільки у сучасному, а

також в історичному його минулому. Народні звичаї охоплюють усі сфери громадського, родинного і особистого життя людей [4, с. 5-6].

Після хрещення Русі християни в Україні святкують Різдво як народження Сина Божого Ісуса Христа. Свято української Коляди традиційно відзначається протягом двох тижнів (7 -19 січня) у період так званого повороту сонця. У народі з цього приводу казали : „Сонце на літо, а зима на мороз”. Раділа душа, коли скрізь можна було зустріти маленьких колядників з віфлеємськими зірками, вертепом, які у своїх колядках прославляли народження маленького Ісуса, бажали добра, здоров’я господарям на весь рік.

Готуючись до величного свята в дитсадку, вивчали з дітьми колядки, щедрівки, ознайомилися з легендою про дівчинку Щедрівку та парубка Коляду. Діти з захопленням слухали, розповіли вдома батькам, яким також було цікаво дізнатися, звідки пішли ці назви.

Давня традиція колядування, як і щедрювання, полягала в тому, що групи молоді, дітей заходили на подвір’я чи до хати, піснями славили господарів, бажали їм здоров’я – достатку, за це отримували певну винагороду.

У день Нового року хлопчики ходять вранці від хати до хати і засівають зерном, виголошуючи новорічні побажання господарям. Дітей обдаровують гостинцями-піріжками, горіхами, яблуками, цукерками, грошима, печивом.

Зимові свята завершує свято Водохреща. Нема жодної родини, хто не йде в цей день до храму по святу воду, яка зберігається протягом року і наділена особливими цілющими властивостями. Після Водохреща діти розповідають про свої враження від цього свята.

Закінчуються зимові морози, піднімається все вище сонечко і приходить на землю весна. Разом з пробудженням природи від зимового сну в Україні починається цикл весняних свят. Народ створив чудовий образ весни. Вона – це дівчина весна – бажаний і довгожданий гість, її закликають дівчата піснями-веснянками, її зустрічають діти з дарами – солодким печивом у вигляді пташок. Закликання Весни пов’язане насамперед із поверненням птахів. Свято Весни в дитсадку проводимо в кінці березня на свято Теплого Олексія. Запрошуємо батьків і разом з дівчиною – Весною йдемо в парк, який знаходиться поруч з дитсадком, водимо хороводи, співаємо веснянки, закликаємо птахів. На заняттях з музики, з мовленнєвого розвитку та художньої літератури, в індивідуальній роботі з дітьми вивчаємо веснянки, заклички, весняні ігри та забави. Старші діти залучаються до роботи з тістом – виготовляють обрядове печиво.

Весною святкуємо одне з величних свят – Великдень. Народні звичаї і традиційні обряди, пов’язані з Великоднем, цікаві та різноманітні.

Великдень на Україні – це свято весняного воскресіння, оновлення природи, це Великий День повороту сонця. Великдень – початок ліборобського року. Християни святкують Великдень як воскресіння Сина Божого Ісуса Христа. „На Великдень червоне яєчко славиться”, – казали в народі.

Значна робота проводиться з дітьми в дитсадку і з підготовки до Великодня. Напередодні свята спостерігаємо за сонцем, пробудженням природи, вербою, працею людей. Співаємо веснянки, вчимо віршики, розмальовуємо яєчко, читаємо легенди про крашанки, показуємо настільний театр „Казочка про писанку” А. М’ястківського. З дітьми старшого віку готуємо ігри-драматизації, вивчаємо прислів’я: „Будь великий, як верба, а здоровий, як вода, а багатий, як земля”, „красна ріка берегами, а

Великдень – пирогами”, „За тиждень великдень, недалечко червоне яєчко”. А також проводимо ігри: „Хованки”, „покрити яйце”, „Вербич” та інші.

Інтерес дитини до минулого батьків, бабусь і дідусів, до народних традицій є могутнім чинником розвитку повноцінної соціальної особистості, з високими життєвими позиціями, духовними потребами. Бабусина казка, мамина колискова, дідусева сопілочка – це те, що залишилось у кожного з нас, що не тільки наповнює теплими спогадами про дитинство, але й формує стійкий зв’язок із рідним народом, його культурою. Дитина змалечку навчається любити свій народ, свою Батьківщину, почуватися її часточкою.

Ми, вихователі, маємо допомогти малюкам опанувати особливості побуту, звичаїв, культури українського народу. Доля повернулася до нас обличчям, подарувавши нам можливість щохвилини спілкуватися з дитинством, робити свій внесок у щасливе майбутнє України та її свідомих громадян [4, с. 6].

Список використаної літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти. – Київ, 2012.
2. Програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у світі”.
3. Лозинська Є. Українське народознавство дітям дошкільного віку: метод. посіб. для дошкільн. закл. / Лозинська Є. – Львів: Оріяна – Нова, 2008. – 208 с.
4. Народознавство в дошкільному навчальному закладі.
5. Скарбничка народної мудрості. / уклад. Л.А. Шик. – Х.: Вид. група „Основа”, 2011. – 319 с.

Журавльова О.В., вчитель-логопед,
Гарбарчук Н.М., Власенко І.В.,
вихователі логопедичної групи
(ДНЗ №8 м. Малина)

ПОДОЛАННЯ МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ ЧЕРЕЗ СКООРДИНОВАНУ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНУ РОБОТУ ВЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА ТА ВИХОВАТЕЛІВ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ГРУПИ ДНЗ

Збільшення кількості дітей-дошкільників з порушеннями мовленнєвого розвитку викликає велике занепокоєння серед громадськості та фахівців із дошкільної освіти. Тож питання організації корекційно-мовленнєвої роботи з дітьми, які мають певні мовленнєві порушення, є досить актуальним.

Найбільш оптимальний час для здійснення корекційної роботи з дітьми, що мають дефекти у мовленнєвому розвитку – дошкільний вік. Саме в цей період у дітей формуються механізми пам’яті, мислення, мовлення. Тому важливим на цьому етапі є скоординована діяльність учителя-логопеда та вихователів логопедичних груп, які не тільки розуміють ступінь відповідальності, який вони беруть на себе за виховання й навчання дітей, але й знають сутність педагогічного процесу, особливості й закономірності корекційно-розвивальної роботи, правильно вибирають форми і методи роботи із даною категорією дітей, компетентно застосовують засоби педагогічного впливу.

На початку кожного навчального року вчитель-логопед доводить нам результати обстеження дітей обласною психолого-медико-педагогічною консультацією та надає всю необхідну консультативно-роз’яснювальну допомогу: ознайомлює із особливостями дитячого мовлення, методикою проведення артикуляційних вправ, ігор-вправлянь; пропонує план корекційної роботи. Керуючись цим планом, спільно розробляємо режим дня, сітку занять, складаємо перспективний план лексичних тем, плануючи всі види

корекційно-освітньої роботи із дітьми з урахуванням їх вікових, мовних та індивідуальних особливостей, а також, розв'язуваних у процесі навчання й виховання корекційних завдань.

Увесь лексичний матеріал підбираємо на основі індивідуальних особливостей розвитку наших дітей, тож великого значення надаємо підбору матеріалу та наочності (набори предметних і сюжетних картинок, різноманітні посібники для дидактичних ігор, пейзажні картини, набори іграшок і предметів, мозаїка та пазли, шнурівки) до різних видів та типів занять, а також для повсякденної корекційно-розвивальної роботи. Як засоби підвищення рівня розвитку лексичної та граматичної складових мовлення, використовуємо дидактичні ігри, ігрові вправи та завдання, доступні й динамічні за структурою та образні й емоційні за змістом.

Ефективним вважаємо використання ігор та вправ на зорову опору. До цього спонукають труднощі дітей, особливості їхньої уваги, сприйняття й мислення.

Усю корекційно-педагогічну роботу будуємо в ігровій формі, використовуючи принцип дидактики „від простого до складного”, та здійснюємо індивідуально-диференційований підхід як засіб реалізації особистісно-орієнтованої моделі.

Окремо хочемо зупинитись на підборі лексичних тем, дидактично-розвивальному матеріалі до них та найбільш ефективно використовуваних у процесі корекційно-розвивальної роботи видах діяльності з малюками.

Лексичні теми підбираємо відповідно до тематичних тижнів, обсягу знань, словникового запасу та індивідуально-типологічних особливостей дітей. Спільно із учителем-логопедом здійснюємо підбір тем занять, обговорюємо план їх проведення з урахуванням мовленнєвого рівня розвитку кожної дитини, погоджуємо найбільш оптимальні методи та прийоми корекційно-розвивального навчання на закріплення мовних навичок дітей; визначаємо словниковий максимум, необхідний для засвоєння лексичної теми.

Заняття, відповідно лексичної теми, будуємо на основі чітко визначеної корекційно-розвивальної та навчальної мети з конкретним дозуванням лексики, яку діти повинні засвоїти в активному мовленні, підбираємо граматичний матеріал з урахуванням етапу розвивально-корекційного навчання зростаючої складності, включаємо різноманітні ігрові, артикуляційні й дидактичні вправи для розвитку та корекції фонематичного слуху, зв'язного мовлення; пізнавальної, мовленнєвої, розумової діяльності; дрібної моторики.

Для більш ефективної роботи практикуємо проведення занять як індивідуальних, так й індивідуально-групових, підгрупових. Практикуємо проведення і бінарних занять. **Під час проведення таких занять забезпечується індивідуально-диференційований підхід до дітей за рахунок завдань та вправ різної складності на розвиток:**

- дихання та рухів артикуляційного апарату;
- загальної й дрібної моторики;
- фонематичного слуху і сприймання;
- уваги, пам'яті, словесно – логічного мислення;
- на визначення послідовності звуків у слові, кількості складів у слові;
- на розвиток лексики – граматичних категорій та зв'язного мовлення.

Здійснення індивідуально-диференційованого підходу в освітньо-корекційній роботі, застосування індивідуально-корекційних завдань, доцільний підбір лексичного матеріалу та його використання забезпечує:

- високий рівень засвоєння навчального матеріалу, його застосування в практичній діяльності дитини;

- самоствердження дитини в соціумі;
- розвиток артикуляційного апарату, формування фонематичного слуху малят;
- високий пізнавальний розвиток;
- подолання мовленнєвих вад.

Впровадження в корекційно – освітній процес методів інноваційних технологій викликає у дітей інтерес до знань, прискорює процес усунення мовленнєвої патології, формування мовленнєво-комунікативної компетенції, розвиває мислення, увагу, творчі здібності, уяву, фантазію:

- ігрові вправи з використанням зорових символів сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу;
- використання опорних малюнків формують уміння у дітей правильно будувати речення, вживати в реченнях прийменники, прикметники;
- пальчикова казкотерапія сприяє концентрації уваги, є засобом емоційного благополуччя дітей, сприяє діалогічному та монологічному мовленню, розвитку дрібної моторики, артикуляційного апарату;
- нетрадиційний масаж рук (горіховий, шишковий) з віршованим супроводом розвиває мовлення малят, моторику пальців рук, фонематичний слух;
- ігрові вправи із природним матеріалом (овочами, листям, піском, дрібними морськими камінчиками і навіть снігом) розвивають увагу, уяву, фантазію, збагачують словниковий запас, удосконалюють граматичні навички та сприяють психологічному благополуччю дитини.

Досвід роботи переконав у доцільності підбору таких вправ, завдань до занять та різних видів дитячої діяльності. Дані вправи та ігрові завдання включаємо у загальну систему роботи на заняттях та у повсякденному житті. Досить ефективними є артикуляційні вправи, пальчикові ігри-вправляння, чистомовки і скороговки, ігри на розвиток фонематичного слуху і мовного дихання (особливо із застосуванням природних факторів – тріск паличок, шелест листя, дзюрчання струмка, здмухування сніжинок, опалих листочків, перекочування подихом жолудів, повітряних кульок, видування мильних пузирів і т.д.), а також, різнотипні ігри на розвиток та формування мислення, уяви, зв'язного мовлення, описових розповідей. Проведення таких ігрових вправ не тільки сприяє розвитку в дітей артикуляційного апарату, фонематичного слуху, дрібної моторики (малята із задоволенням створюють чудові букети із опалого листя, викладають різнокольорові льодові фігури на снігу, прикрашають ялинку власними виробами, ліплять зі снігу казкових героїв), але й формує емоційну, пізнавальну та поведінкову сфери.

Природне середовище слугує ефективним чинником мовленнєвого розвитку дитини. Тому намагаємося якнайбільше часу проводити з дітьми у природному середовищі: здійснюємо цільові прогулянки у парк, на берег річки Ірша, до лісопаркової зони, міського водосховища, магазинів. Звертаємо увагу дітей на красу рідної природи, формуємо навички екологодоцільної поведінки, здійснюємо спостереження за водоплавними птахами – качками, лебедями; прислухаємося до звуків природного довкілля – співу пташок, шелесту листя, тріску паличок, скрипу снігу, шуму води. Такий вид роботи розвиває не тільки пізнавальні процеси та фонематичний слух, а є одним із засобів емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього, а найголовніше – стимулює мовленнєву активність дітей. Так, спостерігаючи за пташками, діти утворюють нові слова: „мала, малесенька, маленька”, „літає, перелітає, злітає”. Розглядаючи сніг, діти звертають увагу на його властивість, говорячи: „Холодний, холоднющий”, „Скрипить, скрипучий”. Тобто, формування навичок словозміни, введення в активне мовлення дітей

синонімів, антонімів, дієслів відбувається у природному для них середовищі. Досвідчений вихователь обов'язково скористається таким доступним і необхідним матеріалом, як природне середовище, з яким безпосередньо має контакт дитина. **Ось чому ми і керуємось правилом: „Навчальний матеріал поруч – вміло скористайся ним”.**

Важаємо, що спостереження – також ефективний вид роботи з розширення словника дітей. На конкретних прикладах малята знайомляться із словами, різними за звучанням, але близькими за значенням (слова-друзі). Спостерігаючи за білкою, яка мешкає у парку, вчимо дітей підбирати слова-синоніми до її дій – прудка, спритна, швидка і т.д. Розглядаючи дерева, які ростуть у лісопарковій зоні, діти вчаться не тільки порівнювати їх за висотою, а й підбирати протилежні за значенням слова: дуб – високий, клен – низький. Стовбур у берізки тонкий, а у дуба – товстий. У формуванні вміння підбирати синоніми й антоніми ефективними є запитання до дітей: „Якщо часто йде дощ, небо затяглося хмарами, дме холодний вітер, то якими словами можна сказати про осінь? Яка вона?” (Похмура, дощова, холодна). Потім ставиться протилежне запитання: „Якщо восени блакитне небо, світить сонце, ще тепло, і на деревах є листя, то як можна сказати про осінь? Яка вона?” (Сонячна, тепла, золота, ясна). Для активізації дієслів ставимо аналогічні питання, наприклад: „З дерев падає листя. А як сказати по-іншому?” (Летить, кружляє, обсипається).

Таким чином, ненав'язливо та безпосередньо збагачується активний словник дитини, відбувається діалог, розвиток зв'язного мовлення. Діти навчаються не тільки розуміти значення слів, але й набувають умінь складати із них висловлювання, розповідь.

Після проведення цільових екскурсій, з метою стимулювання мовленнєвої активності, використовуємо проведення інтерактивних вправ:

- відкритий мікрофон (малюки по черзі обмінюються враженнями, висловлюють побажання і т.д.);
- валіза відкриттів (розповідають про об'єкти природи або явища, з якими познайомилися вперше);
- смішна плутанина. Буває – не буває? (на розвиток логічного мислення);
- піраміда запитань та відповідей (діти ставлять запитання один одному та відповідають на них);
- моє враження. Малята охоче діляться своїми враженнями, розповідають про почуте і побачене друзям, батькам, вихователям.

Зручною формою у корекційно-розвивальній роботі є зошит взаємозв'язку вчителя-логопеда і вихователів логопедичної групи, який є підтвердженням їх чіткої й скоординованої роботи. Учитель-логопед планує корекційно-розвивальні завдання з окремими дітьми або із підгрупою дітей відповідно їх мовленнєвого розвитку. Це завдання на виконання артикуляційних вправ, вправ з активізації уже набутих знань з лексичної теми, різні завдання за предметними та сюжетними картинками, за серією картинок, повторення чистомовок, скоромовок, віршів, загадок і коротких текстів, раніше опрацьованих з учителем-логопедом. Виконуємо завдання із розвитку дрібної моторики рук, слухової уваги, пам'яті, логічного мислення, з формування лексико-граматичних компонентів мовлення, з розвитку навичок автоматизації поставлених звуків у зв'язному та самостійному мовленні. Такі корекційно-розвивальні завдання виконуються у вечірній час.

Таким чином, розвиток мовлення здійснюється різними шляхами, але має єдину мету – ліквідувати в процесі навчання і виховання недоліки мовленнєвого розвитку дитини, створити у неї готовність до навчання в школі.

Хочемо поділитися досвідом створення для кожної дитини логопедичної групи спеціальної теки, яку ми назвали „Моя досягалочка”. У цій теці міститься матеріал (індивідуально для кожної дитини) з автоматизації звуків у складах, словах, реченнях; є необхідні ігрові завдання, вірші, прислів'я, приказки на звуки, які потрібно закріпити у мовленні. Даний матеріал використовуємо під час індивідуальних занять з дитиною. Результати постановки та автоматизації звуку (за який період) фіксуються вчителем-логопедом і вихователями логопедичної групи.

Працюючи із дітьми, які мають вади мовлення, розуміємо, що тренування рухів пальців рук дітей покращує не тільки рухові можливості дитини, а й розвиток психічних і мовних навичок. Адже формування рухів руки тісно пов'язане з розвитком рухового аналізатора і зорового сприймання, різних видів чутливості, просторового орієнтування, координації рухів. Саме тому у практичній діяльності з дітьми використовуємо пальчикові ігрові вправи, ігри з різноманітним завданням на розвиток дрібної моторики та координації рухів руки. **Роботу з розвитку дрібної моторики проводимо постійно, лише так досягається максимальний ефект від вправ.**

Важливим чинником у корекційно-розвивальній роботі з дошкільниками є артикуляційна гімнастика. Артикуляційна гімнастика допомагає зміцнити м'язи органів мовлення та підготувати базу для „чистої” звуковимови. Її проведення є підготовчим етапом при постановці звуків. Вправи підбираємо відповідно до дефекту мовлення дитини. Цілеспрямовані вправи допомагають підготувати артикуляційний апарат дитини до правильної вимови потрібних звуків. При утворенні кожного звуку органи артикуляції займають певне положення, тому при постановці звуків логопед відбирає необхідні вправи у певній послідовності.

Одним із засобів виразного мовлення є правильне мовне дихання, оскільки воно забезпечує нормальне звукоутворення, створює умови для підтримки оптимальної гучності мови, чіткого дотримання пауз, збереження плавності мови та інтонаційної виразності.

Для покращення мовленнєвого дихання та вироблення цілеспрямованого повітряного струменя, необхідного для вимови звуків, використовуємо різноманітні ігри та вправи, але перед початком виконання цих вправ обов'язково використовуємо вправи на розслаблення, релаксацію. До кожної вправи намагаємося підібрати цікаві ілюстрації. За змістом віршованих вправ розігруємо невеличкі сценки, сюжетно – рольові ігри з використанням масок, іграшок та іншого матеріалу й обладнання.

Дуже цікавими для дітей є мовні вправи з використанням піску. Для цього використовуємо трубочки. Діти з великим задоволенням роздмхують доріжки для лісових звірів, сліди тварин та птахів, снігові замети та інші об'єкти, придумані дітьми в ході роботи. Використання таких ігрових методів та прийомів викликає у дітей інтерес, знімає зайве напруження, сприяє гарному настрою впродовж усього заняття, допомагає не лише удосконаленню мовленнєвого дихання, а й загальному розвитку. **Завжди підбираємо дихальні вправи, які пов'язані з лексичною темою, що вивчається протягом певного періоду.**

Фонематичний слух є основою для розуміння сенсу сказаного. Адже, замінивши навіть один звук у слові, ми можемо отримати зовсім інше його значення. Працюючи над розвитком фонематичного слуху дитини, ми полегшуємо малюку здійснити процес правильної звуковимови, а в подальшому читання та письма. Нескладна система ігор

дозволить продуктивно допомогти дітям у розвитку фонематичного слуху та сприймання.

Розвиток фонематичного сприймання починаємо на матеріалі немовних звуків і поступово охоплюємо всі звуки мовлення: від звуків, які діти вже засвоїли, до тих, вимова яких у дітей лише формується та вводиться у самостійне мовлення. У всій системі логопедичної роботи з розвитку фонематичного сприймання чи не найскладніше – навчити дітей диференціювати фонеми. Цю роботу ми здійснюємо поетапно, а саме:

- формуємо вміння дітей розпізнавати немовні звуки;
- розвиваємо вміння розрізняти висоту, силу і тембр голосу, орієнтуючись на ті самі звуки, слова;
- вчимо розрізняти слова, близькі за звуковим складом, та розрізняти фонеми рідної мови;
- формуємо вміння здійснювати звуковий аналіз слів.

Опанування дитиною звукової сторони слова – складний і дуже важливий процес, оскільки уміння аналізувати звукову структуру слова гарантує у майбутньому грамотне письмо. Саме тому ми створюємо всі необхідні умови для формування фонематичного слуху дітей та застосовуємо найбільш ефективні методи і прийоми корекційно-розвивальної роботи.

Спочатку ми вчимо дітей самостійно виокремлювати певні звуки зі слова, а пізніше – аналізувати його звукову структуру. При цьому ми формуємо у дітей вміння:

- *дослуховуватися до звучання слів;*
- *самостійно визначати послідовність звуків у слові;*
- *відчувати звук як окремий елемент слова;*
- *розрізняти голосні та приголосні звуки за вимовою;*
- *розрізняти тверді та м'які приголосні за звучанням та артикуляцією.*

Дидактична чи мовленнєва гра, за вмілого керівництва з боку дорослих, здатна творити чудеса. Щоденно проводячи ігри з дітьми, ми переконуємося, що саме гра для них – найефективніший засіб навчання та виховання, коригування й розвитку мовлення, особистості в цілому.

Навчаючи дітей в процесі гри, прагнемо, щоб радість від ігрової діяльності поступово перейшла в радість навчання. Включаючи гру в заняття, домагаємося, щоб основне дидактичне завдання, яке складає зміст гри, відповідало навчальній меті заняття, було для дітей посиленням, сприяло максимальній активізації не тільки мовлення, а й розумової діяльності. При підготовці матеріалів до гри та її проведенні враховуємо індивідуальні особливості наших малят. Адже порушення загальної й мовленнєвої моторики призводить до швидкої стомлюваності у грі. Тому, у першу чергу, створюємо у дітей позитивне емоційне ставлення до запропонованої ігрової діяльності. Іноді гра – єдиний можливий шлях допомогти тим, хто ще не засвоїв світ слів. Ми використовуємо різні види ігор: дидактичні, словесні, конструктивно-будівельні, хороводні, настільно-друковані, рухливі, сюжетно-рольові, ігри-драматизації. **Керуємося золотим правилом організації й керівництва будь-якою діяльністю дитини, в тому числі й грою: дитині має бути цікаво і комфортно. Тільки за такої умови розвиток усіх сторін особистості малюка буде повноцінним.**

У повсякденній роботі з дітьми пріоритетним вважаємо використання усної народної творчості: прислів'їв, приказок, чистомовок, скоромовок, художньої літератури. Використання фольклору та художньої літератури забезпечує не тільки культурологічну компетентність дитини, а й сприяє формуванню ціннісного ставлення до рідної мови.

Ми не лише удосконалюємо усне мовлення дітей, але й забезпечуємо інтелектуальний розвиток малят, формуємо позитивні риси особистості, розвиваємо емоційно-вольову сферу.

Пам'ятаємо, що процес навчання мовленню дитини не може ґрунтуватися на простих однозначних і готових рецептах. Його кінцевий успіх визначається творчим підходом до організації та проведення корекційно-розвивальної роботи. Тільки у співпраці з дитиною ми досягаємо результатів.

Список використаної літератури

1. Крутій К.Л. Граматична норма як компонент культури мовлення дитини дошкільного віку. / Крутій К. Л. // Науковий вісник Південноукраїнського державного університету ім. К.Д.Ушинського: зб. наук. праць. – Одеса, 2002. – Випуск 4 – 5.
2. Крутій К.Л. Перспективно-календарне планування занять із навчанням мови і розвитку мовлення дітей дошкільного віку. / Крутій К. Л. – Запоріжжя: ТОВ „ЛПМ” ЛТД, 2005. – 192 с.
3. Соботович Є. Нормативні показники мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку. / Є. Соботович // Дефектологія. – 2003. – № 2.
4. Гайван Т. Я. Логопедична робота з дітьми із загальним недорозвитком мовлення III рівня / Гайван Т. Я., Макарова С. М. – Х.: „Ранок”, 2008.
5. Солоп Т.І. Формування мовленнєвої культури дошкільників.
6. Солоп Т.І. Підготовка до навчання грамоти старших дошкільників.
7. Скавінська Л. М. Методичні рекомендації щодо формування граматичних уявлень дітей.

Завязун Тетяна, вихователь ЦРД №53 м.Житомира,
здобувач лабораторії психології дошкільника
(Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України)

**ЦІЛЕСПРЯМОВАНА ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДОШКІЛЬНИКА – ЗАПОРУКА
УСПІШНОГО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ**

Актуальність статті обумовлена стійкою тенденцією, яка домінує у сучасній практиці дошкільної освіти і полягає у наданні пріоритету інтелектуальній готовності дошкільників до навчання в школі й разом з тим у виявленні недостатньої уваги до самодіяльної гри. Сьогодні вихователі звертають увагу на розвиваючий потенціал дитячих ігор, але здебільшого використовують їх для виконання навчальних завдань. За умов дії існуючої тенденції гальмується процес природного переходу дошкільників до оволодіння наступним видом провідної діяльності молодших школярів – учіння, що у свою чергу впливає на успішність їх адаптації до вимог шкільного навчання та на розвиток самосвідомості дітей зазначеного віку взагалі.

У Державному базовому компоненті дошкільної освіти в Україні (1997) змістову лінію “Світ гри” віднесено до сфери “Культура”, де, зокрема, зазначається: компетентність в ігровій діяльності визначається розвиненістю ігрових умінь дитини, здатністю використовувати адекватні ігрові атрибути та іграшки, сформованістю ігрового партнерства, рівнем засвоєння нею ігрових правил” [1, с. 20].

Дитинство, яке є найважливішим етапом у житті кожної людини, її розвитку й особистісному становленні, значною мірою пов'язане з освітою.

На сучасному етапі, коли навчання дітей починається з шестирічного віку, особливого значення набуває забезпечення готовності до школи. За даними психолого-педагогічних досліджень, успішне навчання в школі можливе лише за умови відповідного розвитку інтелектуальної, фізичної та особистісної сфери дитини.

У документі підкреслюється важлива роль гри в психічному розвитку дітей дошкільного віку, бо вона забезпечує поступовий розвиток базових психологічних новоутворень (уява, довільність, соціальна активність, самопізнання, самооцінка тощо) і цим самим сприяє успішному входженню дітей у шкільне життя.

Метою статті є розгляд важливості розвитку та становлення ігрової діяльності дитини-дошкільника для подальшої адаптації до навчання в школі.

Життя людини проходить декілька етапів. І кожен з цих етапів має провідний вид діяльності: гру, навчання чи працю. Гра супроводжує людину протягом усього життя, і від того наскільки людина опановує новими соціальними ролями, залежить успіх в усіх сферах її життя. Тому вкрай необхідно приділяти більше уваги розвитку ігрових умінь у дошкільному віці, який є сенситивним для опанування структурою гри.

Важливість та значення гри в житті дитини-дошкільника неможливо недооцінити і переоцінити. Гра – це не забаганка, це необхідність, у якій дитина задовольняє всі свої потреби: в психологічному, в розумовому розвитку, фізичному (руховій активності), інтелектуальному, в мовленнєвому (в потребі спілкування), моральному, трудовому, естетичному.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження гри характеризуються зближенням поглядів на неї як на провідну діяльність дітей дошкільного віку, аналізом її виховних можливостей і засобів їх актуалізації. На цих проблемах зосереджувався Л. Виготський і вчені, які репрезентують його школу (О. Запорожець, Д. Ельконін, О. Усова та ін.). Вони переконували, що виховний потенціал гри може бути реалізованим тільки за умови спрямування її дорослими. Цю точку зору розвинуто в працях французького психолога А. Валлона, її підтримували також представники педагогічної науки: Р. Пфютце, І. Хоппе, Л. Шройтер (Німеччина), Д. Ковач, О. Ваг, П. Баконі (Угорщина), Л. Белінова (Чехія), Е. Петрова, С. Аврамова (Болгарія) та ін.

За словами видатного педагога К. Ушинського, „гра – це могутній виховний засіб, у якій реалізується потреба людської природи”. Кожна дитина повинна мати право на дитинство, а це передусім мати право на розвиток власної ігрової діяльності.

Ще у XVIII столітті Жан-Жак Руссо дуже вірно підмітив, що для того, щоб пізнати і зрозуміти дитину, необхідно поспостерігати за її грою. На відміну від дорослих, для яких середовищем спілкування є мова, для дитини природним середовищем спілкування є ігрова діяльність.

Гра – це діяльність зумовлена потребою дитини у виявленні активності. В дитячому віці гра є нормою. Розвиваюче значення гри багатогранне. Воно робить внесок у пізнання дитини оточуючого світу, в розвиток її мислення, почуттів, волі, в формування взаємовідносин із однолітками, становлення самооцінки і самосвідомості, формування в гри уявлень дітей про світ дорослих людей, їх дій, взаємовідносин.

Гра розширює горизонти дитячого життя, дозволяє активно відобразити оточуюче, краще зрозуміти і засвоїти сутність людських дій і відношень, орієнтуватися в предметних умовах. Завдяки грі дитина пізнає себе, самостверджується та самовиховується. На наш погляд, основними засобами розвитку самостійної ігрової діяльності дошкільників виступають ігри, які виникають з ініціативи дорослого: будівельні, рухливі, дидактичні. У процесі таких ігор вихователь може розвивати цікавість до ігрової взаємодії, допомагати дітям засвоювати нові ігрові засоби спілкування, навчати встановлювати партнерські стосунки з однолітками, доводити розпочату гру до кінця, оцінювати результати власної діяльності.

Ігри з будівельним матеріалом розвивають у дітей довільність психічних процесів (сприймання, пам'яті, мислення, уяви, спостережливості), формують інтерес до техніки.

Також приносять дітям емоційну насолоду, почуття радості від вирішення різноманітних конструкційних завдань, зміцнюють віру в свої сили, виховують почуття власної гідності. Завдяки постійному вправлянню рухи дітей стають точними, швидкими, спритними, легко піддаються зоровому контролю, поліпшується узгоджена робота м'язів.

Уперше в життя дитини суворі вимоги до поведінки, власне в тій діяльності, яка їм подобається, вносять рухливі ігри. Цими вимогами є правила гри, яких за будь-яких умов треба дотримуватися, інакше дитина стає нечесним гравцем, який заслуговує на покарання. Це є прообразом складного дорослого життя, де потрібно підкорятися правилам, виконувати вимоги, вміти вигравати і програвати.

Серед ігор дошкільнят особливе місце займають дидактичні ігри, тобто ігри, спеціально розроблені дорослими з метою навчання або розвитку нових здібностей. Відомо, що в дошкільному віці засвоєння нових знань і розвиток нових здібностей значно успішніше відбувається в грі, ніж на навчальних заняттях. Навчальна задача, поставлена в грі, має для дитини явні переваги. У ситуації гри дошкільника зрозуміла сама необхідність придбання нових знань і способів дії. Дитина, захоплена задумом гри, мовби не помічає, що вона навчається, хоча при цьому вона постійно стикається з перешкодами, які потребують перебудови її уявлень і способів дії.

Знання, подані в готовій формі й не пов'язані з життєвими інтересами дошкільнят, погано засвоюються дітьми і не мають відношення до розумового розвитку. У грі ж дитина сама прагне навчитися тому, що вона ще не вміє. Цікаві дидактичні ігри створюють у дошкільників інтерес до вирішення розумових задач: успішний результат розумових зусиль, подолання труднощів приносить їм задоволення. Розвиваюча дидактична гра є досить ефективним засобом формування таких якостей, як організованість, дисциплінованість, самоконтроль.

Отже, всебічний розвиток дошкільника у грі досягається насамперед різноманітною направленістю змісту ігор. Одне із актуальних завдань сучасної дошкільної педагогіки – дієве використання у виховному процесі різноманітних видів ігор. Існуюча різноманітність ігор спрямовує їх на всебічний розвиток дітей-дошкільників, які обумовлюють найголовніші зміни в психічних процесах і психологічних особливостях особистості, які визначають інтереси дитини і її ставлення до дійсності, особливості взаємовідносин із оточуючими людьми. У процесі гри, під правильним керівництвом дорослого, проходить становлення дитини як особистості, в грі формуються ті якості її психіки, які необхідні в майбутньому в навчальній діяльності та у праці.

Список використаної літератури

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / наук. ред. та упоряд. О.Л.Кононко. – К.: Світич, 2008.
2. Менджерицкая Д.В. Воспитателю о детской игре / Менджерицкая Д.В.; под. ред. Т.А.Марковой. – М.: «Просвещение», 1982. – 128 с.
3. Новоселова С.Л. Игра дошкільника / Новоселова С.Л. – М.: Просвещение, 1989. – 156 с.
4. Эльконин Д.Б. Психология игры / Эльконин Д.Б. – М.: «Просвещение», 1976. – 228 с.

Іванцова А.,
інструктор з фізичного виховання
(ДНЗ № 66 м. Житомир)

ФІЗИЧНОМУ ЗАНЯТТЮ – НАЛЕЖНУ УВАГУ

Формування ціннісного ставлення дітей до власного здоров'я – одне із важливих завдань, поставлених Базовою програмою перед дошкільною освітою, адже нині маємо

дбати не лише про зовнішній оздоровчий вплив, а й навчати дитину розуміти свій організм і свідомо сприяти його функціонуванню.

Проблемі формування позитивного ставлення до занять фізкультурою, пошуку своєї моделі заняття з фізичної культури, пам'ятаючи відоме визначення: рух – це життя, розвиток і здоров'я, присвятила посібник „Рух і гра – це віконечко у Світ”, який побудований на принципах доступності, системності, свідомого розуміння користі займатися фізичним навантаженням через:

- формування і розвиток у дітей дошкільного віку стійкої мотивації до занять фізичними вправами;
- формування потреби в русі через систему улюблених дітьми фізичних вправ і рухливих ігор;
- унеможливлення стресових ситуацій на заняттях із фізичної культури через психологічне розвантаження;
- використання багатоваріативних форм, засобів і методів занять;
- створення єдиного інформаційного поля з вихователями;
- збільшення питомої ваги саме діяльнісного компонента в системі дошкільної освіти за провідної ролі самостійності дитини.

Враховуючи спонукальні мотиви активізації рухової діяльності дитини, зацікавлюю доступним змістом та таємничістю досі незнаної теми (в основі якої лежать допитливість, пізнавальний інтерес) – це можуть бути нові вправи, казкові сюжети. Звертаю увагу на цікавість обладнання. Надаю певні умови для досягнення результатів та самоствердження.

Чітко визначаю структуру заняття. Формулюю образно-мотиваційну тему.

- „Ми мандруєм, ми мандруєм Україною крокуєм”;
- „Через поле, через гай ми пізнаємо рідний край”;
- „Працьовита в нас сім'я, ось така росту і я”;
- „Безпечний рух – це твій завжди корисний друг”;
- „Щоб зими нам не боятись, будем добре гартуватись”;
- „І ми в дворі, де я живу, зліпили бабу снігову”;
- „Всюди іграм і розвагам надається перевага”.

Проводячи комплекс вправ, вирішую завдання з навчання рухових умінь та навичок. Використовуючи сюжетно-образне викладання (ігровий метод), емоційне тло (метод змагання), керуюсь трьома важливими принципами:

• **принцип фасцинації**, тобто зачаровування (м'яч красивий, яскравий, червоний. Тобі подобається з ним гратись? Він круглий. Стрибає, скаче, втікає. Ти зможеш його наздогнати? Спробуй);

• **принцип синкретичності** (означає з'єднання, поєднання. Вихователь розповідає цікаву історію. На таких заняттях відбувається об'єднання знань про явища природи, про взаємодію природи з людиною у житті, побуті, в різноманітній діяльності, що запобігає механічній системі виконання дітьми рухів і рухових дій. Відбувається злиття дитини з природою явища та природою рухів;

• **принцип творчої спрямованості**, результатом якого є самостійне створення дитиною нових рухів, оснований на використанні її рухового досвіду та наявності мотиву, що спонукає до творчої діяльності. Сюжети занять ніколи не повторюються. Кожне заняття – це зустріч з новим, особливе місце відводиться „неочікуваним моментам”.

Повноцінному розв'язанню оздоровчих, освітніх та виховних завдань сприяє комплексне використання як традиційних, так і нетрадиційних організаційних форм, методів фізичного виховання.

Не перелічити всіх педагогічних новацій, що з'явилися за останні роки, але популярною і досі для мене є авторська система фізичного виховання М.Єфіменка, адаптована методика таких видів психофізичної гімнастики, як хатха-йога, у-шу, дихальна гімнастика Г.Стрельникової, К.Бутейка, дотиковий масаж А. Уманської.

Широко застосовую технологію М.Рунової, яка реалізує принцип індивідуального і диференційованого підходу, що дає змогу забезпечити максимальний розвиток кожної дитини, мобілізацію її активності й самостійності під час рухової діяльності, та Г.Шалигіної, методика якої спрямована на створення комфортності фізкультурно-оздоровчої роботи, ритмічну мозаїку А.І.Буреніної, авторську програму Т.Васильєвої „Маленький чемпіон”.

Сьогодні інтенсивно запроваджую унікальну авторську методику Сергія і Катерини Железнових, яка стимулює розвиток дрібної та великої моторики, є чудовою формою дихальної гімнастики, розвиває почуття ритму, допомагає дитині виразити свої емоції, й кожна дитина має можливість створити власний „руховий етюд”. Дитина, котра живе в гармонії з собою, зі світом, буде справді здоровою.

Особливе місце в організації занять з фізичного виховання надаю рухливій грі, при цьому використовую нетрадиційне обладнання. Які ж її особливості?

- Емоційне піднесення зростає завдяки наявності в іграх елементів несподіваного, адже коробка від телевізора перетворюється на справжню фортецю, звичайна картонка – на дивовижну калюжку, одноразовий стаканчик враз стає котиком або сачком, яким можна упіймати метелика, зірочку, сніжинку.
- Спробуйте пройти або пробігти в „черевичках-сорокоходах”, виготовлених із пінопласту, нанизати неслухняні ковпачки, пройти лабіринтом із пластмасових пляшок, побалансувати на довгому картонному рулоні – так включається робота великих м'язів.
- Можливість саморегулювання темпу, енергії та тривалості рухів (за бажанням і відповідно до потреби можна або пришвидшити чи сповільнити рух, або зробити перерву й присісти) надає грі „Павучок на павутинці” привабливість.
- Можливість проявів особистої ініціативи дітей. Одні використовують коробку від телевізора як схованку, інші комп'ютер, а решта випробовують себе як спортивного коментатора або артиста... Адже рухлива гра несе й навчальне навантаження.
- Різноманітність рухів. Збивати „математичні городки” можна сидячи, лежачи, стоячи на колінах, навпочіпки, з різної відстані, при цьому вивчаючи порядкову і зворотну лічбу, бо кожна біта має свою цифру.
- Наявність передумов для розвитку низки психологічних якостей – колективізму, дисциплінованості, сміливості, винахідливості – сприяє моральному становленню дитячої особистості.

Отже, можемо зауважити: рухові навички формуються через усвідомлення дітьми техніки виконання рухових дій, а воно, в свою чергу, тісно пов'язане з їхньою емоційно-чуттєвою сферою та вольовими зусиллями. Тобто на тлі позитивних емоцій, отриманих у процесі фізичного виховання під керівництвом дорослого, а також власних знахідок і досягнень, дитина фізично зростає. Ефективність цього зростання забезпечує цілісний розвиток дитячого організму, в основі якого лежить безперервний взаємозв'язок діяльності всіх органів та систем.

Але в кожній групі є діти з проявами емоційного неблагополуччя, або з певним відставанням успішності, тому застосовую і прийоми: тепле і щире спілкування, прояв

поваги та захоплення позитивними моментами у поведінці, надання дитині можливості керувати діяльністю, зняття напруженості (яка проявляється в невгамовності, нервозності, агресивності) через рухливі вправи, відпочинок у куточку роздумів, тимчасове обмеження спілкування дитини з агресивною поведінкою з великою кількістю дітей, створення умов для самовираження малюка у різних видах діяльності.

Узагальнюючи викладене, зазначу, що систематично застосовую рефлексію з метою визначення ефективності професійних підходів: наскільки добре організовано розвивальне середовище, чи вдало використано методи, чи всі діти позитивно реагують на надані можливості; чи достатньо надається самостійності вихованцям; чи всі добре почуваються; чи правильними є мої втручання. Показниками результативності вважаю такі: діти з радістю ідуть на фізкультурні заняття, вміють об'єктивно оцінити себе, пізнавати свою сутність, мають бажання та прагнення досягти значних результатів, а це є головною передумовою до вдосконалення фізичних здібностей.

Список використаної літератури

1. Програма розвитку дитини дошкільного віку / наук. кер. О.Л.Кононко.
2. Дошкільне тіловиховання. Вплив рухової активності на здоров'я дитини дошкільного віку / авт. – упор. Л.В.Калуська, З.В.Калуський, М.М.Гуменюк.
3. Збірник ігор для дошкільнят / авт. – упор. Т. Вороніна.
4. Дятленко Наталя. Навчатися – означає самостійно творити! // Дошкільне виховання. – 2013. – № 1.
5. Дошкільникам про основи здоров'я: навч.-метод. посіб. / авт. Л.В.Лохвицька, Т.К.Андрющенко.

Ігнатова Анна Василівна, Кос Лілія Миколаївна,
студенти V курсу ННІ педагогіки;

Танська Валентина Володимирівна,
канд. пед. наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ ІГРОВОЇ ДІЇ ДІТЕЙ ПРИ ВСТАНОВЛЕННІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ У ПРИРОДІ

Сучасні процеси, що відбуваються в системі дошкільної освіти, різноманітні і направлені на вирішення різноманітних задач. Серед них важливою темою є екологічне виховання, введення нових форм роботи у вихованні, створення умов для формування екологічної культури, основ взаємодії дітей дошкільного віку із природою, використання педагогічних технологій у виховному та навчальному процесі, різноманітних форм, методів, що сприяють повноцінному розвитку дошкільника.

Метою статті є вивчення особливостей екологічного тренінгу як форми роботи, та обґрунтування його як засобу ігрової дії при встановленні взаємозв'язків у природі.

Важливий напрямок діяльності дошкільних закладів – це застосування новітніх технологій в екологічному вихованні. Екологічне виховання на дошкільному етапі навчання передбачене в окремих розділах „Програми виховання в дитячому садку”.

Нові підходи до організації навчально-виховної роботи пропонують нове розуміння деяких явищ, що виникають в даній системі. Виховання та навчання з питань екології, охорони природи є важливим елементом загальної екологічної підготовки майбутніх фахівців.

Такі знання є загальнообов'язковими і є кваліфікаційною ознакою кожного педагога [2, с.23].

Великий внесок в розвиток теорії екологічного виховання в процесі спілкування та гри в природі зробили відомі діячі педагогічної науки та освіти – К.Д. Ушинський, В.Г. Городників, В.А. Сухомлинський, В.В. Рубцов, В.І. Слободчиков, В.А. Петровский, В.А.Ясвин. Під навчальним та виховним середовищем вони розуміли систему впливів і умов формування особистості, а також можливості для її розвитку, в просторово-предметному оточенні.

Екологічний тренінг – це комплексна форма екологічної освіти, заснована на загальній методології соціально-психологічних тренінгів, направлена на корекцію і розвиток відносин дошкільника до себе (в першу чергу, до свого фізичного і духовного здоров'я) і до навколишнього соціоприродного середовища [3, с.39-40].

Процес екологічного виховання, який протікає в інтер'єрах, обмежений рослинністю, акваріумів, плакатів, стендів, на екологічні теми не може бути повноцінним. Тільки спеціальний простір буде сприяти створення та розвитку у дітей дошкільного віку екологічної культури. Таким чином забезпечення природних умов при проведенні ігрових тренінгів підходить найкраще. "Природа - найкраща із книг, написана особливою мовою, – говорив російський письменник Гарін Михайлівський, – і цю мову потрібно вивчати".

Ігрова діяльність є провідною у дошкільному віці, тому це є основний прийом у такій формі роботи з дошкільниками, як тренінг.

Тренінг – це форма групової роботи, яка забезпечує активну участь і творчу взаємодію учасників між собою і з вихователем. Поєднання ігор на природі дають чудову можливість розвивати пізнавальну активність дітей, творчу уяву, екологічне мислення [1, с.71].

Тренінг проводиться групами, в які, як правило, входять 8-12 дітей під керівництвом вихователя. Система тренінгу розрахована таким чином, що від учасників не вимагається яких-небудь конкретних знань про природу. Екологічний тренінг – це своєрідний синтез навчальної та ігрової діяльностей, що проходить в умовах моделювання різноманітних ігрових ситуацій.

Основна мета екологічних тренінгів:

1. Формування навичок саморозвитку особистості в цілому.
2. Формування емоційного досвіду.
3. Створення передумов для успішної роботи в команді.
4. Розвиток особистості за допомогою зняття обмежень, втрати комплексів потенціалу.
5. Актуалізація учасниками власних можливостей, уміння зрозуміти себе та інших.
6. Вирішення різноманітних завдань емоційного, поведінкового, мотиваційного характерів.

Тренінг є ретельно спланованим процесом надання чи поповнення знань, відпрацювання умінь і навичок, зміни чи оновлення певних ставлень, поглядів і переконань. Отже, у педагогіці співробітництва і розвивального навчання тренінг – це:

1. Нові підходи (співпраця, відкритість, активність, відповідальність).
2. Нові знання (інтенсивне засвоєння, уточнення).
3. Позитивні цінності, ставлення, ідеали.
4. Нові уміння і навички (ефективної комунікації, самоконтролю, лідерства, роботи в команді, уміння надавати й отримувати допомогу, аналіз ситуацій і прийняття рішень) [3, с.42-43].

Тренінг як форма педагогічного впливу передусім передбачає використання активних методів групової роботи (наприклад, рольових ігор).

Саме тому тренінги дуже подобаються дітям і створюють у них відчуття свята, хоча під час їх проведення можна навчитися і збагнути набагато більше, ніж під час класичного заняття.

Зміст тренінгу. Форма проведення тренінгу має суттєве значення, однак головним є його зміст. Щоб реально вплинути на свідомість і поведінку учнів, зміст тренінгу повинен: бути ретельно спроектованим; максимально наближеним до потреб і проблем учасників; враховувати рівень їх актуального розвитку і завдання найближчого розвитку; орієнтуватися на формування цінностей, знань, умінь і навичок, які є основою позитивної поведінки; обговорювати делікатні теми не ізольовано, а в контексті інших важливих проблем.

Тренінг має такі основні частини:

1. Вступна (включає в себе вправи на знайомство, правила, розминка, очікування учасників, вправи на рефлексію, рухавки, настройка на тему тренінгу);

2. Основна (включає в себе інтерактивні техніки, вправи на оцінку групових процесів, стан розвитку групи);

3. Заключна (вправи на рефлексію та відновлення сил учасників, прощання, отримання зворотнього зв'язку щодо результатів тренінгу й можливості застосування отриманих навичок в реальному житті) [3, с.45-46].

По суті, тренінг варто будувати в такій послідовності:

- Вправи на знайомство та створення невимушеної творчої робочої атмосфери;
- Вступ до теми тренінгу, вправи на актуалізацію знань та налаштування на обговорення головних питань тренінгу;
- Обговорення основних питань тренінгу (проблеми);
- Вдпрацювання вмінь та навичок, необхідних для вирішення проблеми;
- Практичні вправи на застосування знань та навичок;
- Зворотній зв'язок, висновки, закріплення нових моделей поведінки та обговорення можливості їх застосування у житті;
- Завершення тренінгу;

На нашу думку, екологічний тренінг є ефективною формою роботи для організації дитячих ігор, відповідно до цього, – тематичні дитячі ігри є запорукою успішного формування екологічної культури, встановлення зв'язків із природою, взаємодії із об'єктами природи, засвоєння навичок, умінь поведінки дітьми у природі. В результаті цього у дітей є бажання спілкуватися з природою, відображати свої враження через гру, експериментувати, робити висновки.

Список використаної літератури

1. Білан О. І. Екологічне виховання дітей дошкільного віку / О. І. Білан – Львів, 1996. – 71 с.
2. Ясвин В.А. Формирование экологической культуры / Ясвин В. А. – Москва, 2004. – С. 23-45.
3. Дерябо С.Д. Экологическая педагогика и психология / Дерябо С.Д., Ясвин В.А.. // Ростов-на-Дону, Феникс. 1996. – С. 37-48.

Ковальчук О.П.,

вихователь, спеціаліст II категорії
(ДНЗ № 19 м. Коростеня)

НЕСТАНДАРТНІ МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

„Щоб любити – треба знати, а щоб проникнути в таку тонку і неосяжну, величну і багатогранну річ, як мова, треба її любити”.

В.О.Сухомлинський

Мова – невичерпне багатство, яким природа обдарувала людину. Його можна примножити, а можна й непомітно розгубити. Опанування рідної мови, рідного слова починається з раннього дитинства, а формування її як особистості триває в дошкільному закладі, школі та впродовж усього життя людини. Мовленнєве виховання пов'язане з вихованням у дошкільнят любові, поважного ставлення до рідної мови як скарбниці, багатющого надбання нашого народу; виховання прагнення правильно, красиво говорити рідною українською мовою. Водночас ідеться про високий (відповідно до вікових можливостей дітей) рівень опанування мови – виховання мовленнєвої культури як особистісної якості, що відбиває рівень загальної культури, мислення дитини. Мовленнєва культура виявляється не тільки в наслідуванні нормам, а й в умінні свідомо обирати найбільш доцільні варіанти мовленнєвої поведінки, знаходити адекватну щодо ситуації мовленнєву форму [1;10].

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні виділяє освітні лінії розвитку дитини, одна з них – „Мовлення дитини», яка передбачає засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовою у різних життєвих ситуаціях. Оволодіння мовою як засобом пізнання і способом специфічного людського спілкування є найвагомішим досягненням дошкільного дитинства. Мова виступає „каналом зв'язку” для одержання інформації з немовних сфер буття, засобом пізнання світу від конкретно-чуттєвого до понятійно-абстрактного. Мовленнєве виховання забезпечує духовно-емоційний розвиток дитини через органічний зв'язок із національним вихованням [2; 9].

Як зазначає А.Богущ, культура мовленнєвого спілкування охоплює бездоганно правильне володіння лексичними, граматичними, орфоепічними, стилістичними, фразеологічними нормами літературної мови, вживання нормативних наголосів у словах. Цього вимагає також сучасна ситуація в галузі мовної освіти громадян України, що полягає в необхідності опанування українською державною мовою [4,3-5].

Отже, розвиток культури мовленнєвого спілкування на основі формування мовленнєвої діяльності обумовлює як загальну, так і спеціальну мовленнєву підготовку. З одного боку, вона потребує розвитку навичок усного мовлення, а з іншого – первісного усвідомлення її знакової системи та осмислення мовних значень, на основі яких відбувається формування читання, письма. Дитина спочатку засвоює мовні знання, мимовільно співвідносить почуті й вимовлені образи мовних знаків із дійсністю, з її предметами, явищами. Цей процес відбувається паралельно з розвитком пізнавальних процесів. Створюючи соціально-педагогічні умови, слід зробити акцент на неусвідомленому засвоєнні мови і мовлення взагалі. Для засвоєння способів виразного неусвідомленого мовлення слід, по-перше, дати змогу дитині відчувати, як людина за допомогою мови оцінює дійсність, як вона виражає свої емоції та почуття, свій духовний світ; по-друге, створити умови, щоб на спеціально підібрані мовні засоби дитина сама відповідала емоціями, почуттями та давала власну оцінку діяльності. Тільки в цьому випадку мова стане інструментом розвитку емоційної сфери дитини.

Щоб навчити дитину оперувати своїми мовними знаннями, виховувати ініціативну особистість з високим рівнем мовленнєвої творчості, я звернулася до методики Н.В.Гавриш щодо використання численних схем, таблиць та моделей. Методичні розробки Н.Гавриш відповідають вимогам чинної програми. Упроваджуючи названий вище досвід у своїй роботі під час навчання дітей рідної мови та розвитку мовлення як засобу спілкування, завжди досягаю бажаних результатів.

Погоджуюсь із твердженням Н.Гавриш, що робота з розвитку мовлення повинна відбуватися на іншому, вищому рівні, тобто, не зводиться тільки до наслідування мовного зразка вихователя, а й спрямовуватися на розвиток мовного чуття, мовних здібностей дітей, адже за допомогою добре розвинуеного зв'язного мовлення дитина навчається чітко мислити, легко встановлює контакт із оточенням, ініціює власні ідеї, бере участь у різних видах дитячої творчості, зокрема у спільних іграх з ровесниками.

Відомий теоретик педагогіки Фрідріх Фребель так висловився про розповіді: „Розповіді відсвіжують розум так, як купіль відсвіжує тіло. Це вправи для інтелекту та уяви. Це – іспит світосприймання”. Справді, значення розповідей величезне. В них живуть народні звичаї, обряди; в них зберігаються прислів'я, приказки. З розповідей діти запам'ятовують вирази і нові слова, якими не користуються в щоденному побуті, опановують нові словосполучення, фрази, типи речень. А оскільки навчання розповіданню в дитячому садочку базується на наочному матеріалі і перш за все на картинках, ілюстраціях через які збагачується кругозір дітей, розвивається їх образне мислення та зв'язне мовлення, я додаю схематичні зображення (знайомої казки або вірша), карти-схеми (складені із малюнків та ілюстрацій за тематичними циклами), також пропоную дітям взяти участь у самотійному складанні карт-схем або моделей на задану тематику, то саме вони є найбільш цінним матеріалом у роботі з дітьми для розвитку зв'язного мовлення.

Користь картинки, на думку К. Д. Ушинського, в тому, що діти привчаються тісно пов'язувати слово з уявленням про предмет, вчаться логічно і послідовно висловлювати свої думки, тобто картинка одночасно розвиває і розум, і мовлення. „Спробуйте про одну і ту ж пригоду розповісти двом дітям, однаково здібним, одній за малюнками, другій – без малюнків – і ви оціните тоді все значення малюнків для дітей” [5, 183-184].

Знання дітей залежать від того у який спосіб ми – педагоги, будемо впроваджувати навчання. Провідні психологи і педагоги О.Запорожець, Н.Поддякова, А.Усова довели необхідність безпосереднього керування з боку вихователя розвитком розумових здібностей дітей. Вони радять у процесі навчально-виховної роботи користуватися різноманітними символами, знаками, замінниками, наочним моделюванням. Спеціальні дослідження свідчать, що навчання з використанням цих різноманітних, цікавих методів та прийомів несуть розвивальний характер.

„Щоб дитина заговорила – найкращий засіб показати їй красиву і яскраву картинку”, – вважав К.Д.Ушинський [5, 185]. Аналізуючи власний досвід роботи, я зрозуміла, що мовленнєві знання та вміння, якими оволодівають діти на заняттях, часто не застосовуються в повсякденному житті, в щоденних ситуаціях спілкування. Під час створення спільних карт-схем або моделей діти залучаються до різних видів діяльності. Вони самотійно починають творити, висловлювати свої пропозиції, дивування, обмінюються думками та міркуваннями, є активними співрозмовниками. Це можна було побачити під час складання дитячої газети „Новорічні свята”, де діти відчували себе журналістами і кожен намагався принести інформацію для створення цього проекту. Дитячі розповіді ми підкріпили яскравими малюнками, виразно прочитаними віршами та проспіваними піснями. Ця цікава для дітей діяльність спонукає їх до висловлювань.

Хто з нас не любив казок у дитинстві? Важко уявити дитинство без них та улюблених дитячих книжок. Казка супроводжує малюка протягом усього дитинства, та найголовніше – вона потрібна не тільки для розваги, а й для розвитку та навчання дитини. У хвилини дозвілля діти вчаться самотійно складати свої власні, невеличкі за обсягом казки. Саме так у них розвиваються художньо-мистецькі здібності. Важливо, щоб діти усвідомлювали користь своїх казкових розповідей, а щоб цей клопіткий процес

мав продовження – їх невеличкі розповіді записуються. Під час колективного обговорення діти залучаються до різних видів діяльності: малювання, ігор-драматизацій, дидактичних ігор, мовленнєвих вправ та створення рухливих образів. Із створених малюнків разом з дітьми виготовляємо „книжечки-малюнка”, які потім читаємо разом, доповнюємо, діти беруть їх додому та разом з батьками складають інші казки – такі прийоми стимулюють дитячу мовленнєву творчість.

Величезну роль у розвитку мовлення дітей відіграє сім'я. Я раджу батькам постійно спілкуватися з дитиною, завжди вислуховувати її, відповідати на всі її запитання, тим самим збагачуючи мовленнєвий досвід дитини. А ще закликаю батьків своїх вихованців намагатися говорити з дітьми лише правильною українською мовою, без надмірної кількості пестливих слів та слів-паразитів, адже діти наслідують дорослих, засвоюють ті мовленнєві зразки, які чують. Слід пам'ятати батькам та педагогам, що кожна дитина – неповторна особистість зі своїми потребами, інтересами і здібностями. Головне завдання дорослих – підтримати своїх малюків у всіх проявах і починаннях, зростити їх упевненими і щасливими.

„Дорога по силі тому, хто йде”, – казали мудрі. Я хочу бути впевнена, що розпочата мною робота в напрямку мовного виховання дітей та їх батьків буде не даремною, і зерна любові до рідної мови, до мовної культури, посіяні сьогодні, назавтра проростуть у душах дорослих та малих.

Список використаної літератури

1. Гавриш Н.В. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят / Гавриш Н.В. – К.: Шкільний світ, 2006.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К., 1999.
3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі”. – К.: Світич, 2009.
4. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей: сутність та шляхи реалізації. / А. М. Богуш // Дошкільне виховання. – 1999. – № 6.
5. Ушинський К.Д. Вибр. пед твори. / К. Д. Ушинський – М., 1968.
6. Крутій К.Л. Розвиваймо у дитини мовлення, інтелект, здібності / К. Л. Крутій. – Запоріжжя, 1999.

Колеснікова І.В.,

викладач

(ЖОППО, м. Житомир)

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА В ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

*Ми змінили своє оточення так радикально,
що тепер повинні змінювати себе, щоб
жити в цьому новому оточенні.*

Норберт Вінер

Соціально-економічний розвиток України, тенденції євроінтеграції та інформатизації суспільства визначають нові пріоритети розвитку освітньої галузі. Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у навчальний процес вимагає розв'язання проблеми розвитку інформаційної компетентності педагога, яка відображається у здатності вчителя орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного суспільства.

Поняття „інформаційна компетентність” досліджувалося вченими Н. В. Баловсяк, Е. Н. Гусинським, О. Б. Зайцевою, Н. В. Морзе, А. В. Хуторським та ін. Українськими вченими також було розкрито зміст ключових компетентностей під час застосування інформаційних і комунікаційних технологій (О.В. Овчарук, М.І. Жалдак, Н.В. Морзе та ін.). Дослідники розглядають інформаційну компетентність як інтегральну характеристику особистості (В.П. Беспалько), як сукупність знань, умінь і досвіду діяльності з ІКТ (О.О. Єлізаров), як здатність індивіда вирішувати професійні завдання засобами ІКТ (О.М. Шилова, М.Б. Лебедева), як мотивацію, потребу й інтерес до отримання знань, умінь і навичок з ІКТ (Н.В. Насирова), як здатність орієнтуватися в інформаційному просторі (О.В. Овчарук) тощо.

Одним із пріоритетних напрямів удосконалення якості освіти є її інформатизація. Успіх цього процесу багато в чому залежить від компетентності педагогів у галузі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), адже отримання освіти нової якості в умовах інформаційного суспільства неможливе без використання сучасних технологій. Використання ІКТ у професійній педагогічній діяльності – важливий показник компетентності сучасного педагога.

Під компетентністю розуміють спеціальним шляхом структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, які набуваються людиною у процесі навчання; вони дозволяють визначати, тобто ідентифікувати й розв’язувати, незалежно від контексту, проблеми (ситуації), характерні для певної сфери діяльності [1, с.17].

Однією з ключових компетентностей є інформаційна компетентність. Інформаційна компетентність визначається як сукупність компетенцій, пов’язаних із роботою з інформацією у всіх її формах і представленнях, які дозволяють ефективно користуватись інформаційними технологіями різних видів як у традиційній друкованій формі, так і комп’ютерними телекомунікаціями, працювати з інформацією в різних її формах і представленнях як у повсякденному житті, так і в професійній діяльності [2, с. 26].

На думку Н.В. Баловсяк [2], інформаційна компетентність включає три компоненти:

1. Інформаційна компонента (здатність ефективної роботи з повідомленнями у всіх формах їх представлення);
2. Комп’ютерна або комп’ютерно-технологічна компонента (що визначає вміння і навички для роботи з сучасними комп’ютерними засобами та програмним забезпеченням);
3. Процесуально-діяльнісна компонента (яка визначає здатність застосовувати сучасні засоби інформаційних та комп’ютерних технологій до роботи з інформаційними ресурсами та розв’язування різноманітних задач).

У період переходу до інформаційного суспільства необхідно підготувати педагога до швидкого сприйняття та опрацювання великих об’ємів інформації, оволодіння сучасними засобами, методами та технологією роботи з інформаційними ресурсами. Інформаційна компетентність заслуговує на особливу увагу тому, що саме вона дає можливість педагогу бути сучасним, активно діяти в інформаційному середовищі, використовувати найновітніші досягнення техніки у своїй професійній діяльності. Підвищення кваліфікації, а часом і перепідготовка, стає необхідним елементом професійної діяльності. Тому перед інститутами післядипломної освіти постає важливе завдання допомогти педагогу зорієнтуватися в нових умовах, ознайомитися з передовими технологіями навчання та здійснити їх упровадження у власну педагогічну практику.

Розвиток інформаційної компетентності педагогів з використанням інформаційних технологій у системі післядипломної освіти здійснюється за такими напрямками:

1. Реалізація можливостей існуючих програмних засобів як навчального, так і загального призначення.
2. Використання спеціалізованих програмних засобів для забезпечення ефективного викладання окремо взятого навчального предмета.
3. Використання засобів телекомунікації, що реалізують інформаційний обмін на рівні спілкування через комп'ютерні мережі (локальні та глобальні) для організації самоосвіти, дистанційного навчання, проектної діяльності.
4. Використання спеціалізованого програмного забезпечення для організації контролю у процесі навчання.
5. Створення та використання інформаційних баз даних передового педагогічного досвіду.
6. Створення творчих курсових проектів за допомогою інформаційних засобів.

Для безпосереднього здійснення перерахованих процесів сучасний педагог повинен уміти творчо опановувати знання, визначати можливі джерела інформації й стратегію її пошуку, критично осмислювати здобуту інформацію, володіти вміннями й навичками саморозвитку, самоаналізу та самооцінки. Саме використання інформаційно-комп'ютерних технологій дає можливість змінити зміст освіти та сприяє :

- кращому сприйняттю й засвоєнню дітьми навчального матеріалу;
- зростанню інтересу до пізнання;
- індивідуалізацію навчання;
- розвитку творчих здібностей вихованців;
- скороченню видів роботи, що стомлюють дітей;
- використанню різних аудіовізуальних засобів (музики, графіки, анімації) для збагачення змісту і посилення мотивації навчання;
- більш динамічній подачі матеріалу;
- формуванню в учнів адекватної самооцінки та створенню умов для самостійної роботи;
- самоосвіті й самовдосконаленню особистості учня й учителя;
- засвоєння й учнями, і педагогами нових важливих знань, умінь, навичок.

Отже, розвиток інформаційної компетентності педагога в системі післядипломної педагогічної освіти сприяє всебічному розвитку особистості, самовдосконаленню, бажанню вчитися впродовж усього життя, розумінню інформаційно-комунікаційних процесів; здатності застосовувати опановане у професійній діяльності; удосконалювати професійну майстерність; застосовувати набуті знання у педагогічній і повсякденній діяльності.

Список використаної літератури

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: „К.І.С.”, 2004. – 112 с.
2. Баловсяк Н. Інформаційна компетентність фахівця / Н. Баловсяк // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2004. – № 5. – С. 21-28.
3. Овчарук О.В. Компетентності як ключ до формування змісту освіти / О. В. Овчарук // Стратегія реформування освіти України. – Київ.: К.І.С., 2003. – 295 с.
4. Протасова Н. Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку. / Н. Г. Протасова. – Київ, 1998. – 176 с.

Кондратець Інна Вікторівна,
аспірант кафедри педагогіки і психології (дошкільної)
Рівненського державного гуманітарного університету,
методист інформаційно-методичного центру
управління освіти і науки Новоград-Волинської міської ради

ВИКОРИСТАННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ МЕХАНІЗМІВ У ПРАКТИЦІ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Зміни культурного та соціально-економічного життя країни обумовили появу нових цінностей в освіті, сформували у суспільстві стійкі запити на якісний рівень дошкільної ланки і дошкільних навчальних закладів загалом та на особистість вихователя і вихованця зокрема.

Визначилась нова функція дошкільної освіти: бути фундатором формування особистості, джерелом розвитку самостійності, творчості та духовності.

Сучасні дошкільні установи забезпечують таке розвивальне середовище, у якому дорослі й діти навчаються новим законам спілкування, опановують нові погляди на оточуючий світ і людей, засвоюють інший формат споглядання, оцінки та самоставлення.

З огляду на зазначені вище аспекти актуальним стає питання формування і розвитку рефлексії у педагогів і дітей та здійснення рефлексивних механізмів у практиці діяльності дитячого садка.

Поняття „рефлексія” походить від латинського „reflexio” – „звернення назад”, „відображення”. Узагальнюючи філософські, психологічні й педагогічні трактування, визначимо основні параметри: рефлексія – процес самопізнання та осмислення певних речей за допомогою вивчення і порівняння, здатність людини зосереджуватися на змісті своїх думок.

Рефлексуючий педагог, за визначенням Ю.Кулюткіна, – це фахівець, який перш за все думає, проектує, моделює, аналізує свій практичний досвід діяльності з баченням „внутрішньої картини світу” кожного вихованця, з прорахуванням усього педагогічного змісту своєї діяльності й передбаченням результату цього впливу на розвиток і зміни дитини [3, с. 57].

А.Бізяєва окреслює такі ознаки педагогічної рефлексії:

- глибина, проблемність і критичність мислення;
- відкритість, готовність до діалогу, толерантність до чужої думки, чутливість до іншої людини;
- гнучкість у пошуку альтернативних підходів до вирішення проблеми;
- варіативність і пластичність у комунікативних стратегіях, особисте залучення до діяльності, прийняття відповідальності за вибір рішення [1, с. 54].

Проблему необхідності розвитку рефлексії в аспекті особистісно орієнтованої моделі освіти та становлення і розвитку професійної компетентності вихователів у своїх працях піднімають Н.Гавриш, К.Крутий, С.Ладивір, Ю.Манилюк, Т.Піроженко, Т.Поніманська.

Ми поділяємо позицію Т.Поніманської, яка вважає, що серед особистісних якостей, які має виховати у собі педагог, є здатність до рефлексії (усвідомлення суб'єктом того, як його сприймає суб'єкт спілкування) і контролю результатів педагогічної діяльності, співробітництва з дитиною на засадах гуманізму, розвитку її особистості [6, с.134].

Практично педагог може здійснювати рефлексію щодня наступним чином:

- під час написання планів, оцінюючи результати діяльності з дітьми на попередніх етапах;

- розмірковуючи після заняття, здійснюючи самоаналіз;
- пояснюючи певні поведінкові прояви дітей, їх причини і наслідки;
- спостерігаючи за власними реакціями і поведінкою у певних ситуаціях.
- підводячи підсумки робочого дня.

Крім того, педагог застосовує рефлексію:

- беручи участь в активному процесі самоставлення і самопізнання в інтерактивних іграх та вправах у рамках методичних заходів;

- використовуючи медитативні вправи та афірмації;
- заповнюючи анкети-прогноз та анкети-рефлексію;
- оформлюючи власне портфоліо;
- готуючись до професійних та творчих конкурсів тощо.

Обґрунтовуючи роль рефлексії, М.Савчин і М.Студент наголошують на тому, що у процесі здійснення професійної діяльності особливого значення набувають рефлексивні механізми, які діють під час утворення основних і допоміжних цілей, уточнення, попереднього оцінення цілей і засобів для їх досягнення, реалізації, перевірки адекватності результатів, корекції та оцінення кінцевих результатів. На думку вчених, завдяки функціонуванню рефлексивних механізмів фахівець має змогу не лише зрозуміти та проаналізувати суб'єктні основи власної діяльності, а й зорієнтувати інших осіб у їх цілях, мотивах, прагненнях, оцінити діяльність із погляду перспектив успіху, корегувати її з урахуванням різних норм, відчувати себе відповідальним за можливі результати, передбачати її наслідки для себе та оточуючих [4, с. 137].

У процесі формування рефлексивної культури, культури професійного мислення та розвитку фахової компетентності визначальними є такі рефлексивні механізми:

- самопізнання – вивчення своєї внутрішньої сутності в процесі суспільної діяльності, пізнання самого себе, що забезпечує адекватне уявлення про себе, свій особистісний і професійний потенціал, осмислення власної життєвої позиції й сприяє формуванню образу «Я – педагог»;

- самоактуалізація – прагнення людини до найповнішого виявлення і розвитку своїх можливостей, що виявляється в реалізації потреби педагога у самовдосконаленні, його бажанні стати таким, яким він хоче бути;

- самовизначення – процес і результат свідомого вибору особистістю власної позиції, цілей і засобів самореалізації в конкретних умовах життя;

- самоконтроль – один із проявів свідомого регулювання людиною власної поведінки і діяльності з метою забезпечення відповідності їхніх результатів поставленим цілям, визначеним вимогам, правилам, зразкам;

- самоспостереження – сприйняття свого внутрішнього світу, змісту своїх психічних процесів, переживань, виявлення особистісних рис, простеження за їхніми змінами;

- самопрезентація (самопредставлення) – процес цілеспрямованого спілкування вихователя і вихованців, під час якого педагог «подає себе», тобто виявляє свої сильні сторони: знання, вміння, навички, демонструє свої здібності таким чином, щоб викликати в дітей інтерес;

- самооцінення – вияв оцінного ставлення педагога до себе, розвиває критичне мислення, що виявляється в оцінному судженні про розвиток його педагогічних здібностей, досягнутий рівень культури професійного мислення, компетентності, сформованість особистісного і професійного іміджу, відповідність певному ідеалу педагога;

- самоаналіз – процес аналізування людиною власних учинків, переживань; розвиває аналітичне мислення педагога, що дає змогу простежити причинно-наслідкові зв'язки власних успіхів і невдач, виявляти і долати труднощі у процесі підготовки до професійної діяльності, корегувати свою пізнавальну діяльність, мовленнєву культуру;

- самореалізація – реалізація активності людини у значущих для неї сферах життєдіяльності й взаємовідносин; відображає траєкторію саморозвитку майбутнього педагога, що виявляється в його прагненні якомога повніше розкрити свій творчий потенціал у професійній діяльності [2, с. 60].

Опанувавши науку рефлексії відносно самого себе, навчившись аналізувати власні думки, почуття та вчинки, педагог має використати свої рефлексивні знання та уміння в процесі пізнання вихованців і застосувати рефлексивні механізми у спільній діяльності з ними. Тут ми підходимо до питання, яке викликає полеміку в наукових колах: чи можливо здійснювати рефлексію вже з дітьми дошкільного віку?

Більшість науковців (Л.Виготський, С.Рубінштейн, Д.Ельконін, В.Давидов, Г.Цукерман, А.Зак та ін.) вважають рефлексію новоутворенням молодшого шкільного віку (ніяк не раніше). Характеризуючи особливості мислення дітей цього віку, автори відзначають, що дитина ще не достатньо усвідомлює власні розумові операції й тому не може повною мірою оволодіти ними.

Ряд дослідників, у тому числі Ж.Піаже та В.Мухіна, переконані, що основу формування рефлексії складає самосвідомість, здатність усвідомлювати себе, поява власного „Я” малюка, яка розвивається вже у ранньому віці. Дитина вчиться розуміти себе та інших людей, умінню порівнювати себе з іншими людьми в ситуації спілкування в соціальному просторі, який контролюється прийнятими у суспільстві правами та обов'язками, вираженими у дитячій свідомості в словах „можна” та „не можна”.

У дошкільному віці (від 3-х до 7 років) через відносини з дорослими інтенсивно розвивається здатність до ідентифікації з людьми, а також з казковими та уявними персонажами, з природними об'єктами, іграшками, зображеннями тощо. У цьому віці малюк рефлексує, намагається проаналізувати власний психічний стан, проектувати свій вчинок на можливі реакції інших людей, при цьому він бажає, щоб люди відчували до нього прихильність, вдячність, визнавали й цінували його гарний вчинок.

Сучасні технології передбачають, що дитина вже дошкільного віку спроможна не тільки усвідомлювати зміст матеріалу, але і розуміти засоби і прийоми своєї роботи, вміти вибрати найбільш раціональні. Що я зробив? З якою метою? Чому я роблю так? Який результат я отримав? Який варіант кращий? – на такі запитання здатні відповісти вихованці, які володіють рефлексією, тобто вміють усвідомлювати власну діяльність.

У російських дошкільних закладах набули популярності освітні програми, метою яких стало навчання дітей рефлексивним умінням. Зокрема, програми „Стежинка до свого Я”, „Формування рефлексивних навичок у дітей старшого дошкільного віку”, „Золотий ключик” направлені на формування потреби у саморозвитку, навчання позитивного самовідношення і прийняття інших людей засобом використання комплексу рольових, психогімнастичних, комунікативних ігор, емоційно-символічних та релаксаційних методів.

Одним із цікавих засобів формування рефлексії в дітей у російських закладах є рефлексивне коло, яке проводиться в кінці дня перед вечірньою прогулянкою. Рефлексивне коло надає малюкові можливість навчитися оцінювати свою діяльність, визначати і називати власні почуття, які він відчув сьогодні: радість від того, що навчився новому, задоволення від того, що допоміг комусь, сум через те, що не все вийшло, а загалом збагачує учасників душевною теплотою, чуйністю та повагою один до одного.

У вітчизняних дитсадках поки що невеликий досвід використання рефлексивних механізмів. Можна констатувати використання в дошкільних установах лише елементів рефлексії, наприклад, на заняттях у вигляді інтерактивних вправ „Інтерв'ю”, „Ланцюжок вражень”, „Моя думка”, впровадження так званих „портфоліо” або „теки” в групах старшого дошкільного віку, застосування психологічних куточків (куточків настрою).

В останні роки у дошкільній освіті стали популярними проектні технології, які створюють умови для спільної роботи над певною проблемою, дозволяють разом ставити запитання, шукати засоби для її вирішення, аналізувати обрані шляхи, труднощі й перемоги. Яскравим прикладом упровадження рефлексії як системного механізму в практику роботи з дітьми може слугувати технологія психолого-педагогічного проектування „Радість розвитку”, розроблена в лабораторії психології дошкільника Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України (автори Т.Піроженко, С.Ладивір) у руслі філософії особистісно орієнтованої педагогіки і є прикладом „педагогіки взаємодії”, „педагогіки співробітництва” дорослого і дитини.

На переконання науковців, тільки досвід творчої взаємодії дитини з навколишнім світом через активні форми діяльнісного впровадження своїх ідей, намірів, бажань, прагнень, очікувань формує особистісний досвід малюка, в якому є місце вільному цілепокладанню в інтелектуальній, духовній, творчій, комунікативній сферах. Саме у такий спосіб розвитку самодіяльності, як вважають співробітники лабораторії, „включаються й розвиваються механізми саморозвитку як інструмент співвіднесення свого стану і можливостей із обставинами життєдіяльності згідно зі своїми прагненнями та соціальними вимогами життя” [5, с.43].

Отже, використання рефлексії в умовах діяльності дошкільних навчальних закладів – реальний і дієвий шлях здійснення особистісно орієнтованого підходу, що забезпечує формування навичок самопізнання, самопочуття, самооцінки, самоаналізу, самоконтролю, тобто рефлексивної культури загалом як у дорослих, так і дітей.

Список використаної літератури

1. Бизяева А.А. Психология думающего учителя: Педагогическая рефлексия / А. А. Бизяева А. А. – Псков: ПГПИ им. С. М. Кирова, 2004. – 216 с.
2. Ковальчук Л.О. Рефлексивні механізми формування культури професійного мислення майбутніх педагогів / Л. О. Ковальчук // Вісник Львівського університету. Серія педаг. – 2010. – Вип. 26. – С. 56-68.
3. Кулюткин Ю.Н. Психология обучения взрослых / Ю. Н. Кулюткин. – М.: Просвещение, 1985. – 128 с.
4. Савчин М. В. Рефлексія як механізм вдосконалення професійної діяльності / Савчин М.В., Студент М.В. // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 2. – С. 137–146.
5. Піроженко Т.О. Особистість дошкільника: перспектива розвитку: навч.-метод. посіб. / Т. О. Піроженко. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 136 с.
6. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Т. І. Поніманська. – К: „Академвидав”, 2004. – 456 с.

Коровкіна Неля Григорівна,
вихователь-методист
(ДНЗ №12 м. Коростеня)

ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАКТ – ПРОФЕСІЙНА ОСОБЛИВІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Дитячий садок – це той світ, у якому дитина живе в найважливіший період для розвитку, і від того, як вона тут живе, залежить не лише її майбутнє, а й майбутнє родини і всієї країни.

Створити цей світ змістовним та цікавим для дітей можуть лише справжні майстри, тому провідна роль в організації життєдіяльності дошкільника покладається на вихователя і вимагає від нього професійної та особистісної компетентності. Саме педагогічна майстерність є важливою стороною педагогічної культури вихователя.

Педагогічна майстерність — високе мистецтво виховання та навчання, що постійно вдосконалюється, доступне кожному педагогові, який працює за покликанням і любить дітей.

Сьогодні головною метою національної дошкільної освіти є створення сприятливих умов для особистісного становлення і творчої самореалізації кожної дитини, формування її життєвої компетентності. Важливим чинником формування гармонійних взаємин дитини і дорослого є зміст спілкування.

Тому в дошкільному закладі має працювати вихователь тактовний, інтелігентний, який має систематичні знання про дитину-дошкільника і закономірності її розвитку, знає нові педагогічні технології, володіє мистецтвом спілкування й організації навчально-виховного процесу, вихователь, якому притаманний педагогічний такт та педагогічна майстерність. Педагогічний такт необхідний вихователю для успішного виконання виховних і освітніх функцій, досягнення повного взаєморозуміння з батьками вихованців і колегами.

Постійне спілкування з дітьми – найважливіша службова функція вихователя. На безліч питань вихователь повинен зуміти дати відповідь з урахуванням віку. Від того, як правильно і наскільки швидко вихователь знайде підхід до кожної дитини, зуміє організувати життя дітей в умовах дошкільної установи, залежить, чи будуть діти спокійними, ласкавими і товариськими, або ж вони виростуть неспокійними, настороженими, замкнутими. Вихователь повинен багато знати і уміти. Перед ним стоїть непросте завдання – навчити дитину сприймати і розуміти все прекрасне у світі: природу, музику, поезію. Вихователь завжди має бути цікавий для своїх дітей. Хоча би в одній галузі він повинен володіти якимись особливими даними, наприклад: бути відмінним спортсменом або хорошим співаком. Також йому треба дуже багато читати. Він має знатися на дитячій художній літературі.

Перед вихователем стоїть нелегке завдання – будучи дорослою людиною, яка розвиває і навчає дітей, розуміти і відчувати дитячий світ, поєднувати в собі суворість і доброту, пошану до маленької людини і вимогливість. Адже діти такі різні! Одним подобається жити за правилами, за допомогою яких вони відчують приналежність до світу дорослих, іншим же, навпаки, хочеться робити те, що не можна, – так вони відстоюють свою особистість. Тому вихователям потрібні терпіння і гнучкість мислення, щоб індивідуально й точно застосовувати знання педагогіки та психології.

Знання індивідуальних особливостей психіки кожної дитини в групі, вміння зрозуміти мотиви її різноманітних дій допомагають вихователю не тільки в даній ситуації обирати правильну тактику поведінки, а й прогнозувати дальший розвиток цієї ситуації, передбачати наступні вчинки вихованця. У разі виникнення конфлікту між дітьми вихователю необхідно швидко зорієнтуватися в обставинах, чітко їх проаналізувати та швидко прийняти рішення. Авторитет вихователя великою мірою залежить від його вміння дати справедливую оцінку кожному вчинку дитини. Діти дуже чутливі до цієї якості педагога і не вибачають йому найменших проявів несправедливості в оцінках їх знань і поведінки.

Вимогливість до дітей, вольовий вплив на них ефективні лише у випадку, якщо педагог сам є людиною дисциплінованою і ставить до себе високі вимоги. Як ні в якому іншому віці, дошкільнята живуть, наслідуючи поведінку дорослих. Для них поведінка

вихователя — еталон, якого вони хочуть досягти, тому будь-які прояви неохайності, недисциплінованості вихователя не залишаються непоміченими, більше того, вони переносяться на поведінку вихованців.

Сучасний вихователь володіє тактом, уміє розмовляти з дітьми і вислуховувати їх; проявляти витримку в будь-яких обставинах; знаходити способи впливу на дітей, враховуючи їх самолюбство; розуміти і правильно оцінювати дитячі вчинки і, головне, вміти індивідуалізувати методи і прийоми виховання, спираючись на все краще, що є в дитині. Висока вимогливість сприймається дітьми як акт справедливості, коли вона поєднується з чуйністю, делікатністю і терпінням. Поважати дитину — це значить бачити в ній особистість: рахуватися з її правами, життєвими потребами, самолюбством, людською гідністю; вірити в її можливості, ставитися серйозно до її захоплень, інтересів. Помітивши у дитині здібності, вихователь повинен не лише підтримати паростки майбутніх починань, але й переконати батьків у необхідності розвивати дитину. Тут йому не обійтися без спостережливості, гарної пам'яті й тактовності.

Педагогічна діяльність ставить високі вимоги до емоційної сфери вихователя. Дітям дошкільного віку особливо необхідно, щоб у їх вихователя будь-яке почуття — радості, подиву, незадоволення та ін. — проявлялося дуже яскраво. Висока експресивність, емоційна виразність вихователя викликають відповідні почуття дитини, сприяють народженню співпереживання. З вихователем, який не вміє проявляти свої почуття, дитині сумно, нецікаво. З іншого боку, вихователь має бути емоційно стійкою особистістю, стримувати спалахи роздратованості й гніву. Постійні нотації педагога дають негативний ефект: діти звикають до них, перестають на них реагувати, часто намагаються дошкулити вихователю, спеціально здійснюючи "недозволені" вчинки.

Високі вимоги ставить педагогічна діяльність і до мови вихователя. У дошкільному дитинстві у спілкуванні дорослих з дитиною, її вихованні значну роль відіграють словесні методи (пояснення, оповіді, вказівки, інструкції тощо). Тому вихователь повинен вміти логічно, грамотно, чітко формулювати свої думки у доступній для дітей даного віку формі. Особливе значення має емоційне забарвлення мови вихователя, її виразність. Такі вимоги до мови вихователя пояснюються не лише тим, що вона є формою вираження його думок, а й тим, що вона — еталон, взірець для наслідування, отже, важливий фактор розвитку мови дошкільнят.

Зовнішність вихователя відіграє не останню роль у вихованні дітей. Вони дуже люблять, якщо вихователь привабливий, охайно одягнений і зачесаний, життєрадісний і веселий, має почуття гумору. Приємний зовнішній вигляд, м'яка манера звертання приваблюють не лише дітей, але і на батьків справляють гарне враження.

І. В. Страхов виділив основні ознаки педагогічного такту: природність, простота звертання без фамільярності, щирість тону, позбавлена будь-якої фальші; довіра до дитини; прохання без припрошування; поради і рекомендації без нав'язливості; вимоги та навіювання без придушення самостійності; серйозність тону без натягнутості у відносинах; іронія і гумор, позбавлені принижуючої насмішкватості; вимогливість без дрібного прискіпування; діловитість у відносинах без дратівливості, холодності та сухості; твердість і послідовність; розвиток самостійності.

Отже, педагогічний такт виховується і набувається разом з педагогічною культурою і конкретно виявляється в педагогічній діяльності. Він — результат великої роботи педагога над собою з придбання спеціальних знань і вироблення умінь спілкування з дітьми. Перш за все, це знання вікової психології та індивідуальних особливостей дітей. Він є показником зрілості педагога як майстра своєї справи.

Вихователь повинен працювати над формуванням власного педагогічного такту і постійно його вдосконалювати.

Педагогічний такт виховується, здобувається разом з майстерністю. Вихователь має володіти педагогічним тактом у спілкуванні не лише з вихованцями, а й батьками вихованців та колегами по роботі.

Сьогодні вихователь та батьки діють в інтересах дитини, приймають рішення стосовно її виховання та навчання, створюють для неї належні умови. Від того, наскільки ці взаємовідносини будуть узгоджені, настільки залежить успіх формування особистості в цілому. Відповідно до цього змінюється і позиція дошкільного закладу в роботі з сім'єю. Кожен дошкільний навчальний заклад не тільки виховує дітей, а й консультує батьків з питань їх виховання. Педагог дошкільного закладу – не тільки вихователь дітей, але й партнер батьків щодо їх виховання.

Розмова про взаємини вихователів і батьків – одна з найскладніших проблем. Багато батьків вважають, що виховувати їх дітей повинні в дитячому закладі, є категорія батьків, які нехтують порадами педагогів, тому вихователь дошкільного закладу повинен застосовувати педагогічний такт у бесідах з батьками вихованців.

Організація індивідуальної роботи з батьками викликає найбільші труднощі у вихователів, важливо встановити з ними довірчий контакт, знайти правильний тон розмови. Особливу увагу слід звертати на наступні моменти:

- ніколи не починати розмову з батьками з вказівки на негативні моменти в поведінці їх дитини;
- потрібно спочатку назвати позитивні факти життя дитини в дошкільному закладі;
- зауваження, скарги батьків, їх сумніви, заперечення вислуховувати потрібно уважно і терпляче;
- якщо є необхідність вказати на помилки батьків, робити це треба тактовно;
- бажано давати точні, конкретні відповіді, обґрунтовані поради;
- постійно вселяти в батьків віру в свою дитину;
- щадити самолюбство батьків;
- ніколи не принижувати авторитет батьків.

Завдяки тісному співробітництву дошкільного навчального закладу з членами родини навколо дітей створюється атмосфера довіри, взаєморозуміння, підтримки. Це означає, що батьки та інші члени родини мають перестати бути пасивними, виступати в ролі експертів чи спостерігачів і почати діяти з вихователями й дітьми на засадах партнерства з правом ініціативи, активної дії, самоконтролю. Вони – рівноправні партнери і союзники. Ідеї батьків слід цінувати, до їх порад – прислухатися. Але тільки завдяки високій культурі спілкування педагогів і батьків, доброзичливості, неупередженості у розв'язанні різних проблем можна досягти ефективної взаємодії дошкільного закладу і сім'ї, яка має пронизувати всю освітню роботу.

Вихователь дошкільного закладу має пам'ятати, щоб оволодіти педагогічним тактом, перш за все, необхідні знання з вікової психології, індивідуальних особливостей сучасних дітей, а також необхідно вміти любити дітей і показувати їм свою любов. Ознаки педагогічного такту проявляються при вирішенні педагогом різних освітньо-виховних завдань, що дозволяє підвищити ефективність і якість їх професійної діяльності.

Список використаної літератури

1. Тищук Л. І. Творчість як умова особистісного розвитку і підвищення рівня професійної майстерності педагога дошкільного навчального закладу / Л. І. Тищук // Обдарована дитина. – 2008. – № 6.
2. Поніманська Т. І. Підготовка педагогічних кадрів для системи дошкільної освіти / Т. І.

- Поніманська. – К., 2004.
3. Партнерська взаємодія з дитиною. Тренінг для батьків // Палітра педагога. – 2005. – № 4.
  4. Загородная Л.П. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу / Загородная Л.П., Тітаренко С.А. – Суми, 2010.
  5. Луценко І. Педагогічний стиль мовлення / І. Луценко // Дошкільне виховання. – 2000. – №1.

**Кос Альона Олександрівна,
Браславська Майя Павлівна,**
вихователі
(ДНЗ №11 м. Коростеня)

ВИХОВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ДБАЙЛИВОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДОВКІЛЛЯ

На сьогоднішньому етапі розвитку української педагогічної науки проблема формування культури поведінки дошкільника, яка передбачає дбайливе ставлення до оточуючого є дуже актуальна.

Багато педагогів (А.Макаренко, В.Сухомлинський, К.Ушинський, А.Фролов, Ю.Тамбовкіна, Т.Поніманська) вивчали дану проблему, вважаючи, що в процесі життя індивіда відбувається його взаємодія з навколишнім середовищем, яке впливає на нього. Але зовнішні обставини впливають на дитину через внутрішні умови, через ті якості, що в неї сформулювалися раніше. При цьому в організмі, що розвивається, виникають суперечності між вимогами, які ставить життя і суспільство до особистості, й тим, чим вона вже володіє. Звідси – прагнення людини до подальшого пізнання світу, до збагачення свого досвіду [2, с. 5].

Мета нашої статті – висвітлення завдань виховання у дошкільників дбайливого ставлення до довкілля та окреслення шляхів його формування.

Завдання виховання дбайливого ставлення до оточуючого у програмі „Я у Світі” розглядаються як складова частина морального виховання. Вони сформульовані у вигляді цілком конкретних вимог, зокрема:

- прищеплення дітям необхідних гігієнічних навичок, культури вчинків у різних ситуаціях і позитивних взаємостосунків у різних видах діяльності;
- виховання певних елементів моральної свідомості й моральних почуттів, які повинні сформуватись у дітей при їх постійному ознайомленні з навколишнім світом;
- формування початкових елементів трудового виховання;
- наявність елементарних уявлень про причинно-наслідкові зв'язки у природному довкіллі та взаємозв'язок природних умов, рослин і тварин, про позитивний і негативний вплив людини на стан природи [5. с.195].

Формування дбайливого ставлення до довкілля починається з виховання охайності. Вже з трирічного віку дитина може сама, з деякою допомогою дорослих, одягатися, застеляти своє ліжко, може допомагати в прибиранні кімнати.

Працюючи з дітьми, вихователям варто приділяти велику увагу формуванню їх культури поведінки на заняттях, в іграх, праці, однак можливості повсякденної побутової діяльності недостатньо оцінюються.

Щодня діти вітаються і прощаються, прибирають після гри іграшки, вмиваються, одягаються на прогулянку і роздягаються. Малюків привчають охайно вішати одяг, ставити взуття та ін. В усіх цих ситуаціях діти не тільки практично опановують різні навички та вміння, але й освоюють визначені норми поведінки в колективі.

Перед вихователями дитячого закладу також стоїть завдання виховати у дітей дбайливе ставлення до речей. Його вирішення передбачає наявність у педагога великого терпіння. Малят вчать вішати одяг, складати речі. Постійно на конкретних прикладах педагог може показувати дітям, як важливо і необхідно дотримуватися цих правил: коли всі речі на місці, можна швидко одягтися, речами зручно користуватися, і вони краще зберігаються [1, с. 127].

Формувати у дитини дбайливе ставлення до довкілля – це значить виховувати в неї звичку утримувати в порядку місце, де вона працює, навчається, грається; звичку доводити до кінця розпочату справу, бережно ставитись до іграшок, речей, книг.

Дошкільне дитинство – короткий, але важливий період становлення особистості. У ці роки дитина отримує початкові знання про навколишній світ, у неї починає формуватися певне ставлення до людей, до праці, виробляються навички і звички правильної поведінки, складається характер.

Для того, щоб дошкільник цінував речі, в які вкладена людська праця, дбайливо ставився до них, необхідно з раннього віку виховувати у дітей любов і звичку до праці. Вихователь повинен пояснити, що праця є особливим видом діяльності, спрямованим на створення суспільно значущих результатів. Крім того, слід пам'ятати і керуватися найважливішим правилом виховання: „Не роби за дитину того, що вона може зробити сама”.

З огляду на особливості розвитку дітей дошкільного віку, виокремлюють наступні завдання, які допомагають виробити у дітей шанобливе ставлення до праці:

- виховання інтересу до праці дорослих, бережливого ставлення до її результатів;
- вироблення поваги до людини-трудівника;
- формування навичок трудової діяльності дітей дошкільного віку;
- сприяння виробленню індивідуального стилю трудової діяльності;
- оволодіння своєрідними прийомами роботи.

Реалізація цих завдань призведе до формування основ працелюбства (до прояву трудових зусиль, готовності брати участь у трудовій діяльності, вміння доводити розпочату справу до завершення) [4, с. 142-144].

У дошкільників у різноманітних іграх і спостереженнях, у процесі праці та самообслуговування і виконання нескладних доручень необхідно формувати навички бережливого ставлення до іграшок і речей, якими вони користуються.

У малюків потрібно сформувати уявлення про те, що затишок, порядок у дитячому садку залежить від їхніх спільних зусиль, бажань і взаємин. Адже всі речі є спільними, ними мають право користуватися і діти, і дорослі.

Також потрібно формувати уявлення про територію дитячого садка, майданчик групи, зелену зону, про те, як дорослі прибирають її; закріплювати культурно-гігієнічні навички, вчити помічати неохайність в одязі й за допомогою дорослого позбавлятися її, додержуватися порядку під час одягання і роздягання. При цьому виховний вплив педагогів і батьків на дітей повинен бути єдиним, постійним і послідовним.

Формування ціннісного світоставлення дошкільників: як результат – природодоцільна поведінка – це бажання та готовність включатися у практичну діяльність зі створення та збереження умов, необхідних для життєдіяльності рослин і тварин, прагнення дотримуватися правил природокористування. Усі ці завдання зорієнтовані на вік дітей і розміщені в різних розділах програми.

Сприймання довкілля сприяє становленню складових основних ліній розвитку дитини: збагачується мова, емоційна сфера, фізичний розвиток, формуються художньо-естетичні смаки, соціально-моральні якості, креативність.

Активність дошкільника доцільніше розвивати у пізнавальній діяльності. Програма „Я у Світі” надає перевагу організації життєдіяльності дітей у природному довкіллі. Через участь у пошуково-дослідницькій діяльності у дітей формуються реалістичні уявлення про причинно-наслідкові зв'язки у природі. Дітей навчають обстежувати природні об'єкти, визначати їх характерні ознаки і стани, розв'язувати пізнавальні задачі, які виникають у процесі ігор, праці й спостережень у природному довкіллі.

Важливо так організувати діяльність дітей, щоб через дослідницьку діяльність, відкриття, розв'язання проблемних завдань, різноманітні дії з природними об'єктами діти одночасно оволодівали новими знаннями, вміннями та навичками. Завдяки такому пізнанню природи під керівництвом педагога здійснюється досить глибока самостійна діяльність дітей з об'єктами та явищами, відбуваються їх різноплановий аналіз, порівняння, зіставлення тощо [6, с.53].

Отже, основи природничої компетентності закладаються ще в дошкільному віці, бо вплив природи на дитину величезний. Важливо викликати у дитини позитивне ставлення до предметів, явищ природи і довкілля.

Дошкільний вік – найважливіший етап у становленні світогляду людини. Маленька дитина пізнає світ з відкритою душею і серцем, і яким буде ставлення до цього світу, чи навчиться вона бути господарем, що любить і розуміє природу, залежить від її особистісного становлення. Ядром особистісного становлення є свідомість та самосвідомість дитини.

Таким чином, виховання дбайливого ставлення дошкільників до довкілля – це один з основних напрямків педагогічної роботи вихователя в дитячому садку. Оскільки враження, одержані від рідної природи та навколишнього змалку, глибоко западають у душу малят, а в майбутньому є чи не вирішальним у ставленні до оточуючого краю.

Список використаної літератури

1. Бугайко Т. Ф. Навчання і виховання засобами літератури / Бугайко Т.Ф., Бугайко Ф.Ф.– К.: Радянська школа, 1973. – 176 с.
2. Кондрашова Л.В. Методика подготовки будущего учителя к педагогическому взаимодействию с учащимися: учеб. пособ. – М.: „Прометей”, 1990. – 158 с.
3. Кульчицкая Е.И. Родителям о воспитании культуры детей / Кульчицкая Е. И.– К.: Радянська школа, 1980. – 126 с.
4. Малятко: Програма виховання дітей дошкільного віку. – К.: Педагогічна думка, 1999. – 142-159 с.
5. Базова Програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі”. – К.: Світич, 2008. – 195-200 с.
6. Майстер-класи для вихователів ДНЗ. – Х.: Основа, 2009. – 53 с.

Костюченко Ольга В'ячеславівна,
вихователь
(ДНЗ №14 м. Коростеня)

АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ДО УМОВ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Недаремно кажуть, що маленька дитина – це чистий аркуш паперу. Вона приходить у цей світ з широко відкритими очима, довірливою посмішкою і чистою душею. Кожен день дитина пізнає для себе щось нове, незвичне і цікаве. Звичайно, перші люди, які дають їм ці знання, – це батьки. Але рано чи пізно дитина розпочинає самостійне життя у

суспільстві, де відбувається її соціалізація, тобто вміння жити у колективі: оволодіння певними нормами поведінки та правилами.

І тут вихователі та батьки стикаються з таким фізіологічним процесом, як адаптація. Адаптація – це пристосування організму до нових умов і обставин. Звикання до дитячого садка найчастіше супроводжується порушенням емоційного стану дитини, погіршенням сну та апетиту.

Переді мною, як перед вихователем, постало питання, що можна зробити для того, щоб покращити цей процес, які вжити заходи для того, щоб він був безболісним для дитини.

Я звернулася до літератури з психофізіології дітей раннього віку, і відмітила, що у дітей трирічного віку дуже тісний емоційно-чуттєвий контакт з матір'ю [1, с 60]. Дитина завдяки присутності матері відчуває спокій і захищеність. Потрапляючи в нове незнайоме оточення і, залишаючись без мами, вона ніби втрачає ту незримую ниточку, яка з'єднує дитину і матір між собою. З чим можна порівняти дорослому цей стан? Швидше за все, його можна пов'язати зі страхом, який повільно закрадається в душу дитини й поступово наростає. Саме такі відчуття у дитини, відірваної від батьків.

Зважаючи на психофізіологію дитини, вихователь має здійснити наступне.

Перший крок – це прийти на допомогу батькам. А краще це зробити ще до того, як дитина почне ходити до садочка, при першому відвідуванні батьками дошкільної установи. Як правило, в нашому дошкільному закладі, перш за все, – це екскурсія мальовничою територією, ознайомлення з яскравими, сучасно оформленими груповими кімнатами. Кожному з батьків намагаємося приділити належну увагу. Співпрацюючи разом з психологом, проводжу бесіду, в ході якої дізнаюся важливу інформацію, яка буде сприяти полегшенню адаптаційного періоду, а саме:

- 1) Чи єдина в сім'ї дитина? (Такі діти важче звикають до дитячого садка; особливо, якщо сильно прив'язані до мами).
- 2) Як розвинені навички самообслуговування у дитини?
- 3) Чи додержуються вдома режиму дня і чи збігається він з режимом садочка?
- 4) Цікавлюсь рівнем соціального досвіду дитини. (яке має коло спілкування, чи спілкується з однолітками).
- 5) Якою мірою дитина володіє мовленням, а також діями з предметами?

Відповідаю на запитання батьків. Наприклад, дідусь дівчинки Евеліни, моєї майбутньої на той час вихованки, поцікавився: „Коли доцільно привести вперше дитину до садочка?” Я йому порадила прийти в садочок разом з дитиною, поспостерігати за іграми інших дітей, відмітити: як гарно у нас в садочку. А мати хлопчика Арсенія запитала: „Як підготуватись до садочка?” А також: „Що робити, якщо дитина не хоче йти в садочок?”

Батьків налаштовую на те, що багато чого буде залежати саме від них, від їх позитивного ставлення до відвідування дитиною дитячого садка. Однак найголовніше у період адаптації – це подвійна мамина любов, позитивна енергія. Треба тримати емоційний баланс дитини.

Усіх батьків я знайомлю із загальними особливостями перебігу адаптації. Запевняю їх, що в разі необхідності їм буде надана кваліфікована педагогічна допомога.

Другий крок – це входження самої дитини у дитячий садок. Від його правильності й обміркованості, від перших вражень, які дитина отримає в цей період, залежатиме подальший перебіг адаптації.

Спочатку – це короткотривале знайомство з вихователями, дітьми, груповим приміщенням. Його треба організувати так, щоб майбутньому вихованцю захотілося

прийти до садочка знову. У цьому, наприклад, мені допомагає яскраве, сучасне, естетичне оформлення групової кімнати; картинки, доступні за сюжетом дитині раннього віку, різноманітні іграшки, які не можуть залишити без уваги будь-яку дитину.

Третій крок – це поступовість. Я раджу батькам приводити дитину спочатку не на повний день, а на кілька годин на прогулянку. І не варто обмежуватися лише денною прогулянкою. Можна запропонувати батькам привести малюка, якщо є бажання, і на вечірню прогулянку. Тримавши у полі зору маму, дитина буде відчувати себе „захищеною”, а також матиме змогу поспостерігати та пограти з іншими дітьми. Під час вечірньої прогулянки малюк може бачити, як за всіма дітками приходять батьки і забирають їх додому, і ніхто не залишається у садочку.

Поступово час перебування дитини можна збільшувати, зважаючи звичайно, на психологічний стан дитини. З другого тижня її вже можна залишати на весь день, але, звичайно, батькам вихованців, у яких період адаптації загострюється, можна запропонувати збільшити період короткочасного перебування у садочку.

Дідусь вищезгаданої дівчинки Евеліни почав, за порадою, приводити дівчинку на прогулянку. Дитина мала змогу познайомитися з іншими дітьми, пограти, відбувалися перші контакти з колективом. Кожного дня в дитини поступово росло бажання залишатися з дітьми все довше і довше, і коли настав час прийти до групи, дитина безболісно відпустила руку дідуса. Вона переймала зацікавленість інших дітей садочком (які вже пройшли адаптаційний період), активно вступала у гру.

Адаптація Арсенія проходила з ускладненням. Мама почала приводити хлопчика теж під час прогулянки. Але хлопчик тільки спостерігав за іграми інших дітей. Не йшов спочатку на контакт ні з вихователем, ні з дітьми. Я порадила матері приводити хлопчика на прогулянку до тих пір, поки в нього не з'являться перші спроби контакту з іншими дітьми. Поступово Арсеній подолав поріг відчуженості. Але проблема виникла знову, коли хлопчика довелося залишити в групі. Мені допомогли знання, які я отримала під час індивідуальних бесід з мамою Арсенія. Я знала, що хлопчик полюбляє великі машини. Я запропонувала йому оглянути ігровий куточок групи. Очі дитини засяяли, й Арсеній безболісно відпустив руку мами.

Хочеться ще відмітити, що перші контакти вихователь-дитина – це контакти довіри, тепла, щирості. Дитина має їх відчути серцем. Зустрічаючи малюка вранці, треба виявити мовою своє тепло, доброзичливе ставлення. Розмовляючи, треба дивитися в очі дитині на рівні її очей; звертатися до дитини на ім'я, враховуючи те, яким іменем називають вдома дитину батьки (про це заздалегідь треба поцікавитись у батьків). Треба так скерувати процес (зацікавити новою іграшкою, книжкою тощо), щоб дитині захотілося попрощатися з матір'ю. А краще всього – мотивувати дитину:

- лялька сумує без тебе, її нема кому заколихати;
- машини виїхали з гаражу і чекають на водія;
- наша квіточка хоче пити, її треба полити, і вона чекає саме на тебе;
- іграшки засумували, і хочуть з тобою пограти.

Усі режимні моменти треба коментувати, дії неодноразово повторювати, пояснювати. Поступово дитина навчиться робити те, що до цього не робила, або робила інакше. Дуже важливе місце посідають ігри в період адаптації. Вони згуртовують і водночас індивідуалізують дитину. Під час ігор поступово формується певна стриманість, організованість, цілеспрямованість поведінки. Досягнення результату викликає почуття радості [2, с. 11].

У своїй практиці я застосовую такі ігри:

- „Як вас звуть?”

Мета: знайомство в системі: дорослий – дитина, дитина – дитина.

Хід: кожна дитина, стоячи у колі, повертається до свого сусіда праворуч і передає йому м'яч, називючи своє ім'я [3, с. 11].

- „Карусель”

Мета: вміння взаємодіяти в колективі.

Хід: тримаючись за руки і одночасно кружляючи по колу в темпі, який задається текстом, діти всі разом створюють зображення каруселі.

- „Рибалка”.

Мета: зближення малюків одне з одним.

Хід: діти намагаються зловити кульку, прикріплену до палички, піднятої на висоту витягнутої руки дитини.

- „Посмішка по колу”.

Мета: дарувати один одному позитивні емоції.

Хід: діти стоять у колі й, по черзі повертаючись, посміхаються один одному.

- Пальчикові ігри.
- Вправи для релаксації.

Особливо корисними є інноваційні технології: такі як пісочна, арттерапія, казкотерапія. Упроваджуючи їх у роботу, я допомагаю дітям позбутися негативних емоцій і отримати нові – позитивні.

Список використаної літератури

1. Кочерга О. Психофізіологія раннього дитинства / О. Кочерга // Бібліотека шкільного світу. – 2006.
2. Діти раннього віку та гра // Дитячий садок. Бібліотека. – 2009. – № 8.
3. Палітра педагога. – 2004. – № 4.

Кузнєцова Жанна Борисівна, муз. керівник,
спеціаліст, звання «Вихователь-методист»
(ДНЗ № 28 «Казка» м. Бердичів)

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНО-ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кожен рік в дитячий садок приходять різні діти: кмітливі, тямущі й не дуже, контактні й замкнуті... Але всіх їх об'єднує одна, з нашої точки зору, проблема – вони дивуються і захоплюються все менше і менше, інтереси їх одноманітні: ляльки Барбі, моделі машинок, комп'ютери, ігрові приставки... Та наше суспільство як ніколи потребує активних і творчих людей. Як же пробудити в дітей цікавість до світу і до самих себе? Як примусити їх душу "працювати"? Як зробити творчу діяльність потребою, необхідною часткою життя?

Розглядаючи дану проблему та знаходячи реальні рішення, можна стверджувати, що одними із важливих чинників, які допоможуть вирішити ці питання, є театр та дитяча драматургія.

Беручи участь у театралізованих іграх, дитина входить в образ, перевтілюється в нього, живе його життям. Тому драматизація та театралізація є найбільш розповсюдженим видом дитячої творчості.

Це пояснюється двома основними моментами:

– по-перше, драма, що основана на діях, які виконує сама дитина, найбільш близько, дієво і безпосередньо поєднує художню творчість з особистими

переживаннями. У драматичній формі здійснюється цілісне коло уяви, в якій образ, створений з елементів дійсності, втілює і реалізує знову в дійсність, хоча б умовну. Таким чином, прагнення до дій, до втілення, до реалізації, яке закладено в самому процесі уяви, саме в театралізації знаходить повне здійснення;

– другою причиною близькості драматичної форми для дитини є зв'язок будь-якої драматизації з грою. Драматизація ближче, ніж будь-який вид творчості, безпосередньо пов'язана з грою, цим коренем всієї дитячої творчості.

Гра-драматизація дозволяє вирішити безліч завдань програми дитячого садка: від ознайомлення з суспільними явищами до формування елементарних математичних знань, фізичної досконалості.

У Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» передбачено стратегію розвитку творчих здібностей дошкільників, що є однією з найактуальніших для сучасної педагогічної науки і практики дошкільного виховання.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства в умовах реорганізації освіти та системи виховання підвищуються вимоги до освітньо-виховного процесу, який би міг забезпечити формування комплексу творчих здібностей особистості. Важливим чинником означеного процесу є формування творчих здібностей, визрівання їх в обдарованість.

Метою нашої роботи є:

- вчити дітей відчувати настрій п'єси, помічати зв'язок між змістом та виражальними засобами;
- формувати досвід музичних вражень, творчих здібностей засобами ігро-дизайну і музично-театралізованої діяльності;
- формувати здатність створювати музично-театральний образ;
- підтримувати у дітей бажання відтворювати в рухах та пластиці образи та персонажі;
- спонукати дітей до самостійного творчого прояву;
- розвивати творчі та музично-театралізовані здібності;
- розвивати мислення, мовлення, творчу уяву;
- сприяти продуктивності формування комплексу творчих здібностей.

Для досягнення поставленої мети перед педагогом постає цілий ряд завдань:

- врахування принципу наступності з метою створення сприятливої атмосфери для формування творчих здібностей старших дошкільників у процесі театралізованої діяльності;
- дотримання характеру колективної дитячої творчості з метою розвитку особистісних якостей;
- застосування інтегрованого підходу до навчання з метою збагачення змісту і методів роботи;
- використання різноманітних форм навчально-виховної та гурткової діяльності з метою підвищення інтересів дітей до мистецтва та художньо-творчої діяльності.

Розвиток творчого потенціалу є важливою умовою культурного процесу суспільства і виховання людини. Тому на всіх ступенях навчання і виховання (молодший, середній, старший дошкільний вік) я звертаю особливу увагу на формування у дітей різнобічних глибоких і стійких систем знань, на максимальну стимуляцію самостійної діяльності дітей, на розвиток стійких творчих інтересів, цілеспрямованості, творчих пошуків, наполегливості під час виконання творчих завдань.

Безперечно, проблема навчання творчості може бути вирішена в тому випадку, коли в центр уваги поставити не тільки результативність, але й протікання творчого процесу, його механізми, етапи, особливості, умови оптимізації та інші характеристики.

Необхідною умовою вивчення творчого процесу необхідно враховувати вихід на особистісний рівень, оскільки саме особистість є носієм, суб'єктом творчості. Це значить, що проблема формування творчого потенціалу потребує виділення особливої якості, інтегруючи в собі риси особистості й здійснюваної нею творчої діяльності.

У процесі формування творчих здібностей засобами ігродизайну і музично-театралізованої діяльності дітьми передбачено важливу підставу, умови і засоби успішного результату до виховання гармонійної людини.

Ефективність формування творчих здібностей старших дошкільників у процесі театралізованої діяльності зумовлено: змістом творчості; завданнями, метою театралізованої діяльності; об'єктивними вимогами до формування творчих здібностей старших дошкільників.

Здійснюючи творчий навчально-виховний процес, необхідно постійно пам'ятати, що дитина – це суб'єкт творчості, маленький художник, і ніхто, крім неї, не знає правильного вирішення поставленого перед ним творчого завдання. Педагог має докласти зусиль, щоб перед дитиною завжди стояло творче завдання, хоча б і найелементарніше.

Поєднання навчальних і творчих елементів повинно бути різним залежно від ступеня розв'язання того або іншого навчального завдання. Чим менше засвоєний матеріал, тим простішим повинен бути творчий елемент, і навпаки.

Кожна підготовлена педагогом форма роботи – це міні-спектакль у міні-театрі, де педагог – ведучий, організатор, учасник цього дійства, а діти – учасники театралізованих постанов. І чим цікавіше створений сюжет, тим краще діти засвоюють програмові завдання. Під час проведення будь-яких музичних занять, розваг у театралізованій формі, діти стають більш активнішими, впевненішими в собі, проявляють свої творчі здібності, необхідні в становленні особистості.

У старшому дошкільному віці діти зацікавлюються настроєм творів мистецтва, помічають зв'язок між змістом твору та його виражальними засобами, починають вибірково ставитися до жанрів мистецтва і конкретних творів, порівнювати їх. Багато з них виявляють різні інтереси: художні, музичні, літературні, тілесно-кінестетичні, лінгвістичні, логіко-математичні, технічні тощо. За сприятливих умов життя і правильного виховання у дітей під час виконання різних видів діяльності інтенсивно розвивається синтетичне сприймання простору та часу, образне мислення, творча уява – психічні процеси.

Визначені завдання роботи відображено в моделі формування творчих здібностей старших дошкільників у процесі театралізованої діяльності. Модель становить комплекс взаємопов'язаних елементів педагогічного навчально-виховного процесу: педагогічні умови, зміст, форми організації театралізованої діяльності старших дошкільників на заняттях та в гуртках.

Кожен зі складників розвитку творчих здібностей дошкільників (ставлення, сприйняття, творче почуття, оцінювання, судження, смак, ідеал, потреби, творчий потенціал) визначається розумовою, моральною, емоційною, духовною діяльністю вихованця, що викликає суттєві зміни у світогляді, переконаннях, поведінці, перетворюючи особу на суб'єкт творчої діяльності та сприяє всебічному розвитку творчих сил і здібностей індивідуума. Врахування потенційних можливостей множинного інтелекту старших дошкільників сприяє продуктивності формування

комплексу творчих здібностей старших дошкільників у процесі театралізованої діяльності.

Важливою умовою формування творчих здібностей старших дошкільників у процесі театралізованої діяльності є взаєморозуміння педагога і дітей, яке має бути адекватним у відображенні один одного, в усвідомленні мотивів дій та вчинків, стимулювати саморегуляцію обох боків, сприяти запобіганню протиріч. Взаєморозуміння в педагогічному спілкуванні має декілька аспектів.

Воно складається: з розуміння вихователем дітей; з розуміння дітьми вихователя; з розуміння дітьми одне одного.

На формування творчих здібностей старших дошкільників у театралізованій діяльності впливає синтез мистецтв, які використовуються в інтеграції: музика + образотворче мистецтво + художньо-мовленнєва діяльність + хореографія.

Формування творчих здібностей старших дошкільників пов'язане з умінями дитини емоційно та образно, оригінально і доцільно використовувати образні вислови, емоційно-експресивну палітру мовлення для вираження власного емоційно-оцінного ставлення до сприйнятого (оцінювати зміст і форму художнього твору в їх єдності: мотивувати, обґрунтовувати власну позицію).

Прояв творчих здібностей старших дошкільників характеризується яскравою емоційністю, асоціативністю, емоційною пам'яттю, емоційно-емпатичною чутливістю, експресивністю, цілісністю. Емоційно-творчий відгук передає щиру насолоду від сприйнятого твору літературного мистецтва, активне ставлення до нього. Діти здатні не тільки усвідомлювати почуття автора, але й указувати, за допомогою яких зображальних засобів йому вдалося передати відповідний емоційний настрій.

З огляду на зазначене вище, розкриваючи змістові підходи, необхідно активно впроваджувати таку форму роботи з дошкільниками як створення театрального спектаклю (так звану драматизацію).

Найвагомішими чинниками формування комплексу творчих здібностей старших дошкільників у процесі театралізованої діяльності є:

- створення умов для розвитку творчої активності дітей у театралізованій діяльності (заохочення виконавської творчості, розвиток здібності вільно триматися під час виступу, спонукання до імпровізації засобами міміки, виразних рухів, інтонацій тощо);
- формування комплексу здібностей старших дошкільників у театралізованій діяльності;
- залучання дітей до театральної культури (ознайомлення з театром, театральними жанрами, з різноманітними видами лялькових театрів);
- вдосконалення множинного інтелекту для досягнення результатів у різних видах діяльності й взаємозв'язку театралізованої з іншими видами діяльності в єдиному педагогічному процесі.

Театральне мистецтво є і засобом спілкування, і засобом пізнання дійсності, й засобом творчого виховання, формування комплексу творчих здібностей старших дошкільників. А головне, за виваженої та організованої системи театралізованої діяльності воно активізуватиме уяву, пробуджуватиме емоції, викликати творчі переживання.

Виховання мистецтвом припускає як його сприйняття, так і творчу діяльність. При організації позанавчальних форм роботи з дітьми варто враховувати різні форми спілкування з мистецтвом.

Загальні напрямки керівництва музично-театралізованою діяльністю.

Музично-театралізована діяльність є ефективним засобом педагогічного впливу на розвиток особистості дошкільника. Вона передбачає формування в дошкільників умінь «входити» в образ та «утримувати» його впродовж усієї театралізованої діяльності; усвідомлювати мовленнєві та виконавські дії; передавати характерні особливості різних художніх образів; переносити здобуті уявлення в самостійну ігрову діяльність; прищеплення дітям інтересу до театру як до виду мистецтва.

Водночас музично-театралізована діяльність є специфічним видом дитячої активності, одним із найулюбленіших видів творчості. Діти охоче включаються у музично-театралізовану діяльність. Через театр діти реалізують свою потребу у самовираженні, спілкуванні, в пізнанні себе через відтворення різних образів. У відвертому, щиросердному ставленні до художнього образу, втіленні його в різних формах музично-театралізованої діяльності дитина виявляє рівень художньо-естетичного сприймання, мовленнєвої компетенції, певні знання, вміння, навички, здобуті нею раніше в умовах спеціально організованого навчання.

Організація музично-театралізованої діяльності передбачає формування певних знань, умінь, уявлень про театр; створення сприятливих умов для ігрової діяльності; заохочення дітей до імпровізації; використання набутих знань у грі; формування театральних дій, елементів сценічної виразності.

Основні напрями педагогічного керівництва музично-театралізованою діяльністю дошкільнят є такі:

- **пізнавальний** – полягає в розширенні та збагаченні знань дітей про театр, ознайомленні з працею діячів мистецтва, розвитку художньо-естетичного сприймання у процесі перегляду театральних вистав;

- **ігровий** – це відтворення сюжету художнього твору або самостійно складеного сюжету в грі-драматизації чи імпровізаційній грі, виявлення особистісного ставлення до персонажу або вистави в цілому;

- **сценічний** – підготовка та показ вистав глядачам, передача сценічних образів через спеціально організовану підготовчу роботу, що обов'язково включає вправи та репетиції.

У межах кожного вікового періоду музично-театралізована діяльність дітей має свої особливості, зумовлені особливостями розвитку мовлення, ігрової діяльності, театральних дій, сприймання дітьми музичних та літературних творів.

Залежно від віку дітей змінюються методи і характер керівництва музично-театралізованою діяльністю. Так у молодшому віці – це цілеспрямований вплив на зміст ігор, але без підміни ініціативи і самостійності дітей, що створює умови для розвитку творчості, допомагає малюкам встановити позитивні взаємини.

У роботі зі старшими дітьми ширше застосовуються методи опосередкованого педагогічного впливу: організація предметно-ігрового середовища, постановка проблемних ігрових завдань, допомога у плануванні діяльності, попередня мовленнєва робота.

Принципи наступності музично-театралізованої діяльності:

- 1. Принцип гуманізації.** Передбачає вміння педагога стати на позицію дитини, врахувати її точку зору, не ігнорувати її почуття і емоції, бачити в дитині повноправного партнера, а також орієнтуватися на вищі загальнолюдські поняття.

- **Принцип диференціації.** Полягає в створенні оптимальних умов для самореалізації кожної дитини в процесі музично-театралізованої діяльності з

урахуванням віку, статі дитини, накопиченого нею досвіду, особливостей емоційної та пізнавальної сфери.

- **Принцип інтегративності** Інтеграція в педагогічному процесі зараз розглядається як фактор створення емоційного благополуччя дитини в дитячому закладі, як найважливіша умова її цілісного розвитку, перших творчих проявів і становлення індивідуальності, гармонічного поєднання на заняттях і в різних життєвих ситуаціях музичних, літературних фрагментів, живопису, поезії, виходом на образотворення в різних видах художньої діяльності – малювання, ліплення, аплікацію, музикування, мімічні та пантомімічні етюди.

- **Принцип змістовності** – передбачає змістовність занять, різноманітність тематики і методів роботи.

- **Принцип систематичності** Щоденне включення театралізованих та музично-театралізованих вправ у всі форми організації педагогічного процесу, що робить їх такими ж необхідними, як дидактичні та сюжетно-рольові.

- **Принцип дитячої активності.** Створюється акцент на максимальну активність дітей на всіх етапах підготовки і проведення ігор. За наявності такої активності музично-театралізована діяльність проходить більш інтенсивно і плідно, діти менше втомлюються, так як вони займаються не важкою працею, а захоплюючою діяльністю.

- **Принцип співпраці** – співпраця дітей один із одним та з дорослими.

- **Принцип професійної компетентності** – „Все, що ми робимо, – ми робимо професійно!” – так можна визначити суть цього принципу.

- **Підготовленість та зацікавленість педагога.** Усі ігри і вправи на занятті повинні бути підібрані таким чином, що вдало поєднують рухи, мову, міміку, пантоміму в різних варіаціях.

Отже, я докладаю чимало зусиль, щоб заняття з дітьми музично- театралізованою діяльністю були вдалими, на високому професійному рівні, щоб вирішити головну проблему дитячого закладу – створити всі умови для своєчасного, повноцінного, всебічного фізичного, психологічного та духовного розвитку дитини.

Отже, необхідно пам'ятати, що системна робота та створення простору для творчого прояву, спрямована на музично-театралізовану діяльність, – важлива умова розвитку творчих здібностей, формування театралізованих здібностей дошкільників, формування естетичних смаків дітей.

Куліковська Тетяна Станіславівна,
вихователь II категорії

(Житомирський дошкільний навчальний заклад № 56)

РОБОТА З БАТЬКАМИ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ІЗ СІМ'ЄЮ

«Від того, як пройшло дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що увійшло в його розум і серце з оточуючого світу, – від цього у вирішальній мірі залежить, якою людиною стане сьогоднішня дитина» В.О.Сухомлинський

Дитячий садок – перший позасімейний соціальний інститут, перший виховний заклад, з яким вступають у контакт батьки, де починається їхня систематична педагогічна освіта. Одним із важливих завдань дошкільної освіти є взаємодія дитячого садка й родини. Термін „взаємодія”, у значенні обмін думками, почуттями, переживаннями, спілкування – порівняно молодий. Він був розкритий в роботах Т.А. Маркової, де взаємодія розглядалася як єдність ліній виховання з метою вирішення

задач сімейного виховання і будувалось на основі єдиного розуміння. Співробітництво означає не тільки узгодженість дій, але і взаєморозуміння, взаємоповагу, взаємодовіру, взаємопізнання, взаємовплив.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що проблема взаємодії сім'ї й дошкільного закладу широко обговорюється педагогами і психологами-практиками. Л.М. Кларіною був розроблений цілий комплекс становлення і розвитку змістовних і організаційних напрямків співпраці дошкільного закладу і сім'ї. Т.Н. Дороною, Г.В. Глушаковою, Т.И. Гризик та іншими авторами були розроблені методичні рекомендації для працівників дошкільних закладів в організації і проведенні роботи з батьками на основі співпраці та взаємодії.

Проблема взаємодії дошкільного закладу і сім'ї на сьогоднішній день залишається актуальною. Складності у відносинах між сім'ями і освітніми закладами можуть бути пов'язані, наприклад, з неспівпаданням взаємних очікувань, з інколи доречною недовірою з боку батьків до вихователів. Непорозуміння між сім'єю і дитячим закладом впливає на дитину. Тому педагоги мають цьому запобігати.

У розв'язанні основних завдань дошкільної освіти сьогодні акцент робиться на інтеграцію родинного та суспільного виховання. З цією метою робота дошкільних закладів освіти має спрямовуватися на активне залучення сім'ї до навчально-виховного процесу, на гуманізацію відносин між членами родини, підвищення рівня педагогічної культури батьків, і, як наслідок, – рівня сімейного виховання дітей. Дитячий заклад у своїй роботі має бути взірцем застосування форм і методів дошкільного виховання. Тільки за цієї умови батьки з довірою поставляться до рекомендацій вихователів та інших спеціалістів закладу (психолога, соціального працівника, фіз. інструктора, мед.працівника та ін.), йтимуть з ними на контакт.

У концепції дошкільного виховання в Україні, Державній національній програмі «Освіта. (Україна ХХІ століття)», Законі України «Про дошкільну освіту та виховання», «Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні» підкреслюється велика роль родинного виховання, передбачається взаємопроникнення сімейного і суспільного виховання з метою створення для кожної дитини єдиного виховного середовища й водночас наголошується на відповідальності батьків за виконання своїх обов'язків [2] Зазначається, що на етапі раннього родинного виховання батьки, як перші педагоги, покликані створити умови для повноцінного фізичного та психічного становлення особистості, забезпечити дитині почуття захищеності, рівноваги, довіри, сформувані активне, зацікавлене ставлення до навколишнього світу [3]

Саме сім'я є соціальним замовником дошкільного закладу. Завдання педагогів полягає в тому, щоб вивчити запити і пропозиції батьків, обговорити в колективі їх переваги і недоліки, визначити їх змістовність. Але в жодному разі робота з батьками не може бути самоціллю. Адже дошкільник не естафета, яку сім'я передає в руки педагога. Надзвичайно важливий не принцип паралельності, а принцип взаємопроникнення двох соціальних інститутів. Сім'я і дитячий заклад не можуть замінити один одного; у кожного з них свої функції, свої методи виховання. Їм потрібно навчитися взаємодіяти в інтересах дитини. Спрямувати свою роботу на досягнення єдиної мети – всебічний, гармонійний розвиток особистості. Тому в дошкільному закладі важлива переорієнтація батьків –замовників певних послуг – на зацікавлених, активних учасників навчального процесу [1].

Сучасні дитячі дошкільні заклади стають відкритими для батьків, дітей і громадськості. Все більше уваги приділяється освіті та вихованню батьків, вважаючи

це одним із принципово важливих чинників успішного розвитку і виховання дітей. Вплив дошкільних закладів на розвиток педагогічної культури батьків буде ефективним, якщо відповідатиме таким критеріям: як: спрямованість і адресованість; оперативний зворотний зв'язок; індивідуалізація педагогічного впливу.

Форми роботи з батьками можуть бути колективними, індивідуальними, наочно-інформаційними.

До колективних форм роботи належать батьківські збори (групові та загальні), на яких обговорюються проблеми життєдіяльності групи і дитячого садка; зустрічі з батьками; вечори запитань і відповідей; засідання «круглого столу» з дискусійних проблем; заняття-тренінги, покликані навчити батьків правильно організувати спілкування і спільну діяльність з дитиною; спільні з дітьми, батьками і вихователями свята і розваги; виставки спільних робіт батьків і дітей; дні відкритих дверей; школи для батьків; сімейні (домашні) педради, які проводять у батьків вдома; батьківські конференції [4]

Індивідуальні форми роботи охоплюють індивідуальні бесіди і консультації (проводять, як правило, вранці і ввечері, коли батьки приводять дитину в дитячий садок або забирають додому), відвідування дітей вдома; залучення батьків до життя дитячого садка (організаційно-господарська допомога вихователю: виготовлення іграшок, посібників, допомога у проведенні екскурсій, культпоходів тощо).

Найпоширенішими наочно-інформаційними формами роботи є виставки дитячих робіт; реклама книг, публікацій у періодиці, в системі Інтернет з проблем сімейного виховання. Важливими є принципи вибору таких форм і методів роботи з батьками:

1. Принцип активності (вибрані форми потребують об'єднання зусиль і спільних дій).
2. Принцип значущості (вибрані форми актуальні й прийняті).
3. Принцип оптимальності (відповідати замовленню батьків) [5].

Очікувану ефективність забезпечує раціональне поєднання різних форм роботи. Як свідчить досвід, у роботі з батьками слід уникати готових оцінних суджень про виховання, допомагати їм у виробленні вміння особисто спостерігати за власною дитиною, відкривати в ній нові якості й риси.

Розмова, тобто діалог, є базовою умовою роботи з батьками. Співбесіди, як найбільш поширена форма індивідуальної роботи з сім'єю, допомагають педагогам та батькам ближче познайомитись, тримати один одного в курсі життя дитини, спостерігати за її успіхами та невдачами, змінами в поведінці. Хоча ці бесіди короткочасні, та вони дають змогу зрозуміти окремі вчинки і переживання дітей. А також дозволяють дати батькам деякі організаційні педагогічні й методичні поради. Повага, розуміння, «прозорість», справжність, чесність – є найважливішими принципами проведення бесід.

Цінним, є перші батьківські збори на початку навчального року проводити в неформальній обстановці за чашкою чаю – це зближує батьків, дає змогу познайомитись, знайти спільну мову. Також не варто перетворювати батьківські збори в формальне інформування. Навпаки, потрібно разом знаходити відповіді на проблемні запитання. Значного поширення набувають творчі форми роботи з батьками, в яких беруть участь діти, інші педагоги і співробітники дошкільного закладу. Часто батькам цікаво не тільки спостерігати за дитиною під час її взаємодії з дорослими не в домашніх умовах, а й самим виступити в новій ролі (театралізований виставі, конкурсі, засіданні дискусійного клубу). Тому батьки з радістю відвідують

батьківські збори, де виступатимуть в ролі пасивних слухачів, а активними учасниками.

Дні відкритих дверей – дієва форма педагогічної просвіти батьків у дошкільному закладі, яка взаємно збагачує батьків і педагогів досвідом вивчення особливостей дітей та мистецтвом їх виховання. Безпосереднє ознайомлення з життям дітей у дошкільному закладі дозволяє батькам переконатися, що виховання знаходиться в умілих і надійних руках. Проведенню Дня відкритих дверей у дитячому закладі передують попередня робота. Педагоги достеменно продумують режимні моменти, заняття, вивішують яскраві оголошення, готують запрошення. Батьки спостерігають не тільки поведінку дітей під час гри, а й роботу педагога, запозичуючи часто його педагогічний стиль. Одна з найулюбленіших дітьми форм роботи з батьками «Гість групи». Батьки беруть участь у заняттях разом з дітьми, а інколи і самі виступають у ролі педагогів, розповідаючи дітям про свої професії, показуючи свої вміння і навички під час виготовлення поробок та ін. У кінці дня доречно провести невелику бесіду, в якій батьки обмінюватимуться враженнями, отримуватимуть поради, рекомендації.

Особливе місце у поширенні педагогічних і психологічних знань займає організація куточків для батьків. Творче використання цієї форми роботи дозволяє широко знайомити батьків з питаннями виховання дітей. Для того, щоб вона була дієвою, допомагала активізувати батьків, ефективно використовувати рубрики: «Ми займаємося», «Час за часом», «Наша творчість», «Всезнайки», «Що вас хвилює», «Хвилинка за хвилиною», «Виховуємо разом», у яких розміщуємо практичний матеріал, що не тільки дає можливість зрозуміти, чим займається дитина в дитячому закладі, а й сприяє залученню батьків до плідної співпраці.

Таким чином, аналізуючи вище сказане, можемо зробити висновок, що організація взаємодії з сім'єю – праця важка, яка не має готових технологій та рецептів. Її успіх визначається інтуїцією, ініціативою і терпінням педагога, його вмінням стати професійним помічником для батьків. Різні родини мають свої цінності, інтереси, культурний рівень, педагогічний досвід. І те, що добре для однієї сім'ї, може бути абсолютно непридатним, неефективним, нецікавим для іншої. Тому сучасне життя спонукає до використання педагогом інтерактивних форм роботи. Залучення батьків до співпраці, творчість, власний пошук, дипломатичність, відкритість, толерантність – усе це запорука успішної взаємодії дошкільного закладу і родини.

Список використаної літератури

1. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку / Білан О.І., Возна Л.М., Максименко О.Л. та ін. "Українське дошкілля" // Мандрівець. – 2012. – С. 14-15.
2. Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)» / Кабінет Міністрів України. Постанова № 896 від 03.11.1993.
3. Закон України "Про дошкільну освіту" №2628-III, із змінами від 1 січня 2009 р.
4. Євдокимова Н.В. Дитячий садок і сім'я: методика роботи з батьками: посіб. для педаг. і батьків / Євдокимова Н.В., Додокіна Н.В., Кудрявцева Е.А. – М.: Мозаїка – Синтез, 2007. – 167 с.
5. Хабібулліна Р.Ш. Система роботи з батьками вихованців. Оцінка діяльності ДНЗ з батьками / Хабібулліна Р. Ш. // Дошкільна педагогіка. – 2007. – № 7. – 70 с.

Лебединська Ірина Анатоліївна,
інструктор з фізкультури
(ДНЗ № 20 м. Коростеня)

ВПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ З МЕТОЮ ОЗДОРОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Технологія й алгоритм моєї діяльності зі збереження здоров'я дітей ґрунтуються на особистісно-орієнтовній моделі.

Завдання мотиваційного етапу моєї роботи – викликати інтерес до фізичної культури, бажання розвивати фізичні здібності, зміцнювати здоров'я і вести здоровий спосіб життя. Саме в перші сім років у дитини закладаються основи здоров'я, довголіття, формується багато рухових навичок, розвиваються фізичні якості. Для зацікавлення дітей я розробила ряд занять: про те, що люди з давніх часів займаються спортом, змагаються, проводять Олімпійські ігри, у яких беруть участь спортсмени різних країн, про олімпійські символи, спортивні спорудження, про спортсменів, які займаються різними видами спорту; з дітьми здійснюю фотоілюстрацій та відеокліпів для збагачення уявлення їхнього про світ спорту та підтримання інтересу до занять фізкультурою і збереження свого здоров'я.

На інформаційному етапі проводила з дітьми екскурсії до стадіону для спостереження за грою в футбол, ігри-естафети, спортивні свята, Олімпійські літні ігри, знайомила з правилами гри в баскетбол, футбол, настільний теніс. Для дітей, які виявляли здібності до гри в баскетбол, я створила гурток і розробила план його роботи на рік.

На репродуктивному етапі діти самі організовували ігри спортивного характеру, грали в спортивні ігри.

На творчому етапі діти самі придумували ігри, естафети, організовували спартакіаду, визначали переможців.

На рефлексивно-оцінювальному етапі діти оцінювали перевагу здорового способу життя та уміння підтримувати своє здоров'я.

Аналізуючи роботу з дітьми з фізичного виховання, я зрозуміла, що воно тісно пов'язано з розумовим, моральним, трудовим та естетичним вихованням. З особливою чіткістю виявляється зв'язок фізичного виховання з трудовим, адже в основі трудової діяльності лежать різноманітні рухи. Удосконалення рухового апарату дитини підвищує працездатність організму; розвиток фізичних і вольових якостей сприяє практичній та психологічній підготовці дошкільників до високопродуктивної праці в майбутньому. Виконання правил гри сприяє моральному вихованню: діти засвоюють правила моральної поведінки. Зручна спортивна форма, яскраве оформлення фізкультурного інвентаря, додержання відповідних гігієнічних умов на занятті, музика, яка супроводжує заняття і гімнастику, впливає на естетичне виховання дітей. Знання дітей про навички особистої та громадської гігієни, про правильну поставу та профілактику плоскостопості, про вольові риси спортсменів, про здоровий спосіб життя впливають на розумове виховання дитини.

На заняттях з фізкультури я впроваджую інноваційну технологію М.М. Єфименка „Театр фізичного виховання і оздоровлення дітей”. У цій методиці автор сформулював основні, принципово нові положення системи фізичного виховання та оздоровлення дітей. Заняття проводжу у вигляді гри. Вони мають музичний, літературно-сюжетний супровід, доступні природно-відповідні рухи. У системі фізичного виховання дітей Єфименко виокремлює такі основні рухові режими: лежачий, повзальний, сидячий,

стоячий, ходьбовий, лазальний, біговий і стрибковий. Заняття я проводжу підгрупами залежно від того, який режим необхідний кожній підгрупі, здійснюючи індивідуальний підхід. Естетичне оформлення сприяє забезпеченню отримання дітьми задоволення від занять. Такі заняття не тільки тренують тіло, але й розвивають інтелект, а також формують у дітей необхідні духовні якості [1, с.2].

Упровадженням цієї методики пропагую новий погляд на здоров'я дитини та її фізичний розвиток, на природні потреби дитини у руховій активності.

М. М. Єфименко дотримується логіки природи, дитина – це частина природи і розвивається за її законами. Тому завдання дорослого не насильно розвивати, а створювати умови, щоб дитина могла саморозвиватися.

У кожне фізкультурне заняття я включаю 1-2 вправи коригувального характеру на профілактику або корекцію постави дітей. А у вступну ходьбу – елементи ходьби на п'ятках, носочках, на зовнішній та внутрішній сторонах стопи. Ці заходи запобігають викривленню хребта, сприяють правильному формуванню його згинів і компенсують вади постави, зміцнюють м'язи ступнів, сприяють профілактиці плоскостопості. Проблеми, пов'язані з хребтом, зумовлюють низку розладів інших функціональних систем організму, призводять до серйозних захворювань, можуть бути причиною головного болю, болю в руках та ногах, розладів шлунка...Отже, краще регулярно виконувати корегуючі вправи, ніж потім лікувати весь організм.

З дівчатами старшого дошкільного віку організувала гурткову роботу, куди включаю елементи ритмічної гімнастики, вправи з обручами, з м'ячами, стрибки на скакалці, вправи на степ-платформах, які формують правильну поставу, зміцнюють кістково-м'язовий корсет, розвивають координацію рухів, зміцнюють серцево-судинну й дихальну системи [3, с.44].

Одною із здоров'язбережувальних технологій є психогімнастика, яку я проводжу в заключній частині заняття з фізичної культури. Завданням психогімнастики є збереження психічного здоров'я, запобігання емоційним розладам у дитини через зняття емоційного напруження, розвиток кращого розуміння себе та інших, створення можливостей для самовираження особистості [2, с. 211].

Включаю ігри та вправи з психогімнастики (вступна медитація, спонтанний танок, імітаційні вправи). Вони допомагають розвивати пластику, координацію рухів, увагу, пам'ять, знімають втому. Вправи супроводжуються різними текстами, які допомагають дітям уявити той чи інший образ. Релаксація допомагає зміцнити і зберегти психічне здоров'я, попередити розвиток неврозів і нервово-емоційного перевтомлення. Розслаблюючи м'язи, можна вільно змінювати емоційний стан у потрібному напрямку, знімати почуття страху, тривоги, хвилювання. Більшість психогімнастичних завдань я проводжу на імітації певних почуттів та емоційних станів дитини. Ознайомлюю з елементами виразних рухів, міміки, ходи. Діти зображують їх у динаміці („Зарядка для обличчя”, „Зоопарк на прогулянці”, „Загадкові голоси”).

Ігровий стрейтчинг – один із якнайкращих способів турботи про здоров'я дитини. Стрейтчинг – це система зміцнення молодого організму. Здоров'я, бадьорість, уміння зосередитися, фізичний розвиток і гарний настрій малюків – ось основні плюси таких занять, які я періодично проводжу з дітьми старшого дошкільного віку [5, с.6]. Усі вправи стрейтчингу виконую під відповідну музику, що розвиває в дітей почуття ритму, гармонію свого тіла з навколишнім світом. Займаючись з дітьми ігровим стрейтчингом, я отримала такі результати: покращилась постава у 5 дітей, більшість дітей стали гнучкими і задовольнили природну потребу організму, що росте, в русі.

Серед різноманітних рухливо-оздоровчих технологій, що впроваджують на фізкультурних заняттях, особливе місце належить пальчиковій гімнастиці [5, с. 20]. За твердженням великого німецького мислителя І. Канта, рука є головним мозком, який нібито вийшов на поверхню. Дрібні м'язи руки подібні вищим відділам кори мозку, які забезпечують роботу думки і функції мовлення.

Робота над гнучкістю та силою кистей рук впливає рефлекторно на всі внутрішні органи. Так регулярна розминка великого пальця підвищує функціональну діяльність головного мозку, тонізує весь організм. Подібний вплив вказівного пальця зміцнює шлунок, середній – кишечник, безіменний – печінку, мізинець – серце.

У заключній частині заняття з фізкультури практикують проводити крапковий масаж за методом А.О.Уманської для загартування організму дитини та регуляції імунітету. Методика Уманської дає змогу зниження захворюваності грипу, бронхіту, ангіни, фарингіту [6, с.55].

У практику своєї роботи з дітьми старшого дошкільного віку включаю дихальні вправи, проводжу дихальну гімнастику за методикою Г.Стрельникової. Дихальні вправи примушують працювати більшу частину легень, тим самим збільшуючи кількість кисню, що надходить у кров, а отже, запобігають розумовій та фізичній втомі. Регулярне виконання таких вправ сприяє зміцненню м'язів живота, грудної клітки, поліпшенню кровообігу, серцевої діяльності.

Перед виконанням загальнорозвиваючих вправ на заняттях з фізкультури провожу ігри на дихання для вентиляції легень і дихання крізь праву ніздрю (елементи йогівського дихання) для активізації лівої півкулі та процесу збудження центральної нервової системи. На думку вчених, ці заходи сприяють розвитку психічних процесів (сенсорних та інтелектуальних), що, в свою чергу, підвищують ефективність навчання дітей рухів).

Позитивний ефект спостерігається при використанні на занятті з фізкультури звукової гімнастики. Хворобу можна почути. Навіть мікроскопічні клітини співають свою мелодію. Завдяки цим звуковим процесам у вчених з'явилася можливість дослідити та вивчити звукові вібрації в організмі людини.

Під час вимовляння звуків вібрація голосових зв'язок передається на легені, трахеї, бронхи, а від них – на грудну клітку. Такий вібромасаж розслаблює м'язи мускулатури бронхів. Звуки вимовляють під час видиху максимально довго. Їхню тривалість регулює сама дитина, щоб не виникли напруження та кашель.

Піклуючись про здоров'я своїх вихованців, активно залучаю до співпраці їхніх батьків. У роботі з сім'єю з формування здоров'язбережувальної компетентності у дітей використовую як традиційні, так нетрадиційні форми роботи з батьками, такі як інформаційні бюлетені, рекламні буклети, тематичні виставки, ознайомлюю з простими гімнастичними та спортивними вправами, які батьки можуть виконувати разом з дітьми; проводжу змагання, фізкультурні розваги з участю дітей та їхніх батьків [4, с.102].

Цілеспрямована робота з фізичного виховання, система навчально-виховних, оздоровчих заходів сприяли формуванню культурно-гігієнічної, здоров'язбережувальної компетентності дошкільників, що в кінцевому підсумку забезпечило якісну базову підготовку дітей до школи.

Отже, застосування здоров'язбережувальних технологій дало змогу сформувати і розвинути фізичне і духовне здоров'я дітей, активізувати їхню активність у дошкільному закладі і вдома.

Завдяки систематичній, цілеспрямованій роботі відбулися істотні позитивні зміни у розвитку моторики, стані здоров'я дошкільників. Включення у комплекс фізкультурно-

оздоровчих заходів занять з нестандартними формами роботи сприяло помітному поліпшенню здоров'я вихованців у цілому та зменшенню числа дітей, які часто хворіють. Таким чином, використовуючи доступні форми та методи роботи, мені вдалося досягти результатів, які дозволяють говорити про те, що запропоновані технології використання нестандартних форм роботи для формування, укріплення та збереження фізичного і психічного здоров'я дітей дошкільного віку ефективні.

Я провела оцінку здоров'я дітей у дошкільному закладі. Здобуті результати дали можливість оцінити фізичний розвиток вихованців, визначити поширеність хронічних захворювань та функціональних відхилень у стані здоров'я, визначити групи здоров'я.

У 2011 році кількість днів пропущених за рік у середньому кожною дитиною, становив 28,7 днів, у 2012 – 23,2.

Показники захворюваності дітей говорять про результативність упровадження здоров'язберігаючих технологій і систематичність їх проведення.

Список використаної літератури

- 1.Єфименко М.М. Театр фізичного виховання і оздоровлення дітей дошкільного віку і молодшого шкільного віку.
- 2.Організація оздоровчої роботи в ДНЗ / упоряд. Швайка Л.А. – Х. : „Основа”, 2011.
- 3.Вихователь-методист. – 2011. – № 6.
- 4.Бібліотечка вихователя дитячого садка. – 2005. – № 7-8.
- 5.Дитячий садок. – 2007. – № 20.
- 6.Бібліотечка вихователя дитячого садка. – 2005. – № 13-14.

Левкова Оксана Василівна,
музичний керівник
(ДНЗ №13 м. Коростеня)

ДИТЯЧІ НАРОДНІ МУЗИЧНІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЧНОГО ТА ВСЕБІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНИКА

Фундаментальним засобом пізнання світу для дітей є гра. Вона зароджується у дитини в ранньому віці, є основним видом її діяльності. Спочатку йде опанування суб'єктом предметами та способами дій з ними. Пізніше, через гру, малюки задовольняють потреби у спільному житті з дорослими, спілкуванні з ними.

В ігровій формі, мимоволі, позасвідомо проходить процес загального розвитку особистості, накопичується життєвий досвід.

Недаремно відомий український дитячий письменник Василь Довжик зауважував: „... хитра ж штука, оця народна гра! Ви думали – такі собі пустощі, коли робити нема чого, то в креймахі грають, аби збавити час, а вона ота забавка – мистецтво.

А вона має свій погляд на людину, Батьківщину, добро, уявлення про тебе і світ. Бо мистецтво – це метод пізнання себе і світу. А гра записала в собі і закодувала в генах дії не лише народні знання, а нас із вами, наш національний характер” [7, 102].

Саме у грі малята пізнають світ, себе, одне одного, змагаються, налагоджують товариські або дружні стосунки між собою, відчують та надають допомогу, через гру виховується відчуття відповідальності тощо.

Однак, аналізуючи проблеми дошкільного виховання, формування початкової дитячої свідомості, розвитку соціальних інстинктів, мови, морального та естетичного виховання особистості, можна констатувати, що останнім часом педагогами приділяється недостатня увага народній дитячій грі. Дитяча іграшка, дитячі ігри, передусім музично-рухливі та дидактичні, сьогодні не стають предметом науково-методичного розгляду і застосування.

В. Сухомлинський писав: „Гра – це величезне світле вікно, крізь яке в духовний світ дитини вливається живлячий потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що засвічує вогник допитливості” [7, с.102].

В українських народних дитячих іграх закладена психологія українця – працюючого господаря, умілого хлібороба, захисника прав особистості. Українські ігри включають усі види природних рухів: ходу, біг, стрибки, боротьбу, лазіння.

Окрім цього, в музичних іграх усі учасники обов’язково співають, рухаються зі співом або під музичний супровід, ритмічно плескають, тупають, водять хороводи, а отже – розвиваються музичні нахили вихованців у здійснюваній ними музичній діяльності.

Гра, як головна умова духовного розвитку дітей та основний стимул до творчості, вимагає від музкерівника привабливих умов пропонування їх дітям, врахування особливостей дитячого віку та специфіку народної музики як виду мистецтва. В ігровій формі або з використанням ігрових елементів дитячого музичного фольклору, на засадах добровільності, без напруги, враховуючи індивідуальність кожної дитини, поповнюється новими враженнями емоційна сфера дошкільнят, розширюється певне коло їхніх уявлень про навколишній світ. У малят збільшується словниковий запас, концентрується увага, розвивається мова, пам’ять. У дітей з’являється бажання проявляти себе у музично-виконавській діяльності.

Сором’язливі діти прагнуть бути ведучими героями гри.

Отже, в українських народних дитячих іграх відбувається дитяче моделювання соціальних відносин у здійсненні вихованцями такої активної діяльності, під час якої вони добровільно оволодівають соціальними функціями, стосунками й мовою як головним засобом спілкування. До того ж, у музичних іграх, якщо їх постійно використовувати, у дітей розвиваються музичні здібності, уява, природна та музична пам’ять, формуються моральна й інтелектуальна сфери. А в рухливих іграх удосконалюється дитячий організм, що сприяє фізичному розвитку підростаючої особистості.

Музичні ігри в українській дитячій музичній творчості становлять вагомий пласт.

Вони є цариною власне дитячого музичного фольклору, в якому віддзеркалюється дитяче світосприйняття, і який має особливе значення в розвитку та формуванні особистості. Українські народні дитячі музичні ігри – це невеличкі музично-поетичні твори, в основі яких лежить розкриття різних життєвих ситуацій засобами музично-рухових елементів шляхом поєднання музики, хореографічних рухів, пантоміми, слова тощо. Вони проводяться у гурті, найчастіше – у колі, як символи життя. Діти дуже люблять ігри в колі. Під час проведення таких ігор розвивається почуття дружби, взаємодопомоги.

С.Русова ще на початку XX століття пропонувала використовувати в навчально-виховній діяльності з дітьми дошкільного віку такі національні народні ігри, що й нині є актуальними: гра в “Зайчика” (зі збірки М.Лисенка “Ой на горі зайчик”), “Вовк та овечка” (опис М.Лисенка), “Кривенька лисичка”, “Бобер і мисливець” (зі збірки К.Квітки і М.Косач), “Кривий танок”, “Ой за гаєм, гаєм”, “Перепілочка”, “Горобчику”, “Лебідь”, “Ой учора орав” тощо [4]. Ці ігри, як на думку просвітниці, так і на моє переконання, навчають дітей законів гри, дисциплінують, розвивають рухи, розширюють інтереси дошкільнят.

Наведу декілька прикладів українських народних дитячих музичних ігор, які є справді цікавими для малят, несуть розвивальну функцію і які я пропоную

використовувати в сучасному навчально-виховному процесі з дітьми дошкільного віку: “Ой до нори, мишко, до нори”, “Мак”, “Коноплі”, “Чижику, чижику, пташку маленький”, “Ми збудуєм хатку вам”, “Гра в лиса”, “Гра в Панаса”, “Кіт і Миша”, “Коза”, “Пташки”, “Ворота”, “Льон”, “Огірочки”, “Гагілка”, “Кілочко”, “Галя по садочку ходила, золотий перстеник згубила” та багато інших. Головна умова при проведенні таких ігор – є наявність яскравих, естетичних атрибутів. Це підвищує зацікавленість малечі до гри, захоплює і веде у цікавий світ національного фольклору.

Багаторічні мої спостереження довели, що особливо багато радують дітей молодшого дошкільного віку ігри з дорослими. Важливим у таких іграх є встановлення емоційного контакту, почуття довіри між дитиною та дорослим.

Це такі відомі дитячі ігри-забави “Ладі, ладі, ладусі”, “Чук, чук, наловив дід щук”, “Ладки, ладки, посварились бабки”, “Тосі-тосі-тосі”, “Плескаємо, тупаємо”, “Одна ніжка тупоче, а другая не хоче” та багато інших.

Супроводжуючи дії з малям словами пісеньки-гри, що радує його, дорослі привчають дитину вслухуватися в звуки рідної мови, сприймати та відтворювати її ритм, окремі звукосполучення і поступово проникати в їхній зміст. Малята з легкістю вивчають ці ігри-забави напам’ять і залюбки декламують (наспівують) їх під час ігор та поза дитячим колективом.

Своєрідність і багатогранність національного музичного фольклору допомагає створювати і проводити оригінальні розваги, широко використовувати народні ігри під час занять.

Українські дитячі музичні ігри, як правило, синкретично пов’язані з піснями, хороводами, що сприяють трудовому, розумовому, моральному й фізичному вихованню підростаючого покоління. Досвід показує, що, добираючи для роботи з дітьми дошкільного віку фольклорні музично-ігрові твори, варто включати до репертуару найкращі зразки дитячих рухливих ігор, зокрема таких: (“Залізний ключ або вовк”, “Коровай”), ігор-хороводів (“Подольночка”, “Женчикок-бренчикок”), музичних вставок до ігор (“Ой до нори, Мишко, до нори”, “Якщо весело живеться, зробим так”), осінніх співанок (“Диви, диви, диви би, пішла баба по гриби”, “Віє, віє вітер, віє, завиває, листя золотисте з дерева зриває”, “Печу, печу хлібчик дітям на обідчик”, “Ходить гарбуз по городу, питається свого роду”, “Дощик, дощик, кап та кап”), пісень зимового календарного циклу (колядки, щедрівки, масляничні, коляди християнського змісту, водіння Кози, вертеп), пісень весняного циклу (дитячі веснянки, гаївки, пастуші ладкання-примовки), пісень весняно-літнього циклу та літніх календарних пісень, побутових танців (передирка “Що на нашій вулиці”, веснянки “Кривий танець”, “Дрібушечки”, “Ой на горі мак”, “Дощик”, “Ой у полі жито, сидить зайчик”), а також закличок до Сонця, Вітру, Вогню, Дощу з відповідними елементами хореографічних та пантомімічних рухів (кругові та змійкові крокові рухи, імітація руками росту дерев та злакових і городніх культур, показ сонячних променів) тощо [6]. Під час сприймання та участі у грі виявляється і формується творча активність дітей, через гру діти залучаються до художньої творчості, відбувається вплив на загальний творчий розвиток, зреалізовується творчий потенціал особистості, в чому полягає притаманна дитячому ігровому фольклору креативна функція.

Розмаїття українських народних музичних дитячих ігор є саме тим художньо-естетичним фундаментом, що глибоко закладається в дитячу душу і відображається на соціально-культурній складовій її майбутнього суспільного життя.

Список використаної літератури

1. Волкова Г.А. Логопедическая ритмика / Г. А. Волкова – М.: Просвещение, 1985. – 191 с.

2. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г. М. Падалка – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
3. Русова С. Мої спомини / С. Русова – К.: Україна-Віта, 1996. – 207 с.
4. Русова С.Ф. Дитячий сад на національному ґрунті // Світло. – 1910. – № 3. – С. 44-54.
5. Садовенко С. Розвиток музичних здібностей засобами українського фольклору: навч.-метод. посіб. / С.Садовенко. – К.: Шк. світ, 2008. – 128 с.
6. Садовенко С.М. Світ фольклору: Український дитячий музичний фольклор як засіб формування музичних здібностей дітей дошкільного віку. Науково-методичний посібник. – К.: КТ “Київська нотна фабрика”, 2007. – 332 с.
7. Сніжко В.В. Україна: природа та психологія етносу: Наук.-метод. розробка на допомогу лектору-викл. ун-ту українознавства / Сніжко В.В., Кононенко М.П. – К.: Товариство “Знання” України, 2006. – 112 с. – (Б-ка українознавця). – Бібліогр.: С. 111-112. Шуть М.М. Школа ігромайстерності / Науково-виробниче видання. – К.: Бібліотека “Шкільного світу”, 2006. – 128 с.

Лещенко Світлана Михайлівна,
„вихователь-методист”
(Чуднівський ДНЗ „Веснянка”)

ФОРМУВАННЯ КОЛОРИСТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДИТИНИ

Виховати творчу людину без краси неможливо, бо краса є прекрасним і вічним джерелом натхнення, творчості, духовності. Природа щиро піклується про людину. Вона не лише оточила її унікальним світом краси, а й нагородила людину здатністю сприймати кольори, чути голоси, відчувати аромати, смакувати плоди, тобто здатністю досліджувати світ краси. Дитина росте і розвивається в навколишньому середовищі, і виростає такою, якою воно її робить. У сірому, побутовому оточенні важко зростити яскраву особистість. [1, с.143].

Пізнання себе і навколишнього світу відбувається через почуття. Тому так важливо навчити дитину бачити, чути, відчувати цей світ, сприймати його, як диво. Вплив кольору на психіку людини, її життя і творчість давно є предметом дослідження. У дитинстві органи чуття розвиваються найактивніше. Дитина, вперше малюючи „карлючки”, вже обирає олівець певного кольору. Загалом дітям подобається колір. Він раніше за інші засоби зображення стає в дитячих малюнках і змістовним (виражає зміст, переживання, відчуття), і естетичним (показник красивого). Для дитини кожен колір наповнений настроєм. Тому в малюнках колір використовується для позначення того, що подобається дитині, що вона вважає красивим, добрим. Відповідно через кольори дитина виражає своє ставлення до навколишнього світу [4, с.19].

Є безліч цікавих ігор та завдань які дозволять вийти за межі традиційного ознайомлення дітей з кольоросприйняттям доквілля, допоможуть показати красу навколишнього світу через асоціації, образне мислення, сприятимуть розвитку уяви, фантазії, творчого потенціалу, пізнавальній і мовленнєвій активності дітей.

Пропоную деякі з них. Рекомендую їх проводити на заняттях, індивідуально та з невеликими групами у щоденному процесі життєдіяльності дітей. Дозування навантаження та добір завдань вихователь визначає разом з дитиною.

Дидактичні ігри до циклу занять „Кольоровий світ довкола”
Кольорові асоціації

Сприяє розвитку мовлення, уваги, асоціативного мислення, дозволяє швидко асоціювати предмет з певним кольором і, навпаки, назвати кілька предметів заданого кольору. Для гри потрібні кольорові картки.

Хід гри

Картки розкладаються по колу, діти вибирають картку, називають кольорову асоціацію: синій, як небо, море, волошки; зелений, як трава, огірок, огірок; червоний, як мак, помідор, калина. Дитина, яка правильно назвала колір та асоціацію, кладе картку біля себе. Переможцем стає той, хто набере найбільше карток.

Де сховалось зайченятко?

Сприяє розвитку просторової уяви, мовлення, уваги, логічного мислення. Допомагає швидко асоціювати кольори з певними предметами, групами предметів, визначати спільний колір для групи предметів.

Для гри потрібні: зайчик, кольорові картки.

Хід гри

Картки розкладаються на столі, під однією захований зайчик. Вихователь пропонує знайти зайчика під певною картою, називає будь-яку сталу стійку асоціацію з кольором:

- *якщо картка зелена, то під картою кольору трави, листочків, жабки; * якщо червона – під картою кольору полуниці, помідора, вишеньки;
- * якщо жовта – кольору сонечка, лимона, колосків і т. д.

II варіант

Картку із зайчиком знати поміж „сусідів”:

- *зліва від червоної картки;
- *справа від синьої; *між
- зеленою та жовтою; * у верхньому
- ряду, нижньому, посередині і т. д.

У кінці гри дітям пропонують придумати казку-малютку про зайчика та колір. Наприклад:

*Зайчик знайшов у лісі велику червону полуницю, приніс її додому і всіх пригостив.

*Зайчик стомився і ліг відпочити. Він побачив синє – синє небо і симпатичні білі хмарки, які були схожі на неслухняних зайченят.

Кольорові казки

Складання казок за кольоровими символами. Їх колір викликає асоціацію з певним образом, персонажем, явищем, сприяє розвитку пам'яті, образного мислення, уяви, фантазії, мовлення (білий символ – зайчик, хмарка, сніжок; зелений – жабка; оранжевий – лисичка; жовтий – курчатко, сонечко і т. д.).

Хід гри

Вихователь домовляється з дітьми про значення кольорових символів (або з'ясовують це у ході гри). Картки викладають у певній потрібній послідовності. Діти уявляють певні персонажі й починають складати казку. Наприклад: Маленька (зелена) жабка вирішила знайти собі друзів. Зустріла (жовте) курча і зраділа: „Давай дружити!” Курчатко погодилося і вони пішли далі. Дивляться, під деревом (коричнєве) цуценятко сидить. „Чого ти сумуєш? Ходімо з нами друзів шукати!”. І всі разом попрямували далі. Чують хтось гукає: „Допоможіть мені, витягніть!” Дивляться друзі, а маленький (сірий) їжачок упав в струмок. Скочила (зелена) жабка у воду і врятувала (сірого) їжачка. Їжачок подякував і запросив усіх до себе в гості.

II варіант

За допомогою кольорових символів і схем можна розповідати знайомі казки „Колобок”, „Рукавичка”, „Коза-дереза” та ін.

Кольорова нісенітниця

Сприяє сенсорному розвитку, здатності аналізувати, порівнювати, співставляти на основі асоціативного досвіду, розвиває уяву, фантазію, вміння використовувати кольори за потребою, розвиває мовлення.

Хід гри

Розглянути малюнки, з'ясувати помилки художника. Уявити і розповісти: з якої причини художник припустився кольорових помилок? Чи можливо змінити кольори по-іншому, як? Яке все має бути насправді? Що навколо біле, синє, червоне, оранжеве? Скласти казку про країну кольорових помилок і її мешканців. Придумати назву країні кольорових нісенітниць. Розповісти, які кольори треба використати для реального відображення довкілля.

Фотограф кольору

Розвиває увагу, спостережливість, кольоросприйняття. Для гри потрібні: кольоровий малюнок, різнокольорові фішки.

Хід гри

Дитина розглядає малюнок та його колірне вирішення. „Фотографує” (запам'ятовує) його. Заплющує очі, перевертає малюнок зворотнім боком. Розплющивши очі, викладає поруч фішки тих кольорів, у яких виконаний малюнок. Перевернувши його, порівнює з „фотографією”.

Теплі – Холодні тони

Матеріал: набір картинок із зображенням предметів червоного, рожевого, малинового, жовтого, оранжевого, зеленого, білого, синього, блакитного, фіолетового кольорів (по одній картинці кожного кольору).

Хід гри

Педагог пропонує дітям розподілити картинки на групи. Якщо дитині важко виконувати завдання, педагог вибирає дві картинки, наприклад червоний прапорець і синю стрічку, й просить розповісти, чим вони відрізняються. Діти відповідають „що картинки відрізняються кольором. Потім педагог пропонує подумати і дати відповідь на запитання: „Що відрізняє червоний колір від синього?” діти відповідають: „Червоний колір теплий, а синій – холодний”, – і групують картинки. Виконавши завдання, діти аргументують свої дії: „Я розклав картинки на дві групи, в одній усі предмети теплих тонів, а в другій – холодних”. Після цього педагог звертає увагу на картинку, яка не потрапила до жодної з груп, і питає, чому так вийшло(тому що зелена фарба нейтральна).

Знайдіть предмет потрібного кольору

Педагог пропонує дітям знайти довкруг себе і назвати предмети якогось кольору (на відстані 5 метрів). Вибрані предмети кладуть на столі, і педагог звертає увагу на різні відтінки одного кольору.

Свято жовтого кольору

Матеріал: іграшки жовтого кольору, жовта фарба, ватман.

Хід гри

У гості прийшла лялька у жовтому платті, малята її розглядають. Педагог звертає увагу на колір її плаття. Відзначає, що й діти одягнені в одяг жовтих кольорів. Лялька принесла «чарівний мішечок», із цього мішечка вихователь по черзі дістає іграшки. Діти називають іграшку та її колір.

- Що ще буває жовтого кольору?

Жовті листочки кружляють, летять,
Жовті груші на гілках висять,
Жовте сонечко нас зігріває,
Жовті промінчики нам посилає.

(Ю. Баракова)

- У ляльки Маші в „чарівному мішечку” ще щось є.

Вихователь дістає жовту фарбу. Діти малюють долоньками, пальчиками на ватмані жовті листочки на дереві, жовте сонечко.

Наприкінці гри вихователь дарує усім дітям сонечко жовтого кольору.

Свято синього кольору

Діти приходять у садочок в одязі синього кольору.

Лунає стукіт у двері. З'являється синя кулька, на мотузочці синя фарба.

Повітряна кулька:

- Здрастуйте, діти! Я прилетіла до вас у гості.
- Я – синя кулька, принесла вам синю фарбу. Розглядає дітей і відзначає, що в дітей одяг такого ж кольору.
- А ще буває синє небо, сині дзвіночки, волошки.

Звертає увагу на таз з водою.

- Зараз я водичку теж зроблю синьою. (Розводить фарбу у воді.)

Вихователь дістає сині іграшки й кидає у воду.

Пропонує дітям взяти сачки й піймати іграшки. Кулька летить, залишаючи в подарунок дітям синю фарбу. Вихователь пропонує дітям намалювати предмети, які бувають синього кольору.

Список використаної літератури

1. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку „Я у світі” / О.Л.Кононко, З.П.Плохій. А.М.Гончаренко. – К.: Світич, 2009.
2. Шульга Л.М. Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях з малювання: конспект лекцій і занять (з матеріалами власного досвіду) / Л. М. Шульга. – К.: ІСДО, 1995.
3. Горошко Н.А. Зображувальна діяльність у дошкільних навчальних закладах (малювання, ліплення, аплікація) / Н. А. Горошко – Х.: „Ранок”, 2007.
4. Улітківська Н.А. Кольоросприйняття та формування колористичної культури дитини / Н.А. Улітківська // БВДС. – 2010. – №7. – С.3-19.

Лисак Олександра Вікторівна,
вихователь
(Житомирський ЦРД № 69)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ХУДОЖНІХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Зміни в освіті, що відбуваються на сучасному етапі, перш за все пов'язані зі зміною парадигми освіти, яка в якості пріоритету дошкільної освіти розглядає орієнтацію на інтереси особистості, адекватні сучасним напрямам суспільного розвитку. Нова освітня парадигма стосовно дошкільної освіти має на увазі становлення професійної компетентності, ерудиції, творчого мислення і культури особистості, парадигма, що передбачає не заучування готової інформації, а засвоєння знань в контексті їх моделювання, проектування, конструювання і визначається як проектно-творча парадигма освіти.

У житті суспільства в процесі постійного розвитку духовної культури незмінну роль відіграє мистецтво. Унікальні особливості цього виду духовно-практичної діяльності базуються на тому, що людина завдяки мистецтву не тільки набуває знань про світ, але й засвоює емоційно-ціннісні відношення до себе і оточуючих. Відкриває для себе дійсність як світ, сповнений особистісними цінностями. Це відкриття «людяності» світу кожна окрема особистість робить завдяки тому, що в художньо-творчій діяльності створені для сприйняття та інтерпретації твори мистецтва, вона збагачується суспільно - історичним досвідом, який переживає як власний. Людина залучається до загальнолюдських цінностей і вільно створює свій духовний світ за законами краси та гармонії. Таким чином мистецтво розвиває в людині універсальну здатність до творчого удосконалення будь-якої діяльності. Тому головною метою естетичного виховання дітей ми вважаємо розвиток у них творчих здібностей та естетичного ставлення до навколишнього, основою якого є чуттєве сприйняття світу в різних його проявах, емоційне проникнення в стан явищ та предметів, співпереживання своєї причетності до нього.

Розбудова системи освіти в Україні передбачає оновлення її змісту, форм організації художньої діяльності дітей. Яскравою тенденцією цього процесу є зокрема зростання питомої ваги мистецтва у розвитку творчих здібностей і естетичного виховання дітей.

Метою цієї статті є розкрити педагогічні умови розвитку художніх здібностей дітей засобами мистецтва в дошкільних навчальних закладах.

Виражена гуманізація освіти містить у собі широкі можливості вдосконалення процесу навчання, в тому числі – створення педагогічних умов розвитку здібностей у дітей. Не викликає сумніву той факт, що загальний процес цивілізації залежить від обдарованих людей. Обдарованість характеризується сукупністю індивідуальних рис, які допомагають людині досягти значних успіхів у певній діяльності. Основою для розквіту обдарованості є саме діяльність, в якій проявляються здібності. Розвиток особистості найбільш ефективний тоді, коли спостерігається гармонійне поєднання внутрішніх задатків, мотивів певної діяльності та зовнішнього середовища. Причинно-наслідкові стосунки між особистістю та навколишнім середовищем постійно впливають на формування людини, тому дуже важливо вірити в його здібності, створювати сприятливу атмосферу для їх розквіту. Завдання педагогічного колективу – створити належні умови розвитку творчих здібностей дошкільників, а саме — визначити обсяг предметів естетичного циклу в загальній системі дошкільної освіти, здійснювати варіативність змісту та форм організації художньої діяльності дітей, забезпечити профілактику втомлюваності дітей засобами мистецтва.

Сучасне дошкільне виховання ґрунтується на засадах народної педагогіки й національної культури, сучасних досягнень науки і надбань світового педагогічного досвіду та родинного виховання. Педагогічний процес у сучасному ДНЗ перебудовується і набирає особистісно-орієнтованого художньо-творчого спрямування. Переорієнтація виховного процесу на особистість дитини зумовлює необхідність дотримання ПЕВНИХ ДИДАКТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ: гуманізації системи естетичного виховання, національної спрямованості виховання, наочності і доступності творів мистецтва, співробітництва і співтворчості вихователя і дитини, диференціації навчання, оптимізації навчально-виховного процесу, розвиваючого характеру естетичного виховання, поєднання різних форм організації навчання, методів і засобів відповідно до завдань і змісту, єдності навчання і формування самостійної художньо-

творчої діяльності дітей в організації естетичного виховання, зокрема здійснення його на національному ґрунті.

ПРИНЦИП ГУМАНІЗАЦІЇ - пошук нових підходів до гуманізації освіти через відродження духовності, яка є першоосновою розвитку як суспільства, так і особистості. Основна сутність принципу гуманізації полягає в здійсненні інтерсоціального виховання, яке передбачає становлення особистості в душі загальнолюдських цінностей, забезпечення культурного розвитку. Такий підхід базується на змісті, вільному від політичних позицій та настроїв. Специфіка мистецтва допомагає дошкільникам безпосередньо захоплюватися живими витокami світової культури; пісні, народних промислів, класичної музики, живопису, графіки, скульптури тощо. Саме твори мистецтва звеличують людину як творця, утворюють духовний ланцюжок між поколіннями. Безумовно, висока емоційність, яка характерна для дітей дошкільного віку, впливає на формування естетичного світогляду і передбачає широке використання засобів мистецтва в педагогічному процесі.

ПРИНЦИП НАЦІОНАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ виховання передбачає використання в єдності загальнолюдського і національного надбання в естетичному виховному процесі дошкільнят, оскільки майбутнє суспільства прямо залежить від духовності кожної людини, її ідейних і соціальних орієнтирів. Важливо, щоб з дошкільного дитинства виховували інтерес до національної культури, втіленої у народних традиціях, образотворчого мистецтва: живопис, графіка, скульптура; різноманітних жанрів народного декоративно - прикладного мистецтва: кераміка і художнє скло, декоративний розпис, килими, тканини, метал, шкіра, одяг, писанки; народного музичного фольклору: колискова пісня, заклички, гумористичні співаночки; народних обрядів та календарних звичаїв: весняні та літні хороводи, різдвяні вітання . щедрівки, колядки, великодні ігри з писанками. Це сприяє формуванню у малят естетичних смаків, громадянської, національної самосвідомості і національних почуттів - гордості за свій народ , любові до рідного краю.

ПРИНЦИП НАСТУПНОСТІ ПРОГРЕСИВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ КУЛЬТУРИ передбачає історичний підхід до надбань конкретного народу та всього суспільства; зв'язок естетичної спадщини із культурою сьогодення .Найкращі зразки народного та авторського мистецтва допоможуть виховати у дітей почуття національної гідності, збудять власні творчі сили .Знайомлячи дітей з українським фольклором або народно-прикладним мистецтвом, ми залучаємо їх до народної мудрості, до витоків духовності взагалі, знайомимо дітей з класичною музикою, живописом, сучасною культурою. Добір творів мистецтва повинен відповідати дидактичним принципам таким як доступність, свідомість наочності, якісне засвоєння знань. В дошкільному віці немає потреби розкривати дітям сутність історичного підходу до подачі навчально - виховного матеріалу. Необхідно лише звертати їх увагу на приналежність мистецького твору до певного.

ПРИНЦИП НАОЧНОСТІ І ДОСТУПНОСТІ в естетичному вихованні передбачає використання у навчально-виховному процесі доступних дитячому сприйманню творів мистецтва: репродукцій картин художників, предметів народного декоративно-прикладного мистецтва, різноманітних ілюстрацій, демонстрування діафільмів, музичних творів.

Тому, розробляючи систему занять, спрямовану на розвиток дитячої творчості, слід турбуватись про те, щоб діти розуміли засоби виразності, які використав художник, народний митець, композитор, поет, і, працюючи над композицією, треба чітко уявляти, що саме вони будуть зображувати.

А щоб у дитини виникло бажання й самій творити, вона повинна розуміти, до яких виражальних засобів звертається художник, композитор, народний майстер для втілення свого творчого задуму.

Вводити дітей у світ народного мистецтва слід поступово, будуючи освітньо-виховну роботу так, щоб вони набували вміння сприймати творчість народних митців: розуміли практичне використання й естетичну вартість виробів, усвідомлювали оздоблювальне призначення орнаментів. Естетичне виховання повинно мати розвиваючий характер, сприяти вихованню творчої особистості. Потяг до мистецтва є у кожної дитини, але в залежності від вроджених нахилів, рівень розвитку художніх здібностей може бути різний, навіть у дітей одного віку.

Це залежить від виховання і від загального розвитку дитини. Розвиток творчості нерозривно пов'язаний з вихованням спостережливості, умінням бачити особливості оточуючих предметів і явищ, порівнювати їх, виділяти характерне, але і з тим, як дошкільник володіє засобами зображення. Засвоєння дітьми в процесі навчання різних варіантів зображення, технічних прийомів буде сприяти їх творчому розвитку. Але не слід розуміти, що творчості можна навчити. Творчий процес складний і визначається індивідуальними особливостями дитини. Розвиток творчості в естетичному вихованні досягається формуванням у малят умінь і навичок образотворчої та музично-пісенної діяльності, варіативним підходом вихователя до вибору прийомів і форм до організації.

Прагнучи спонукати дітей до творчості, педагоги мають приділяти велику увагу використанню ігрових прийомів на заняттях. Вони досягають своєї мети лише в такому разі, якщо ігрові дії будуть зрозумілі дітям, відповідатимуть їхнім віковим особливостям і викликатимуть інтерес до зображуваного.

Ігровими прийомами можуть бути: ігрові ситуації, які допоможуть розвинути у дітей пізнавально-творчу активність: пісні, загадки, вірші, казки, музичні твори, демонстрування епізодів тіньового, настільного, лялькового театрів зосереджують увагу, викликають позитивні емоції, інтерес до зображувального, піднесення естетичного задоволення, але не впливають на результат роботи: розповідь-малювання з елементами казки використовується на початку заняття, спрямоване на формування у дітей уявлень про послідовність виконання завдання і необхідних для цього технічних умінь: пошукові ситуації пробуджують у малят інтерес до самостійного розв'язання творчих завдань: уявні ситуації допомагають фантазувати.

СПІВРОБНИЦТВО, СПІВТВОРЧІСТЬ передбачає спільну організацію творчої діяльності вихователя і дитини. Це спонукає малюка перетворюватися в активного співучасника творчого процесу від планування композицій до одержання результату. Співтворчість вихователя і дитини сприяє засвоєнню дітьми образотворчих і музичних умінь та навичок, становленню позитивних естетичних смаків. Доцільно створити таку педагогічну ситуацію, яка передбачала б спільні зображувальні дії, ставила дитину перед необхідністю діяти разом з вихователем для досягнення спільної мети. Щоб удвох виконати завдання з малювання треба разом спланувати майбутню композицію. Цікавим і корисним є домальовування дитиною малюнка розпочатого вихователем або однолітком, а також домальовування вихователем його малюнка. Така співдія вихователя та дитини спонукає малят швидше опановувати досвід художньої діяльності.

ПРИНЦИП ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО НАВЧАННЯ передбачає розвиток нахилів, можливостей та здібностей дошкільнят. Диференціювання за здібностями триває протягом усього перебування в ДНЗ а за нахилами та інтересами коли вихователь обстежив, вивчив кожну особистість і зробив висновки про дітей. Комплектуючи

творчі групи за нахилами та інтересами, треба враховувати не лише взаємну прихильність дітей, але й рівень умінь і знань з образотворчого мистецтва: знаходження дитиною засобів виразності для втілення художнього образу в малюнку, ліплення, музичному творі, сценічній дії, індивідуальність дитячої творчості, самостійність виконання поставленого творчого завдання.

ПРИНЦИП ЄДНОСТІ НАВЧАННЯ І ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ художньо-творчої діяльності дітей передбачає тісний взаємозв'язок між процесом навчання розвитком творчих здібностей у дітей тому, що творчість формується в процесі здобуття умінь навичок з образотворчого мистецтва, музики у взаємозв'язку з різними видами дитячої діяльності.

Для забезпечення самостійності у виконанні творчого завдання корисно пропонувати в одній роботі поєднувати різні матеріали: гуаш, пастель, акварель, фломастери і кольорові олівці або акварель і графітні олівці тощо.

Отже, створення ситуацій спільного творчого процесу пізнання дозволяє оптимально опанувати освітніми програмами кожною дитиною. За умови такого навчання почуття і знання зливаються в одне цілісне переживання. У цьому процесі важко провести межу між навчанням і вихованням, між навчанням і розвитком. При організації процесу навчання як відкритого, творчого процесу, в який входять різноманітні складники (передача знань, вмінь, навичок, формування ставлень до світу, визначення сутності освіти, самовираження, соціальна творчість) навчання відбувається в органічній єдності з розвитком. Таким чином, дошкільне виховання розглядається як початкова ланка системи освіти, спрямована на всебічний і гармонійний розвиток дітей.

Лисенко Людмила Олексіївна,

вихователь І молодшої групи,

вихователь-методист

(Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок)
комбінованого типу № 27 „Мальва” м. Бердичева)

ФОРМУВАННЯ СЕНСОРНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ – ЗАПОРУКА УСПІШНОГО ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Ранній вік, за визначенням фахівців усього світу, – унікальний період у житті людини. Малюк копіює, відображає словесно і в діях через емоційні прояви і на рівні вчинків світ, у якому живе. Можна сказати, що ми створюємо дитину за своїм зразком.

Вона буде такою, якою зробить її соціальне оточення.

Основний принцип програми „Я у Світі” – не вчити і виховувати, а розвивати закладене в дитині природою, допомагаючи їй пізнавати навколишній світ через те, що їй близьке. Програма „Я у Світі” побудована на ігрових принципах. Граючись один із одним, діти пізнають світ дорослих, його цінності та культуру, освоюють соціальні ролі й моделі поведінки. У грі дитина відображає значущі для неї події та факти, приміряючи їх на себе і набуваючи неоціненного досвіду взаємодії з оточуючими людьми. *Хочеш бути здоровим – грайся, хочеш бути розумним – грайся, хочеш бути щасливим – грайся! – стверджує народна мудрість.*

Сенсорний розвиток дитини є важливим і необхідним напрямом повноцінного виховання. Сенсорний розвиток дитини – це розвиток її сприйняття і формування уявлень про найважливіші властивості предметів, їх форму, колір, величину, положення

в просторі, а також запах і смак. Значення сенсорного розвитку в ранньому дитинстві важко переоцінити, саме цей період найбільш сприятливий для вдосконалення діяльності органів чуття, нагромадження уявлень про навколишній світ.

Сенсорний розвиток, з одного боку, становить фундамент загального розумового розвитку дитини, з іншого боку, має самостійне значення, тому що повноцінне сприйняття необхідне і для успішного навчання дитини в дитячому саду, в школі, й для багатьох видів праці.

У кожному віці перед сенсорним вихованням стоять свої завдання, формується певна ланка сенсорної культури.

Дитина раннього віку ще не готова до засвоєння сенсорних еталонів, у неї тільки починають накопичуватися уявлення про колір, форму, величину й інші властивості предметів. Важливо, щоб ці уявлення були досить різноманітними. А це означає, що дитину слід знайомити з усіма основними різновидами властивостей предметів – шістьма кольорами спектру (блакитний колір слід виключити, тому що діти погано відрізняють його від синього), з такими формами, як коло, квадрат, овал, прямокутник.

Знайомлячи дітей з різними властивостями предметів, не слід добиватися запам'ятовування та вживання їх назв. Головне, щоб дитина вміла враховувати властивості предметів під час дій з ними.

Щоб привернути увагу дитини раннього віку до властивостей предметів, виробити стійкі уявлення про ці властивості, доцільно організувати такі дії з предметами, за яких для отримання потрібного результату потрібно зіставити предмети за формою, величиною, встановити їх подібність або розбіжність. Таке зіставлення спочатку діти виконують накладаючи предмети один на одного і порівнюючи їх за кольором. Від зовнішніх прийомів зіставлення діти поступово переходять до зіставлення на око. Це дає їм можливість встановлювати тотожність і відмінність за зовнішніми властивостями і між такими предметами, які не можна накласти один на одного або прикласти впритул (наприклад, між об'ємними предметами).

Основні завдання сенсорного виховання дітей другого-третього року життя: навчитися виділяти колір, форму та величину як особливі ознаки предметів, накопичувати уявлення про основні різновиди кольору і форми і про відношення між двома предметами за величиною.

Значення сенсорного сприйняття для дитини раннього віку.

Перш ніж мислити, дитина починає пізнавати навколишній світ за допомогою своїх органів чуття (зір, слух, дотик та ін.). Пізнання навколишньої дійсності починається з відчуттів і сприйняття, тобто чуттєвого відображення в мозку дитини предметів і явищ навколишньої дійсності. Окремі відчуття, отримані від того чи іншого предмета, на основі попереднього досвіду підсумовуються в цілісне сприйняття даного предмета.

У ранньому віці сприйняття вдосконалюється і до 3-х років досягає високого рівня розвитку: дитина тонко диференціює звуки і тембр людського голосу, розрізняє предмети за кольором, величиною, впізнає знайомі мелодії, розрізняє темп музики, отримує перші числові уявлення (багато, мало) і ін. У неї розвиваються різні сенсорні здібності: бачити і розглядати, чути і слухати, розрізняти предмети за окремими їх зовнішніми ознаками, наслідувати послідовність дій і т.д.

Сенсорний розвиток здійснюється у різних видах діяльності – у діях з предметами в грі, малюванні, співі, заняттях з будівельним матеріалом та ін. Сприйняття буде більш повним, якщо в ньому беруть участь одночасно кілька аналізаторів, тобто дитина не тільки бачить і чує, але відчуває і діє цими предметами.

Враження, отримане при спостереженні за діями дорослих, краще закріпиться в пам'яті дитини, якщо вона відтворить ці дії у своїй грі.

Тому потрібні посібники, іграшки, використовуючи які, дитина практично знайомиться з властивостями предметів – величиною, формою, вагою, кольором – та відтворює враження, отримані з навколишнього середовища. Однак якими б різноманітними не були посібники, представлені дитині, самі по собі вони не забезпечують її сенсорний розвиток, а є лише необхідними умовами, які сприяють цьому розвитку. Організовує та спрямовує сенсорну активність дитини доросла людина. Без спеціальних виховних прийомів сенсорний розвиток не буде успішним, він буде поверховим, неповним, а часто навіть неправильним.

Розвиток предметної діяльності в ранньому віці ставить дитину перед необхідністю виділяти і враховувати в діях саме ті сенсорні ознаки предметів, які мають практичну значущість для виконання дій. Наприклад, малюк легко відрізняє маленьку ложку, якою їсть сам, від великої, якою користуються дорослі. Форма і величина предметів за необхідності виконати практичну дію виділяються правильно. Адже якщо палиця занадто коротка, з її допомогою не вдається дістати м'яч. В інших ситуаціях сприйняття залишається розпливчастим і неточним. Колір дитиною сприймається важче, оскільки, на відміну від форми і величини, не надає великого впливу на виконання дій.

Відповідь на питання, якою буде ознака, яку в першу чергу виділяє в предметі дитина, неоднозначна. Уподобання малюка залежать від його підготовленості до розрізнення ознак, від того, знайомий чи не знайомий йому предмет, названий або не названий словом. Так підбираючи пару до незнайомого предмета, малюки орієнтуються на колір, а до знайомого – на форму.

Виконання дитиною відповідних дій створює умови для освоєння нею перспективних дій, які, у свою чергу, роблять сприйняття більш точним і правильним. Збираючи пірамідку, мотрійку, закриваючи коробочку, застібаючи гудзики, кнопки, зав'язуючи шнурки, дитина підбирає і з'єднує предмети та їх частини згідно з ознаками – кольором, формою, величиною. Результат таких дій досягається тільки за дотримання певних незмінних умов.

У цей час шляхом проб і помилок діти розміщують вкладки різної величини або різної форми у відповідні гнізда. Дитина довго маніпулює предметами, намагається втиснути велику круглу вкладку в маленький отвір і т.д. Поступово від багаторазових хаотичних дій вона переходить до попереднього примірювання вкладок. Малюк порівнює величину і форму вкладки з різними гніздами, відшукуючи ідентичне. Попереднє примірювання свідчить про новий етап сенсорного розвитку малюка.

Насамкінець, діти починають зіставляти предмети на око, багаторазово переводять погляд з одного предмета на інший, старанно підбираючи фігурку необхідної величини.

Вік двох років – це період початкового ознайомлення з навколишньою дійсністю; разом з тим у цей час розвивається пізнавальна система і здібності дитини. Таким чином дитина пізнає предметний світ, а також явища природи, події суспільного життя, доступні її спостереженням. Крім того, малюк отримує від дорослого відомості словесним шляхом: йому розповідають, пояснюють, читають.

Характер орієнтовних дій дитини змінюється, коли вона починає використовувати мірку для виділення необхідного співвідношення предметів за ознакою. Наприклад, міркою стає саме маленьке кільце пірамідки, з яким дитина порівнює всі інші. Таке порівняння спочатку вимагає від малюка розгорнутих орієнтовних дій. Так він прикладає всі кільця пірамідки до мірки і встановлює їх співвідношення за величиною. Поступово

зіставлення властивостей предметів з міркою починає протікати на основі зору без практичних дій.

На 3-му році життя деякі добре знайомі малюкові предмети стають постійними зразками, з якими дитина порівнює властивості будь-яких об'єктів, наприклад, трикутні об'єкти з дахом, червоні з помідором. Таким чином, змінюється дія з міркою і її зміст. Дитина переходить до зорового співвіднесення властивостей предметів з міркою, якою виступає не тільки конкретний предмет, а й уявлення про нього.

Освоєння нових орієнтовних дій дозволяє дитині виконувати завдання, які передбачають вибір за зразком, який виступає при цьому міркою. Таке завдання є більш складним для дитини, ніж просте впізнавання, тому що вона розуміє, що існують предмети, які мають однакові властивості. Вибрати за зразком дитина не може, якщо запропонувати їй багато різнорідних або які мають складну форму, багато частин і різноманітно розфарбованих предметів. Спочатку діти вчать підбирати предмети за формою, потім за величиною і лише потім за кольором. Тобто нові дії сприйняття освоюються, перш за все, по відношенню до більш знайомих і більш важливих з точки зору практичної діяльності ознак.

Освоєння нових орієнтовних дій призводить до того, що сприйняття стає більш детальним, повним і точним. Предмет сприймається дитиною з точки зору різних притаманних їй властивостей. Предмети і явища навколишньої дійсності мають комплекс властивостей (величина, форма, колір, конструкція, звучання, запах і т.п.). Щоб познайомитися з предметом, необхідно зауважити, як характеризуються його властивості, як би виділити їх з предмета.

Слова, що позначають ознаки предметів, дошкільники засвоюють з працею і майже не користуються ними в самостійній діяльності. Адже для назви ознаки треба абстрагуватися від самого важливого в предметі – його функції, вираженої в назві предмета. Важливо, як встановили Л.А. Венгер, Е.І. Пілюгіна, щоб дитина вміла підбирати предмети за словом дорослого, за певною ознакою, а також могла враховувати властивості об'єктів в практичній діяльності. Виконання подібних завдань говорить про те, що у дитини сформувалися деякі уявлення про властивості предметів. Це створює основу для засвоєння в більш старшому віці сенсорних еталонів.

Планування та методика проведення занять з розвитку сенсорного сприйняття

Планомірність навчання дітей – один із найважливіших принципів вирішення комплексу виховно-освітньої роботи в дитячих дошкільних установах. Тільки при правильному плануванні процесу навчання можна успішно реалізувати програму всебічного розвитку особистості дитини.

При плануванні занять з ознайомлення з величиною, формою, кольором предметів враховують вік дітей, рівень їхнього розвитку. На заняттях із сенсорного виховання кожним завданням передбачено вирішення сенсорних задач за наявності у дітей різних умінь і навичок. У свою чергу, на цих же заняттях діти набувають нові знання, вміння, які використовуються ними в інших видах діяльності.

Сенсорне виховання планується в тісному взаємозв'язку з усіма іншими розділами роботи. Так успішна організація занять з ознайомлення з величиною, формою, кольором предметів можлива за наявності певного рівня фізичного розвитку дитини. Перш за все, це стосується розвитку рухів руки при здійсненні дій щодо вкладання, виймання, втикання предметів, при роботі з мозаїкою, малюванні фарбами. Поєднання сенсорних і моторних завдань, як зазначала Є.І. Радіна, є однією із головних умов розумового виховання, що здійснюється в процесі предметної діяльності. На першому році життя дітей захоплюють дії з яскравими іграшками різної форми і величини: нанизування

кілець, розкладання предметів і т.д. Завдання сенсорного характеру не є на даному віковому етапі провідними.

Важливим фактором у плануванні занять з ознайомлення дітей з кольором, формою, величиною предметів є принцип послідовності, який передбачає поступове ускладнення завдань. Це ускладнення іде від елементарних завдань на угруповання однорідних предметів до співвідношення різнорідних предметів за розміром, формою, кольором і далі до обліку цих ознак і властивостей в образотворчій і елементарній продуктивній діяльності.

Принципом послідовності обумовлюється й ознайомлення дітей спочатку з цілком відчутними сенсорними властивостями – величиною і формою предметів, які можна обстежити шляхом обмацування, а вже потім через таку сенсорну властивість, як колір, орієнтування на який можливе тільки через зорове сприйняття.

Передбачено також послідовне ознайомлення дітей спочатку з відмінними властивостями предметів (круглою – квадратною формою, червоним – синім кольором), потім з більш близькими ознаками (круглою – овальною формою, жовтим – помаранчевим кольором).

Важливим принципом організації процесу навчання є систематичність.

Істотним чинником у плануванні та методиці проведення занять з сенсорного виховання є взаємозв'язок навчання на заняттях із закріпленням знань і умінь у повсякденному житті: на прогулянці, під час самостійної діяльності й т.д. Так в іграх постійно відбувається ознайомлення дітей з якостями предметів. Під час умивання діти дізнаються температурні властивості води, під час прогулянки – властивості снігу, в процесі ігор, при катанні на санях враховують тяжкість предметів. Збираючи мотрійку, розміщуючи вкладки, одягаючи маленьких і великих ляльок, вони знайомляться з величиною. Форму предметів діти враховують в іграх з будівельним матеріалом, при прошиванні предметів у отвори „цікавої коробки” і т.д.

Після застосування на кожному конкретному занятті дидактичного матеріалу його можна дати малюкам і для самостійних ігор.

Особливе місце займає сенсорне виховання в режимі дня. Заняття, на яких здійснюється орієнтування на колір, повинні проводитися тільки при природному освітленні. При штучному освітленні малюки не можуть сприймати колір предметів, який спотворюється через домішки жовтуватого або синюватого відтінку.

Підводячи підсумок вищевикладеного, можна зробити висновок, що в результаті систематичної роботи з сенсорного виховання дітей раннього віку у них виявляються сформованими вміння і навички, які свідчать про відповідний рівень розвитку.

Список використаної літератури

1. Мухіна В. С. Сенсорний розвиток дошкільника / В. С. Мухіна. – М.: Просвещение, 1985.
2. Пілюгіна Є. Г. Заняття по сенсорному вихованню з дітьми раннього віку : посіб. для виховат. дитячого садка / Є. Г. Пілюгіна. – М. Просвещение, 1983.
3. Усова О. П. Педагогіка і психологія сенсорного розвитку та виховання дошкільника / Усова О. П., Запорожець А. В.. // Теорія і практика сенсорного виховання в дитячому садку. – М. : Просвещение, 1965.

Максимова О. О.,

канд. пед. наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ПРАКТИЦІ ВАЛЕОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Нині валеологія як наука та навчальний предмет вивчається у школах і вищих навчальних закладах, стає важливим курсом в усіх ланках освіти. Першою такою ланкою, як відомо, є дошкільне виховання, і введення елементів валеології до блоку основних освітньо-виховних заходів дошкільного закладу необхідне й вагоме. Маємо забезпечити дітям здоровий спосіб життя, створити валеологічно та екологічно обґрунтовані умови для організації їхньої ігрової, трудової, навчальної та самостійної діяльності.

Валеологія – наука молода. Проте у зв'язку з погіршенням здоров'я населення світу інтерес наукового кола до неї зростає. Значний внесок у розвиток валеології як науки зробили дослідження таких учених, як Р.Айзман, Т.Андрущенко, В.Бобрицька, Т.Бойченко, Е.Булич, В.Войтенко, Г.Григоренко, М.Гринькова, Н.Денисенко, Л.Лохвицька, А.Михайличенко, І.Муравов та ін.

На сьогодні існують певні труднощі у вирішенні проблеми формування здорового способу життя у дошкільників. Так, на жаль, дошкільна підготовка дітей більше орієнтується на пізнавальний бік освіти, а питання виховання, які включають у себе фізичну, соціальну і психоемоційну підготовку, залишаються подекуди поза увагою педагогів. Валеологічне виховання в дошкільних закладах обмежується тільки окремими заходами, які проводяться здебільшого епізодично й безсистемно, що аж ніяк не сприяє усвідомленню та узагальненню дітьми необхідних знань. Ще одним недоліком валеологічного виховання є застосування репродуктивних методів у навчальному процесі. Педагоги дошкільних навчальних закладів мало використовують проблемно-пошукові методи, майже не проводиться практично-дослідницька робота дітей, що значно знижує ефективність валеологічного виховання. Також ускладнює роботу вихователів відсутність наочного та методичного матеріалу, недостатнє матеріальне забезпечення. У більшості ж вихователів труднощі у формуванні здорового способу життя пов'язані з недостатнім знанням понятійного апарату валеології як науки, неадекватним розумінням цілей та завдань першої ланки валеологічної освіти, з добором та адаптацією матеріалу валеологічного змісту.

Завданням нашої статті є окреслити можливі варіанти використання традицій українського народу при здійсненні валеологічної освіти дошкільників.

Людина завжди прагнула до зміцнення свого здоров'я, збільшення сили, стриманості, витривалості. Традиції та звичаї українського народу пропагують усі компоненти здорового способу життя, що засвідчує високу культуру, силу духу наших батьків і прадідів.

Дитина – творіння природи: живої та неживої. Її тіло зіткане з води, повітря, ультрафіолетових сонячних променів, з глини, заліза, золота, олова та інших елементів. Усе це природа, її життєдіяльні компоненти, конструктивні захисні сили.

Щоб малюк зростав, фізично розвивався, ставав досконалим, унікальним творінням – людиною, йому потрібні ці сили: сонце, повітря, вода в усіх проявах агрегатного стану (росі, снігові, приморозі). Тому повсякденне загартування організму дітей вищезазначеними природними факторами є безцінною і дуже впливовою на здоров'я дитини умовою.

Наші прадіди були здоровіші за сьогоднішнє покоління, зокрема завдяки тому, що багато часу перебували на свіжому повітрі, працювали фізично, вели рухливий спосіб життя, мали повноцінне харчування, жили серед природи, яка позитивно впливала на духовність, фізичне і психічне здоров'я.

Українська народна оздоровча система будується, як і системи інших, зокрема східних, народів, на сповідунні єдності п'яти стихій природи: земля – вода – дерево – залізо – вогонь. Людина – це частина природи, і всі процеси, що відбуваються в довкіллі, неодмінно і паралельно відбуваються в людському організмі. Тож для того, щоб стати сильним, як природа, треба жити в єдності з нею, підкорятися її законам.

Безперечне позитивне значення має перебування на свіжому повітрі. Вченими доведено, що певний вплив на організм мають температура, вологість повітря, швидкість руху його потоків, його аероіонів. Відомий німецький лікар Х.Гуфеланд писав: „Щоденна повітряна ванна корисна для здоров'я. Вона дає тілу гнучкість і силу, душі – радісний настрій”. У дітей, які виховуються в ДНЗ, ніколи немає недостачі перебування на свіжому повітрі, на дитячих площадках створюються умови для активного відпочинку дітей.

У великому пошанівку завжди була в нашого народу вода. Є безліч прислів'їв приказок, народних повір'їв, казок про „живу” і „мертву” воду. Воду називають кров'ю землі. З одного боку – це цілюща животворна сила, основа всього живого на землі, з другого – грізна, руйнівна, стихія. Воду здавна використовували з лікувальною й оздоровчою метою. Парення в лазні й занурення в холодну воду, припарки і компреси, вологі обгортання для ніг, рук та інші процедури використовувалися здавна для лікування багатьох захворювань. Наші прадіди вірили, що оскільки вода має властивість змивати бруд, то з таким же успіхом вона може очищати людину від хвороб. У дитячих закладах, у сім'ї дітей привчають здійснювати водні процедури, мити руки після прогулянки, відвідування туалету, перед їжею; мити овочі та фрукти.

Великою оздоровчою силою наділяли і землю. Рідна земля завжди асоціюється з образом матері („матінко земле”). Земля годувала й напувала людину, давала їй силу і ставала останнім притулком у кінці життєвого шляху.

Контакт із землею – прекрасний засіб гартування організму, надійний засіб запобігання плоскостопості. На жаль, ми рідко залучаємо до цього наших малюків. А такий спосіб зміцнення здоров'я відомий з давніх-давен. Сучасні вчені-фізіологи доводять, що підошви ніг належать до найбільш рефлексогенних зон людського організму. Стопи ніг – це наш розподільний щит, на якому є 72000 нервових закінчень: через нього можна впливати на будь-яку частину тіла. Крім того, на підошвах стоп значно більше, ніж на інших частинах тіла, терморецепторів, які реагують на тепло і холод і до того ж рефлекторно пов'язані з носовою частиною гортані. Саме через босі ноги земля поглинає електричні розряди, які накопичуються в організмі внаслідок носіння синтетичного одягу.

Ходіння босоніж – це своєрідний точковий масаж, який тонізує організм і підтримує його в робочому стані. Ось чому наші пращури менше скаржилися на хвороби ніг, бо здебільшого ходили босоніж. Тож і дітей у літню пору доречно привчати ходити по землі, траві босоніж деякий час.

Важливим засобом оздоровлення завжди було сонце. „Коли сонечко пригріє, то й трава зеленіє”, „Сонце гріє, сонце сяє, вся природа воскресає”.

Про цілющі властивості сонячних променів говорив ще Гіппократ. Вони дуже корисні: поліпшують обмінні процеси, дихання, кровообіг, тонус нервової системи. Діти приймають сонячні ванни, і це зміцнює їх організм. Малюки, які відпочили на морі,

наситили свій організм морськими мінералами та сонячним промінням, менше хворіють взимку.

У способі життя наших предків чільне місце посідала праця: хліборобство, скотарство, рибальство, мисливство, городництво, садівництво, бджолярство. Зміцненню здоров'я сприяло чергування раціонально організованої праці й відпочинку. Майже всі ритуали та обряди, які супроводжували працю наших предків, так чи інакше сприяли здруженню людей, створювали позитивний емоційний настрій, утверджували колективістський дух.

Унікальною традицією є толока – давня форма взаємодопомоги односельців у виконанні термінових або трудомістких робіт. У такий спосіб охороняли власні помешкання, розкорчовували ліси, влаштовували шляхи, ходили на лови звірів, будували військові укріплення. Як фізична, так і розумова праця є обов'язковою передумовою довголіття. Усі довгожителі в Україні вирізнялися великою працелюбністю і, як правило, зберігали працездатність до глибокої старості.

Важливим компонентом здорового способу життя українців була культура руху. Дбаючи про фізичний розвиток і здоровий спосіб життя дитини, наші предки всіляко заохочували її до рухів. Чим більше дитина рухається, як вважали вони, тим краще росте і розвивається: „Як дитина бігає та грається, то їй здоров'я усміхається”. Усім відомі традиційні для українців рухливі ігри: „гуси-лебеді”, „піжмурки”, „третій - зайвий”, „мисливці й качки”, „квач” та ін. Ці ігри були спрямовані на розвиток фізичної витривалості дітей, виховання спритності, рішучості, ініціативи, товариської взаємовиручки, привчали долати психічні навантаження, створювали бадьорий настрій.

Фізичне вдосконалення юних українців у давнину відбувалось у постійних іграх, забавах, танцях, вправах. Ігри були тісно пов'язані з віковичними обрядами. Рухливі ігри присвячувалися початку хліборобського сезону (веснянки), Купальським святкам, святу збирання врожаю, Різду (налічується більше 600 ігор).

Значний доробок щодо розумного ставлення до власного здоров'я залишили козаки. Так основну частину вільного часу вони присвячували духовному і фізичному вдосконаленню. Система фізичного виховання козаків включала:

- 1) початковий відбір, де визначальну роль відігравав рівень розвитку фізичних і моральних якостей людини;
- 2) здоровий спосіб життя (ефективне використання сил природи, водні процедури, очищення водою, сон на свіжому повітрі, загартування, поміркованість у харчуванні, вживанні алкоголю);
- 3) цілеспрямований розвиток рухових якостей: сили, спритності, витривалості;
- 4) удосконалення навичок у плаванні, бігу, їзді верхи і майстерності у володінні різними видами зброї та засобами пересування.

Усе життя запорізьких козаків було підпорядковане фізичному розвитку та загартуванню. З цієї метою вони вміли ефективно використовувати сили природи. За давнім звичаєм, більшу частину року козаки ходили в легкому одязі, без головних уборів, часто босими і з оголеним торсом, що давало добрий ефект від повітряних ванн. Їх організм поступово пристосовувався до температури навколишнього повітря, нижчої від температури тіла.

Завдяки загартовуючим процедурам поліпшувався сон, з'являвся бадьорий та життєрадісний настрій. Це сприяло нормалізації артеріального тиску і кращій роботі серця. У теплу пору козаки спали на свіжому повітрі, а це підвищувало стійкість організму до простудних захворювань. Козаки прокидалися зі сходом сонця і йшли вмиватися та купатися на річку. Частина козаків умивалася та купалася у водоймах не

тільки влітку, а й восени та взимку. Загартовування водою надавало ще більше оздоровчого впливу на організм, сприяло швидкій адаптації до різних умов середовища.

Фізичне навантаження, рухливий спосіб життя, м'язова активність були постійними супутниками наших предків. Навіть під час відпочинку, в свята вони уникали пасивності. Ігрища, розваги супроводжувалися різноманітними фізичними вправами (перестрибування через вогонь на купальські свята, весняні гаївки, хороводи, ритуальні кусання „калити” в стрибках на Св. Андрія в грудні тощо). А українські танці – це своєрідні високо інтенсивні тренувальні та фізичні вправи. На Січі танці розподілялися на кілька груп складності, вершиною майстерності вважався гопак. Спочатку його танцювали тільки чоловіки, виконання супроводжувалося героїчним пафосом, відбувалося у формі змагання, поєдинку. Основу танцю становили важкі, з точки зору виконання, рухи, а саме стрибки: „щупак”, „яструб”, „розтяжки в повітрі” тощо. В основі гопака лежала система духовного і морального виховання. Усе це сприяло гармонійному розвитку наших предків.

Особиста гігієна завжди була невіддільною від здорового способу життя українців. Мудрість народу ще з прадавніх часів увела компоненти гігієни та профілактики захворювань у традиції, звичаї, обряди, ритуали.

У сім'ї дорослі змалечку прищеплювали дітям елементарні гігієнічні навички: тримати в чистоті тіло, одяг, взуття, постіль, житло. Немовля купали вже на другий чи третій день після народження. В Україні був поширений звичай класти в першу купіль різні ароматичні квіти і трави, висловлювати дитині при цьому побажання. Так у купіль хлопчика клали любисток („щоб любили”), гілочку дуба („щоб був міцний”), а також барвінок, ялівець або тую („щоб довго жив”), чорнобривці („щоб був чорнобривий”), а в купіль дівчинки – ромашку („щоб білолицею була”), калину („щоб красивою була”), гілочку вишні („щоб гарною була”), любисток („щоб люб'язною була”), яблуко („щоб була червонощокою”).

Відповідали нормам гігієни такі загальновідомі звичаї українського народу, як необхідність закривати на ніч посуд з їжею чи відро з водою („щоб туди не потрапив чорт”), заборона їсти кільком однією ложкою чи витиратись одним рушником („щоб не посваритися”).

Низка мудро помічених профілактичних заходів окреслювалася в народі формулою „гріх”. Гріхом вважалося їсти яблука до Спаса (19 серпня), бо лише наприкінці серпня вони належно дозрівали. Адже споживання недозрілих фруктів могло викликати шлунково-кишкові захворювання. Заборонялося купатися в річці до Івана Купала (6 липня), що теж виправдане, оскільки раніше вода ще недостатньо прогрівається.

Такі й інші заборони, хоч і засвідчували примітивність уявлень народу про явища дійсності, однак були раціональними і в своїй основі мали валеологічну доцільність.

Важливим компонентом здорового способу життя є раціональне харчування, за допомогою якого людина задовольняє потреби свого організму в енергії та життєво важливих речовинах. Основними принципами такого харчування українців завжди були збалансованість, висока біологічна цінність, дотримання певного режиму, простота у приготуванні. Прикладом цього є харчування запорізьких козаків.

На стіл звичайно ставили соломаху (густе зварене на воді житнє борошно), тетерю (не дуже густо зварене на квасі житнє борошно та пшоно), щербу (рідко зварене на риб'ячій юшці борошно). Круту тетерю їли з риб'ячою юшкою, жиром, молоком чи водою. Ласували козаки й м'ясом, зокрема дичиною, свининою та рибою. Не відмовлялися від вареників, сирників, гречаних галушок із часником. Мамалигу – кашу з кукурудзи – їли з бринзою чи пастермою (висушеною на сонці бараниною).

Специфічною козацькою стравою були загреби – коржі, що клали в накалену піч і загірбали попелом та гарячим вугіллям. Простота і різноманітність козацької їжі забезпечували їм високу працездатність і міцне здоров'я.

Знання народних традицій харчування українців та їх дотримання у повсякденному житті може слугувати сучасному українцеві могутнім важелем у зміцненні його здоров'я.

Список використаної літератури

1. Булич Э.Г. Здоровье человека / Э.Г. Булич, И.В.Муравов. – К.: Олимпийская литература, 2003. – 424 с.
2. Гриценко Л.І. Формування навичок здорового способу життя у дітей та підлітків / Л.І. Гриценко // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – №5. – С. 53-56.

Марковська Н. М.,

студентка IV курсу спеціальності „Дошкільна освіта”,

Максимова О. О.,

канд. пед. наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ЗНАЧУЩІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Встановлено, що питання морального виховання належить до традиційних проблем філософії, педагогіки, психології, етики. Звернення до історичного минулого та аналіз спеціальної літератури (від античності до XXI ст.) свідчить, що багатовікова культура людства характеризується залученням підростаючого покоління до духовних цінностей, серед яких одне з провідних місць належить саме моральному вихованню.

На всіх етапах існування суспільства мораль виступає важливим регулятором взаємовідносин між людьми. Суспільство оберігає мораль як духовну цінність народу, як результат розвитку народної мудрості та волі людей. Народ цінує й оберігає свої звичаї, оскільки вони слугують нормами поведінки у суспільстві, регуляторами взаємостосунків між людьми, стали його традиціями і духовною потребою.

Мета статті: розкрити зміст морального виховання дітей старшого дошкільного віку та особливостей формування моральної особистості як кінцевої мети дошкільного виховання.

Центральним у понятті моралі є ставлення до людини і природи, становлення міжособистісних і суспільних відносин. У процесі спільної діяльності й гуманних відносин народжуються принципи, закони, норми та правила співжиття. Ними й регулюються відносини між людьми та природою в будь-яких ситуаціях.

Моральна особистість узгоджує свої дії з інтересами інших людей, керується у своїх помислах критеріями загальнолюдських цінностей, відповідає за свої вчинки не лише перед законом, людьми, а й перед власною совістю. Саме на таких вимірах моральності людського буття наголошує народна мудрість, надбаннями якої живиться етнопедагогіка. У ній втілені моральні настанови, критерії моральності, які проповідують доброту, чесність, щирість, вірність, любов, повагу до людей, відвагу, окреслюють обриси морального розвитку особистості.

Становлення уявлень особистості про світ, стосунки людей, про себе починаються у дошкільному дитинстві одночасно з розвитком почуттів і моральних якостей (гуманізму, любові до батьків та ін.). Перші уроки моралі дитина засвоює у сім'ї, опановуючи з

допомогою батьків норми порядності, доброти, працьовитості тощо. У процесі морального розвитку протягом дошкільного дитинства під впливом дорослих формується спрямованість особистості – система мотивів поведінки.

Сформовані в дошкільному віці основи моральної спрямованості особистості значною мірою визначають подальше її життя, а виправити допущені батьками, педагогами помилки у моральному вихованні дітей важко або неможливо.

Моральне виховання – цілеспрямована взаємодія дорослого і дитини з метою формування моральних почуттів і якостей, засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки; це цілеспрямований, систематичний вплив на свідомість, почуття і поведінку вихованців з метою формування у них моральних якостей, які відповідають вимогам суспільної моралі.

Моральність є наслідком морального виховання. „Формування моральності є не що інше, як переведення моральних норм, правил і вимог у знання, навички та звички поведінки особистості і їх неухильне дотримання”, – вважає І. Харламов [7, с. 277-278].

Моральність людини є результатом засвоєння і внутрішнього прийняття нею норм моралі, які набувають регулюючої сили, зумовлюють її поведінку, ставлення до світу і себе. Виявляється вона у вільному свідомому виборі способу дій і здатності до моральної поведінки.

Виховання і розвиток у дітей моральних почуттів і стосунків – складний процес. Він передбачає, перш за все, формування у дітей етичних уявлень, узагальнених і диференційованих. Ці уявлення повинні ґрунтуватися на доступних, конкретних, образних прикладах з життя або літературних творів, сприяючи розвитку етичної свідомості дітей, самостійності їх думок. При цьому важливо, щоб педагог розвивав у дітей здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між власною поведінкою і тим, як вона відбивається на інших. Усвідомлення дітьми мотивів учинків сприяє швидкому засвоєнню ними етичних уявлень і, отже, розвитку моральності й правильної поведінки. Процес формування стосунків починається у ранньому дитинстві. У роботах Н. Шелованова, Н. Аксаріної наголошується на прояві емоційних реакцій дитини щодо дорослого, що служить основою розвитку соціальних контактів. Уже в переддошкільному віці, як помічає В. М'ясищев, можна відзначити в окремих реакціях і вчинках дітей складну боротьбу різних за значущістю мотивів: особистих прагнень, бажань, інтересів, потреб і вимог суспільної дійсності, суспільних правил, обов'язків або конкретних прохань, вимог дорослих. Під впливом виховання стосунки між дітьми змінюються: дитина усе більш керується в своїй поведінці не лише особистими бажаннями та інтересами, але і вимогами та інтересами дорослих і дітей, які знаходяться поряд [2, с. 68].

Головним засобом морального виховання дітей є їх спілкування з дорослими та однолітками. Дослідженнями Л. Артемової, О. Кульчицької, Т. Репіної щодо міжособистісного спілкування дітей, Ю. Приходько, Л. Проколієнко щодо спілкування вихователя з дітьми доведено, що завдяки спілкуванню діти пізнають соціальний світ, засвоюють досвід і практику співпереживання, взаємодопомоги, тактовності [1, с. 12-14].

При формуванні й розвитку в дітей моральних уявлень необхідно постійно ставити перед ними нові завдання, зосереджувати їх увагу на життєвому досвіді. Наприклад, можна запропонувати дитині розповісти про який-небудь випадок несправедливості, свідком якого вона була, і запитати у неї, що би вона зробила для того, щоб виправити цю несправедливість. Можна звернути увагу дитини на такий випадок, коли вона сама обійшлася з ким-небудь несправедливо. Звичайно, вирішити подібне завдання дитині, навіть і старшого дошкільного віку, досить важко: необхідно володіти певною частиною

самокритичності, а також мати уявлення про неупереджене ставлення як до тих, що оточують, так і до самого себе. Але учити дітей правильно оцінювати свої вчинки, порівнюючи свою поведінку з поведінкою інших – одне з головних завдань на шляху формування моральності у дітей. На думку С. Карпової і Л. Лисюк, виявленню і формуванню етичних уявлень дітей, вихованню їх відчуттів, сприяє спостереження за спілкуванням дітей у процесі діяльності: чи уважні діти один до одного, коли вони разом грають, працюють, займаються, йдуть на прогулянку [3, с. 298].

Гра – самостійна діяльність, у якій діти вступають у спілкування з однолітками. Їх об'єднують загальна мета, спільні зусилля щодо її досягнення, загальні переживання [6, с. 8-10].

Г. Радвіл вважає, що ігрові переживання залишають глибокий слід в свідомості дитини і сприяють формуванню добрих відчуттів, навиків колективного життя. Завдання вихователя полягає в тому, щоб зробити кожную дитину активним членом ігрового колективу, створити між дітьми стосунки, засновані на дружбі, справедливості, відповідальності перед товаришами [4, с. 101].

Досвід моральної поведінки набувається дітьми у процесі значущої діяльності. Так Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець стверджують, що гра піднімає дитину на вищий щабель соціального досвіду, забезпечує можливості розкриття морального змісту різних учинків, який стає механізмом регуляції дії за умови емоційного забарвлення. У грі створюються ситуації, в яких виникає реальна потреба доброзичливого і турботливого ставлення [5, с. 58]. У дослідженнях особливостей виховання моральної поведінки в процесі трудової діяльності (Р. Буре, Т. Маркова, Я. Неверович) встановлено, що розвитку гуманних почуттів дітей сприяє формування суспільних мотивів спільної праці завдяки необхідності погодження дій, взаємодопомоги задля досягнення результату. Дослідження моральної поведінки дітей у навчальній діяльності С. Козлової, О. Кравцової, Г. Цукерман довели, що об'єднання дітей для спільного виконання завдань сприяє вихованню співчуття, співпереживання успіхів і невдач, навчає доброзичливому розв'язанню конфліктів у разі їх виникнення.

Отже, так як мораль виступає важливим регулятором взаємовідносин між людьми, її необхідно починати формувати ще у дошкільному віці. Досвід моральної поведінки найкраще набувається дітьми у процесі значущої діяльності. Отже, спілкування однолітків між собою та з дорослими, трудова та навчальна діяльність дітей, а також сюжетно-рольова гра, як провідна діяльність у дошкільному віці виступають найпродуктивнішими засобами морального виховання дошкільників.

Список використаної літератури

1. Артемова Л. В. Организация взаимовлияния детей в игре / Л. В. Артемова // Дошкольное воспитание. – 1972. – № 6. – С. 12-14.
2. Венгер Л. А. Дошкольная психология: учебное пособие [для педучилищ] / Л. А. Венгер, В. С. Мухина. – М. : Просвещение, 1988. – 335 с.
3. Карпова С. Н. Игра и нравственное развитие дошкольников / С. Н. Карпова, Л. Г. Лысюк. – М. : Педагогика, 1984. – 599 с.
4. Радвил Г.И. Творческие игры детей 6-ти лет / Григорий Иванович Радвил. – Орел: ОГУ, 1986. – 201 с.
5. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста. / А. В. Запорожец, Л. З. Неверович. – М. : Просвещение, 1975. – 200 с.
6. Усова, А. П. Общественная жизнь детей в играх / А. П. Усова // Дошкольное воспитание. – 1964. – № 5. – С. 8-10.
7. Харламов И. Ф. Педагогика [2-е вид., перераб. і доп.] / Игорь Федорович Харламов. – М. : Вища школа, 1990. – 576 с.

Мельничук Дарина Юріївна,
студентка V курсу ННІ педагогіки
Танська Валентина Володимирівна,
канд. пед. наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДОТЕРАПІЇ У РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Формування активної екологічної позиції, адекватного ставлення до природи дітей це своєрідна проекція накопичених людством у процесі культурного розвитку ціннісних підходів. Саме природотерапія (відновлення здоров'я через спілкування з природою) як засіб екологічного виховання покликана сформувати та розвинути високий рівень екологічної свідомості дітей через безпосередній та опосередкований рух шляхом емоційно - ціннісних якостей суб'єкта від перших уявлень про добро і зло до стійкої само усвідомленої екологічної поведінки як складової морально - психологічного та фізичного здоров'я особистості.

Терапія (синонім: лікування) – процес, бажаною (але не завжди досяжною) метою якого є полегшення, зняття чи усунення симптомів і проявів того чи іншого захворювання, патологічного стану чи іншого порушення життєдіяльності, нормалізація порушених процесів життєдіяльності і одужання, відновлення здоров'я. Проблемам використання природотерапії присвятили свої дослідження: Л. Т. Малая, професори К. М. Амосова, О. Я. Бабак, Ю. І. Фещенко, В. З. Нетяженко, І. І. Дегтярьова, В. М. Коваленко, Г. В. Дзяк, В. П. Бобров та багато інших.

Зокрема В. О. Сухомлинський, використовуючи в своїй роботі термін «психотерапія», впровадив у практику її основні методи і форми.

Аналіз праць вчених, дозволив визначити поняття психотерапія - (від грецьк. psyche – душа та therapeia – лікування особливий вид міжособистісної взаємодії, мета якої допомога психологічними засобами вирішенні проблем психічного характеру. Він широко використовував природотерапію у навчанні та вихованні дітей. Природотерапія передбачає вплив природних факторів на чутливу та емоційну сфери психіки дітей. Цю психолінгвотерапевтичну форму впливу можна використовувати в розвитку мовної діяльності дітей як самостійно, так і в поєднанні з іншими формами і методами вербального характеру. Спостерігаючи за явищами природи, милуючись красою течії води, блакиттю неба, різними фарбами рослин, ландшафтом рідного краю, відчуваючи запахи квітів, тепло і сипучість піску, дитина формує образ світу, в якому він живе і розвивається. Цей образ є невід'ємною складовою мовного процесу. В.О. Сухомлинський, використовуючи в своїй роботі багато терапій: ароматерапію; арттерапію; фітотерапію.

– це стародавнє, вдосконалене віками мистецтво використання ефірних олій, фітонцидів рослин та інших ароматних речовин для укріплення фізичного та психічного здоров'я та для косметичного догляду за тілом. Використання ароматичних речовин відоме ще з часів стародавніх культур Єгипту, Індії і Китаю, античної Греції та Риму. Ароматерапевти застосовують ефірні олії, їх розчини в рослинних оліях (жирах), гідрозолі. Ефірні олії додають у воду для ванн, використовують в аромалампах і в композиціях для масажу. Кожен із таких методів дозволяє корисним речовинам проникати в організм різними шляхами: через органи дихання або шкіру. Коли людина приймає ароматичну ванну, то отримує подвійний

ефект: і вдихання, і проникнення через шкіру. Вважається, що застосування ароматерапії дає чудові результати при лікуванні людей різного віку, страждаючих від найрізноманітніших порушень — від серйозних захворювань до звичайних простуд. Деякі олії є ефективні антисептики, а інші, як, наприклад, лаванд не, чайного дерева і геранієве, добре діє проти інфекцій вірусів, бактерій, грибків. Ароматерапія може принести швидке полегшення людині, яка піддалась стресам, депресії, гніву, покращують самопочуття. Для лікування хвороб серцево-судинної системи, вроджена аномалія серця, хронічний тонзиліт використовуються такі ефірні олії олія евкаліпта, чебрецю, розмарину, олії валеріани, собачої кропиви, лаванди, меліси, м'яти, лимона, майорану. Для розладів нервової системи, вегето-судинна дистонії використовують ефірні олії лаванди, меліси апельсина, ромашки

Арттерапія – це лікування за допомогою залучення дитини до мистецтв. При цьому дитина навчається спілкуватись з навколишнім світом на рівні екосистеми, використовуючи образотворчі, рухові та звукові засоби. Вона має змогу самостійно висловлювати свої почуття, потреби та мотивацію своєї поведінки, діяльності і спілкування, необхідні для її повноцінного розвитку та пристосування до навколишнього середовища. Основна увага при проведенні корекційної арттерапії приділяється ставленню дитини до своєї діяльності, своїх малюнків, гри на музичних інструментах тощо. Головне завдання педагога спрямоване на розвиток мотивації дитини до діяльності, відбір прийомів арттерапії для кращого формування мотиваційної сфери у дітей з різними формами органічного ураження нервової системи. Арттерапію, як методику корекції, доцільно використовувати в комплексі функціонально-системної медико-соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Застосування арттерапії підвищує пізнавальну активність дітей, сприяє сенсорному та руховому розвитку, концентрує увагу. Крім того, арттерапія дозволяє здійснювати більш ефективний вплив на формування емоційної сфери, спонукає до подальшого розвитку компенсаторних властивостей збережених функціональних систем. Наприклад: червоний колір його фізіологія: Добре лікує травну систему, забезпечує її роботу. В основному впливає на перебіг жовчі, яка грає роль в поглинанні і переварюванні жирів. Покращує пам'ять. Жовтий колір його психологія : Наводить відчуття в рух, звільняє від негативу, який підриває упевненість в своїх силах. Допомагає легше сприймати нові ідеї і приймати різні точки зору. Він сприяє кращій самоорганізації і концентрації думки. Для дітей: підвищує пізнавальний інтерес. Можна використовувати для дитячих кімнат, але в обмеженій кількості, інакше діти не зможуть спокійно заснути. Голубий колір і його психологія: цей колір пов'язаний з інтелектом і умінням утихомирювати за допомогою слів. Чесність і щирість також пов'язані з блакитним кольором. За допомогою блакитного можна відмовитися від зовнішнього світу і, залишившись наодинці зі своїми думками, споглядати і спокійно роздумувати.

Фітотерапія, як наука про застосування лікарських рослин для лікування хвороб і для їх профілактики, заснована на трьох джерелах: народної традиційної медицині, експериментальної фармакології і токсикології лікарських рослин та клінічної фармакології. Лікування лікарськими рослинами або частинами, що застосовуються свіжої або висушеної форми; отриманими з них соками, сиропами або витяжками, водними, спиртовими, спиртоводними, спиртоєфирними, масляними, гліцеринові та іншими, виготовленими за технологіями, що забезпечують наявність в них можливо більшої частини містяться в рослинній сировині біологічно активних та інших супроводжуючих їх речовин. Переваги фітотерапії мають: перш за все слід мати на увазі значно більш рідкісні і значно легші за характером і вираженості спостерігаються

побічні явища і токсичні дії. Підставою вважати рослинні біологічно активні речовини менш токсичними і викликають більш рідкісні і легші за ступенем небажані побічні явища є той факт, що вони, на відміну від синтетичних, одержуваних в лабораторії хімічних речовин, є продуктами живих організмів, хоча і рослинних. По-друге, необхідно підкреслити, що фітотерапевтичні засоби незрівнянно більш дешеві, а тим самим і проведені ними лікування більш дешеве. Не позбавлений значення і той факт, що лікування фітотерапевтичними засобами можна проводити легко, включно і в домашніх умовах. Отже, вона характеризується вираженою доступністю. Перераховані переваги фітотерапії набувають своє справжнє значення, коли їх оцінюють на тлі задовільною результативності цього лікування при правильному його проведенні. Недоліки фітотерапії є те що, це збільшення дозування. По-друге, слід відзначити ще й обставина, що в свою чергу також несе ризики. Мова йде про те, що в популярній медичній літературі, виданій в останні роки, приводять незмінні дані про 15-20 видів отруйних рослин. Відносна сталість цього списку створює не зовсім правильне уявлення про те, що не включення в нього рослини - безпечні. Таким чином хронічно створюване притуплення пильності щодо низки цих, уявно безпечних рослин, криє в собі небезпеку, а було б корисно і необхідно знати, що до цих пір токсичність багатьох лікарських рослин до цих пір ще погано вивчена і це може призвести до даного захворювання, терапевтичні шанси дуже сильно зменшуються або повністю зникають. Фітотерапія по своїй суті відрізняється вираженням синтетичним характером. Тому лікар, що застосовує фітотерапію, зобов'язаний мати знання в області: ботаніки лікарських рослин, хімічних та фізико-хімічних властивостей що містяться в них біологічно активних речовин - алкалоїдів, глікозидів, флавоноїдів, кумаринів, ефірних масел та інших і супроводжуючих їх інших рослинних продуктів; про сутність технологічних процесів їх екстракції і приготування фітотерапевтичних засобів; фармакологічних ефектів та токсичних дій, які надають ці кошти: клініки та діагностики захворювань, що є об'єктом фітотерапевтичного впливу, щоб забезпечити підбір хворих, нозологічних одиниць і їх форм. Виконання цих вимог є необхідною умовою для успішного проведення фітотерапії

В.О. Сухомлинський все ці терапії він поєднував з музикотерапією та інші та іншими формами психологічного впливу. Музикотерапія це спеціалізована форма психотерапії, яка заснована на музиці. Музикотерапія як цілісне використання музики в якості основного та ведучого фактора дії на розвиток дитини включає такі напрями, як вокалотерапія (співи), музикотерапія в рухах (танці, музично – ритмічні ігри), музикування на музичних інструментах. Діти милувалися красою природи, слухали спів пташок, прислухалися до шелесту листя, шуму вітру, спостерігали за фарбами сонця, веселки після дощу, раділи кольором стиглого винограду і ласували його ягодами і т.п. Аналізуючи все вищезазначене, можна сказати що

У роботі з дошкільнятами ми використовували різні терапії які використовував Василь Сухомлинський а саме: природотерапію, вкусотерапію, арттерапію, фітотерапію, з метою позитивного емоційного впливу, і досягнення ефекту активізації в мовних та інших психічних процесів, а також поліпшення стану здоров'я дітей. Аналізуючи вищезазначене, можна сказати, що досвід В.О.Сухомлинського його різні види терапії набувають актуальності в нас час.

Список використаної літератури

1. Ликова І.О. Програма з художнього виховання, навчання і розвитку дітей 2 – 6 років. Кольорові долоньки / Ликова І. О. // Ранок. – К. 2008. – 300с.
2. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори. – К. 1980. – 264 с.

Мельничук Дарина Юрївна,
студентка V курсу ННІ педагогіки;
Ямчинська Г.В., заслужений працівн. культури України
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ВИХОВАННЯ КОЛЬОРИСТИЧНОЮ СИМВОЛІКОЮ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мета статті полягає в тому, щоб виявити психологічний та фізіологічний стан дитини під час впливу різних кольорів на її здоров'я, настрої та уподобання у виборі кольорів у своїх живописних роботах, позитиви і недоліки впливу. Поняття колір розглядали такі психологи, як Гегель, Гете, В. Кандинський. Вони вводили колір у межі предметної області психології, де значення традиційно розглядається і вивчається в ряді таких власне психологічних об'єктів, як мотив, емоція, відображення. Образ колір ( ) — суб'єктивна характеристика **світла**, яка відображає здатність людського **зору** розрізняти довжину хвилі **електромагнітних коливань** у області **видимого світла**. Кольори спектру розглядаються як 7 барв веселки. Ми ж розглядатимемо з дошкільниками 12 кольорів хроматичного кола: червоний; помаранчевий; жовтий; зелений; смарагдовий; бірюзовий; блакитний; індиго (синій); фіолетовий; пурпуровий; чорний; білий.

Червоний. Ключові значення і символіка: вогонь жара; життя; енергія; активність; воля; боротьба; пристрасть; агресія; гнів. Орган, з яким асоціюється кров. Психологія і колір: відчуття захисту від небезпеки, упевненість у завтрашньому дні, допомагає простіше впоратися з неприємностями, формує лідера. Позитивно впливає на негативні психічні стани. Червоний колір стимулює нервову систему, вивільняє адреналін, покращує кровообіг, підвищує кількість червоних тілець у крові. Не застосовувати запальним і схильним до агресії людям. Краще застосовувати червоний колір у поєднанні із зеленим або блакитним кольорами, а при лікуванні червоним кольором завжди закінчувати сеанс дією цих холодних кольорів.

Помаранчевий. Ключові значення помаранчевої символіки: швидкість; ритм; радість; емоції; чуттєвість; лідер; життєрадісність; товариськість; залежність; розпещеність. Психологія і колір: очищає від неприємних відчуттів, допомагає прийняти негативні події в житті (наприклад, розрив стосунків або втрата близької людини), допомагає пробачити іншу людину, відпустити нерозв'язну ситуацію. Якщо ви знаходитесь в безвиході й боїтеся змін, які відкриють нові горизонти в житті, зверніться до помаранчевого кольору. Допомагає при негативних психічних станах: апатія, нудьга, туга. Фізіологія і колір: знаходиться між червоним і жовтим кольорами спектру, тому володіє властивостями цих двох кольорів. Наділяє енергією як червоний і сприяє розумовому процесу, як жовтий колір. Так само як стакан апельсинового соку, тонізує і заряджає енергією на весь день. Сприяє травленню і засвоєнню корисних речовин у їжі (наприклад, засвоєння вітаміну С). Лікує захворювання: втрату апетиту, розлад шлунку, спазми, астму, жовчні камені. Не рекомендується: якщо ви насолоджуєтеся життям, не використовуйте помаранчевий колір. Надлишок помаранчевого кольору може призвести до самовдоволення і ліні.

Жовтий. Ключові значення і символіка: сонце; день; свобода; свято; веселість; терпимість; упертість; критичність; занепокоєння; зрада. Орган, з яким асоціюється: сонячне сплетення (зв'язує кишечник, печінку і жовчний міхур). Психологія і колір: приводить відчуття в рух, звільняє від негативу, який підриває упевненість у своїх силах. Допомагає легше сприймати нові ідеї і приймати різні точки зору. Він сприяє кращій самоорганізації й концентрації думки. Для дітей: підвищує пізнавальний інтерес. Можна

використовувати для дитячих кімнат, але в обмеженій кількості, інакше діти не зможуть спокійно заснути. Якщо ви хочете, аби ваші гості відчували себе невимушено і веселилися від душі, прикрасьте жовтими предметами. Допомагає при негативних психічних станах: творчий блок, депресія, занижена самооцінка, песимізм. Фізіологія і колір: добре лікує травну систему, забезпечує її **роботу**. В основному впливає на перебіг жовчі, яка грає роль у поглинанні й переварюванні жирів. Покращує пам'ять.

Зелений. Ключові значення і символіка: природа; життя; віра; гармонія; екстравертність; природність; доброта; м'якість; іпохондрія; егоїзм. Психологія і колір: є проміжним між чорним і білим кольорами, тому вважається нейтральним кольором. Орган, з яким асоціюється: серце. Психологія і колір: коли ми думаємо про зелений колір, ми уявляємо ліс, дерева, траву. Внаслідок того, що зелений об'єднує нас з природою, він допомагає нам бути ближче один до одного. Коли вам бракує зеленого кольору, ви позбавляєтеся гармонії. Допомагає при негативних психічних станах: неврівноваженість, злість, грубість, скутість в емоціях і відчуттях. Фізіологія і колір: найчастіше серцеві напади виникають із-за емоційних проблем, що скупчилися. Лікує захворювання: хвороби серця, бронхіт і хвороби легенів, грип, клаустрофобія. Не рекомендується: в тому випадку, якщо вам треба швидко приймати рішення, оскільки зелений розслабляє.

Смарагдовий. Ключові значення і символіка: благополуччя; солідність; ізоляція; вимогливість; послідовність. Це один із найпозитивніших кольорів спектру, він наділяє відчуттям матеріального благополуччя і відчуттям вдячності за все, що ми маємо. Співвідноситься з умінням брати і віддавати вільно, аби постійно знаходитися в гармонії. Як і останні темні відтінки зеленого, смарагдовий сприяє заспокоєнню. Цей колір усуне будь-який дисбаланс у вашому організмі.

Бірюзовий. Ключові значення і символіка: Хвиля; лагуна; дощ; очищення; еволюція; зміни; спокій; стриманість; збентеження; пихатість. Орган, з яким асоціюється: горло, щитовидна залоза. Психологія і колір: цей колір пов'язаний з інтелектом і умінням утихомирювати за допомогою слів. Чесність і щирість також пов'язані з блакитним кольором. За допомогою блакитного можна відмовитися від зовнішнього світу і, залишившись наодинці зі своїми думками, споглядати і спокійно роздумувати. При заняттях медитативними практиками корисно запалювати блакитну свічку або блакитну лампу. Сприяє креативності. Допомагає при негативних психічних станах: сором'язливість, страх говорити, погані стосунки. Фізіологія і колір: при безсонні допоможе заснути, оскільки діє розслаблююче. Має протизапальну дію. Блакитний звужує і охолоджує. Лікує захворювання: підвищений артеріальний тиск, лихоманка, ларингіт, порізи, укуси комах, опіки, фригідність, мігрень, викликана стресами, дитячі хвороби – хворобливе прорізування зубів, кір, свинка. Надлишок блакитного може привести до маніпулювання людьми, скандалів і розбіжностей.

Індиго (синій). Ключові значення символіка: мир; глибина; бачення; мудрість; тиша; спокій; пригноблення; занепокоєння; ідеалізм; фанатизм. Орган, з яким асоціюється: гіпофіз, "третє око". Психологія і колір: розвиває психічні здібності. Очищає мислення, звільняє від тривог і страхів, дозволяє почути внутрішній голос і прийняти правильне рішення (інтуїція). З індиго простіше переходити на тонші рівні свідомості. Фізіологія і колір: лікує глухоту, катаракту, кровотечі, безсоння. Допомагає при ангінах, ревматизмах. Не рекомендується: схильним до сезонних депресій. Попередження кольором користуватися дуже обережно, оскільки він впливає на ендокринну систему.

Фіолетовий. Ключові значення і символіка: мудрість; духовність; містика; натхнення; артистизм; благородство; закон; влада; фанатизм; відчуження; смерть. Орган, з яким асоціюється: права півкуля мозку, шишковидна залоза. Психологія і колір: величний колір, завжди присутній в одязі королів і духівництва. Це колір натхнення, який властивий цілителям і творчим особам. Він допоможе навчитися приймати що все відбувається з вами із спокійним серцем, заспокоїти душу і наситити її енергією натхнення. Фіолетовий об'єднує тіло і мислення, матеріальні потреби з потребами душі. В людей з переважанням фіолетового кольору в аурі виходять умілі цілителі, а якщо вони займаються творчістю, то їх твори відрізняються природністю і мовою, яка зрозуміла кожному. Допомагає при негативних психічних станах: невроз, втрата віри, відчай, втрата самоповаги. відчуття внутрішньої спустошеності, неможливості знайти мету подальшого існування. Фізіологія і колір: насичує енергією надниркову і нирки, допомагає їм очищати кров від шкідливих речовин, діє як проносне. Візуальна температура цього кольору близька до температури людського тіла – 37 градусів.

Чорний. Ключові значення і символіка: Ніч; спокій; пійма; таємниця; виклик; печаль; придушення; смерть. Це не колір, тому що чорний поглинає світло. Будучи протилежністю білого кольору, грає величезну роль в нашому житті. Врівноважує білий колір (без пійми немає світла, інь і ян). Співвідноситься з нескінченністю, з жіночою життєвою силою. Але може заважати змінам. Психологія і колір: чорний обдаровує відчуттям власної гідності і влади, проте, може послужити перешкодою у відносинах між людьми. Його завжди краще доповнювати іншими кольорами. Чорний з іншими кольорами може створювати сильні енергетичні поєднання: наприклад: червоно-чорний: фізична, сексуальна сила; рожево-чорний: високе соціальне положення; жовто-чорний: розумова перевага. Чорний володіє і захисними властивостями. Коли ми відчуваємо свою уразливість і нам потрібний захист або коли ми відчуваємо потребу наодинці, ми удаємося до допомоги чорного кольору.

Білий. Ключові значення і символіка: чистота; порожнеча; цнотливість; невинність; зосередженість; відчуженість; самота. Це позитивний колір, що містить в собі всі кольори спектру. Білий колір співвідноситься з духовністю. Психологи і цілителі часто удаються до допомоги білого кольору в роботі з пацієнтами. Білий заряджає енергією і очищає. Коли ви невпевнені, який колір вам личить для лікування або вживання в повсякденному житті, зверніться до білого кольору. Білий, так само як і чорний колір, рекомендується використовувати в поєднаннях з іншими кольорами. Надлишок білого кольору може привести до відчуття переваги або до відчуття власної неповноцінності.

Отже, спираючись на програму «Мистецька абетка», ми провели такий експеримент. Взяли тему «Весняні квіти» і запропонували дітям намалювати весняні квіти. Задали питання: Що жовтим і помаранчевим кольором ви хотіли б передати на малюнку? (Сонце; промінчики; пелюстки квітки). Що зеленим кольором можна передати? (травичку; листочки). З теми «Підводний світ» діти намалювали рибок, море, і це зобразили синім, смарагдовим, бірюзовим, фіолетовим кольором. Тема «Зимова ніч» – діти використовували такі кольори: чорний і білий). Завдяки цьому експерименту ми перевірили досвід дітей і знання кольорової гами.

Список використаної літератури

1. Артем'єва Е.Ю. Основи психології суб'єктивної семантики / Артем'єва Е.Ю. – М., 1999. – 350 с.
2. Стимуляція здоров'я та інтелекту. – Чепига М.П.К., 2006. – 300 с.
3. Пономарев Я. А. Психология творчества / Пономарев Я. А. // Тенденции развития психологической науки. – М.: Наука, 1988. – С. 21-25.
4. Тэрнер В. Проблемы цветовой классификации в примитивных культурах / Тэрнер В. // Семиотика и искусствоведение. – М.: Мир, 1972. – С. 60-81.

Міщанська Тетяна Йосипівна,
вихователь,
(ДНЗ № 16 м. Житомира)

ТЕАТР НА НИТОЧЦІ

*„Емоційне сприйняття – це взагалі азбука всякого виховання;
тільки той, хто оволодів нею в дитячі роки,
здатний швидко і свідомо читати світ людини”.*

Василь Сухомлинський

Організація дозвілля людей різного віку, виховання всебічно розвиненої людини – все це є мистецтвом театру. Ми знаємо, що театр – це мистецтво дійства, яке притаманне всім видам і жанрам театрального мистецтва; це мистецтво колективної творчості. Бо над виставою працює великий колектив (режисер, художник, композитор, актор, костюмер тощо), усі вони нерозривно пов'язані між собою, і лише в результаті спільної праці створюється вистава. Мета всіх, хто створює театр, – донести до глядачів зміст зображених подій, сприяти розкриттю сценічних образів, отримати емоційне сприймання.

Дуже велику роль театральне мистецтво відіграє в дошкільному віці. Дошкільнята дуже люблять театралізовані ігри, адже вони близькі до сюжетно-рольових ігор: діти із задоволенням приєднуються до гри, сміються, коли сміються персонажі, або сумують разом з ними, плачуть над невдачами улюблених героїв, приходять їм на допомогу, відповідають на запитання ляльок, дають їм поради і виконують їх прохання. Перевтілюються у різноманітні образи. Під час театралізованих ігор малюк почуває себе вільно, розкуто, що дозволяє використовувати такі ігри як дієвий педагогічний засіб, який впливає на розвиток особистості дитини.

У практичній діяльності ми, педагоги, виділяємо дві основні групи театралізованих ігор: режисерські та ігри-драматизації. До режисерських ігор належить настільний театр, тіньовий театр на фланелеграфі. До ігор-драматизацій належать: ігри-драматизації з пальчиками, ігри-драматизації з ляльками бі-ба-бо, ігри-імпровізації.

У базовому компоненті нової редакції в освітній лінії „Дитина у світі культури” (в розділі „театрал”) в змісті „Театральна” вказано „Виявляє особисту позицію, інтегровані навички під час перевтілень у сценічний образ (позитивний, негативний) створює його за допомогою експресивних засобів...”.

Тематика і зміст театралізованих ігор мають моральну спрямованість, яка є у будь-якому літературному творі, казці й повинна знайти місце в імпровізованих виставах. Улюблені герої стають для дошкільника зразком для наслідування: діти із задоволенням перевтілюються в улюблений образ і привласнюють собі його характерні риси. Самостійне розігрування дітьми ролей дозволяє формувати досвід моральної поведінки, вміння чинити відповідно до певних моральних норм. При цьому вони поряд із позитивними героями можуть наслідувати і негативних героїв. Ми – вихователі – вчимо об'єктивно оцінювати свої вчинки і не тільки наслідувати позитивних чи негативних героїв, а й уміти контролювати свою поведінку.

Безперечно, кожен образ, створений дитиною, є неповторним, тому що в ньому поєднуються характерні риси особистості дитини з рисами того, чи іншого героя. Якщо вони не збігаються, однолітки допомагають, підказують, як саме необхідно виконати роль, щоб бути схожим на персонажа, а тому дитина непомітно для себе набуває позитивних рис даного героя.

Різноманітність тематики, засобів зображення, емоційність театралізованих ігор дозволяють використовувати їх для розв'язання завдань основних освітніх ліній: дитина у соціумі, дитина у природному довкіллі, дитина у світі культури, мовлення дитини і т.д.

Якщо уміло поставити запитання і проблемні завдання під час підготовки до театралізованих ігор, це спонукатиме дітей до творчого мислення, аналізу складних ситуацій, висновків та узагальнень, а також удосконалення мовленнєвих навичок. Естетично впливає на дітей і оформлення того чи іншого театралізованого дійства, їх активна участь у створенні атрибутів і декорацій.

Отже, ми підійшли до пріоритетного напрямку роботи дошкільного навчального закладу на сучасному етапі щодо розвитку творчих здібностей дитини – оновлення змісту навчально-виховного процесу, що виявляється у створенні належних умов забезпечення розвивального середовища; своєчасному виявленні природних задатків, здібностей і схильностей малюка; інтеграції суспільного та сімейного виховання; формуванні готовності педагога до інноваційної діяльності.

Керуючись такими пріоритетними напрямками, спрямовуючи освітній процес на розвиток творчої особистості, бачачи прагнення дітей до творчої різноманітності, нами було створено новий театр – „театру на ниточці”, який належить до режисерського театру.

Організуюючи „театр на ниточці”, було поставлено мету:

- ☐ спонукати дітей відбивати у виконавчій діяльності свої враження від сприймання навколишньої дійсності, літературних та музичних творів;
- ☐ розвивати здатність до перетворення, образної взаємодії;
- ☐ формувати досвід моральної поведінки;
- ☐ розвивати креативні здібності;
- ☐ формувати вміння створювати прекрасне;
- ☐ творчо застосовувати художньо-мовленнєвий і музично-пластично-пісенний досвід.

„Театр на ниточці” було створено з покидькового матеріалу: коробок, які створюють у дітей уявлення театральної лінії-сцени з декораціями на задньому плані та розрізом зверху для закріплення фігурок. Самі фігурки площинної форми – це ляльки-силуети, які кріпляться на ниточку і прив'язані до палички, яка в свій час знаходиться над отвором міні сцени зверху. Тримавши паличку, можна „водити” лялькою-силуетом по всій міні-сцені.

Театр зацікавив дітей з перших спроб. Я розігрувала прості забавлянки, потішки, приспівочки, пісеньки, вводючи все нових героїв. Вчила діток II молодшої групи відгадувати загадки.

- Хто це пісеньку таку
Нам співа „Ку-ку-рі-ку!?”

Діти: Півник.

І на міні-сцені з'являється півник, який „пересувається” і „голосно співає” „ку-ку-рі-ку!”

- Куд-кудах-тах-тах!”
Знесла яєчко в кущах.
Хто це?

Діти: Курочка.

З'являється курочка, а вихователь продовжує:

- Ой ходила квочка на горі.
Загубила пір'ячко у траві,
Там дітки гуляли,

Пір'ячко збирали,
В подушечки складали.

- Дітки, як квочка кличе курчат?

Діти: Ко-ко-ко!

З'являються курчата. Діти плещуть, радіють.

Коли дійшла черга до казок, малюки активно мені підспівували, раділи різним епізодам, „водили” лялькою-силуетом по міні-сцені під мій словесний супровід.

У середній групі я стала залучати дітей до дій у „Театрі на ниточці”.

За допомогою вірша „Джміль”, який промовляє дорослий, дитина водить лялькою-силуетом джмеля по всій міні-сцені, злегка коливаючи ним.

Джміль літає волохатий

У садочку біля хати:

Джу-джу-джу, джу-джу-джу!

Хто ще спить? Я розбуджу!

Під дружній спів дорослого і дітей пісеньки „Лісова ялиночка” дитина опускає ниточку з ялинкою і закріплює її в нерухомому положенні, далі маніпулює ляльками-силуетами Зайчика та Діда Мороза, злегка коливаючи ними, та водячи по міні-сцені. Наприкінці ми всі разом водимо хоровод.

Діти розігрували прості діалоги, завчені у процесі вивчення казок, оповідань, віршів, на основі набутих навичок „ведення” ляльок і вже в кінці навчального року вільно показували „Ранкову казочку”.

У старшій групі діти разом обігрували прості сценки, де використовували декілька міні-сцен. Так, наприклад, драматизуючи добре знайому казку „Зайчикова Хатка”, малята емоційно передавали зміст сценарію й тієї міні-сцені, яка на даний час була потрібна.

Працюючи з батьками над завданням „Створи казку разом з дитиною”, використовуючи казкотерапію, я відібрала казочку „Казка про примхливу квіточку”. Розуміючи важливість питання роботи з освітньої лінії „дитина в природному довкіллі”, я вирішила написати сценарій до цієї казки та розучити з дітьми. Вистава користувалася успіхом у батьків і у дітей нашого садочка.

Так ми запропонували залучити нашу виставу до навчально-виховного процесу в інших групах, оскільки це сприяє загальному, розумовому, мовленнєвому, моральному, пізнавальному, естетичному вихованню дошкільників. У тематичні тижні, пов'язані з природою, на заняттях за темою „Взаємозв'язок в природі”, або „кругообіг води”, ми показували свою казочку як закріплення вивченого матеріалу.

Широкого застосування в „Театрі на ниточці” набули ігри-імпрровізації. Діти граються і створюють свій твір безпосередньо під час виконання. Хоч такі ігри і складні, вони найбільш цікаві: діти втілюють власний задум і фантазію, вводять різні інтонації, підвищують емоційний рівень сприйняття, розвивають творчу уяву.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що завдяки театралізованій діяльності розвивається пізнавальна культура дитини, розширюються уявлення про особливості образотворчого та музичного мистецтва, які супроводжують сценічне дійство; вдосконалюються психічні процеси (пам'ять, уява, мислення), розширюється світогляд та мовленнєве спілкування. У дітей формується вміння творчого самовираження, розвивається здібність до використання прийомів імпрровізації, прагнення до перевілювання, вміння від простого наслідування перейти до творчого самопрояву.

Мусевич Лариса Леонідівна,

вихователь-методист

(Дошкільний навчальний заклад (ясла- садок)
комбінованого типу № 28 „Казка” м. Бердичева)

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ВЛАСНОГО ЗДОРОВ'Я У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Важливість виховання здорового способу життя у дошкільників обумовлена розумінням, що лише з самого раннього дитинства можна прищепити основні знання і навички з охорони здоров'я, які згодом перетворяться у важливий компонент загальної культури людини і вплинуть на формування здорового способу життя усього суспільства. Саме у дошкільному віці закладається майбутній потенціал здоров'я, це важливий час для виховання здорового способу життя. Діти дошкільного віку вже здатні розуміти й усвідомлювати залежність стану здоров'я від способу життя.

Педагогічний процес з формування ціннісного ставлення до власного здоров'я у дітей дошкільного віку передбачає розкриття істотних зв'язків, залежностей, які існують між станом здоров'я людини та способом життя, рівнем знань про здоров'я, настроєм, стосунками з іншими людьми. Пріоритети в загальній системі роботи мають відповідати завданням навчально-виховної діяльності. Основним завданням у цьому напрямку є розвиток у дітей усвідомлення цінності здоров'я і здорового способу життя, що сприяє становленню активної особистості. Дитина, у якої буде сформоване сприйняття власного здоров'я як особистісної цінності, намагатиметься свідомо коригувати свою поведінку щодо здорового існування. Тобто, буде бережно ставитися до власного здоров'я і здоров'я оточуючих, прагнути до адекватного сприйняття знань і навичок з його охорони, прагнучиме до їх втілення у повсякденне життя. Для досягнення цієї мети потрібно спрямувати освітній процес на виконання наступних завдань.

Систематизувати знання дітей про:

- ❖ фізичну сферу здоров'я (будову тіла, функції органів тіла, засоби збереження здоров'я тощо);
- ❖ психічну сферу здоров'я (почуття, емоції, керівництво ними);
- ❖ соціальну сферу здоров'я (залежність стану здоров'я від умов життя, правила поведінки в суспільстві, негативний вплив шкідливих звичок на здоров'я тощо).

Сформувати вміння та навички:

- ❖ У фізичній сфері здоров'я: самостійно піклуватися про власне здоров'я, орієнтуватися у показниках свого фізичного стану, використовувати знання про функції органів тіла у різних видах діяльності.
- ❖ У психічній сфері здоров'я: зосереджуватися на приємних спогадах, використовувати їх для покращення настрою, контролювати негативні емоції.
- ❖ У соціальній сфері здоров'я: оцінювати життєві ситуації, прогнозувати результати діяльності, наслідки поведінки, безконфліктно спілкуватись, піклуватися про хворих, з повагою ставитись до здорових.

Розвинути установки до:

- ❖ самостійного виконання оздоровчих процедур;
- ❖ прояву позитивних емоцій у процесі творчої діяльності;
- ❖ дотримання здорового способу життя.

Одним із актуальних завдань у роботі з дітьми є забезпечення кваліфікаційної допомоги щодо надання їм знань про основи здоров'я, вироблення навичок збереження, зміцнення і відновлення їх фізичного, психічного і соціального здоров'я. Для реалізації

цього завдання доцільно залучати до співпраці лікарів (педіатрів, стоматологів), психолога, соціального педагога, які проводять з дітьми практичні заняття.

Видатний педагог В.О. Сухомлинський з цього приводу писав : „Я не боюся ще й ще раз повторити : турбота про здоров’я – це найважливіша праця вихователя. Від життєдіяльності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили”.

Навчально–пізнавальна діяльність з формування у дошкільників ціннісного ставлення до власного здоров’я базується на таких принципах :

- науковості (усі відомості, що пропонуються дошкільникам ґрунтуються на науковому фактичному матеріалі);
- доступності (наукова інформація адаптується до сприймання дітьми, виробляється логічна структура);
- наочності (інформація, що надається дітям, супроводжується демонстрацією наочного матеріалу, проведенням дослідів, закріплюється прикладами з життя дітей, використовуються літературні джерела та художньо - образне слово);
- системності (нові знання повинні базуватися на загальних знаннях, які вже мають діти, сприяти формуванню в дошкільників уявлень і понять щодо фізичної, психічної та соціальної сфери здоров’я);
- урахування індивідуальних особливостей дітей (обов’язково враховуються індивідуальні можливості кожної особистості);
- активності особистості (теоретичні знання закріплюються в практичній діяльності, створюються умови для самостійного пошуку дітьми фактичного матеріалу щодо формування складових здоров’я).

Для формування компетентності дітей у сфері фізичного здоров’я щоденно планується і проводиться освітня робота, використовуються дидактичні ігри, посібники, художні та фольклорні твори, ілюстрації, створюються умови для самостійного визначення дітьми функцій органів тіла, а саме: проводяться досліді, експерименти, пропонується виконання дітьми гігієнічних і загартовуючих процедур, у ході сюжетно – рольових ігор „Сім’я”, „Дитячий садок”, „Лікарня,, „Перукарня” закріплюються назви органів тіла і правила догляду за ними. У процесі спілкування слід доводити дітям доречність щоденного виконання фізичних вправ і дотримання рухового режиму, розкривати їх роль у розвитку організму дитини; підтримувати бажання дошкільників організовувати рухливі ігри, придумувати власні загально-розвивальні вправи. Необхідно постійно акцентувати увагу дошкільників на культурі споживання їжі; давати їм поняття про доцільність дотримання режиму харчування; пояснювати значення окремих продуктів для зміцнення і збереження власного здоров’я. Бажано проводити всю роботу з валеології в цікавій формі. Для цього слід використовувати ігри-заняття, нескладні досліді, спостереження, ігри, розваги, читання художньої літератури, загадки, кросворди, різноманітні види наочного матеріалу. Але валеологічні знання лише тоді матимуть цінність, коли будуть трансформовані у навички здорового способу життя, а цей процес відбуватиметься лише за умови активного використання дітьми отриманих знань в ігровій, зображувальній, мовленнєвій, театралізованій, дослідницькій, трудовій і повсякденній діяльності.

Для формування компетентності дітей у сфері психічного здоров’я бажано створити в групі атмосферу шанобливого ставлення до людини, яка вміє підтримувати на належному рівні власне здоров’я та здоров’я інших людей. Середовище, у якому перебувають діти, має бути максимально наближене до домашньої обстановки, можна також організувати у групі куточок релаксації. Слід постійно надавати дітям знання про

емоції людини, розвивати вміння контролювати власні негативні емоції, у повсякденному житті закріплювати правила ввічливої поведінки. У ході сюжетно-рольових ігор „Сім'я”, „Дитячий садок”, „Лікарня”, „Перукарня”, „Театр”, моделювати життєві ситуації різної емоційної спрямованості. Для формування компетентності дітей у сфері соціального здоров'я пояснити дітям, що дотримуючись здорового способу життя, вони зможуть краще пристосовуватися до умов навколишньої дійсності, легше навчатимуться у школі, зможуть радіти спілкуванню з однолітками і дорослими.

Постійно надавати дітям можливість за власним бажанням моделювати з друзями ситуації, які сприяють формуванню соціального здоров'я. Педагог має з повагою ставитися до ініціатив, ідей, побажань дошкільників з питань формування знань про здоров'я, включати їхні пропозиції в подальшу навчально-виховну роботу. З цією метою розробити ситуації за темами: „Етикет у житті людини”, „Я, сім'я і всі люди”, „Я і мої друзі” тощо. Під час занять, самостійної художньої діяльності, можна запропонувати дітям скласти казки і створити малюнки про те, що допомагає бути здоровим, про чуйність, байдужість, про звички, які зберігають і які руйнують здоров'я. До роботи з формування в дітей ціннісного ставлення до власного здоров'я потрібно залучати батьків вихованців. Батьки завжди хочуть бачити своїх дітей здоровими, але не завжди розуміють залежність стану здоров'я від способу життя.

Спільно з батьками проводяться засідання дискусійних клубів, лекції, консультації „Роль батьків у формуванні й зміцненні здоров'я дітей”, спортивні розваги, батьківські збори „Здоровий спосіб життя в нашій сім'ї”, батьківські фестивалі „Здорова родина – здорова країна”, тренінги, круглі столи „Давайте розберемося спільно, що заважає нашим дітям бути здоровими”, бесіди „Відповідальність батьків за збереження фізичного та психічного здоров'я дітей”. У системі валеологічної роботи доцільно використовувати педагогічні задачі та завдання для батьків, які мають валеологічний зміст.

Для того, щоб навчити дітей жити, успішно діяти у світі, самовизначитися у ньому, потрібно спрямувати свою роботу на формування у дітей, починаючи з дошкільного віку, ціннісного ставлення до себе і свого образу „Я”, одним із компонентів якого є „Я – здоровий”.

Список використаної літератури

1. Денисенко Н. Будьте здорові, діти / Н. Денисенко // Дошкільне виховання. – 1999. – № 3. – С.12-14.
2. Закон України „Про дошкільну освіту”. – К., 2001.
3. Калуська Л. Рости здоровою, дитинко / Л. Калуська. – Івано-Франківськ, 1996. – 121 с.
4. Калуська Л. Валеологія в дитячому садку та вдома / Л. Калуська. – Івано-Франківськ, 1999. – 97 с.
5. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі”. – К.: „Світич”, 2008.
6. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журн. „Дошкільне виховання”, 2003. – 243 с.
7. Родинне виховання: сучасні підходи. – К.: „Шкільний світ”, 2010.
8. Андрущенко Т.К. Дошкільникам про основи здоров'я: навч.-метод. посіб. / Андрущенко Т.К., Лохвицька Л.В. – Тернопіль: Мандрівець, 2007. – 176 с.
9. Денисенко Н. Ф. Впровадження програми з валеології / Н. Ф. Денисенко // Дошкільне виховання. – 1998. – № 9. – С. 7 – 8.

Новицька Жанна Леонідівна,
завідувач ДНЗ № 6 м. Коростеня

ОРГАНІЗАЦІЯ САМООСВІТИ ПЕДАГОГІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК ФОРМУВАННЯ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Важливою умовою модернізації освіти, як зазначено в нормативних документах, зокрема у Законі України „Про освіту” (ст. 56) [1] та „Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті” (ст. 29) [2], є підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їхнє професійне самовдосконалення, постійне підвищення професійного рівня, педагогічної майстерності, загальної культури.

Концепція педагогічної освіти визначила своєю метою „формування педагога, який здатний розвивати особистість дитини і зорієнтований на особистісний та професійний саморозвиток, готовий працювати творчо в навчальних закладах”.

Модель сучасного педагога передбачає готовність до застосування нових ідей, здатність постійно навчатися, бути у постійному творчому пошуку.

Необхідність саморозвитку та самоосвіти педагога, на думку В. Сухомлинського, зумовлена тим, що об’єкт навчання та виховання – дитина – перебуває у стані змін і формування: „повсякчас змінюється, завжди нова, сьогодні не та, що вчора”. Отже, перед вихователем постійно виникає потреба творчого пошуку шляхів і засобів досягнення максимальної досконалості власної діяльності. Проблемі самоосвіти педагога присвячено багато праць ученого: „Завідуючий навчальною частиною школи” (1946), „У тісному зв’язку з практикою” (1949), „Майстерність” (1949), „Забезпечення наступності в навчанні” (1953), „Директор школи – керівник навчально-виховної роботи” (1953), „Годовой план работы школы” (1953), „Дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук „Директор школи – керівник навчально-виховної роботи”” (1954), „Директор і вчитель” (1955), „Директор школи – організатор педагогічного колективу” (1958), „Організація та виховання педагогічного колективу середньої школи” (1966), „Сто порад учителям” (1967), „Листи до сина” (1967), „Методика виховання шкільного колективу” (1968), „Павлівська середня школа” (1969) [4, с.118-122].

Дані наукових досліджень свідчать про те, що майже половина педагогів не володіє знаннями з теорії самоосвіти, не має системи у плануванні самоосвітньої діяльності, не вміє визначити рівень власної професійної діяльності. Виникає потреба в удосконаленні організації та управління самоосвітньою діяльністю педагога.

Розвиток особистості педагога нерозривно пов’язаний з його прагненням до самостійного поповнення своїх знань. Тому самоосвіта педагога є найважливішою індивідуальною формою методичної роботи.

Самоосвіта – це самостійно надбані знання з урахуванням особистих інтересів і об’єктивних потреб дошкільного навчального закладу, із різних джерел – додатково до тих, що здобуті в базових навчальних закладах. Самоосвіту можна визначити як систему і процес надбання необхідних знань, умінь і навичок шляхом самостійних занять на робочому місці чи поза ним. Як процес оволодіння знаннями, вона тісно пов’язана із самовихованням і є його складовою частиною [3, с. 17-19].

Форми самоосвіти різноманітні:

- робота в бібліотеках із книгами, періодичними виданнями, монографіями, каталогами;
- участь у роботі тренінгів, конференцій, науково-практичних семінарів;

- отримання консультацій спеціалістів практичних центрів, профільних кафедр системи післядипломної освіти;
- вивчення і творче застосування досягнень перспективного педагогічного досвіду, упровадження інноваційних розробок;
- ведення власної картотеки з обраної проблеми;
- робота з банком діагностичних і корекційно-розвивальних програм у районних (міських) методичних центрах тощо [4, с.119].

Організація самоосвіти педагога ґрунтується на таких принципах:

- ✓ систематичність і послідовність;
- ✓ зв'язок самоосвіти з практичною діяльністю педагога;
- ✓ взаємозв'язок наукових і методичних знань у самоосвітній підготовці вихователя;
- ✓ комплексне вивчення психолого-педагогічних і науково-методичних проблем, лінгводидактичних засад навчання дошкільників;
- ✓ відповідність змісту самоосвіти рівню підготовки педагога, його інтересам і нахилам [3, с. 17-19].

Лише за наявності таких ознак здійснюється самоосвіта педагога.

Самоосвіта – це перший щабель до вдосконалення професійної майстерності. Ефективність самоосвіти залежатиме від того, наскільки педагог буде послідовним у своєму прагненні до вдосконалення. Важливим є постійне ускладнення змісту і форм роботи над собою, забезпечення конкретних її результатів.

Самоосвіта педагога – свідома діяльність з удосконалення своєї особистості як фахівця: адаптування своїх індивідуальних неповторних якостей до вимог педагогічної діяльності, постійне підвищення професійної компетентності та неперервне вдосконалення якостей своєї особистості [3, с. 17]. А оскільки навчити самого себе значно складніше, ніж когось, вона передбачає методичний супровід. Він має бути багаторівневий і обов'язково – поступовий. На підготовчому етапі велику роль відіграє готовність до постійного зростання, до творчості. Головним етапом підготовки педагога до самоосвітньої діяльності вважається діагностичний. Сучасна педагогіка дає широкий спектр форм і методів діагностики рівня педагогічної майстерності (анкети, опитувальники, тести, програми), які допоможуть визначити рівень методичної підготовки педагога, педагогічної майстерності. Але результативність самоосвітньої діяльності матиме тоді, коли вона правильно спланована. Саме тому виключного значення надаємо програмі самоосвітньої діяльності педагога. За словами В. Сухомлинського, „...немає людей більш допитливих, невгамовних, більш одержимих думками про творчість, як учителі”. Оскільки творчість – „це діяльність, результатом якої є щось якісно нове, неповторне, оригінальне і навіть суспільно-унікальне”, то кожного керівника закладу чи методиста турбує питання: як сформувати здібність до творчої роботи, і як підтримувати світоч творчості, щоб він якомога довше не загасав, і давав плоди. Устремління до творчого зростання педагога знову ж таки сприяє постійна самоосвітня діяльність у поєднанні з стимулюючими факторами. Психологи доводять, що кожна особистість потребує досягнень, більш того, устремління до успіху – процес керований, а до самовдосконалення – природний, даний нам від народження. Стимулювання діяльності творчого педагога є однією з функцій адміністрації закладу. Причому можна виділити зовнішні стимули, які сприяють розвитку творчої активності, які є ведучими. Для педагога це – повага членів колективу, співпраця з дітьми і колегами, доброзичливі стосунки з адміністрацією, підвищення кваліфікації, творча атмосфера у колективі, використання досвіду інформаційної діяльності тощо. Не

останню роль серед умов, що впливають на розвиток творчої особистості, відіграють морально-психологічні умови у садку – відсутність конфліктів, атмосфера взаємоповаги один до одного, пошани й гордості за свою професію, вміння розгледіти творчі здібності педагога, підтримати його і направити діяльність у потрібному напрямку. Навчання педагога не може мати зупинок, перерв, не може закінчуватися. К. Ушинський зазначав „Учитель живе до тих пір, доки вчиться, як тільки він перестає вчитися, в ньому вмирає вчитель”.

У процесі самоосвіти педагог має подбати про:

- зв'язок змісту індивідуального плану з проблемою, над якою працює педагогічний колектив;
- удосконалення знань і вмінь, необхідних для успішної реалізації освітніх завдань;
- підвищення власної педагогічної майстерності в реалізації освітніх завдань.

Технологія організації самоосвіти педагогів містить п'ять етапів:

Перший – установчий, що передбачає створення певного настрою до самоосвітньої роботи, вибір її мети, виходячи з науково-методичної теми (проблеми) закладу, формулювання особистої індивідуальної теми, осмислення послідовності своїх дій.

Другий – навчальний, під час якого педагог ознайомлюється з психолого-педагогічною та методичною літературою з обраної теми.

Третій – практичний, протягом якого відбувається нагромадження педагогічних фактів, їх добір та аналіз, перевірка нових форм і методів роботи, постановка експериментів. Практичну роботу слід поєднувати з вивченням літератури.

Четвертий – теоретичне осмислення, аналіз і узагальнення нагромаджених фактів. На цьому етапі доцільно організовувати колективне обговорення прочитаної педагогічної літератури; звітувати про хід самоосвіти на засіданнях методичних об'єднань; відвідувати з подальшим обговоренням заняття з обраної проблеми та проводити інші колективні форми роботи.

П'ятий – підсумково-контрольний, під час якого педагог підбиває підсумки самостійної роботи, узагальнює спостереження, оформлює результати. При цьому головним є опис проведеної роботи й установлених фактів, їх аналіз, теоретичне обґрунтування результатів, формулювання загальних висновків і визначення перспектив у роботі [4, с.120].

Самоосвіта педагога буде продуктивною за наступних умов:

- ✓ у процесі самоосвіти реалізується потреба особистості у власному розвитку;
- ✓ педагог уміє визначити свої сильні та слабкі сторони, володіє способами самопізнання та самоаналізу, є відкритим до змін;
- ✓ володіє розвинутою здатністю до рефлексії (діяльності особистості, що спрямована на усвідомлення власних дій, почуттів, аналіз цієї діяльності та формулювання висновків);
- ✓ програма професійного саморозвитку, самоосвіти містить у собі можливості дослідницької, пошукової, творчої діяльності;
- ✓ педагог є готовим до творчості;
- ✓ існує зв'язок особистісного та професійного розвитку і саморозвитку.

За словами всесвітньо відомого філософа Джимі Рона, „Формальна освіта допоможе вам вижити, а самоосвіта приведе вас до успіху”.

У системі внутрішнього контролю за самоосвітньою діяльністю передбачається три основні види контролю адміністрації.

Попередній контроль. Він здійснюється на початку навчального року, коли педагоги готуються до нового навчального року й складають плани самоосвіти.

Своєчасні поради та рекомендації адміністрації допоможуть педагогу реально відібрати питання для самостійного опрацювання, зосередити увагу на головних напрямках свого самовдосконалення. Провідний метод контролю – співбесіди з окремими педагогами.

Поточний контроль. Протягом навчального року аналізуються відвідані заняття, проведені виховні заходи з дітьми та батьками тощо. Вивчається творча лабораторія педагога. Адміністрація допомагає осмислити та обґрунтувати вдалі моменти в роботі, а разом з тим – виявити недоліки в роботі, певні труднощі, проаналізувати причини їх появи. В. О. Сухомлинський писав: „На уроці я бачу, перш за все, чим живе вчитель, що він читає, яке місце в його духовному житті займає книга, як він слідкує за досягненням культури”. Отже, кваліфікована допомога, надана на підставі аналізу роботи педагога, надихає його на цілеспрямовану творчу самоосвітню діяльність.

Підсумковий контроль. Здійснюється наприкінці навчального року. Частіше за все відбувається у формі бесіди з педагогами. Бо, як говорив В. Сухомлинський, „Далеко не кожен стане вченим, письменником, артистом. Далеко не кожному судилося винайти порох або велосипед, але майстром своєї справи має стати кожен” [4, с.120-121].

Управління процесом самоосвіти педагогів повинне здійснюватися за такими етапами:

Перший – інформаційно-аналітичний (діалогічний): збирання й аналіз інформації про педагогів, рівень їхньої професійної компетентності та стан самоосвітньої діяльності.

Другий – прийняття управлінського рішення про поглиблення професійної компетентності педагогів через організацію їхньої самоосвітньої діяльності, визначення професійних запитів і об’єктивних потреб щодо різних форм підвищення кваліфікації, в тому числі самоосвіти.

Третій – формулювання цілей і прогнозування результатів самоосвіти, з’ясування з педагогом його прагнень і, відповідно, важливих для нього форм підвищення професійного та загальнокультурного рівнів.

Четвертий – планування діяльності, переведення загальної мети на рівень конкретних завдань особистісного й колективного керівництва педагогічним колективом у різних сферах управлінської діяльності: методичній роботі, проблемному семінарі, індивідуальній роботі з педагогами.

П’ятий – організація самоосвітньої діяльності педагогів з метою їхнього професійного вдосконалення у процесі практичної діяльності.

Шостий – керівництво роботою методичних об’єднань, організація семінарів із самоосвіти педагогів, індивідуальна робота з ними в напрямі розвитку їхньої професійної й громадської самосвідомості.

Сьомий – аналіз ефективності керівництва самоосвітою педагога; виявлення позитивного в діяльності педагогів, узагальнення їхнього досвіду, проведення науково-практичних конференцій, звітів, упровадження інновацій у практичну діяльність [3, с.18-19].

Обов’язковим є контроль за самоосвітою педагогів.

Показники контролю за самоосвітою педагогів:

- ✓ наявність планів, змістова відповідність позицій планів етапам реалізації, конкретність запланованих заходів;
- ✓ відображення у планах державних, регіональних, міських програм та документів.

Дитячий письменник К. Чуковський писав: „Я почуваюся вправі сказати: нехай живе самоосвіта в усіх галузях!.. Лише ті знання міцні і цінні, які ви здобули самі, спонукані власною пристрастю. Усяке знання має бути відкриттям, зробленим вами самими”.

Список використаної літератури

1. Закон України „Про освіту”.
2. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті.
3. Біла К.Ю. Самоосвіта педагогів дошкільного закладу / Ксенія Біла // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2010. – № 2. – 80 с.
4. Калуська Л. Б. Науково-методична робота в дошкільному навчальному закладі: практично-орієнтов. посіб. / Любомира Калуська. – К.: Шк. світ, 2011. – 192 с.
5. Пищик О.В. Самоосвіта – складова професійного навчання / О. В. Пищик. – Педагогічна майстерня. – 2011. – № 9. – 50 с.

Омельченко Юлія Валентинівна, Чижевська Інна Юріївна

студентки V курсу ННІ педагогіки;

Танська Валентина Володимирівна,

канд. пед. наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

**ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ
АВТОРСЬКОЇ КАЗКИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

На сучасному етапі необхідність екологічного виховання зумовлена наявністю світової екологічної кризи, причина якої криється у практичній діяльності людини, що обумовлена її антропоцентричною свідомістю. Основи свідомості, екологічної культури, ставлення особистості до світу природи закладаються в дошкільному дитинстві, що підтверджує вагомість використання цього сензитивного періоду для екологічного виховання особистості [1, с.20-23]. Відповідно до вимог Базового компонента, до кінця дошкільного періоду в дитини мають бути сформовані елементи екологічного світорозуміння, екологічної вихованості, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи. Процес екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку здатна оптимізувати авторська казка, в основу якої покладено конкретні наукові факти, а форма подання інформації залишається казковою.

Метою статті є вивчення особливостей та обґрунтування необхідності використання авторської казки природознавчого змісту як засобу екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Вплив природи на формування особистості розкрито в роботах багатьох учених. Так К.Ушинський, Є.Фльорина, С.Русова, В.Сухомлинський високо оцінювали роль казок у вихованні та розвитку особистості дитини. Психологи О.Запорожець, К.Крутий, Н.Маковецька, А.Осіпова, Д.Соколов висвітлювали можливості використання казки з метою впливу на психічну сферу особистості дошкільника. Сучасні дослідники цієї проблеми Н.Горопаха, Н.Глухова, З.Плохій, Н.Рижова, Н.Яришева зазначають, що основи екологічного виховання закладаються в дошкільному дитинстві. Психологи, педагоги, лінгводидакти вважають казку дієвим засобом виховання й використовують її для розвитку різних сторін особистості дитини [4, с.62-67]. Адже саме у казках втілені яскраві образи у поєднанні з пізнавальною інформацією. Казка – це активна естетична творчість, що охоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю. Авторська казка – це казка, створена одним чи декількома авторами, імена яких як правило відомі. У певному розумінні всі художні твори (художня література) є авторськими казками. У більш вузькому розумінні авторські казки – це ті художні твори, які мають досить простий сюжет (призначені для дітей). У нашій роботі авторська казка

природознавчого змісту виступає засобом екологічного виховання. Образність казки сприяє формуванню перших синкретичних уявлень про ті об'єкти і явища, про які в ній розповідається.

Враховуючи положення дослідників про необхідність забезпечення єдності впливу на інтелектуальну, емоційну, діяльнісну сфери особистості дитини дошкільного віку в процесі екологічного виховання, вважаємо за доцільне використання дитячої природознавчої літератури, яка, з одного боку, сприяє розвитку в дітей уміння бачити красу природи, вихованню почуття любові та позитивного емоційного ставлення до неї; з іншого – збагачує їхні уявлення, розкриває закономірності природних явищ. Особливе значення серед літературних творів про природу має авторська казка природознавчого змісту, в основі якої лежать наукові факти.

Виходячи з аналізу психолого-педагогічних досліджень, можемо стверджувати, що казка розглядається як засіб багатовекторного впливу на особистість дитини: у процесі розумового виховання; естетичного та морального; мовленнєвого розвитку; в логопедичній практиці; як засіб фізичного розвитку та оздоровлення дитини; творчого розвитку; розвитку та корекції психічної сфери тощо.

У нашому дослідженні казка розглядалася як засіб екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку, що за рахунок образності та впливу на почуття дитини забезпечує міцність засвоєння екологічних уявлень, спонукає до екологічно доцільної поведінки та діяльності [2, с.7-9]. Підґрунтям використання казки як засобу екологічного виховання слугувало положення про здатність дітей старшого дошкільного віку відрізняти фантастичні елементи казок від реальності. У процесі екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку доцільно використовувати авторські пізнавальні казки про природу, що мають наукову основу – реальну пізнавальну інформацію про живі організми, їхні потреби, зв'язки між собою і з середовищем існування, про цілісність природи і вплив діяльності людини на неї. Вирішенню завдань екологічного виховання дошкільників максимально сприяють казки Г.Барвінок, В.Біанкі, Г.Беленької, Б.Грінченка, Ю.Дмитрієва, Н.Забіли, О.Іваненко, О.Лопатіної, Н.Павлової, З.Плохій, М.Пономаренко, В.Сутєєва, В.Сухомлинського, О.Толстого, О.Трофимова, Лесі Українки, К.Ушинського, Д.Чередниченко, Ю.Ярмиша й інших.

Вагомість використання авторської казки природознавчого змісту в процесі екологічного виховання дітей дошкільного віку обумовлена тим, що вона має наукову основу, яка дозволяє формувати реалістичні уявлення про окремі об'єкти та явища природи, потреби живих організмів, зв'язки та залежності у природі в багатоступеневій ієрархічній послідовності та єдності; забезпечує цілісність раціонального та емоційного у пізнанні; відповідає характеру мислення та інтересам дитини [3, с.61-63].

У наші дні, коли весь світ перебуває на межі екологічної катастрофи, коли під загрозою майбутнє людства, люди не помічають, що екологічне виховання й освіта – чи не найбільш актуальні питання сучасності. Бережне ставлення до природи і до себе має стати одним із критеріїв оцінки моральних цінностей людства. Найбільш сприятливий період для розв'язання завдань екологічного виховання – то дитинство. Маленька дитина пізнає світ з відкритою душею й серцем, і яким буде ставлення до цього світу, чи навчиться вона бути господарем, що любить і розуміє природу, залежить від її виховання в сім'ї.

Авторських казок про природу досить багато, але не кожна з них буде екологічною казкою. Найчастіше автори казки вирішують розважальні завдання: повеселити, відвернути, розпалити фантазію тощо. Тому автори при відборі змісту не ставлять перед собою мету дати точну наукову інформацію. Характерним прикладом таких казок є

казки Р.Кіплінга („Слоненя”, „Як леопард став плямистим”, „Від чого у верблюда горб” та ін). Автори в цікавій казковій формі дають дітям уявлення: про закономірності природи; про те, що порушення закономірностей в природі може призвести до біди; про окремі особливості поведінки і життя різних представників тваринного і рослинного світу. До таких творів належать казки: „Велике чудо”, „Зимова гулянка”, „Хитрий кульбаба” Н.Павлової; „Сова” В.Біанкі; „Корноушка” Е.Сетон-Томпсона; „Русачок”, „Підземний мандрівник” М.Романової, Л.Толстого „На що потрібні миші”, „Як ходять дерева” та інші. У книзі В.Сухомлинського „Казки школи під голубим небом”, де зміст художніх творів-мініатюр сприяє зародженню у дитячих душах високих моральних, гуманістичних почуттів – любові до своїх батьків, рідних, поваги до людей похилого віку, милосердя до немічних і нещасних, діти можуть зустрітися з чарівним світом природи, послухати музику весни, як розмовляють квіти.

Особливе місце в екологічному вихованні посідають казки, написані самими дітьми. Вони являють собою область, яка допомагає зрозуміти дитячі інтереси, їх спрямованість. Цю групу казок можна розділити на дві категорії: казки, створені за аналогією з уже відомими літературними творами; казки, створені на основі особистої творчості. Для створення казки дитині необхідно володіти екологічними уявленнями, знаннями про тварин і рослини. У казці дитина висловлює своє ставлення до описуваних подій і явищ.

Таким чином, на основі знань, які діти отримують через екологічні казки, можуть бути закладені початкові форми усвідомлено правильного ставлення до природи; інтерес до її пізнання; співчуття до всього живого; вміння бачити красу природи в різних її формах і проявах, висловлювати своє емоційне ставлення до неї.

На нашу думку, застосування авторської казки як засобу екологічного виховання дошкільників є важливою умовою навчально – виховного процесу в ДНЗ. Вони сприяють формуванню уявлень дітей дошкільного віку про об'єкти та явища природи, про взаємозв'язки людини з природою, мають значні переваги перед іншими засобами навчання дітей старшого дошкільного віку. Їхня оригінальність, новизна викликають інтерес. Сьогодні наша спільна земля, наша планета у небезпеці, й захистити її від катастрофи може тільки людина, яка може почути дихання листя й пісню коника-стрибунця, дзвін срібних дзвіночків у бездонному літньому небі, пісню жайворонка, може слухати музику природи. Таку людину ми маємо виховати, збагатити її знаннями, навчити бути милосердним, любити й берегти свою землю, розумно користуватися своїми багатствами. Лише у спілкуванні з живим світом дитина має змогу заглибитись у безмежне багатство природних явищ, їх невичерпну красу. Вона вбирає у себе барви, звуки й пахощі природи, захоплює загадковістю, співчуває всьому живому.

Список використаної літератури

1. Беленька Г.В. Авторські казки про природу як засіб формування основ екологічного світогляду у дітей дошкільного віку / Беленька Г.В., Конюхова Т.С. // Наука і сучасність: зб. наук. праць. – Т. 43. Педагогіка. Філософія. – К., 2004. – 272с.
2. Конюхова Т.С. Авторська казка про природу / Конюхова Т. С. // Дошкільне виховання. – 2006. – № 2. – С. 7-9.
3. Конюхова Т.С. Місце й значення авторської казки про природу серед методів екологічного виховання дошкільників / Конюхова Т. С. // Імідж сучасного педагога. – 2006. – № 7 (66). – С. 61-63.
4. Конюхова Т.С. Характеристика загальних підходів до екологічної освіти й виховання дітей дошкільного віку на сучасному етапі / Конюхова Т. С. // Освіта Донбасу. – 2006. – № 5 (118). – С. 62-67.

Онищенко Т. В.,

вихователь ДНЗ № 16 „Веселка” компенсуючого типу,
(Центр реабілітації дітей м. Новоград-Волинського)

Тарнавська Н. П.

кандидат психологічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ

Спілкування є однією з найважливіших сфер духовної життєдіяльності людини. Вищі психічні функції дитини, такі, як пам'ять, увага, мислення, формуються спочатку у спілкуванні з дорослими і лише згодом стають повністю довільними. Під час спілкування дитина пізнає закони і норми людських стосунків. Для дитини спілкування з іншими людьми є не лише джерелом різноманітних вражень, але і головною умовою формування її особистості. Двомовне або багатомовне середовище реалізується через інтеграцію нових мовленнєвих сигналів на основі сприйняття рідної мови, через співставлення значення слів, форм, структур. Оволодіння іноземною мовою передбачає формування окремої системи смислових одиниць через ментальну інтеграцію мовлення, сприйняття значення слів через образи, емоції, психологічне насичення. Дитині дуже важливо, щоб нове звучання слів супроводжувалося сприйняттям їх усіма аналізаторами: емоції, з якими промовляється слово, які дії супроводжують цей процес, який колір, або запах домінує в процесі спілкування. Дитина природно всотує інформацію, розпізнає іноземну мову, має «внутрішнє бачення у засвоєнні мовних одиниць які набувають індивідуального психологічного наповнення [3].

Мета статті: проаналізувати можливість використання інноваційних технологій для розвитку мовлення дітей дошкільного віку в умовах білінгвізму.

Завдяки спілкуванню з дорослими, дитина вчиться відчувати, мислити, говорити, користуватися предметами [1, с. 117]. Інакше кажучи, спілкування з дорослими є головною і вирішальною умовою становлення всіх процесів і якостей психіки дитини. В умовах природного білінгвізму дитина спілкується з носіями декількох мов. Це відбувається, наприклад, у змішаних родинах (кожен з батьків – носій своєї рідної мови), або дитина в оточенні рідних говорить однією мовою, а в дошкільному навчальному закладі – іншою. Якщо людина досконало володіє іноземною мовою, але вона не є її рідною, мова йде про штучний білінгвізм. Як би добре людина не володіла іноземною мовою, вона не є її носієм та відповідно не є носієм цієї культури. Умови штучного білінгвізму не можуть повністю замінити природне двомовне середовище, що є ідеальним для сприйняття дитиною і засвоєння декількох мов. Процеси становлення мови у дітей в одномовному середовищі та в умовах багатомовності якісно різняться. Друга мова для дитини – це ще одна цілісна мовна система, а не додаткові мовні одиниці. Серед науковців є прихильники та противники двомовного оточення дитини. Другі вважають, що дитині необхідно засвоїти одну мову, а після цього навчати іншій. Однак сучасні дослідження показують, що двомовне виховання дитини розглядається як позитивне явище, яке сприяє не тільки мовленнєвому, а й розумовому розвитку [2, с.21-22]. Рівень мовленнєвого розвитку впливає на самовідчуття дитини, самооцінку, коли вміння висловити свої думки і розуміти мову оточуючих визначає її місце і роль серед друзів, дорослих. Тому важливо дати дитині повноцінний мовленнєвий розвиток, у тому

числі, створити двомовне розвиваюче середовище, що стане запорукою засвоєння другої мови на все подальше життя.

Якщо виходити з того, що основними пріоритетами сьогодні є особистісно-орієнтована взаємодія педагога з дитиною, потреба розвивати творчі здібності, підтримувати індивідуальність, то для цих цілей найкраще підходить використання інноваційних технологій. Розглянемо технологію проектування як таку, що є центральною у педагогічних технологіях мовного спілкування дорослого та дитини. Розгортаючи задум, дошкільник вчиться створювати, проектувати ідеї, пропозиції, задуми, знаходити односторонні, узгоджувати свої дії з партнерами, виявляти активність в умовах кооперантної взаємодії з людьми, і тим самим проявляти свою соціальну розвиненість. Важливість своєчасного розвитку мовлення як розвиненої здатності дитини виявляється також у тому, що спілкування є найпершим проявом серед фундаментальних базових здібностей. Тому повноцінний мовленнєвий розвиток пробуджує безліч різних видів спеціальних здібностей дитини (пізнавальних, художніх та інших), якщо в неї є здатність до цього виду діяльності. Мовленнєва здібність є ніби каталізатором, механізмом запуску всіх талантів людини, якщо природа подарувала передумови, а соціальне оточення зуміло їх побачити, підтримати та допомогти розвинути.

Спеціальна робота педагога з використання проективних технологій в умовах дитячого білінгвізму має три основні напрями.

1. Перший реалізується через розвиток у дитини усвідомлення себе як суб'єкта спілкування і сприйняття оточуючих як об'єктів взаємодії. Тобто здійснюється спеціальна робота з формування сприйняття двомовності на позитивній емоційній основі, розвитку ділової співпраці з оточуючими і загальних ігрових інтересів з однолітками.
2. Другий полягає в розвитку в дитини здатності сприймати і використовувати різні комунікативні засоби (візуальні, емоційно-мімічні, пантомімічні, жестові, словесні).
3. Третій забезпечує формування у дітей соціальних уявлень, які виникають не лише в результаті ознайомлення дітей з другою мовою, але, головне, вичленення, усвідомлення і відтворення у грі різних мовленнєвих ситуацій на рідній та іноземній мові.

Кожен педагог, який працює з проективними технологіями, має усвідомити, що його навчальний вплив не може здійснюватися без реальної активної діяльності самої дитини.

Організація мотиваційного етапу. Мета: викликати у дітей бажання створити спільний проект (задум); визначити завдання, зміст та форми діяльності, направлені на його реалізацію. Проективна діяльність характеризується тематичним принципом сприйняття оточуючого світу. Вивчення іноземної мови дошкільниками пов'язане з великою кількістю цікавих тем: подорожі, іноземна мультиплікація, зарубіжні казки, ігри однолітків-іноземців. У такі теми цікаво занурюватися, створювати корисний словник, знаходити вірші, пісні, готувати розповіді, перетворювати на режисерів, туристів, відомих іноземних персонажів.

Організація інформаційного етапу. Мета: створити розвивальну ситуацію для кожної дитини; сформувати систему знань, умінь і навичок, необхідних для реалізації спільного проекту та проявів творчості й фантазії; збагатити ігрове середовище іграми, пов'язаними з даною темою; долучити дітей до мовленнєвого ігрового середовища; ознайомити з правилами нових ігор, створити ігрові ситуації, в яких діти

отримуватимуть інформацію іноземною мовою про іграшки, про друзів, про себе, про казкових і вигаданих персонажів.

Організація репродуктивного етапу. Мета: надати вихованцям можливість, не колись, у далекому майбутньому, а сьогодні практично застосувати набуті на інформаційному етапі знання. Застосовувати їх можна в рухливих іграх, змаганнях, діалогах з героями іноземних книг, логоритмічних іграх та вправах, де поєднуються слова, музика і рухи.

Організація узагальнюючого етапу. Мета: аналіз стану готовності до творчого етапу; узагальнити і систематизувати знання. Успішне засвоєння іноземної мови не можливе лише на спеціально організованих заняттях з учителем іноземної мови. У групах ДНЗ, де вивчається друга мова, вільно володіти нею має і вихователь. Навчання в ігровій формі має відповідати принципу – гра має продовжуватися.

Таким чином, застосування проєктивних технологій при засвоєнні дітьми другої мови надає педагогічному процесу гуманістичну спрямованість, оптимальну взаємодію дітей та педагога в умовах білінгвізму.

Список використаної літератури

1. Богуш А.М. Методика навчання української мови в дошкільному закладі / А. М. Богуш. – Київ: Вища школа, 1993. – С. 117.
2. Лалшина І.М., Калмикова Л.О., Сорока З. О. / І. М. Лалшина Методика та розвиток мовлення та ознайомлення з явищами навколишнього життя в дошкільному закладі: посіб. для самост. вивч. курсу. – К.: НМЦВО, 2002. – Частина 1. – С.21-22.
3. Теория и методика обучения русскому языку дошкольников в условиях полилингвизма : монография / под науч. ред. К. Л. Крутий. – Запорожье : ООО „ЛИПС” ЛТД, 2012. – 288 с.

Павловська Людмила Іванівна,
вихователь-методист
(ДНЗ №21 м. Коростеня)

ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИХОВАТЕЛЯ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Успішне здійснення завдань всебічного і гармонійного розвитку підростаючого покоління великою мірою залежить від педагога, який є творцем особистості, довірена особа суспільства, якій вона довіряє найдорожче, найцінніше – дітей. Ця надзвичайно благородна і важка професія вимагає від людини, яка присвятила їй життя, постійної творчості, невтомної роботи думки, величезної душевної щедрості, любові до дітей, безмежної вірності справі.

У жодній з професій характер людини, її переконання, особистісні якості, світогляд не мають такого важливого значення, як у професії педагога. Адже разом з передачею дітям знань, умінь та навичок вихователь формує в них зародки світогляду, ставлення до навколишнього, виховує високоморальні якості особистості, почуття обов'язку і відповідальності, естетичні смаки і поведінку відповідно до вимог сьогодення.

Оптимізувати педагогічний процес у дошкільному закладі з метою забезпечення готовності дітей до школи неможливо без постійного зростання майстерності вихователів, підвищення відповідальності, чіткості у роботі всіх, хто причетний до виховання наймолодших.

Дитину дошкільного віку виховувати не легко, адже робота з дітьми цього віку вимагає від педагога поєднання материнської любові до своїх вихованців, постійної турботи про їхнє здоров'я, самопочуття з чіткою організацією навчально-виховного

процесу. Вихователь має забезпечити загальний психічний розвиток дитини поряд з фізичним та духовним. Саме тому, такі високі вимоги ставляться до особистості вихователя, його ідейної і фахової підготовки. Життя доводить, що формувати всебічно і гармонійно розвинену особистість необхідно з найбільш раннього віку, і робити це повинні високоосвічені, ерудовані, віддані педагогічній справі люди.

Своєю власною поведінкою, культурою прояву почуттів вихователь формує особистість дитини. Дошкільники у всьому намагаються наслідувати свого наставника, він для них є представником і взірцем роду людського. Силою виховного впливу на дітей є поєднання зовнішньої й внутрішньої культури педагога.

Вирішальне значення у вихованні дітей мають особистісні якості вихователя – його скромність, чесність, справедливість, уміння розуміти вихованця, поділяти з ним радість і сум. Поєднання цих якостей, а також педагогічна майстерність є рушійною силою впливу педагога на дітей. Таким чином, педагогічна майстерність являє собою синтез особистісних якостей вихователя, його знань, умінь і навичок.

У будь-якій діяльності є звичайні працівники і справжні майстри своєї справи. Майстер досягає високого професійного рівня і досконалості. Він не спиняється на досягнутому, творчо працює над собою, прагне втілити в практику нове, оригінальне. Щоб стати фахівцем-майстром, не досить самих лише знань, необхідне ще й уміння творчо застосовувати ці знання.

За даними психолого-педагогічної літератури, складовими майстерності педагога є:

- глибоке знання матеріалу, який подається дітям, усіх тих моральних правил, норм і звичок, які їм треба постійно прищеплювати;
- досконале володіння методикою навчання і виховання, вміння трансформувати свої знання, робити їх доступними дітям певного віку й рівня розумового розвитку;
- педагогічний такт, який насамперед передбачає умілий підхід до вихованців, врахування їхніх вікових та індивідуальних особливостей.

Характерною особливістю діяльності вихователя дошкільного закладу є те, що він працює з дітьми, які надзвичайно інтенсивно психічно і фізично розвиваються. Це ставить його перед необхідністю постійного варіювання прийомами і методами виховного впливу на вихованців.

Істотну роль у набутті майстерності відіграють інтерес вихователя до педагогічної діяльності й любов до дітей – вміння бачити і відчувати дитячу душу. В тому, як вихователь ставиться до переживань дитини, наскільки здатний розуміти її, полягає основа педагогічної майстерності.

Важливою якістю особистості вихователя є його інтелігентність. Вона виявляється, зокрема, у способі спілкування з дитиною розумінні й визнанні її прав. Педагог виховує завжди, оскільки він сам – об'єкт дитячої уваги й наслідування. Своїм зовнішнім виглядом – ходою, одягом, зачіскою, звичкою говорити, охайністю, виправкою – вихователь впливає на дитину не лише морально, а й естетично.

Одна з головних заповідей педагога – поважати вихованця, глибоко розуміти його почуття, шанувати людську гідність, бути тонким психологом.

Якими ж засобами можна досягти цього? Насамперед – розвиваючи в собі такі якості, як спостережливість і контактність.

Психологічна спостережливість – це здатність помічати емоційний стан вихованця, його настрій, бажання. Уважний педагог бачить особливості його сприймання, пам'яті, мислення, рівень розуміння висловлених зауважень та порад, мотиви діяльності. Вплинути на дитину неможливо без духовного контакту з нею – емоційного й інтелектуального. Контактний вихователь може і сам зрозуміти дитину, і викликати в неї

взаєморозуміння, співчуття, взаємодопомогу, співпереживання успіхів і невдач. Ця особливість емоційно зближує дорослого і дитину, а тому посилює його вплив на неї. Важливою властивістю контактності педагога є його здатність перевтілюватися – відчувати й перейматися станом вихованця, поставити себе на його місце.

Значну роль у налагодженні взаємозв'язку вихователя з дітьми відіграють засоби спілкування – міміка, жести, пози, мова, інтонація, вміння розповісти і показати так, щоб здивувати й зацікавити. Педагог повинен володіти своїм голосом, уміти надавати йому потрібного забарвлення, підкреслювати істотне, головне у повідомлюваному, передавати свій настрій, емоційне ставлення до вчинків і дій дитини, результатів її діяльності.

Великий виховний вплив на дітей сприяють взаємини педагога зі своїми колегами, обслуговуючим персоналом, батьками. Атмосфера взаємної поваги і співробітництва в педагогічному колективі – одна з важливих умов морального розвитку дошкільника. Позитивний психологічний клімат допомагає дітям набути досвіду стосунків з іншими людьми, створює своєрідний бар'єр проти засвоєння негативних форм спілкування з дорослими й однолітками.

Доброзичлива участь дорослого вносить у дитячу діяльність позбавлення, робить її результат значно вагомішим. Під впливом емоційного тепла, яке з'являється в процесі активної взаємодії дітей і вихователя, у них краще формується сприйнятливість до його виховних впливів.

Звичайно, нелегко виявляти любов до дітей постійно і в будь-яких ситуаціях. Трапляється, що на доброту і лагідне ставлення вихователя дитина відповідає різко, навіть зухвало. Особливо часто це роблять ті вихованці, які постійно є свідком грубості й недоброзичливості у взаєминах між членами своєї сім'ї. Нездорова сімейна атмосфера породжує в дитячому серці недовіру до усіх дорослих, в тому числі й до вихователя. Перебороти недовіру й відчуження може лише той педагог, який вміє терпляче й постійно, а не лише час від часу, виявляти щире зацікавлення і турботу про дитину.

Поряд із зазначеним, педагогічна робота вимагає також широти й глибини пізнавальної діяльності вихователя, його інтелектуальних запитів. Важливу роль відіграє вміння педагога передавати свої знання дітям, робити складне простим, доступним, не спрощуючи при цьому самої суті знань.

Успіх роботи вихователя залежить, як зазначалося, і від культури його мови – вона має бути правильною, чіткою, зрозумілою, конкретною, викликати в дитини відповідні почуття.

Навідні запитання, вказівки типу: "А як ви гадаєте?", "Зверніть увагу", "Придивіться" активізують мислення дошкільнят, спонукають їх самостійно розв'язувати завдання, шукати відповіді. Щоб мова педагога справляла належний виховний вплив, вона повинна бути позбавлена помилок. Одноманітність і безбарвність мови вихователя заважає чіткому сприйманню змісту.

Важливе місце у педагогічній діяльності вихователя посідають почуття і воля. Почуття стають педагогічно впливовими тоді, коли людина вміло користується ними, виявляє їх потрібною мірою, з певним тактом. Байдужість педагога, одноманітність його емоцій, постійне невдоволення поведінкою дітей негативно позначаються на настрої та діяльності вихованців. Педагог, як актор, повинен уміти довільно керувати своїми почуттями, надавати їм чіткості й виразності залежно від ситуації, що склалася в ході контакту з дітьми.

Впливовість вихователя залежить і від наявності у нього таких вольових якостей, як ініціативність, дисциплінованість, самовладання. Активність і творчість допомагають йому знаходити новий цікавий матеріал, спонукають постійно поповнювати свої знання,

не спинятися на досягнутому. Розумові, емоційні та вольові якості особистості педагога дошкільного закладу при їх постійному тренуванні й самовихованні перетворюються у сталі риси характеру – розсудливість, вдумливість, спостережливість, сміливість, наполегливість, які вкрай необхідні в організації педагогічного процесу.

У вихованні дітей велике значення має педагогічна оцінка – позитивна або негативна думка дорослого про їхні дії та вчинки, яка висловлюється у формі схвалення, зауваження чи докору.

Спостереження показують, що педагоги-майстри широко використовують позитивні оцінки, тим часом як менш досвідчені – негативні, їхні вихованці іноді не чують протягом дня жодного схвального слова.

Умілий вихователь, здатний правильно організувати життя дітей, глибоко обмірковує і встановлює чіткий, постійний і посилюючий для дошкільників розпорядок життя на весь день. Крім того, він вдається до різноманітних прийомів, які попереджають забування вихованцями "порядку дій". Це допомагає дітям міцно оволодіти належними формами поведінки, виключає помилки, а отже, й необхідність негативних оцінок.

Позитивна оцінка може мати й своє пряме призначення: схвалюється поведінка окремої дитини або всієї групи, щоб показати успіхи вихованців у оволодінні правилами поведінки, допомогти їм усвідомити свої нові вміння, викликати радість від цього й прагнення завжди поводитися саме так.

Педагог має бути чуйним, доброзичливим, лагідним у ставленні до своїх вихованців і водночас вимогливим до них. Важлива складова педагогічної майстерності та основа міцних контактів з підопічними – вимогливість, яка органічно поєднується з повагою до дитини, вмінням розуміти її. Щоб досягти такого контакту, дитина повинна довіряти своєму наставникові, не соромитися звертатися до нього з будь-якими запитаннями.

Правильна педагогічна оцінка має важливе значення для формування елементів самооцінки, що починається в старшому дошкільному віці. Самооцінка відіграє важливу роль у моральному розвитку підростаючої особистості, у становленні її самосвідомості.

Для дитини дошкільного віку оцінка вихователя – єдине джерело формування її власного ставлення до себе, і це зобов'язує педагога завжди старанно продумувати свої висловлювання про неї. Співвідношення позитивних і негативних суджень створює відповідний характер взаємин між вихователем і дітьми, атмосферу взаємодовіри в групі. Доброзичливий клімат у групі допомагає дітям успішно оволодівати знаннями з різних розділів програми, отримувати справжню насолоду від спілкування з іншими дітьми і вихователем. Він є тим ґрунтом, на якому з'являються перші паростки позитивних моральних якостей особистості дитини.

Вихователю варто завжди пам'ятати, що його думка про кожну дитину зовсім не байдужа одноліткам, вони прислухаються до неї, наслідують її. Чуючи щоденно висловлювання вихователя, хоч і звернені до інших, дитина переконується, що додержання правил і норм поведінки обов'язкове для кожного. Це допомагає їй швидше засвоїти їх.

Педагог, який знає систему взаємин у дитячому колективі, а також методику виховання, може допомогти кожній дитині зайняти серед ровесників місце, яке б сприяло формуванню в неї позитивних рис особистості.

Заохочуючи вихованця до спільної діяльності з іншими, слід спочатку об'єднувати його з тими дітьми, в яких налагоджені стійкі взаємини з групою. Так педагог створює

умови для засвоєння прийомів дружнього співробітництва дітей на основі позитивного прикладу.

Специфіка спілкування вихователя з дітьми полягає в емоційному забарвленні педагогічних впливів на вихованців. Позитивний емоційний настрій вихователя створює у дітей почуття впевненості, радості, спокою.

Під впливом емоційних контактів із вихователем діти стають активнішими, більш ініціативними, їх комунікативність помітно зростає, дошкільники охоче спілкуються з дорослими і ровесниками, самі шукають цього. Вихователь, таким чином, є для дитини одночасно й об'єктом, що задовольняє її потребу в спілкуванні, й джерелом нових вражень та переживань.

У педагогічному плані дуже важливою є узгодженість дій обох вихователів групи та їх психологічна сумісність. Ось чому необхідно при доборі вихователів на одну й ту саму групу дотримуватися принципу певної психологічної доповнюваності. Тобто обидва вихователі за своїми особистісними якостями мають доповнювати і компенсувати один одного.

Виховання дітей – складний і трудомісткий процес, який вимагає від педагога глибоких знань, специфічних умінь і навичок, здатності втілювати свої знання й переконання в практичні дії. Своєю вдумливою працею педагоги виховують дитину як особистість, громадянина. Сучасний педагог – це творчий педагог, який має нове педагогічне мислення, будує свою роботу на знанні індивідуальних особливостей кожної дитини, знаходить особливий підхід до кожного малюка.

Виростити дитину доброю, вмілою, чесною, справедливою людиною – висока мета, відповідальний обов'язок кожного педагога.

Список використаної літератури

1. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети! / Амонашвили Ш.А. – М.: Просвещение, 1983.
2. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: метод. основы / Бабанский Ю.К. – М.: Знание, 1982.
3. Буре Р.С, Островская Л.И. Воспитатель и дети / Буре Р.С, Островская Л.И. – М.: Просвещение, 1979.
4. Загвязинский В.И. Учитель как исследователь / Загвязинский В.И. – М.: Знание, 1980.
5. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя / Загвязинский В.И. – М.: Педагогика, 1987.

Павлюк Валентина Петрівна, вихователь
(Володарськ-Волинський ДНЗ «Веселка»)

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ОБРАЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мова – джерело неповторного національного світобачення. Її престиж залежить не від неї самої, а від її носіїв. Діти сьогодні переважно позбавлені можливості слухати в сім'ї мудру казку, точну образну загадку, влучний вислів. Ще Софія Русова зазначала: «...Мову можна усякими засобами розвивати, робити ясною, чепурною, щирою, бо вона – творче знаряддя, за допомогою якого виховується думка, серце, слово правди і краси. Дошкільне виховання мусить якнайяскравіше розвивати мову дітей».

Наша мова розмаїта, співуча, колоритна як і наша земля – щедра, родюча. І без знання рідної мови ми ніколи не матимемо повною мірою своєї рідної країни, своєї історії, культури, своїх традицій, своєї Батьківщини. Народ, який не усвідомлює значення рідної мови, її ролі в розвитку особистості, не плекає її, не може розраховувати

на гідне місце в суцвітті народів. Тому вважаю за важливе, щоб із вуст дорослих упродовж дошкільного віку, вдало використовуючи закономірності мовленнєвого розвитку, діти отримали свої перші знання про народні перлини, скарбницю українського фольклору, які в подальшому стануть надбанням дитячого активного словника.

Напрямки перебудови освіти на принципах особистісно-орієнтованого підходу визначені Національною доктриною розвитку освіти в Україні, законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту». Базовим компонентом дошкільної освіти передбачено виховання творчої особистості, яку характеризує достатній рівень мовленнєво-комунікативної компетентності, особистості, яка вільно і творчо застосовує мову в різних життєвих ситуаціях.

Усна народна творчість – невичерпне джерело виховання підростаючого покоління. Через неї із покоління в покоління передаються ті найкращі надбання народу, що живлять душу до цього часу. Важливе місце серед усіх скарбів українського фольклору у вихованні й формуванні образного мовлення належить приказкам і фразеологізмам.

Вплив фольклору на формування образного мовлення було розкрито в роботах видатних учених, педагогів, письменників: С.Ф.Русової, Г.С.Сковороди, Є.І.Тихеєвої, К.Д.Ушинського, І.Я.Франка та ін. Питання щодо використання українського фольклору в процесі формування образного мовлення розглядалося і сучасними науковцями А.М.Богущ, Н.В.Гавриш, А.М. Гончаренко. Так Програмою «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку» (А.М.Богущ) визначені завдання з формування образного мовлення, починаючи вже з молодшого дошкільного віку. Вони передбачають:

- ввести в активний словник дитини прислів'я, приказки, фразеологічні звороти, звуконаслідувальні слова та вигук.
- збагачувати словник дітей образними, художніми виразами, порівняннями.
- стимулювати та активізувати вживання дітьми образних виразів.

А образність (за К.С.Станіславським) забезпечується умінням «малювати зорові образи» завдяки вдалому вживанню синонімів, антонімів, епітетів, порівнянь, фразеологічних зворотів, прислів'їв, приказок тощо.

Роботу з формування образного мовлення у дітей дошкільного віку вважаю актуальною на сучасному етапі розвитку суспільства. Оскільки, згідно Концепції дошкільного виховання в Україні, завданням дошкільної освіти є «відновити престиж української мови – материнської мови дітей, державної мови суверенної України, мови корінної нації як засобу соціалізації особистості». Актуальність проблеми збагачення словника образним мовленням витікає із значення мови у дошкільному віці, оскільки це – сенситивний період розвитку мовлення.

Знаючи, що теперішнє підростаюче покоління недостатньо обізнане з українською мовною культурою, зокрема з українським фольклором, я прийняла рішення подолати цю перепону зі своїми вихованцями. Постало питання, на яких фольклорних жанрах зупинитися. Вибрала фразеологічні звороти, бо вони, як безцінне багатство, передаються новим поколінням, не змінюючи свого тлумачення – завжди мудрі й влучні.

Програмою «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку» передбачено збагачення словника дітей фразеологізмами, починаючи з молодшого дошкільного віку. Проте я почала працювати над цим питанням більш детально вже в старшій групі. Як відомо, фразеологізми характеризуються стійкістю складу своїх компонентів. Вони, як правило, мають властивість непроникності, тобто до їх складу здебільшого не можна ввести новий компонент чи забрати вже існуючий, так як втратиться його зміст. Тому

для засвоєння дітьми фразеологізмів і використання їх у мовленнєвій практиці попередньо проводила роботу над значеннєвою стороною слова. Пояснювала так, щоб було зрозуміло, доступно для дітей. Наприклад, вираз «як мед, то і ложкою» пояснювала так: – Діти, ви напевно любите цукерки, тістечка, печиво? – А за що ви їх любите? – Тому, що вони солодкі. – А чи знаєте ви про таке частування, як мед? Який він за смаком? – Отже, все, що солодке, напевне, дуже смачне, і його хочеться з'їсти багато. Ось тому в народі й говорять: „як мед, то і ложкою”, тобто смачного хочеться багато. Але якщо ми візьмемо окремо слово «мед», що воно означає? (Їжу). А слово «ложка» – посуд. Проте про кількість меду тут не йдеться.

До такого детального пояснення значення фразеологізмів я прийшла після ознайомлення дітей з фразеологізмом «впасти без задніх ніг – заснути без задніх ніг», прочитавши твір «Дідусь Веремій»:

Цілий день мій брат, мов дзига.

Спать пора, а він все біга...

Ще й гукає: – Я не ляжу!

А дідусь ласкаво каже:

– От якби ти зараз ліг,

Ти б заснув без задніх ніг!

І питає братик в нього:

– Де ж у мене задні ноги?

Ну й дідусь мій Веремій,

Що він каже? Зрозумій!

Діти захвилювались і почали поглядати назад, шукаючи задні ноги, не зрозумівши значення даного фразеологізму.

Замість того, щоб пояснити значення фразеологізму «не все коту масниця» в молодшій групі, як передбачено програмою, я пояснила його в старшій групі, тому що вважаю його етимологію більш доступною розумінню дітьми даного віку. Хочу зазначити, що важливо навчати дітей чути не тільки те, про що їм розповідають або читають, але й те, якими мовними засобами, якими словами це передається, навчити помічати і відтворювати засоби художньої виразності.

Художнє слово має виступити перед дитиною в єдності змісту та художньої форми. Проте сприймання любого твору буде повноцінним тільки тоді, коли дитина підготовлена до нього. А це можливо за умови залучення малюка до художньо-мовленнєвої діяльності.

Ефективним, на мою думку, при ознайомленні з фразеологізмами, є такий прийом, як художній аналіз, коли до дітей ставлю запитання типу: «Коли, кому можна так сказати? Як сказати по-іншому?» Складнішими для розуміння дітьми вважаю прийом добору фразеологізмів до сюжетного малюнка, хоча він сприяє більш глибокому усвідомленню змісту, дозволяє дитині порівнювати малюнок із змістом словесного виразу. Старші дошкільники вже здатні скласти невеличке оповідання, пригадати історію, що трапилась з ними відповідно змісту фразеологізму. Складним завданням для дітей моєї групи виявилось складання казок за фразеологізмами. Дітям ще складно вкласти незвичний вислів у уста казкового героя.

Для добору до фразеологічного виразу синонімів використовую вправу «Скажи інакше». Наприклад: ловити гави – бути неуважним, роззявою. У страшій групі діти вже замість виразу «ловити гави» використовують фразеологізм переносного значення «Ось тобі і Лука: рукавиці в кишені, а він їх шука».

У практиці роботи над фразеологізмами використовую такий прийом, як знаходження вислову у літературному творі та його художній аналіз. Так при розповіданні дітям казки «Лисиця і куріпка» запропонувала їм знайти у тексті незвичний вираз і пояснити його значення. Що може означати в даному випадку вираз «Не слід базікати на вітер». (Не слід говорити даремно).

Такий прийом, як «Помилка», дозволяє прослідкувати, на якому рівні усвідомлення значення образного виразу знаходяться діти. Свідомо допускаючи помилку в фразеологізмі, спонукала помітити недоречність і виправити її. Наприклад: «заварити кисіль» замість «заварити кашу», що означає розпочати сварку, суперечку. З цією ж метою використовую гру «Перестрибни через вогнище», де дозволяла перестрибнути лише тим дітям, які помітили і виправили помилку у виразі.

Використання фразеологічних зворотів сприяє формуванню у дітей образної лексики, що є актуальним для успішного навчання дитини у школі, її вміння спілкуватися та красиво і влучно висловлюватися.

...«Ввести дитину в український світ фольклору, показати «викоханий», за словами Софії Русової, протягом віків ідеал народу, нації з палкою любов'ю до рідного краю – таке прагнення має бути у кожного педагога. Треба іскорку закладеної в них любові роздмухати в щире, гаряче почуття, хай діти долучаться до краси слова і свідомо поставляться до того національного і природного осередку, в якому вони вирости і якому колись мусять служити».

Список використаної літератури

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». -К.: Світич, 2008. – С.154, 245.
2. Богуш А.М. Теоретичні засади художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку / Богуш А.М. // Пед. і психол. – 1998. – №3. – С.112-121.
3. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: Програма та методичні рекомендації / укл. А.М.Богуш. – К.:ІЗМНД, 1997.
4. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєво-творчої діяльності в дошкільному дитинстві / Гавриш Н.В. – Донецьк: Либідь, 2001. – С.34-37.
5. Гавриш Н.В. Художнє слово і дитяче мовлення / Гавриш Н.В. – Донецьк: Либідь, 1998.

Пашинська Наталія Василівна,

вихователь-методист,
(Центр розвитку дитини № 18 м. Коростеня)

РОЗВИТОК ДРІБНОЇ МОТОРИКИ РУК ДІТЕЙ – ЛОГОПАТІВ ЗАСОБАМИ БІСЕРОПЛЕТІННЯ

*„Витоки творчих здібностей, обдарування дітей,
гарне мовлення – на кінчиках їхніх пальців.
Від пальців, образно кажучи, ідуть найтонші
струмки, котрі живлять джерела творчої думки.
Чим більше впевненості й зображувальності у рухах дитячої руки,
тим краща взаємодія із знаряддям праці.
Чим складніші рухи для цієї взаємодії,
тим глибше входить взаємодія руки з природою,
із суспільною працею в духовне життя дитини”.*

В.О.Сухомлинський

Працюючи над проблемою розвитку дрібної моторики рук засобами бісероплетіння з дітьми-логопатами, я поставила собі мету – визначити напрямки роботи з бісером, які допомогли б відкрити в дітей творчий потенціал, здатність до самовираження.

У своїй роботі стараюсь забезпечити всім дітям психологічний захист, прагну, щоб діти мали відчуття зовнішньої й внутрішньої безпеки, щоб знали, що будь-яка їхня робота не отримає зі сторони будь-кого з дорослих чи дітей негативну оцінку.

Вивчивши літературу і періодику з даного питання, зробила для себе висновок, що для того, щоб розвивати дрібну моторику рук дітей, слід забезпечити вільний доступ дітей до матеріалів, урізноманітнювати їх, дати можливість дітям працювати з ними.

Працюючи в логопедичній групі вже багато років, помітила, яку велику роль для розвитку мовлення відіграють ігри та вправи, використовувані в роботі. Це і пальчикові ігри, казки; ігри-шнурівки, чарівні килимки, ігри з гудзиками, прищіпками і т.д. Спостерігаючи за дітьми, зробила висновок, чим дрібніший матеріал, з яким працюють діти, тим більшою є їх зацікавленість, відповідальність за виконання роботи.

Тому вирішила впроваджувати в своїй роботі найдрібніший із матеріалів – бісер. Бісер – дуже древній матеріал. Його назва походить від „фальшивих перлів”, який виготовляли в Єгипті з непрозорого скла. У даний час основними виробниками бісеру в світі є Чехія і Японія. На Україні найбільш поширений чеський. Сучасний бісер дуже різноманітний і виробляється з різних матеріалів [6, с. 17].

Бісер може бути матовий і блискучий, відрізняється безліччю кольорів і відтінків. І ось уже четвертий рік поспіль працюю з дітьми-логопатами з бісером. Роботу з бісероплетіння проводжу систематично, адже саме тоді буде вагомий результат.

Оскільки недостатня сформованість дрібної моторики пальців рук спостерігається в переважної більшості моїх вихованців, розпочинаю відповідну роботу. Щоб робота була плідною, я розробила програму „Бісероплетіння у роботі з дітьми-логопатами”. Програма забезпечує творчий, варіативний підхід до її використання. Вона використовується в роботі вихователями Центру розвитку дитини № 18, особливо доцільна в логопедичних групах, в роботі з батьками, які мають дітей дошкільного віку (3-6 років).

Бісероплетіння має вагомий вплив на розвиток дрібних м'язів пальців рук, розвиток мислення, уяви, пам'яті, фантазії, зосередження та посидючості, велика зацікавленість дитини, захоплення результатом виконаної роботи.

Проблема виправлення мовлення завжди була актуальною. Особливої актуальності питання набуло сьогодні, коли помітно збільшилася кількість дітей з різними відхиленнями, які тісно пов'язані з несприятливими екологічними умовами, різними інфекціями [4, с. 58].

Тому виникає гостра потреба у визначені цілей, напрямків, змісту, форм та методів роботи, які допомогли б якнайкраще виправити недоліки і якісно підготувати дитину до навчання в школі.

На першому етапі роботи організовую знайомства, цікаві зустрічі з бісером, виставкою картин, композицій, виконаних попередніми вихованцями нашої групи.

Спостерігаючи за дітьми, відразу помічаю той вогник бажання, захоплення, зацікавленості до даного виду роботи. Надалі, в доступній формі для дітей розкриваю історію виникнення бісеру, ділюся секретами майстерності. На наступних заняттях знайомлю дітей з матеріалами та інструментами для бісероплетіння. Знайомимося із

різновидами бісеру, розглядаємо колір і кольорові поєднання. І лише після цього починаю знайомити дітей з прийомами плетіння [9, с.14]. Починаємо з найпростішого: це нанизування бісерин на проволочку; петельний спосіб в'язання. Використовуючи цей найпростіший спосіб в'язання, ми виготовили дуже багато різних композицій, таких як: „Букет бузку”, „Фіалки”, „Мімози в кошику”, „Яскраві троянди”; картини: „Блакитні лілії”, „Яблуневий цвіт” і багато інших [12, с. 9].

Готуючись до роботи з бісером, забезпечую матеріалом кожну дитину окремо, кожній даю блюдце з бісером, шматочки проволочки різної товщини, кому потрібно – зразок (в основному це діти менші за віком), нитки зеленого кольору різних відтінків.

На подальших заняттях, після того як діти вже гарно навчилися нанизувати бісеринки, робити петельки-пелюстки, ми починаємо виготовляти дрібні деталі до композиції. Наприклад: даю дітям вказівку – на тоненьку проволочку нанизати 7-8 бісерин білого кольору і закрутити петельку, потім нанизати 10 бісерин рожевого кольору і, обігнувши першу петельку, закрутити. Вийшла одна пелюстка для створення квіточки на картині „Яблуневий цвіт”. Для однієї такої квіточки потрібно 4 пелюстки, а для створення картини потрібно кілька десятків квітів. Отже, на створення однієї картини нам потрібно декілька занять, на яких ми старанно працюємо.

Спостерігаючи за своїми вихованцями під час бісероплетіння, помітила, що після початку роботи в груповій кімнаті настає така тиша, чути лише як діти шепочуть, рахуючи бісеринки, які нанизують на проволочку. Хочу відмітити те, що жоден вид діяльності так не зацікавлює дітей, не зосереджує їх увагу, інтерес, непосидючість на такий довгий час. Діти можуть працювати більш, ніж півгодини, не відволікаючись, за власним бажанням, їм це цікаво і їх це не стомлює.

Після того, як діти гарно оволоділи найпростішими способами бісероплетіння, ми починаємо вчитися більш складним способам (хоча і не з усіма дітьми). В основному, це діти старші за віком і з вищим рівнем розвитку. Такі вихованці уже самі можуть виконувати нескладну композицію.

Варто відмітити те, що всі етапи роботи з бісером цікаві, але найбільше – це збір композиції або картини, де діти бачать кінцевий результат своєї нелегкої праці. Це ще більше зацікавлює малят, і вони з нетерпінням чекають, коли ми почнемо працювати над новою роботою.

Наприкінці минулого навчального року я впровадила у своїй роботі новий вид діяльності – клеєна картина. Цей вид роботи індивідуальний, ним можна займатися із здібними дітьми, або не більше як з двома дітьми.

Також ми почали працювати із стеклярусом, використовуючи його для оздоблення картин, виготовлення спіралей для композицій, стебел для квітів. Теми для робіт обираю за принципом ускладнення, від простого до складного [7, с. 5].

Позитивний результат дає попередня робота: спостереження в природі, бесіди, хвилинки – споглядання, розучування віршів, перечитування легенд.

Виходячи на прогулянки, ми з дітьми починаємо спостерігати за травичкою, квіточками, квітучими кущами, деревами, комахами. Наприклад, спостерігаючи за кульбабками, що ростуть у травичці, ми бачимо росу, вдихаємо приємний аромат кульбабок, милуємося ними, і саме в цей момент у дітей виникає бажання і собі створити таку красу. Повернувшись із прогулянки, ми маємо тему для нашої майбутньої роботи з бісером. Хотілося б відмітити те, що спостерігаючи в природі, закріплюючи всі кольори і відтінки, назви рослин, діти краще і точніше виконують роботу, ніж працюють за темою, обраною за книгою або журналом.

Працюючи над темою „Кульбабки в травичці” кожен із дітей обов’язково захотів розмістити на кінчику своєї травинки краплинку роси, чого неможливо було б домогтися від дітей, якби вони попередньо і неодноразово за цим не спостерігали. Спостерігаючи з дітьми в природі, ми обрали ще і такі теми: „Яблуневий цвіт” (картина), „Жовтоокі ромашки”, „Блакитні підсніжники”, „Букет бузку”, „Рожева лілія”, „Мімози в кошику”, „Вербове дерево”, „Фіалки”, „Яскраві полунички”, клеєна картина „Літній пейзаж”.

Під час спостереження за метеликами, ми закріплювали їх назви. Найбільше дітям сподобався яскравий метелик павичеве око. Під час заняття з бісероплетіння ми з дітьми, хоча це і важко для них, вив’язали такого різнокольорового метелика, а потім прикрасили ним одну із картин. Надалі, після спостережень у природі, вив’язали бабок, мурах. Згодом створили на великому камені композицію „Біля водоспаду”. Під час прогулянок не тільки спостерігаємо за різними об’єктами в природі. Разом з дітьми відшукуємо різні камінці цікавої форми, які в подальшому використовуємо у своїй роботі.

Особлива увага надається роботі з батьками, налагодженню тісного контакту з ними. Оскільки без допомоги батьків було б складно організувати роботу з дітьми. Саме батьки забезпечують нас бісером, проволокою, рамками для картин, клеєм, дерев’яними кружечками різного діаметру і рештою необхідного матеріалу для наших занять.

На початку навчального року проводжу батьківські збори, де вирішуємо, як краще організувати забезпечення різними матеріалами для занять з бісероплетіння. Батьківський комітет упродовж року закуповує за батьківські кошти необхідні матеріали, організовує підписку на журнал „Бісер”. Саме батьки виготовили полицки в груповій кімнаті, де створено виставку дитячих робіт.

Дуже багато матусь, старших сестричок наших дітей постійно цікавляться нашою роботою, тому виготовляю папки-пересувки із порадами та пропозиціями, проводжу консультації.

Результатом спільної праці є постійно діючі та епізодичні виставки, хвилинки-презентації, майстер-класи як у дошкільному закладі, так і на рівні міста. Постійно ділюсь досвідом роботи з колегами на семінарах-практикумах та семінарах-тренінгах.

Працюючи над розвитком дрібної моторики рук засобами бісероплетіння у дітей з порушенням мовлення та затримкою психічного розвитку, домоглася певних результатів. За моїм спостереженням, у дітей помітно покращилась координація артикуляційного апарату, істотно скоротилися терміни постановки звуків логопедом. Виконуючи з дітьми різні етапи роботи з бісером (нанизування бісеринок, петельний спосіб в’язання, паралельне нанизування, збір деталей, збірка композицій), діти досягають гарного розвитку дрібної моторики рук, котра не тільки має вагомий вплив на розвиток мовлення, але і готує руку до письма. Діти оволодівають основами композиції, дизайну. Дошкільнята стають більш самостійними, цілеспрямованими та оригінальними, мають унікальну можливість творчо проявляти себе.

Вихованці більш розкуті, наполегливі, з позитивними емоціями, у них зникла тривожність, підвищився рівень самооцінки дітей, зменшилася кількість замкнених дітей, для них властива розвинута уява, фантазія, творче мислення. Збільшилася кількість дітей, які проявляють себе неординарно, творчо, нестандартно. Очікувані результати живлять інтерес дитини, спонукають до творчих експериментів.

Список використаної літератури

1. Літовченко О.В. Розвиток моторики розумово відсталих дітей засобами стимулювання чутливості.
2. Малишко М.В. Методика Монтессорі. Розвиток дрібної моторики рук / М. В. Малишко. — Тернопіль, 1998.

3. Розвиток дрібної моторики рук // Пізнайко. – 2010. – № 4.
4. Дрібна моторика рук // Психолог довкілля. – 2012. – № 9.
5. Розвиток дрібної моторики рук // Логопед. – 2012. – вересень
6. Від бісеринки до шедевр // Бісер. – 2009. – № 12.
7. Литвинець Е.М. Чарівні візерунки / Е. М. Литвинець. – Київ, 1985.
8. Крайнева Н.Н. Світ бісеру / Н. Н. Крайнева. – СПб, 1999.
9. Вирко Є.В. Цікаві фігурки із бісеру / Є. В. Вирко – Донецьк: СКИФ, 2009.
10. Бісерне дерево „Ялиночка” // Бісер. – 2009. – № 12
11. Дерево „Верба” // Бісер. – 2010. – № 19.
12. Композиція „Острівок в океані” // Бісер. – 2011. – № 28.
13. Композиція „Пролісок” // Бісер. – 2010. – № 14.
14. Композиція „Полуничка” // Бісер. – 2012. – № 48.

Петрук І.С.,

викладач кафедри педагогіки і психології, методист з дошкільної освіти
(Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти)

НАСТУПНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Питання наступності й перспективності дошкільної та початкової освіти не перший рік обговорюється серед науковців, спеціалістів з питань дошкільної та початкової освіти органів управління освітою, педагогів-практиків, батьків. Особливо актуальним це питання є нині, оскільки запроваджено обов'язкову дошкільну освіту для дітей старшого дошкільного віку. Відповідно до статті 2 Закону України „Про дошкільну освіту” від 11 липня 2001 р. № 2628-НІ (зі змінами) держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної освіти в державних і комунальних дошкільних навчальних закладах у межах державних вимог до змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти (Базового компонента дошкільної освіти) та обов'язкову дошкільну освіту дітей старшого дошкільного віку.

Публікацій та навіть дисертацій з цього питання достатньо. Однак залишається актуальною низка проблем, які необхідно розв'язати для забезпечення наступності й перспективності дошкільної та початкової освіти. Зокрема, це такі проблеми, як:

- наявність протиріч між теорією і практикою;
- неузгодженість змісту дошкільної та початкової освіти;
- невідповідність методів і прийомів навчання віковим особливостям дітей;
- неузгодженість критеріїв оцінки знань, умінь, навичок дітей на різних етапах їх розвитку;
- відсутність єдиних критеріїв для визначення готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі;
- неврахування індивідуальних особливостей дітей під час організації освітнього процесу;
- завищення деякими батьками та педагогічними працівниками вимог до підготовки дітей до школи.

І це, звісно, далеко неповний перелік проблем. Вступ до школи – це відповідальний і складний період у житті кожної дитини. І перехід до нового, навіть найприємнішого, – це завжди стрес. Тому дорослим (педагогічним працівникам, батькам) необхідно забезпечити, щоб перехід дитини з одного статусу – статусу „дошкільника” – до іншого – статусу „школяра” – відбувався поступово, не приголомшуючи дитину лавиною

незнайомих вражень. Такий перехід сприятиме підвищенню ефективності виховання і навчання дітей з перших днів їх перебування у школі.

У педагогічній науці „наступність і перспективність” розглядається як дві сторони одного і того ж педагогічного явища. Перспективність – це погляд знизу вгору, а наступність – погляд зверху вниз. Тобто *перспективність* – це визначення пріоритетних ліній, підготовки дітей дошкільного віку до школи, які б максимально враховували потреби початкової школи в готовності дитини до оволодіння новою, провідною в молодшому шкільному віці навчальною діяльністю, творчим характером цієї діяльності, вільним проявом психічних новоутворень даного періоду, подальшим соціальним розвитком дітей у нових для них соціальних ролях учнів, способами діяльності тощо.

Наступність – це врахування того рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла до школи, опора на нього. Це забезпечує органічне, природне продовження розвитку, виховання і навчання, започаткованих у дошкільному періоді життя дитини. Наступність розглядають як закономірність психічно-фізичного розвитку; як умову реалізації безперервної освіти; як принцип навчання і виховання [5].

Актуальна проблема сьогодення – встановити наступність на державному рівні між дошкільними навчальними закладами і початковою школою, а також визначити форми роботи з дітьми, які не відвідують дошкільні заклади. Оскільки головним напрямом державної політики у сфері виховання проголошено особистісно-орієнтований підхід до дитини, а освіта трактується як процес, спрямований на розширення можливості компетентного вибору особистістю життєвого шляху, на її саморозвиток, то пріоритетними в оцінці ефективності виховання мають бути гуманітарні критерії благополуччя і розвитку дитини як особистості. Отже, основне педагогічне завдання дорослих – створити сприятливі умови для повноцінного життя дошкільника, для реалізації ним свого природного потенціалу (фізичного, психологічного, соціального), для прояву свого індивідуального обличчя.

Наукові основи проблеми розкрито в дослідженнях Л.С.Виготського, Г.С.Костюка, О.В.Запорожця, Д.Б.Ельконіна, В.О.Сухомлинського, О.В.Скрипченка, О.Я. Савченко та ін. Сучасні вчені визначають пріоритетні напрямки наступності.

Перший напрямок – це узгодити мету на дошкільному і початковому шкільному рівнях. Мета дошкільної освіти – всебічний загальний розвиток дитини, визначений Базовим компонентом дошкільної освіти відповідно до потенційних вікових можливостей і специфіки дитинства як самооцінного періоду життя людини.

Мета освіти в початковій школі – продовжити всебічний загальний розвиток дітей з урахуванням специфіки шкільного життя поряд з освоєнням найважливіших навчальних навичок у читанні, письмі, математиці та ін. Як у дошкільному закладі, так і в школі, освітньо-виховний процес повинен бути спрямований на становлення особистості дитини: розвитку її компетентності (комунікативної, інтелектуальної, фізичної), креативності, ініціативності, самостійності, відповідальності, довільності, волі й безпеки поведінки, самосвідомості й самооцінки [4].

Другий напрямок – збагатити освітній зміст у початковій школі. На основі досліджень О.Я. Савченко, О.В. Проскури, О.Л. Кононко та ін. йдеться:

- про введення в педагогічний процес різних видів дитячої діяльності творчого характеру (самодіяльних ігор, драматизацій, технічного і художнього моделювання, експериментування, словесної творчості, музичних, танцювальних імпровізацій);
- про насичення змісту навчання такими знаннями історико-географічного і краєзнавчого характеру, які б максимально активізували пізнавальні інтереси дітей, відповідали б їх потребам у практичній дії і формували почуття відповідальності за

найближче оточення (ділянка школи, рослини на ділянці й у класі, оформлення приміщень);

- про збагачення змісту уроків естетичного циклу, художньої діяльності як одного із засобів самовираження дитини, заснованих на її індивідуальному емоційно-образному баченні; про прилучення до національної художньої культури шляхом відвідування музеїв, виставок, майстерень художників, концертів, театрів, бібліотек. Мета – збагатити загальнокультурний розвиток дитини (розширити її інформаційний простір; виховати культуру сприйняття, почуттів, відносин, сформувані систему цінностей і переваг), а не тільки і не стільки її конкретні знання, які вона повинна відтворювати за вимогою вчителя.

Третій напрямок – удосконалити форми організації й методи навчання як у дошкільних закладах, так і в початковій школі. Сучасні наукові дослідження Л.А. Парамонової, М.М.Поддякова, З.М.Істоміної, Т.М.Фадєєвої вказують на необхідність:

- відмовитися від регламентованого навчання в ДНЗ (статичних поз на заняттях, розташування столів у ряд на зразок шкільного, відповідей за піднятою рукою тощо);

- забезпечити рухову активність дітей у школі на уроках фізкультури, великих перервах, а також у процесі позакласної роботи;

- використовувати різноманітні форми навчання, що включають специфічні види діяльності на інтегративній основі;

- використовувати в ДНЗ циклічність і проектну організацію змісту навчання, що створює умови для використання самими дітьми наявного в них досвіду;

- забезпечити взаємозв'язок занять (фронтальних, групових) з повсякденним життям дітей, самостійною діяльністю (ігровою, художньою, конструктивною тощо);

- створити розвивальне предметне середовище як у дошкільному закладі, так і початковій школі, функціонально моделюючий зміст дитячої діяльності;

- використовувати методи, що активізують у дітей мислення, уяву, пошукову діяльність, тобто елементи проблемності у навчанні, дивергентні задачі, задачі відкритого типу, що мають варіанти „правильних” рішень. Останній метод особливо важливий для початкової школи, тому що тут переважають конкретні способи дії, що відповідають визначеним класам завдань. Сполучення задач відкритого і закритого типу – одна з умов активізації пізнавальної діяльності дітей, розвитку гнучкості мислення не тільки на заняттях з математики, але й гуманітарного циклу;

- використовувати в початковій школі (особливо в перший рік навчання), ігрові прийоми, створювати емоційно значущі ситуації, умови для самостійної практичної діяльності, коли діти можуть на основі наявних у них знань виявляти ініціативу, творчість, фантазію, відповідальність;

- змінити форми спілкування дітей як на заняттях у дошкільному закладі, так і на уроках у школі; забезпечити дитині можливість орієнтуватися на партнера-однолітка, взаємодіяти з ним і вчитися в нього (а не тільки в дорослого); підтримувати діалогічне спілкування між дітьми; визнавати право дитини на ініціативні висловлювання й аргументоване відстоювання своїх пропозицій, право на помилку. Адже саме в процесі такого спілкування діти обговорюють загальне завдання, шукають способи його вирішення, розподіляють ролі, змінюють позиції (один пише, інший читає, третій перевіряє). У результаті кожен відчуває себе вмілим, знаючим, здатним (разом з іншими) справитися з будь-яким завданням;

- провідною в освітньому процесі як дошкільного закладу, так і початкової школи повинна стати діалогічна форма спілкування дорослого з дітьми, що сприяє розвитку в дитини активності, ініціативності, почуття власної гідності й самоповаги [2].

Якщо запропоновані напрямки наступності будуть перетворені в дійсність, буде створений загальний сприятливий фон для розвитку дітей – фізичного, інтелектуального, емоційного – як у дошкільному закладі, так і в початковій школі, збережеться і зміцниться їх фізичне і психічне здоров'я. Останнє складає найважливіше завдання освіти, її основний результат. Але для цього буде необхідний комплекс організаційних заходів, розробка не тільки нових нормативних актів, але і приведення у відповідність різних навчально-методичних посібників [3].

Нововведення сучасного освітнього простору, реформування системи середньої загальноосвітньої школи, визначення обов'язковості дошкільної освіти для дітей 5-річного віку вимагають пошуку нових підходів до вирішення головних комплексних психолого-педагогічних завдань, одним із яких є забезпечення неперервності здобуття освіти [5].

Реалізація принципу неперервної освіти має починатися із забезпечення наступності між першими її сходинками: дошкільною та початковою ланками. При цьому потрібно розглядати цей взаємозв'язок як дві сторони одного й того ж педагогічного явища у вигляді „перспективності” та „власне наступності”.

Якщо дошкільна освіта якісно змінилась у плані розуміння цілей підготовки дитини до школи та реалізації її вікових можливостей на шостому році життя, то й початкова школа не може лишитися у межах давніх уявлень про опору тільки на предметну готовність своїх найменших учнів до навчання. У початковій школі маємо створювати умови для подальшого повноцінного розвитку здобутків дошкільного віку і водночас для формування новоутворення молодшого шкільного віку – навчальної діяльності як провідної.

Таким чином, реалізація наступності між дошкільною та початковою ланками освіти передусім має організовуватися на усунення суперечок між запитами школи, амбіційними завищеними вимогами окремих батьків щодо підготовки їхніх дітей та необхідністю враховувати специфіку дошкільної освіти. Як показує практика, на сьогодні відсутній цілісний, системний підхід до реалізації наступності, який би задовольняв потреби обох ланок і дошкільної, й початкової. Щоб забезпечити реальну перспективність і наступність у роботі дошкільного закладу та школи, важливо дотримуватися певних умов: співробітництво має бути довготривалим і нерозривним; робота – системною і плановою; завдання – комплексними та інтегрованими [2].

Список використаної літератури

1. Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку: форми здобуття, організація і зміст роботи: зб. метод. матеріал. / авт.-упоряд.: О.П. Долинна, А.П. Бурова, О.В. Низковська, Т.П. Носачова.
2. Забезпечення наступності в навчально-виховній роботі ДНЗ і школи / уклад. Т.Т. Чала. – Х.: Вид. група „Основа”, 2010. – 208с.
3. Бушуєва Н. Шестирічки: формування повноцінної навчальної мотивації // Дошкільне виховання. – 2002. – №9. – С. 4-13.
4. Савченко О. Початкова освіта має стати якісно новою / О. Савченко // Дошкільне виховання. – 2001. – №1. – С.4-6.
5. Підготовка дітей 5-річного віку до школи : метод. реком. / за заг. ред. Л.Д. Покроєвої. – Харків „Харківська акад. неперерв. освіти”, 2012. – 112 с.

Пінчук Наталія Павлівна,
вихователь логопедичної групи
(Центр розвитку дитини № 69 м. Житомира)

РОЗВИТОК МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ У ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Питання розвитку мовленнєвої компетентності дітей – одне із найважливіших у навчально-виховній роботі дошкільного навчального закладу. У Базовому компоненті дошкільної освіти України визначено ознаки мовленнєвої компетентності: володіє розмовною мовою, використовує її у спілкуванні з дорослими та дітьми. Підтримує розмову, доречно застосовує мовленнєві й немовленнєві засоби, регулює силу голосу, темп мовлення, використовує засоби інтонаційної виразності. Володіє мовленнєвим етикетом. Орієнтується в ситуації спілкування: виявляє ініціативу або коректно припиняє розмову. Здатна висловити свою думку чітко, логічно, образно, переконливо. Вміє запитати, заперечити, обґрунтувати думку, подякувати, вибачитися, розповісти про себе. Правильно вимовляє звуки рідної мови, диференціює близькі й схожі звуки, помічає помилки, володіє доступним віку словником. Вживає багатозначні слова, фразеологічні звороти, використовує елементи усної народної творчості. Володіє прийомами словозміни та словотворення. Правильно вживає всі граматичні категорії, будує прості й складні речення з сполучниками, словосполученнями та вставними словами. Має навички корекції та самокорекції мовлення, усвідомлює, що це допомагає порозумітися з іншими людьми.

Видатний педагог К.Д.Ушинський говорив, що рідна мова є „скарбницею всіх людських знань; якщо дитина влучно вживає той чи інший граматичний зворот, робить у розмові тонке розрізнення між словами і граматичними формами”, – писав він, – „це значить, що вона усвідомлює їх різницю. Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не тільки слова, їх склад та видозміни, але і нескінченну кількість понять, поглядів на предмети, безліч думок, почуттів, художніх образів, логіку і філософію мови, і засвоює легко і швидко, за два-три роки стільки, що й половини того не можна засвоїти за двадцять років старанного методичного навчання. Такий це великий педагог рідне слово!”

З досвіду своєї роботи в дошкільному закладі я відмітила, що найскладнішою та найбільшою проблемою є розвиток мовленнєвої компетентності. Мовленнєва діяльність, як і будь-яка діяльність, має свою структуру і характеризується цілеспрямованістю (наявністю мети, завдань, мотивів), структурністю (мовні дії та операції), планомірністю (складання плану та реалізації його), оцінкою її результатів.

Що ж таке вміння говорити? Дитина в повсякденному житті, спілкуючись з однолітками та дорослими, говорить дуже багато, але, коли їй пропонують: „Розкажи, що цікавого ти бачила у зоопарку? Перекажи казку, оповідання...”, – одразу ж виникають труднощі. Дитина не вміє бачити і розуміти головний сюжет, визначати головних героїв, основну дію, місце, час, коли відбуваються події, не вміє чітко сформулювати питання та відповісти на нього. Її мовлення епізодичне, неповне.

Уміння чітко, логічно грамотно описати об’єкт чи подію, донести до співрозмовника певну думку, відстояти у словесній суперечці позицію – це справжнє мистецтво, яким володіє далеко не кожен з нас. У чому ж причина? На мою думку, шукати її потрібно ще на етапі дошкільного розвитку дитини. Адже саме в цьому віці в

малюка формується мовлення. Тож якщо на цьому етапі дитина не опанує механізм побудови будь-якого усного висловлювання, пізніше у неї виникнуть труднощі, пов'язані з розвитком мовлення взагалі.

Безперечно, ще в дошкільному віці дитина повинна оволодіти всією системою рідної мови: вміти повно і послідовно висловлювати свої думки, легко будувати складні розгорнуті речення, вільно переказувати оповідання і казки, описувати події, правильно вимовляти всі звуки.

Вважаю, що основною метою розвитку мовленнєвої компетентності дошкільника є формування особистості, яка володіє вміннями та навичками вільно користуватися мовними засобами. Практичний досвід свідчить, що навчально-мовленнєва діяльність повинна здійснюватися в рамках особистісно-орієнтованого підходу, який враховує рівень мовленнєвого розвитку та мовні здібності, а також індивідуальні особливості кожної дитини і стимулює творчі прояви особистості.

Ще у II половині XX сторіччя глибоку психолого-педагогічну оцінку ролі рідної мови у вихованні дітей дав Василь Сухомлинський. „Кожне слово рідної мови має своє обличчя, як у квітки, у нього свій неповторний аромат і відтінок барви, – а цих відтінків кожна барва має тисячі. Рідне слово – то невичерпне, животворне і невмируще джерело, з якого дитина черпає уявлення про навколишній світ, про свою родину. Про своє село і місто, про весь свій край”, – писав видатний педагог. В. Сухомлинський відзначав важливість розвитку мовлення дітей рідною мовою: „Віками український народ творив це багатство, відкладаючи в скарбницю рідної мови найкоштовніші перлини думки, почуття, фантазії. У кожному слові рідної мови – не тільки звукове позначення явища, події, речі, а й найтонші відтінки почуттів і переживань.

Тільки той може досягнути своїм розумом і серцем красу, велич і могутність Батьківщини, хто збагнув відтінки і пахощі рідного слова, хто дорожить ним, як честю рідної матері, як колискою, як добрим ім'ям своєї родини. Людина, яка не любить мови рідної матері, якій нічого не промовляє рідне слово, – це людина без роду й племені”.

Усе сказане вище можна підсумувати словами Т.Г. Шевченка:

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос – більш нічого,
А серце б'ється, ожива,
Як їх почує!..

Отже, істотним чинником соціального розвитку дитини є мовлення як засіб спілкування. Але вміння розмовляти не дається просто так – цьому потрібно навчати.

Я переконалася, що, на жаль, коли намагаються формувати в дітей суто мовленнєві навички, розвивати компоненти мовлення, а процесу формування мовленнєвого спілкування та мовленнєвої компетентності не надавати належної уваги, то й результати не будуть належними. Тому що засвоєння та закріплення звукових, лексичних та граматичних мовленнєвих навичок не замінить уміння чути і розуміти іншого, висловлювати свою думку, домовлятися – тобто спілкуватися. Саме тому вихователю потрібно враховувати і психологічний розвиток дитини певного віку, і провідний вид діяльності, в процесі якого формуються і перебудовуються психічні процеси, від якого залежать психологічні зміни особистості, в процесі якого виникають нові види діяльності. Протягом перших шести років у дитини послідовно змінюються провідні види діяльності: в немовляти – емоційне спілкування дитини з дорослими, в ранньому віці – знарядчево-предметна діяльність, у дошкільному – ігра.

Гра – це школа спілкування дитини. Саме в іграх розпочинається невимушене спілкування дитини з колективом дітей, взаєморозуміння між вихователем і учнем.

Задовольняючи свою природну невсипущу потребу в діяльності, в процесі гри дитина “добудовує” в уяві все, що недоступне їй у навколишній дійсності, у захопленні не помічає, що вчиться – пізнає нове, запам’ятовує, орієнтується в різних ситуаціях, поглиблює раніше набутий досвід, порівнює запас уявлень, понять, розвиває фантазію. Дидактичні ігри стали предметом особливої уваги в працях Б.Блонського, А.Макаренка, С.Рубінштейна, А.Сікорського, В.Сухомлинського (формування уяви); Л.Артемової, Л.Венгер, Л.Виготського, Д.Ельконіна, Р.Жуковської, О.Запорожець, О.Леонтьєва, Д.Менджерицької, А.Соноріної, О.Усової (вплив на розумовий розвиток); Є.Баничевої, Ф.Блехер, З.Богуславської, Н.Гамбург, Г.Ляпіної, К.Радіної, С.Шамової, Г.Щукіної (засоби активізації навчальної діяльності).

Усі види діяльності дитини взаємопов’язані, та все ж треба враховувати в процесі розвитку мовленнєвої компетентності та розвитку мовлення провідний, домінуючий тип діяльності, тобто максимально використовувати ігрові методи та прийоми навчання: дидактичні ігри, ігрові мовленнєві (життєві) ситуації, ігрові діалоги, драматизації тощо. Розвиток мовленнєвої компетентності передбачає, на наш погляд, включення мовлення в різні види діяльності: пізнавальну, художню, театралізовану; це допоможе створити основу для використання мовленнєвого спілкування у чуттєвому досвіді дитини (спостереження в природі, ліплення, малювання фарбами) та в активній захоплюючій діяльності (ігри, театри, драматизація).

Психологами доведено, що саме дошкільний вік є найбільш сприятливим для оволодіння рідною мовою. До 5 років дитина засвоює звукову систему рідної мови й усвідомлює звуковий склад слова (Д.Б.Ельконін), до 4-5 років засвоює відмінкові закінчення та основні граматичні форми (О.М.Гвоздев), з 5 років оволодіває монологічним мовленням (С.Л.Рубінштейн). Якщо ж дитина з якихось причин буде ізольована від повноцінного мовленнєвого спілкування в дошкільні роки, це негативно позначиться на її подальшому і розумовому, і мовному розвитку.

Одне з основних завдань у процесі навчання дітей української мови – орієнтація не стільки на формування в них певних знань, умінь та навичок, скільки на розвиток мовленнєвих здібностей, здатності практично застосовувати мовленнєві засоби мови. Свою роботу почала з того, що проаналізувала власний досвід минулих років. Дійшла висновку, що мовленнєві знання та вміння, якими оволодівали діти на заняттях, часто не застосовувалися ними у повсякденному житті, у щоденних ситуаціях спілкування. До того ж, провівши бесіди з батьками вихованців, з’ясувала що в більшості родин спілкування відбувається російською мовою. Тому прийшла до висновку, що для активного українського мовлення дітей, для формування їхньої мовленнєвої компетентності потрібно створити певні умови. Це спонукало до розробки системи мовленнєвих ситуацій для розвитку діалогічного та монологічного мовлення малят. При цьому саме у дидактичній грі, як відомо, навчання успішно поєднується з грою, що забезпечує мовленнєву активність учасників гри та практичне застосування ними раніше отриманого мовного матеріалу. Спочатку ігри проводяться під керівництвом вихователя, а потім діти використовують їх у самостійній ігровій діяльності.

Найперше було обстежено рівень розвитку українського мовлення вихованців та розподілено їх на підгрупи: до першої увійшли діти з невисоким рівнем розуміння української мови, з недостатньо сформованими мовленнєвими навичками та вміннями, а до другої – дошкільнята, які добре розуміли українську мову, мали достатній рівень лінгвістичної пам’яті та мовне чуття, але недостатньо розвинений активний словник. Розподіл дітей на підгрупи дозволив мені краще диференціювати мовленнєві завдання, передбачити варіанти ігор та кількість їх повторень, планувати індивідуальну та групову

роботу з вихованцями. З дошкільнятами першої підгрупи спочатку проводила дидактичні ігри на закріплення словника, звуковимови, граматичних норм, а вже пізніше ігри, що включали мовленнєву ситуацію (передбачали діалог, монолог). Дітям другої підгрупи пропонувала ігри із ситуацією спілкування, що містять мовленнєві завдання різної складності. Ситуації спілкування спонукали дітей не лише ставити запитання та відповідати на них, а й давати поради одне одному, виявляти підтримку.

Для початку в грі дітям надавався зразок діалогу, щоб їм було легше сприйняти запитання, діалог повільно проговорювався, дітям надавався час, щоб підготуватися до відповіді, сформулювати думку. Спочатку ставилися прості запитання, які потребували однослівних відповідей, а потім – такі, які потребували відповіді одним або кількома реченнями. Діалоги вибудовувалися так, щоб діти могли пригадати все, що знають про предмет, явище чи істоту. Наприклад, у грі «Відгадай, що за овоч» послідовність запитань була такою: «Якого кольору овоч? Якої форми? Який на дотик? Який овоч на смак? Вживають його вареним чи сирим? Які страви можна приготувати з нього? Чим корисний?» Таким чином діти переходили від наочно-дійового способу засвоєння мовного матеріалу (називання предметів) до словесно-образного (побудови речень різного типу про предмет, його якості, дії з ним).

Намагаючись сповна використати діалог для подальшого розвитку монологічного мовлення, вводила до ігор казкових персонажів, мотивуючи мовлення дітей їхньою необізнаністю; додавала нові атрибути, пропонувала уявити себе у якійсь ролі. Тут згодилися іграшки-ляльки з різних видів театру, атрибути до рухливих та народних ігор, елементи костюмів різних персонажів. Дійовими особами таких театралізованих ігор ставали тварини, овочі, квіти, іграшки. Адже дошкільнятам легше вести діалог від чийогось імені. Особливо добрі результати такі прийоми давали в роботі з мовчазними, замкнутими, сором'язливими, малоактивними дітьми, які рідко вступали в розмову за власною ініціативою, а тим більше українською мовою. Так після гри „Відгадай овоч” пропоную гру „Хто найкращий? ”, під час якої вихованці, взявши на себе роль якогось „овоча”, мають „похвалитися”. Наприклад: „Я – найкращий, найсмачніший овоч. Оранжевий, довгастий, соковитий. Мене люблять їсти не тільки діти, а й дорослі. Мене можна їсти і сирим, і вареним. З мене готують салат, сік. Суп та борщ без мене несмачні. А ще я – корисний, бо поліпшую зір”.

Спостерігаючи за дітьми, я помітила, що коли знання з певної теми були недостатньо засвоєні дитиною, то під час першої гри вона робила помилки. Наступного разу намагалася вже не припускати їх, зверталася за порадою, із запитаннями до вихователя або однолітків. Я помітила, що спілкування між дітьми стало вільнішим через 3-4 місяці роботи. Діти почали підказувати одне одному, допомагати, а згодом придумували й ставили свої запитання, їхні відповіді стали змістовнішими, що сприяло розвитку самостійної мовленнєвої практики.

Постійно приділяю увагу ускладненню мовленнєвих завдань, дидактичних ігор. Спочатку вчила дітей відповідати на запитання та звертатися до інших із ними. Далі – спонукала дошкільників вести розмову відповідно до ситуації спілкування, передбаченої грою, і, нарешті, організовувати діалог самостійно.

Різноманітність дидактичних ігор давала змогу знайти гру, цікаву для кожного вихованця. Захопившись однією грою, вони поступово намагалися перенести цей інтерес і на інші. Неабияку роль тут відігравали схвальна оцінка, похвала, підтримка. З метою розширення мовної практики дітей організовувала ситуації спілкування у формі розпитування персонажа казки або оповідання про щось, як бесіду чи суперечку між певними тваринами, квітами тощо.

На початку роботи в грі я об'єднувала дітей по двоє, основним засобом підвищення мовленнєвої активності все-таки була гра, в якій брали участь троє-четверо дітей. Це сприяло розширенню їх мовленнєвої практики. До того ж ігри, які включали в себе елемент змагання, проходили значно цікавіше при більшій кількості гравців.

Водночас я намагалася створити умови для використання дидактичних ігор з мовленнєвими ситуаціями в самостійній ігровій діяльності. Спочатку цікавість до самостійної гри проявили діти другої підгрупи. Вони більш комунікабельні, у них кращий словниковий запас. Поступово долучалися й інші діти. А так як розмова українською мовою передбачена змістом та правилами кожної гри, то малята все частіше стали нею спілкуватися. Пропонувала ігри батькам, щоб вони мали змогу погратися з дітьми вдома. Спілкування в родині теж відбувалося українською, бо дітям подобалося „навчати” тат і мам.

У зв'язку з тим, що ігрове спілкування здійснювалося на високому емоційному рівні, воно сприяло кращому засвоєнню комунікативно важливих слів та конструкцій української мови. До того ж, діти, розігруючи ситуації, вчилися спілкуватися, удосконалювати власний досвід налагодження взаємин з однолітками. Стало помітно, що гра формувала у дошкільнят уміння поважати інтереси інших, давала реальну можливість по-дружньому, з повагою ставитися одне до одного. Цьому сприяли правила: по черзі виконувати ігрову дію, бути доброзичливим, допомагати товаришеві, чемно розмовляти, уважно слухати, запрошувати до гри, справедливо розв'язувати конфлікти. Таким чином завдяки грі у малят формувалися навички мовленнєвого етикету. Дидактичні ігри з діалогом поставили дітей у позицію рівноправних партнерів, що підвищувало активність їхньої розумової та мовленнєвої діяльності.

Зазначила, що для отримання позитивного результату роботи вихователю потрібно дотримуватися таких педагогічних умов:

- створювати мовну ситуацію відповідно до теми, яка вивчається;
- давати дітям змогу використовувати гру в самостійній ігровій діяльності;
- поступово ускладнювати зміст мовних завдань;
- забезпечувати керівництво ігровою діяльністю (особливо, коли пропонується нова гра або її ускладнений варіант);
- системно вести спостереження та робити аналіз мовленнєвих умінь та навичок дітей, вивчати труднощі, що виникають;
- використовувати в іграх різноманітний дидактичний матеріал, атрибути, елементи театральних костюмів тощо.

Переконалася: спільна ігрова діяльність, змістовне спілкування – ефективні засоби розвитку мовленнєвої компетентності дошкільників.

Культура мовлення – це вміння правильно говорити, добирати мовно-виражальні засоби відповідно до мети та ситуації спілкування, це система вимог стосовно вживання мови в мовленнєвій діяльності. Культура рідної мови має як соціальне, так і національне значення: вона забезпечує високий рівень мовленнєвого спілкування, облагороджує стосунки між людьми, сприяє підвищенню загальної культури особистості та суспільства загалом; через культуру мовлення відбувається культивування самої мови, її вдосконалення. Культура мовлення проявляється в таких характеристиках: правильність (відповідність усталеним у літературній мові законам, правилам і нормам), нормативність (дотримання правил усного й писемного мовлення: лексичних значення слів, семантичні відтінки слів, сполучуваність слів, граматичних /рід, число, відмінок/ та орфоепічних /правильна вимова/), адекватність (точність вираження думок, почуттів, ясність, зрозумілість мовлення, точне мовлення – якщо вжиті слова відповідають їх

усталеним мовним значенням), логічність (поєднання мислення, мови і мовлення, це ступінь поєднання слів у реченні за законами розумової /мислительної / діяльності, це відповідність смислових зв'язків і відношень одиниць мови у мовленні зв'язкам і відношенням предметів та явищ у реальній дійсності), різноманітність (багатство мовлення; вираження однієї і тієї самої думки, одного і того самого граматичного значення різними способами і засобами), естетичність (естетична привабливість мовлення, вдале використання естетичних потенцій мови /тон, темп, звучність/, наявність образних виразів, приказок, доречних фразеологічних зворотів, цитат; поєднання вербальних та невербальних /жести, міміка, рухи, поза/ засобів спілкування), чистота (відсутність у мовленні нелітературних елементів: у орфоєпії – правильна літературно-нормативна вимова, відсутність інтерферентних явищ /акценту, змішувань/; у словнику – відсутність діалектизмів, слів-паразитів тощо; в інтонації – брутальних, лайливих лицемірних ноток, відповідність інтонації змістові та експресії висловлювання), доречність (поєднує в собі точність, логічність, виразність, чистоту, відповідає ситуації спілкування, організовує мовлення відповідно до мети висловлювання) (Н. Бабич).

Навчально-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку охоплює різні види говоріння (розповідання, бесіда, діалогізування, міркування, повідомлення тощо) та слухання, які найкраще реалізуються в ігровій діяльності (в ігрових ситуаціях, на ігрових заняттях).

Орієнтуючись на принципи комунікативної спрямованості навчання мовленню та принцип комплексного підходу до розвитку мовлення, я підбирала, виготовляла та використовувала різні види ігор, ігрових ситуацій з іграшками, картинками, предметами, спрямованими на розвиток комунікативної компетентності вихованців.

У своїй практиці роботи я використовую такі ігри для словникової роботи з дітьми на активізацію і закріплення словника („Чарівна торбинка”, „Що це?”, „Що змінилося?”, „Відгадай, що заховали?”, „Що потрібно?”, „Додай слово”, „Що буває широке/довге, вузьке/?”, „Що подарувати Наталці?”, „Хто назве більше предметів або дій?”, „Добери слово”, „Нагодуємо ляльку”, „Покладемо ляльку спати”, „Одягнемо ляльку на прогулянку”, „Обладнаємо ляльці кімнату”, „Зустріч нової ляльки”, „Купання ляльки”, „Попрасуємо ляльці одяг”, „Лялька обідає” та інші), на вживання узагальнюючих слів („Що це?”, „Назви одним словом”, „Коли це буває?”, „Крамниця”, „Пори року”, „Четвертий зайвий”, „Кожному своє місце”, „Наведи порядок”, „Що садять на городі?”, „Що росте в саду, в полі, на городі?”, „Птахи, звірі, риби”), вживання антонімів, синонімів („Назви, який”, „Як інакше?”, „Навпаки”, „Чорне-біле”), співвідношення частин і цілого („Склади предмет”, „Розрізні картинки”, „Плутанина”, „Наведи порядок”), закріплення назв кольорів та їхніх відтінків („Веселка”, „Знайди такий самий”, „У яку коробку?”, „Кольорова крамниця”), на уточнення значення слів („У нас в гостях Незнайко”, „Хто з них правий?”, „Мальвіна вчить Буратіно ввічливості”, „Хто більше помітив небилиць?” та вправи на добір епітетів до предмета /Дерева які? – високі, стрункі, зелені, голі/, впізнавання предмета за епітетами /червоний, гумовий, круглий, що це? – м'яч/, добір дій до предмета /кішка що робить? – нявчить, муркоче, лежить, біжить, спить, ловить, хлебче, годує, грається, вмивається, сидить/, до дії предмета /світить, гріє, припікає, зігріває, що це? – сонце/, називання складових частин цілого /будинок – дах, стіни, двері, вікна, поверхи, під'їзди, ганок/, класифікація предметів /„Скажи одним словом”, „Склади докупи”/, різний ступінь узагальнення /дай три назви і більше: конвалії – квіти – рослини; борщ – страва – їжа – продукт харчування/,

утворення слів за допомогою префіксів, суфіксів /іхати, приїхати, від'їхати, заїхати, з'їхати, виїхати, під'їхати; ліс – лісок – лісочок – лісовичок – лісовик – лісище/.

Щодо виховання звукової культури мовлення я використовую у практиці своєї роботи вправи та ігри на розвиток артикуляційного апарату, на ознайомлення дітей з будовою мовного апарату, на розвиток мовного дихання, на розвиток фонемного слуху („Тиша”, „Телефон”, „Зіпсований телефон”, „Тиха і голосна музика”, „Що як звучить?”, „Відгадай звук”, „Упізнай, хто це?”, „Тук-тук”, „Зозуля”, „Про що говорить кімната /вулиця, ліс/?”, „Доручення”, „Хто краще чує?”), на оволодіння правильною вимовою всіх звуків рідної мови \ „Вимовляй так, як я”, „Оркестр”, „Відгадай і назви”, „Крамниця”, „Комар”, „Покатаємося на коників”, „Жуки”, „Літаки”, „Що сказав (узяв) Петрушка”, „Поправляй Незнайка”, „Допоможемо Буратіно”, „Чого не вистачає?”, „Луна”, „Паровоз”, „Підкажи Незнайкові звук”, „Ось так вимовляються звуки”), на удосконалення дикції, на розвиток інтонаційної виразності мовлення (інтонація, темп, тембр, сила голосу, наголоси тощо), на усвідомлення дітьми звукового складу рідної мови („Добери різні слова”, „Підкажи слово”, „Чи однаково звучать слова?”, „Слова забули своє місце”, „Злови м'яч”, „Живі слова”, „Як Мишко вчився говорити”, „Що написав Незнайко?”, „Ведмедик дізнається, що таке наголос”, „Як звати друзів?”; для правильної вимови шиплячих звуків (Ж, Ш, Ч) вправи: 1) підняти язик на верхню губу, потім опустити на нижню і повернути його у вихідне положення; 2) висунути язик якомога вужче і потім широко його розпластати; 3) для того, щоб язик був широкий і спокійний, треба притиснути його губами 5-6 разів, вимовляючи „пя-пя-пя”, а потім відкрити рот і потримати широкий язик у спокійному положенні 10 секунд; 4) відкрити рот, покласти широкий язик між зубами (зуби не торкаються язика) і, вимовляючи „и-і-о”, потримати його в цьому положенні 10 секунд; 5) відкрити рот, покласти широкий язик на верхню губу (губу не натягувати на верхні зуби) і здувати ватку зі столу, ніби вимовляючи звук „Ф”; 6) обвести кінчиком язика верхню губу (неначе злизати варення), роблячи рухи язиком зверху вниз (нижньою губою не допомагати); 7) показати зуби і сховати їх або пошепки вимовляти звуки „и-е”, „и-е-и-е”, потім стулити губи і витягнути їх вперед; 8) відкрити рот і торкнутися кінчиком язика піднебіння, роблячи рухи вперед-назад, як маляр білить щіткою стелю, при цьому слід стежити, щоб нижня щелепа була нерухомою); для розвитку мовного дихання /вправи на здування з долоні пелюсток, шматочків паперу, кульок вати, пушинок кульбаби; вправи на перекочування силою видихуваного повітря кульки по столу, підтримування пушинок у повітрі силою видиху, утворення бульбашок на воді, пускання паперових і пластмасових корабликів у мисці з водою, прокочування олівців силою видихуваного повітря, дмухання на порожню пляшку, „Дмухай на метелика”, „На гойдалці”, „Гарячий чай”, „Рубання дров”, „Мильні бульбашки” (у дітей 3-4 років тривалість видиху повинна відповідати фразі у 2-3 слова, у 5-6 років – 3-5 слів, а тривалість між видихом і вдихом має дорівнювати фразі „достатньо, ще раз”; з метою закріплення звукової вимови використовую чистомовки, які можна придумати самостійно, у співпраці з батьками або створити разом з дітьми на кожний звук:

Би-би-би – зелені боби,
Пи-пи-пи – яблука купи,
Бі-бі-бі – я скажу тобі,
Пі-пі-пі – смітинки в крупі,
Ти-ти-ти – висока рості.

З дітьми середньої та старшої груп у практиці своєї роботи використовую вивчення скоромовок, запам'ятовування коротких віршів із складними звуками.

Для формування граматичної будови мови використовую ігри на вживання іменників у родовому і називному відмінках множини: „Чого /кого/ не стало?“, „Чого не вистачає кравчині для роботи?“, „Чого більше?“, „Крамниця“, „Що змінилося?“, „Назви предмет“, „Пошта“, „Листоноша приніс листівки“, на відмінювання іменників у родовому і знахідному відмінках однини й множини / „Чого не вистачає Мишкові, щоб піти на прогулянку?“, „Що я бачив?“, „Розкажи про картину“, „Чарівна торбинка“, „Відгадай, де я був?“, „Доручення“/, на вживання роду іменників („Лото“, „Парні картинки“, „Три кишеньки“, „Плутанина“, „Одягни ляльку“, „Магазин іграшок“), на вживання невідмінюваних іменників („Подивись і запам’ятай“, „У гостях у ляльки“, „Що я чув по радіо?“, „Розмитий лист“, „Загадка“), на вживання дієслівних форм („Малята на прогулянці“, „Що ми робимо?“, „Що написано в листі?“, „Ви хочете – ми хочемо“, „Мишко, зроби“, „Ведмедик і Буратіно розмовляють по телефону“), на відмінювання іменників, що означають назви малят тварин („Хто в кого?“, „Чий будинок?“, „Розклади по порядку“, „Впізнай, хто це?“, „Чия це мама?“, „Кого не стало?“), на узгодження числівників з іменниками („Що змінилося?“, „Полічи, скільки?“), на відмінювання іменників, що вживаються тільки в однині або множині („Кому що потрібно?“, „Що ми задумали?“, на вживання прийменників („Сховай зайчика“, „Де ведмедик?“, „Що змінилося?“), на виправлення синтаксичних помилок („Так чи не так?“, „Виправ Зайчика-незнайчика“, „Незнайко в школі“, „Хто сказав правильно?“, „На уроці“), а також використовую вправи на відмінювання дієслівних форм (бігати – біжу, носити – ношу, хотіти – хочу, хочемо, просити – прошу – просимо, водити – воджу – водить та ін.):

- Ми бігаємо. Як ти скажеш про себе?
- Я біжу.
- Як ти скажеш про Максима?
- Максим біжить.
- Як ти скажеш про них?
- Вони біжать.

Узгодження числівників і прикметників з іменниками:

- Червоний олівець. Про що можна сказати „червоний“? /Помідор, м’яч, бант/.
- Як сказати про воду? Яка вода?
- Холодна, тепла, прозора, чиста.
- Молоко яке?
- Біле, смачне, тепле, парне, холодне, кисле, солодке.

Утворення порівняльних ступенів прикметників:

- Весною тепло, а влітку ... /тепліше/.
- Вода холодна, а лід ... /холодніший/.

Утворення прикметників з двох слів:

- Довге вухо. Як сказати це одним словом? /Довговухий/.
- Сірі очі. Як сказати одним словом? /Сіроокий/.

Утворення дієприкметників:

- Розбили тарілку. Як про неї можна сказати? /Розбита тарілка/.
- Розлили молоко. Як можна про нього сказати? /Розлите молоко/.

Утворення іменників за допомогою суфіксів:

- Вовчєня. Хто в нього мама?
- Вовчиця.
- Зайчєня. Хто в нього мама?
- Зайчиха.
- Машина, що ріже овочі. Як про неї можна сказати одним словом? /Овочерізка/.

Відмінювання іменників:

- Качка кличе кого? /Каченят/.
- Курка кличе кого? / Курчат/.

Відмінювання займенників:

- У мене лялька. Як сказати про Оксану?
- У неї лялька.
- Про Юрка?
- У нього лялька.
- Про них обох?
- У них лялька.

Вживання часу дієслів:

- Що я (ти, він, вони, ми) робимо?
- Що я (ти, він, вони, ми) робитиму?
- Що я (ти, він, вони, ми) робив?
- Що я (ти, він, вони, ми) зроблю?
- Що було влітку? Що буде взимку?

Утворення споріднених слів:

- Які слова можна утворити від слова „рука”? (Ручка, рученька, ручище, ручний, рукастий).

Одним із методів, які я використовую для формування в дітей знань з граматичної будови мови, є розповіді, складені вихователем. У них вживаю слова, в яких діти найчастіше припускаються граматичних помилок (вуха, піаніно, кіно). Даю дітям завдання скласти розповіді з відповідним словом або кількома словами. Для закріплення граматичних форм використовую малі жанри фольклору та тексти художніх творів, віршів.

Особливу увагу звертаю у практиці своєї роботи на розвиток діалогічного мовлення (спонукаю дітей відповідати на запитання та звертатися до інших із запитаннями; підтримувати розмову, продовжувати її відповідно до ситуації спілкування; виявляти ініціативу в розмові з дорослими і дітьми; будувати діалог на запропоновану тему; а також на розвиток монологічного мовлення (формую в дітей уміння зв'язно відповідати на запитання за змістом сюжетної картини та художнього тексту (казка, оповідання, вірш, розповідь); вміння описувати предмети, іграшки, дії, ситуації, картини; спонукаю розповідати про події з власного досвіду, за змістом сюжетних картин, на теми, запропоновані вихователем, дітьми або вибрані самостійно (творчі розповіді); переказувати зміст знайомих художніх текстів; допомагаю дітям оволодіти різними типами висловлювань (розповідей) – описами, розповідями, повідомленнями, міркуваннями, поясненнями. У молодших групах використовую для розвитку діалогічного мовлення розглядання картинок та бесіда за їхнім змістом, ігри-інсценізації, дидактичні ігри („Познайомимось з ляльками”, „Нова лялька”, „В гостях у ведмедика”, „В гостях у ляльки”, „Поговоримо з Оксаною”, „В гостях у казки”, „Три ведмеді”). У старших групах проводжу бесіди на основі знань, здобутих дітьми під час спостережень, прогулянок, на заняттях з ознайомлення з навколишнім світом, екології тощо. Для навчання діалогічного мовлення використовую тематичні ігрові мовленнєві ситуації, побудовані на діалозі та інсценізації: „Знайомство”, „Зустріч друзів”, „У лікаря”, „У крамниці”, „Розмова по телефону”, „У гостях”, „Після перегляду кінофільму”, „Сім'я”, „У бібліотеці”.

Організуючи ігри з дітьми, я уважно до них придивляюсь, оцінюю їх індивідуальні особливості. Якщо дитина легко і швидко справляється із завданням, я

пропоную їй більш складне і, навпаки, якщо дитина стикається з труднощами, намагаюся більше затриматись на простих іграх. У своїй практичній роботі прагну організувати успіх кожної дитини в розв'язанні того чи іншого завдання. Кожне завдання я індивідуалізую, тобто використовую особистісно-орієнтований підхід до навчання кожної дитини. Це і творча колективна робота, і робота парами та групами, і творчі індивідуальні завдання.

Для успішного керівництва творчими іграми важливо завоювати довіру вихованців. Тому я ставлю собі за мету ставитися до гри серйозно, з інтересом, зрозуміти задуми дітей, їхні переживання, забезпечити простір дитячій ініціативі, творчості.

Вважаю, що у роботі з дітьми необхідно також пам'ятати про їхні вікові можливості. Молодшим дітям легше розуміти мову з конкретним змістом, фрази повинні бути короткі й прості за структурою, темп дещо уповільнений. Старшим дошкільникам стають доступні причини нескладних явищ, які в мовленні відображаються складнопідрядними і складносурядними реченнями. А моє мовлення, в свою чергу, стає більш стриманим, це допомагає дітям зрозуміти, що вони вже дорослі. Я намагаюсь, щоб моє мовлення було взірцем для дітей, точним і виразним, небагатомовним, але зрозумілим і логічним.

Вважаю гарним засобом розвитку комунікативної компетентності дітей мовні висловлювання. Форми побудови висловлювань при цьому, як і їх зміст, - найрізноманітніші. Це – згода, заперечення, припущення, уточнення, прохання, вимога, дозвіл, порада, вдячність, сумнів. Зразком для дітей є не тільки мова, а й невербальні засоби спілкування (міміка, поза, жести, ставлення до співбесідника).

За час своєї роботи я дійшла висновку, що для розвитку мовленнєвої компетентності дітей не досить пропонувати дитині різноманітний мовний матеріал, а слід ставити перед нею нові завдання, які б вимагали нових засобів досягнення взаєморозуміння. Слід враховувати, що дитина є активним та ініціативним учасником соціальної взаємодії, в якій вона повинна не лише засвоїти мовлення, як суспільний досвід, а й самостійно застосовувати засвоєне, вибирати адекватні засоби спілкування, створювати власні засоби для досягнення мети цієї взаємодії.

Важливо не тільки розвинути дитину, а й вселити у неї впевненість у собі, сформувані вміння відстоювати свою ідею, рішення. Моя доброзичливість, підтримка, радісне оточення, вигадна, зацікавленість – тільки в цьому випадку мовленнєві ігри та вправи будуть корисні для розвитку дитини, а час, котрий ми провели разом, допоможе нам зробити добрішим та веселішим спільне життя.

І в подальшій своїй роботі я буду намагатися створити в моєму маленькому дитячому колективі дружню атмосферу співжиття, знаходити дієві засоби для розвитку комунікативної компетентності дітей, прагнути повноцінно задовольнити потреби дитячої особистості, оточивши її любов'ю і теплом, створити тим самим позитивні рушійні сили розвитку дитини. На мою думку, дошкільнятко в умовах повноцінного особистісного життя поступово розкриває себе в повному ракурсі, починає саме собі таким подобатись і прагнути нових досягнень. І саме високий рівень мовленнєвих досягнень дозволяє дитині реалізувати соціальну й інтелектуальну активність серед ровесників та дорослих людей.

Список використаної літератури

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у світі” / наук. ред. та упоряд. О.Л.Кононко. – К.: Світлич, 2008.
2. Развитие общения у дошкольников / под ред. А.В.Запорожца, М.И.Лисиной. – М., 1974.
3. Піроженко Т.О. Мовлення дитини. Психологія мовленнєвих досягнень дитини / Т. О. Піроженко. – К.: Главник, 2005.

4. Эльконин Д.Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин – М.: „Просвещение”, 1976. – 228 с.
5. Калмикова Л. Психолінгвістичні і лінгвометодичні підходи до змісту мовленнєвих навичок і вмінь / Л. Калмикова // Початкова школа. – 2003. – № 5.
6. Сидор Е. Вправи для розвитку в учнів загальномовленнєвих, комунікативних і творчих умінь / Е. Сидор // Початкова школа. – 2001. – № 6.
7. Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття). – К.: Райдуга, 1994.
8. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. – К.: Либідь, 2003. – Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади.
9. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі”. – К. „Світлич”, 2008.
10. Кононенко О.Л. Дитяча креативність крізь призму Базової програми „Я у Світі” / О. Л. Кононенко // Дошкільне виховання. – 2008. – № 4.
11. Кононенко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) / О. Л. Кононенко. – К., „Стилос”, 2002.
12. Піроженко Т.О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку: навч.-метод. посіб. / Т. О. Піроженко – Тернопіль: Мандрівець, 2010.
13. Інновації у дошкільлі. Програми, технології, проекти, ідеї, досвід: посіб. на допом. дошк. працівн. / Л. В. Калужька, М. В. Отрощенко. – Тернопіль: Мандрівець, 2010.
14. Проектні технології в дошкільному навчальному закладі / Буракова Ю. Д. – Х.: „Основа”, 2009.
15. Верещака Т. Впроваджуємо проектну технологію / Т. Верещака // Дитячий садок. – 2004. – № 7.
16. Терещенко І. Проектна діяльність в ДНЗ / І. Терещенко // БВДС. – 2004. – № 7-8.

Прокопенко О.М.,
вихователь-методист
(ДНЗ №4 м.Малина)

ЗАСТОСУВАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ В ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Останнім часом помітно збільшилась кількість сором'язливих, невпевнених у собі та агресивних дітей. Одним із дієвих засобів є застосування в освітньо-виховному процесі до такої категорії дітей арт-терапії. Використовуючи арт-терапію, залучаю дітей до мистецтва, навчаю спілкуватися з навколишнім середовищем, самим собою й однолітками, використовуючи образотворчі, рухові та звукові засоби. Арт-терапія дає змогу дітям самостійно висловлювати почуття, потреби, мотивувати свою поведінку, діяльність і спілкування, такі необхідні для їх повноцінного розвитку. Арт-терапія включає: нетрадиційні напрями із образотворчої діяльності, створення колажів, фотоколажів, нетрадиційні форми роботи з папером, робота з тістом, створення лялькових вистав.

Засобами арт-терапії намагаюся створити атмосферу довіри й уваги до внутрішнього світу дитини. Уже кілька років поспіль працюю над збагаченням творчих здібностей дошкільників. Широком полем для розвитку дитячої творчості вважаю образотворчу діяльність, зокрема малювання. Використовую малювання як вид арт-терапії тому, що через малюнок діти виплескують свої негативні емоції та діляться один із одним позитивними. Малювання врівноважує дитину, спонукає її зосередитися, спрямовує її енергію на творчість, допомагає проявити свою активність, самостійність, розкрити свій творчий потенціал. Для цього створюю сприятливі умови для зростання самодостатньої, успішної, впевненої в собі особистості.

Широко застосовую в роботі з дітьми цікавий та оригінальний вид образотворчості – малювання на склі. Такий вид малювання розкриває уяву, фантазію, дозволяє домальовувати і змінювати зображення, змішувати фарби і легко витирати їх за допомогою ганчірки, дає можливість експериментувати з художніми образами.

Задля оптимального використання всіх можливостей малювання на склі з задоволенням використовую незвичайну дошку „Магічне скло” – мольберт, у якому замість полотна використано оргскло у дерев'яній рамі. Для малювання використовую гуашеві фарби, сухі та вологі ганчірки для витирання фарб на склі, посуд з водою для миття рук, ганчірки для витирання рук.

У роботі з «магічним склом» показую дітям, як цікаво один колір перетворюється на інший, коли змішуються фарби, вчу дітей малювати на склі пальчиками, долоньками, кулачками, пензликами, квачиками, штампами.... (Діти підгрупами малюють з обох боків мольберта).

Для малювання обираю теми разом із дітьми. Цей вибір залежить від дитячих вражень, мрій, фантазій, бажань, настроїв, а також від теми, над якою працює група, календарних свят, зміни пір року. Теми обговорюємо та розробляємо разом, це дає дітям відчуття першовідкривачів, митців, авторів, як наслідок – це задоволення від творчості, упевненість у собі.

Орієнтовні теми для малюнків:

- „Осінні фантазії”;
- „Чарівне місто”;
- „Різнокольоровий парк”;
- „Плоди осені”;
- „Що ховається під снігом?”;
- „Ялинка – веселинка”;
- „Подорож сніговичків”;
- „Квітковий хоровод”;
- «Весняні кольори»;
- „Чудернацькі квіти”;
- „Літня феєрія”.

Використовую розвивальні ігри під час малювання на „магічному склі”.

Розвивальні ігри з дослідження кольору для дітей 4 -5 річного віку

Тема: „Подорож вази з квітами”

Мета: створити умови для розвитку можливостей дослідження колориту в малюнку, сприяти баченню особливості палітри, заохочувати до експериментальної діяльності певного освітлення натюрморту (яскраве, світле, темне).

Матеріал: ваза з квітами, контурне зображення вази з квітами, гуаш, пензлик, вода, ганчірки.

Хід гри: педагог звертає увагу дітей на вазу з квітами. Запитує про почуття, які виникають під час її оглядання. Пропонує дітям сказати компліменти вазі та квітам. Звертає увагу на те, як змінюється вигляд натури залежно від місця, де вона знаходиться (на світлому тлі стіни, в темному кутку). Пропонує створити певну палітру в натюрморті на мольберті.

Тема: „Ближче – далі – найдалше”

Мета: сприяти активізації дослідницької діяльності дітей під час спостереження змін кольору в перспективі. Розвивати здатність помічати залежність кольору від відстані, з якої його спостерігають. Виховувати відчуття гармонії барв у природі.

Матеріал: ватман, площинні кольорові силуети дерев – 3; площинні фігурки людей – 3 та тварин – 3, гуаш, вода, пензлі, ганчірки.

Хід гри: вихователь розміщує три силуети дерев (людей, тварин) у такому порядку: одне дерево під нижнім аркушем ліворуч; друге – між нижнім і верхнім аркушами посередині; третє – на верхньому аркуші праворуч. Діти розглядають, як зміниться колір дерев, зазначають його послаблення на задньому плані. Визначають, яке дерево знаходиться ближче, яке – далі, а яке – найдалше. Педагог пропонує зобразити побачене на мольберті.

Тема: „Барви пір року”

Мета: створювати палітру певної пори року, передаючи кольором її особливості. Розвивати здатність до колірною узагальнення. Виховувати органічну потребу в художній творчості.

Матеріал: малюнки із зображенням пір року, фарби, пензлик, вода, ганчірки.

Хід гри: діти розглядають малюнки, визначаючи характерні особливості колориту зображеної пори року. Педагог об’єднує дітей в дві підгрупи. Одна підгрупа на мольберті створює оригінальну композицію – палітру барв певної пори року, друга підгрупа має здогадатися, якої саме, обґрунтувати свою думку.

Тема: „Барви настрою”

Мета: сприяти активізації художньої ініціативи дітей при створенні ними палітри певного настрою. Розвивати здатність передавати кольором його особливості та заохочувати до асоціативно-образного мислення. Виховувати здатність співпереживати, розуміти почуття інших.

Матеріал: картинки із зображенням людей у різному настрої (радість, подив, захоплення, гнів, образа, сум, спокій), гуашеві фарби, пензлик, вода, ганчірки

Хід гри: діти розглядають картинки, проводячи аналогію між настроєм і кольором. Виражають власні фантазії і настрої, створюючи колірну палітру на мольберті. Решта дітей відгадує, який настрій зображено, обґрунтовуючи свою думку. Далі діти міняються ролями.

Тема: „Барви погоди”

Мета: заохочувати дітей до розвитку художньої фантазії при створенні палітри певного стану погоди, вчити передавати кольором його особливості. Сприяти розвитку асоціативно-образного мислення, здатності до колірною узагальнення. Виховувати потребу в художній творчості.

Матеріал: картинки із зображенням різних станів погоди (дощ, сніг, заметіль, туман, вітер), гуашеві фарби, вода, пензлик, ганчірки.

Хід гри: діти розглядають зображення, проводячи аналогію між характером погоди та кольором. На мольберті створюють палітру барв певної погоди. До свого проекту складають вірш-супровід.

Тема: „Барви природи”

Мета: заохочувати до створення палітри барв певного куточка природи (моря, пустелі, лісу, гір), передаючи характерну для нього колірну гаму. Розвивати асоціативно-образне мислення. Виховувати художній смак.

Матеріал: картинки із зображенням різних куточків природи, гуашеві фарби, пензлик, вода, ганчірки.

Хід гри: розглядаючи кожну картину, діти милуються палітрою барв куточка природи, станом погоди, дофантазовують його життя. Виражають свої фантазії, створюючи на мольберті палітру барв (моря, пустелі, озера, гір) у супроводі казки-фантазії „Про що шепоче море?”, „Про що мріє Ельбрус?”, „Що сниться пустелі?”.

Тема: „Фотограф кольору”

Мета: сприяти розвитку уваги, спостережливості, колірнього сприймання, виховання художньо-естетичного смаку.

Матеріал: кольоровий малюнок, різноколірні фішки, гуашеві фарби, вода, пензлі, ганчірки.

Хід гри: дитина розглядає малюнок та його колірне вирішення. „Фотографує” (запам’ятовує) його. Заплющує очі, перевертає малюнок зворотнім боком. Розплющивши очі, викладає поряд фішки тих кольорів, якими виконаний малюнок. Перевернувши його, порівнює з „фотографією” та відтворює малюнок фарбами на мольберті.

Тема: „Що б це означало?”

Мета: сприяти розвитку колірнього сприйняття та здатності класифікувати кольори. Створити умови для активізації експериментально-художньої діяльності у складанні стилізованого образу в колажі. Розвивати вміння відчувати і створювати красу ритму у формі та кольорі. Виховувати інтелектуально-художню сміливість та потребу створювати оригінальне і неповторне.

Матеріал: різноколірні вирізки із журналів, папір, ножиці, клей, гуаш, вода, пензлі, ганчірки.

Хід гри: педагог об’єднує дітей у дві команди, одна команда розглядає вирізки із журналів і вибирає ті, що сподобалися; змінює їх форму та об’єднує у певний образ. Потім дає назву утвореному колажу й продумує його презентацію-загадку. Інша команда відтворює створений образ на мольберті.

Тема: „Зустріч лінії з кольором”

Мета: заохочувати до активізації експериментально-художньої діяльності дітей у створенні багатоколірної абстрактної композиції. Розвивати колірне сприйняття. Викликати інтерес до оригінального.

Матеріал: мольберт, маркер чорного кольору, гуашеві фарби, вода, пензлі, ганчірки.

Хід гри: на мольберті чорним маркером, не відриваючи руки, діти креслять довільну лінію по всій площині мольберта. Розфарбовують отримані сегменти різними кольорами. Оцінюють результат.

Тема: „Апетитний натюрморт”

Мета: створювати умови для активізації експериментально-художньої творчості дітей при створенні ними натюрморту. Розвивати асоціативні зв’язки між кольором і запахом, смаком і настроєм. Виховувати художню ініціативу, оригінальність.

Матеріал: зображення фруктів; гуаш (синя, жовта, червона, біла); пензлик, вода, ганчірки.

Хід гри: діти розглядають зображення натюрмортів з фруктів, міркують, як їх намалювати, щоб вони стали смачними, веселими, яскравими. Педагог допомагає охарактеризувати колірне виконання і встановити асоціації зі смаком, настроєм і запахом.

Тема: „Казковий палац”

Мета: створювати умови для сприйняття образу казкового палацу, узагальнюючи його забарвлення з характером феї, яка живе в ньому. Розвивати здатність класифікувати кольори на веселі та сумні, добрі та недобрі, ніжні та яскраві, асоціативно-образне мислення. Виховувати емоційно-естетичну чутливість, сприйнятливність, уміння передавати це на мольберті.

Матеріал: зображення казкових фей: Радості, Ніжності, Суму; різнокольорові фарби, штампи, квачики, пензлик, вода, ганчірки.

Хід гри: діти розглядають зображення різних фей, визначають їх характери за допомогою міміки та роздаткового матеріалу. Педагог об'єднує вихованців у підгрупи біля кожної феї і пропонує намалювати її палац, а потім пояснити, чому він підходить саме цій феї.

Тема: „Знайди колір, що заблукав”

Мета: сприяти розвитку колірного сприйняття, здатності узагальнювати кольори та відтінки у категорії колориту, заохочувати до віднаходження несумісного, чужого кольору. Розвивати художній смак. Виховувати естетичну чутливість.

Матеріал: репродукції творів живопису, ці ж репродукції зі зміненим кольором однієї деталі, гуаш, пензлі, квачики, вода, ганчірки.

Хід гри: діти розглядають кожну репродукцію зблизька та на відстані, визначають особливості її палітри, спостерігаючи, як вона змінюється на відстані. Вихователь допомагає узагальнити колірні зміни, пропонує дітям віднайти репродукції, у яких „заблукав” чужий колір, та зобразити їх на мольберті.

Тема: „Склади візерунок з фігур”

Мета: сприяти активізації експериментально-творчої діяльності дітей у складанні кольорового геометричного візерунка. Розвивати чуття ритму в формах та кольорі. Виховувати художній смак.

Матеріал: трафарети геометричних фігур, різні за формою та кольором, кольорова крейда, гуашеві фарби, вода, ганчірки.

Хід гри: діти розглядають трафарети геометричних фігур і вибирають для складання візерунка ті, що сподобалися. Створюють ескіз із обраних фігур, обводячи їх по контуру кольоровою крейдою. Розфарбовують за бажанням. Презентують свій дизайнерський проект.

Рашко Надія Миколаївна,
вихователь-методист ЦРД №17;

Корж Наталя Миколаївна,
вихователь ЦРД №17 м. Коростеня

ВИКОРИСТАННЯ СХЕМ-МОДЕЛЕЙ У РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ

Своєчасне оволодіння мовою — основа розумового розвитку дитини, запорука повноцінного її спілкування з навколишніми людьми. У процесі спілкування виявляється пізнавальна й наочна діяльність дитини. Великий російський педагог К.Ушинський говорив, що рідне слово є основою всякого розумового розвитку і скарбницею всіх знань.

Вивчення стану розвитку мовлення дітей підтверджує, що зв'язне мовлення дітям дається важко: дитина часто не вміє правильно формувати запитання, доповнювати і виправляти відповіді ровесників; у розповідях вона копіює зразок дорослого, спостерігається порушення логіки; дитина відчуває труднощі в доборі слів, виборі теми, сюжету власного висловлювання. Під час переказу знайомих казок, складання коротеньких розповідей за картинками чи іграшками вона потребує активної допомоги з боку дорослого. Все це спрямувало до пошуку ефективних засобів мовленнєво-творчої діяльності дітей, яка, за умови правильно організованого навчання, сприяє розвиткові їх початкових літературно-художніх здібностей.

Практикуючи різні підходи до розвитку словесної творчості дітей, зрозуміли, що дії наочного моделювання є основою пізнавальних здібностей дошкільника у сфері мислення, а схема-модель — одна з основних чинників розвитку творчого мислення у дітей та їх мовленнєвого спілкування.

Під моделюванням ми розуміємо заміщення об'єкта, який вивчається, іншим, спеціально побудованим, що може відтворювати об'єкт у його чуттєвих якостях і спрощувати несуттєві. Основний шлях розвитку пізнавальних здібностей — це постійний перехід від зовнішніх дій з умовними заміниками предметів (схемами-моделями) до дій подумки. Основна ідея пропонованої технології — формування діалогової компетенції дошкільників шляхом активного застосування методу моделювання.

Діалогову компетенцію науковці (М.І. Лісіна, О.О. Смирнова, А.М. Богуш, П.О. Піроженко) визначають як розуміння зв'язного тексту, вміння відповідати на запитання і звертатися з запитаннями, підтримувати та розпочинати розмову, вести діалог, складати різні види розповідей.

Одним з видів зв'язного монологічного мовлення, над удосконаленням навичок якого вихователь працює з молодшого дошкільного віку до старшого, є переказ.

Робота з розвитку навичок переказу передбачає наявність таких умінь:

- засвоєння принципу заміни, тобто уміння позначати героїв та основні атрибути твору заміниками;
- формування уміння передавати події за допомогою заміників (предметне малювання);
- передача послідовності подій у відповідності з розміщенням заміників.

Навчання переказу, розпочинається із розповідання знайомих коротких казок, на зразок «Ріпка», «Колобок».

Щоб навчити дитину послідовно переказувати сюжет казки, використовуємо наочну її модель: ілюстрації до епізодів казки; силуети зображення героїв казки; символи-замінники.

На початкових етапах вчимо дітей використовувати моделі, які супроводжують читання казки.

Наприклад: розповідання казки «Колобок» супроводжується виставлянням ілюстрацій до епізодів казки; казка «Ріпка» розповідається з поступовим виставлянням символів-замінників героїв казки. Потім, користуючись схемою-моделлю, діти переказують художній твір.

Усі моделі умовно поділені на групи: описові; узагальнювальні (класифікаційні); для складання творчих розповідей; мнемічні (для заучування віршів).

Методичним кабінетом ЦРД №17 розроблені такі моделі й повсякчас використовуються в роботі з дітьми.

При розгляданні картин, предметів, визначенні їх характерних ознак, дій з ними, виявили труднощі, які виникають у дітей:

- самостійно визначити при розгляданні предмета його головні ознаки;
- встановити послідовність висловлювання ознак;
- утримати в пам'яті послідовність, яка є планом розповіді-опису.

На п'ятому-шостому роках життя діти опановують ситуативне мовлення (конструювання речень в умовах конкретної ситуації). Формуванню такого мовлення сприяють завдання на описування предметів.

Вихованцям середньої групи пропонуємо вправи на порівняння предметів, які сприяють усвідомленню дітьми форми, кольору, розміру та інших характерних ознак об'єктів навколишнього світу.

Виходячи із проблем монологічного мовлення, розроблена і використовується така схема-модель для описування іграшок.

1. Колір (жовте, синє, зелене). Кольорові плями без чіткого контуру.
2. Форма (геометричні фігури).
3. Величина – розмір (2 іграшки контрастного розміру).
4. Використовуються поняття «високий-низький», «широкий-вузький».
5. З якого матеріалу зроблена іграшка. Матеріал (фольга, дерево, пластмаса).
6. Дії з іграшкою (рука).

Спочатку добираються іграшки, при описуванні яких використовуються всі пункти схеми (пірамідка, коляска, коробочки...). Потім іграшки, при описуванні яких використовується не вся схема (м'яч, кубики, лялька, ведмедик тощо).

Ось які були описові розповіді дітей на початку і на кінець року:

I. 1. «Це пірамідка. Вона кольорова, трикутна, велика, зроблена з пластмаси, є багато кілець, маківка. Я граюсь пірамідкою».

I. 2. «Пірамідка – це іграшка. Вона різнобарвна, схожа на трикутник, велика. Пірамідка зроблена з пластмаси, складається з підставки, кілець, маківки. Кільця різної величини. Мені подобається гратися пірамідкою. Її можна розбирати і знову складати».

II. 1. «М'яч. Він круглий, синій, великий, зроблений з гуми. Ним я граюсь».

II. 2. «М'яч – це іграшка. М'яч синього кольору, з червоною смужкою. Він великий і гарний. М'яч зроблений з гуми. На дотик він гладенький і легкий. М'ячиком я граюсь, його можна кидати і ловити, відбивати, котити. М'ячем можна гратися з друзями».

У старшій групі дітям пропонується складати більш самостійні й поширені висловлювання й описи за планом-схемою, з опорою на зразок.

Опис предмета за схемами-пиктограмами.

Перед дітьми виставляється ряд карток з умовними позначеннями, пояснюється їх значення. Потім демонструється предмет, який діти мають описати, наприклад, яблуко [3, с. 15].

1. Це – яблуко .
2. За формою яблуко кругле.
3. Яблуко червоного кольору.
4. На дотик тверде і гладеньке.
5. На смак солодке й соковите.
6. Яблуко – це фрукт. Воно росте на яблуні в саду.
7. Яблуко їдять сирим. З нього також готують соки, джеми, варення, компоти. Воно смачне й дуже корисне.

Аналогічно діти описують інші овочі та фрукти. Подібно складаються схеми-пиктограми для описування предметів одягу, посуду, пір року, живих об'єктів. Для остаточного закріплення лексичного матеріалу з цієї теми практикується вивчення дітьми віршів, що супроводжується демонстрацією відповідних схематичних картинок.

Мнемічні схеми-моделі для заучування віршів підвищують якість засвоєння та скорочують час, який витрачається для заучування віршів напам'ять. Умовними схематичними позначеннями зашифровується кожен рядок вірша (або пару) і вивішується така схема на видному місці. Не примушуючи, а опираючись на дитячі інтереси та на достатній розвиток наочно-образного мислення в цьому віці, мнемічні схеми відіграють значну роль у диференційованому навчанні. Діти із середнім і низьким рівнем розвитку пам'яті мимоволі вчать вірші у повсякденному житті, звертаючи увагу на «підказку». Для дітей з достатнім і високим рівнем розвитку схема є засобом самоконтролю та самооцінки.

Використання схем при складанні описових розповідей полегшує дітям оволодіння зв'язним мовленням. Крім того, наявність наочного плану робить такі розповіді чіткими, зв'язними, послідовними та поширеними. Схеми використовуються і для порівняльних описових розповідей. Схеми-моделі широко використовуються у повсякденному житті як умовні позначення в календарі природи, як графічне зображення фізкультхвилинок, у дидактичних іграх ускладненого змісту.

Доцільним є використання схем для складання творчих розповідей.

Схема складання розповіді з власного досвіду на тему «Екскурсія в парк».

1. Час події (годинник, в кутах ознаки пір року: сніжинка, квіти, ягода, листячко).
2. Місце події (знак питання).
3. Деревя (дерево).
4. Птахи (символ птаха).
5. Комахи (метелик).
6. Тварини (кішка або песик).

7. Враження від побаченого (салют). На шостому році життя дитина вже здатна опанувати складний вид тексту описового інформативного характеру [3, с. 17]. Ось як послідовно ми працюємо з текстом.

1. Діти розглядають опорні картинки, виставлені на фланелеграфі у довільному порядку. Обмінюються думками. Спільно з дітьми проводиться робота над семантикою слів, які потребують уточнення.
2. Пропонується дітям назвати тварин, зображених на картинках, по можливості розповісти щось про кожну знайому тварину, наприклад: «Де мешкає?» (У лісі, в степу, в нашій країні, в Африці...), «Як називається її домівка?» (Стайня, конюшня, дупло, нора, лігво, барліг тощо), «Як називаються їхні дитинчата?» (Вовченята, кошенята, левенята...), «Як звуться їхні мами?» (Вовчиця, кішка, ведмедиця ...)
3. Дітям демонструються картинки з зображенням окремих частин тварин. Добираючи присвійні прикметники, діти мають відповісти: «Чий хвіст?» або «Чия лапа?»..

4. Читання тексту та розглядання разом з дітьми супровідних картинок. Спілкування, як відомо, виконує різноманітні функції, зокрема, задовольняє соціальні потреби і є обов'язковою умовою становлення мовлення у дітей.

Моделювання ситуацій спілкування на заняттях має на меті введення в мовлення комунікативно важливих слів і конструкцій української мови, які сприяють, у свою чергу, комунікації дітей українською мовою в процесі їх вільного спілкування.

Під моделюванням навчальної ситуації спілкування розуміємо створення для неї спеціальних умов:

- вибір діяльності або обставин, у яких має відбуватися ситуація;
- добір наочності – реальні речі, іграшки, картинки, схеми, піктограми, атрибути костюмів тощо;
- визначення правил взаємодії або розподіл ролей;
- визначення комунікативно-мовленнєвого завдання та системи мовленнєвих засобів для забезпечення його розв'язання (Ключові слова, висловлювання).

Моделювання ситуацій спілкування використовуємо на комбінованих заняттях з мовленнєвої та продуктивно-творчих видів діяльності. Таке заняття розпочинається міні-інсценівкою, в якій розігруються різні ситуації спілкування, що трапляються в продуктивній та ігровій діяльності дітей: налагоджування контактів, планування

діяльності, надання емоційної підтримки один одному в разі, невдачі, виявлення співпереживання, співчуття. Пояснюючи дітям умови їх діяльності та правила взаємодії, пропонуємо малятам мовленнєві зв'язки, комунікативно важливі для налагоджування спільної діяльності, які є для них взірцем ввічливого, доброзичливого спілкування.

Отже, розвиток мовлення і спілкування взаємозв'язані: прагнучи задовольнити потребу у спілкуванні, дитина звертається до мовлення як до основного способу його здійснення; включення дитини у мовленнєве спілкування з дорослими та однолітками позитивно впливає на розвиток її комунікативних потреб і мовлення.

Результати впровадження технології доводить, що застосування схем-моделей є одним з ефективних способів сприяння розвитку мовлення, словесно-логічного мислення, пам'яті у дітей дошкільного віку.

Схеми-моделі можуть застосовуватися не лише на мовленнєвих заняттях - вони можуть бути широко використані в різних видах діяльності: ігровій, зображувальній, формуванні логіко-математичної компетенції тощо.

Цей вид роботи повністю відповідає особистісно орієнтованій моделі навчання, за якої враховуються індивідуальні особливості дитини, допомагає педагогові встановити з вихованцями оптимальні партнерські стосунки, створити атмосферу емоційної довіри та розкутості.

Список використаної літератури

1. Калмикова Л. Розвиток описового мовлення / Л. Калмикова, Л. Прядченко // Дошкільне виховання. – 2003. – №4.
2. Калмикова Л. Описове мовлення: методи розвитку та активізації / Л. Калмикова, Л. Прядченко. // Палітра педагога. – 2003. – №2.
3. Горєлова А. Формуємо зв'язне мовлення / Горєлова А. // Дошкільне виховання. – 2004. – №4.
4. Луценко І. Моделювання ситуацій спілкування / Луценко І. // Дошкільне виховання. – 1998. – №8; 1999. – № 2, №3.

Романчук Людмила Дмитрівна,
вихователь-методист ДНЗ №19 м. Коростеня

ІНТЕРАКТИВНІ ФОРМИ РОБОТИ З ПЕДАГОГІЧНИМ КОЛЕКТИВОМ

«Щоб дати дитині іскорку знань, педагогові потрібно ввібрати ціле море світла» – ці слова В.Сухомлинського надихають на творчий пошук, активізацію потужного потенціалу для розкриття та розвитку особистісних і професійних якостей педагогів, стимулювання їх до усвідомлення необхідності дієвості та самовдосконалення [2, с.5].

У роботі з педагогами використовуємо такі інтерактивні форми методичної роботи, як психолого-педагогічні тренінги, ділові ігри, різноманітні ігрові вправи, диспути, вікторини, методичні мости; прагнемо сприяти розвитку нового педагогічного мислення, спрямованого на розвиток особистості дитини, індивідуальний підхід до кожного малюка і його родини; створити умови для активної пізнавальної діяльності кожного педагога; підвищити рівень мотивації, активності й творчості; сприяти встановленню відносин співробітництва між колегами; формувати організаторські здібності та навички спілкування; виробляти вміння приймати нестандартні рішення; аналізувати й оцінювати свої дії, рівень власної компетентності; набагато краще запам'ятовувати матеріал.

Такі форми роботи цікаві для педагогів, вони вносять в освітній процес свіжі думки, нові ідеї, сприяють згуртуванню колективу, мають значні переваги перед традиційними формами роботи. Їхня оригінальність, новизна викликають інтерес, використання

ігрових методів допомагає зняти суб'єктивні бар'єри в спілкуванні (побоювання помилитися, прийняти неправильне рішення тощо). Традиційне навчання більше орієнтоване на правильну відповідь, і за своєю сутністю є формою передачі інформації та засвоєння знань. Натомість інтерактивні форми орієнтовані на запитання і пошук відповіді. Вони охоплюють весь потенціал людини: рівень та обсяг її компетентності (соціальної, емоційної та інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, взаємодії: нестандартний підхід до організації навчання; підвищення пізнавальної активності; активна міжособистісна взаємодія; система оцінювання процесу та результатів спільної діяльності; розвиток навичок спілкування та взаємодії в групі: керівник – група, педагог – учасник, учасник – група, учасник – учасник; розвиток самоаналізу й аналізу інших у процесі групової роботи.

Наприклад: Чи люблять гратися в ігри дорослі люди? Спираючись на особистий досвід роботи, можу стверджувати: так! Адже педагоги, які виховують малечу, ніби дорослі діти, от лишень відрізняються від дошкільнят тим, що не мають права на помилку. Виходячи з висновків власної практики, можу сказати: суттєвий ефект у методичній роботі з вихователями дає організація педагогічних ігор.

Дуже вдалою формою роботи є психолого-педагогічні тренінги, під час яких в ігровій формі, невимушеній, приємній психологічній атмосфері педагоги можуть закріпити знання, набути нового практичного досвіду, поспілкуватися з колегами. Термін «тренінг» має ряд значень: «виховання», «навчання», «підготовка», «тренування». Це також цікавий процес пізнання себе та інших; спілкування; ефективна форма набуття знань, умінь і навичок; розширення досвіду [1, с. і35].

На таких тренінгах використовую кілька вправ: для знайомства учасників та згуртування групи. Вони допомагають педагогам розкритися, більше дізнатися одне про одного; для з'ясування очікувань учасників; для сприяння міжособистісному спілкуванню, стимулювання взаємодії та формування команди; для підвищення активності учасників; для сприяння засвоєнню знань – аналіз основних моментів проведеного заняття; рухавки — обов'язкова частина будь — якого тренінгу, адже вони активізують їхню увагу, сприяють створенню невимушеної атмосфери; вправи завершальної частини.

Групова робота під час тренінгу допомагає змінити неконструктивне ставлення до колег на ефективну модель співробітництва.

Варто зазначити: вихователь, що працює, не може освоїти інтерактивні методи шляхом ознайомлення з ними на лекціях. Уявлення про інтерактивні методи мають базуватися на власному педагогічному досвіді, застосуванні їх у практичній діяльності. Широке використання дискусій, тематичних семінарів, практикумів з моделювання та аналізування різноманітних педагогічних ситуацій, ігрових і проєктивних методів дасть змогу перейти від декларацій до реальних змін, до впровадження в практику особистісного та компетентнісного підходів. Такі зміни мають спиратися на високий креативний потенціал педагогів, їх відкритість інноваціям, готовність свідомо прийняти зміни.

Потреба використання інтерактивних методів очевидна, оскільки: сьогодні, як ніколи раніше, підвищуються вимоги до оновлення освіти дорослих у короткий термін; відбувається диференціація та індивідуалізація освіти педагогів; змінюються вимоги до якості освіти, її оцінка не лише за рівнем знаннєвої підготовленості, а й елементарної життєвої компетентності; актуалізується проблема неперервної освіти педагогів, зняття бар'єрів на шляху оволодіння ними методами інноваційної діяльності, умінням використовувати особистий та професійний ресурс без загрози здоров'ю.

Інтерактивні методи – реальний засіб інтенсифікації діяльності педагогічного колективу. Сучасні науковці довели позитивний вплив соціальної взаємодії на становлення ціннісно-мотиваційної сфери дорослої особистості, її світоглядної позиції, емоційно-вольової саморегуляції. Інтерактивні методи адекватні особистісно-орієнтованій моделі дошкільної освіти, вони перспективні й надзвичайно ефективні в розв'язанні різного роду проблем, неоднозначних питань, конфліктних і суперечливих ситуацій. Вони дають змогу подивитися на життєву проблему з різних боків, стати на місце іншої людини, відкрити для себе внутрішнє, приховане, потенційне [5].

Завдяки використанню даних методів педагоги зможуть усвідомити та освоїти такі досі абстрактні для більшості з них особистісні функції, як: групове цілепокладання; здійснення вибору; особиста відповідальність; творче самовираження; педагогічна рефлексія; ефективна самоорганізація поведінки і діяльності.

Без широкого застосування діалогових методів складно досягти серйозних змін у педагогічній діяльності, реалізувати особистісно-орієнтовану та компетентнісну моделі дошкільної освіти.

Взаємодія учасників гри, тренінгу, диспуту, семінару – важливий освітній ресурс, який слід використовувати і розвивати. Інтерактивні методи спираються саме на ефект групової взаємодії, співпраці, спільної діяльності з розв'язання освітніх завдань. Вони дають змогу педагогам підвищувати власну кваліфікацію, займатись самоосвітою.

Отже, досягти потрібного рівня підготовки педагогів можливо за умов використання сучасних технологій, побудованих на інтерактивних формах роботи, що розвивають творчі й дослідницькі навички. Знання, набуті в досвіді, є власним надбанням людини, і надалі їх легко застосовувати на практиці.

Список використаної літератури

1. Освітні технології: навч.-метод посіб. / за заг. ред. О.М.Пехоти.—К.:А.С.К., 2001. – 256 с.
2. Настільна книга вихователя - методиста. – Харків, 2010.
3. Методична робота в дошкільному навчальному закладі. – Харків, 2008.
4. На допомогу вихователю - методисту. – К.: Шк. світ, 2009.
5. Вихователь - методист дошкільного навчального закладу. – 2009, №3; 2012. – №6.

Синицька Оксана Миколаївна,
практичний психолог
(Центр розвитку дитини №18 м. Коростеня)

ПРОВЕДЕННЯ ТИЖНЯ ПСИХОЛОГІЇ У ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

*Турбота про гармонійний розвиток моралі, розуму почуттів,
про виховання благородства серця, чистоти всіх духовних поривань,
устремлінь є суттю виховання нової людини.*

Василь Сухомлинський

В умовах сьогодення, епоху кризи та соціальних змін, при швидкому ритмі повсякденного життя люди поведуться та почуваються по-різному. Але найбільш беззахисним та безпомічним є малюк. І тільки мудрість дорослих зможе його захистити, адже саме дорослі здатні створити сприятливі умови для повноцінного розвитку дитини.

В останні роки значно зріс інтерес педагогів і психологів до проблеми дитячих взаємин. Індивідуальний розвиток дитини не можна розглядати і вивчати поза її спілкуванням з дорослими та ровесниками. Саме в процесі набуття досвіду спілкування з іншими людьми закладаються основи моральних якостей особистості. Дитячі взаємини

виявляються і формуються у спільній діяльності. Існує взаємозв'язок між рівнем взаємин і рівнем діяльності дітей.

Відомо, що ігрова діяльність, як одна з форм організації життя дітей, сприяє виникненню різних стосунків між ними. Саме взаємини у спільних іграх формують здатність входити у товариство гравців, діяти в ньому певним чином, встановлювати товариські й дружні стосунки, підкорятися його вимогам. У дошкільному віці інтенсивно розвиваються моральні почуття дітей, норми та правила поведінки, формуються риси характеру й етичні навички, починає складатися стиль взаємин з однолітками.

Одним із ефективних засобів формування соціально-морального розвитку в дошкільників, ознайомлення вихователів із казкотерапією, стимулювання творчої активності дітей та педагогів, підвищення інтересу до психології як науки є проведення в дошкільному закладі Тижня психології.

Як практичний психолог, намагаюся залучити якомога більше дітей і педагогів до участі в усіх заходах. У всіх вікових групах заняття орієнтовані на головні людські цінності. Вони допомагають розвивати моральні почуття дитини, вчать розуміти казкових героїв, аналізувати й розвивати власні переживання. Під час їх проведення кожна дитина і група дітей стають активними учасниками. Основний зміст занять – це одвічні питання, що хвилюють людину: „Що таке Добро і Зло?” Як навчити прощати, протистояти Злу? Як стати терплячим?

Запропоновані ігри та вправи допомагають дітям навчитися розуміти індивідуальні особливості інших людей, розуміти емоційні реакції оточуючих, сприяють розвитку навичок спілкування в різних життєвих ситуаціях з однолітками та дорослими. Діти мають змогу брати участь у таких ситуаціях, коли необхідно прийняти рішення, вчинити певною мірою, відмовитись від власних інтересів.

Також із старшими дошкільниками проведена розвивальна програма „Місто Дружби і Добра”, метою якої було сприяти позитивному емоційному фону, дружлюбній атмосфері взаємодопомоги, довіри, доброзичливого й відкритого спілкування дітей один з одним і з дорослими.

Перед проведенням Тижня психології було проведено діагностичне вивчення соціально-морального розвитку дошкільників для того, щоб визначити ефективність корекційно-розвивальної роботи з ними за допомогою співвідношення результатів психодіагностики до проведення занять та ігор і після них.

Із педагогами проведений тренінг „Казкотерапія – шлях до пізнання себе”, який був направлений на ознайомлення присутніх з базовими положеннями казкотерапії, з можливостями використання педагогами в роботі з дітьми художніх казок із психокорекційною метою; формування навичок саморегуляції емоційного стану в дорослих. Педагогам були запропоновані практичні вправи та рекомендації у роботі з казкою. Були використані такі форми роботи з педагогами, як мозковий штурм, робота в групах, арт-терапія, творчі завдання та ігри.

Семінар-тренінг пройшов у атмосфері доброзичливості, всі учасники активно працювали. Підводячи підсумки тренінгу, учасники поділилися своїми враженнями та запевнили, що дізналися багато нової та цікавої інформації й будуть використовувати набуті знання у роботі із дошкільниками.

На завершення Тижня психології був проведений відкритий захід для дітей усіх вікових груп, який узагальнив всі ті знання, які діти здобули за тиждень. Результати проведення Тижня показали, що діти розуміють поняття добра і зла, виявлено, що дошкільники вміють співпереживати, співчувати, правильно сприймати моральну ситуацію, подану в літературному творі (за емоційно-оцінним критерієм діти обох груп

набрали найбільшу кількість балів). Діти старшої групи краще розуміють категорії „добро” і „зло”, порівняно з дітьми середньої групи, проте за понятійним критерієм відбулися значні позитивні зміни впродовж п’яти занять. Найтяжче дітям дається вміння дати адекватну оцінку моральній ситуації, що аналізується, вміння правильно визначити мотиви морального вчинку героїв (за емоційно-регулятивним критерієм діти обох груп набрали найменшу кількість балів).

Підсумкове заняття для дітей усіх вікових груп

„Подорож до міста Дружби і Добра”

Мета: закріпити знання дітей про дружбу, доброту, „чарівні” слова; розвивати увагу, спостережливість; виховувати любов до ближнього, доброту, доброзичливість; забезпечувати позитивний емоційний стан дітей.

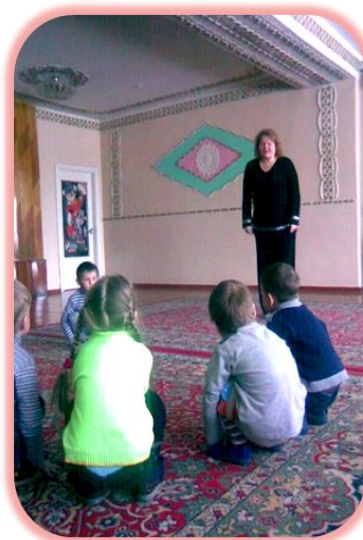
Хід заняття

- Я рада вітати вас у цьому залі. Сьогодні, діти, незвичайний день. На адресу дитячого садка прийшла листівка від жителів казкового міста Дружби і Добра. Вони запрошують нас у гості.

- Ну, що, поїдемо! А їхати ми будемо **потягом**. Для цього нам треба утворити паровозик і вагони. Вихователь буде паровозом, а ми всі вагончиками. (Вправа „Знайомство”). Діти по черзі називають свої імена і плескають у долоні.

- Молодці! Приїхали.

Ось подивіться, яке красиве місто зробили дітки старшої, логопедичної груп. Місто красиве. У ньому живуть радісні, красиві, добрі, дружні люди. Вони дуже часто збираються всі разом та відпочивають. Там на клумбах ростуть незвичайні квіти.

ДАТА	ЗАХОДИ	УЧАСНИКИ	ВІДПОВІДАЛЬНИЙ
19.03	Відкриття тижня 1. Корекційно - розвивальна програма „Місто Дружби і Добра”: заняття 1. 2. „Дружба починається з усмішки”	Старша група; логопедична група; середня група № 1.	Практичний психолог.
20.03	1. Заняття 2 з програми „Місто Дружби і Добра” 2. Психогімнастична вправа „Я – Сонечко”.	Старша група; логопедична група; 1 молодша група.	Практичний психолог.
21.03	1. Заняття 3 з програми „Місто Дружби і Добра”. 2. Розвивальне заняття „Жадібність”. 3. Казкотерапія „Якби все було	Старша група; логопедична група; середня група № 2; 1 клас.	Практичний психолог.

	інакше...”.		
22.03	1. Заняття 4 з програми „Місто Дружби і Добра”. 2. Розвивальне заняття „Друзі сонечка”. 3. Тренінг „Казкотерапія – шлях до пізнання себе”.	Старша група; логопедична група; 2 молодша група; педагоги.	Практичний психолог.
23.03	1. Заняття 5 з програми „Місто Дружби і Добра”. 2. Закриття тижня психології „Подорож у Місто Дружби і Добра”.	Старша група; логопедична група; всі вікові групи.	Практичний психолог. Вихователі; музичний керівник.

ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ ТИЖНЯ ПСИХОЛОГІЇ

- Зараз діти середньої групи №1 теж перетворюються на чарівні квіти.
Вправа „Квітка дружби”

Діти присідають, обхопивши руками ноги і опустивши голівки. „Садівник” гладить по спинці, поливає квіти.

Насіннячко починає проростати (піднімається голівка, ручки-листочки, трохи починає підводитися на ніжки)

й розквітає (піднімає догори руки і хитає головою). Потім усі стають у хоровод і піднімають руки догори, танцюють під музику.

Навіть квіти в цьому місті дружать.

Ці квіти такі різні: це і квіти добрих вчинків (ось подивіться яку квітку добрих вчинків зробили діти старшої та логопедичної груп) та квіти чарівних, добрих слів.

- А що це за „чарівні” слова зараз нам розкажуть діти середньої групи № 2.**
Вправа „Чарівні слова”

Діти стають у коло. Я зараз буду передавати по колу „чарівне” сердечко, а ви повинні називати по черзі добре слово. Ми перевіримо, хто знає найбільше таких слів.

- У цьому місті на площі Сонця всі жителі люблять веселитися: співати і танцювати. Ми теж не будемо від них відставати.

Діти старшої та логопедичної груп покажуть зараз гру-танок „Спина до спини”.

Діти розділяються парами і стають спинами один до одного. Ведучий, у якого немає пари, уважно стежить за всіма. Звучить музика, усі танцюють, коли музика зупиняється діти, повинні помінятися парами, а ведучий зайняти чиєсь місце. Той, хто залишається без пари, стає ведучим.

– Діти, а чи знаєте ви прислів'я чи віршики про доброту, чесність, ввічливість, дружбу. Розкажіть, будь ласка, нам усім.

– Доброта завжди цінувалася людьми. Якщо комусь погано, в когось горе, то йдуть до доброї людини, яка може допомогти, втішити. Усі люди, тварини люблять добрих. Навіть рослини й ті прихильні до добрих людей, тому що добро не образить, не зробить боляче. У добрих людей завжди багато друзів.

– Я думаю, що ми всі добрі, адже ми робимо багато добрих учинків, говоримо чарівні слова, завжди посміхаємось.

– **Давайте, зараз ми всі станемо в коло. Ми всі – одна велика сім'я, одна велика родина.** Діти йдуть по колу, промовляючи:

У цьому колі ми родина:

Ми і всі: і ти, і я,

Поверніться, посміхніться,

Обніміться, подружиться.

– Тиждень Дружби і Добра закінчується, але я впевнена, що ви завжди будете добрими, дружніми, ввічливими та чесними.

Врятує світ краса –

Завжди так говорили.

Тепер врятує світ лиш доброта,

Бо однієї вже краси занадто мало.

Тож, любі діти,

Спішіть добро творити,

Щоб кожен міг

Серед краси прожити

В країні справедливості й добра.

– До побачення, діти, до нових зустрічей!

Список використаної літератури

1. Бардин К. В. Подготовка ребенка к школе / К. В. Бардин. – М.: Знание, 1983.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. / І. Д. Бех – К.: ІЗМН, 1998.
3. Зинкевич-Евстигнеева Т. Практикум по сказкотерапии / Т. Зинкевич-Евстигнеева – СПб., 2002.
4. Козіна Л.Я. Я вчуся керувати собою / Л. Я. Козіна // Психолог. – № 21. – 2006.
5. Прищепа Т. Соціалізація дошкільників / Т. Прищепа // Психолог. – 2007. – № 31-32.
6. Решетіло С. Тиждень психології / С. Решетіло // Психолог. – 2008. – № 44.
7. Сіроштан С. Тиждень дружби і добра / С. Сіроштан // Психолог. – 2007. – № 31-32.
8. Танасійчук О. Психічне здоров'я дітей-сиріт. Особистісно - орієнтована модель навчання і виховання / О. Танасійчук // Психолог. – 2006. – №12.

Сичевська Наталія Олександрівна,
керівник гуртка англійської мови
Новоборівського ЦРД «Казка»

НЕТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

За останні 5-6 років кількість людей, які вивчають англійську мову, значно збільшилася. Те, що без знання іноземної мови сучасній людині неможливо обійтися, стало вочевидь уже для всіх. Змінився вік учнів. Якщо до сих пір методика орієнтувалася саме на учнів, то зараз батьки бажають якомога раніше почати навчання дітей іноземній мові. Тим паче, що дошкільний вік визнаний психологами найбільш сприятливим періодом для цієї діяльності. Тому включення іноземної мови в систему дошкільної освіти і виховання України було продиктовано рядом причин, основною серед яких стало наявність протиріччя між оволодінням іноземною мовою у сучасному світі й перевтіленні їх у існуючий фактор соціально-економічного розвитку суспільства в цілому і недооцінюванням та недосконалістю навчання нею у сучасній українській школі.

З якого віку треба починати навчання іноземній мові? Базова програма «Я у Світі» вважає, що навчання краще починати з п'яти років. Навчання чотирирічок можливе, але малоефективне, може викликати труднощі у дітей, а значить зашкодити здоров'ю малюків. Вітчизняний досвід навчання іноземних мов у дитячих садках показує, що п'ятирічна дитина може активно засвоїти за рік навчання 250-300 іноземних слів, включно із займенниками, прийменниками та іншими службовими словами. Успішне оволодіння дітьми іноземною мовою стає можливим ще й тому, що дітей, особливо дошкільного віку, відрізняє найбільш гнучке та швидке, ніж на подальших вікових етапах, запам'ятовування мовного матеріалу; наявність глобально діючої моделі й природності мотивів спілкування; відсутність мовного бар'єру, страху гальмування, який заважає вступити у спілкування іноземною мовою, навіть, при наявності необхідних навиків; порівняно невеликий досвід у мовному спілкуванні рідною мовою та інше.

І запорукою успіху тут, як показали дослідження, найперше є гра. Крім того, гра, яка є провідним видом діяльності дошкільника, дозволяє зробити комунікативно цінними практично любі мовні одиниці.

Мета навчання: сприяти повноцінному й різнобічному розвитку дошкільника; виховувати його почуття, волю, інтелект; вправляти в моральній поведінці; створювати сприятливі умови для оволодіння основами іншомовного спілкування; збалансовувати розвивальні, виховні та навчальні цілі.

Завдання навчання:

- виховувати інтерес дошкільників до культури, традицій, звичаїв людей, які розмовляють іншою мовою;
- стимулювати розвиток навичок соціальної комунікації;
- прищеплювати елементарні навички усного мовлення іноземною мовою (розуміти, говорити);
- сприяти набуттю дошкільником елементарних лінгвістичних знань;
- розвивати мовленнєві здібності;
- створювати умови для оволодіння первинною комунікацією іноземною мовою;
- формувати вміння досягати комунікативної мети за умови обмеженого володіння другою мовою;

- залучати мовленнєвий досвід спілкування дошкільників рідною мовою для перенесення його на спілкування іноземною мовою і навпаки;
- виховувати позитивні риси характеру, моральні якості, елементарну культуру спілкування;
- формувати ціннісне ставлення до іншомовного довкілля, відкритість для контактів, толерантність до несхожої культури, повагу до її носіїв, неприйняття забобонів.

Наразі ще не нагромаджено масового багаторічного досвіду дошкільного навчання іноземної мови, тому немає єдиної загальноприйнятої системи такого навчання. І тут необхідна творча діяльність та майстерність учителя, які набуваються в процесі педагогічного досвіду. Потрібно пам'ятати, що рівень педагогічної майстерності залежить від знання справи, любові до справи і до дітей, педагогічних здібностей. Не менш важливі такі властивості вчителя, як музичність, артистичність.

Коли я вперше після школи, де працюю вже 19 років вчителем початкових класів, прийшла на роботу в Новоборівський ЦРД «Казка» керівником гуртка англійської мови, переді мною постала проблема: як навчити діток 5 років іноземній мові? Як зробити процес навчання цікавим та радісним, свідомим та вмотивованим, якщо довільна увага, довільна спрямованість і довільне запам'ятовування у дітей перебувають лише у стадії становлення? І я вирішила проводити заняття, використовуючи **нетрадиційні форми навчання іноземної мови**. Дитині має бути цікаво брати участь у занятті, залучатися до колективно організованої пізнавальної діяльності, мимовільно докладати зусиль, напружувати пам'ять, вправлятися у вимові звуків та іншомовних слів. Цього можна досягнути лише тоді, коли кожне заняття, починаючи з першого, матиме ігрову комунікативну спрямованість. **Тому найбільш ефективною та привабливою є ігрова методика: процес навчання – весела розвиваюча гра, в процесі якої задіяні дорослий та розвиваюче середовище.**

Побудова заняття в ігровій формі, створення на занятті ситуації «чарівної казки» (О.Протасова) роблять для дитини завдання спілкування за допомогою «нецікавих» і незрозумілих мовленнєвих засобів привабливими і цікавими.

К.Д.Ушинський писав у своїй роботі «Педагогічна подорож по Швейцарії»: «В школі для малюків не навчаються, а граються, але граючись розвиваються». На мою думку, лише у грі дитині буде цікаво використовувати для спілкування іншомовні слова і фрази. *Для навчання дітей англійської мови я використовую форми і методи, які базуються на використанні різноманітних компонентів ігрової діяльності водночас з виконанням різноманітних вправ і таких прийомів, як запитання, демонстрація різноманітної наочності, вказівка, пояснення тощо. Характерним для поведінки дітей на заняттях має бути їх активна ігрова та операційна діяльність.*

На заняттях педагог постійно виконує роль режисера-організатора і ведучого ігрової діяльності.

Поради щодо організації занять з англійської мови:

- перш за все, проводити заняття у нетрадиційній формі – на килимі, де дітки сидять на маленьких подушечках;
- по-друге, створити свого індивідуального персонажа (казкового чи мультиплікаційного героя);
- по-третє, на кожному занятті ми вирушаємо у мандрівку до чарівного лісу, де вивчаємо правильну вимову звуків англійської мови. І там нас чекають казкові персонажі (Mr Language і його помічники Englishsounds).

Яку роль виконує казковий герой на занятті?

- вітається на кожному занятті з малятами (обов'язково з кожним);
- приносить картинки, іграшки, назву яких ми вивчаємо і навчає правильній вимові;
- показує дії, при цьому коментуючи їх (наприклад, стрибаючи, говорить при цьому «I can jump!»);
- демонструє танцювальні рухи, якщо розучуємо танець (ці «танці», в супроводі англійських пісенок, я придумала сама), викликає у дітей радість;
- малює різні предмети, які вивчаємо і прохає дітей, щоб вони їх назвали.

Зрозуміло, що **провідним методом на заняттях виступає дидактична гра** з розвитку англійського мовлення дітей на основі елементарної лексики дитячого спілкування, у якій дії дітей регулюються ігровими завданнями та ігровими правилами. Дидактична гра виступає стимулятором мовленнєвої активності, змушує говорити навіть мовчазних і сором'язливих дітей. Усе це допомагає сформувати в дітей потрібні мовленнєві уміння і навички, уникнути їх фізичного та інтелектуального перевантаження, сприяє засвоєнню мовного матеріалу в ситуаціях, які близькі до реальних.

Використовуючи гру як провідну форму діяльності дітей, на заняттях англійської мови потрібно передбачати:

- чи захочуть діти гратися у пропоновану їм гру, і що потрібно зробити для того, щоб їм захотілося це робити;
- якими ігровими прийомами у сюжет гри буду вводити нові лексико-граматичні структури. фонетичний та мовленнєвий матеріал, здійснювати їх вивчення, тренування й застосування;
- які навички і вміння потрібно відпрацювати;
- які вправи і в якій послідовності доцільно включити в гру для формування умінь і навичок;
- чи будуть створені умови для розмірковування дітей, чим буде попереджено зведення заняття до репродуктивної імітації;
- як буде дотримано вимогу забезпечення систематичності та регулярності використання ігор та ігрових вправ.

О.Негнєвицька й інші лінгводидакти створили сучасний комплекс дидактичних ігор та ігрових вправ, які я використовую у своїй роботі для навчання дошкільників іноземної мови. Ці ігри і вправи спрямовані на створення комунікативної установки, орієнтацію уваги на особливості навчання нової мови, комбінування мовних елементів відповідно до самостійного творчого задуму дітей.

В.О.Сухомлинський у книзі «Серце віддаю дітям» писав: «Гра – найсерйозніша справа».

За допомогою навчально-ігрової діяльності у дошкільників формуються важливі якості особистості. Гра формує увагу, спостережливість, пам'ять. Крім того, розвиває мислення, самостійність, творчі здібності, ініціативу.

Згідно з метою та завданнями навчання дидактичні ігри поділяються на: комунікативні (формування навичок спілкування), мовні (фонетичні, лексичні, граматичні), мовленнєві (розвиток аудіювання, говоріння).

Фонетичні ігри покликані унеможливити багаторазову довільну імітацію вимови звуків. Вивчення вимови, фонетична зарядка мають бути компонентом, складовою частиною ігрової діяльності дітей.

Реалізація практичної мети навчання англійської мови вимагає засвоєння базової лексики дитячого спілкування і формування навичок її використання. Вивчення

елементарного лексичного мінімуму здійснюється шляхом засвоєння дітьми лексико-граматичних структур.

Кожна мовленнєва гра, навіть коротка ігрова вправа, завжди своїм сюжетом, розподілом ролей, рольовими діями, організацією стосунків має за мету формувати і тренувати комунікативні навички та вміння.

Для формування навичок спілкування проводжу різноманітні продуктивні (творчі комунікативні та умовно-комунікативні) вправи. Звісно, цей тип вправ – найважчий. Дитина вимушена самотійно на основі засвоєних лексико-граматичних структур, напружуючи мислення, пам'ять і уяву, будувати текст звертання, прохання, відмову, давати відповідь, розповідати, описувати тощо.

На заняттях із теми «Іграшки» розігруються ситуації: «Вибираємо подарунок», «Купуємо продукти до дня народження», «Йдемо на день народження», «Вітаємо іменинника» тощо.

Крім навчальних ігор, на кожному занятті рекомендовано проводити рухливі ігри під музичний супровід, фізкультхвилинки. Тому що увага у дошкільнят нестійка: вони не можуть протягом тривалого часу займатись одним видом діяльності.

Навчаючи англійській мові дошкільнят, потрібно використовувати аудіо записи пісеньок практично на кожному занятті. І тут важливо не підходити формально до використання пісні за принципом: «прокрутив, прослухали, запам'ятали – не запам'ятали, ідемо далі». Виконання пісні – це музичний супровід до яких-небудь дій, які виконують діти. При підготовці до занять потрібно розробити прості танцювальні рухи, враховуючи, що ці рухи діти будуть виконувати практично на одному місці. Дошкільнята повторюють за педагогом рухи і водночас запам'ятовують слова пісні. На заняттях пісня є, як правило, «останнім акордом», після якого з дітьми коротко підводиться підсумок заняття.

Отже, гра є основним прийомом у навчанні іноземної мови дошкільнят. У грі дитина легко накопичує, закріплює й активізує свій словниковий запас; навчається фонетично правильно повторювати англійські слова за викладачем, тобто поетапно формує слухову увагу, фонетичний слух і правильну вимову; опановує певну кількість простих граматичних структур і вчиться уважно ставитися до мовлення співрозмовника. Саме в ігрових ситуаціях дитина починає використовувати вивчений лексико-граматичний матеріал, оскільки гра створює передумови для природних ситуацій спілкування.

Досягнення практичної, освітньої, виховної мети навчання іноземної мови, на мою думку, можливо лише за умови активного використання нетрадиційних методів навчання. Тому я прошу всіх:

- Навчайте граючи, навчайте легко, залучайте малюків до гри під назвою «навчання», зробіть дітей активними учасниками цього дивного дійства, і результати не примусять себе довго чекати. І тоді ви з упевненістю зможете підписатися під словами американського просвітителя, ученого і державного діяча Бенджаміна Франкліна:

Скажи мені, і я забуду.
Навчи мене, і я запам'ятаю.
Залучи мене, і я навчуся.
Tell me and I'll forget.
Teach me and I'll remember.
Involve me and I'll learn.

Benjamin Franklin

Список використаної літератури

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». – К.: Світич, 2009. – С.367.
2. Віттенберг К.Ю. Повний курс англійської мови в ДНЗ / К.Ю.Віттенберг, І.Б.Білоущенко. – Х.: Основа, 2010.
3. Шкваріна Тетяна. Англійська мова для дітей дошкільного віку / Шкваріна Тетяна. – К.: Шкільний світ, 2009.
4. Навчаємо спілкуватися іноземною мовою через рольові ігри і драматизації // Іноземні мови. –2002. – №3. – С. 17-18.
5. Проценко. О.В. Англійська мова у дитячому садку / Проценко. О.В. – Х.: Ранок, 2008.
6. Гнатюк Т. Англійська мова для дошкільнят / Гнатюк Т. – Т.: Мандрівець, 2008.

Стецюк Людмила Олексіївна,

вихователь

(Житомирський дошкільний навчальний заклад № 10)

СПІВПРАЦЯ З БАТЬКАМИ З ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ

... Дитина, яка відчуває серцем іншу людину, стає доброзичливою. Дуже важливо і те, що вона стає сприятлива до доброзичливості дорослого: відчуває її, платить добром за добро – важливість цієї обставини у виховній роботі неможливо переоцінити.

В. О. Сухомлинський

Соціально-моральний розвиток – одна із найактуальніших і найскладніших проблем, що повинні розв'язуватися сьогодні усіма, хто має справу з дітьми. Те, що буде закладене в душу дитини зараз, проявиться пізніше, стане її та й нашим життям. Дошкільний вік – період активного пізнання світу і людських взаємин.

Тому в Базовому компоненті дошкільної освіти окреслено: „Завдяки спілкуванню з дорослими, як носіями суспільно-історичного досвіду людства, в дитини з'являється інтерес та вміння розуміти інших, долучатися до спільної діяльності з однолітками та дорослими, об'єднувати з ними свої зусилля для досягнення спільного результату, оцінювати власні можливості, поважати бажання та інтереси інших людей”. Взаємодіяти з іншими людьми є своєрідним видом входження дитини в людський соціум, що вимагає умінь узгоджувати свої інтереси, бажання, дії з іншими членами суспільства.

До найважливіших завдань роботи з соціально-морального виховання дошкільників належать освітні завдання, що полягають у наступному:

- узагальнення і розширення знань дітей про такі поняття, як дружба, друг, чесність, справедливість;
- активізація і поповнення словникового запасу за даною темою;
- засвоєння дітьми вмінь оцінювати почуття і вчинки однолітків у спільних іграх та ситуаціях, мотивувати, пояснювати свої судження;
- розвивальні завдання, які передбачають:
  - розвиток соціальних почуттів (емоцій): співчуття, співпереживання, усвідомлене доброзичливе ставлення, розумова активність, культура мовлення (вміння чітко і грамотно висловлювати свої думки);
  - розвиток здатності розуміти емоційний стан іншої людини і вміння адекватно висловити свій, а також розвиток виразних рухів;

- виховні завдання, провідною з-поміж яких є завдання виховання культури спілкування, дружніх взаємовідносин, бажання підтримувати друзів, піклуватися про них.

Успішність розв'язання усіх цих завдань залежить від якості взаємодії дитячого навчального закладу і батьків.

І якою виросте дитина, залежить насамперед від батьків, тому що родина була і лишається головним осередком становлення і розвитку особистості дитини. Саме батьки вводять маля в складний світ людських взаємин, навчають відрізняти добро від зла, хороше від поганого. Уроки життя, здобуті в сім'ї, мають величезну виховну силу, адже дають їх найближчі люди – мама, тато, бабуся, яким дитина найбільше довіряє. Сім'я має пріоритет як основне джерело соціалізації й володіє величезними можливостями у формуванні особистості, тому така велика відповідальність сім'ї за виховання. Важливо прищепити дітям почуття любові до землі, до того, що на ній живе і росте, до свого народу, рідної мови і культури. Соціальний досвід дитини – це не тільки її вік, але і той світ, у якому вона росте, сім'я, в якій вона виховується.

Розв'язання завдань соціально-морального розвитку дошкільника неможливе без співпраці з батьками. Робота з сім'єю – важлива і складна сторона діяльності вихователя та інших працівників дошкільного закладу. Вона спрямована на вирішення наступних завдань:

- встановлення єдності у вихованні дітей;
- педагогічна освіта батьків;
- вивчення і поширення передового досвіду сімейного виховання;
- ознайомлення батьків з життям і роботою дошкільного закладу.

Єдність у вихованні дітей забезпечує вироблення правильної поведінки дітей, прискорює процес засвоєння навичок, знань і вмінь, сприяє зростанню авторитету дорослих – батьків і вихователів – у очах дитини. Основою такої єдності є педагогічні знання батьків, їх обізнаність про роботу дошкільних установ.

Важливо акцентувати увагу на самому близькому, рідному, знайомому „Мій дім, моя сім'я, дитячий садок” – ось початкові напрями в роботі з дитиною та її родиною. Адже сім'я – це маленький колектив, заснований на принципах співпраці й взаємодопомоги, де діти вчаться мистецтву жити серед людей, любити їх, відчувати на собі і виявляючи до інших увагу і добре ставлення. Важливу роль у вихованні дітей відіграє загальний уклад життя сім'ї: рівність подружжя, організація сімейного життя, правильні взаємовідносини між членами сім'ї, загальний тон доброзичливості, взаємної поваги і турботи, атмосфера патріотизму, працьовитості, загальний порядок і сімейні традиції, єдність вимог дорослих до дитини. Життя сім'ї повинно бути організоване таким чином, щоб повніше задовольнялися і розвивалися не тільки матеріальні потреби (в їжі, одязі, теплі і т. п.), а й духовні.

Я намагаюся, перш за все, підтримувати любов, увагу, співчуття до мами, тата, бабусі, дідуся, сестер і братів, одноліткам. Малята залюбки приносять свої сімейні фотографії й розповідають про своїх рідних. Тому і запропонувала дітям оформити сімейний фотоальбом. Дошкільники ділилися своїми враженнями, вчилися слухати один одного, виявляли інтерес до співрозмовника. Тут вже можна було зробити деякі висновки щодо мікроклімату в сім'ї.

Напрями роботи допомогли визначити спостереження, бесіди з дітьми та батьками, анкетування, відвідування сімей вихованців. Робота розпочалася зі складання інтелект-карти (див.рис. 1):

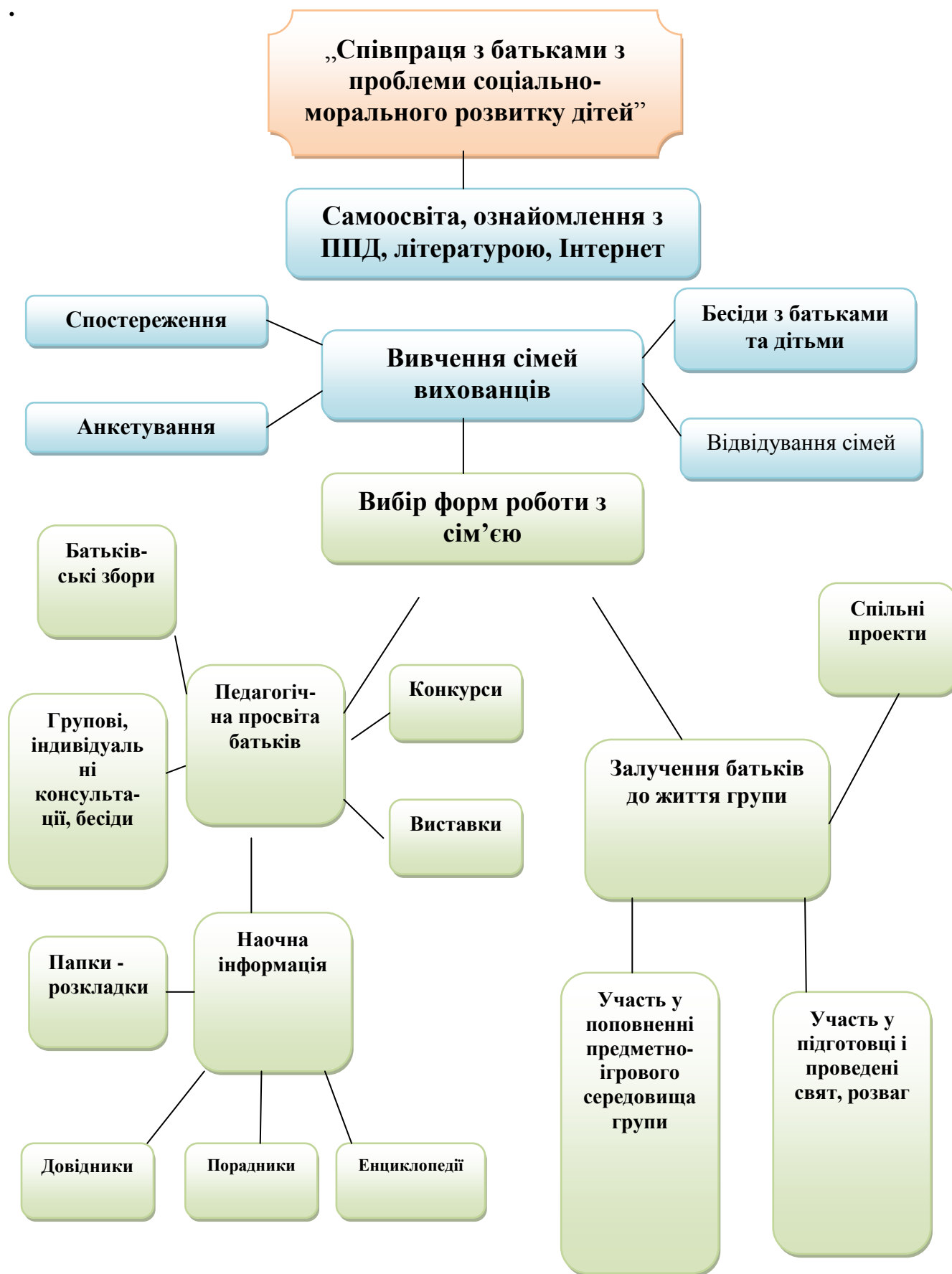

Рис. 1. Інтелект-карта

Допомога батькам та форми співпраці з родинами були диференційовані. А саме: увагу батьків, які володіють елементарними педагогічними знаннями зосереджую, зокрема, на деяких особливостях поведінки дитини, на культурі спілкування. Тим, хто не вміє бачити, що стоїть за цими зовнішніми проявами, потрібні більш чи менш детальні пояснення.

Наступним кроком було залучення батьків до заходів, що забезпечують спільну діяльність батьків і дітей. Батьки запрошувалися до виступів, для них організовувалися концерти, проводилися різні свята сім'ї. Родини залучалися до надання допомоги в пошитті костюмів, оформленні та проведенні виставок, екскурсій, брали активну участь у житті дитячого колективу, в оснащенні предметно-розвиваючого середовища, в різних конкурсах: „Вироби з природного матеріалу”, „Новорічні іграшки”, у вечорах дозвілля: „День Святого Миколая”, „Веселі старти”, „Тато, мама, я – дружна сім'я”.

Після таких зустрічей, як правило, батьки звертаються до педагогів за порадою, стають більш уважними до дітей, більше проводять з ними часу. Ця робота сприяє формуванню спільності інтересів дітей і батьків, служить зміцненню емоційної й духовної близькості дітей і батьків.

Найбільш активним батькам за підсумками року на батьківських зборах вручаються грамоти, листи подяки від адміністрації дошкільного закладу.

Зручним у використанні став розроблений комплекс заходів з батьками з оптимізації соціально-морального виховання дітей у сім'ї. При цьому використовувалися різні форми роботи з батьками.

Тематика групових батьківських зборів (форми проведення – „круглий стіл”, дискусія, ігри, конкурси) була наступною:

- „Сім'я – своєрідний осередок духовності й моральності”. Мета зборів: сформуванню уявлення про те, що одним із найважливіших факторів, що здійснюють вирішальний вплив на формування моральних якостей особистості, є сім'я.

- „Соціально-моральні аспекти виховання хлопчиків і дівчаток”. Мета зборів: познайомити батьків із засобами вирішення морального виховання хлопчиків і дівчаток з урахуванням формування у них уявлень про мужність і жіночність, про зміст сімейних ролей.

- „Місце гри в розвитку особистості дитини”. Мета зборів: дати уявлення про те, що гра залишається одним із найважливіших засобів виховання соціальної поведінки: діти вчаться стримувати свій егоїзм, поступатися, підкорятися загальноприйнятим правилам; у грі формується механізм особистісної поведінки дитини.

- „Відверта розмова”. Мета зборів: поглибити знання батьків з питань соціально-морального виховання; дати батькам можливість поділитися досвідом сімейного виховання і підвести їх до аналізу власного педагогічного досвіду.

- „Виховання культури поведінки у дошкільників”. Мета зборів: націлити батьків на необхідність терпляче і доброзичливо навчати дитину правилам культурної поведінки, пояснювати розумність і необхідність їх дотримання; поглибити знання батьків про те, як виховати свою дитину впевненою у собі, приємною у спілкуванні, бути багатою дружніми зв'язками, улюбленою близьким людям.

- „Екологічне і моральне виховання дітей дошкільного віку”. Мета зборів: формування уявлення про багатство, різноманітність, природного довкілля, до природи.

При цьому батьки найбільший інтерес проявили до теми „Сім'я – своєрідний осередок” (зокрема, до проблеми виховання моральності в процесі спілкування дітей зі старшим поколінням – з бабусями і дідусями). Тому для них були розроблені спеціальні методичні рекомендації.

Тематика групових консультацій:

- „Законодавство щодо захисту прав дитини”;
- „Роль книги в соціально-моральному розвитку дошкільника”;
- „Абетка чемності”;
- „Чи допомагає казка в соціально-моральному розвитку дитини?”;
- «Батьки – зразок для наслідування».

У групі організовуються спільні виставки дітей і батьків, застосовується проектна діяльність, для того щоб залучити батьків до освітньо-виховного процесу, активізувати участь у різних заходах.

Тематика спільних виставок була такою:

1. „Як ми відпочивали влітку”.
2. „Свято гарбуза”.
3. „Поліська осінь”.
4. „Ми – житомиряни”.
5. „Щоб не трапилось біди”.
6. Виставки спільних малюнків „Моя сім'я”.

Крім того, для інформаційної підтримки групових форм роботи активно використовується наочна агітація. Ефективними для цього є: папки-розкладачки, педагогічні бюлетені, порадики, довідники, енциклопедії для батьків. Наприклад, у „Довіднику ввічливої людини” були викладені педагогічні рекомендації, висловлювання письменників про ввічливість, загальну культуру людини. Давалися поради про те, як виховувати ввічливість у дітей дошкільного віку; що читати дітям; як вчинити в тій чи іншій проблемній ситуації, коли дитина поводить нечемно і грубо.

Важливим аспектом співпраці з батьками є проведення індивідуальних форм роботи: бесіди та консультації, відвідування сім'ї (за потреби).

У моїх планах на майбутнє є робота над дитячо-батьківським проектом „Усі ми з вами ніжні гілочки, на дереві, що зветься родовід”, який включатиме в себе: „Велика родина від батька до сина”, „Дерево роду”, „Обереги дому”, „Кредо сім'ї”, звичаї й традиції сім'ї. Основною метою проекту є виховання любові до своїх рідних, сім'ї.

Завдання проекту: виховання шанобливого ставлення до всіх членів сім'ї, гордості за приналежність до свого роду; бажання зберігати і примножувати кращі сімейні традиції, формування уявлень про сім'ю та родовід.

На мою думку, завдяки такій комплексній роботі досвід батьків з проблеми соціально-морального виховання дитини в родині стане більш усвідомленим, з'явиться активне бажання допомогти дитині у формуванні моральної поведінки та моральних цінностей.

Список використаної літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти / [Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л. та ін.] наук. керів.: А. М. Богуш. – К., 2012. – 26 с.
2. Дитина в сім'ї / Упоряд. Т. Науменко. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.
3. Родинне сонцеколо. Метод. поради. для роб. з батьк. / Авт. – упор. Л. В. Калуська. – Тернопіль: Мандрівець, 2006. – 140 с.
4. У сім'ї росте дитина / К. Й. Щербаківа, Г. І. Григоренко. – К.: Вид-во „Неопалима купина”. – 240 с.
5. Піклуємось разом. Робота з батьками дошкільників / Л. С. Сухарева. – [2-ге вид.]. – Х.: „Основа”, 2012. – 126 с.

6. Антонова Т. Проблеми та пошук сучасних форм співпраці педагогів дитячого садка з сім'єю дитини / Антонова Т., Волкова Є., Мішина Н. // Дошкільне виховання. – 1998. – № 6.
7. Дошкільний заклад і сім'я – єдиний простір дитячого розвитку / Т.М. Доронова, Е.В. Соловйова, А.Є. Жічкіна и др. – М.: Лінка-Прес, 2001.
8. Доронова Т.Н. Про взаємодію дошкільного навчального закладу з родиною на основі єдиної програми для батьків та вихователів 3 дитинства – в отрочество / Т. Н. Доронова // Дошкільне виховання. – 2000. – № 3.

Сущенко А.В.,
музичний керівник
(ДНЗ №5 м.Малина)

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ У МУЗИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

*„Музика – уява – фантазія – казка – творчість –
така стежинка, йдучи якою, дитина розвиває свої духовні сили”.*

В. О. Сухомлинський

Однією з пріоритетних ліній розвитку дитини є творчість. На мою думку, прояви творчості у дитини дошкільного віку найкраще розкриваються та розвиваються під дією музики.

Саме тому, маючи невеликий досвід роботи з дошкільнятами, я зацікавилася впливом музики на розвиток творчих здібностей дітей. Творчість сприяє розвитку особистості дитини, започатковує її культурологічні здібності. Задатки творчості та креативності є у кожної дитини, необхідно лише їх розкрити та активізувати. Творчим може бути не лише результат діяльності, а й сам процес пошуку результату.

Вважаю, що будь-яка дитина може бути творчою особистістю, бо творчість є доступною для всіх дітей, а не лише для обдарованих, тому в професійній діяльності використовую кредо:

Тільки з повагою й любов'ю
Наближаймось до мети:
Дітей поганих не буває,
якщо талановита ти.
Їх безталанних не буває,
якщо працюєш творчо ти!

Головним у сучасному змісті музичної освіти дошкільників є не лише засвоєння навичок виконання, а й залучення малят до самостійної музично-творчої діяльності, розвиток у них музичної творчості. Нові цілі та завдання музичної освіти вимагають зміни традиційних форм організації дітей, педагогічних засобів, музичного репертуару, методів взаємодії з дітьми дошкільного віку.

Для того, щоб дитина дошкільного віку проявила себе як маленьку творчу особистість, створюю, насамперед, ситуацію успіху, необхідне розвивальне середовище та використовую у практичній діяльності з дітьми елементи інноваційних технологій, зокрема арт-терапію: музикотерапію, танцювальну терапію, драмотерапію, кольоротерапію, казкотерапію, кінезотерапію, сміхотерапію.

Музикотерапію, ігротерапію, у поєднанні із танцювальною, застосовую на кожному музичному занятті; драмотерапію та казкотерапію – під час гурткової роботи, у святах, розвагах, лялькових виставах; кінезотерапію використовую у роботі з дітьми, які

мають вади мовлення. Упровадження елементів даних технологій сприяє створенню позитивного настрою, емоційно-психологічного благополуччю дітей на заняттях, атмосфері захищеності та впевненості малят у своїх силах. Усі ці чинники і спонукають малят до прояву власної ініціативи, розвитку творчості.

Творчість та творчі задатки дитини не тільки потрібно розвивати, а й стимулювати. Дієвими помічниками у цьому є диференційовані музично-творчі завдання для кожної дитини, індивідуальний підбір музичного обладнання та репертуару, застосування ТЗН, а ще – посмішка і підтримка ідей дитини.

Роботу з розвитку творчості проводжу на музичних заняттях один раз на тиждень. Друге музичне заняття використовую для повторення завдання. Музично – творчі завдання планую після розділу слухання музики, іноді після музично – ритмічних вправ. На музичному занятті на творчі імпровізації відводжу від 2-х до 8 хвилин, залежно від виду музичної діяльності. Застосовую також спеціальні тренувальні вправи та ігри на розвиток уяви дошкільників, музично-ігрові вправи для емоційного стану дітей, урізноманітнюю їх різними видами імпровізації. Особливо подобається дітям пантоміма. За допомогою пантоміми діти не лише розігрують ходу та поведінку окремих казкових героїв, а й самостійно загадують рухові загадки. Такі заняття потребують правильного вибору методів та прийомів на занятті. Це попереднє читання оповідань, коротеньких уривків про тварин; розгляд малюнків, тіньовий театр. За допомогою таких методів у дітей складається уявлення про образ, формуються навички відтворення характерних рухів та дій казкових героїв.

Ефективним у практиці моєї роботи є вокальні імпровізації із використанням інтерактивних форм роботи з дітьми. Наприклад, виконуючи вправу „**Давайте знайомитись**”, діти навчаються не тільки працювати у парі, але й проінтонувати своє ім'я і, навіть, вести музичний діалог: „Я – Світланка. А як твоє ім'я?” За такого виду діяльності розвиваються вміння малят „співати” своє ім'я якомога виразніше, передати у звучанні голосу свій характер або свій настрій у даний момент.

„**Питання – відповідь**”. Музичний діалог, музична бесіда може проводитися між мною та дітьми, між парами дітей, між солістом і всією групою. Пропоную дітям стати учасниками гри: на ті питання, які я буду співати, діти повинні давати музичні відповіді, або ж придумати мелодію і проспівати її.

Закінчення мелодії або складання мелодії з опорою на задану інтонацію, мотив. Цей вид вокальної імпровізації направлений на осмислення старшими дошкільнятами інтонаційно-образної природи музики. Вихідні, початкові інтонації, запропоновані мною дітям для створення майбутньої мелодії, повинні заключати в собі яскраву образну основу. Як правило, обираючи інтонації для імпровізації, виходжу з їх жанрової приналежності. Саме опора на жанрові витoki дає можливість дітям засвоїти у власній творчій діяльності такі засоби виразності, як ритм, динаміка, темп, лад.

Не менш цікавим є музичний театр. Прочитавши виразно казку (для прикладу „Рукавичка”), пропоную своїм малятам скласти невеличкі мелодії-теми та музичні характеристики на кожного персонажа: Мишки, Жабки, Зайця, Вовка, Ведмедя. Звичайно, діти задумуються, якими голосами будуть співати їх герої, які інтонації найбільш точно розкриють їх характер, які рухи будуть супроводжувати появу кожної нової діючої особи на сцені музичного театру. Щоб гра в музичний театр відповідала жанру, необхідно визначити і склад оркестру – інструменти, які будуть супроводжувати вокальні імпровізації.

Приводом для створення вокальних імпровізацій можуть бути різдвяні колядки, масляні гуляння, зустріч весни, хороводи на Трійцю чи Івана Купала та інші.

Творча діяльність дітей яскраво проявляється і в ігрових ситуаціях. На музичному занятті це може бути не лише гра, а й таночок, слухання, творче завдання або гра на музичних інструментах. У процесі виконання будь-якої гри або характерного таночка дитина розкриває свої маленькі таланти, розвиває творчі здібності (артистичність, імпровізацію, здатність до перевтілення), удосконалює наочно-образне, асоціативне мислення, а також координацію рухів, жестів, пластики, міміки.

На музичних заняттях знайомлю дітей із творами класиків, народною музикою, музикою сучасних композиторів у фонограмах і у виконанні на фортепіано. Пропоную дітям визначити, яка музика для них є близькою та зрозумілою. Які почуття вона викликає? Яку музику хочеться слухати багато разів? Під яку музику хочеться мріяти, співати, веселитись, малювати, подорожувати, наслідувати? Які бажання з'являються? У кожної дитини, як виявилось, є свої смаки, уподобання та бажання. Саме на цьому етапі важливою є підтримка ідей та бажань дитини. І саме за вмілого керівництва можна стимулювати дітей до творчості: музичної, словесної, танцювальної, зображувальної. Для цього використовую інтерактивні форми роботи з дітьми, а саме: за бажанням дітей об'єдную їх у пари, підгрупи, групи. І пропоную групі або парі, яка хоче помріяти під музику, зайнятись цим; частині дітей, яка виявила бажання потанцювати, – імпровізувати танок (але так, щоб не заважати іншим). Іншій групі або парі дітей, яка виявила бажання малювати, пропоную намалювати будь-який малюнок або зображення, коли звучить музика. Діти самостійно обирають для зображення олівці, фарби, крейду тощо.

Музичний фрагмент має бути яскравий, емоційно багатий, але не гучний, не надто швидкий (не більше 60-65 ударів за хвилину), а також нетривалий – 2-4 хвилини, якщо діти малюватимуть до завершення музики, і 7-10 хвилин, якщо малюватимуть під неї.

Після виконання малюнка пропоную дітям розповісти про те, що намалювали, які думки та асоціації при цьому в них виникали. Спонукаю тих дітей, які прагнули помріяти, розповісти всім дітям про свої мрії. Під час повторного прослуховування музики даю можливість дітям (за їх бажанням) помінятися ролями мрійників, художників, танцюристів.

Рекомендовані музичні твори: „Прелюдія № 8” Й. С. Баха, „Прелюдія № 4” Ф.Шопена, „Баркарола” П.Чайковського, „Пастораль” Ж. Бізе, „Лебідь” К. Сен-Санса, „Сентиментальний вальс” П. Чайковського.

У своїй роботі намагаюся, щоб діти були творчими індивідуалістами, які завжди здатні внести щось своє, неповторне, красиве, добре. Правильний вибір форм та методів роботи, вдало підібраний музичний репертуар допомагають мені правильно спланувати свою діяльність щодо розвитку творчої активності дітей дошкільного віку.

„Креативні хвилини” на музичних заняттях

Наприкінці традиційного заняття виконуємо хореографічну картинку „Хатинки” (*Розвиток імпровізації*).

Хуртовина. Лютий вітер колихає змерзлі віти. (Усі діти виконують коливання руками вгору). Де подітись? Де зігрітись? (Основні ролі виконують декілька дітей). Поспішає мишка в нору. (Мишка біжить і присідає). Заховався жук під кору. У затишному дуплі білочка живе в теплі. Зайчик, як уже там міг, під пеньок приліг у сніг. Жабка у ставку давно десь зарилася на дно... Навіть кішка-воркотуха у кімнаті шулить вуха і взяла собі за звичку грітисся на рукавичках. Як то добре, що в цю днину кожний має свій будинок.

Музичний керівник. Діти, сподобалася вам танцювальна казочка? Усі зігрілися? А зараз уважно послухайте музику.

Звучить музика „Прийшла весна”.

Музичний керівник. Діти, як гарно навесні, тепло, бо лагідне та яскраве сонечко нашу землю зігріває. Сьогодні пропоную вам спробувати себе у ролі казкарів і розповісти власну цікаву історію про весняне сонечко. То як, згодні? А розказати казку нам допоможуть музичні інструменти. Отже, кожен візьміть собі інструмент, який більше до вподоби. І розпочнемо створювати казку. А для того, щоб вона вийшла у нас красивою, пригадаємо правила гри на музичних інструментах. Діти пригадують правила гри та починають працювати.

„Подорож у цікаву країну Музики”.

Завдання. Розвивати у дітей творчість, уміння фантазувати та створювати пісні, музику, танці.

Хід заняття

Музкерівник. Даваймо пригадаємо музику „Прийшла весна”. А як ми створювали танцювальну казочку на зимову тематику, розповідали казочку на музичних інструментах?

(Діти пригадують та розповідають).

А зараз ми з вами вирушаємо в цікаву подорож на лісову галявину.

Музкерівник. *(знімає аркуш паперу з мольберта, на мольберті аплікація дерева).* Ось наша галявина. Тільки щось вона невесела. Даваймо намалюємо сонечко (вибираємо лічильничкою дитину, яка намалює сонечко).

Музкерівник. Сонечко світить. (Звучить музика М.Красєва „Сонечко”). На галявині розквітають квіти. Які? *(Діти називають назви квітів, викладають на килимку квіти та читають вірші про них; співають пісню „Найщасливіша”, музика Ю. Чічкова).*

Звучить музика М.Старокадомського „Зайчик”. Діти уважно слухають музику.

- А хто живе у лісі? (Діти відповідають).

Звучить н'єса „Ведмежата”, М.Красєва. Діти уважно слухають музику.

- Хто з'явився в лісі? Як ви думаєте, хто прийшов на галявину? *(Відповідь дітей).*

А зараз викладемо квіти та фігурки звірів, про яких розповідала музика. *(Діти викладають квіти та готові фігурки звірів, розміщуючи їх по всьому килимку).*

- Ось яка яскрава, весела галявина вийшла.

1. Я пропоную вам розповісти казочку на музичних інструментах, яка називається „Зайчикові вуха” Л. Паниченко.

Зайчикові вуха

Зайчик – трикутник.

Лисичка – брязкальце.

Кріт – маракас.

Морква – звуковий жест: „хрум – хрум!”.

Капуста – шурхіт паперу.

Восени – гліссандо вниз на ксилофоні.

Навесні – гліссандо вгору на металофоні.

♪ – озвучування на музичних інструментах.

Колись жили звірі дружно і завжди вітали один одного з днем народження.

Якось вітали зайчика. (♪) Подарували йому смачну моркву (♪) і здоровенну капустку (♪). Потім посмикали за вуха, бажаючи всіляких гараздів. Тоді у зайчика (♪) вуха були зовсім маленькими. Свято іменинникові дуже сподобалося, і зайчик (♪) пошкодував, що день народження лише раз на рік. Лисичка (♪) запропонувала: „А чому б тобі не святкувати двічі на рік? Перший раз – коли народився, а вдруге – коли міняєш сірого кошука на білий?” З того часу зайчик (♪) став відзначати свій день народження

навесні (♫) й восени (♫). А його друзі щоразу так завзято смікали іменинника за вуха, що ті стали довгими. „У тебе не вуха, а антени” – кепкує іноді кріт (♫). Але то він так говорить від заздрості. Бо зайчик (♫) упевнений, що таких гарних вух, як у нього, ні в кого більше нема.

Особиста дитяча творчість, навіть найпростіша, особисті дитячі знахідки, хай незначні, особиста дитяча думка, бодай найвінша – ось, що створює атмосферу радості, формує особистість, стимулює розвиток творчих здібностей дитини.

Сподіваюсь, що, використовуючи елементи інноваційних технологій, скориставшись сучасними методами та прийомами, володіючи мистецтвом виховання, мистецтвом любові до дітей, маючи високий професійний запал, я запалю у дітей іскорку творчості, яка у подальшому їх житті переросте у багаття креативності та самоствердження.

Список використаної літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти / [Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л. та ін.] наук. керів.: А. М. Богуш. – К., 2012. – 26 с.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” / наук.ред.та упоряд. О.Л.Кононко. – К.: Світич, 2008.
3. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” / О.Л.Кононко, З.П.Плохій, А.М.Гончаренко та ін.]. – К.: Світич.
4. Еманова З. Музично-виконавська діяльність: сучасні підходи / З. Еманова // Дошкільне виховання. – 2009. – № 3.
5. Кононко О. „Дитяча креативність крізь призму Базової програми „Я у Світі” / О. Кононко // Дошкільне виховання. – 2008. – № 7.
6. Кононко О.Л. „Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) / О. Л. Кононко. – К.: „Освіта”, 1998.
7. Федорук В. Сучасний підхід до організації музично-пізнавальної діяльності / В. Федорук // Початкова школа. – 2000. – № 2.
8. Холодна К.І. Виховуємо творчістю / К. І. Холодна // Дошкільний навчальний заклад. – 2009. – № 2.

Тарасюк І. Р.,

музичний керівник (ДНЗ № 16 м. Бердичева);

Тарнавська Н. П.,

кандидат психологічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ В ІНТЕГРАЦІЇ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Навчання математики в дошкільному закладі ґрунтується на конкретних образах і уявленнях. Ці конкретні уявлення готують фундамент для формування на їхній основі математичних понять. Без збагачення почуттєвого пізнавального досвіду неможливе повноцінне володіння математичними знаннями й уміннями, а також формування музичних компетентностей дітей дошкільного віку. Сучасна дошкільна освіта характеризується реалізацією інтеграції як необхідної умови створення в дітей цілісної картини світу. Це обумовлено тим, що в більшості випадків проведення односпрямованих навчальних занять за окремими дисциплінами формує в дітей фрагментарні знання й уявлення щодо багатьох предметів та явищ.

Мета статті: розглянути інтеграцію музичного виховання та логіко-математичного розвитку дитини дошкільного віку через різні форми роботи у ДНЗ.

Будь-яке математичне завдання на розвиток логічного мислення несе в собі розумове навантаження, яке у більшості випадків подається для дошкільників з цікавим сюжетом, на основі активізації позитивних емоцій. Цікавість дошкільників до логіко-математичних завдань може виникати через ігрові методи і прийоми навчання, підібрані вихователем. Зробити математику цікавою можна різними засобами, серед яких засоби музичного виховання.

Зробити навчання цікавим – це не тільки створити зорові образи, а включити дитину в безпосередню практичну діяльність. На заняттях з математики в дошкільному закладі вихователь, залежно від дидактичних задач, використовує різноманітні засоби наочності [3]. Наприклад, при лічбі можна запропонувати дітям реальні об'єкти (м'ячі, каштани, ляльки) чи умовні (палички, кружечки, кубики). При цьому предмети можуть бути різними за кольором, формою, величиною. На основі порівнювання різних конкретних множин дитина робить висновки про їхню кількість, рівність або нерівність. У цьому випадку головну роль має зоровий аналізатор. Також можна виконати ті ж самі рахункові операції, активізуючи слуховий аналізатор: запропонувавши порахувати кількість оплесків, ударів у бубон тощо [1].

Пропонуємо розглянути основні завдання інтеграції музичного виховання та логіко-математичного розвитку дошкільників:

1. Удосконалювати вміння дітей рахувати за допомогою музичних іграшок та звукових жестів.
2. Підбирати предмети для виготовлення музичних іграшок за допомогою геометричних еталонів.
3. Закріплювати навички вимірювати музичні іграшки за величиною.
4. Використовувати музичні іграшки з метою орієнтації у просторі.

М. Прокоф'єва розглядає інтеграцію як „процес взаємодії елементів із заданими властивостями, що супроводжується встановленням, ускладненням і зміцненням істотних зв'язків між елементами на основі достатньої підстави, у результаті якої формується зінтегрований об'єкт (цілісна система) з якісно новими властивостями, у структурі якого зберігаються індивідуальні властивості вихідних елементів” [3, с. 43]. На основі вищезазначеної взаємодії елементів, зокрема музичного виховання і логіко-математичних завдань, нами розроблені завдання та ігрові вправи:

- кожного ранку півник кукурікає ... (будь-яке число) раз. Сьогодні він захрип, бо випив холодної води. Допоможи півнику розбудити котика за допомогою ... (музичного трикутника, металофона, музичної рогаточки тощо);

- вихователь звертається віршованим текстом до дитини, показує цифру і залучає до її відтворення звуками різних інструментів;

- мама коза для своїх козенят принесла сім музичних інструментів. Дасть для козенят вона тоді музичний інструмент, коли за відбитками скажуть, якої вони геометричної форми;

- у Карабаса-Барабаса всі ляльки вміли грати на музичних інструментах: металофоні, трикутнику, стукалках, дзвіночках. Для того, щоб вони займалися, а не гралися, суворий Карабас-Барабас закривав їх в окремих кімнатах: Мальвіна грала на дзвіночках у круглій кімнаті, П'єро – на трикутнику в трикутній кімнаті, Артемон – на стукалках у квадратній кімнаті. На чому грав Буратіно і у якій кімнаті?;

- Червона Шапочка почула як ви умієте грати на щипалочках і принесла нам два повних кошика з цими музичними іграшками. Один кошик високий, але вузький, інший – широкий та низький. Який з цих кошиків більший, а який – менший?;

- Том і Джері принесли нам металофон і трикутник. Просять допомогти їм визначити, який із цих музичних інструментів має більш тривалий звук;

- Губка Боб колекціонував музичні іграшки. У його колекції були: музична рогаточка, грайлик, тамбурін та кастаньєти. Вранці, по обіді, ввечері та вночі він любив грати на них. У ночі – на кастаньєтах, ввечері – на тамбуріні, по обіді – на рогаточці, а вранці – на ...;

- у правому верхньому куточку стола покладіть металофон; у нижньому лівому – дзвіночок; у правому нижньому – ксилофон.

Який музичний інструмент покладете у верхньому лівому куточку стола? (тамбурін);

- діти поділяються на дві підгрупи. Перша підгрупа виходить у другу кімнату. Вихователь у будь-якому місці ховає книгу (або будь-який предмет). У кімнату заходить перша підгрупа дітей. Діти шукають заховану книгу, а друга підгрупа дітей, граючи на музичних іграшках, допомагає їм орієнтуватися у приміщенні. Музичними іграшками подають сигнали: тихо звучить музика – книга захована далеко від місця знаходження дітей; голосне звучання повідомляє, що діти близько до схованки. Гра припиняється, коли книга знайдена. Підгрупи міняються завданнями.

Доцільність реалізації інтегрованого підходу в дошкільній освіті обумовлена психолого-фізіологічними особливостями дошкільника. Так психологи, фізіологи, педагоги, аналізуючи пізнавальну сферу дошкільника, зазначають цілісність дитячої психіки, домінування процесів інтеграції (синтезу) над процесами диференціації (аналізу). Педагоги-практики продовжують розробку інтегрованих занять, курсів, роблять сміливі кроки в пошуках інтеграційних зв'язків між дисциплінами. Наша стаття, присвячена інтеграції музичного виховання та логіко-математичного розвитку дитини дошкільного віку, буде корисною при організації різних форм роботи з дітьми – музичних занять, логіко-математичних занять, музичних та математичних розваг у ДНЗ.

Список використаної літератури

1. Учеб. для учащихся пед. уч-щ по спец. „Дошк. воспитание” / [Н.А. Ветлугина, И.Л. Держинская, Л.Н. Комиссарова и др.]: под ред. Н.А. Ветлугиной. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М.: Просвещение, 1989. – 270 с.
2. Загальнотеоретичні основи природничо-математичної освіти дітей дошкільного віку: навч. посіб. для студ. спец. „Дошкільна освіта”/ автор та укладач А.В.Сазонова. – К.: Вид. Дім „Слово”, 2010. – 248 с.
3. Щербакова К.Й. Методика формування елементів математики в дошкільників: навч. посіб. / К. Й. Щербакова. – К.: Вид-во Європейського університету. – 262 с.

Тарасюк Ірина Ростиславівна

музичний керівник вищої категорії, вихователь-методист
(Дошкільний навчальний заклад № 16 м. Бердичева)

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ СПІВОЧИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Провідне місце в музичному вихованні дошкільників посідають співи. Навчання співів – один із найсильніших засобів естетичного впливу на людину. „Спів є природною потребою людини і необхідний для вираження її почуттів”, – говорив М.Г.Чернишевський. Виконання пісні, діючи на слухача поєднанням музики і слова, дає змогу не лише виявити свої почуття, а й викликати в інших емоційний відгук, співчуття, розуміння.

Сучасний співочий репертуар для дітей даного віку цікавий, доступний, образний, він включає різноманітні за змістом, тематикою, засобами музичної виразності твори:

- 1) пісні, поспівки для засвоєння всіх програмових співочих навичок;
- 2) пісенні вправи, які готують до навчання співу по нотах;
- 3) пісні – зразки, які розвивають пісенну творчість.

Сучасні пісні допомагають виявити здібності дитини, збагачуючи музичними враженнями.

Методичні прийоми різноманітні, але всі вони спрямовані на розвиток співочого голосу, мелодичного слуху, прищеплення співочих навичок. Перед початком співу використовуються **вправи для розспівування**.

Систематичне їх повторення формує навичку **чистого інтонування**.

Для цього використовують такі прийоми: педагог співає перший звук, діти його повторюють; здійснюється затримування й прислуховування до його звучання; поспівки в різних тональностях; використання дидактичних посібників та дидактичних ігор.

Для співу без супроводу доцільно використовувати такі методичні прийоми:

- **індивідуальний спів дітей високого рівня розвитку даної навички як взірць для однолітків; розучування деяких пісень без супроводу інструмента, з голосу педагога; почерговий спів куплетів частиною дітей.**

„Музика – могутнє джерело душевного збагачення. Наша справа - відкрити його усім людям”, – підкреслював Золтан Кодай.

Вихідною позицією педагогічної концепції педагога стало переконання у тому, **що основою музичної культури нації є народна музика**. Головну увагу в музичному вихованні він приділяв ознайомленню із скарбами народної пісні. Народну пісню педагог розглядав як рідну музичну мову дитини, якою слід оволодіти найраніше.

Природно, що головним видом музичних занять є хоровий спів, якому З.Кодай надавав визначального й універсального значення.

- По – перше, хоровий спів забезпечує виховання музичного слуху, музичної сприйнятливості, музичних уявлень у процесі музичної діяльності.
- По – друге, людський голос – це найдоступніший і найкращий „інструмент”, який включає усіх дітей до активного музичного життя.

Щоб забезпечити успішне оволодіння народними піснями і навичками хорового співу, З. Кодай головним завданням поставив виховання вміння співати по нотах і на слух записувати мелодію.

Полегшуючи та прискорюючи процес розвитку слуху і техніки читання нот, З.Кодай рекомендував **метод відносної (ладової) сольмізації**.

Спів пісень поєднував із рівномірною ходою, плесканням, тактуванням метру, ритмічним супроводом тощо.

Пісня – важливий засіб естетичного виховання. Вибираючи пісню, необхідно враховувати її цікавість дітей, ритмічність, єдність змісту і мелодії, доступність слів та діапазону. Однією з вимог щодо підбору репертуарної пісні є виховна цінність. Аналізуючи пісню, слід враховувати, як вона допоможе вирішити виховні завдання, чи розширить уявлення малят про навколишній світ, чи поглибить почуття, що нового дасть для засвоєння співочих навичок і який ступінь складності її виконання.

Для розспівування малят і розвитку їх співочих навичок рекомендується використовувати народні поспівки, співаночки, які діти **відтворюють голосом, при цьому дивляться на спеціальні дидактичні картки, на яких зображені великі й малі об’єкти (тривалість нот), висотне розміщення об’єктів (звуківисотність), виконують ігрові або танцювальні дії** тощо.

Дитина, виконуючи ігрові дії під власний спів народної примовки, співаночки, заклички, розвиває свій діапазон; співає виразно, без напруження, плавно, легким звуком; бере дихання між музичними фразами, які наслідують ігрові дії; чітко вимовляє слова (це є необхідною умовою „гри”); разом з усіма починає і закінчує пісню; правильно передає мелодію; співає помірно голосно і помірно тихо, відповідно до ігрових дій; співає в різних темпах без супроводу і у супроводі інструмента, колективно й індивідуально в зручному діапазоні.

Золтан Кодай (1882 – 1967) –

**композитор;
фольклорист;
педагог;
просвітитель.**

**Ідеями гуманізму пронизана
музично – виховна концепція
видатного угорського діяча.**

**Музика –
могутнє
джерело душевного
збагачення.**

**Наша справа -
відкрити його усім
людям.**

**Визначальне й універсальне значення хорового співу за
З.Кодаєм:**

- по – перше, хоровий спів забезпечує виховання музичного слуху, музичної сприйнятливості; музичних уявлень у процесі музичної діяльності.
- по – друге, людський голос – це найдоступніший і найкращий «інструмент», який включає усіх дітей до активного музичного життя.

Методи

навчання чистоти інтонування, за З.Кодаєм:

- метод відносної (ладової) сольмізації;
- поєднання співу пісень із рівномірною ходою, плесканням, тактуванням метру, ритмічним супроводом, танцювальними та ігровими діями ;
  - використання народних поспівок;
- дидактичні картки, на яких зображені великі й малі об’єкти (тривалість нот), висотне розміщення об’єктів (звуковисотність);
  - вправи для розспівування;
  - порівняння; природний інтерес.

У процесі навчання співам розвивається, як правило, і музичний слух. Дітей необхідно вчити прислухатися до вокальної інтонації педагога та своїх однолітків, що дає можливість співати злагоджено у загальному характері.

Дуже важлива системність роботи над розвитком сенсорних здібностей дітей, а саме над розрізненням звуків за висотою.

Для розвитку перших музично – слухових уявлень про висотні й ритмічні співвідношення рекомендується метод **порівняння**: виконуються однакові музичні фрази, які мають різні закінчення, діти повинні визначити вищі й нижчі звуки. Можуть зіставлятися два звуки (інтервали в пісні).

Ці завдання захоплюють дітей і мають образно – ігрову форму.

Природний інтерес дітей до всього живого дає можливість використовувати його (інтерес) як методичний прийом під час навчання чистоти інтонування та виразності співу. Широке впровадження в практику роботи мають дитячі ігри з пісенним супроводом, особливо з обрядового фольклору: „Коза”, „Огірочки”, „Кривий танець”, „Вербовая дощечка”, „А ми рутоньку посієм”, „Кругом Мариноньки ходили дівоньки”, „Подольночка”, „Біла квочка-чубарочка”, „Дід”, „Мишка та кіт” тощо. Розвитку чистоти інтонування сприяють будь-які ігрові дієства з пісенним супроводом, які несуть добро, злагоду, щирість.

Пісенна творчість займає важливе місце у музичному розвитку дошкільника. Навіть ті діти, у яких не зовсім розвинуті співочі навички, бажають брати активну участь у цій діяльності, якщо робота з розвитку пісенної творчості побудована на цікавих, доступних дітям методах і прийомах.

Важливо дати кожній дитині відчувати, що вона **МОЖЕ творити**. Дитячій творчості допомагає зразок педагога та однолітків, імпровізації за допомогою ігрових завдань, дидактичні вправи та ігри з яскравим наочним матеріалом, різні види театрів тощо. Адже пісенна творчість формується не тільки на заняттях, а в більш безпосередніх та природних умовах – під час самостійної музичної діяльності дітей, у повсякденні, у розвагах. Звичайно, є діти, яким важко увійти з однолітками у світ пісенної фантазії. Тому педагогу важливо поспілкуватися з такою дитиною на **індивідуальних заняттях**.

Спочатку пропонується проспівати своє ім'я або різні перегуки („Оля, де ти?” – „Я тут”...), далі – заспівати за зразком, придумуючи своє закінчення. Дітям, у яких високий рівень музично-пізнавальної активності та співочих навичок, пропонується придумати пісеньку на невеличкий римований текст або імпровізувати закінчення (діалог), підіграючи собі на музичних іграшках – інструментах.

Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку передбачає розвиток пісенної творчості у дітей з 5 років. Дітей залучають до:

- 1. звуконаслідувань (тварин, птахів, музичних інструментів, транспорту);**
- 2. імпровізацій кінцівок мелодій дитячих пісень;**
- 3. вигадування найпростіших мотивів, музичних запитань та відповідей;**
- 4. до виконання пісень у заданому характері (заспівати ласкаво, ніжно, жалибно, грайливо, завзято, погрозливо, урочисто і т. п.);**
- 5. передачі у співі різних інтонацій;**
- 6. імпровізацій музичних запитань та відповідей, музичної розмови;**
- 7. імпровізацій мелодій на заданий текст за пісенним змістом.**

Розвиток співочих навичок є одним із головних завдань музичного виховання в дитячому садку. Щоб допомогти дитині співати виразно, легко, брати дихання між музичними фразами і формувати його до кінця фрази, використовують музично-дидактичні ігри та вправи.

У дошкільному навчальному закладі дошкільнята співають пісні різного характеру. Поступово діти починають розуміти: щоб передати той чи інший настрій пісні, потрібно виконувати їх порізно: одні пісні „відривчасто” або „протяжно”, інші – легко та наспівно. Доцільно використовувати прийом „виконання підгрупами або із солістом”, який обов’язково покаже результат.

Завдання педагога – навчити співати самостійно кожну дитину, тому потрібно звертати увагу на малоактивних, замкнених дітей. Тут можна використати музично – дидактичну гру „**Музичний телефон**” – де діти не тільки за картинкою впізнають пісню, але й виразно її виконують.

Для закріплення знайомих пісень використовую музично-дидактичні ігри „**Чарівний букет**”, „**Чарівна стрілка**”, „**Телевізор**” тощо, які можна використовувати і проводити в кількох варіантах:

- діти визначають пісню за вступом, заспівом, приспівом, які виконуються на фортепіано; 2-3 дітей (1 дитина) повинні впізнати пісню за музичною фразою, заспіваною усіма або індивідуально;
- впізнати пісню, зіграну на металофоні чи ксилофоні.

Цінність даних ігор ще в тому, що діти, визначаючи пісню, закріплюють знання про музичні інструменти. Добре, коли керівництво ведучого в цій грі бере на себе не музичний керівник, а вихователь. У цьому випадку гру можна проводити у вільний від занять час.

Діти часто звертаються до пісні з метою виразити через неї свій настрій. Їм подобаються пісні про рідний край і світ. Вони співають їх велично, з піднесенням „як дорослі”. При виконанні пісні дітей вчать правильно передавати динамічні відтінки, які допомагають відчутти красу звучання мелодії, особливо коли пісня лунає тихо. У вільний час діти самостійно організовують різні музично-дидактичні ігри, пов’язані зі співом.

У таких іграх у дітей розвивається почуття товаришування, відповідальності. Наприклад, можна провести музично-дидактичну гру „**Музичний магазин**”, яку діти часто організовують у групі. Продавець-дитина пропонує покупцю потрібну платівку; дитина повинна повним голосом виконати мелодію. Від її виконання залежить, візьмуть у неї дану платівку чи попросять іншу.

Від дитини вимагається і чистота звучання, і правильність нюансів звуків, дотримання всіх відтінків при виконанні. Таких дидактичних ігор багато і діти з задоволенням граються в них, розвиваючи своє образне творче ставлення до музичних творів, вивчених на занятті.

Своє уявлення про ту чи іншу пісню діти передають в малюнках. Поступово можна створити альбом малюнків дітей, зміст якого складають знайомі пісні, музичні твори. Такий альбом можна розмістити в музичному куточку групи. Час від часу в ДНЗ організовуються виставки малюнків, у яких діти відображають свою різнобічну музичну діяльність і в садку, і в дома. Найпростіші ігрові прийоми з розвитку музичного слуху використовуються в роботі з дітьми, починаючи з двохрічного віку. Спочатку ставляться конкретні задачі, подумується весь хід музично-дидактичного завдання.

• **Музично-дидактична гра „Гойдалка”.**

Прослухавши поспівку „Гойдалка”, дитина отримує завдання визначити за одним звуком, де знаходиться гойдалка (внизу чи вгорі) й показати на картинці. Якщо визначить правильно, всі діти плескають. Таким чином, проходить своєрідна гра на визначення звуків за висотою.

• **Музично-дидактична гра „Дзвоники”**

Поспівку „Дзвоники” можна використати по-різному для закріплення знань про звуки різної висоти в якості музично-дидактичної гри. Роздають карточки, на яких зображені три дзвіночки, різні та кольорові (карточки можуть виготовити самі діти), відповідно до звучання того чи іншого дзвіночка. Наприклад, червоний – низький дзвіночок, жовтий – середній, зелений – високий. Коли звучить на будь-якому інструменті низький звук, діти піднімають карточку з червоним дзвіночком, високий звук – зелений.

Велику частину задач діти молодшого дошкільного віку виконують за показом вихователя, музичного керівника, а потім самостійно.

У музично-дидактичній грі „Де мої дітки?” розвивається вміння розрізнити звук за висотою, діти із задоволенням відповідають тоненьким голосом мами-гуски, пташки. І уже при повторенні гри малята точно знають, що мама-кицька співає низьким голосом, а кошенятко високим.

Для визначення звуків за висотою можна використовувати такий прийом: діти слухають мелодії, які характеризують будь-яка іграшки: ведмідь, зайчик, пташка. Діти визначають музику і ставлять відповідну сходинку музичної драбинки: ведмідь – нижня, зайчик – середня, пташка – верхня. Аналогічною є гра „Чарівна ялинка”.

Таким чином, ігрова форма завдання дає можливість підвести дітей до розуміння низьких, середніх і високих звуків.

Велику допомогу в роботі музичного керівника може принести **фланелеграф** (дошка із зображенням нотного стану (5 лінійок). Ноти (краще за все – персоніфіковані) виставляються на будь-яку лінійку або між лініями нотного стану. Викладаючи ноти, діти вчаться правильно передавати мелодію знайомої пісні: визначають звуки за висотою; рух мелодії (вгору; вниз).

Для розвитку чуття ритму використовуються різноманітні музичні інструменти. Починати потрібно з найпростіших мелодій на одному-двох звуках. Наприклад, можна взяти народну примовку „Равлику-Павлику”.

Спочатку вчимо з дітьми саму примовку, слова і мелодію. Потім діти передають ритмічний малюнок примовки.

Різні поспівки, примовки можуть лунає в наступних дидактичних іграх: „Визнач за ритмом”, „Відгадай”, „Скільки нас співає?”.

Поетапне вивчення музичного твору з розділу „Співи”

	I етап Ознайомлення	II етап Поглиблене вивчення музичного твору	III етап Закріплення
Молодша група	1 – виразне виконання дорослим; - визначення дорослим характеру пісні; - пояснення нових слів.	2 – вчити підспівувати звуки та слова, які легко вимовляються; робота за фразами; 3 – співати разом з дорослим; починати спів одноразово, не відставати; одночасно закінчувати спів; 4 – впізнавати пісню; співати разом з дорослим, не вигукуючи окремі склади і слова; 5 – спонукати до виразності пісенної інтонації.	6 – використання ігрових прийомів; - підігрівання музичними іграшками на програш; - імітація рухів; - супровід руховими жестами.

Середня група	1 – виразне виконання дорослим; - бесіда про характер та зміст пісні; - пояснення нових слів; - розучування мелодії пісні.	2 – підспівувати за дорослим; слідувати за природним співом, без напруги і крику; слідувати за співочою поставою; правильним відтворенням мелодії; 3 – робота над дикцією та ритмічним малюнком складних місць; 4 – слідувати за співочим диханням (за фразами); чистотою інтонування; 5 – злагодженість співу, виразність виконання.	6 – використання ігрових ситуацій; - супроводження співу імітацією рухів; - розвиток виконавських здібностей.
Старша група	1 – виразне виконання дорослим або однолітками; - бесіда про характер та зміст пісні; - визначення структури; - розучування мелодії за окремими фразами.	2 – робота над ритмічним малюнком, чистотою інтонування та складними місцями пісні; 3 – дихання за фразами; дикція; закінчення музичних фраз; 4 – впізнавання пісні за вступом; робота над ансамблем; вокально-хоровими навичками; 5 – впізнавання пісні за ритмом; робота над динамікою, виразністю виконання; спів рядками; із солістом; „ланцюжковий” спів.	6 - супроводження співу імітацією рухів; - розвиток виконавських здібностей; - закріплення у різних видах та формах діяльності.

Татусько Ірина Анатоліївна,
 вихователь
 (ДНЗ „Веснянка” м. Чуднова)

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СТІЙКОГО ІНТЕРЕСУ ДО МАТЕМАТИКИ У ДОШКІЛЬНЯТ

Сучасні вимоги до дошкільної освіти в Україні визначають завдання логіко-математичного розвитку дітей. Під поняттям логіко-математичного розвитку розуміють якісні зміни в пізнавальній діяльності дитини, що відбуваються внаслідок розвитку математичних умінь і пов'язаних з ним логічних операцій. Оволодіння прийомами логічного мислення сприяє формуванню в дитини цілісної картини світу й активізує пізнавальні здібності, вміння розмірковувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, обґрунтовувати свою думку, робити прості умовисновки [2, с.22].

Отже, з погляду сучасної концепції розвитку дошкільників важливо формувати у них логіко-математичну компетентність. При цьому важлива не стільки наявність логіко-математичних знань, скільки здатність використовувати їх у різних життєвих ситуаціях, розсудливо поводитися, проявляти високу пізнавальну активність; кмітливість, гнучкість мислення, самостійність суджень, тобто здатність поводитися компетентно відповідно до своїх вікових можливостей, індивідуального та життєвого досвіду.

У процесі формування у дітей математичних понять широко використовуються різні за формою і змістом дидактичні ігри: ігри на лічбу, ігри-подорож в часі, ігри на

орієнтування в просторі, ігри з геометричними фігурами, ігри на логічне мислення. У грі дитина здобуває нові знання, уміння, навички. Ігри, що сприяють розвитку сприймання, уваги, пам'яті, мислення, розвитку творчих здібностей, спрямовані на розумовий розвиток дошкільника в цілому.

Таким чином, дидактична гра – це цілеспрямована творча діяльність, у процесі якої ті, яких навчають, глибше і яскравіше досягають явища навколишньої дійсності й пізнають світ.

Вдалий добір і доцільне використання дидактичних ігор на заняттях полегшує дітям пізнання дійсності, сприяє засвоєнню матеріалу завдяки враженням та спостереженням, на які спирається розумова та практична діяльність. Тому заняття слід проводити в захоплюючій ігровій формі.

Гра цінна тільки в тому випадку, коли вона сприяє кращому розумінню математичної сутності питання, уточненню і формуванню математичних знань дітей. Тому в основу єдиної системи тренування інтелектуальних і творчих здібностей дітей покладено саме гру.

Цікава гра не набридає, а відтак, дає можливість самовдосконалюватися – малюки повертаються до неї знову і знову.

Пропоную два конспекти математичних занять для дітей 3-5 років.

У гості до Колобка

Сюжетне заняття для дітей 3 років

М е т а: закріпити знання дітей про множину та її утворення; вправляти дітей у розрізненні та називанні геометричних фігур; класифікувати предмети за видом (гиби, горіхи, шишки); розвивати дрібну моторику рук, тактильні аналізатори, зосередженість; виховувати організованість, наполегливість.

М а т е р і а л. Демонстраційний: площинні фігури казкових персонажів (зайчик, вовк, ведмідь, лисиця); великі геометричні фігури (круг, трикутник, квадрат), торбинка з горіхами, грибами, шишками.

Роздатковий: маски зайчиків на кожну дитину, картки із зображенням ягідок малини, логічні блоки (геометричні фігури).

Хід заняття

(Діти сидять півколом біля вихователя).

Вихователь: - Що втекло від баби з дідом, – не сиділось на вікні. А зустрілось з Зайченятком – й ну співають йому пісні.

(Відповіді дітей. З'являється іграшковий Колобок)

- З якої казки цей герой? (Діти під музсупровід наспівують пісню Колобка).

Діти допомагають вирішувати завдання від Колобка для Зайчика.

8. Скільки у зайчика вушок? Скільки очей? Хвостиків у нього скільки? Проводиться **дидактично-рухлива гра „Зайці на галявині”**. Діти одягають маски зайчиків і вправляються в понятті „один-багато”, в порівнянні множин „стільки-скільки”, порівну.

Діти вирішують завдання від Вовчика. (Відгадування загадок про геометричні фігури. Розглядають їх.).

Проводиться **дидактична гра „Зробіть із фігурок будиночок та посадить ялинку”** (з логічних блоків).

Діти вирішують завдання від Ведмедика. Проводиться **дидактична гра „Багато-мало-один”**. Діти віднаходять і показують картинки з тією кількістю ягідок, яку називає вихователь.

Фізкультхвилинка „Ведмежата в лісі жили”.

Ведмежата в лісі жили,
Головою все крутили.
Ось так, ось так головою все крутили.
Ведмежата мед шукали, разом дерево хитали.
Ось так, ось так разом дерево хитали.
Ведмежата дружно жили, вони з річки воду пили.
Ось так, ось так вони з річки воду пили.
Відпочивши, танцювали, разом лапи піднімали.
Ось так, ось так разом лапи піднімали.

Діти вирішують завдання від Лисички. Проводиться **дидактична гра „Що в торбинці?”**. Діти на дотик розпізнають предмети: горішки, шишки, гриби, а потім розкладають у кошики.

Вихователь: Закінчилась наша казка, і вже розходитись пора.

Цікаво й весело було?

Ось і казочці кінець, а хто слухав, молодець!

Пригоди мишенят **Комплексне заняття**

М е т а: Продовжувати вчити дітей порівнювати предмети за величиною та кількістю, вправляти в умінні серіювати їх за величиною, закріпити лічбу в межах 3, повторити частини доби – ранок, день, вечір; розвивати вміння працювати за вказівкою; виховувати уважність та самостійність.

М а т е р і а л. Демонстраційний: 1 велика мишка, 3 мишенят різної величини, 2 високих колоски, 1 низький колосок, 3 шматочки сиру різної форми (трикутної, круглої, квадратної).

Роздатковий: аркуш жовтого картону, 3 чорних кружечки різної величини, площинна мишка, блоки Дьенеша, фішки рожевого, синього, чорного кольорів.

Хід заняття

Загадка

Сіренька, швиденька,
Довгий хвостик має,
Від кота втікає. (Мишка)

Допоможемо мамі Мишці навчити рахувати малят-мишенят . Проводиться **дидактична гра „Порівняй за зростом”**. Діти різними способами порівнюють мишенят за зростом та визначають кількість вищих і нижчих.

Проводиться **дидактична гра „Зберіть колоски”** (порівняння їх за висотою та кількістю).

Дидактична гра „Сховай мишку в нірку” . Викладання кружечків від найбільшого до найменшого, рахунок, ховають мишку в найменшу нірку.

Рухлива гра „Кіт і миші”

- Відпочили з вами трішки. За столи сідаймо нишком. Бігали мишенята, гралися і знайшли декілька шматочків сиру. Рахують їх, визначають геометричну форму шматочків сиру. Проводиться **дидактична гра „Пригости мишенят сиром”** . Спочатку вибирають із блоків Дьенеша шматочки сиру жовтої круглої форми, трикутної й квадратної.

Дидактична гра „Коли це буває?” Зачитуються вірші-загадки про ранок, день, вечір, ніч. Діти піднімають фішку відповідного кольору, називають частини доби, розповідають про те, що вони роблять у той чи інший час.

- Діти, вам сподобалося навчати мишенят? А які ігри вам найбільше запам'яталися? Молодці! Мені було приємно дивитися, як ви гарно працювали!

*Ось гостинці принесла
Наша мишка дорога,
Буду всіх вас пригощати,
Любі хлопчики й дівчатка !*

Список використаної літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти / [Богущ А. М., Беленька Г. В., Богиніч О. Л. та ін.] наук. керів.: А. М. Богущ. – К., 2012. – 26 с.
2. Старченко В. Логіко-математичний аспект дошкільної освіти / В.Старченко // Дошкільне виховання. – 2005. – № 7.
3. Зайцева Л. Навчання математики: вимоги до оновлення методів і форм / Л.Зайцева // Дитячий садок. – 2012. – № 4.

Тищук Людмила Іванівна,
кандидат психологічних наук, завідувач
(Житомирський центр розвитку дитини № 53 „АБВГДЕЙКА”)

ШЕСТИРІЧКИ В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ Й ШКОЛІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Останніми роками державою приділяється увага проблемам наступності у роботі дошкільного навчального закладу (далі – ДНЗ) і початкової школи. Розроблено нову редакцію Базового компонента дошкільної освіти, в якому зведено державні вимоги до рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини 6 (7) років, визначено сумарний кінцевий показник набутих компетенцій випускника ДНЗ перед вступом його до школи [1, с. 2]. Позитивною є спроба забезпечити наступність змісту, структури та термінології Державного стандарту дошкільної й початкової освіти.

Разом з тим, виявлено ряд проблем, які потребують вирішення як з боку державних структур, так і з боку педагогів та батьків обох ланок освіти.

По-перше, це різночитання у вживанні таких понять, як „компетентності” в Державному стандарті та програмах початкової школи [6, с.2] і „компетенції” в Базовому компоненті [1, с.5] та програмах дошкільної освіти. Це створює додаткові проблеми для педагогів, які мають чітко усвідомлювати задані цілі виховання, розвитку і навчання дитини в різні вікові періоди її життя.

По-друге, Базовий компонент дошкільної освіти спрямовує зусилля батьків і педагогів на розвиток творчого потенціалу дитини. Випускник дошкільного закладу може діяти не тільки за зразком, а й на творчому рівні, що забезпечує гармонійне поєднання рушійних сил активності дитини, спрямованих на здобуття знань, умінь, навичок та реалізації особистісних механізмів регуляції своєї поведінки для досягнення поставленої мети. Творчі досягнення дитини характеризують прояв її загальних та спеціальних здібностей [1, с.6].

По-третє, обидва документи ставлять завдання щодо поліпшення здоров'я й розвитку дітей дошкільного віку й учнів початкової школи. При цьому кількість дітей у 1 класах і старших групах досягає тридцяти. Це фактично унеможливорює нормальні умови для фізичного, психічного і соціального здоров'я дитини, оскільки дитина щоденно проживає на закритій площі як мінімум протягом шести годин у класі й десяти-

дванадцяти годин – у групі. Окрім цього, велика кількість дітей зводить нанівець зусилля педагога щодо забезпечення психолого-педагогічного супроводу розвитку дитини, оскільки тоді на кожного малюка припадає лише 10-12 хвилин уваги педагога в день.

Українською школою для здоров'я дітей, коли в одній групі/класі перебувають діти різних вікових категорій – від 5 років 9-10 місяців до 7,5 років. Адже у них зовсім різні психологічна готовність до навчання та рівень підготовки. За визначенням Ш.Амонашвілі, чим молодший вік, тим більшого значення набувають тут місяці й навіть тижні. Недиференційований підхід до дітей, їх уніфікація загальними категоріями „учень” або „першокласник” гальмують адаптацію до нових умов діяльності, призводять до нервових зривів та кризових явищ [2, с.3].

Досить поширене неправильне розуміння педагогами і батьками стратегії підготовки до школи призводить до зростання кількості дітей із викривленнями психічного розвитку, погіршення здоров'я дітей, яке і без того потерпає від екологічних негараздів та соціальних проблем.

Відповідно до вимог Державного стандарту, результатами початкової освіти також є здатність до творчого самовираження, уміння виконувати творчі завдання.

Водночас, навчальна програма ставить учителю за мету оволодіння першокласником такими загальнопізнавальними вміннями, як виконання завдання за зразком і аналогією. І лише на кінець 2-го класу учні мають виявляти такі загальнонавчальні вміння і навички, як виконання творчих завдань (доповнення, перетворення) та загальнопізнавальні вміння виконувати творчі завдання в контексті навчальних завдань і проєктів. Тобто в самій програмі 1 класу закладено домінування навчальних цінностей над виховними та розвивальними [6, с.6].

Іншими словами, шестирічній дитині, яка відвідує дитячий садок, надається право та творчість, а при вступі до школи вимагається виконувати завдання лише так, як велить учитель. Звертаємо увагу на те, що мова йде про дітей одного і того ж віку, але з різними статусами: „дошкільник” та „школяр”. Але ж від цього вікові особливості й потреби дитини в самовираженні та творчості не змінилися!

Суттєвою ознакою здатності до творчості, сприйнятливості до нових ідей, оригінальності в розв'язанні проблемних завдань, знаходженні декількох варіантів їх вирішення є уява. Поряд з репродуктивною (відтворювальною) уявою розвивається продуктивна, передбачувана: дитина стає здатною передбачити кінцевий результат своїх дій, наслідки своїх учинків, емоційний відгук на них з боку оточуючих. В актах пізнання уява допомагає співвідносити засвоєні раніше знання з новими фактами і, навпаки – бачити поодинокі факти у світі раніше засвоєних загальних знань. Продуктивний характер уяви виявляється у здатності дитини оперувати уявленнями, створювати нові образи, казкові сюжети, складати вірші тощо. Продуктивна уява дає змогу будувати цілісний образ предмета чи події раніше, ніж бачити її окремі частини [8, с.3].

Розвитку продуктивної уяви у дітей сприяють ігрова діяльність (сюжетно-рольові ігри) та художньо-творча діяльність: малювання, ліплення, конструювання, придумування оповідань, вигадкування історій тощо. При цьому важливо сприяти виявленню дитячої ініціативності, самостійності, самобутності. Відсутність затребуваності та підтримки творчої активності дитини, подача лише одного варіанту зразка з осудним ставленням до відходу від нього, вимога однозначних відповідей на поставлене питання значно гальмують розвиток продуктивної уяви дитини і тим самим знижують її інтелектуальні можливості.

Тому розвитку уяви дитини шести-семи років треба приділяти особливу увагу незалежно від того, відвідує вона дошкільний заклад чи школу. Марно чекати сплеску

творчості, якщо не надавалося належної уваги розвитку уяви – визначального новоутворення розвитку пізнавальної сфери дитини в цьому віці.

Беручи до уваги те, що дитина шести-семи років вже й сама може виявляти наполегливість, слід не заважати їй самій досягти успіху. В такому віці діти не тільки прагнуть доброзичливої уваги до них з боку дорослих, а й співпраці з ними, взаєморозуміння, співпереживання. „Ти добре зробив, але є й інші засоби вирішення цього завдання”, – зауважує мудрий педагог, чим відкриває шлях до нових роздумів та пошуків.

Варто відзначити ще одну проблему, спільну для дітей шостого-сьомого року життя та, відповідно, дошкільних закладів і школи, – низький рівень розвитку моторики (по 50 %) і комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок (55 % у дошкільних закладах, 54 % – в школі).

Причиною найнижчих показників розвитку моторики є, на нашу думку, прагнення педагогів і батьків якомога раніше посадити дитину за стіл, дати ручку та зошит. При цьому, дорослі забувають про те, що фізіологію не випередиш. Якщо дрібна моторика пальців рук не розвинена, письмо стає для дитини „катуванням”, бо вона не може виконати його так, як вимагають дорослі.

Дитина починає відчувати невпевненість, тривогу, оскільки не відповідає вимогам авторитетних для неї людей. Критичне ставлення, дорікання за невдачі занижують самооцінку. А для успішного розвитку дитина не повинна втрачати віру в свої можливості виконати завдання краще.

Задля уникнення подібної практики і вихователям дошкільних закладів, і вчителям перших класів, і, насамперед, батькам слід пам’ятати, що ефективно розвивають дрібну моторику руки продуктивні види дитячої діяльності. Вирізування ножицями, різні операції з папером, зав’язування і розв’язування шнурівок, застібання гудзиків тощо, з мотивацією до дії (кому і для чого це треба) допоможуть уникнути виснаження при навчанні письму, збережуть здоров’я дитини.

Низькі показники рівня комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок старших дошкільників і учнів першого класу актуалізують таку важливу умову розвивальної ситуації, як поєднання дій з мовленням. Дорослий має змогу зрозуміти, як дитина міркує в тих чи інших ситуаціях, які вона ставить питання і з приводу чого, де і коли виникають труднощі, коли і в який спосіб надати допомогу, зберігши при цьому необхідний рівень самостійності дитини. Ми не спроможні до кінця зрозуміти один-одного та усвідомити власні думки доти, поки не висловимо їх під час обговорення, підбираючи найвлучніші слова. Тому дитині необхідно давати можливість коментувати події, висловлювати свою думку, вправлятися в її оформленні в мовне висловлювання з відповідними експресивно-мімічними засобами.

Мовне висловлення як показник інструментальної сторони комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини має бути адекватним ситуації спілкування, оскільки її розуміння визначає форму побудови й зміст мови через добір лексики, їх узгодження та відтворювальні (фонетичні) властивості мови.

Рівень сформованості цих навичок забезпечує успішність реальної взаємодії, тому він має відповідати на запитання психологічної характеристики взаємин у мовленнєвому спілкуванні: хто, кому, де, навіщо, що, як говорить?

Форма побудови мовного висловлювання (відповідь на запитання як?) залежить від:

- самостійного особистого вирішення питань, пов’язаних із учасниками комунікації (хто? кому?);

- здатності правильно здійснити аналіз-синтез просторово-часових, предметних та причинних характеристик, пов'язаних із ситуацією спілкування (для чого? навіщо?) [9, с.15].

Парадоксально, але практика показала, що дорослі люди також потребують збагачення мовленнєвого спектру варіативних висловлювань, що сприяє підвищенню культури спілкування. До прикладу, похвалити різних дітей можна неоднаково: „Молодець!”, „Розумник!”, „Добре!”, „Чудово!”, „Надзвичайно!”, „Твоя поведінка мене тішить!”, „Я тобою пишаюся!”, „В тебе ліпше вийшло, ніж минулі рази!”, „Бачиш, усе залежить від тебе!” та ін.

Додамо, що як у дошкільному закладі, так і в школі, пряме навчання (засвоєння дітьми готових знань, умінь, навичок) без формування адекватної діяльності призводить до невинуватеної („відірваної від реальності”) інтелектуалізації освітнього процесу. До того ж, навіть за таких умов рівень розвитку пізнавальної сфери лишається середнім. Як показали дослідження, серед дітей з високими показниками вмій та навичок читання, лічби та письма, 54-72 % з них мають середній рівень розвитку мисленнєвих операцій, 35-58 % – низький рівень власної пізнавальної активності [7, с.7].

Ці показники свідчать про тривожні тенденції в особистісному розвитку дітей, оскільки пізнавальна активність є безпосереднім свідченням спрямованості дитини на пошук різноманітних способів дії в життєвих ситуаціях, показником її потенційних можливостей у пізнанні світу.

Якщо розглядати ситуацію образно, то проблеми шестирічок, зусилля, направлені на їх вирішення з боку батьків, вихователів та вчителів нагадують віяло, яке не скріплено воєдино. І лише спільне вирішення цих проблем державою, вихователями, вчителями та батьками спроможне скріпити це віяло воєдино. Увага до дитинства – не розкіш – це вагомий внесок у майбутнє суспільства.

Список використаної літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти / [Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л. та ін.] наук. керів.: А. М. Богуш. – К., 2012. – 26 с.
2. Богуш Алла Головні аспекти підготовки дітей до школи (Педагогічна спадщина В.К. Котирло / А. Богуш // Дошкільне виховання. – 2011. – № 10.
3. Венгер Л.А. Основные показатели готовности детей шестилетнего возраста к школьному обучению / Венгер Л.А, Кравцов Г.Г. – К.: Рад. школа, 1989.
4. Кулачківська С.Є. Сьогодення майбутнього школяра / Кулачківська С.Є., Ладивір С.О., Піроженко Т.О. – К.; 1998.
5. Коломинский Я.Л., Панько Е.А. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста / Коломинский Я.Л., Панько Е.А. – М.: Просвещение, 1988.
6. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою, 1-4 класи. – К.: Видавничий дім „Освіта”, 2012.
7. Піроженко Т.О. „Турботу про малечу на дитячі плечі? / Т. О. Піроженко // Дошкільне виховання. – 2011. – № 6.
8. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Т. О. Піроженко. – Тернопіль: Мандрівець, 2010.
9. Розвивальні ігри та вправи для дітей сьомого року життя / [Т.О.Піроженко, С.О.Ладивір, І.І.Карабаєва та ін.]. – Тернопіль: Мандрівець, 2013.

Ткачук Олена Петрівна,
практичний психолог
(Озерненський ДНЗ „Сонячний теремок”)

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

*Наша мета полягає не в тому,
щоб стати необхідними своїм дітям,
а, навпаки, в тому, щоб допомогти їм навчитися, якомога швидше, не потребувати
нашої допомоги.*
К. Конрад

Протягом п'яти років працюю над проблемною темою „Розвиток емоційної сфери дітей та корекція її вад для забезпечення повноцінного гармонійного розвитку особистості дитини та її життєвої компетенції”.

Вважаю дану тему досить актуальною на сьогоднішній день, так як очевидним є зростання негативних проявів поведінки дітей, підлітків, молоді. Це пов'язано передусім із загальною соціальною напруженістю, психологічною невірноваженістю всього суспільства, зростаючою кризою соціальної системи. Ідея вибору даної теми ґрунтується на основі власних спостережень, психологічних досліджень щодо емоційної сфери дітей дошкільного віку. Адже дошкільний вік – це період, у якому діти лише формуються, розвиваються та починають знайомитися з різноманіттям емоцій, вчать встановлювати контакти, будувати стосунки як з дорослими, так і з однолітками, опановують правила поведінки, правила виходу з конфліктних ситуацій, набувають певної самооцінки та оцінки навколишньої дійсності. І від того, наскільки глибоко дошкільнята опанують усі тонкощі світу емоційної сфери, тим повноціннішою та людянішою стане особистість. На основі обраної теми було розроблено систему психологічної роботи. У першу чергу сюди включалася психодіагностична робота з дітьми, батьками та вихователями.

Психодіагностичні дослідження у напрямку емоційної сфери проводилися серед дітей старшої та середньої груп. Обстеження дітей середнього дошкільного віку здійснювалося на основі спостережень вихователів, психолога та за методикою „Діагностика вад особистісного розвитку” – опитувальника для батьків та вихователів цих груп. Психодіагностична робота проводилася з метою виявлення порушень емоційної сфери та визначення напрямків психокорекційної роботи з дітьми. Основна увага приділялася дітям, які проявляли ознаки підвищеного рівня агресивності, тривожності, імпульсивності, невпевненості в собі, замкнутості тощо. З дітьми старших груп проводилося психодіагностичне дослідження за методикою „ДВОР”, „Дім – Дерево – Людина”, „Розпізнавання емоцій” та спостереженнями вихователя, психолога. Метою таких досліджень є визначення рівня розвитку емоційної сфери, негативних проявів поведінки, сформованості рівня регуляції поведінки, розвитку довільності, рівня розвитку пізнавального компонента емоцій. Також проводиться психодіагностика вихователів за методиками „Діагностика рівня емоційного вигорання” В.В.Бойко в модифікації Є.П.Ільїна, „Здатність педагога до емпатії” І.М.Юсупова та А.Ассінгера „Оцінка агресивності у стосунках” тощо. Педагоги показали високий рівень емпатійності, доброзичливості, здатності допомагати іншим; не було виявлено агресивності у стосунках – усе це свідчить про відповідність вимогам педагогічної діяльності. Наступним етапом психологічної роботи є проведення корекційно-розвивальної роботи за результатами отриманих даних. У корекційно-розвивальній

роботі з дітьми старшої групи основним завданням є корекція та розвиток емоційної сфери, розвиток пізнавальних процесів, комунікативних навичок, формування моральних уявлень тощо. Усі ці методи корекції та розвитку також допомагають у підготовці дітей до школи. Засобами психокорекційної та розвивальної роботи є розвиваючі вправи, елементи психогімнастики, психологічні етюди, малювання, діагностичні завдання, розвиваючі, сюжетно-рольові ігри. У мене є добірка ігор, вправ, які спрямовані на корекцію агресивних, тривожних станів, подолання замкнутості, невпевненості тощо. Результатом моєї праці над темою є розробка занять. У співпраці з психологом Онікійчук Л.М. був складений психокорекційний комплекс „Емоційний розвиток”. Комплекс отримав висновок експертної комісії Центру практичної психології та соціальної роботи від 11.02.2010 р. До нього входять розвивальні заняття з розвитку емоційної сфери.

Працюючи над темою, я багато часу приділяю пошуку цікавої інформації, накопичую її. У мене зібрано з десятків розвивально-корекційних програм, окремих занять з розвитку емоційної сфери дітей дошкільного віку. Теоретичний матеріал систематизовано в папках під назвою „Все про емоції”, тут можна собі нагадати про дитячі страхи, емоційні переживання, емоційні розлади, дратівливість, злість, тривожність тощо. Є папка, де накопичуються заняття, семінари, тренінги з цієї теми, які склали різні психологи, науковці. З них я запозичую матеріал для своєї роботи. У навчальному залі мною створено окремі осередки, зібрано матеріал для покращення самопочуття дитини, усвідомлення свого стану: „подушка-забіяка”, „куточок усамітнення”, „мішечок для лементу”, „склянка для сльозинок”, „рот, який їсть страх”, „дерево бажань”, „будиночок настрою”, „клоун та його емоції”, посібник „Добрячок”, з яким діти можуть поділитися своїми секретами, довірити свої таємниці. Є куточок з пісочної терапії. Окрема папка з казками, які допомагають корегувати різні емоційні розлади, допомагають розвитку емпатії, навчають дружбі, доброті, взаємодопомозі. Розроблені дидактичні вправи, ігри за темою: „Квітка-настрою”, „Годинник-настрою”, „Опиши за малюнком самопочуття героя”, „Визнач настрої”, „Випусти пар”, „Піктограми настрою”, „Море емоцій”, „Збери чоловічка”, „Школа емоцій клоуна Кості”, „Колючий їжачок”, „Настрої за кольором” тощо. Є папка під назвою „Картисхеми” (емоції), де розташовані практичні матеріали, наприклад: розфарбуй пелюстки ромашки, дивлячись на обличчя друзів, або закресли схеми „страх”, домалюй схему радість тощо. Велику увагу приділяю оформленню кабінету в позитивному стилі.

Велику увагу приділяю консультативній роботі з батьками, вихователями, де проводиться аналіз результатів діагностичної та корекційно-розвивальної роботи, піднімаються проблемні питання, надаються психологічні рекомендації. У напрямку психологічної просвіти досить широко проводжу заходи як для батьків, так і для педагогів. Заходи для психологічної просвіти педагогів включають у себе: індивідуальні форми роботи (консультації), наочні (психологічні рекомендації, матеріали інформаційних ширм, комплекси розвивальних завдань), групові. Мною розроблені виступи, групові консультації за темами: „Емоційний розвиток дітей”, „Агресивність дітей і телевізор”, „Роль дорослих у виникненні дитячих страхів”, „Чому діти плачуть” тощо. Щоразу з метою просвіти батьків вихованців, у роздягальні груп виставляються ширми: „Сновидіння”, „Сором’язливість”, „Діти та комп’ютер”, „На добраніч, малюки” тощо.

До групових форм відносяться виступи перед вихователями, виступи на педагогічних радах. Також з метою психологічної просвіти педагогів проводився психолого-педагогічний семінар (складається з трьох занять) для вихователів на тему

„Розвиток емоційної сфери дітей”. Перше заняття семінару проходило під назвою „Різні прояви емоцій у дітей”, де було розкрито характерні особливості емоційного розвитку дітей; розглядалися та вивчалися психологічні терміни; розв’язувалися психологічні кросворди та надавалися питання для самостійного опрацювання. Друге заняття проходило під назвою „Дитяча агресивність”. На занятті були розглянуті причини виникнення агресивності серед дошкільнят, проблеми виховання агресивних дітей, шляхи подолання агресивної поведінки. Третє заняття семінару проходило під назвою „Дитячі страхи, тривожність”, де було висвітлено різні форми страхів, вивчено психологічні терміни, відбулося розв’язання проблемних ситуацій, надані психологічні рекомендації щодо зниження рівня дитячих страхів та рівня тривожності у дошкільників. Такі заходи мали на меті надавати інформацію про стан та перспективи розвитку емоційної сфери дітей нашого дошкільного закладу, дають змогу вирішувати проблемні ситуації та знаходити шляхи профілактики небажаних конфліктів. Так само розробила та провела семінар-практикум для психологів та соціальних педагогів Житомирського р-ну на тему: „Розвиток емоційної сфери дітей” та семінар-практикум для психологів району за темою: „Підтримка належного емоційного стану дошкільника”. Завдання заходів: розглянути теоретичний матеріал щодо емоційного розвитку дитини, обговорити та з’ясувати вплив емоцій на здоров’я, соціальну адаптацію дитини, прослідкувати взаємозв’язок емоційного розвитку з моральним, вчитися застосовувати знання і досвід у практичній діяльності. Так само брала участь у районному семінарі керівників навчально-виховних закладів Житомирського р-ну на тему: „Психолого-педагогічні умови розвитку здібностей дитини”. Аналізуючи власний досвід роботи, можу відмітити ефективність проведення корекційно-розвивальних, розвивальних занять як з дітьми старшого віку, так і з дітьми молодшого, середнього віку. Отримані результати після проведених корекційно-розвивальних, розвивальних занять з дітьми показали позитивні зрушення у розвитку емоційної сфери дітей, допомогли у розвитку пізнавальних процесів, формуванні довільності, дрібної моторики тощо. Вважаю, що мені вдається здійснити психологічну допомогу дітям. Внаслідок побудови системи психологічних заходів серед батьків та вихователів відбувається активна психологічна просвіта, завдяки чому батьки, вихователі отримують необхідну психологічну інформацію, знайомляться з нормами розвитку дитини, вирішують власні проблемні ситуації, отримують психологічні рекомендації тощо.

Світ дитячих емоцій – тонка, делікатна сфера, яка потребує особливої уваги. Але існує мало посібників, спрямованих на її розвиток. Під час занять з ними діти в ігровій формі вчаться визначати причини емоцій, регулювати свою поведінку, розуміти себе та інших. Тому і виникла потреба створити посібники, які я практикую в своїй роботі.

Посібник „Будинок настрою” допомагає формувати компетентність дитини щодо внутрішнього (психічного) світу почуттів, вчить визначати власний емоційний стан та відтворювати його за допомогою піктограм-краплинок, орієнтуватися у назвах та специфіці проявів основних емоцій, розвивати емоційну сферу дитини.

Посібник можна використовувати в індивідуальній роботі та на заняттях, під час обговорення творів художньої літератури, бесід на моральну, етичну тему із визначенням почуттів та настроїв персонажів.

Опис посібника: площинний будиночок з віконцями, над ним хмаринки, від яких на ниточках спускаються вниз краплинки. На краплинках зображені різні почуття (тривожність, радість, стомленість, розчарованість, щастя, налаштованість проти, задоволення, подив, сум) дитина визначає свій внутрішній стан, співвідносить його з

пiктограмою i поселяє краплинку в вiконце домiвки. (Можна не тiльки свiй стан, а стан казкових героїв, товаришiв визначати).

Позбутися страху дошкiльницькiв допомагає посiбник „iграшковий рот”. Дитина малює на аркушi паперу свiй уявний страх, розриває його на шматки i кладе в „iграшковий рот”, хай вiн цей страх з’їсть. Це допомагає дитинi впоратися з власними емоцiями та труднощами не поглибити їх. Пiсля заняття з дитиною шматки з „iграшкового рота” обов’язково потрiбно видалити. Опис посiбника: картонна коробка обклеєна рожевим папером, у якiй зроблено отвiр у виглядi „рота”. У серединi коробку обклеїти теж рожевим папером, дно зробити об’ємним, а поверх нього наклеїти рожеву тканину („язик”).

З метою навчання дітей визначати настрій, емоції за зовнішніми проявами, закріплювати знання назв різних емоцій, спонукати визначати причини, що можуть викликати ту чи іншу емоцію, активізувати словник словами-назвами емоцій, орієнтувати в основних емоціях (радість, страх, подив, сум, сміх) використовується посібник „Лабіринт емоцій”.

Опис посібника: картинка, на якій зображена дівчинка, а від неї відходять доріжки різного кольору до предметів, які можуть викликати різні почуття (подив, радість, смуток, емпатію, страх). Діти називають, які емоції викликає у дівчинки той чи інший предмет, аргументують свою відповідь.

Аналогічні завдання подає інший посібник.

Опис посібника: на карточці зображені обличчя дітей, які відображають різний емоційний стан (подив, сум, радість, страх, сміх), дітям пропонується провести лінії до предметів, які викликають такі емоції.

Список використаної літератури

1. Психогімнастика – набуття досвіду емоційних переживань / Психолог довкілля. – 2010. – № 6. – С. 29-35.
2. Дігалевиц А. Психологічний комфорт як запорука розвитку дитини А. Дігалевиц // Психолог довкілля. – 2011. – № 3. – С.41-48.
3. Розмаїтий світ емоцій // Дошкільне виховання.– 2008. – № 12. – С. 28-29.

Фамілярська Лариса Леонідівна,
викладач кафедри методики викл. навч. предметів
(Житомирський ОППО)

НАСТУПНІСТЬ У ФОРМУВАННІ СТАНДАРТІВ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТІ

Проблема забезпечення наступності між дошкільним вихованням і шкільним навчанням дітей завжди була актуальною і належить до числа найважливіших. Тому

вона піднімається у новому Державному стандарті дошкільної освіти, який затверджено наказом МОН молоді спорту № 615 від 22.05.12 року, базовий компонент якої не оновлювався більше 10 років. Тому під час його розроблення вивчено кращий світовий досвід і проведено широке громадське обговорення документа. В його інваріантній і варіативній складових сформовано перші сходинки наступності й перспективності між дошкільною й початковою ланками освіти на державному рівні [5]. Зокрема, в базовому компоненті дошкільної освіти введено освітню лінію «Комп'ютерна грамота», що передбачає формування інформатичної компетенції дошкільника [1].

Зазначимо, що позитивними змінами нового Державного стандарту початкової освіти від 23.11.11 року №1392 також є виокремлення в освітній галузі «Технологія» змістової лінії «Ознайомлення з інформаційно-комунікаційними технологіями» і забезпечення послідовності змісту дошкільної й початкової загальної освіти [3].

Цей стандарт задає певну перспективу для дошкільної освіти, зокрема у використанні в навчально-виховному процесі засобів інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Проблеми використання в освіті та впливу інформаційних технологій на результати навчання досліджували українські науковці В.В. Коткова, С.Г. Литвинова, Н.В. Морзе, О.М. Науменко, Л.Є. Петухова, О.В. Співаковський, О.М. Спірін та ін. Однак проблема формування інформатичної компетентності дошкільника та молодшого школяра потребує дослідження.

Мета статті – враховуючи принцип наступності, визначити можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій під час навчання дітей дошкільного віку та зробити опис вимог до засобів інформаційно-комунікаційних технологій у дошкільній освіті.

Пріоритетними напрямками сучасної освіти є формування ІКТ-компетентності педагогів і забезпечення загального доступу до освітніх ресурсів шляхом інтенсивного впровадження новітніх методів навчання, комп'ютеризації та інформатизації освіти.

Не стали виключенням і дошкільні заклади. Для здійснення оновлення змісту, гуманізації цілей дошкільної освіти і забезпечення принципу наступності в навчанні та вихованні дітей не втрачають своєї значущості роботи відомих вітчизняних і зарубіжних науковців і практиків, насамперед: Л.С. Виготського, Л.А. Венгер, Д.Б. Ельконіна, О.В. Запорожця, В.О. Сухомлинського, К.Д. Ушинського.

Сучасні дослідники С. Савельєва і Н. Тарапка, аналізуючи засади реалізації принципу наступності в сучасних умовах, зазначають, що початкова школа має точно і повно враховувати набуте дитиною в дошкільному віці, особливо щодо формування її особистісних якостей, і цілеспрямовано продовжувати лінії попереднього розвитку [8, с.35].

Наступність забезпечує органічне, природне продовження розвитку, виховання та навчання, започаткованих у дошкільному віці, створює умови для успішного переходу молодшого школяра в основну школу, як відзначає Л. Калмикові [6, с.10].

«Наступність у роботі дитячого садка та початкової школи – це не тільки традиційна наступність у змісті, методах, формах і прийомах, перш за все, бачення та реалізація наступності в лініях, основних аспектах розвитку особистості дошкільника та молодшого школяра» [9, с.3].

Отже, науковці розглядають наступність між дошкільною та початковою ланками освіти як зв'язок і злагодженість кожного компонента освіти (мети, завдань, змісту, методів, засобів, форм організації), які забезпечують послідовний розвиток дитини, її успішне виховання та навчання.

На основі узагальнення теоретичних матеріалів можна підсумувати, що наступність розглядаємо як один із основоположних принципів освіти, завданням якої є забезпечення цілісного розвитку особистості в навчанні на перших двох ланках системи освіти.

Сьогодні все більше і більше дітей знайомляться з комп'ютером ще до школи, часто навіть раніше, ніж починають відвідувати дошкільний заклад. Однак, ми помічаємо, що діти піддаються як позитивному, так і негативному впливу інформаційно-комунікаційних технологій. Відповідно в дошкільній освіті не можна ігнорувати жодну з цих сторін. Необхідно знайти такі механізми використання інформаційних технологій, які дозволять досягнути освітніх цілей найбільш ефективним, природним і творчим способом, коли їх застосування є обґрунтованим та доцільним [2, с. 20].

Розглянемо детальніше поняття «інформаційно-комунікаційні технології», «вимоги до засобів ІКТ».

Інформаційно-комунікаційні технології навчання (від англ. Information and communications technology) – це сукупність методів і технічних засобів реалізації інформаційних технологій на основі комп'ютерних мереж і засобів забезпечення ефективного процесу навчання. В освіті ІКТ є однією з педагогічних інновацій і виконують функцію «підтримки» педагогічного процесу, відкривають нові технологічні можливості для педагогів. На рис. 1 подано орієнтовну схему організації заняття з використанням ІКТ.

Рис. 1. Схема організації заняття з використанням ІКТ.

Низка прийнятих нормативно-правових освітніх документів, що спрямовані на виконання завдань нового освітнього Держстандарту, як початкової ланки, так і дошкільної, зумовлює використання педагогами можливостей засобів ІКТ.

Враховуючи результати досліджень ЮНЕСКО в проекті DATEC сформульовано орієнтовні критерії відповідності віковим особливостям щодо використання засобів ІКТ у дошкільній освіті [2, с. 28].

DATEC (назва складена з перших літер назви проекту «The Developmentally Appropriate Technology in Early Childhood»), визначає дев'ять загальних критеріїв відповідності засобів ІКТ, які в загальному вигляді підходять для застосування в дошкільній освіті.

Вимоги до засобів ІКТ

1. Засоби ІКТ повинні бути освітніми	Інструменти, що використовуються в перші роки навчання дітей дошкільного віку, повинні бути освітніми, інші – виключаються.
2. Засоби ІКТ повинні сприяти співробітництву.	Відомо, наскільки важливо в ранньому дитинстві використання моделей діяльності, що вимагають співробітництва ¹ . Важлива також здатність дитини діяти як самостійно, так і в команді, взаємодіючи з технологіями ² .
3. Засоби ІКТ повинні сприяти інтеграції.	Засоби ІКТ слід якомога тісніше інтегрувати з іншими традиційними практиками дошкільної освіти (іграми, роботою над проектами тощо), що забезпечують релевантність навчального процесу для дітей.
4. Засоби ІКТ повинні підтримувати гру.	Гру вважають «провідною діяльністю» дітей раннього віку, і дуже багато хто розглядає її як рушійну силу розвитку нових форм мотивації та дій у дітей ³ .
5. Засоби ІКТ повинні виключати контроль за дитиною.	У цілому дитина повинна керувати інструментами; інструменти не повинні керувати діями дитини через програмоване навчання або через будь-який інший поведінковий алгоритм. Хоча є дані про те, що тренажери ⁴ можуть бути ефективними у розвитку ряду навичок, включаючи запам'ятовування алфавіту і правопису, вміння рахувати й обчислювати.
6. Засоби ІКТ повинні бути прозорі і наочні.	Сенс, який ми вкладаємо в ці слова, на практиці означає, що інструмент виконує будь-яку чітко визначену задачу за одну операцію. Гарним прикладом цього є функція переміщення об'єкта на екрані шляхом «перетягування».
7. Засоби ІКТ повинні виключати сцени насильства і нав'язування стереотипів.	Якщо ресурси не відповідають даним критеріям, важко виправдати їх використання у якому б то не було навчальному контексті.
8. Інтеграція ІКТ повинна підтримувати усвідомлення питань здоров'я та безпеки.	У тих випадках, коли ІКТ інтегровані з іншими видами діяльності, наприклад з іграми, моделюванням, малюванням і т.д., діти отримують користь від більш енергійного руху і більш інтенсивних вправ без комп'ютера. Розробники DATEC стверджують, що час, проведений дитиною за комп'ютером, має бути порівняно нетривалим. Для трирічних дітей цей період звичайно не повинен перевищувати 10-20 хвилин за один підхід. DATEC припускає, що до 8 років цей період може збільшитися максимум до 40 хвилин.
9. Інтеграція ІКТ повинна підтримувати залучення батьків до дошкільного навчання.	Дослідження показали, що коли батьки, викладачі та діти співпрацюють у досягненні певних цілей, ефективність навчання зростає.

	Зв'язок між освітньою установою і домашнім середовищем дитини або залучення батьків до освітнього процесу є, таким чином, тією складовою ефективною дошкільної освіти, яка заслуговує на особливу увагу.
Критерії відповідності розвитку, сформульовані та запозичені з наступних робіт: Siraj Blatchford and Siraj Blatchford, 2006; Siraj Blatchford and Whitebread, 2003.	
¹ Під першими роками навчання автори цих робіт мають на увазі вік від 3 до 5 років. ² Див також Light and Butteworth, 1992. ³ В літературі та отриманих звітах з ДНЗ, можна знайти багато міркувань про потенціальну цінність ІКТ в дитячих іграх, а також приклади такої цінності. ⁴ Тобто додатки, що керують дітьми.	

Проаналізувавши затверджені останнім часом нормативно-правові документи, бачимо, що пріоритетом розвитку освіти України є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій з метою забезпечення розвитку інформаційної взаємодії й інтеграцію загальноосвітніх навчальних закладів у світовий інформаційний освітній простір[1; 3; 4; 7;].

Отже, вимоги часу та нормативних освітніх документів зумовлюють використання можливостей засобів ІКТ у практиці педагога з урахуванням критеріїв відповідності віковим особливостям щодо використання засобів ІКТ.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні аспектів процесу інтеграції ІКТ у дошкільну освіту.

Список використаної літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти України [Електронний ресурс] // Веб-сайт Верховної Ради України. – 2011. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_5-2736-12
2. Возможности информационных и коммуникационных технологий в дошкольном образовании / Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании / ЮНЕСКО, 2011.
3. ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс] // Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. №1392 // Веб-сайт Верховної Ради України. – 2011. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>
4. Державна цільова соціальна програма розвитку дошкільної освіти до 2017 року [Електронний ресурс] // Веб-сайт Верховної Ради України. – 2011. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/629-2011-%D0%BF>
5. Інтерв'ю Міністра освіти і науки, молоді та спорту газеті «Освіта України» № 44 від 29.10.2012
6. Калмикова Л. Сучасні проблеми наступності й перспективності та шляхи їх вирішення / Калмикова Л. // Наступність і перспективність у навчанні й вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: матеріали конф. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 10-15.
7. Концепція Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року [Електронний ресурс] / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 1722-р // Веб-сайт Верховної Ради України. – 2011. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1722-2010-%F0>
8. Савельєва С. Наступність у роботі дитсадка і школи / Савельєва С., Тарапка Н. // Початкова школа. – 1988. – №1. – С. 35-36.
9. Савченко О. Я. Документ, що захищає дитинство / Савченко О. Я. // Дошкільне виховання. – 1999. – №1. – С. 3-4.

Федорова М.А.,

канд. пед. наук, доцент

(Житомирський державний університет ім. Івана Франка)

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ „МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ” У ФІЛОСОФСЬКИХ НАУКАХ

Сьогодні неабияка увага приділяється питанням формування духовності та моральної культури особистості. Ця проблема є далеко не новою у гуманітарних науках. Р.Апресян, С.Анісімов, В.Баруліна, Л.Буєва, О.Гусейнов, М.Каган, В.Шердаков та інші вчені прийшли до усвідомлення того, що „духовність є інтегративна якість, що відноситься до сфери сенсу життєвих цінностей, які визначають зміст, якість і спрямованість людського буття та спосіб життя у кожному індивіді” (Л.П. Буєва), що „духовність починається з того, що життєві смисли особистості вкорінюються в систему надіндивідуальних цінностей” (В.Лекторський), а моральна культура включає в себе все моральне, цінне в життєдіяльності індивіда чи соціальної спільності (С.Анісімов). Метою нашої статті є аналіз підходів до розуміння поняття „морально-етична культура особистості” у філософських науках.

Первісне уявлення про культуру дали давні римляни, які вбачали в ній узагальнення всіх форм людської активності. Вперше слово „культура” зустрічається в трактаті про землеробство Марка Порція Катона (234-149 до н.е), який називався „De agri cultura”. Поняття „культура” було спочатку аналогічне до поняття „господарство” і співвідносилось з обробкою землі. Дещо пізніше у своєму уявленні про культуру римський філософ Марк Тулій Цицерон уже стверджував про зв'язок культури з духовністю. Він вів мову про необхідність культури душі й духу, і, на його думку, тільки завдяки культурі (обробленню) людина стає досконалішою істотою.

З цього часу культура завжди пов'язується з діяльністю духовної сфери людини (М.Бердяєв, Д.Велланський, І.Кант, П.Флоренський). Так М.Бердяєв на початку ХХ ст. стверджував, що „будь-яка культура (навіть матеріальна) є культурою духу, будь-яка культура має духовну основу – вона є продуктом творчої роботи духу над природними стихіями”. Сьогодні культура, у широкому розумінні, визначається як сукупність матеріальних, практичних і духовних надбань суспільства, які відображають рівень його історичного розвитку, втілюються в повсякденній діяльності людини, знаходять відображення у її соціальних, моральних, естетичних та інших характеристиках.

Виділяють 2 форми існування культури: матеріальна і духовна. Матеріальна культура заснована на раціональному, репродуктивному типі діяльності, виражається в об'єктивно-предметній формі, задовольняє первинні потреби людини. Духовна культура заснована на творчому типі діяльності, виражається в суб'єктивній формі, задовольняє вторинні потреби людини. Виділяють такі складові духовної культури: релігійна культура (систематизовані релігійні вчення); моральна культура (етика як теоретичне осмислення моральності, мораль як суспільне її вираження, моральність як особистісна норма); правова культура (законодавство); політична культура; педагогічна культура (ідеали і практика освіти і виховання); інтелектуальна культура (філософія, історія, наука) [2, с.142]. Отже, аналіз змісту поняття „культура” дав можливість відстежити її зв'язок з етикою та мораллю і визначити останні як складові духовної культури.

У філософських словниках простежується єдиний підхід до розуміння етики як учення про мораль. Мораль же визначається як специфічний тип регулювання відносин людей, спрямований на їх гуманізацію; сукупність прийнятих у тому чи іншому

соціальному організмі норм поведінки, спілкування та взаємовідносин [2]. Можна помітити, що слова „етика” і „мораль” близькі за смыслом, взаємозамінні й нерідко взаємодоповнювані (як, наприклад, у традиційно-вживаному словосполученні „морально-етичний”). Тим не менше за формальної ідентичності розглянутих термінів уже з самого початку можна помітити деяку відмінність у змісті та способі вживання розглянутих термінів. Під „етикою” з моменту її появи (якщо брати за точку відліку Аристотелеву „Етику”) розумілася особлива спеціалізована, раціонально-рефлексивна, розумова діяльність з приводу наявного „етосу”, причому діяльність не просто пізнавальна, але і критично-повчальна, ціннісно-орієнтована, що оперує оцінними судженнями типу „хороше – погане”, „добродіє – хибне”, „справедливе – несправедливе”.

Власне і „мораль” спочатку ототожнювалася з нормами, оцінками, принципами поведінки, що виражалися в зазначених поняттях; однак якщо для моралі ці специфічні норми, принципи людської поведінки становили саму її сутність, то етика склалася як філософська дисципліна, яка обґрунтовує ці норми та ідеали, вибудовує з них системи або кодекси поведінки, засновані на небагатьох загальних принципах, і проголошує ці системи в якості різних життєвих програм. Розглянуте співвідношення етики і моралі дозволяє визначати мораль як предмет етичних пошуків і побудов.

Обґрунтовані в етиці норми і принципи неодмінно відображаються у поведінці людей, і тут ми можемо говорити про морально-етичну культуру особистості, як результат засвоєння зазначених норм. Сьогодні у науковій літературі зустрічаються поняття „моральна культура”, „морально-етична культура”. Як правило учені вживають ці поняття як синонімічні й не бачать суттєвих відмінностей між ними. У нашому дослідженні ми також дотримуємось цієї думки.

У філософії, етиці, культурології (М.Бахтін, М.Бердяєв, О.Лосєв, Б.Тєплов, В.Малахов, Н. Миропольська, В.Шестаков та ін.), культура особистості вважається її творчою характеристикою, адже формує особливе ставлення до навколишнього світу, сприяє перетворенню зовнішніх культурних смислів на її морально-духовний світ. У зв’язку з цим, моральна культура передбачає сформованість ставлень людини до оточуючого світу і тлумачиться як „усвідомлено вироблений на основі гуманістичних традицій і такий, що постійно вдосконалюється особистістю індивідуальний досвід морально ціннісного ставлення до світу, людини, до самої себе”. В ідеалі йдеться про „гармонійний максимум усіх морально-духовних цінностей у структурі особистості” [1, с.524]. Структуру моральної культури особистості складають знання, почуття, ставлення, поведінка.

На думку О.Рангєлової, моральна культура особистості – це сукупність засвоєних знань і сформованих переконань, норм, принципів життя, пережитих моральних почуттів, емоцій, придбаних моральних навичок, відносин і взаємовідносин з людьми і соціумом, сформованих моральних якостей, ідеалів, здатність до моральної творчості й до боротьби з аморальними явищами [4]. Як складна інтегральна характеристика особистості, моральна культура має свою структуру, в якій виділяють культуру моральної свідомості (моральні поняття, судження, моральні рішення, ціннісний світогляд), культуру моральних почуттів, культуру моральної поведінки і моральних відносин [4, с.26].

У своїх поглядах А. Фурман пов’язує морально-етичну культуру з функціонуванням системи цінностей особистості. Саме система морально-етичних цінностей відображає духовний потенціал як конкретної людини так і суспільства в цілому. Повнота функціонування цінностей передбачає самоаналіз свого внутрішнього

світу й поведінки, у зв'язку з вимогами довкілля, у результаті чого відбувається співвіднесення власних почуттів і переживань з домаганнями інших, оцінювання і розуміння адекватності власних дій та учинків. Виходячи з цього, морально-етична культура – це внутрішній акт співвіднесення власної поведінки із соціальними очікуваннями, коли особа визначається стосовно конкретних явищ, сфер діяльності, окремих людей, норм і правил поведінки, вартостей і смислів [5, с.8]. Отже, вміння свідомо й адекватно оцінювати події реального життя, аналізувати їх зміст, забезпечує психодуховне наповнення діяльності особистості зумовлює внутрішню перебудову свідомості, поведінки, спілкування особистості, розвиток її сутнісних сил і творчих можливостей, подальше піднесення її морально-етичної культури.

Проблемам виховання моральної культури особистості присвячене і дослідження О.І.Шкуріна. Для визначення поняття „моральна культура” автор уточнює поняття „мораль” і „моральність”. Моральність розуміється ним як властивість індивіда, який особисто приймає та переживає загальнолюдські та індивідуально-національні моральні цінності, а мораль є зведенням моральних правил життєдіяльності суспільства у кожен конкретний історичний епоху. Моральність передбачає розвинену совість, смислом якої є гармонійне поєднання інтересів, потреб власного, земного Я з потребами, буттям іншої людини. Виходячи з цього, моральна культура розуміється ним як одна з найбільш яскравих характеристик духовності особистості, у якій представлені система моральних знань, переконань та моральної поведінки відповідно до загальнолюдських та національних уявлень про сутність моральних цінностей. Структура моральної культури старшокласника включає знання про моральні цінності, норми моралі й моральної поведінки, моральні почуття, моральну поведінку [6, с. 10].

На думку вченого, моральна свідомість людини передбачає формування морального ставлення до світу та людей. Системоутворюючими компонентами моральних почуттів виступають добро, любов, совість, віра, толерантність. Основу моральної культури особистості складає система моральних цінностей, стрижнем яких є гуманність, оскільки саме в ній виявляється любов до усього живого, „благочиння перед життям” (А.Швейцер), прагнення до злагодності, толерантності, співпереживання, милосердя, альтруїзму. Мірилом моральних цінностей людини є совість як найважливіша моральна якість. Ще В.О.Сухомлинський вважав, що виховання совісті – це виховання в людині обов'язків перед іншою людиною, переживання потреби в людині [6, с.11].

Дещо по-іншому розглядає сутність „морально-етичної культури” Л.Ю.Москальова. На її думку, морально-етична культура особистості майбутнього вчителя є ціннісним явищем, що має фундаментально-філософське підґрунтя (цінності педагогічної професії), особливі функціональні ознаки (нормативність, результативність, динамічність, комплексність, системність) та через різні форми, методи і засоби здійснює виховний вплив на емоції, світогляд, спосіб і якість життя, цінності, готовність до самовиховання та виховної роботи, морально-етичні риси як окремої особистості, так і усього суспільства.

Структура морально-етичної культури містить такі компоненти:

- усвідомлення морально-етичних цінностей, їх інтеріоризація, формування цілісності етичного мислення, морально-етичні ідеали особистості;
- аналіз поведінки, звичок, учинків, формування навичок самоаналізу і розвиток передбачення результатів від власних дій, думок, почуттів;
- виявлення і розвиток моральних якостей: совісті, скромності, любові до оточення, відповідальності, почуття обов'язку тощо [3, с.24].

Аналіз філософської літератури дозволив зробити наступні висновки. Морально-етична культура особистості у деяких дослідженнях розуміється як система ставлень до оточуючого світу, або система цінностей людини. Проте, найчастіше вчені морально-етичну культуру визначають як інтегровану характеристику особистості, яка включає в себе певні знання і переконання людини, її моральні почуття, що виявляються у поведінці. Структура морально-етичної культури особистості, як правило, є подібною у більшості наукових досліджень і включає культуру моральної свідомості (моральні судження, ставлення, цінності), культуру моральних почуттів (добро, любов, совість, віра, толерантність) та культуру моральної поведінки.

Список використаної літератури

1. Енциклопедія освіти / [відповід. ред. В.Г.Кремень; Акад. пед. наук України]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Кравченко А.И. Культурология: Учебное пособие для вузов. – [3-е изд.]. – М.: Академический Проект, 2002. – 496 с.
3. Москальова Л.Ю. Теоретико-методичні засади виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. / Л. Москальова – К., 2011. – 40 с.
4. Рангелова Е. М. Нравственная культура ученика / Е. М. Рангелова // пер. с болгар. С. Волчановой. – Минск: Белгосуниверситет, 1998. — 183 с.
5. Фурман А. А. Морально-етичні цінності в суспільному вимірі / А. А. Фурман // Психологія і суспільство. – 2010. – № 1. – С. 94-99.
6. Шкурін О.І. Виховання моральної культури старшокласників засобами мистецтва: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / О. І. Шкурін. –Луганськ, 1999. – 19 с.

Федорчук Людмила Іванівна, завідувач,
Відмінник освіти України
(Житомирський ДНЗ № 52)

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ЩОДО ВЛАСНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ МОЛОДИХ ПЕДАГОГІВ

*„Ми нічому не можемо навчити людину.
Ми можемо тільки створити умови
для того, щоб вона навчилась цьому сама”.*

Галілео Галілей

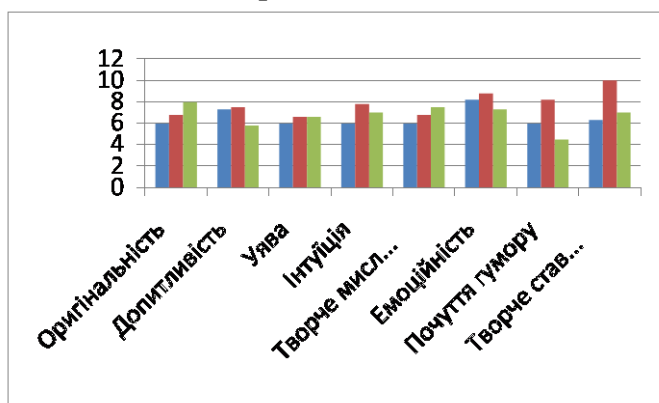
Технологія психолого-педагогічного проектування взаємодії дорослого з дитиною (у подальшому П-3) сьогодні є однією з кращих в роботі з дітьми дошкільного віку, яка здатна змінювати не тільки дитину, а і дорослого.

Ми застосували дану технологію в методичній роботі з педагогами та батьками . Впровадження технології психолого-педагогічного проектування в нашому закладі переслідувало наступну мету: познайомити з П-3 молодих спеціалістів, які тільки приступили до роботи після навчання і поглибити знання тих, хто вже був ознайомлений з технологією раніше, але має стаж роботи до 5-ти років. З новачками потрібно було розпочинати роботу з нуля, адже вони вперше почули про нову технологію тільки в школі педагогічної адаптації. Темою опрацювання стало одне з пріоритетних завдань роботи закладу: „Розкриття творчого потенціалу педагога...”

Алгоритм роботи «Школи педагогічної адаптації» за даною технологією.

Діагностичний етап. Оскільки сама технологія ПЗ передбачає два напрями роботи: **психологічний** та **педагогічний**, які тісно переплітаються, то діагностичний етап проводився завідувачем закладу Л.І. Федорчук та практичним психологом І.А. Маргулян. Керівникам ШПА було необхідно познайомитися з новими працівниками, зібрати первинну інформацію про новачків шляхом анкетування. А саме: педагоги мали змогу самостійно оцінити власний професійний рівень та риси педагога, що забезпечують якість педагогічної діяльності, висловити очікування від наступної педагогічної діяльності, повідомити про свої інтереси, захоплення, оцінити власні базові знання учасників ШПА за обраною темою. Психологічний аспект був висвітлений тестуванням за модифікованою методикою Н.Ф. Вишнякової „Ваш творчий потенціал”.

Результати тестування яскраво продемонстрували показники творчого потенціалу молоді порівняно з рештою колективу, адже тестування проводилося з усіма педагогами і стало зрозуміло над чим слід посилено працювати.

1-ий стовпчик – вибірка респондентів зі стажем від 1 міс. до 5-ти років

2-стовпчик – вибірка респондентів зі стажем від 14-ти до 24-х років

3 стовпчик – вибірка респондентів зі стажем від 25-ти до 33-х років

Наряду з діагностичними процедурами розпочав роботу тренінг особистісного зростання, метою якого стало створення сприятливих умов для адаптації та інтеграції молодих спеціалістів до нового колективу. Основними завданнями тренінгу стали наступні: 1) сприяння знайомству молодих спеціалістів між собою та рештою колективу; 2) допомога у розкритті внутрішніх резервів для більш ефективної роботи та усвідомлення причин існуючих професійних проблем; 3) створення позитивного психологічного клімату в Т-групі (тренінговій групі).

Мотиваційний етап. Основним завданням керівників ШПА було так змотивувати діяльність молодих педагогів, щоб активізувати їх роботу протягом всього тематичного циклу. А для цього ми ознайомили молодь з найкращими результатами та досвідом впровадження ПЗ у нашому закладі, використавши існуючу відеотеку творчих форм роботи з дітьми та їх родинами, виставки дитячих робіт та авторські творчі виставки вихователів. Метою перегляду було створення перспективи особистісного та професійного зростання кожного молодого педагога, переконання їх, що досягти таких високих результатів реально, за умови кропіткої праці над власним фаховим зростанням. Результатом даного етапу стало створення „древа цілей”. Молоді спеціалісти самостійно складали план роботи за обраною темою.

Інформаційний етап. Було створено сприятливе інформаційне поле, відповідно запиту. Молоді спеціалісти отримали змогу вільно користуватися відеоматеріалами (відеозаписи занять за різними напрямками програми, результатами впровадження технології П-3 в нашому закладі, тощо), науковою, психолого-методичною та правовою літературою, відвідувати відкриті заходи закладу, можливість регулярно спілкуватися з

наставниками. Молоді вихователі активно знайомилися з передовим педагогічним досвідом як у межах закладу, так і з результатами роботи міста.

Було організовано та проведено **семінар-практикум** „Розкриття та реалізація творчого потенціалу педагога як передумова розвитку творчих здібностей його вихованців”, що складався з трьох занять і передбачав теоретичну та практичну роботу. Продовжував свою роботу психологічний тренінг, де учасники ШПА розкривали власну особистість за допомогою спілкування, тестувань, тренінгових вправ та ігор; мали можливість усвідомити поняття „ефективне спілкування”, вчилися сприймати та розуміти інших та проектувати ефективні засоби спілкування, працювали над індивідуальним стилем спілкування, моделюючи конкретні проблемні ситуації; отримували конкретні поради психолога. Активізувалася на інформаційному етапі й самоосвіта: молоді педагоги активно знайомилися з науково-методичною та правовою літературою, вели зошити самоосвіти, також була надана можливість регулярно отримувати індивідуальні консультації у завідувача, вихователя-методиста та практичного психолога. Основним здобутком інформаційного етапу стало вміння молоді активно ставитися до пошуку необхідної інформації, підвищення рівня знань та самооцінки, ріст впевненості у власних силах.

Репродуктивний етап. Протягом репродуктивного етапу учасники ШПА продовжили поповнення не тільки своїх теоретичних знань за технологією психолого-педагогічного проектування, а й спробували практично використовувати їх у повсякденній роботі з малятами та їх батьками.

Активно виготовляли дидактичні ігри та посібники, поповнюючи ігрове та розвиваюче середовище вікових груп, організовували та проводили консультації для батьків „Готуємо дитину до школи”, „Виховуємо самостійних малят”, «Рости здоровим, малюк», „Як відповідати на дитячі запитання?” тощо, розробляли конспекти занять, за якими автори найкращих конспектів мали можливість їх змоделювати для своїх колег по ШПА. На тренінгових заняттях всі учасники ШПА відпрацьовували навички вирішення проблемних ситуацій за допомогою моделювання, ділових ігор та вправ. Були організовані та проведені виставки: „Світ очима дітей”, яку готували молоді педагоги разом з вихованцями; „Руками творяться дива”, де молоді спеціалісти продемонстрували різноманітні вироби виготовлені власноруч. Протягом цього етапу яскраво проявилася індивідуальність кожного учасника ШПА.

Узагальнюючий етап. Основою роботи на цьому етапі стала ґрунтовна підготовка керівників ШПА до перевірки знань і вмінь всіх учасників. Був розроблений бліц-тест, який мав два блоки: I блок – „Творчість педагога”, II блок – „Нормативно-правове поле вихователя” та підібрані конкретні педагогічні ситуації, що потребували від учасників ШПА певного рівня майстерності для їх розв’язання за напрямками: 1) у роботі з дітьми; 2) у співпраці з колегами; 3) у налагодженні тісного взаємозв’язку з родинами вихованців; 4) у стосунках з адміністрацією закладу. Протягом цього етапу молоді педагоги вчилися аналізувати власну діяльність, бачити помилки, знаходити нестандартні рішення педагогічних задач.

Творчий етап. Готуючи даний етап, керівники ШПА спиралися на результати тесту „Ваш творчий потенціал” та здійснювали індивідуальний підхід для розкриття і розвитку таких якостей як: оригінальність, уява, педагогічна інтуїція, творче мислення, почуття гумору, а також творче ставлення до професії. Також готували педагогічні ситуації, які учасники ШПА мали, без підготовки, розв’язати та дати декілька варіантів можливого рішення проблеми.

Готуючись до **педагогічного аукціону**, молоді педагоги створили велику кількість дидактичного матеріалу, конспектів заходів для презентації членам експертної групи та гостям аукціону. Педагогам була надана можливість творчо заявити про свою індивідуальність як педагога, так і особистості. Кожен учасник, презентуючи свій лот, отримував оцінку експертної групи та гостей аукціону, прагнучи заробити якомога більше „грошей” за свої наробки. Результати аукціону продемонстрували, що серед усіх учасників ШПА яскраво виділилися п’ять педагогів – „зірочок”, які досягли вагомих результатів у професійному та особистісному зростанні. Вони були відзначені цінними подарунками та визнанням в колективі. Для молоді педагогічний аукціон став першою сходиною у професійному зростанні, самореалізації, підвищенні самооцінки та першою перемогою над невпевненістю у власних силах.

Рефлексивно-оцінювальний етап. Даний етап був найкоротшим і відбувся у вигляді рефлексійно-оцінювальної бесіди за круглим столом. Орієнтовні запитання для організації рефлексійно-оцінювальної бесіди:

- Як починалася робота в ШПА?
- Як народжувалися ідеї, хто був їх автором?
- Які із запропонованих ідей вам особисто прийшлися до вподоби найбільше?

Аргументуйте свій вибір.

- Як ви були налаштовані на роботу? Чи були проблеми? Конкретизуйте.
- Спробуйте охарактеризувати ваші відчуття на різних етапах роботи.
- На яких з етапів вам вдалося досягти певних особистісних успіхів, зробити власні відкриття?

• Згадайте найбільш яскраві сторінки роботи в школі.
• Чи був доцільним, на ваш погляд, вибір саме такої форми роботи над проблемою? Чому?

- Оцініть власний внесок в реалізацію проекту.
- Де і у якій формі можете використати набутий досвід?
- Що з отриманої інформації вже вами використовується на практиці?

Також було проведено ретестове дослідження за тестом **«Ваш творчий потенціал»** з метою відслідкування динаміки розвитку показників творчого потенціалу всіх учасників ШПА

Дослідження творчого потенціалу педагогічного колективу ДНЗ № 52 за тестом **«Ваш творчий потенціал»** (за Н.Ф. Вишняковою «Креативність»)

Порівняльна характеристика:

№ з/п	Якості творчого потенціалу (середній показник)	Стаж роботи респондентів		
		Від 1 міс. до 5-ти років	Від 14-ти до 24-х років	Від 25-ти до 33-х років
1	Оригінальність	6 - 6,5	6,8	8
2	Допитливість	7,3 - 7	7,5	5,8
3	Уява	6 - 6,8	7	6,6
4	Інтуїція	6 - 6,8	7,8	7
5	Творче мислення	6 - 6,5	6,8	7,5
6	Емоційність	8,2 - 8	8,8	7,3
7	Почуття гумору	6 - 6,5	8,2	4,5
8	Творче ставлення до роботи	6,3 - 8,1	10	7

Як бачимо, відмічена динаміка зростання майже всіх показників творчого потенціалу, особливо: **оригінальності** та **творчого ставлення до роботи** молодих спеціалістів протягом циклу, а це й було метою спроби організації роботи ШПА за технологією психолого-педагогічного проектування. Дещо знизився рівень допитливості, але зниження незначне і природне, тому що молоді педагоги переважно задовольнили свою цікавість та набули достатнього досвіду за темою. Також зменшився рівень емоційності – значно знизився рівень ситуативної тривожності: педагоги сміливіше стали виступати перед всім колективом, навчилися достатньо добре аналізувати як власну діяльність, так і діяльність колег. Стали сміливіше використовувати у спілкуванні з дітьми та колегами гумор, що сприяло встановленню позитивних психологічних контактів та розрядки у напружених ситуаціях. На думку керівників ШПА, спроба була вдалою, результативною, і така робота має продовжуватися.

Як керівник закладу, я вважаю підхід до роботи з кадрами за технологією П-3 таким, який має вагомі переваги над традиційними підходами, зокрема, він сприяє:

1.Формуванню здорового психологічного мікроклімату в колективі (педагогів приймають і підтримують такими,якими вони є, визнають та оцінюють кожне їх досягнення, забезпечують умови для творчості, самореалізації та саморозвитку).

2. Усвідомленому сприйманню та вирішенню педагогами педагогічних проблем, які виникли,самостійному пошуку потрібної інформації, творчому відтворенню її в практичній діяльності з дітьми та родинami.

Умови, які нам вдалося створити для «молодих» педагогів, забезпечили їх власне професійне зростання, виявились вдалими. А сам підхід до методичної роботи за технологією П-3 – результативним.

Ми зробили висновок, що саме технологія П-3 дає можливість втілювати людиноцентристський підхід у роботі з педагогами. Тому продовжуємо методичну роботу з кадрами і батьками саме за цією технологією. З метою реалізації пріоритетного напрямку роботи закладу вихователем-методистом Іващук Н.І. результативно за такою ж формою був проведений з усіма педагогами семінар-практикум «Немає мови без художнього слова», який сприяв удосконаленню професійної майстерності кожного педагога.

З метою створення сприятливих умов для співпраці педагогів з батьками дітей з вадами мовлення, підвищення рівня теоретичних знань батьків з питань особистісно-орієнтованого підходу до розвитку мовлення дитини, пошуку спільних шляхів своєчасного їх подолання та попередження був проведений семінар-практикум «Мовленнєвий розвиток дитини – вагома складова і показник її психічного, розумового та емоційного розвитку».

Список використаної літератури

- 1.Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку: наук.– метод. посіб. / Т.О. Піроженко. – К. – Частина II.
2. Актуальні проблеми психології: зб. наук. статей. – Т.IV., Вип.5: Психологія розвитку дошкільника. – Київ, 2008. – 304 с.
- 3.Родинність джерела духовності / Ладивір С.О. // Дошкільне виховання. – 2012. – № 5. – С. 8-10.

Фільчук Тетяна Володимирівна,
вихователь групи продовженого дня
(Житомирський НВК № 59 спеціального типу)

ОРГАНІЗАЦІЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕЖИМІ ГПД

Група продовженого дня є однією із форм виховання дітей і допомагає організувати найсприятливіші умови для їхнього відпочинку, навчання і виховання, поєднання навчально-виховної роботи на уроках і в позаурочний час. Вона забезпечує, враховуючи вікові особливості дітей, їхній розумовий, моральний, естетичний, фізичний, духовний розвиток, створює умови для організації продуктивної праці, відкриває можливості всебічного виявлення і розвитку індивідуальних здібностей, запитів та інтересів дітей.

Організація різних видів діяльності учнів тісно пов'язана з наявністю матеріально-технічної бази [1]. Для дітей молодшого шкільного віку бажано створити різні за функціональним призначенням центри: центр ігрової діяльності; пізнавальної діяльності; центр художньо-творчої діяльності; центр здоров'я; центр психологічного розвантаження.

Центр має бути естетично оформлений та відповідати вимогам сучасного дизайну. Можна залучити до оформлення приміщення дітей (використати їхні творчі роботи).

Зокрема, центр ігрової діяльності – сюжетно-рольові, дидактичні, будівельно-конструкторські, настільні, друковані, театралізовані ігри та різноманітна атрибутика для фантазування ігор. У центрі ігрової діяльності створено велике ігрове поле, зібране ігрове обладнання, іграшки, різноманітну ігрову атрибутику та ігрові матеріали. Слід мати набори багато масштабних конструкторів, набори будівельних матеріалів, багатосекційні ширми, макети з фігурками людей, тварин, рослин [2].

Наступним є центр пізнавальної діяльності – куточки „Цікава математика”, „Читайлик”, „Науковий”, „Екологічний”. У цьому центрі мають бути матеріали для самостійної пізнавально-дослідницької діяльності. Матеріали у центрі постійно оновлюються залежно від змісту навчання та розвитку дітей. Тут розміщено матеріали з математики, логіки, грамоти, екологічного виховання, розвитку мовлення, літературний матеріал, а також усе необхідне для дослідів, експериментів. Назву кожного куточка діти придумують самі. Так куточки цікавої математики можна назвати „Математичний клуб”, куточок книжки – „Читайлик” тощо.

Також центр художньо-творчої діяльності – куточки малювання, аплікації, ліплення, конструювання. Тут мають бути столи і стільці, інструменти, різноманітні матеріали. Учитель контролює видачу та збирання інструментів. Виставки дитячих робіт мають постійно оновлюватися. Дітям надається можливість виставляти свої роботи на стенді або на полиці для демонстрації батькам, однокласникам, гостям. Виставки робіт для дитини є критерієм формування в них самооцінки, стимулом до участі у складніших проектах [3].

З більш найважливіших є центр здоров'я. Одним із завдань шкільного виховання є збереження і зміцнення здоров'я дітей, щоб діти в самостійній діяльності могли тренуватися, виконувати різні види рухів; треба створити спортивний куточок, де мати гімнастичну стінку, драбинку, дуги, гойдалки тощо. Також можна створити куточок здоров'я, у якому може бути шкала вимірювання зросту дітей, різноманітна змінна інформація, як берегти здоров'я, екран здоров'я учнів [4].

Центр психологічного розвантаження – куточок усамітнення, зелений куточок. Для емоційного розвантаження дітей, а також враховуючи потребу дітей в усамітненні,

необхідно обладнати куточок психологічного розвантаження. Тут поставити м'яку зручну канапку, зібрати м'які іграшки, улюблені дитячі книжки, журнали, магнітофон, матеріали для малювання. Зелений куточок облаштовується для очищення повітря, утворення сприятливого мікроклімату. Учні допомагатимуть дорослим доглядати кімнатні рослини, вивчатимуть їх особливості. Поряд з кімнатними рослинами бажано розмістити акваріум, календар природи.

Матеріали, що використовуються у центрах, мають бути: поліфункціональними, тобто використовуватися по-різному, залежно від мети діяльності; різноманітними, постійно оновлюватися, видозмінюватися; відповідати санітарно-гігієнічним вимогам, розташовуватися в доступних для дітей місцях, аби діти могли ними користуватися [5].

Гра як психологічний метод у групі продовженого дня може бути використана для вирішення трьох, як мінімум, послідовних завдань: навчити дітей жити в ігровому просторі, цілком занурюватися в ігровий світ та ігрові відносини; навчити бути вільними в ігровому просторі, усвідомлювати власні цінності та налагоджувати стосунки зі сторонніми; навчити осмислювати ігровий досвід, використовувати гру як інструмент самопізнання та життєвих експериментів.

Виховне значення гри, її різнобічний вплив на розвиток дитини важко переоцінити. Гра органічна для дитячого віку і за вмілого керівництва з боку дорослих здатна творити дива.

Отже, гра повинна органічно ввійти у життя кожного дитячого колективу, вміло поєднуватися з іншим. Успішна робота продовженого дня залежить не тільки від того, наскільки цілеспрямовано спланована робота, але й наскільки правильно організований у ній режим. Неухильне дотримання режиму виховує в учнів такі цінні якості, як дисциплінованість, акуратність, організованість.

Список використаної літератури

1. Ануфрієва Н.М. Про готовність до школи / Н.М. Ануфрієва, Н.М. Малиновська // Початкова школа. – 1988. – № 7. – С.55-56.
2. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса / Ю.К. Бабанский. – М.: Просвещение, 1982. – С.145-159.
3. Бабкина Н.В. Использование развивающих игр и упражнений в учебном процессе / Н.В. Бабкина // Начальная школа. – 1998. – №4. – С.11-18.
4. Варзацька Л.О. Гра як засіб пізнання / Л.О. Варзацька // Поч. школа. – 1988. – №12. – С.34-35.
5. Кузик О.П. Організація роботи в групі продовженого дня в 1-4 класах / О.П. Кузик. – К., 2009. – С. 35-12.

Хоменко Катерина Миколаївна,
спеціаліст вищої категорії, вихователь логопедичної групи
(Житомирський центр розвитку дитини № 69)

ЛОГОРИТМІКА – ОДНА З ОСНОВ РОБОТИ З ДІТЬМИ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ГРУПИ ІЗ ДІАГНОЗОМ ЗАЙКАННЯ

Зайкання-порушення темпоритмічної організації мови спричинене судорожним станом м'язів мовного апарату. Зайкання – один із найбільш тяжких дефектів мови. Воно важко корегується, травмує психіку дитини, затримує правильний хід його виховання, заважає мовному спілкуванню, затруднює взаємовідносини з оточуючими, особливо в дитячому колективі.

Зовні заїкання виявляється в невимушених обставинах у момент висловлювання, а також у вимушених повторях окремих звуків і складів. Ці явища викликаються судорогами м'язів тих чи інших органів мови в момент вимови (губ, язика, піднебіння, гортані, грудних м'язів, діафрагми).

У кінці XIX ст. наш вітчизняний психіатр І.А. Сікорський уперше встановив, що заїкання виникає в більшості випадків у віці від 2 до 5 років, і в зв'язку з цим назвав його „дитячою хворобою”. За даними вчених, заїкаються приблизно 2 % дітей від їх загальної кількості. Причому заїкання у хлопчиків зустрічається в чотири рази частіше, ніж у дівчаток.

Основним зовнішнім симптомом заїкання є судороги, які виникають у момент мови в дихальному, голосовому і партикулярному апараті. Чим частіші і довші судороги, тим тяжче заїкання. Заїкання виникає знезапче, поступово посилюючись. Періодично воно то послаблюється, то посилюється, що взагалі характерне нервовим захворюванням і залежить від зміни зовнішніх і внутрішніх подразників. Стан мови тісно пов'язаний із загальним фізичним і емоційним станом. Так, наприклад, заїкання підсилюється під час хвороби, після того, як дитину покарали. Спостерігається також залежність від погоди, пори року, від умов життя, від харчування.

Зараз загальноприйнятим вважається те, що виключати заїкання потрібно відразу ж, як тільки воно виникає. У початковій формі цей дефект має звичайно легку форму. Але легке, ледь помітне заїкання спочатку може посилюватись з часом. Чим більше часу проходить з моменту початку заїкання, тим частіше воно переходить у важкий, стійкий дефект і викликає зміни в психіці дитини. Тому даний мовний дефект важливо подолати ще до вступу дитини до школи.

Базовий компонент дошкільної освіти приділяє особливу увагу впровадженню в освітньо-виховний процес здоров'язбережувальних технологій, що дають змогу проводити оздоровлення в цікавих різноманітних формах, забезпечують фізичне, соціально-емоційне, духовне, інтелектуальне благополуччя малюків.

Практика моєї роботи довела, що повного ефекту в боротьбі з заїканням можна добитися лише за умови застосування комплексного методу.

Комплексна дія вияву на заїкуватого складається з наступних напрямків:

1. Медичний вплив (медикаментозне зміцнення нервової системи і різні види фізіотерапії).

2. Психотерапевтичний вплив, який полягає в тому, що дитину постійно запевняють, що вона може і повинна говорити без заїкання.

3. Логопедичний вплив здійснюється упродовж довгого, регулярного, систематичного курсу занять.

4. Вплив оточуючих на особистість заїкуватого, на його взаємовідносини з середовищем і на його емоційно-вольову сферу.

5. Логопедична ритміка.

У практичній роботі з дітьми я переконалась, що логопедична ритміка є складовою частиною комплексного медико-педагогічного методу подолання заїкання. Вона об'єднує психотерапевтичне, психологічне і виховне значення. Мої спостереження під час музичних занять доводять, що музичний супровід викликає у дітей піднесений настрій, позитивні емоції, які активізують пізнавальну діяльність, сприяють розвитку довільної уваги, пам'яті.

Аналізуючи це, я почала більш конкретніше працювати над логоритмікою, приділяючи більше уваги:

1. Роботі над моторикою, розвитком статичної й динамічної координації, зняттю зайвої м'язової напруги.

2. Розвитку відчуття ритму, відпрацюванню тонкої ритмічної моторики.

3. Корекції відчуття темпу.

4. Розвитку музичного слуху і пам'яті.

5. Корекції дихання.

6. Тренуванню мовленнєвого апарату, розвитку артикуляції і звуковимови.

7. Корекції поведінки дітей, розвитку емоційно-вольових процесів.

У наш час у науковій літературі позначилась тенденція до клінічної диференціації заїкання: невротична форма (функціональний розлад моторних структур мозку) – страждає 70-80% заїкуватих та неврозоподібна (органо-функціональні розлади) – страждає 20-30% заїкуватих. Залежно від форми заїкання визначаються і напрямки корекційної роботи. При проведенні логоритмічних занять у зв'язку з різницею порушення моторики при невротичному і неврозоподібному заїканні постійно здійснюють диференційований підхід при подачі й розучуванні нового матеріалу.

У практичній діяльності з дітьми при невротичному заїканні поряд з урахуванням позитивного впливу музики на психічний стан дитини і використанням корекційних вправ постійно:

а) формую відчуття колективізму в діях, виховую волю, впевненість у своїх можливостях, уміння переборювати труднощі у виконанні завдань, використовуючи виховні та психотерапевтичні засоби;

б) виховую точність, чіткість рухів, уміння переключати активну увагу на якість виконання необхідних у цю мить дій;

в) надаю особливе значення вправам на нормалізацію м'язового тону з використанням різного музичного матеріалу;

г) частіше використовую образні рухи (стрибати, як зайці; ходити, як ведмедики; підкрадатися, як лисички), враховуючи їх позитивний вплив на мовленнєву і рухову активність дитини, а також її емоційну сферу.

При неврозоподібному заїканні дотримуюсь наступних правил:

1. Збільшую індивідуалізацію завдань.

2. Матеріал подаю поступово з показом окремих елементів вправ.

3. З метою розвитку моторної сфери більше уваги приділяю вдосконаленню координації й переключенню з одного положення на інше з поступовим ускладненням завдань.

4. У зв'язку з підвищеною стомлюваністю дітей даю статичні й динамічні вправи, матеріал спочатку подаю окремими частинами.

5. Показ вправ поєдную зі словесним поясненням.

6. На кожному занятті проводжу роботу із загального розвитку мовлення, а також розвитку слухової уваги і сприйняття.

Практика роботи показує, що вправи на поєднання словесного і музичного текстів, а також рухової програми дають ефект при додержанні такої умови: заїкуватий повинен повністю підпорядкувати себе сприйманню музики. Логопедична ритміка дозволяє встановити рівновагу в діяльності нервової системи дитини, заспокоїти занадто збуджених дітей і розгальмувати загальмованих, врегулювати хибні й зайві рухи.

Заняття будую з урахуванням поступового розвитку в дітей самоорганізації, активності в мові й поведінці. Кожне логоритмічне заняття є сюжетним. Тому будь-яка лексична тема засвоюється і закріплюється значно швидше і детальніше. На цих заняттях

використовую елементи психогімнастики, ігрову мотивацію, музичні розповіді та імпровізацію.

Моїм принципом побудови занять є тісний зв'язок рухів з музикою, включення мовленнєвого матеріалу. Введення слова дає можливість створювати ряд вправ, керуючись не музичним ритмом, а ритмом у віршованій формі, що дозволяє зберегти при цьому принцип ритмічності у рухах.

Логоритмічні заняття будує за такою схемою:

- а) ритмічне розминання або вступ;
- б) вправа для розвитку уваги;
- в) вправа, яка регулює м'язовий тонус;
- г) вправа для розвитку почуття темпу і ритму;
- г) вправа для розвитку координації слова з рухами;
- д) слухання музики;
- е) співи;
- є) вправа для розвитку дрібної моторики пальців рук;
- ж) вправа для розвитку мовленнєвих і мімічних рухів;
- з) гра;
- і) заключна вправа на релаксацію.

Постійно працюючи з заїкуватими дітьми, я переконалась, що при проведенні логоритмічних занять вправи ритмічної розминки виховують координованість рухів рук, ніг під час ходьби, бігу, правильну осанку, орієнтування у просторі. Вправи на розвиток уваги присутні в усіх розділах логоритмічних занять. Крім того, я використовую спеціально підібрані й вправи, які виховують увагу. Метою вправ, регулюючих м'язовий тонус, є зняття напруженості, скутості, виховання свободи дій. Пропоную окремі завдання на розслаблення і напруження м'язів.

При виконанні вправ для темпу і ритму використовую всі види рухів під музику, виконання різних фігур, танці, вправи з предметами. Вправи для розвитку координації слова з музикою розподіляю на дві групи:

- 1) вправи на координацію слова з рухами без музичного супроводу;
- 2) вправи на координацію слова з рухом з музичним супроводом.

Слухання музики проводжу всередині заняття. Пропоную різноманітні за характером музичні твори з врахуванням їх емоційного впливу. Співи виховують плавність, ритм мовлення, нормалізують дихання. Важливе значення надаю вихованню усного мовлення під час роботи з вивчення тексту пісень.

Виконуючи вправи для розвитку дрібної моторики пальців рук, формую координацію точних рухів, навички виконання дій з дрібними предметами. Вправи для розвитку мовленнєвих і мімічних рухів передбачають вправи для розвитку сили, точності, переключення. Проводжу роботу з формування правильної артикуляції дефектних звуків, автоматизації їх при промовлянні слів текстів пісень.

Заключну частину проводжу під марш спокійного характеру; вона нормалізує дихання, заспокоює дітей і готує їх до інших видів діяльності.

Логоритмічний цикл занять поділяю на 4 періоди (або етапи), відповідно до періодів логопедичної роботи із заїкуватими дітьми.

- I – обмеження мовлення. Виховання спряженого і відображеного мовлення.
- II – виховання питально-відповідного мовлення.
- III – самостійне мовлення.
- IV – закріплення мовленнєвої активності.

Ця система занять вимагає обов'язкового повторення рухових навичок, урахування вікових й індивідуальних особливостей кожної дитини.

Тривалий час працюючи з заїкуватими дітьми, я помітила тісний взаємозв'язок між загальним розвитком дитини і координаційно-регулятивною функцією кисті руки: той, у кого добре розвинені пальці, може будувати правильні зв'язні висловлювання, має достатній обсяг пам'яті, а також стійку пізнавальну потребу, здатний регулювати свою увагу. Тому злитість психомоторних процесів зумовлює необхідність поєднання формування мовлення й системного мислення з розвитком дрібної моторики.

Спираючись на власний досвід роботи в логопедичній групі, з впевненістю можу сказати, що м'язові відчуття допомагають координувати власні рухи, контролювати точність вимови звуків. Завдяки постійному вправлянню в сенсорних діях, а також поступовому ускладненню завдань і рухових операцій (поєднанню кількох рухів, підпорядкуванню простих рухів складним, розвитку нових рухів на основі засвоєних), відбуваються процеси інтеграції в оволодінні психомоторним досвідом.

Тому в своїй практиці я широко застосовую різноманітну предметну діяльність, яка сприяє розвитку дрібної моторики, що поліпшує процес засвоєння знань, умінь і навичок дітей. А особливо допомагає подолати заїкування. Оскільки недостатня сформованість дрібної моторики пальців спостерігається в переважній більшості наших вихованців, розпочинаю відповідну роботу з усіма дітьми п'ятого року життя. Зауважу: група в нас різновікова від 4 до 7 років. Різноманітні види та комплекси пальчикової гімнастики у вигляді цікавих і доступних для малят вправ проводжу під ритмічну музику кілька разів на день.

Саму ж пальчикову гімнастику розпочинаю з найпростіших вправ та зі знайомства дітей зі своїми пальцями – з їхніми назвами, призначенням. Найбільш складні елементи обов'язково повторюємо кілька разів на день, щоб діти краще запам'ятали їх. Комплекс пальчикової гімнастики та окремі її елементи вводжу до фізкультхвилинок та фізпауз, перед малюванням, ліпленням, аплікацією та конструюванням, а також під час занять з логоритміки. Практикую пальчикові вправи і в індивідуальній роботі з дітьми, які того потребують. Під час виконання кожної вправи залучаю до роботи всі пальчики дитини, та ще й обох рук – і правої, й лівої. Домагаюсь постійного й обов'язкового дотримання зазначених правил дітьми, вбачаючи в цьому запоруку успіху. А щоб таке досить складне вправляння було дітям до вподоби, подаю його в ігровій формі та з цікавим сюжетом, емоційно й у супроводі ритмічної музики, яка подобається дітям.

Дітям подобаються такі вправи, їх охоче виконують і молодші, й старші. Оскільки в нас група різновікова, запрошую старших дошкільнят показати пальчикову гімнастику малютам, заохочую їх самих складати комплекси вправ для молодших друзів. Користь від цього обопільна: старші діти в ролі дорослих поведуться особливо відповідально й охоче передають малюкам свої вміння, а ті переймають від них навіть із більшою втіхою, ніж від вихователя.

Коли дитячі пальчики після вправляння стають рухливішими, гнучкішими, виконуємо пальчикові картинки. Пальчикові картинки – це відтворення за допомогою пальців образів якихось предметів, тварин тощо. Така діяльність складніша, але вкрай необхідна нашим вихованцям. У разі потреби працюю з дітьми індивідуально, і, попри певні складнощі, ці вправи малим подобаються, а вигадливе, естетичне, емоційне подання їх посилює інтерес, сприяє правильному засвоєнню демонстрованих рухів. Відтак зростає рівень пальцевої моторики, чого я й домагаюсь.

Практикую картинки – фігурки як елементи загальної пальчикової гімнастики і як складові частини занять і розваг. А особливо помітні вони на заняттях із зображувальної

діяльності та ознайомлення з художньою літературою. Скажімо, розповідаю дітям казку „Коза – дореза” й пропоную умовно зобразити пальчиками головного персонажа, або читаю вірш про дурне мишеня і також заохочую показати відповідну пальчикову фігуру. Цей процес можна узагальнити одним словом „Покажи”.

Разом з дітьми ми створили театр „ручних” тіней. Наша сцена – біла стіна, підсвічена лампою з абажуром або свічкою. Ми зображуємо собаку, гусака, цапа, пташок, придумуємо різні казочки та неймовірні історії.

Зустрілись пальці у майстерні:
великий, вказівний, середній,
мізинець, безіменний пальці,
і приступили всі до праці.
Вони писали, малювали,
у палітурки наряджали,
в’язали, різали, ліпили,
ще й тіньовий театр створили.

Шестирічні діти дуже рухливі й охоче виконують завдання, де задіяна дрібна моторика руки (малюють, ліплять, вирізують, конструюють), але будь – яка робота, яка потребує охайності, точності, посидючості, втомлює їх, бо вони ще не можуть тривалий час зосереджуватися на одноманітних діях. Тому на заняттях я часто широко використовую перфокарти, які виготовляю за розробленою заздалегідь схемою. Ці посібники допомагають активізувати розумову діяльність малят, розвивати окомір, готувати руку до письма. Робота з ними сприяє формуванню цілеспрямованості, зосередженості.

Велике значення для розвитку логічного мислення мають завдання, пов’язані зі складанням малюнка з окремих частин. Діти самостійно складають цілісний малюнок, спираючись на власні спостереження й міркування щодо того, як доцільно скласти його окремі частини.

У моїй практиці добре зарекомендувала себе різноманітна предметна діяльність, яка також сприяє розвитку дрібної моторики, а через неї і розвитку розумових та артикуляційних здібностей дітей. Дітям дуже подобаються ігри на шнурування, застібання і розстібування гудзиків. Тому я для них створила ряд ігор, які допоможуть їм не лише розвивати мовлення, а й набути певних навиків для повсякденного життя („Зашнуруй чобіток”; „Допоможи казковому герою”; „Чарівні гудзики”).

Список використаної літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нові редакція)
2. Буштрук К. Л. Нестандартні прийоми розвитку мовлення / К. Л. Буштрук // Дошкільне виховання. – 2004. – № 1 – С. 21- 23.
3. Кукловська В. Музично-ритмічні рухи в дитячому садку / В. Кукловська. – К.: Музична Україна, 1981.
4. Макарова С. Щоб ротик був слухняний / С. Макарова. – Т., 2005.
5. Савіна Л. П. Пальчикова гімнастика / Л. П. Савіна. – К.: Школа, 2002.
6. Толок Г. Секрети пальчикового театру / Г. Толок // Дошкільне виховання. – 1998. – № 1 – С. 18-21.
7. Фадєєва Т. Розвиток дрібної моторики / Т. Фадєєва // Палітра педагога. – 2001. – №1. – С. 21-23.
8. Щолокова А. В. Заняття з логоритміки в групах для дітей із заїканням / Щолокова А. В., Юрова Р. А.. – К.: НМЦО, 2000.

Чепур Олена Михайлівна,

музичний керівник

(НВК „Гімназія – ДНЗ ” (дошкільний підрозділ),
смт Іршанськ Володарськ-Волинський р-ну Житомирської області)

ХУДОЖНЬО – ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДИК КАРЛА ОРФА

„Успішність освітнього процесу великою мірою залежить від ступеня реалізації вимоги Базової програми щодо його інтегрованого характеру. Йдеться про таку інтеграцію пізнавального матеріалу, видів дитячої діяльності, педагогічних впливів, яка гармонізує розвиток дитини, полегшує їй освоєння нового. Одним із сильних засобів впливу є музика, що має величезний потенціал у розвитку психічних функцій та інтелектуальних здібностей” [2, с.4].

Відповідно Базової програми розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” педагоги повинні „учити передавати на ударних дитячих інструментах характер музики, мелодію; акомпанувати; створювати оркестри та ансамблі” [1, с.239].

Елементарне музикування з інструментами Карла Орфа є однією із найцікавіших форм роботи з дітьми дошкільного віку. Малятам подобається грати і співати в ансамблі, тому сам процес музикування перетворюється на улюблене і захоплююче заняття. Воно допомагає тісно спілкуватися з музикою, розвивати творчість, слух малят. Недаремно Орф-педагогіку називають креативною. Вона заснована на інтеграції музики, руху, малюнка, слова, що дає змогу дітям проявити свої здібності через гру на музичних інструментах, створенні власних танцювальних композицій, співу, відображенні вражень від почутого на папері та самостійного акомпанування собі. „Це особливий тип музичної педагогіки...” [5, с.57], який допомагає створити сприятливі умови для особистісного становлення та творчої самореалізації кожної дитини, формує її життєву компетентність, ціннісне ставлення до оточуючого світу та самої себе.

Майже десять років музичні керівники нашого дошкільного навчального закладу використовують у своїй роботі з дітьми систему музичного виховання німецького композитора Карла Орфа.

Систематизували вправи, пісні, ігри, склали перспективний план впровадження в практику роботи з дітьми елементів музикування, поставили перед собою мету: стимулювати творчу рухову та мовленнєву активність, дати можливість дітям імпровізувати, відтворювати різними звуками (оплесками, притупами, виляскуванням) ритм музики, створювати елементарний інструментальний супровід музичних творів (гра на музичних інструментах – як класичних, так і саморобних), використовувати народні та авторські пісні, супроводжувати спів грою на музичних інструментах, збагачувати словник дітей.

Головне – спілкування дітей з музикою, навчання малят співати, грати на дитячих музичних інструментах.

Упровадили в роботу принципи творчого імпровізаційного музикування Карла Орфа з вітчизняними методиками. Для педагога і дітей відкрилося велике „поле” власної творчості. Сучасні підходи організації роботи з дітьми ми проводимо через різні форми роботи: музичні заняття, розваги, свята, театралізовані дійства, індивідуальну роботу з дітьми, гурткову роботу.

Для досягнення ефективності, співпраці музичного керівника з вихователями система музичного виховання Карла Орфа гармонійно поєднується з різними видами

художньо-образотворчої та музичної діяльності на заняттях з малювання, аплікації, ліплення.

На заняттях з музикування використовуємо спів поспівок („Ой дзвони дзвонять”, „Іди, іди, дощику”, „Прийди, прийди, сонечко”, „Молоток”, „Заспівай своє ім'я”), гру на дитячих музичних інструментах (металофонах, ксилофонах, маракасах, бубнах, музичних молоточках, трикутниках, дзвіночках), мовленнєві вправи („Іграшки”, „Лісова тиша”, „На стіні висів годинник”, „Не йди, не йди, дощику”, „Осінній ранок”), ритмічні рухи („Танок осіннього листа”, „Ми – маленькі музиканти”, „Весела карусель”, „Рондо з паличками”, „Танок сніжинок”).

Елементарне музикування проводимо за трьома напрямками: навчальне, творче і концертне.

1. „Навчальне – це ознайомлення з найпростішими елементами музичної культури, з назвами музичних творів, інструментів, з поняттями: темп, прискорення, довгі та короткі звуки, повторення, акцент, тощо...” [3, с.135].

Ознайомлення з будь-яким музичним інструментом, відповідно до порад К.Орфа, розпочинаємо із закріплення його назви, демонстрації зовнішнього вигляду, бесіди про матеріал, з якого він виготовлений. Лише після цього прослуховуємо його тембр і ставимо запитання: „на що схожий?”, „що нагадує?”, „як грає?”, „які почуття викликає?”. Потім пояснюємо, як тримати інструмент, якими мають бути під час гри положення тулуба, рук, ніг. Обов'язково проводимо інструктаж про правила поведінки, щоб уникнути псування інструмента та травмонебезпечних ситуацій. Після цього діти прослуховують музичний твір у виконанні педагога (наприклад, „Росинки” С. Майкапара – металофон; „Рондо з паличками” С.Слонимського – дерев'яні палички; „Ой лопнув обруч”, укр. нар. мелодія – ксилофон).

2. „Творче музикування – це спонтанна, імпровізаційна діяльність дітей зі знайомим матеріалом, уміння його використовувати по-своєму” [3, с.135]. Навчаємо дітей музикувати в такому порядку: на найпростіших музичних інструментах – іграшках (різноманітні брязкальця, маракаси, бубонці, пляшечки з крупкою, дзвіночки); на ударно-шумових (барабан, бубон, трикутник, тарілки, тріскачка); на струнних (арфа, цитра, гусельки); духових (свистульки, дудочки). Потім поступово переводимо дітей до гри на більш складних інструментах (металофон, ксилофон). Дітей навчаємо озвучувати темброво-ритмічні вірші і казки („Кожушок”, П.Воронько; „Лісовий гопачок”, О.Журлива), розвиваємо вміння експромтом брати участь у побутовому музикуванні, проявляючи при цьому вигадку, гумор і винахідливість.

3. „Концертне музикування – це виконання ансамблем дітей створеної ними музики, а також використання деякої класичної й дитячої, спеціально підібраної” [3, с.135]. („Танок ляльок”, С.Майкапара; „Шарманка”, Д.Шостаковича; «Дзвоники дзвенять», В.А.Моцарта). Вивчаємо 3-4 твори для виступу, використовуємо концертну програму для вдосконалення навичок колективної гри. Задовольняємо бажання дітей до виступу перед людьми, навчаємо, як вести себе на сцені.

Музичні заняття ми починаємо з мовленнєвих ігор („Веселий дідусь”, „Тиша”), поспівок („Добрий день!”, „Дощик”), пісеньок-потішок („Гойдалка”, „Сорока – ворона”), які діти супроводжують елементарними рухами. Вони під музику виконують нескладні рухи, обігрують спів. Це сприяє розвитку в них зорової та рухової уваги. Часто мовленнєві ігри плавно переводимо у вправи для розвитку відчуття ритму, підкріплені за системою Карла Орфа „звуковими жестами” – оплесками, виляскуванням, притупами, цоканням язика тощо.

З практики роботи з дітьми бачимо, що багато дітей мають мовні порушення. Тому підбираємо разом з логопедом вправи на розвиток дрібної моторики, що сприяють розвитку артикуляційного апарату дитини. Вони із великим задоволенням виконують заздалегідь підібрані поспівки - вітання та відповідні рухи для їх супроводу.

Головне в нашій роботі з елементарного музикування – це організація роботи від простого до складнішого. Проводимо заняття: індивідуальні, групові, фронтальні (загальні репетиції). На індивідуальних заняттях проводимо роботу з солістами чи з тими дітьми, які з певних причин відстають або недостатньо засвоїли навички гри на музичних інструментах. На групових заняттях проводимо роботу з оркестровими групами. Об'єднуємо групи дітей, які грають на металофонах і ксилофонах, струнних або ж виконавців на ударно - шумових інструментах. Фронтальні заняття використовуємо на підсумкових етапах, коли всі учасники вже вивчили свої партитури і добре знають, що, де, коли вони грають.

Одним із важливих принципів музикування є активне слухання музики. Сучасна дитяча музична педагогіка не тільки не заперечує, а і рекомендує поєднувати сприйняття музики з будь-яким рухом. Це можуть бути різні види рухового чи інструментального тактування, вільний рух у просторі (ритмічні рухи відповідно характеру музики). Слухати музику й одночасно її чути, реагувати діями на окремі її елементи: ритм, динаміку, структуру – в цьому основа активного слухання.

Музичний керівник має не просто навчати малят, а жити на заняттях разом з дітьми, допомагати їм, щиро радіти їх успіхам, з перших же хвилин спілкування з дітьми знайти правильну емоційну хвилю. Потрібно створити легке, невимушене спілкування, яке принесе задоволення дітям і дорослому. Дошкільнята не відчуватимуть на заняттях дискомфорту і страху. Вони будуть природні й щиро зацікавлені всім, що відбувається на занятті. Тут повинні бути завжди бажані гості – фантазія і вигадка.

Музичному керівнику потрібно пам'ятати про якість проведеного заняття з дітьми. З практики роботи знаємо, що будь-яка вправа, завдання повинні виконуватися, імітуватися дітьми точно, а не приблизно. Це важливо для швидкого формування слухових уявлень. Не можна пояснювати невдачі дітей їх немусичністю. Це, швидше за все, – помилка педагога в підборі рівня складності завдання для конкретної групи. Важливо йти від запиту дітей та, разом з тим, не порушувати методики. Необхідно, щоб була атмосфера співпраці, коли педагог працює разом з дітьми і для них.

Музикування – це вільний процес, у якому кожний з учасників виявляє свої здібності та можливості. Для нас важливо, щоб дитина отримала естетичне задоволення від виконаної музики, радість власного відкриття.

Список використаної літератури

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” / Кононко О. – К., 2008.
2. Нечай С. Музика для інтелекту / С. Нечай // Дошкільне виховання. – 2010. – №4.
3. Тютюннікова Т. Програма „Елементарне музикування з дошкільниками” / Т. Тютюннікова // Дошкольное воспитание. – 2000. – №5.
4. Чеснейша Л. Інструментальне музикування з дошкільниками: методика і практика / Л. Чеснейша // Музичний керівник. – 2013. – №1.
5. Шаповал О. Упровадження концепції „елементарного музикування” Карла Орфа у систему музичного виховання дошкільників / О. Шаповал // Вихователь – методист дошкільного закладу. – 2010. – №11.
6. Шараєвська І. Мовленнєві та музично – рухові вправи за системою Карла Орфа / Шараєвська І., Степаненко Н. // Музичний керівник. – 2011. – № 3.

Шевель Таїса Іванівна,

вихователь, спеціаліст вищої категорії, вихователь-методист,

(ЗПР ЖЦРД № 69)

РОЗВИТОК ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ

*„Чим більше майстерності у дитячій руці,
тим розумніша дитина.*

*Думка постійно пов'язана з
найтоншими операціями рук”.*

В.Сухомлинський

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні цілісний розвиток дитини, як особистості розглядається як головна мета модернізації дошкільної освіти на сучасному етапі розвитку держави, а це, зокрема, передбачає турботу про здоров'я дошкільника – стан повного фізичного, духовного та соціального добробуту.

Життя висуває щоразу складніші вимоги не лише до дорослого, а й до дітей. Невпинно зростає обсяг інформації, яку діти повинні засвоїти не механічно, а осмислено.

Оскільки процес має у своїй основі фізіологічну діяльність мозку, то, безперечно успіх педагогічної роботи залежатиме більшою мірою від того, в якому об'ємі й наскільки правильно в ній використовуються фізіологічні властивості мозку.

Нині особливо гостро стоїть питання про ті умови, за яких ці можливості були б реалізовані, повніше і при цьому без перевантаження, перевтоми мозку. З огляду на це, найефективнішим є використання рухової активності та позитивних емоцій, що тонізують мозок.

Інваріантну частину змісту дошкільної освіти систематизовано за освітніми лініями. Усі вони мають однаковий вплив на цілісний розвиток дитини на рівні дошкільної освіти.

Базовий компонент дошкільної освіти спрямовує зусилля педагогів, психологів, батьків на розвиток творчого потенціалу дитини, що має свої особливості у дошкільному дитинстві, на своєчасне підтримання досягнень індивідуальної своєрідності неповторного життєвого шляху дитини, забезпечення психолого-педагогічного супроводу розвитку дитини в дошкільні роки [3, с. 5].

Погляд на дитину як на цінність визначає загальний підхід до її виховання, навчання й розвитку. Адже дошкільне дитинство – це унікальний період у психічному розвитку дитини. Психічний розвиток, як відомо, є процесом багатограним, що охоплює всі потенційні можливості та реальні прояви духовного світу людини: її особливості, здібності, довільну та емоційну сферу, пізнавальні процеси. Джерело психічного розвитку дитини – це навколишній світ і людський досвід у їх нерозривній єдності [2, с. 191].

Психічний розвиток є загальною формою відтворення дитиною типів діяльності, що склалися історично, та відповідних їм здібностей, рівня розвитку яких суспільство досягає на момент народження дитини.

Дитина пізнає світ через свої дійові зв'язки з ним. З розвитком пізнання змінюється сама діяльність, стаючи поступово свідомо керованою на оволодіння знаннями про предмети та явища об'єктивного світу та їх зв'язки.

Завдяки діяльності дитини відбувається її саморух, саморозвиток. Зі зміною ставлення дитини до середовища змінюється й роль самого середовища в її психічному

розвитку. Таким чином, розвиток особистості дитини полягає не тільки в кількісному збільшенні в неї знань, умінь і навичок, а й у якісних змінах її психічної дійсності, у виникненні нових форм та засобів відображення об'єктивної дійсності, поступовому переході від нижчих до вищих ступенів розвитку свідомості та самосвідомості.

Навчання і виховання є внутрішньо необхідною і загальною формою психічного розвитку дитини. Навчання створює зону найближчого розвитку, тобто викликає до життя внутрішні процеси розвитку, спочатку можливі лише в сфері взаємовідносин дитини і дорослої людини. Зона найближчого розвитку дає змогу визначати його перспективу й тому має велике значення для діагностики психічного розвитку.

Сприяти розвитку таких основних психічних процесів у дітей, як мовлення, пам'яті, увага, уява, мислення, – головне завдання кожного вихователя, кожного педагога. Якість навчально-виховного процесу великою мірою визначається і ступенем реалізації потенційних можливостей кожної дитини, її індивідуальних особливостей.

Зміни, які нині відбуваються в нашому суспільстві, виразно позначаються і на тенденціях розбудови освіти. Це виявляється в посиленні уваги до урізноманітнення системи навчання, його спеціалізації та інтенсифікації, що зрозуміло неможливо без диференціації дітей за їх психологічними особливостями ще в дошкільному віці.

Існує велика мережа спеціальних шкіл, переважно інтернатів, де навчаються діти з відхиленням у психофізичному розвитку: глухі та з поганим слухом, сліпі й слабкозорі, діти з важкими розладами мови, розумово відсталі. Розумово відсталі діти становлять найбільш численну групу. Якщо окремій категорії своєчасно надати педагогічну допомогу, вони успішно розвиваються, їх навчання поліпшується, тому дуже важливо таких дітей виявити ще в дошкільному віці. Виявлені лікарями-психологами та дефектологами, ці діти стали називатися дітьми із затримкою психічного розвитку.

За наявності спеціальних умов виховання, спеціального навчання і корекції інтелектуальні можливості відновлюються, відхилення у розвитку дитиною долаються, і дитина здатна засвоїти програму загальноосвітньої школи.

Діти з затримкою психічного розвитку – це діти з особливими потребами, які потребують підвищеної уваги в боку психологів, дефектологів (логопедів), вихователів та батьків [1, с. 60].

Якість навчально-виховного процесу великою мірою визначається тим, наскільки враховуються і реалізуються потенційні можливості навчання та розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Через це вдосконалення системи дошкільної освіти завжди пов'язане пошуками індивідуальності й диференціації при навчанні дітей.

Аналіз труднощів що виникають на шляху корекції ЗПР у дошкільному закладі, свідчить, що вони пов'язані з недостатньо розробленими теоретично-методичними засадами для науково обгрунтованої системи диференціальної діагностики та індивідуально спрямованих корекції станів, що мають назву затримки психічного розвитку; для вирішення цієї проблеми передбачається особистісно-орієнтована система навчання – корекційна педагогіка. Основними принципами корекційної педагогіки є індивідуальний підхід та диференціювання навчання. Завданням освітніх закладів є корекція можливих відхилень у розвитку дитини.

Знижена активність дітей із затримкою психічного розвитку – це труднощі зосередження уваги, більш повільне вироблення нових умінь і навичок, що ускладнює заняття з ними і вимагає від вихователя терпіння й оптимізму.

Я працюю в групі дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР), тому в своїй роботі особливої уваги надаю розвитку дрібної моторики, так як знаю про вплив мануальних (ручних) дій на розвиток основних психічних процесів: сприймання, уваги,

пам'яті, мислення, мовлення.

Під час перших обстежень дітей нашої групи помітна загальномоторна незграбність у дітей, порушення тонких довільних рухів пальців, уповільнена, часто неузгоджена їх робота. Помітними є труднощі, що відчують діти під час відтворення певного положення пальців за запропонованим зразком.

Діти недосконало володіють односкладними рухами пальців правої й лівої рук. Саме тому приділяю велику увагу відповідній роботі з удосконалення дрібної моторики у дітей своєї групи.

Я намагаюсь будувати свою роботу за основними дидактичними принципами: наочність, доступність, свідомість.

Крім того, в нашій групі перебувають діти, різні за віком, – від 4-ох до 6-и років, тому намагаюсь підбирати вправи, ігри, різні справи відповідно до віку і рівня до розвитку кожної дитини.

Щоб досягти успіхів у подоланні вад ЗПР дошкільнят, у своїй педагогічній практиці я використовую ігри без мовного супроводу для тренування тонких рухів пальців. Вони сприяють розвитку ізольованих рухів пальців та гнучкості зап'ястя. Спочатку показую техніку виконання вправи, а тоді діти виконують їх з моєю допомогою.

Ігрові вправи для рук допомагають зняти напругу не лише з самих рук, але й губ, усувають розумову втому, поліпшують настрій, розвивають основні психічні процеси, концентрують увагу, розвивають пам'ять, мислення, зв'язне мовлення.

Під час проведення навчально-корекційної роботи з дітьми дотримуюсь таких правил:

1. Здійснюю індивідуальний підхід до всіх дітей на заняттях і у повсякденному житті.

2. Запобігаю втомі, використовуючи для цього різноманітні види діяльності (чергування розумової й практичної діяльності), подаю матеріал невеликими дозами, використовуючи цікавий і яскравий матеріал.

3. У процесі навчання дітей використовую ті методи, за допомогою яких можна максимально активізувати пізнавальну діяльність дітей, розвивати їхнє мовлення й формувати в них необхідні навички.

Поняття затримки психічного розвитку виникло порівняно недавно. Виділення окремої категорії дітей з цією вадою було зумовлено, насамперед, необхідністю їх відокремлення від розумово відсталих. На відміну від розумово відсталих, діти з затримкою психічного розвитку мають якісно інше порушення інтелектуального розвитку. Нині визнають, що це дуже неоднорідна група за проявами порушень, так і за їх виразністю. Водночас, вони характеризуються і деякими спільними визначальними особливостями.

По-перше, ці категорії дітей мають нерівномірне порушення психічних функцій, на відміну від тотального порушення при розумовій відсталості. З одного боку, в них зберігається досить висока здатність до компенсації психологічної діяльності за рахунок збереження функцій, а з другого, наявність „слабких місць” створює серйозні труднощі під час навчання, які зумовлюють стійке невстигання від однолітків і потребують спеціальної корекції.

По-друге, на відміну від розумово відсталості, для якої визначним є різке зниження здатності до абстрактного мислення, при затримці психічного розвитку ця функція первинно збережена, а певні розлади її є вторинними і виникають через порушення так званих передумов інтелекту: працездатності, емоційно-вольової сфери, уваги, пам'яті,

мислення, мовлення.

По-третє, в багатьох випадках ознаки невеликого відставання від вікових норм психічного розвитку з віком згладжуються, що і дало підстави для самої назви „затримка психічного розвитку” чи тимчасові затримки психічного розвитку. Зауважимо, однак, що згладжування чи вирівнювання недоліків психічної діяльності настає не завжди. Певні недоліки окремих функцій можуть залишатися і протягом усього життя, але наскільки вони ускладнюватимуть людині адаптацію до суспільного життя, залежить від своєчасності та якості педагогічної корекції її психічного розвитку в дитинстві.

Звідси зрозуміло, наскільки принципово важливим є своєчасне діагностування затримки психологічного розвитку дітей та надання їм допомоги з боку вихователя, вчителя - дефектолога, психолога.

Дитина не може розвиватися без людей і без людського суспільства, але часто навчання маленьких дітей дорослими відбувається стихійно, на рівні побутового спілкування, в процесі догляду за ними, коли дорослі не ставлять перед собою прямих завдань чогось їх навчити.

Дітям, що відстають у розвитку, спеціальна допомога дорослих вкрай необхідна. Кожна дитина неповторна, кожна має свої індивідуальні особливості, свій шлях діяльності, свої труднощі, свої можливості досягнень. Головне – послідовно і систематично допомагати малюку розвиватися, навчати його того, чого він ще не вміє, але здатен навчитися.

Під час виконання різних ігрових завдань ці діти потребують більш різноманітної допомоги дорослого, часом такої, яка в роботі з дітьми, що нормально розвиваються, і не застосовується, довгий час вони можуть виконувати завдання тільки за зразком дорослого, часто переривають роботу, відволікаються, забувають, як треба продовжувати дії (бо в цих дітей слабка пам'ять), і тому дорослий у процесі виконання завдання нагадує, а за потреби, показує, як це слід робити [1, с. 59].

Сучасними дослідженнями встановлено, що у дітей, які відстають у психічному розвитку, найслабшим місцем є недорозвиненість чуттєвого пізнання навколишнього світу, тобто збідненість уявлень, вражень, які здобувають від безпосереднього знайомства з предметами.

Враховуючи оздоровчий вплив на організм кожного з пальців, допомагаю дитині координувати і спритно ними маніпулювати. Звертаю увагу на опанування дитиною простими, але в той же час життєво важливими вміннями тримати чашку, ложку, олівці, вмиватися. Якщо чотирирічний малюк не вміє доносити в пригорщі воду до лица – це означає, що у нього відстає у розвитку дрібна мускулатура. Помітивши відставання дитини, розпочніть робити з нею пальчикову гімнастику, проводьте пальчикові вправи та ігри.

Список використаної літератури

1. Затримка психічного розвитку в дітей: метод. рекоменд. – К., 1996.
2. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі”. – К., – 2009.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція).
4. Яковська О. Пальчики дошкільнят: розвиваємо руку – розвиваємо мозок. – Харків: „Основа”, 2011.
5. Власова О.В Розвиток дрібної моторики рук / Власова О. В. – Х.: „Основа”, 2011.
6. Шик Л.А. Пальчикові ігри для дошкільників / Л. А. Шик. – Харків: „Основа”, 2011.

Шевчук Валентина Василівна,
вихователь
(ДНЗ №16 м.Бердичева)

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ДИТЯЧОЇ ТВОРЧОСТІ ПІД ЧАС РОБОТИ З ПРИРОДНИМ МАТЕРІАЛОМ

Дошкільний вік – це вік розквіту художніх видів діяльності, яскравого прояву творчості дитини. Це вік самобутній, оригінальний, неповторний період розвитку особистості.

Організація роботи дітей дошкільного віку з природним матеріалом під час гурткової роботи ґрунтується на принципах дидактики: систематичності, послідовності, доступності.

Головною метою гуртка є ознайомити дітей з мистецтвом флористики, з різноманітністю природного матеріалу: листям дерев, насінням городини, садовини, квітів, злакових.

Підвести дітей до розуміння того, що природа не тільки подарувала людині можливість милуватися її красою, смакувати плодами, а й нагородила нас дивовижною здібністю фантазувати, створювати незвичайне з її дарів.

Якість виготовлення робіт залежить від грамотного методичного керівництва з боку вихователя; рівня розумового розвитку дитини, розвитку уявлень, пам'яті, уяви (вміння аналізувати зразок, планувати етапи роботи, оцінювати результат своєї праці); рівня сформованості у дітей конкретних практичних навичок і вмінь роботи з матеріалом та інструментами; розвитку в дитини таких якостей, як наполегливість, цілеспрямованість, уважність, старанність, допитливість, взаємодопомога.

Дуже важливо, щоб на кожному етапі роботи дитина діяла активно. Для цього необхідно враховувати її можливості від початкового етапу організації роботи, й під час подальшої діяльності. Слід викликати інтерес вихованців до природного матеріалу, бажання діяти з ним, вчити бачити в знайомих його формах нові сполучення.

Робота в гуртку з природним матеріалом виконується дітьми успішніше, якщо вони мають можливість займатися нею і в інших видах діяльності. Так, наприклад, природний матеріал (насіння, сухе листя, пелюстки квітів) можна використовувати на СХД, художній праці. Діти знайомляться з новим для них прийомом приклеювання аплікації: наносять клей не на деталь, а на те місце, куди вона буде накладатися. Із задоволенням накладають мозаїчні візерунки з насіння, зафарбовуючи його в різні кольори, на покриті пластиліном дощечки або площини з картону. Діти тренують руку, розвивають творчість.

Організовуючи роботу з природним матеріалом, під час гуртка необхідно враховувати рівень знань і практичних умінь дітей, сформований на таких заняттях, як конструювання, образотворча діяльність, аплікація, формування елементарних математичних уявлень. Дуже важливо використовувати при цьому і художню літературу. Діти дошкільного віку відрізняються великою сприйнятливістю і вразливістю, твори художньої літератури впливають на розум і почуття дитини, збагачуючи їх, розвивають художній смак, сприяють розвитку емоційної сфери.

Вченими доведено, що розвиток моторики рук знаходиться в тісному зв'язку з розвитком мови і мислення дитини. Рівень розвитку дрібної моторики і координації рухів рук – один із показників інтелектуального розвитку і, отже, готовності до шкільного навчання.

Як правило, дитина, що має високий рівень розвитку дрібної моторики, вміє логічно міркувати, у неї досить добре розвинені увага, пам'ять, зв'язна мова.

Залучати дітей до світу прекрасного треба якомога раніше: звертати увагу на красу квітів, плодів різних рослин, осіннього листя. У кожної рослини можна помітити своєрідність зовнішнього вигляду: форми листя, їх кольору, поверхні, в роботі з природним матеріалом усе це треба враховувати.

Для поробок можна використовувати насіння трави, засушене листя дерев. А можна використати й інший незвичайний матеріал. Це крупи, з яких господині готують смачні каші. Вони не стільки різнобарвні за кольором, але з них, пофантазувавши, можна створити цікаві композиції.

Приблизна тематика занять гуртка „Дивосвіт” для дітей старшої групи.

Мета: Розвивати фантазію, творчі здібності, художній смак, дрібні м'язи пальців рук, окомір, зв'язну мову. Виховувати самостійність, акуратність, естетичний смак, увагу, культуру праці. Ознайомити малят з мистецтвом флористики, з різноманітністю природного матеріалу : листям дерев, насінням городини, садовини, квітів, злакових. Підвести дітей до розуміння того, що природа не тільки подарувала людині можливість милуватися її красою, смакувати плодами, а й нагородила нас дивовижною здібністю фантазувати, створювати незвичайне з її дарів. Формувати знання про форму, величину, колір; уміння орієнтуватися, розміщувати правильно візерунок на смужці, у квадраті, крузі.

I квартал

Мета: розвивати у малят увагу, зосередженість, окомір, сенсорні здібності, фантазію, творче мислення. Виховувати самостійність, уміння працювати охайно, бережне поводження з листям, ножицями, клеєм. Вчити дітей розрізняти листя, називати дерева; створювати композиції від простої до ускладненої. Формувати вміння розрізати листя навпіл, працювати з клеєм.

Жовтень

1. Тема: „Знайомство з мистецтвом флористики з виготовлення картин, панно”. „Візерунок на смужці з листя берези”.
2. Тема: „Візерунок з листя вишні та груші на смужці”.
3. Тема: „Візерунок у квадраті” (листя верби).
4. Тема: „Візерунок у крузі”(листя горобини та троянди).

Листопад

1. Тема: „Ми в лісок пішли і грибочки там знайшли” (листя дуба, груші, акації).
2. Тема: „У лісі зайченя стрибало, маму свою чекало” (листя груші, горобини, жасмину).
3. Тема: „У лісі є маленька хатка, там живе ведмежатко” (листя горобини, груші, троянди)
4. Тема: „ Мама, тато і я – дружна вся наша сім'я” (листя сріблястого клена, акації, троянди).

II квартал

Мета : розвивати фантазію, уяву, креативність дітей, естетичний смак, почуття ритму, окомір.

Виховувати цікавість до роботи з природним матеріалом, самостійність, охайність.

Вчити розрізняти насіння рослин, крупи, прикрашати ними різні паперові форми - методом висипки.

Грудень

1. Тема: „Чарівна скринька” (квасоля).
2. Тема: „Тендітна та ніжна сніжинка” (рисова, манна крупи).

3. Тема: „Торбинка для новорічного подарунка” (рис, соняшникове насіння)

4. Тема: „Новорічна ялинкова прикраса” (квасоля, насіння соняшника).

Січень

1. Тема: „Їжачок – хитрячок” (гречана, манна крупи).

2. Тема: „Я, вухастий ваш дружок” (манка, гречка).

3. Тема: „Ось вона руда, хитрюча” (пшоно, манка, гречка).

4. Тема: „Спить маленьке ведмежатко” (насіння льону, гречка).

Лютий

1. Тема: „Шарфик для зайчика Степанчика” (насіння гарбуза, соняшника, кукурудзи).

2. Тема: „Тепла шапочка на вушка” (насіння гарбуза, соняшника, кукурудзи)

3. Тема: „Гарні рукавички”(насіння соняшника, гороху).

4. Тема: „Взує зайчик чобітки”(соняшник, кукурудза, горох, гарбуз).

ІІІ квартал

Мета: розвивати у дітей почуття ритму, естетичний смак, уміння розповідати зв'язно про виконану роботу, зорове сприймання.

Виховувати самостійність, наполегливість, терпимість, бажання доводити розпочату роботу до кінця. Продовжувати вчити дітей користуватися в роботі великим і малим насінням, наклеювати його на папір різної форми, втискати в пластилін, викладаючи різні візерунки на предметах вжитку та квіти.

Березень

1. Тема: „Матусю я люблю, листівку їй зроблю” (горох, насіння гарбуза, соняшник).

2. Тема: „Підсніжник розквітає, весні двері відчиняє” (насіння гарбуза, соняшник).

3. Тема: „Вербова гілочка” (гілки дерев, кущів, пластилін, насіння гарбуза).

4. Тема: „Перші вісники весни” (пшоно, гречка, насіння льону, маку).

Квітень

1. Тема: „Всесвіт” (фарбовані крупи).

2. Тема: „Кольорова веселка” (клей ПВА, пофарбований гуашшю, манка, рис).

3. Тема: „Паперовий кораблик”(пшоно, манка, льон).

4. Тема: „Гарна писанка у мене, прикрашала я сама” (насіння, нитки, крупи).

Травень

1. Тема: „Святковий салют” (барвистий клей з блискітками, фарбовані крупи).

2. Тема: „Матусин оберіг” (мішковина, крупи, ягоди шипшини, часник).

3. Тема: „Кульбаба” (нитки, насіння огірків, гарбуза, крупи).

4. Тема: „Україна – рідний край” (підсумкове, колективне) (крупи, насіння, покидьковий матеріал).

Тема: „Калинова гілка”.

Мета: Розвивати естетичний смак, творчу уяву, окомір, зорову пам'ять. Виховувати охайність, самостійність. Ознайомити дітей із символічним значенням калини. Вчити створювати гілочку калини із сушеного листя та камінчиків вишні.

Поєднувати образотворче мистецтво з мовною творчістю.

– Діти, як на вашу думку, для кого вирости ягоди калини? Ягоди калини дуже поживні та корисні. Свіжі ягоди з медом та водою вживають при кашлі, захворюваннях серця і шлунку. Соком калини очищають обличчя, щоб рум'янилось. Смачні пиріжки з калини – це національна страва українців.

– Із калиною український народ пов'язував назви своїх поселень – Калинівка, Калина, Калинова. У своїй творчості до калини зверталися Тарас Шевченко і Леся Українка. Калина в їх творах гарна і безсмертна, як Україна.

Читання вірша „Калина”.

Зима. Вже обсипався бідолашний сад. Усі листочки жовті під сніжком лежать. І лише всміхаються на краю долин, фарбами пишаться грона у калин.

– Пропоную вам виготовити гілочку калини. А допоможуть нам у цьому сухе листя та камінчики вишні.

Діти розглядають зразок, обговорюють послідовність виконання роботи (спочатку наклеюємо сухе листя калини, далі півколом камінчики вишні).

– Щоб наші пальчики вправно працювали, давайте зробимо гімнастику (виконання пальчикової гімнастики) „Зустрілись пальчики в майстерні”). Зустрілись пальчики в майстерні: великий, вказівний, середній, безіменний і мізинний; вони принесли нам гостинець. Старанно будемо працювати, гілочку калини виготовляти.

Під музику „Ой, у лузі калина” діти працюють самостійно. Після виконання роботи діти аналізують свої витвори: „Чия калинова гілочка найкраща?”

Список використаної літератури

1. Долинна О. Гурткова робота / Долинна О., Низковська О. // Дошкільне виховання. – 2004. – № 11 – С. 8-9.
2. Коппалова Н. Гурткова робота з аплікації та орігамі / Н. Коппалова. – Тернопіль: Вид-во „Мандрівець”, 2006. – 80 с.
3. Скарбничка / Укл. Богдан Л. – Бердичів, 2008. – 129 с.

Шермер М. І.,

студентка I курсу ННІ педагогіки;

Тарнавська Н. П.,

доцент, кандидат психологічних наук

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ВИКОРИСТАННЯ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ФОРМУВАННІ ЕЛЕМЕНТАРНИХ МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО МНОЖИНУ

Питання змісту і методів навчання дітей дошкільного віку математиці й формування уявлень про розміри і виміри, про час і простір розглядали у своїх педагогічних працях Я. А. Коменський, М. Г. Песталотці, К. Д. Ушинський, Ф. Фребель, Л. М. Толстой. Так Я. А. Коменський у книжці „Материнська школа” рекомендує ще до школи навчати дитину рахунку в межах двадцяти, вмінню вимірювати, розрізняти числа більші-менші [1].

К.Д. Ушинський вважав важливим навчити дитину лічити окремі предмети та їхні групи, виконувати дії додавання і віднімання, формувати поняття десятка як одиниці рахунку. Видатний педагог рекомендував навчати дитину математиці на знайомому їй матеріалі, користуватися народними звичаями і традиціями при формуванні в дітей математичних уявлень про множину. На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти залишається актуальним навчання дітей засобами народної педагогіки. Дошкільні навчальні заклади не в повній мірі використовують потенціал народної педагогіки.

Мета статті: розглянути проблему використання народної педагогіки у формуванні елементарних математичних уявлень про множину в дітей дошкільного віку.

У сучасних дослідженнях психологів і педагогів (І.С. Костюка, М.М. Поддьякова, О.Я. Савченко, М.В. Богдановича, Л.П. Кочиної, Н.І. Непомнящої) дедалі більше підкреслюється необхідність навчання дітей узагальнених прийомів і способів діяльності. Таким чином, протягом останніх років методика ФЕМУ поповнилась

теоретичними дослідженнями і різними конкретними рекомендаціями, що значно підвищили ефект навчання [2].

Передумовою оволодіння початковими математичними поняттями у дитини є формування розумових дій і операцій, які поступово складаються на основі зовнішніх практичних дій. Пізнання дитиною кількісних відношень здійснюється за допомогою цілого ряду її практичних і розумових дій. Без допомоги дорослих дитина самостійно оволодіти ними не може. Характер дій змінюється на різних рівнях розвитку дітей: з розвитком мовлення, з розвитком словесно-понятійного мислення. Таким чином, відповідно до підвищення рівня дій удосконалюються знання дітей. Якщо проходити поступово через усі ступені лічильних дій, то діти оволодівають лічбою на рівні розумових операцій.

Кожна розумова дія здійснюється за допомогою операцій порівняння, аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, конкретизації. Ці операції взаємозв'язані, вони існують як система операцій. Кожна ступінь лічильних дій повинна висвітлюватися не тільки як взаємозв'язок певних операцій. Зважаючи на вік дитини, необхідно використовувати метод гри, як найперший акт у зростанні дошкільника [3].

Саме народні ігри, загадки, забавлянки, плутаниці поєднують у собі розвагу та розумову діяльність. Народна математика – це сукупність народних математичних знань та навичок, в основі якої лежать потреби практичної діяльності. Недоступність професійних математичних знань для широких верств українського населення у минулому зумовлювала удосконалення найпростіших традиційних прийомів лічби, вимірювання, способів зображення чисел.

На Україні найдавнішими засобами лічби були пальці рук, різні дрібні предмети. Так при лічбі на пальцях, або, як називали, на колодочках, на одній руці було прийнято налічувати 15 „колодочок” з долоні та 15 – з іншої частини цієї ж руки. З предметів використовували картоплини, квасолінки, палички та ін. Для економії лічби існували числові групи: пара, трійка, п'ятка, десяток, копа. Парами лічили худобу, птицю, хатне добро (чоботи, підшви); трійками – нитки у прядиві (три нитки складали чисницю); п'ятками – снопи, десятками – яйця, гарбузи, кавуни, копами – яйця та снопи.

Українська народна математика мала у своєму арсеналі оригінальні способи зображення чисел. Одиниці позначалися паличками, десятки – хрестиками, сотні – кружечками, тисячі – квадратами. Що ж до дробових чисел, то їх передавали переважно в усній формі з відповідними назвами (половина, чверть, осьмушка, шістнадцятка та ін.). Письмово (невеличкими горизонтальними рисками) зображались лише найбільш уживані дробі.

Для написання числових знаків використовували найрізноманітніші предмети (дощечки, палички). Проте найчастіше для цього послуговувалися одвірками, дверима, стінами, на яких малювали рисочки або карбували зарубки. Досить поширеним засобом для позначення чисел були зарубки на невеличких дощечках, прямокутних брусках чи палицях. Такі своєрідні „документи” використовували лісоруби, ремісники, ними послуговувалися, позичаючи гроші, здаючи податки, засипаючи в амбари на зберігання зерно. Математичні дії виконувалися усно. Існували своєрідні народні назви дій – додати, докласти, відкинути, відлічити. Поширеним був спосіб додавання, коли спочатку додавалися сотні, потім десятки, а в кінці – одиниці. Множили шляхом повторного послідовного додавання. Ділення виконували, підбираючи частку послідовним повторним відніманням.

Питання математичного розвитку дітей дошкільного віку своїм корінням сягають у класичну педагогіку. Особливе місце серед джерел розвитку методики займає усна

народна творчість. Різні лічилки, прислів'я, приказки, загадки, потішки завжди були хорошим матеріалом у навчанні дітей лічби, допомагали сформувати у дитини поняття про число, форму, розмір, час і простір. Наприклад:

Сорока-білобока кашу варила,
Діток годувала.
І цьому дала,
І цьому дала,
І цьому дала,
А цьому не дала:
Ти води не носив,
Дров не рубав,
Каші не варив,
Нема тобі нічого!

Народ створив безліч жартівливих задач, загадок, прислів'їв, у яких використано математичні поняття. Вони перейняті добрим гумором, у них виявляється розум, кмітливість, спостережливість українського народу, відбито його будні та свята. Читаючи малюкові казки, загадуючи загадки, треба звертати увагу на математичний зміст, що може бути яскраво виражений або дещо прихований у цих творах. Якщо поставити собі за мету зробити цікаві „математичні” добірки малих фольклорних форм, то можна побачити, які вони універсальні у використанні, – їх можна розігрувати за допомогою персонажів настільного театру чи власними силами, за їхніми мотивами можна малювати, ліпити.

Набуті в дитинстві враження залишаються скарбом на довгі роки. Погляньмо на колискові з математичної точки зору. Здебільшого в них згадується про число, кількісну та порядкову лічбу. Показавши дітям число в такому ракурсі, ми збагатимо та розширимо їхні знання про можливості застосування числа:

А-а-а, котки два – шарі, бурі обидва.
Один пішов по миші,
Другий Юру колише.
Що ж ви, котки, зробили,
Що ви Юрочку збудили!

Можна запитати дитину: „Скільки було котиків? Скільки котиків пішло на полювання? Скільки котиків залишилося? Як ти думаєш, чому вони збудили Юру?”. Можна запропонувати дитині намалювати котиків, або зробити аплікацію з геометричних фігур.

Розглянемо ще одну колисанку:

Ой ну, люлі, люлі, прилинули гулі, та й сіли на люлі.
Стали думати-гадати, чим дитину дарувати.
Дали їй три квіточки: одну квітку – сонливую,
Другу квітку – дрімливую, а третьою – щасливую.

Скільки голубів прилетіло до колисочки? Котрий голуб приніс сонливую квітку? Скільки квіток було в кожного голуба? Котрий голуб подарував дрімливу квітку? Скільки всього квіток принесли голуби? Котрий голуб дав щасливу квітку? Треба звернути увагу дитини на те, як узгоджуються числівники та іменники – один голуб, три голуби, одна квітка, три квітки – та намалювати сюжет колискової разом з дитиною.

Математичне обігравання колисенок цікаве для всіх. Адже давно доведено, що існує тісна залежність між інформаційною забезпеченістю малюка (сенсорною та словесною), активністю моторики та рівнем розвитку інтелекту.

Цікавинки математичного характеру можна знайти і в примовках, мирилках, дражнилках, прозивалках, скоромовках, пісеньках. Діти охоче відгадують загадки. Ця усна поетична форма концентрує в собі матеріал, який потребує міркування, абстрагування, спостережливості, кмітливості, образного мислення. Народна дидактика пропонує безліч загадок математичного змісту. Майже до кожного числа натурального ряду можна дібрати загадку: Що то за звірі, що мають чотири роги і пір'я (подушка) тощо.

Використання в дошкільному навчальному закладі народних малих фольклорних жанрів математичного змісту робить процес навчання цікавим, створює у дітей бадьорий настрій, полегшує засвоєння навчального матеріалу. Різноманітні ігрові дії, за допомогою яких розв'язується те чи інше розумове завдання, підтримують і посилюють інтерес до математики.

Список використаної літератури

1. Богданович М.В. Математична веселка / М. В. Богданович – К.: Радянська школа, 1981. – 95 с.
2. Конфорович А. Г. Формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку / Конфорович А.Г., Лебедева З.Є.. – К.: Вища школа, 1976. – 232 с.
3. Математика дошкільнятам / [А. К. Грибанова, В. В. Колечко, А. М. Пасека, К. І. Щербаківа]. – К.: Рад. школа, 1990. – 176 с.

Шибєцька Надія Михайлівна,

вихователь – методист,

відмінник освіти України,

заслужений працівник освіти України,

(Новоборівський центр розвитку дитини „Казка”)

ІНТЕРАКТИВНІ ФОРМИ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ З ПЕДАГОГАМИ В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

В умовах соціальних перетворень зростають вимоги до дошкільної освіти і до вихователя зокрема. Нині найважливішим завданням реформування освіти в Україні є підготовка освіченої, творчої особистості та формування її фізичного й морального здоров'я. Для вирішення цієї проблеми необхідне психолого - педагогічне обґрунтування змісту і методів навчально-виховного процесу. Пошук нової освітньої парадигми зумовив поширення різних видів і форм професійної освіти, яка є провідною умовою всебічного розвитку особистості, збагачення її творчого потенціалу, засобом реалізації здібностей, а також зростання професійної компетенції, удосконалення раніше здобутих знань, умінь та навичок.

Проблема навчання і виховання творчих особистостей може бути успішно вирішена, якщо є творчий вихователь, який повинен бути майстром своєї справи, який мусить вільно володіти фаховими знаннями, який повинен відмовлятися від установлених стандартів і вести пошук нових, більш ефективних форм і методів навчання та виховання дошкільнят.

Нові умови вимагають нових підходів. Згадуючи прислів'я: „**Не навчайте дітей так, як навчали вас, – вони народилися в інший час**”, сучасний педагог має усвідомити завдання, що передбачають підготовку вихованців, які повинні вміти творчо мислити, зіставляти і аналізувати факти, аргументовано відстоювати свою думку, мати достатню теоретичну підготовку і реалізувати її на практиці.

Саме від вихователя залежить створення таких ситуацій, які б розвивали уміння систематично працювати самостійно, перевіряти свої знання і вміння.

Соціально-педагогічна компетентність педагога передбачає вміння розуміти можливості та потреби кожної дитини, організовувати навчально – виховну діяльність грамотно й послідовно, орієнтуючись на особистість дитини, створювати для кожного малюка психологічні умови, в яких би він почувався впевнено, міг проявляти і розвивати всі свої можливості. Саме тому методична робота в дошкільному закладі має бути максимально гнучкою, сприяти підвищенню інноваційного потенціалу педагогів та якості освітнього процесу. Досягти цих завдань можливо тільки за умови інноваційного, творчого підходу до процесу навчання. Інноваційні методи навчання захоплюють дошкільників, пробуджують у них інтерес і мотивацію, навчають самостійно мислити і діяти, сприяють формуванню цінностей, створюють атмосферу співробітництва, взаємодії. Упровадження інноваційних методик у роботу з кадрами дає змогу докорінно змінити ставлення до об'єкта навчання, перетворивши його на суб'єкт. Педагоги стають співавтором процесу навчання, думку якого поважають, заохочують до активності й творчості, такий підхід запропоновано ще в працях Л.Виготського, П.Гальперіна, В.Шаталова, В.Дяченка, С.Шевченка, Ш.Амонашвілі та ін. Він полягає насамперед у підвищенні навчально-виховної ефективності занять і, як наслідок, у значному зростанні рівня реалізації принципів свідомості, активності та якості знань, умінь і навичок як педагогів, так і дошкільнят.

Саме тому вже сьогодні, як в Україні, так і за кордоном, педагогіка масово працює над апробацією в навчальних закладах інтерактивних методів.

Такий вид навчання називають особистісно зорієнтованим. Воно виходить із самоцінності особистості, її духовності та суверенності. Його метою є формування людини як неповторної особистості, творця самої себе та своїх обставин. Визначальним для особистісно зорієнтованого навчання має бути соціокультурний діалог у системі „педагог-дитина” на основі її розуміння, прийняття й визнання. Якнайактивніше сприяють цьому інтерактивні методи навчання.

А досягти потрібного рівня підготовки педагогів можливо за умов використання сучасних технологій, побудованих на інтерактивних формах роботи, що розвивають творчі й дослідницькі навички.

Для того щоб навчання педагогів було ефективним, необхідно:

- враховувати мотиви навчання;
- створювати позитивну атмосферу навчального процесу;
- використовувати різноманітні методи навчання, форми організації навчального процесу;
- спиратися на суб'єктивний досвід слухачів;
- запроваджувати систему контролю за одержаними знаннями (вхідне та вихідне діагностування, поточні зрізи знань тощо);
- створювати ситуації успіху;
- використовувати технології дистанційного навчання, орієнтуватись на самокерованість навчання, надавати людині можливість самостійно планувати час, необхідний для опанування того чи іншого навчального матеріалу;
- демонструвати можливість використання одержаних знань у практичній діяльності.

Навчання слід організовувати так, щоб педагоги були не слухачами, а активними учасниками, проявили власну творчість, креативність. Таку можливість у навчанні надає застосування інтерактивних форм і методів.

Для чіткішого розуміння важливості інтерактивного навчання, педагоги порівнюють його з відомим та раніше пасивним активним навчанням. Якщо пасивне навчання – це репродуктивний метод, це вимога слухати та дивитись, активне – це безпосередня участь педагога у викладі матеріалу, то інтерактивне – це рівноправна взаємодія вчителя й слухача. Якщо порівняти ці моделі, то можна зробити висновки про те, що за наявності певних недоліків остання модель досить ефективна.

Що таке інтерактивні методи навчання? Термін „інтерактивний” прийшов до нас із англійської і має значення „взаємодіючий”. Існують різні підходи до визначення інтерактивного навчання. Одні вчені визначають його як діалогове навчання:

„Інтерактивний – означає здатність взаємодіяти чи знаходитись у режимі бесіди, діалогу з чим-небудь (наприклад, комп’ютером) або ким-небудь (людиною). Отже, інтерактивне навчання – це перш за все діалогове навчання, у ході якого здійснюється взаємодія вчителя та учасника”

За даними американських учених, під час лекції учень засвоює всього 5 % матеріалу, під час читання – 10 %, роботи з відео/аудіоматеріалами – 20 %, під час демонстрації – 30 %, під час дискусії – 50 %, під час практики – 75 %, а коли учень навчає інших чи відразу застосовує знання – 90 %.

Особлива цінність інтерактивного навчання в тому, що слухачі навчаються ефективній роботі в колективі. Інтерактивні методи навчання скомпонували низку цікавих правил.

Наприклад, *кожна думка важлива; не бійся висловитись; ми всі – партнери; обговорюємо сказане, а не людину; обдумав, сформулював, висловив; кажи чітко, ясно, красиво; вислухав, висловився, вислухав; наводь тільки обґрунтовані докази; умій погодитись і не погодитись; важлива кожна роль.*

Таке навчання поділяється на чотири форми навчальної діяльності: парна (учитель – педагог, педагог – педагог), фронтальна (учитель навчає групу чи підгрупу), групова, індивідуальна.

Окрім того, потрібно спланувати впровадження, робити його поступово. „Краще ретельно підготувати кілька інтерактивних занять у навчальному році, ніж часто проводити похапцем підготовлені „ігри”.

„У роботі повинні бути задіяні в тій чи іншій мірі всі”. Справді, сильні колеги, а також особистості з високим рівнем контактності будуть проявляти вищу активність, ніж замкнуті та слабкі. Проте слід постійно заохочувати їх до роботи, створювати ситуації успіху. Треба постійно контролювати процес, досягнення поставлених цілей, у випадку невдачі переглядати стратегію й тактику роботи, шукати та виправляти недоліки.

Основні технології інтерактивних методів навчання.

Інтерактивні методи включають велику кількість новітніх ідей у проведенні тематичних занять. Ці заняття можуть включати в себе кілька особистісно зорієнтованих підходів для фронтального та групового втілення.

Інтерактивні методи навчання пройшли багаторічну апробацію у навчальних закладах багатьох країн світу, деякі з них застосовуються й у вітчизняній педагогіці.

Які основні характеристики „інтерактиву”?

Слід визнати, що інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації тієї чи іншої діяльності. Вона має досить конкретні та прогнозовані цілі роботи. Одна з таких цілей полягає у створенні комфортних умов навчання, таких, за яких педагог відчуває свою успішність, свою інтелектуальну спроможність, що робить продуктивним і ефективним весь процес навчання. У чому полягає суть інтерактивного навчання? Процес взаємодії організований таким чином, що практично всі учасники виявляються

втягнутими в процес пізнання, обговорення. Вони мають можливість розуміти й рефлексувати з приводу того, що вони знають, розуміють, про що думають. Спільна діяльність у даному процесі означає, що кожен учасник вносить свій особливий індивідуальний внесок, має можливість обмінятися знаннями, власними ідеями, способами діяльності, почути іншу думку колег. До того ж, відбувається цей процес в атмосфері доброзичливості та взаємної підтримки, що дає можливість отримати не тільки нові знання з обговорюваної проблеми, але й розвиває саму педагогічну діяльність і переводить її на більш високі форми кооперації й співробітництва. Працюючи з педагогами, слід знати, що інтерактивна діяльність передбачає організацію і розвиток діалогового спілкування, яка веде до взаємодії, взаєморозуміння, до спільного вирішення та прийняття найбільш загальних, але значущих для кожного учасника завдань. При інтерактивному навчанні виключається домінування як одного виступаючого, так і однієї думки. У ході діалогового спілкування у педагогів формується вміння критично мислити, міркувати, вирішувати суперечливі проблеми на основі аналізу почутої інформації й обставин. Педагоги навчаються зважувати альтернативні погляди, приймати продумані рішення, правильно висловлювати свої думки, брати участь у дискусіях, професійно спілкуватися з колегами. Приємно те, що за такої організації роботи педагог не тільки висловлює свою думку, погляд, дає оцінку, а й, почувши доказові аргументи колег, відмовляється від своєї точки зору або суттєво змінює її. У педагогів формується повага до чужої думки, вміння вислуховувати іншого, робити обґрунтовані висновки.

Мета застосування інтерактивних методів полягає не тільки в спонуканні педагогів до активної роботи, а й ініціюванні їх творчості, розвитку комунікативних навичок тощо. Інтерактивні методи навчання сприяють підвищенню компетентності педагогів – „дошкільників”, вивченню, апробації та активному використанню сучасних освітніх технологій, формують прагнення до самоосвіти, саморозвитку, допомагають усім учасникам педагогічної взаємодії усвідомлювати свої професійні можливості й свою професійну цінність.

Інтерактивне навчання дозволяє розв'язати одразу декілька завдань: розвиває комунікативні вміння й навички, допомагає встановленню емоційних контактів між учасниками процесу, забезпечує виховне завдання, оскільки змушує працювати в команді, прислухатися до думки кожного. Використання інтерактиву знімає нервові напруження, дає можливість змінювати форми діяльності, переключаючи увагу на основні питання.

Структурна побудова занять на основі інтерактивних методик змінює саму суть навчального процесу, занурюючи його в спілкування, де ролі вчителя й слухача врівноважені: обидва працюють для того, щоб навчитися, ділитися своїми знаннями, досягненнями свого життєвого досвіду. Важливим тут є не те, як багато педагоги знають, а як вони дізналися і що робитимуть зі своїми знаннями.

У результаті організації навчальної діяльності із застосуванням інтерактивних технологій у педагогів розвиваються й ускладнюються психічні процеси: сприйняття, пам'ять, увага, уява тощо, виявляються такі мислительні операції, як аналіз і синтез, абстракція й узагальнення, формується воля й характер тощо. При використанні різноманітних видів творчої діяльності у педагогів розвиваються пізнавальні здібності та проявляється інтерес до роботи з вихованцями.

Список використаної літератури

1. Цапко Л.Т. Інтерактивні форми методичної роботи з педагогами в дошкільних навчальних закладах / Л. Т. Цапко –Х., 2008. – С. 50.

2. Калуська Л. Науково – методична робота в дошкільному навчальному закладі / Л. Калуська, М. Отрощенко, І. Вірстюк. – К.: „Шкільний світ”, 2011. – С.135-169.
3. Пометун О. Інтерактивні технології навчання теорія і практика / Пометун О. Пироженко Л. – К., 2002. – С. 136.

Шишилова Оксана Дмитрівна
(ДНЗ № 56 м. Житомира)

СПІВПРАЦЯ БАТЬКІВ У ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ СТАРШИХ ГРУП

Робота з батьками з екологічного виховання дошкільників є однією із важливих складових роботи дитячого дошкільного закладу. Тільки опираючись на сім'ю, тільки спільними зусиллями ми можемо вирішити основне наше завдання — виховати людину з великої літери, людину екологічно грамотну, котра буде жити в ХХІ столітті.

Кожен із тих, хто чинив та чинить шкоду природі, колись був дитиною. Ось чому так важливо виховувати екологічну культуру дітей, починаючи з раннього віку. Наше завдання — розкрити батькам необхідність виховання у дітей екологічної культури.

Екологічна культура — це знання, практичні навички, естетичні переживання — емоційне ставлення і практичні дії, поведінка дітей (співпереживання, співчуття, інтерес та бажання надати допомогу природі, вміння милуватися її красою). У роботі з батьками з екологічного виховання необхідно використовувати як традиційні форми (батьківські збори, консультації, бесіди та ін.), так і нетрадиційні (ділові ігри, бюро педагогічних послуг, круглий стіл та ін.). Перш ніж розпочинати роботу, слід зрозуміти, з ким має відбуватися співпраця (освітній рівень батьків, психологічний стан сім'ї, її мікроклімат).

Отож, важливо проводити роботу диференційовано, об'єднавши батьків у підгрупи.

Необхідність індивідуального підходу визначається наступним. Традиційні форми роботи розраховані на велику кількість людей, не завжди досягають мети, яку ми собі ставимо. Вибираючи форми спілкування з батьками слід пам'ятати: нам слід відмовитись від настанов, потрібно залучати батьків до вирішення важливих питань, знаходження спільних правильних відповідей.

Для формування екологічної культури потрібно дати дітям елементарні наукові знання про природу, підтримувати інтерес до пізнання оточуючого, навчити бачити в буденному прекрасне, в звичайному — незвичне, викликати естетичні переживання, співпереживання живим істотам. Одним словом, ми повинні закладати у свідомості дітей відчуття оточуючого світу як домівки.

Важливо організовувати спостереження-милування: першої квіточки, яка з'явилася навесні, яскравого сонечка, яке лагідно світить у небі тощо; діти не просто милуються об'єктами природи, але пильно вглядаючись, помічають щось незвичне, порівнюють, насолоджуються красою побаченого.

Батькам можна запропонувати серію спостережень у природі й спеціальних занять типу: прислухатись до голосів птахів, помилуватися фарбами заходу... І якщо подібне пропонувати дітям і батькам регулярно, то вони навчатися слухати музику лугів і полів, милуватися травами, комахами, птахами — одним словом, пильно вдивлятися в життя.

Відчуття природи є основою екологічної й естетичної свідомості людини. Для цього дітей потрібно не тільки навчати, але й учити тому, як поводити себе в природі. Можна запропонувати батькам разом з педагогами скласти правила поведінки в природі.

Наприклад:

- Лікарські рослини – це загальна власність, це наше багатство, котре потрібно бережно використовувати й оберігати. Збирати рослини потрібно грамотно, зі знанням справи. Не дозволяйте рвати дітям їх без потреби.
- Комахи запилюють рослини, створюють красу на нашому лузі, їх ловля – браконьєрство. Без метеликів, коників-стрибунців, бабок, джмелів і бджіл наш луг – не луг. Не ловіть метеликів, коників-стрибунців, бабок, джмелів і бджіл.

У повсякденному житті ми дуже часто звертаємося до прогнозу погоди, який найчастіше бачимо по телебаченню, але не часто задумуємося над тим, що діти самостійно можуть визначати стан погоди на вулиці. Є дуже цікава форма роботи з дітьми – «Маленький синоптик», у якій діти разом з батьками проводять спостереження за комахами, тваринами, птахами, рослинами.

Погоду підказують комахи

Бджоли сидять і голосно гудуть – незабаром буде дощ.

Мухи влітку голосно гудуть – перед дощем, перед вітряною погодою сидять нерухомо.

Коники увечері довго співають – завтра буде погожий день.

Метелики ховаються у сухому гіллі чи дуплах дерев – буде дощ.

Нічні метелики перед похолоданням чи дощем часто залітають в оселю.

Якщо на мурашнику мало мурашок — буде дощ.

Гедзі особливо злі перед дощем.

Цвіркун дуже сюрчить пізно ввечері — завтра буде ясний день, мовчить — дощ.

Погоду підказують тварини

Собака рие землю, качається по ній – на дощ, лежить згорнувшись у клубочок – на холод, витягся – на тепло.

Кішка згорнулася в клубочок – на холод, витягся – на тепло.

Кінь хропе — на негоду, фиркає – на тепло, трясє головою і закидає теж – на дощ, лягає на землю влітку - перед сирою погодою, взимку - перед снігом.

У овець перед дощем вовна зволожується.

Погоду підказують птахи

Ластівки літають високо – на гарну погоду, низько – на дощ.

Вивільга перед гарною погодою подає звуки, що нагадують мелодію флейти, а перед погіршенням погоди пронизливо кричить.

Горобці гуртуються у зграї на землі, млявішають – на дощ, жваві й цвірінькають під час негоди – буде ясно. Ховаються у кущі – на мороз чи заметіль.

Зозуля довго кує – буде тепла погода.

Журавлі низько і швидко летять – буде негода.

Галки збираються великими зграями і сильно кричать - на ясну погоду, взимку - на мороз.

Погоду підказують рослини

Конюшина перед негодою складає свої пелюстки і схиляє голівки суцвіть, а перед стійкою гарною погодою стебла випростує, листя, суцвіття підіймаються в гору.

Фіалка розкрила свою квітку – буде гарна погода.

Маргаритка схиляється дуже низько до землі – на негоду.

Проліски перед дощем складають листочки і трохи схиляються.

Біле латаття перед дощем або похолоданням не підіймається з води.

Троянди перед дощем не розкривають бутони.

Квіти суніці та полуниці перед негодою в'януть.

На листі верби перед дощем з'являються маленькі краплі води – верба „плаче”.

Осокір „плаче” за декілька годин до дощу.

Важливо з раннього дитинства виховувати у дітей почуття непримиренності з фактами безвідповідальної поведінки людей, наприклад, непогашеного вогнища, залишеного сміття. Їм доречно протиставити правильні практичні дії: прибирання сміття, розчищення джерел і т. д. Особливу увагу потрібно надавати викоріненню в деяких дітей прагнення мучити тварин, вбивати їх. З метою набуття досвіду поведінки в природному оточенні можна використати екологічні ситуації. (Багаття ще горить, але час вже йти додому. Що ж робити??? Води теж немає? ... тощо).

Залучаючи до природоохоронної діяльності дітей, дуже корисно проводити акції: «Збережемо первоцвіти», в якій діти чітко усвідомлять необхідність збереження перших рослин навесні та важливість рідкісних рослин, які занесені до Червоної книги. Організована акція: «Зробимо країну зеленішою» сприятиме тому, що діти разом з батьками висаджують навесні дерева, кущі біля своїх будинків, а в дитячому садочку в дружній співпраці з вихователями висадять квіти на клумбах. Адже добре всім відомо: посаджене своїми руками викликає у дітей позитивні емоції та залишає слід у душах дітей на все життя.

Організовані подорожі – екскурсії «Екологічною стежинкою», в яких діти ведуть активне спостереження за деревами та залучаються до лікування «хворих» дерев (замазування глиною надрізи на корі) виховуватиме турботливе ставлення до живої природи. Організована екологічна вікторина для дітей і батьків «Як нам треба всім чинити, щоб з природою дружити» сприятиме систематизації та закріпленню екологічних знань. Після проведеної вікторини можна запропонувати дітям разом з батьками виготовити плакат «Збережемо природу».

Показником ефективності екологічної освіченості й вихованості, як відомо є не тільки знання і поведінка дитини в природі, але й участь у покращенні природного оточення своєї місцевості. У цьому велика роль дорослого, який своїм ставленням до природи, своєю поведінкою здійснює істотний вплив на особистість дитини. Ефективною формою роботи з батьками є, наприклад, круглий стіл «Виховання доброти до природи». Розпочати можна з прослуховування магнітофонного запису розповідей дітей про своїх вихованців — тварин. Для батьків, діти яких виявляють жорстокість до тварин, мета бесіди — не зашкодити. Для батьків, діти яких виявляють байдужість, мета — зацікавити. Тому для кожної підгрупи батьків доречно організувати окрему бесіду. Питання бесіди можуть бути такими:

1. Чи є у вас вдома птахи, риби, рослини?
2. Як ставиться дитина до них у сім'ї, на вулиці?
3. Чи виявляє співчуття, співпереживання?
4. Як ви самі ставитеся до тварин?
5. Які види спільної діяльності у спілкуванні з природою практикуються у їх дітей і вас вдома?

Запитання до батьків, чиї діти байдужі до тварин:

Чи є у вас вдома тварини, рослини ?

Чи виявляє дитина до них інтерес?

Чи є бажання у дитини доглядати за ними? Чи виявляє вона самостійність у догляді за ними?

Чи замислювалися ви над тим, як привернути увагу дитини, викликати інтерес до природи? Що б ви запропонували для підтримки інтересу до природи?

5. Як вважаєте, чи впливає ваша поведінка на формування ставлення дитини до природи в дитини ?

Такого роду співпраця з батьками дозволить актуалізувати проблему екологічного виховання їх дітей і сприятиме підвищенню рівня екологічної вихованості і дітей і батьків.

Шкорбот Наталія Георгіївна,
практичний психолог
(Новоборівський Центр розвитку дитини „Казка”)

ІННОВАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Сучасний рівень розвитку суспільства ставить високі вимоги до підготовки педагогів, їх особистісних і ділових якостей та впровадження державних стандартів дошкільної освіти. Це вимагає істотного підвищення професіоналізму, володіння сучасними технологіями та методами роботи з дітьми, озброєння психологічними знаннями, вміннями та навичками, спрямованості педагога до здійснення інноваційної професійної діяльності.

Інноваціями в діяльності дошкільних закладів вважається системне експериментальне використання новітніх технологій, завдяки чому підвищується ефективність роботи керівників і колективу.

Як доводять психологічні дослідження, будь-якому нововведенню чиниться певний опір – „ідейний” і підсвідомий. Існує орієнтовна модель поведінки людини, яка опиняється перед необхідністю змін, інновацій (дається за К. Ушаковим).

1.Заперечення. На цьому етапі реакцією педагога на нововведення є запитання : „Навіщо це робити?” Педагог міркує, орієнтуючись на минуле, й робить спроби чинити за старими зразками.

2.Опір. Цей етап змін може супроводжуватися роздратуванням педагогів, навіть депресією, знижується рівень самооцінки. Етап завершується, коли педагоги розуміють, що з нововведеннями доведеться змиритися, вони все одно будуть впроваджені.

3.Дослідження. Цей етап змін пов'язаний із появою в педагогів власних ідей. Потрібно визначити найближчі цілі, використовувати так звані „мозкові штурми”, піднімати динаміку процесу всіма доступними способами.

4.Залучення. Для цього етапу характерним є створення груп-команд, уточнення цілей спільної діяльності, їх координація, виникнення нових ритуалів. Потрібно залучати якомога більше педагогів до спільного визначення подальших цілей, на підтримку нововведень.

5.Традиціоналізація. Це останній етап: зміни в діяльності ДНЗ входять у повсякденне життя педагогів.

Дослідницький елемент був і завжди залишиться у діяльності педагога. У сучасних умовах педагог повинен бути готовим зійти з консервативної колії, бо як неможливо відкрити старим ключем сучасний замок, так і педагогові зі старими поглядами неможливо відчинити двері у майбутнє.

Пропоную зразок психологічного тренінгу на тему: „Інновації в діяльності педагога в дошкільному закладі”.

Мета:

- розвиток педагогічної рефлексії, розширення досвіду щодо питання інновацій у діяльності педагога в дошкільному закладі і вплив інноваційної діяльності на навчально-виховний процес;
- усвідомлення вимог сьогодення до педагога;
- розвиток співробітництва, взаємної підтримки, інтеграції й усвідомленості професійної діяльності педагогів.

Завдання:

- вербалізація, візуалізація інновацій як потреби сьогодення у діяльності педагогів;
- усвідомлення потреби в якісних позитивних змінах у навчально-виховному процесі.

Хід тренінгу:

Розподіл учасників на творчі групи

На вході у кімнату кожен з учасників отримує кольорову повітряну кульку (3 кольори – червоний, зелений, синій), після чого розсаджуються, поділившись на творчі групи.

Вправа очікування.

На кульках учасники пишуть будь-яку літеру маркером, а потім їм пропонується з цієї букви почати речення про те, чого вони очікують від тренінгу.

Вправа „Намалюй слово”.

Коли ми вимовляємо якесь слово, то уявляємо його. А як ви уявляєте слово „інновація” ?.

Учасники малюють, а потім пояснюють значення малюнка.

Вправа „Асоціації”.

Учасникам пропонується дати свої асоціації на кожную букву зі слова „Інновація”. Висловлювання записуються поряд з буквою.

Висновок: визначення основних рис, необхідних педагогу для здійснення інноваційної діяльності.

Вправа „Добре-погано”.

Учасникам пропонується, працюючи у своїй групі, визначити переваги та недоліки інновацій (процес інновацій очима дітей, процес інновацій очима вихователів, процес інновацій очима адміністрації).

Модель педагога, схильного до інноваційної діяльності.

Психолог. Однією з важливих рис, умов успішної діяльності педагога як професіонала є готовність до інноваційної діяльності. Джерела готовності до інноваційної діяльності охоплюють проблематику особистісного розвитку, професійної спрямованості, професійної освіти, виховання і самовиховання, професійного самовираження.

Учасникам необхідно скласти модель педагога, схильного до інноваційної діяльності:

- 1 група – модель вихователя, схильного до інноваційної діяльності;
- 2 група – модель керівника, схильного до інноваційної діяльності;
- 3 група – модель спеціаліста або керівника гуртка, схильного до інноваційної діяльності.

Висновок: визначення загальних рис учасника навчально –виховного процесу, схильного до інноваційної діяльності.

Психолог. На основі вказаних рис вирізняють рівні сформованості готовності до інноваційної педагогічної діяльності: творчий, пошуковий, репродуктивний та інтуїтивний.

Кожна група отримує один із рівнів та визначається, в якій послідовності цей рівень стоїть щодо інших.

Коментар психолога

Інтуїтивний – педагог на інтуїтивному рівні розуміє, що для покращення його діяльності необхідно використовувати інноваційні заходи, але нічого не робить. Педагогічна рефлексія в таких педагогів не сформована.

Репродуктивний – педагоги, які належать до цієї категорії, добре обізнані з теоретичними засадами, змістом. Проте використання інновацій у їхній педагогічній практиці є несистематичними, ситуативними. Педагогічна рефлексія в таких педагогів сформована недостатньо.

Пошуковий – педагоги цієї групи намагаються працювати по-новому, охоче ідуть на експеримент, не приховують ні своїх успіхів, ні помилок, відкриті для публічного обговорення, осмислення педагогічних інновацій.

Творчий – педагоги цього рівня реалізують творчий потенціал в інноваційному процесі; оволодівають новими технологіями, створюють власні.

Робота в групах. Створення схем-моделей і захист їх одним із учасників групи „Яким має бути сучасний вихователь?”.

Підсумок тренінгу. Управління інноваційними процесами в сучасному ДНЗ насамперед має бути спрямоване на стимулювання педагогів та мотивацію їх на реалізацію ефективних перетворень. З-поміж особистісних якостей педагога, що сприяють успішній дослідницькій діяльності, особливе значення мають самостійність, ініціативність, працелюбність, готовність до інтелектуального ризику, цілеспрямованість, наполегливість.

Список використаної літератури

1. Актуальні проблеми психології. Том IV: Психологічні основи розвитку особистісного потенціалу дитини в сучасному суспільстві: зб. наук. статей / за заг. ред. проф. С.Д. Максименка та канд. психол. наук С.О. Ладивір. – К.: С. 275-289.

Щинова Тетяна Володимирівна,
вихователь-методист
(ДНЗ №8 м.Коростеня)

ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ПЕДАГОГІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРИЙОМІВ ЕЙДЕТИКИ

Одне з головних завдань сучасної системи дошкільної освіти – підвищення якості освітньо-виховної роботи, створення умов для творчої самореалізації особистості кожної дитини. Підвищення якості дошкільної освіти знаходиться в прямій залежності від кадрів. До роботи дошкільних закладів сьо-годні пред'являються все більш високі вимоги. Ці вимоги переломлюються в систему завдань, що стоять перед педагогами дошкільних закладів, так як рівень і характер досягнень дитини залежать, насамперед, від професійної компетентності вихователя, його вміння працювати над собою, постійно вдосконалюватися професійно.

У нашому дошкільному закладі продумана система всебічної методичної роботи з удосконалення майстерності вихователів. Вона спрямована на професійне адаптування,

становлення, розвиток і саморозвиток вихователів. Система методичної роботи дитячого садка включає різні види діяльності, орієнтовані на усвідомлення, апробацію та творчу інтерпретацію інноваційних програм і технологій.

Хто з педагогів не хоче володіти інструментами швидкого і ефективного запам'ятовування інформації? Кому не треба розвивати швидкість і гнучкість мислення? Кому не потрібні нові, оригінальні ідеї? Хто не хоче розкрити свої творчі здібності або примножити вже наявні? Все це можна вирішити за допомогою ейдетики.

Свою роботу з впровадження ейдетичних методів та прийомів я розпочала з самоосвіти. Спочатку визначила основні етапи процесу сприйняття інновації:

I. Етап ознайомлення з інновацією

„Про інновацію чула, але сама ще не готова до отримання додаткової інформації”.

II. Етап появи зацікавленості

Виявила зацікавленість до інновації, почала шукати додаткову інформацію про неї. Опрацювала літературу:

1. Корсаков И. А., Корсакова Н. Н. Школа „эйдетики”. Хорошая память на каждый день. – Д.: ЧИКФ „ТББ”, 1998.
2. Матюгин И. Ю., Жемаева Е. Л., Чакаберня Е. И., Рыбникова И. К. Школа „эйдетики”. Магия памяти. – Д.: „Сталкер”, 1998.

III. Етап оцінки

Подумки приміряла інновацію до наявної ситуації, потім вирішила, чи потрібно апробувати її. Почала шукати спеціалізовану інформацію – поради, консультації про інновацію.

IV. Етап апробації

Визначила важливість і вагу інновації, ефективніші методи використання інновації в практичній діяльності.

V. Етап кінцевого сприйняття

Прийняла заключне рішення про сприйняття інновації й продовження її застосування в майбутньому в своїй роботі.

Так що ж таке *ейдетика*? Опрацювавши ряд літератури, з'ясувала, що явище ейдетизму пов'язане з таким феноменом людського мозку, як уміння „бачити” предмет, що вже безпосередньо не сприймається. „Ейдос” у перекладі з грецького означає „образ”. Ейдетик не згадує, а ніби продовжує бачити, чути, відчувати те, чого вже біля нього немає. Учені довели, що образне мислення закладене в дитині від природи і притаманне їй завжди. Здатність мислити образами була властива людині завжди. З розвитком цивілізації ми звикли запам'ятовувати абстрактний символ у вигляді цифри або слова. Розвиток науки і техніки віднімає й у дітей настільки природну їм здатність до образного мислення. У наші дні відсоток дітей-ейдетів наближається до нуля. Казки, що вимагають уяви, замінили комп'ютерні ігри. Традиційна система навчання заснована на механічному запам'ятовуванні, при цьому дитина позбавлена можливості фантазувати. А образне мислення розвиває не тільки творчі здібності, але й концентрацію, пам'ять, сприяє гармонійному розвитку малюка. Дорослим же ейдетика потрібна для поліпшення своїх навичок як фахівця, незалежно від сфери діяльності.

Тож наступним кроком була організація просвітницької роботи з педагогами. З цією метою було проведено ряд консультацій („Що таке *ейдетика*?”, „Ейдетика і формування правильної звуковимови”, „Ейдетика та зима”, „Вивчаємо тварин з ейдетикою”) та семінарів-практикумів („Розвиток асоціативно-образного мислення”, „Піктограми – це чудово”), інтерактивний тренінг „Розвиваємо інтелект за допомогою

прийомів ейдетики”. Педагоги активно брали участь у запропонованих вправах. Панувала атмосфера креативної роботи у парах (групах), співтворчості, радості від виявлення у себе великих можливостей запам’ятовувати та відтворювати значний об’єм інформації. Усі педагоги з подивом виявили, що їх мозок не такий уже і захаращений та неповороткий, як здається у певному віці.

Практичним свідченням успішного використання елементів ейдетики стала ділова гра „Гарна пам’ять на кожний день”.

Безпосередньо роботу з дітьми з упровадження ейдетичних прийомів розпочали з виготовлення необхідного дидактичного матеріалу: піктограм, друдлів, тактильних табличок, серій предметних картинок. Діти з радістю, задоволенням і азартом працювали над цікавими задачами, вправлялися в розвитку уваги, пам’яті, творчості, уяви. Уся робота з дітьми велася на основі:

- вільних асоціацій, пов’язаних з предметними образами;
- кольорних асоціацій;
- асоціацій, пов’язаних з геометричними формами;
- тактильних асоціацій;
- предметних асоціацій;
- асоціацій, викликаних друдлами;
- звукових асоціацій;
- смакових асоціацій;
- нюхових асоціацій.

Розвивальні ігри навчали дітей: виділяти протилежні властивості, шукати аналогії, асоціювати поняття; генерувати ідеї, комбінувати.

Досвід проведення подібних методичних заходів свідчить, що вони сприяють активізації методичної роботи у навчальному закладі, розвитку самоосвіти педагогів. Після опанування прийомів ейдетики частина педагогів стала мислити позитивно і простіше дивитися на деякі речі. Стали почуватися впевненіше. Але найголовнішим результатом є те, що після практичних занять у наших педагогів з’явилися нові навички розвитку образної пам’яті й мислення. І ці вміння вони передають дітям, у яких значно покращується рівень навчання, діти відчують упевненість у своїх силах. Сприйняття світу й оточуючих у малюків стало більш позитивним. Поліпилися взаємини дітей з оточуючими. Вони можуть запам’ятовувати величезні обсяги інформації, з легкістю орієнтуватися в ній, знаходити нестандартні рішення, генерувати ідеї, любити життя, із захопленням ставитися до процесу пізнання, бути відкритим світові і впевненим у собі.

Яндюк Тетяна Анатоліївна,
вихователь (ДНЗ № 5 м. Коростеня)

ВИХОВАННЯ КАЗКОЮ

*„Казка – це, образно кажучи, свіжий вітер,
що роздмухує вогник дитячої думки і мови”.*

В.О.Сухомлинський

Казка... Це незмінний супутник дитинства. Перед нами, педагогами, часто постає питання: „Чому так незмінно крізь віки людина передає і таємниче потребує казку ? ”.

Значення дитячих казок у розвитку дітей багатогранне: від розвитку фантазії до розвитку правильного мовлення. Казка – це свого роду школа життя, яку проходять у

дитинстві. Казка, на думку видатного педагога Софії Русової, „більше має доброго впливу на дитину, аніж цілі купи книжок, що дають багато розумові та мало серцю”.

Чомусь у деяких з нас слово „виховання” асоціюється виключно з моральними заборонами: туди не ходи, цього не роби, так чинити не можна. От тільки ефект від такого виховання низький. Чому б не спробувати більш ненав’язливий метод виховання – виховання казкою?

Виховання казкою – один із найдавніших методів виховання дітей, через казки наші предки передавали підростаючому поколінню моральні норми, традиції і звичаї, свій життєвий досвід і ставлення до світу. Герої казок були і є прикладом для дитини: на їхньому досвіді вона навчається того, як потрібно або не можна чинити. Такий приклад більш зрозумілий дитині, ніж категоричне батьківське «Не можна!»

У кожного з нас з дитинства були і залишаються улюблені персонажі: в одних це була добра Білосніжка, в інших – відважний Хлопчик-мізинчик. І для більшості дітей момент зіткнення з казкою – це чудовий, чарівний, далекий від реальності світ. Звичайно, кожен сприймає його по-своєму, вибираючи своїх героїв. Діти до певного віку не можуть відрізнити вигадку від реальності, й це ще більше розбурхує їх уяву. Уособлюючи себе з головними героями, вони борються за добро і справедливість. А завдяки негативним героям навчаються відрізняти погані вчинки від добрих, добро від зла. За допомогою казки дитина розуміє, що потрібно працювати, щоб заслужити похвалу і визнання. Уперше про дружбу малюки так само дізнаються з казок. Вони розуміють, що без друзів їм буде сумно і що друзі першими прийдуть на допомогу. Читання казок навчить дітей поважати старших, дбайливо ставитися до книг, природи, оточуючого середовища. Благородство героїв допомагає зрозуміти дітям, як важливо тримати своє слово і виконувати обіцянки. Дитячі казки розширюють словниковий запас малюка, допомагають правильно будувати діалог, розвивають зв’язну логічну мову, яка стає емоційною, красивою, образною. Казка подає дітям загальнолюдські цінності, високу мораль не у вигляді сухих і нудних повчань і наказів, а зрозумілою для дітей мовою. У казках завжди перемагає добро – це дуже важливо у вихованні дітей на казках.

Маючи певний досвід роботи з дітьми, можу з упевненістю сказати: щоб виховання казкою було ефективним, недостатньо просто розповісти дитині першу-ліпшу казку. Казку потрібно підбирати залежно від віку дитини, особливостей її характеру. Для читання або розповідання казок важливо вибрати «правильний час», коли дитина буде спокійною і в доброму гуморі, коли у дитини є бажання слухати казку, бо тільки тоді вона сприймається і буде корисною. Можна робити це перед сном, коли є час обговорити казку. Читати потрібно із задоволенням і не відволікатися. Це принесе більше користі й позитивних емоцій.

Чим молодша дитина, тим простішим повинен бути сюжет казки. Дворічній дитині, яка нещодавно навчилася утримувати в пам’яті власні дії з предметами і сприймати нескладні дії казкових персонажів, оповідки про чарівників і чаклунів будуть незрозумілими. Натомість, казки про тварин їм точно подобаються. Малюк з великим захопленням імітує звуки казкових персонажів і намагається відтворити їхні дії. Дають позитивні результати давно відомі дитячі казки, на яких виросло не одне покоління дітей: „Колобок”, „Курочка ряба”, „Ріпка”, „Сорока-білобока”, „Рукавичка”, „Котик і Півник” та інші.

У три роки в лексиці дитини з’являється слово „Я”; вона починає усвідомлювати себе як особистість, ототожнює себе з головним героєм казки. При підборі казки для читання намагаюсь врахувати, щоб головний герой казки був прикладом для наслідування.

Для виховання дитини 3-5 років підбираю казки, в яких чітко видно, хто хороший, а хто поганий. У дитини в цьому віці розвивається уява і вона починає фантазувати, тому можна розповідати чарівні казки. Проте саме здатність до фантазії інколи вселяє в неї дитячий страх перед певними персонажами, такими як Баба-Яга, Кощей-Безсмертний, Карабас-Барабас, розбійники тощо. Тому батькам не рекомендую залякувати своїх дітей бабаями, вовками й іншими негативними казковими героями, щоб не спричинити виникнення психологічних проблем у майбутньому.

У п'ять-сім років діти вже можуть сприймати будь-які казки. Казкова розповідь повинна бути цікавою, розвивати уяву, пам'ять, мислення, високоморальні якості. Із п'яти років дитина повинна переказувати сюжет, визначати головну суть прочитаного. У цьому віці виховання казкою допомагає дитині зрозуміти, що в світі немає абсолютно поганих і абсолютно хороших людей: позитивні герої можуть помилятися, а негативні – здійснювати добрі вчинки. Хороший прийом – придумати разом з дитиною початок або кінець казки, а потім і цілу казку, в якій він буде головним героєм: і фантазія розвивається, і виховний ефект присутній.

Підводячи підсумки про безцінне значення казок для всебічного розвитку дітей, не можу не згадати чудові слова італійського казкаря Джонні Радарі, який сказав: „Казка – це ключ до всіх гіпотез; вона вказує нам нові шляхи, які допомагають нам зрозуміти дійсність”. І саме тому, можна сміливо стверджувати, що дитина, яка позбавлена можливості слухати казки – це нещасна і сумна дитина. І зараз нескінченно шкода, що дуже багатьом дітям, а з цим я зіткнулася в своїй практиці, батьки не читають казки.

Саме тому, я з року в рік пропоную батькам взяти участь у конкурсі „Розумні книжки – розумній дівчорі”. Спочатку батьки поставилися до моєї пропозиції без особливого ентузіазму та зацікавленості, можна сказати, навіть скептично. Але в процесі придумування, виготовлення та оформлення дитячих книжечок-саморобок вони відкрили для себе багато нового і цікавого в своїх дітях. Саме в процесі такої співпраці з дітьми, коли батьки стали проводити більше часу з дітьми, вони за допомогою казки дізналися про дитячі мрії, бажання, прагнення, переживання, а також про значення морального впливу оточення, в якому живе дитина, людей, яких вона любить, у вихованні своїх дітей.

Казку я використовую як метод педагогічного впливу в формі драматизації, інсценізації; під час проведення занять, на прогулянці та протягом дня з розвивальною, навчальною та виховною метою. Я намагаюся доброту, справедливість та правдивість героїв казки представити дитині не як рису, яка варта тільки похвали та нагород, а як щось природне, настільки притаманне кожному, що не потребує особливої уваги з боку оточення. Я стараюся не робити поспішних висновків щодо дитячих учинків і не звинувачувати дітей у злих намірах, адже дитина і сама не підозрює себе здатною на зло, а ми, дорослі, своїми зауваженнями та звинуваченнями дуже часто навіюємо їй здатність на такий учинок. Саме під час придумування казок я разом з батьками стараюся дати дитині пораду і побажання краще обмірковувати свої дії, вчинки.

У групі я разом з дітьми оформила куточок казки, який постійно поповнюють батьки книжечками – саморобками, виготовленими разом з дітьми. Тут вихователь виступає в ролі консультанта та партнера, а батьки й діти стають одnodумцями, вчаться розуміти одне одного, довіряти, набувають досвіду міжособистісних стосунків. Така форма співпраці з батьками дала хороші результати: помітно поліпшилися стосунки як між батьками й педагогами, так між батьками й дітьми.

У контексті такої співпраці, я виготовила пам'ятку для батьків, головна мета якої – це побажання батькам зрозуміти свою дитину, почути її бажання, мрії, відчувати стан її душі.

Шановні батьки! Навіть коли дитина навчилася самостійно читати – не позбавляйте її одразу священного ритуалу вечірньої казки. Адже сімейне читання казок сприяє зближенню малюка і дорослого. Кожній матусі чи татусеві буде приємно усвідомлювати, що все важливе, мудре, вічне, про що розповідають казки, малюк почув саме з ваших уст.

Казковий сон Маринки

У Коростенському районі
Є садочок „Світлячок”.
І виховують у ньому
Найрозумніших діток.

Вихователі на місці,
І порядок хоч куди,
Щоб погратися із дітьми,
Тут зібралися усі.

Діти голосно співають,
І таночок вже ведуть,
А прийшла пора обідня –
Хочуть казочку почуть.

Пообідали, лягли,
Вихователі прийшли,
І усі маленькі дітки
З казкою у сон пішли.

Казочки у нас чудові,
Вчать робити добро з любов'ю.
От і дівчинці Маринці
Сниться сон про рукавиці:

„Люта на дворі зима,
А в Маринки рукавиць нема.
Прийхала бабуся із столиці,
Щоб зв'язати Маринці рукавиці.

Маринка знає – це добро,
Бо буде вже рукам тепло.
І у садочку № 5
Бабусь всіх будуть шанувать...”

Яценко Надія Миколаївна,
вихователь групи продовженого дня
(ДНЗ № 39 м. Житомира)

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ДІТЬМИ „ГРУПИ РИЗИКУ”

Загострення соціально-економічної ситуації в країні, різке погіршення екологічної ситуації в цілому і безліч інших чинників привели наше суспільство до збільшення зростання числа дітей „групи ризику”. Велика частина з них має такі особливості фізичного, психічного, соціального розвитку, до яких, як правило, відносять проблеми із здоров’ям, труднощі у вихованні й навчанні, обмеження можливостей фізичного розвитку. Тому найважливішим пріоритетом сучасної державної політики відносно дітей з особливостями в розвитку вважається забезпечення гарантії їх прав на виживання, розвиток і захист.

Педагогічний підхід визначений Законом України „Про освіту” і Конвенцією ООН про права дитини, відповідно до яких система освіти повинна бути адаптована до можливостей учня, а створені умови для дітей „групи ризику”, повинні відповідати його потребам, можливостям і бажанням батьків.

Різні аспекти досвіду виховання дітей „групи ризику” в умовах установ додаткової освіти досліджували А. І. Бороздін, І. У. Карпенкова, О. П. Качмашева, А. П. Коновалова, І. Н. Половодова, Г. Е. Руденко, Я. І. Руденко та інші.

Дітей з особливостями розвитку необхідно розглядати як індивідуальність, що має більше неповторних якостей, що впливають на їх розвиток і вимагають створення спеціальних педагогічних умов для виховання [1].

Розробка індивідуальної програми реабілітації дитини з обмеженими функціональними можливостями має такі етапи: проведення реабілітаційно-експертної діагностики; оцінка реабілітаційного потенціалу, який містить власний потенціал сім’ї, котра виховує дитину; реабілітаційний прогноз; визначення адекватних заходів, технічних засобів та послуг, які дають змогу дитині відновити порушені чи компенсувати втрачені здібності до виконання побутової, пізнавальної діяльності, рухової активності з врахуванням вікових особливостей дитини. Третя специфічна закономірність соціально-педагогічної реабілітації дитини з обмеженими функціональними можливостями полягає в об’єднанні зусиль сукупного потенціалу соціуму для найбільш повного задоволення потреб сім’ї дитини з проблемами здоров’я і розвитку [2].

Умови, відповідні можливостям дітей «групи ризику» з особливостями фізичного і розумового розвитку, в нашій країні відвіку створюються в рамках системи спеціальної освіти, де не завжди враховуються потреби дітей і бажання батьків. Загальновідомим фактом є те, що ці діти живуть в більшості своїй достатньо ізольовано від суспільства, спілкуючись з вузьким довшола дітей з подібними особливостями здоров’я, сім’єю і педагогами, що працюють з ними в спеціалізованих навчальних закладах [3].

Одним із напрямків додаткової освіти є художньо-прикладна творчість, у якому образотворче мистецтво відіграє важливу роль. Щодо молодших школярів „групи ризику” образотворча діяльність дозволить формувати фундамент духовно-морального розвитку особистості дитини, залучати її до загальнолюдських цінностей, розвивати пізнавальну, емоційну, предметно-практичну та інші сфери індивідуальності за умови застосування принципів гуманістичної спрямованості виховання, комплексності виховання та соціокультурної орієнтованості в рамках інтегративного підходу.

Дослідження образотворчої діяльності дітей з особливостями у розвитку ведуться зазвичай в умовах спеціальних (корекційних) освітніх установ. Серед різних проблем виховання дітей з особливостями розвитку можна виділити дві: по-перше, проблема власне навчання, сприйняття знань і набуття навичок і вмінь, по-друге, проблема розвитку та можливості дозрівання особистості дитини. Останньою проблемою в сучасних умовах спеціальних освітніх установ, в основному, великої уваги не приділяється [3].

Індивідуальний підхід до образотворчої діяльності молодших школярів з особливостями у розвитку реалізуються в рамках індивідуальних освітніх маршрутів дозволяють визначати специфіку змісту та методики соціального виховання для кожної дитини „групи ризику”, забезпечити якість результатів мистецької освіти та набуття творчого соціального досвіду [5].

Наукові дослідження можливостей образотворчої діяльності особливих дітей доводять той факт, що у освітньо-виховному процесі образотворча творчість є потужним педагогічним засобом. Проте використовується цей засіб щодо дітей „групи ризику”, на наш погляд, однобоко – тільки в процесі корекційно-розвиваючої діяльності.

На наш погляд, проблема розвитку індивідуальності й соціального дозрівання особистості молодшого школяра „групи ризику” може успішно вирішуватися в умовах установ додаткової освіти засобами образотворчого мистецтва. Проте виховні та корекційно-розвиваючі можливості образотворчої діяльності особливих дітей в умовах додаткової освіти майже не досліджені.

Список використаної літератури

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский – М., 1991. – 93 с.
2. Искусство как фактор интеллектуально-творческого развития школьников: сб. науч. трудов АПН СССР НИИ общей педагогики / под.ред. Ю. У. Фохта, К. К. Чухман. – М., 1980. – 122 с.
3. Програми з методичними рекомендаціями для 5–10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату / за ред. Л.О.Ханзерук, Л.С.Торба, Н.П.Годованюк, Т.М.Убийконь та ін.– К., 2010. – С. 77–136.
4. Руденко Г. Е. Воспитание добротой (Опыт работы первичного отделения реабилитации детей с ОВЗ Дворца детского творчества) / Г. Е. Руденко // Внешкольник. Воспитание и дополнительное образование детей и молодёжи. – 2003. – №9. – С. 21-22.
5. Юрків Я. І. Специфічні потреби дітей з розумовою обмеженістю / Я. І. Юрків // Соціальна педагогіка: теорія і практика – 2006. – №3. – С. 38–43.

РОЗДІЛ II

ЗМІСТОВО-МЕТОДИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЖИТОМИРСЬКОЇ

Арцабка Світлана Миколаївна,
вчитель початкових класів, старший вчитель,
(Житомирська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 30)

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У повсякденному житті ми залежимо від багатьох речей, які, в свою чергу, існують завдяки енергії; вона служить фундаментом як для усієї нашої економічної діяльності, так і для нашого дозвілля. Завдяки енергії працюють транспорт, комп'ютер і телевізор, освітлюються та опалюються приміщення. Джерел енергії на Землі багато – сила води і вітру, енергія Сонця. Але основними постачальниками енергії є газ, нафта, вугілля і торф. Завдяки їм задовольняється $\frac{3}{4}$ усіх потреб людства в електроенергії. Споживання енергії збільшується дуже швидко. За останні два роки воно зросло у 100 разів. Проте нафта, природні гази й вугілля є невідновними ресурсами. Учені попереджають, що запасів природного газу вистачить людству на 220 років, а вугілля й нафти – лише на 60. Тож основні ресурси досить скоро можуть скінчитися. Крім того, їх використання призводить до певних проблем – це забруднення природного середовища (викидами у повітря десятків тонн шкідливих речовин, забрудненням води і ґрунту), негативно впливають на стан здоров'я людей. У 2050 році прогнозується, як мінімум, подвоєння показників світової потреби енергії, порівняно з сьогоденням. Ось чому, щоб задовольняти цю потребу, запаси енергії мають бути поновлюваними, її джерела – різноманітними, а використання – ефективними.

Отже, питання розумного використання, економного перероблення і збереження енергії стають для людства надзвичайно важливими, тому учні класу вирішили долучитися до цієї важливої справи і приєдналися до пілотного проекту „Молоді та енергоощадливі” за європейською програмою розумної енергії „Мій друг Бо”. Метою є формування енергоефективного світогляду в учнів класу шляхом залучення їх до навчально – практичної діяльності з питань ефективного використання енергетичних ресурсів, ознайомлення з відновлювальними джерелами енергії.

Роботу було сплановано і розпочато з 4 жовтня 2011 року за такими напрямками:

- анкетування учнів (перед початком перегляду мультфільму для визначення їх базових знань з екології);
- інформаційні уроки;
- пошукова діяльність;
- енергетичний патруль;
- прес-служба.

Перед початком перегляду мультфільму „Мій друг Бо” для визначення базових знань з енергозбереження з учнями було проведено вхідне анкетування. В анкетуванні брало участь 25 учнів. А 21 грудня було проведено вихідне анкетування, щоб простежити за тим, як діти сприйняли інформацію і долучилися до практичних дій з даної теми. Результати проведених анкетувань констатують, що дітям не байдужа тема енергозбереження і вони активно долучаються до неї.

Упродовж I семестру з учнями класу були проведені інформаційні уроки, пошукова діяльність, діти брали участь у прес-конференціях, виставі, диспуті; долучалися до створення власних плакатів, віршів; були учасниками конкурсу „Діти за чисту енергію”.

Інформаційні уроки (епізоди „Мого друга Бо”) запропонували дітям три захоплюючі подорожі, впродовж яких на них чекало знайомство з основними проблемами, пов’язаними з видобуванням та споживанням.

Інформаційні уроки

1. „Збереження енергії” („Не марнуй електрики”)	2. „Відновлювальна енергія” („Три альтернативи”)	3. „Транспорт” („Крути педалі”)
Допомагають дітям зрозуміти потребу економії енергії	Показують дітям, що існують різноманітні та чисті джерела енергії	Пояснюють дітям, що автомобіль – це не єдиний спосіб подорожувати

Проінформувати дітей недостатньо, необхідно долучити їх до практичної діяльності. Діти 5-9 років ще не розуміють, що таке енергія, більшість з них не знають, звідки береться тепло та світло в їхніх оселях, не усвідомлюють наслідків недбалого використання енергії. Уперше із сонячною енергією учні знайомляться на уроках природознавства в 2 класі під час пізнання навколишнього світу. З огляду на це і виділено наступний напрямок – пошукова діяльність.

Пошукова діяльність

а) Перегляд мультфільму „Мій друг Бо”

Бо – це казковий персонаж (песик), близький за духом і уявою дітям. Він пропонує юним глядачам три захоплюючі подорожі, впродовж яких на них чекають пригоди. Тематика подорожей зазначена вище. Мета мультфільму – задіяти уяву, гру, магію, щоб дати дітям знання, необхідні для розуміння проблем споживання і збереження енергії, та практичну інформацію, що надихатиме їх до розумного використання енергії.

б) „Що таке енергія? Звідки береться енергія? (Прес-конференція.)

в) „Подорож сторінками енциклопедії”, або коли з’явилися електроприлади (вистава – подорож в минуле).

г) „Невідновлювана енергія” (диспут).

д) „Як електричний струм приходить до тебе в оселю” (досліди).

ж) Стенд-плакат „Як зберегти енергію” (Новосельська О.О.).

з) Виготовлення вітряка із паперу.

Намагалися залучити до сприйняття різні види пам’яті: зорову, слухову, тактильну, емоційну, образно-асоціативну, рухову, словесно-логічну, артикуляційну.

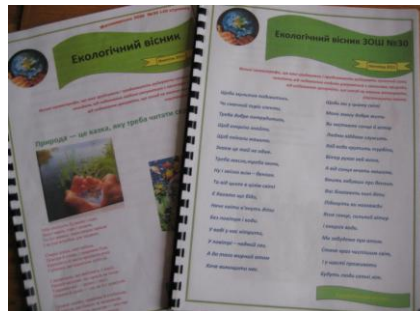
Дане питання контролювалось адміністрацією школи на нарадах при директорові 29 грудня 2011 р. та 26 березня 2012 р. , де було зазначено, що діти свідомо пройнялися проблемою енергозбереження (вимикають на перервах світло, економно використовують воду, стежать за температурним режимом у класі). Учні, набувши теоретичних знань, протягом I семестру практично реалізовували їх у реальних справах у II семестрі, а саме:

- Замінили старі вікна на пластикові.
- Встановили відбивачі тепла за батареями.
- Замінили лампи на енергозберігаючі.
- Випускали щомісячну газету „Екологічний вісник”.
- Надрукували поетичну збірку.
- Брали участь у виставці малюнків „Збереження електроенергії в повсякденному житті” (1 – 4 кл.)

Робота, яку проводили учні початкових класів, зацікавила й учнів старших класів. Вони із задоволенням долучилися – виконували рейди–перевірки за збереженням електроенергії в класах на перервах.

Учні нашого класу взяли участь у Всеукраїнському конкурсі дитячої творчості „Діти за чисту енергію”. Девіз конкурсу: „Любиш Україну? ”.

Споживай чисту енергію!” Роботи були представлені в трьох номінаціях: „Малюнок”, „Вироби: друге життя речей”, „Речівки та девізи” .

Крім цього, учні молодшої школи брали участь в іграх екологічного напрямку. Навіть намагались виготовити власноруч вітряка із паперу.

До співпраці долучились не тільки діти, а і батьки. Родина Ковбасюків із класу перейнялася проблемою економії води. Результатом сім'я була задоволена. Адже економія водопостачання дала змогу зекономити і кошти (сімейний бюджет). У жовтні 2011 року було спожито 25м³ води, у листопаді – 20м³ води, у грудні – 15м³ води, у січні – лютому – березні 2012 року – по 10м³, що зекономило з листопада по березень 60м³ води.

Лише в дружній співпраці під час роботи над проектом можна досягти успіху: дитячий садок – школа – батьки – мешканці мікрорайону – установи (водоканал, РЕС, ГАІ).

Як підсумок роботи над проектом, нашим класом спільно із класоводом і музичним керівником був проведений відкритий виховний захід „Краса, яка потребує захисту”, на який запросили всіх учнів третіх класів, батьків і вчителів. На згадку кожен клас отримав пам’ятку і поради, як стати ощадливим користувачем енергії.

Для учнів 1-2 класів провели виставу – подорож у минуле „Бережне використання електричної енергії”, де розповіли про виготовлення свічок і як з’явилась енергія.

11 травня у нас пройшла акція: „Бережи енергію – врятуй планету!”, в ході якої провели велику роз’яснювальну і просвітницьку роботу учні школи під керівництвом Арцабки С.М.

Через анкетування учні вивчили думку мешканців мікрорайону про енергозбереження.

Результати проведених анкетувань констатують, що питання щодо енергозбереження зростають щодня і хвилюють кожного. Було опитано понад 50 чоловік. 95% опитаних до проблем енергозбереження віднеслося позитивно. Всі учні школи були залучені до цієї акції (1-11 кл.). Вони з задоволенням підготували плакати для агітації мешканців мікрорайону. Найактивнішими виявились учні молодших класів, а старшокласники залюбки брали інтерв’ю у перехожих.

Підводячи підсумки роботи над проектом, можна зазначити такі зміни:

- в аудиторіях, де були замінені вікна, відчутно підвищилась температура повітря (на 3°C-5°C);

- після встановлення відбивачів тепла в аудиторіях температура ще підвищилась на 1°C -2°C;

- порівняно з 2010-2011 н.р. показники водопостачання у 2011-2012 н.р. зменшилися, наприклад, у січні на 149 м³, у лютому на 19 м³, у квітні на 46 м³; показники електроенергії, наприклад, у січні зменшилися на 541 кВт.год, у лютому – на 221 кВт.год;

- у травні в школі почали проводити збір макулатури.

Виходячи з вище наведеного можна стверджувати, що проект з енергозбереження дав змогу долучитися до збереження енергії, як у межах школи, так і за її межами. Словник дітей поповнився новими словами – альтернативні джерела енергії, а головне – розуміння їх. Школярі навчилися самі зберігати енергію в школі, навчають всіх вдома, а в майбутньому зроблять прорив у енергозбереженні й на своїх робочих місцях, а значить – у всій країні.

У 2012-2013 навчальному році ми продовжуємо просвітницьку роботу, долучаємось до практичної діяльності. Взяти участь у Всеукраїнському конкурсі

дитячої творчості „Діти за чисту енергію” у номінації „Енергоефективні поробки: макети та вироби”. У заочному турі увійшли у тринадцятку кращих робіт дітей з України і подали заявку для подальшої участі. Також представили свою роботу в пілотному проєкті з енергоефективності „Молоді те енергоощадливі” у номінації „Енергія і середовище” на міській і обласній виставці юннатівської творчості „Барви Полісся” і були відзначені як переможці.

Алексюк Петро Петрович,
вчитель, вчитель-методист, відмінник освіти України,
(Яворівської ЗОШ Новоград-Волинського району)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ТВОРЧОГО ПРОЄКТУ «КУХОННА ДОЩЕЧКА» НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Щоб мати можливість знайти своє місце в житті, учень сучасної школи повинен володіти певними якостями:

- гнучко адаптуватися у мінливих життєвих ситуаціях;
- самостійно та критично мислити;
- уміти бачити та формувати проблему (в особистому та професійному плані), знаходити шляхи раціонального її вирішення;
- усвідомлювати, де і яким чином здобуті знання можуть бути використані в оточуючій його дійсності;
- бути здатним генерувати нові ідеї, творчо мислити;
- грамотно працювати з інформацією (вміти збирати потрібні факти, аналізувати їх, висувати гіпотези вирішення проблем, робити необхідні узагальнення, зіставлення з аналогічними або альтернативними варіантами розв’язання, встановлювати статистичні закономірності, робити аргументовані висновки, використовувати їх для вирішення проблем);
- бути комунікабельним, контактним у різних соціальних групах, уміти працювати в колективі, у різних галузях, різних ситуаціях, легко запобігати та вміти виходити з будь-яких конфліктних ситуацій;
- вміти самостійно працювати над розвитком особистої моральності, інтелекту, культурного рівня [3].

Оскільки трудове навчання тісно пов’язане з життям, з вивченням основ наук у школі й виробництвом, з потребами вдосконалення різних виробів та техніки у різних галузях, що полегшує працю людини, підвищує її продуктивність, то саме використання методу творчих проєктів створює найкращі умови для розвитку творчої активності школярів [2].

Питанню використання методу проєктів на уроках трудового навчання були присвячені наукові праці О.М.Коберника, Ж.Т.Тоценка, Т.О.Антонюка, О.В. Киричука.

Метод проєктів привчає дитину до самостійної практичної роботи. Він дозволяє активно розвивати в учнів основні види мислення, творчі здібності, прагнення самому створити, усвідомити себе творцем при роботі з „неслухняними інструментами”, „розумними конструкціями”, „технологічними системами” та ін. В учнів виробляється і закріплюється звичка до аналізу споживчих, економічних, екологічних і технологічних ситуацій, здатність оцінювати ідеї, виходячи з реальних потреб, матеріальних

можливостей і умінь, уміння вибирати найбільш технологічний, економічний спосіб виготовлення об'єкта проектування, який відповідав би вимогам дизайну [2].

Усе це дозволяє зробити висновок про те, що проектно-технологічна діяльність дозволяє здійснити перехід від „школи пам'яті” до „школи мислення”.

У першому випадку опора робиться, головним чином, на процеси сприйняття, уваги, запам'ятовування, у другому – враховується роль мислення, головною працею учнів стає „мислення”.

КУХОННА ДОЩЕЧКА (творчий проект)

Цей проект є особистісним, середньо терміновим. Зазначу, що методом проектів я займаюся більше 15 років. У середині 90-х, коли ще не велась полеміка про проектну технологію, я на уроках трудового навчання успішно використовував дану технологію. Проект „Кухонна дощечка” відпрацьований і є досить дієвим, так як в ньому є сильна мотиваційна складова. Адже для дитини основним елементом зацікавленості є практичне використання або реалізації її виробу. Із цією метою в школі проводяться періодичні ярмарки, на яких діти виставляють свої вироби. На ці ярмарки запрошуються батьки і жителі села. І потрібно бачити очі дитини, коли вона за свій виріб, зроблений власними руками, отримує гроші.

При розробці з дітьми даного проекту я використовую елементи сугестивної технології. Це стосується перш за все вибору форми дощечки. Поурочний проект не розписую через те, що це прерогатива вчителя і залежить від підготовленості класу.

У мене даний проект діти виконують за 8 годин, але це також залежить від наповнюваності класу і матеріально-технічного забезпечення майстерні. Непогані результати дає даний проект, коли діти працюють у парі. Під час виготовлення кухонної дощечки я виконую роль консультанта й одночасно разом із дітьми виготовляю дощечку, створюючи ефект „Гонки за лідером”. При цьому я дотримуюся простого правила: „Опустися до рівня дитини, а потім піднімись на одну сходинку вище, щоб дитина могла дотягнутися до тебе”.

У процесі виконання практичної роботи обов'язково контролюю дотримання техніки безпеки. Після закінчення виготовлення дощечки кожна дитина має мати креслення дощечки, технологічну картку і розрахунок собівартості та ціни виробу. Контроль розмірів і якості виробу проводять діти один в одного або вчитель.

Виставляються оцінки. Кращі роботи демонструються на шкільній виставці.

Виконання проекту

1. Технічна розробка завдання.

1.1. Дощечка призначена для нарізання різноманітних харчових продуктів і як декоративна краса.

1.2. Застосовується під час приготування страв і оздоблення кухні.

1.3. Виріб захищає робочі поверхні стола від пошкоджень під час обробки харчових продуктів.

Вимоги до конструкції виробу

1.4. Дощечка повинна відповідати санітарно-гігієнічним вимогам.

1.5. Конфігурація виробу повинна бути естетичною, привабливою, зручною в експлуатації.

Вимоги до матеріалу дощечки

1.6. Матеріал дощечки повинен мати приємний зовнішній вигляд: колір, запах, блиск, текстуру.

1.7. Матеріал повинен бути доступним, мати помірну ціну. Мають бути відсутні вади деревини: сучки, тріщини та інші.

1.8. Згідно санітарно-гігієнічних нормативів, у якості матеріалу можна використати вільху, березу, осику, липу.

2. Розробка технічної пропозиції.

2.1. Аналіз зразків-аналогів.

Усі зразки призначені для використання на кухні для приготування страв і як прикраса.

2.2. Висновок за технологічною пропозицією.

Зразки-аналоги мають однакове призначення і відрізняються тільки своєю формою. Зразки 2, 3, 4 виготовити складніше, оскільки вони мають криволінійну форму. Зразок №1 – більш легкий у виготовленні, бо тут переважають прямолінійні форми, а криволінійні контури отримуються в результаті свердління.

Проаналізувавши зразки 1, 2, 3, 4, для подальшого проектування обираємо зразок № 1, так як він більш простий у виготовленні.

1. Ескізне проектування кухонної дощечки.

1.1. Опис зовнішнього вигляду дощечки, що проектується.

На дощечці нарізатимуться харчові продукти.

Дощечка, що проектується, буде використовуватися для приготування бутербродів.

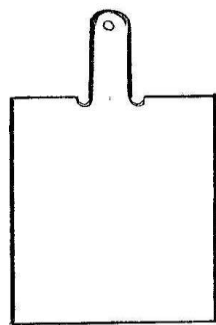
Її габаритні розміри: 400x200.

Виготовлятиметься з вільхової дошки товщиною 25 мм.

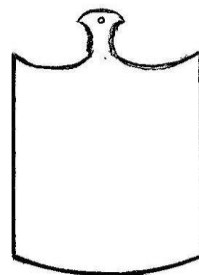
При виготовленні дощечки використовуються такі операції: розмітка, свердління, випилювання ножівкою, шліфування наждачним папером, оздоблення (випалювання або контурна різьба, нанесення малюнка фарбами) і лакування прозорим лаком.

Усі матеріали повинні відповідати санітарно-гігієнічним нормам.

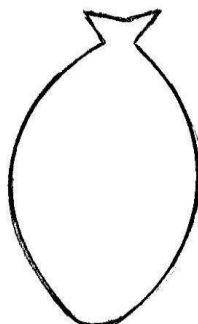
Зразки аналогів

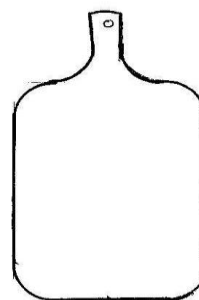
Зразок 1

Зразок 2

Зразок 3

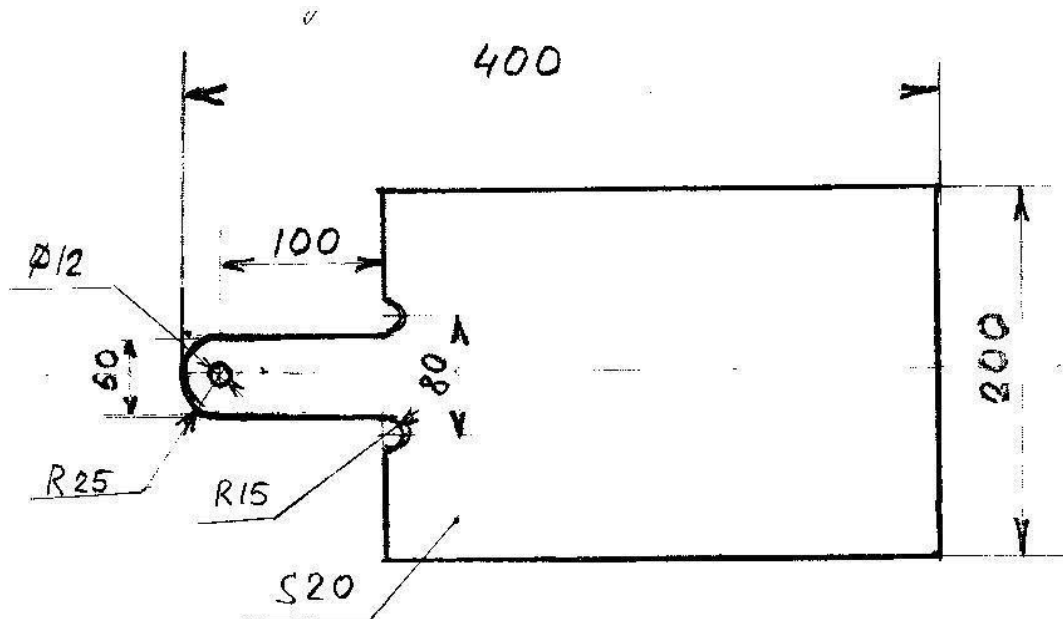
Зразок 4

2. Розробка технічного проекту.

2.1. Дощечка призначена для приготування бутербродів. Тобто вона повинна бути середнього розміру: 400x200x20.

2.2. Розробка і виконання креслення конструкції дощечки в масштабі М1:4.

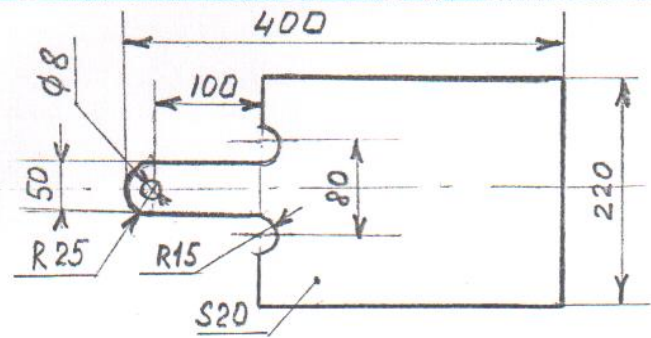

3. Розробка робочої документації.

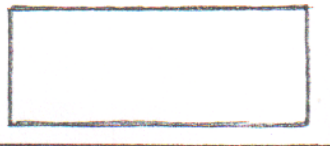
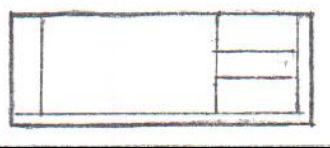
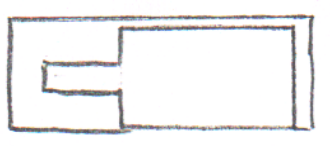
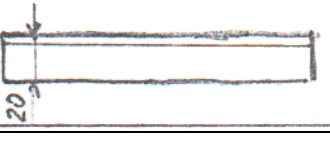

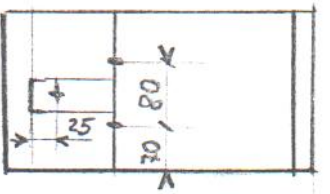
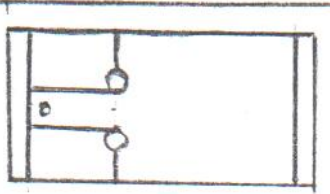
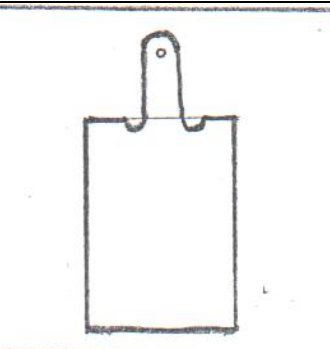
3.1. Визначення витрат матеріалів на виготовлення виробу.

№ з/п	Найменування	Кількість	Матеріал	Розміри, мм
1	Дощечка	1	Вільхова дошка товщиною 25 мм	420x210

3.2. Скласти технологічну картку на виготовлення виробу.

Технологічна картка. Кухонна дошка

				Заготовка: дошка 25X225X450 Матеріал: береза
№ з/п	Назва операції	Ескіз операції	Інструмент, пристосування	Примітка
1	Вибрати заготовку (25X225X450), простругати базову пласць		Верстак, рубанок	

2	Простругати базову кромку під кутом 90° до базової пласті		Верстак, рубанок, кутник	
3	Розмітити заготовку за шаблоном		Шаблон, олівець	Міцно тримати шаблон
4	Простругати другу кромку до лінії розмітки		Верстак, рубанок, кутник	
5	Розмітити заготовку по товщині		Рейсмус	
6	Простругати другу пласть		Верстак, рубанок	
7	Розмітити центри отворів і просвердлити їх: два 30 та один 8		Лінійка, кутник, олівець, свердлильний верстат (дриль), перове свердло 30, свердло 8	Техніка безпеки під час свердління
8	Випиляти за розміткою		Верстак, ножівка, колодочка для запилювання	Техніка безпеки під час пиляння
9	Скруглити ручку R25, обпиляти торець		Верстак, рашпіль	
10	Відшліфувати торці, кромки, пласть		Верстак, наждачний папір, шліфувальна колодочка	
11	Проконтролювати розміри та якість дошки	За кресленням	Лінійка, кутник	

4. Розрахунок собівартості й договірної ціни виробу.

Договірна (кінцева) ціна виробу складається з матеріальних затрат, оплати праці учня, податку на заробітну плату, амортизаційних відрахувань та прибутку.

4.1. Розрахунок матеріальних витрат.

Назва матеріалів	Ціна одиниці вимірювання, грн.	Витрати матеріалів	Вартість витрат, грн.
Дошка вільхова, 25мм	1000 грн./м ³	0,0021	2,1
Фарби	10 грн./набір	10 г	0,5
Лак прозорий	25 грн./л	50 г	1,25
Наждачний папір	20 грн./м ²	0,05м ²	1
Разом			4,85

4.2. Електрифікована робота.

Свердління 2 отворів діаметром 30мм та 1 отвору діаметром 8мм.

Назва інструменту	Вартість, грн.	Час зносу, роки	Амортизаційне відрахування (10%/10грн.)	Амортизаційні відрахування на 1 робочу добу
Свердлильний верстат	3000	20	150	0,15
Набір свердел	50		1	0,3

4.3. Працю учня можна прирівняти до праці працівника 3 розряду. Практична робота триває 90 хвилин. Виходячи з цього, робота учня оцінюється у 8 грн.

4.4. Податок на заробітну плату становить 13 % і буде дорівнювати 1,04 грн.

4.5. Амортизаційні відрахування за 90 хвилин роботи становлять 0,35 грн.

4.6. Собівартість виробу складає 14,69 грн.

4.7. Прибуток (беремо 20 % від собівартості) складає 2,94 грн.

4.8. Договірна ціна складає не менше 17,63 грн.

5. Екологічність виробництва виробу.

5.1. Відходи виробництва дощечки будуть спалюватися. Таке виробництво вважається безвідходним.

5.2. Виробництво дощечки є екологічно чистим.

Список використаної літератури

1. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / за ред. О.М.Пехоти. – Київ: „А.С.К.”, 2004.
2. Проектно-технологічна діяльність учнів на уроках трудового навчання: теорія і методика: [монографія.] / за заг. ред. О.М.Коберника. – К.: „Науковий світ”, 2003.
3. Основы педагогического мастерства: учеб. Пособ. для пед. спец. высш. учеб. заведений / под ред. И.А.Зязюна. – М., 1989.

Андрущук Т. О.,
магістрантка ННІ педагогіки;

Гордієнко О.А.,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

РОЗВИВАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ УРОКІВ ВИВЧЕННЯ БУДОВИ СЛОВА В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Рідна мова – один із найважливіших предметів у сучасній системі початкової освіти. Ще В.О.Сухомлинський писав: „Тільки той може досягнути своїм розумом і серцем красу, велич і могутність Батьківщини, хто збагнув відтінки й пахощі рідного слова, хто дорожить ним, як честю рідної матері, як колискою, як добрим ім'ям своєї родини...” [4, с. 52].

Для лінгвістичного і мовленнєвого розвитку учнів важливе значення має вивчення морфемної будови слова. Завдання вивчення цього важливого розділу мовознавства в початкових класах полягає у формуванні в учнів понять: *основа, закінчення, корінь, суфікс, префікс*, усвідомленні їх ролі, а також у практичному оволодінні морфологічним способом словотвору (без називання термінів). Оволодіння умінням здійснювати морфемний аналіз слова закладає основи для формування повноцінних навичок правильного письма, адже вивчення будови слова необхідне для засвоєння найважливіших чергувань української мови: *[о, е] з [і], [г, к, х] із [ж, ч, ш] та [з', ц', с']*, правопису слів з ненаголошеними голосними й сумнівними приголосними (*нігті, легкий, молитба*), а також префіксів, уживання апострофа після префіксів тощо. Крім того, вивчення морфемної будови слова розкриває широкі можливості для систематичного збагачення, уточнення словника учнів, оволодіння ними одним із способів розкриття лексичного значення слова. Адже нерідко і школярі, й дорослі часто намагаються пояснити значення слова шляхом добору спільнокореневих слів, від яких воно утворене (*верховіття – верхня частина дерева, верхні віти, гілки*) [3, с. 231]. Російський лінгвіст О. М. Гвоздев з цього приводу писав: „Тенденція самостійно розкривати значення невідомих слів шляхом членування їх на морфемні частини дуже сильна і діє постійно. За її допомогою засвоюється багато слів літературної мови під час навчання у школі” [1, с. 110].

Щодо виховання інтересу до уроків мови та розвитку лінгвістичних здібностей учнів, то значення цього розділу важко переоцінити. На думку багатьох методистів (В. Добромислов, М. Баранов, М. Львов, Н. Воскресенська, Т. Потоцька, О. Мельничайко та ін.), поняття поповнення словника полягає не тільки в кількісному збільшенні лексичного запасу, але й в усвідомленні учнем значення кожного слова, сфери його вживання. І цьому сприяє засвоєння основних понять словотвору.

Кожна методична теорія відображає певну лінгвістичну концепцію, спирається на глибоке розуміння мовних законів.

Аналіз лінгвістичної літератури (Н. Клименко, І. Ковалик, В. Горпинич, М. Плющ та ін.) дає підстави вважати словотвір мовознавчою галуззю, яка вивчає словотвірну і морфемну структури слів, закони творення лексичних одиниць. Найтісніше словотвір пов'язаний із лексикологією, адже словотвір виступає основним джерелом поповнення словникового складу мови, з лексичного значення похідного слова впливає значення твірного. Це обумовлює мовленнєвий підхід до вивчення словотвору.

Традиційно завдання мовленнєвої роботи під час вивчення будови слова визначають так: 1) запобігти появі помилково утворених дітьми слів, допомогти їх викорінюванню (*телефонщик, глибун*); 2) збагачувати лексичний запас учнів.

Вивчення теми „Будова слова” викликає в учнів певні складності, пов'язані з обмеженим досвідом дітей. Зокрема, вчителі-практики називають такі типові помилки учнів початкових класів під час вивчення будови слова:

- аналізуючи слова, враховують лише зовнішнє їх оформлення (збіг окремих звуків) і не замислюються над значенням слів (*вода і водити*);

- враховуючи семантику слова, його значення, забувають про зовнішнє (звукове) оформлення однокореневих слів, а тому помилково вважають однокореневими, скажімо, слова *парк* і *сад* (місце, де ростуть дерева);
- не враховують того, що в коренях слів можливе чергування звуків (*сні* – *сніжок*);
- не розрізняють однокореневих слів і форм одного й того самого слова (*білий*, *білити* і *білий*, *білого*);
- „склеюють” корінь із префіксом (наприклад, якщо для виділення кореня в слові *заспів* доберуть споріднені слова *заспівати*, *заспівувати*, то у них виникає бажання помилково прийняти за корінь *заспів-*, при доборі ж інших слів: *співати*, *спів*, *співак*, – корінь буде виділено правильно);
- „склеюють” корінь із суфіксом (наприклад, аналізуючи слово *робітник*, учні можуть дібрати споріднені слова *робота*, *заробіток*, *робітничий* і визначити корінь *робот* – *робіт*, добір же слів *зароблений*, *робити*, *роботящий* переконує учнів у тому, що *-от-*, *-ит-* суфікси, а не частини кореня);
- „склеюють” між собою суфікси (наприклад, визначають у слові *слоненятко* суфікс *-енятк-* або *-ятк-*, насправді ж тут три суфікси – *-єн-*, *-ят-*, *-к-*);
- „склеюють” суфікс і закінчення (наприклад, у слові *казка* визначають як суфікс *-ка*).

Для попередження і виправлення помилок учнів методисти рекомендують у практичній роботі додержуватись таких етапів, які відрізняються за змістом, завданнями, методичними прийомами і дидактичним матеріалом: пропедевтичний (підготовчий); основний; закріплення й поглиблення знань.

Звичайно, поділ цей умовний, адже, скажімо, закріплення знань відбувається в основному періоді.

Пропедевтичний етап розпочинається ще в 1 класі під час навчання грамоти. Саме в цей час, ознайомлюючи учнів зі словом як лексичною одиницею мови, звертаємо увагу дітей на значущі частини слова, на споріднені слова, засоби словотворення (звичайно, без уживання термінів і повідомлення теоретичних відомостей). Так, складаючи за малюнком букваря речення зі словом *мама*, діти помічають, як воно змінюється. На цьому ж уроці доцільно практично ознайомити учнів із деякими словотвірними засобами, пропонуючи звернутися до *мами* пестливо, висловити свої почуття (*мамуся*, *мамочка*, *мамонька*). Учитель також готує дітей до розуміння семантичного і структурного взаємозв’язку між спільнокореневими словами. Наприклад: *море* і *моряк*, *морський*; *годувати* і *годівниця*.

Систематичне виконання першокласниками найпростіших завдань на творення слів допомагають активізувати нові для них слова. Наприклад, можна активізувати слова з суфіксами особи: *Хто їздить на мотоциклі? (Мотоцикліст). А на велосипеді? (Велосипедист). Хто працює на крані? (Кранівник). А на бульдозері? (Бульдозерист). А на екскаваторі? (Екскаваторник). Хто грає на баяні? (Баяніст). А на скрипці? (Скрипаль). А на гітарі? (Гітарист)* [2, с. 25.].

Зрозуміло, що, організовуючи цілеспрямовані спостереження за спільнокореневими словами, учитель у цей час не повідомляє теоретичних відомостей, але звертає увагу дітей, скажімо, на те, що слово *ліс* називає місцевість, засаджену різними деревами, *лісок* – невеличкий ліс, *лісовий* – такий, що росте чи живе в лісі, а *лісник* – той, хто доглядає ліс. Це дає змогу привчити дітей до глибшого проникнення в лексичне значення слова, а згодом значною мірою полегшує усвідомлення морфемної

будови слів, аналіз функцій морфем і сфери вживання похідних слів, створює передумови для активного використання спільнокореневих слів у мовленні.

Основний етап ознайомлення зі смисловими частинами слова розпочинається в 2 класі й продовжується в 3 класі. Тут відбувається ознайомлення з особливостями споріднених слів, специфікою й роллю кожної морфеми, формуються вміння користуватися спільнокореневими словами під час продукування власних висловлювань, удосконалюються орфографічні вміння.

У цей час учні повинні дізнатися про те, що існують слова, які мають спільну за значенням частину (корінь), усвідомити роль таких частин слова, як префікс та суфікс (вони використовуються для творення нових слів), уміти конструювати похідні слова за допомогою певних словотвірних засобів та доречно вживати такі слова у своєму мовленні. Крім того, класовод має навчити дітей розрізняти однокореневі слова (*школа, школяр*) і форми одного й того ж слова (*школа — школи — школі*). Слід показати, що найістотнішу ознаку кореня становить смисл, а не однакове звучання частини різних слів. Тому необхідно протиставляти однокореневі слова і синоніми, а також однокореневі слова і слова, які мають корені-омоніми. Формування поняття про корінь слова й однокореневі слова охоплює і спостереження за словами, в яких у коренях слів відбувається чергування голосних чи приголосних звуків.

Під час засвоєння поняття „корінь слова” ми використовували такі, наприклад, завдання:

- порівняйте слова: *гриб, грибок, грибний*, подумайте, що між ними спільного, а чим вони відрізняються одне від одного;
- згрупуйте слова за однією з можливих ознак, поясніть, як ви згрупували слова: *сад, парк, лісник, садівник, ліс*;
- випишіть з поданого ряду ті слова, які мають однакову частину: *гора, горить, горе*. Чи можна їх назвати однокореневими?
- доведіть, що деякі слова, хоч і мають однаковий звуковий склад, проте не є однокореневими: *вода, водити, підводний, водій*;
- випишіть спочатку близькі за значенням слова, а потім однокореневі: *хоробрий, хоробрість, сміливий, сміливість*;
- викресліть зайве слово: *школа, школяр, учень*.
- скільки груп однокореневих слів записано: *річ, річниця, рік, ріка, річковий, річний, роковини*? Доведіть свою думку;
- випишіть споріднені слова до слів *сіль* і *сільський* (*засолювач, село, селянин, посолити*);
- доберіть якомога більше однокореневих слів до слова *сніг* (можна провести у вигляді гри-змагання, у якій переможцем стає той, хто називає останнє слово);
- випишіть із тексту однокореневі слова:
*Хоч і зовсім крил не має, Рік літає, два літає,
Та, як блискавка, літає. В небі льотчиків міняє,
Не літак, не вертоліт Крізь розвихрені світи
Вирушає у політ. Може й сам себе вести. (Космічний корабель)*
- гра „хто більше?” (назвати однокореневі слова);
- доберіть „родичів” із чергуванням голосних (чи приголосних) звуків у корені.

Заключний етап, або етап закріплення й удосконалення знань, припадає на 4 клас. Саме тут у зв'язку з вивченням різних частин мови поглиблюється знання про морфемний склад слова, формуються навички правопису відмінкових закінчень

іменників і прикметників, особових закінчень дієслів. В учнів формуються вміння конструювати морфемним способом слова різних частин мови, визначати семантику найпоширеніших словотвірних засобів, тлумачити похідні слова, доречно вживати в мовленні лексичні одиниці з похідною основою. Цій меті підпорядковуються, зокрема, такі типи вправ:

I. На спостереження за роллю морфем у слові:

- розберіть подані слова за будовою, поясніть, яка частина другого слова змінила його значення (*дуб – дубок, літати – перелітати*);
- порівняйте слова *вчитель – вчителька*, поясніть, як утворилося друге слово;
- поясніть, від якої частини мови утворилося друге слово, якою частиною мови воно є, як утворилося (*ліс – лісовий, синій – синька*) і под.

II. На заміну морфем у слові:

- у поданих словах замініть суфікс **-ик** суфіксом **-иш**, (*котик, хвостик, вовчик*). Яке значення мають утворені вами слова?
- у словах *вийти, роз'єднати* замініть префікс іншим, щоб вийшло слово з протилежним значенням.

III. На добір слів:

- доберіть слова за поданими схемами;
- доберіть до слова *білизна* однокореневі слова, які б належали до різних частин мови, поясніть, як вони утворилися;
- у слові *книжка* знайдіть суфікс, доберіть ще кілька слів із цим самим суфіксом, поясніть значення утворених слів;
- у слові *перебігти* визначте префікс, доберіть ще кілька слів із цим самим префіксом, поясніть значення утворених слів.

IV. На утворення слів:

- утворіть від поданих іменників прикметники (*вчитель, трактор, рука*);
- утворіть від поданих іменників прикметники (*слива, яблуко, машина*);
- утворіть від поданих дієслів іменники за зразком *читати – читання (малювати – ... , лежати ...)*;
- утворіть дієслова, ставлячи замість крапок дібрані префікси [5].

На всіх етапах передбачається систематична робота над лексичним значенням слів, доречністю їх використання в усному і писемному мовленні.

Отже, система роботи над морфемною будовою слова в початковій школі спрямована на реалізацію основної мети вивчення рідної мови: розвивати мислення і мовлення учнів, сприяти усвідомленню ними словотвірної системи, виховувати любов до української мови і прищеплювати інтерес до пізнання її законів.

Список використаної літератури

1. Гвоздев А.Н. Современный русский язык: в 2 ч. / А. Н. Гвоздев – М.: Просвещение, 1958. – Ч. I. – С. 110.
2. Гордієнко О. А. Словникова робота на уроках української мови в початковій школі / Гордієнко О.А., Шевчук Т.О. // Педагогічна Житомирщина. – 2008. – № 1. – С. 22 – 25.
3. Методика навчання української мови в початковій школі: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за наук. ред. М. С. Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364 с.
4. Сухомлинський В.О. Слово рідної мови / Сухомлинський В. О. // Українська мова і література в школі. – 1987. – № 7. – С. 52 – 62.
5. <http://gendocs.ru/v35957//page=11>

Бартюк Оксана Юрївна,
студентка III курсу ННІ педагогіки;
Литньов Володимир Євгенович,
кандидат педагогічних наук, доцент
(ЖДУ ім. І. Франка)

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З ПЕДАГОГІЧНО ЗАНЕДБАНИМИ ДІТЬМИ

Особливості соціально-економічних, політичних труднощів, які переживає Українська держава сьогодні, протиріччя розвитку нашого суспільства, деформованість ринкових відносин гостро вплинули і на школу. Помітним став спад у школярів інтересу до навчання, не дає належного ефекту система виховної роботи навчально-виховних закладів, погіршується дисципліна, зростає кількість важковиховуваних, педагогічно занедбаних дітей і підлітків, частішають правопорушення, скоєні дітьми.

Завдання статті полягає у дослідженні особливостей поведінки педагогічно занедбаних дітей та наданні рекомендації стосовно шляхів їх корекції.

Особистість дитини є складною психофізіологічною системою. Оскільки вихованням дітей часто займаються непідготовлені люди, це призводить до помилок, навіть трагедій, у результаті чого з'являються «важкі», педагогічно занедбані, важковиховувані діти.

Важковиховувані — категорія осіб, у яких під впливом несприятливих для розвитку соціальних, психолого-педагогічних та медико-біологічних умов з'являється негативне ставлення до навчання, норм поведінки, відбувається зниження або втрата почуття відповідальності за свої вчинки.

Таким особам властиві:

- неправильно сформовані потреби: матеріальні переважають над моральними; більшість матеріальних потреб мають аморальний характер; для їх задоволення важковиховувані особи використовують засоби, які не завжди відповідають нормам моралі (вживання алкоголю, наркотиків, крадіжки), що призводить до деградації особистості;

- нерозвиненість соціально-політичних потреб;

- прагнення до спілкування з подібними до себе, перебування поза зв'язками з постійними учнівськими колективами;

- нерозвинута потреба пізнання навколишнього світу; незадовільне навчання, ігнорування методів пізнавальної діяльності;

- спотворені естетичні потреби;

- нерозвинута, засмічена вульгаризмами, жаргонною лексикою мова;

- непослідовність, суперечливість у поглядах і переконаннях;

- брак уявлень про норми поведінки, обмежені почуття відповідальності за свої вчинки;

- обмежені інтелектуальні інтереси; перевага утилітарних інтересів над духовними позбавляє їх перспективи розвитку, інтелектуального і морального вдосконалення;

- приховування своїх учинків від батьків, учителів та однокласників [1, с.25].

Давно відомо, що школа є дзеркальним відображення суспільства. Усі процеси, які відбуваються у суспільстві та їх наслідки, як позитивні, так і негативні, відразу ж відображаються на школі та інших закладах освіти. Діти гостріше за інших відчувають свою незахищеність, нестабільність відносин. І, як наслідок, їхня поведінка стає все більше

некерованою та не передбачуваною. Як правило, в школі через порушення дисципліни та небажання вчитися вчителі не приділяють належної уваги педагогічно занедбаним дітям, вважаючи їх пропащими, тобто такими, які нічого не зможуть досягти у житті.

Робота з такими дітьми повинна будуватися на основі поваги права дитини бути такою, як вона є, на безумовному сприйнятті її та повазі до її особистості. Педагогічно занедбаний учень не заслуговує на негативну характеристику та осудження. Занедбаний – не значить поганий, зіпсований, безнадійний. Просто він потребує особливого ставлення, великої уваги та індивідуального підходу у вихованні з боку батьків та педагогів. Як показує практика, педагогічно занедбаних дітей потрібно виховувати з опорою на позитивне, проводячи культурно-масові заходи, намагатися розширювати їх кругозір, сприяти духовному розвитку та моральному вихованню, пробуджувати пізнавальний інтерес. Адже ключовою проблемою у навчанні та вихованні занедбаних дітей є відсутність пізнавального інтересу. Варто зауважити, що під час роботи з педагогічно занедбанними дітьми для покращення адаптації в навчальному закладі вчителям слід насамперед враховувати той фактор, чому ці діти втратили зацікавленість у навчанні та намагатися повернути до них віру в себе та свої здібності. Для цього спочатку необхідно визначити причини, які заважають їм вчитись (ставлення вчителя до учня; надмірний контроль батьків чи повна безконтрольність; здоров'я дитини; вплив старших друзів вулиці; розуміння того, що його не помітили, не звернули на нього уваги, образили; всілякі непорозуміння в стосунках з колегами та старшими; негативний вплив телебачення, комп'ютеризації та реклами; недостатність батьківської ласки, тепла і т.д.) [2, с.55].

З метою усунення недоліків виховного впливу слід застосовувати корекційну роботу, що передбачає, насамперед індивідуальний підхід, глибоке знання індивідуальних особливостей важковиховуваних.

У науковій літературі під соціально-педагогічною корекцією розуміють діяльність спеціалістів, спрямовану на виправлення тих особливостей психологічного, педагогічного, соціального плану, що не відповідають прийнятим у суспільстві нормам поведінки [5, с. 69]. Відомо, що методи корекційного впливу можна поділити на дві групи: педагогічні й психотерапевтичні. Нас цікавить перша група методів, яка, в свою чергу, включає 4 підгрупи.

До першої групи відносяться методи загальнопедагогічного впливу, які включають лікувально-педагогічні вказівки, що стосуються всіх видів недоліків характеру (корекція активно-вольових дефектів, корекція страхів, метод ігнорування, корекція неухважності, корекція сором'язливості, корекція нав'язливих думок і дій, самокорекція).

До другої групи відносять спеціально чи індивідуально-педагогічні методи, які направлені на корекцію тих чи інших конкретних яскраво виражених відхилень, недоліків характеру (корекція істеричного характеру, корекція недоліків поведінки єдиних дітей, корекція нервового характеру тощо). Останні дві групи методів включають корекцію через працю та метод корекції шляхом раціональної організації дитячого колективу [3, с. 45]. З метою корекції порушеної поведінки учнів існує ряд вимог до вчителя, зокрема [2, с. 62]:

- 1) дотримання стійкої позиції й висунення категоричних вимог;
- 2) усунення причини, а не їх наслідків;
- 3) поєднання методів покарання із заохочуванням;
- 4) дотримання справедливості;
- 5) погрози покаранням повинні бути реальними.

Однак, перш ніж проводити корекційну роботу із занедбаними дітьми, необхідно знати, що є спонукальним чинником (усвідомленим чи не усвідомленим) до

використання певної поведінки. Часто це намагання зняти напругу, розважитися, змінити обстановку. Звичайно, такі порушення зникають, як тільки спалена зайва енергія. Але є і більш глибокі цілі, в основі яких лежать цілі стратегії поведінки. Н.М. Нестеренко, психолог Київського професійного ліцею, виділила дві групи важких дітей [4]: 1) діти, які діють заради реалізації влади; 2) діти, які діють заради здійснення помсти. Перший тип – владні діти – це дуже складний тип порушення поведінки. Прихованою метою таких дітей є влада. Вони наполегливі, вимогливі, потребують уваги, прагнуть керувати іншими, намагаються бути в центрі уваги. Такі діти неслухняні, недисципліновані, ображають інших, часто вчиняють бійки, демонструють свою непокору дорослим, сперечаються. До другої групи вона відносить мстивих дітей, метою яких є помста всім і кожному. Як правило, ця мета є не усвідомленою і зумовлюється найчастіше почуттям власної неповноцінності. Якщо вчитель не буде звертати на таких дітей увагу, то їх порушена поведінка буде прогресувати, стане некерованою, агресивною, деструктивною. Таким чином, виходячи із зазначених груп важких дітей та беручи до уваги основні функції корекції, що запропонував А.І. Кочетов (відновлююча, компенсуюча, стимулююча, виправна) [5, с. 70], можна зазначити наступні шляхи стосовно корекційної роботи з дітьми першої категорії занедбаних дітей: відмова від авторитарного тиску, тому що авторитарна позиція лише закріплює бажання активно протидіяти; запровадження індивідуальних етичних бесід; надання свободи, права самостійно приймати рішення та нести за них відповідальність; застосовування методу природних наслідків, що передбачає створення ситуації, де дитина сама може постраждати від своїх необдуманих учинків; повага до учнів, звернення до них за допомогою, що посилить віру дитини у власні здібності; пошук шляхів співпраці.

Стосовно корекції поведінки щодо другої групи дітей можна запропонувати такі рекомендації: формування у дітей комплексу повноцінності, підвищення самооцінки; підтримка у разі невдач та припущенні помилок; похвала за спробу щось виконати самостійно.

Слід пам'ятати, що безнадійних учнів не буває. Треба тільки вірити у те, що все вдасться, і тоді неодмінно чекають позитивні зрушення у поведінці занедбаних дітей.

Отже, корекція життєвої позиції педагогічно занедбаних учнів передбачає, насамперед, активне залучення їх до різних видів діяльності (навчально-пізнавальної, трудової, громадсько-корисної, спортивної, творчої), спілкування, де б вони могли виявити себе з найкращого боку, показати свої знання, вміння, прагнення, тобто відчуття успіху повинно стати рушійною силою в організації виховної роботи. Однак слід зазначити, що успішне залучення занедбаних дітей до різних видів діяльності можливе лише у тісній взаємодії шкільного й сімейного виховання.

Список використаної літератури

1. Баженов В.Г. Воспитание педагогически запущенных подростков / В.Г. Баженов. – К.: Рад. школа, 1986. – 130 с.
2. Гайдай І.В. Теоретичні основи підготовки учителів початкових класів до роботи з педагогічно занедбаними дітьми / Гайдай І.В. // Вісник ЧНУ. Серія: Педагогічні науки. – Випуск 148. – Черкаси, 2009. – С. 59-62
3. Заседателева Э.Б. Основы коррекционной педагогики / Э.Б. Заседателева – Омск, 1999. – 76 с.
4. Нестеренко Н.М. Из досвіду роботи педагогічних працівників київського професійного ліцею “Авіант” щодо навчання та виховання дезадаптованої молоді [Електронний ресурс] / Нестеренко Н.М. . – Режим доступу: www.aviant.com.ua.
5. Никитина Н.И. Методика и технология работы социального педагога: учеб. пособ. для студ. пед. училищ и колледжей / Н.И. Никитина, М.Ф. Глухова. – М.: ВЛАДОС, 2005. – 399 с.

Бойко І.І.,

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки та психології,

Клецова Є.С.,

старший викладач кафедри педагогіки та психології
(Житомирський ОППО)

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ ПЕДАГОГА: ДИДАКТИЧНА СКЛАДОВА

Проблеми дослідження певних аспектів професійних та професійно-психологічних компетенцій висвітлюються у наукових працях вітчизняних, російських та зарубіжних учених, зокрема: загальні теоретичні питання про компетенції та компетентність – у роботах Л. Ф. Бурлачука, І. О. Зимньої, Л. А. Лєпіхової, Д. К. МакКлелланда, А. С. Соколової, А. В. Хуторського та інших; питання про компетенції та компетентність у професійній діяльності фахівців різних напрямків перебувають у сфері уваги В. А. Адольфа, В. Л. Бозаджієва, В. Н. Дружина, І. А. Зязюна, О. М. Корніяки, О. В. Кисельової, О. А. Козиревої, М. В. Красностанової, Н. В. Кузьміної, Н. В. Маркової, Л. М. Мітіної, І. Б. Міщенко, Л. Л. Одинець, О. С. Пейчевої, О. В. Садон, О. П. Сергєєнкової, В. Ф. Теніщевої, Н. В. Яковлевої, І. С. Якиманської та інших. Першочерговим у цьому питанні має бути врахування сучасних світових тенденцій у системі професійної підготовки фахівців. Так у доповіді Департаменту освіти, культури і спорту Ради Європи виокремлено п'ять ключових компетенцій, якими має володіти конкурентоспроможний, добре підготовлений спеціаліст незалежно від професії, країни проживання [7]: 1. Політичні та соціальні компетенції. 2. Компетенції, що стосуються суспільного життя (міжкультурні компетенції) та пов'язані з попередженням расизму, ксенофобії тощо. 3. Компетенції, що стосуються ефективності усних та письмових комунікацій. 4. Компетенції, пов'язані з інформатизацією суспільства. 5. Здатність навчатися протягом життя як основа безперервної професійної підготовки, а також особистого та суспільного розвитку.

Ця доповідь дала потужний поштовх до розвитку так званого компетентнісного підходу в освіті, інтересу до досліджень, пов'язаних з різними сторонами компетентностей та компетенцій.

Насьогодні не існує однозначного визначення поняття компетенції. Прикладом такої ситуації можуть слугувати матеріали круглого столу „Проблема компетенцій у психології й управлінні персоналом” [3]. Зокрема, для аналізу можна взяти такі дефініції: компетенції – це професійні знання, уміння та розуміння кінцевого результату діяльності (А. А. Алдашева); компетенції – здатність і готовність до виконання роботи певного виду з визначеним рівнем якості (Т. Ю. Базаров); компетенції – стандарти поведінки, що дозволяють ефективно реалізувати професійно важливі якості у професійній діяльності (Т. Н. Берг); компетенції – набір поведінкових характеристик, а також професійні знання, навички, що пов'язані з виконанням професійної діяльності та забезпечують досягнення необхідного результату (А. В. Бессонова); компетенції – набір окремих та доступних для вимірювання параметрів компетентності, аспект адекватності застосування наявних знань, умінь та навичок з урахуванням реалій ситуації (Є. П. Єрмолаєва); компетенції – це властивості (якості) особистості, що описуються в термінах поведінкових характеристик та необхідні для успішного виконання роботи, проявляються в різних ситуаціях та є стійкими упродовж тривалого часу (Я. Ю. Спутаєв); компетенції – система

знань, умінь, навичок та стійких (базових) властивостей індивіда (морфологічних, фізіологічних, психологічних і культурнозумовлених), які дозволяють йому успішно вирішувати певні професійні завдання (Г. М. Зараковський); компетенції – комплекс знань, умінь, навичок, особистих якостей, які дозволяють відрізнити кращого працівника від хорошого (В. Н. Кононова); компетенція – це характеристика індивіда, яка є похідною від вимог організації до ефективного виконання певної діяльності й відображає реальні можливості індивіда виконати роботу в конкретній виробничій ситуації, є необхідною одиницею всієї системи компетенцій, що описують бажаний образ ідеального працівника і піддається цілеспрямованому розвитку (Є. В. Лур'є). Як бачимо, серед науковців немає одностайності щодо розуміння сутності поняття компетенції. Одні визначення – дещо однобічні, інші є намаганням якомога ширшого та детальнішого опису поняття. На нашу думку, найбільш адекватними є визначення Г. М. Зараковського та Є. В. Лур'є. І хоча ці визначення дещо перевантажені, вони вказують на відмінність компетенцій від традиційних ЗУНів, а саме – *на наявність компоненти, пов'язаної з індивідуально-психологічними особливостями суб'єкта та найвищою ефективністю діяльності*.

Експерти програми „Визначення та вибір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади” зазначають, що кожна компетентність/компетенція побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань, умінь – усього того, що можна мобілізувати для активізації дій [6, с.21-22]. Компетентність, за своїм визначенням, охоплює такі психологічні феномени, як здібність, здатність, готовність, спроможність, тобто якості особистості, що мають потенційний характер та актуалізуються під впливом чинників внутрішнього й зовнішнього середовища і зумовлюють успішність людини в усіх проявах.

Одним із видів компетентностей людини є її *професійна компетентність*. Уведення поняття професійна компетентність зумовлено декількома обставинами: 1) широтою змісту та інтегративністю поняття, що дозволяє об'єднувати такі поняття, як професіоналізм, кваліфікація, професійні здібності тощо; 2) узагальнювальними можливостями поняття компетентність порівняно з більш широко застосовуваними в освітніх стандартах термінами „знання”, „уміння”, „навички”, „володіння”, що дає можливість забезпечувати формування узагальненої моделі професійної освіти, абстрагованої від конкретних дисциплін та об'єктів освітньої діяльності; 3) компактністю компетентнісної моделі випускника порівняно з кількістю складників у описовій моделі через ЗУНи, що дає змогу чітко й обґрунтовано на міждисциплінарній основі визначати великі модулі (блоки) в освітніх програмах підготовки фахівців та співставляти за ними освітні програми, що є важливим для мобільності в освітньому просторі; 4) компаративними можливостями компетентнісного підходу, що дозволяє порівнювати рівні професійної підготовки (дипломи) навчальних закладів як України, так і європейських держав. Концепція компетентнісної освіти стала однією з провідних психолого-педагогічних теорій. Компетентністний підхід підсилює практичну зорієнтованість освіти, її предметно-професійний аспект, підкреслює роль досвіду та умінь практично вирішувати завдання.

Комплекс професійних компетентностей та компетенцій педагога, проблем, які важливі з погляду гуманістичного оновлення його кваліфікації, є певною програмою виховання та збагачення особистісного та професійного потенціалу вчителів, яке може стати кроком до реформування школи з середини. Намічаючи конкретні напрями підготовки педагогів та критерії визначення ефективності відповідної роботи, ця

програма залишає водночас достатній простір для творчого пошуку як самого вчителя, так і методистів та інших фахівців.

Нашою метою є з'ясування змісту „психологічної компетенції дидактичної компоненти” професійної компетентності педагога, зокрема його рольового репертуару, що визначається щонайменше сімома аспектами комунікативно-педагогічної активності його особистості, а саме: дидактичної, фасилітаторної, авторитетної (неформальний/формальний авторитет), соціально-функціональної ролі (взаємодія / зв'язок: держава – педколектив – суспільство – батьки як суб'єкт педагогічної комунікації); рольова функція: становлення світогляду педагога; функціональна роль : самоосвіта, виховання, ідентифікація себе як особистості й фахівця з кращими зразками педагогічної діяльності; усвідомлення відповідальності. Зупинимось на розгляді лише *„дидактичної компоненти”, яка виступає однією з фундаментальних складових професійної компетенції педагога.* Дидактична складова, як одна з традиційних соціально-професійних ролей педагога, спрямована на трансляцію нормативного змісту навчання та організацію діяльності учнів щодо засвоєння певного змісту. Проте педагог не тільки навчений і здатний (його підготовка відповідає певним стандартам освіти) дотримуватися у викладанні предмета внутрішньої логіки відповідної науки, а й може вбачати, ставити і розв'язувати дидактичні (зокрема такі, що пов'язані з цілеспрямованою адаптацією змісту навчання) задачі. Завдяки цьому зміст навчання стає доступним учням. Отже, вчитель тут як практично діючий дидакт, здійснюючи досить складні дослідницькі акти, що в умовах дефіциту часу вимагають ґрунтовного і розгорнутого обдумування (бо такі задачі часто виникають раптово, під час перебігу уроку) і неабиякої професійно-дидактичної інтуїції (далі – психологічної компетенції). Так, щоб досягти відповідної педагогічної мети, вчитель у мисленнєвому експерименті має пристати до точки зору свого підопічного, а далі знайти адекватні шляхи організації мисленнєвих дій, функціонування уяви, пам'яті учня задля опанування матеріалу. Іноді йому необхідно перекладати науковий зміст навчання на мову свідомості дитини, а також перетворювати віртуально організовану інформацію (побудовану безвідносно до рівня знань, інтересів адресата) в аксіальні (адресні) її форми, досягаючи в такий спосіб повноцінного розуміння відповідного змісту. Для такої взаємодії вчителеві потрібна достатня психологічна підготовка. На перший план тут виступає значення (і разом з тим психологічна складність) „діалогу” між фаховою й особистою культурою, ерудицією вчителя, з одного боку, та свідомістю, світосприйманням учня – з іншого, діалогу, який може бути плідним для обох його учасників-комунікантів. За оптимально (ідеально) організованої взаємодії він спричинює взаємозумовлену творчість як учителя (фахово-предметну й дидактичну), так і учнів (котрі відкривають хоча б для себе ідеї, вже відомі науці). Одна з ключових умов такого успіху – здійснення багатоаспектного взаєморозуміння між учителем і учнем – сформованість психологічної компетенції педагога.

Розглянемо ті сторони такої психологічної компетенції педагога які забезпечують психологічне „взаємопроникнення” комунікантів, які безпосередньо стосуються дидактичної функції вчителя: передусім це педагогічне керування процесом розуміння учнями змісту навчання, окремих його частин, тем тощо, бо саме через розуміння досягається свідоме відкриття наукових знань і їх засвоєння. Зрозумілий учням матеріал не тільки легко ними відтворюється, а й стає їхнім інтелектуальним здобутком, озброює їхню діяльність: і практичну, і пізнавальну. А вчителям, котрі володіють умінням спрямовувати розум учнів на повноцінне розуміння та ґрунтовне засвоєння, вдається в такий спосіб впливати на розвиток допитливості учнів, сприяти становленню їх інтересів.

„Саморух”, або дальший розвиток дитячих інтересів, зокрема пізнавальних, спричиняє як набуття мислення дитини рис самостійності, глибини, так і розвиток особистої незалежності, почуття самоповаги.

Розумові дії, причетні до засвоєння навчальних предметів, безпосередньо не пов'язані зі становленням особистості, хоча й сприяють йому, надаючи пізнанню цілеспрямованого характеру. Адже завдяки розумінню взаємозалежностей навчального матеріалу (і його зв'язків з іншими предметами), фактів дійсності перед учнем розкривається як об'єктивна необхідність цих речей, так і закономірність певних явищ Світу, виправданість їх. Поглиблене розуміння допомагає свідомості дитини наблизитися до обґрунтованого прийняття закономірностей, якими у світі все перейняте, а разом і подій її власного життя, долі, мислення, досвіду, майбуття. Таке світоглядне сприйняття стає надійною сходинкою у розвитку ініціативного понятійного мислення, пробуджує в учнів допитливість, просуває їх до більш узагальненого й опосередкованого пізнання і водночас удосконалює їхнє ставлення до Світу, до своєї діяльності й самих себе [1].

Учитель як дидакт має добре знатися і на психологічних умовах, від яких залежить розгортання й ефективність цих процесів. Відомий український психолог Г.Костюк підкреслював роль відповідної підготовки вчителя, звертаючи особливу увагу на необхідність виражених і цілеспрямованих дій щодо організації певної „ланцюгової” послідовності: розуміння – зацікавленість – інтерес – допитливість учня, в якій роль психологічного важеля відіграє саме розуміння того, що підлягає пізнанню [2]. Педагогічна сутність розуміння, як аспект психологічної компетенції, подвійна: як результат воно виступає метою дидактичних зусиль, а як процес є мисленням учня, спрямованим на розкриття змісту тих чи інших об'єктів у їх істотних зв'язках – внутрішніх та з іншими об'єктами. Через це чим складніші об'єкти вивчення, тим важче учням визначатися в мереживі цих зв'язків. Учителеві-дидактові для цього важливо знати, як допомогти учням усвідомити саме ту мислиневу задачу (а не якусь іншу), розв'язання котрої й приведе їх до розуміння матеріалу. Звідси невинуватеною буває певна поспішність, з якою деякі вчителі, особливо початківці, наполягають на запам'ятовуванні учнями не зовсім (чи неякісно) зрозумілого матеріалу. Це не тільки не сприяє його засвоєнню, а навпаки – може руйнувати процес розуміння, який тільки-но розпочався.

Отже, вчитель має належною мірою володіти вмінням привести до того конкретного змісту, тих вимог до себе, що спрямовуватимуть розумові дії учнів до глибини, повноти, чіткості розуміння об'єктів вивчення. Тому особливого значення набуває професійна здатність педагога керувати такими діями за „допомогою” психологічної компетенції, яка надає смислового значення дидактичній дії. З огляду на це та відповідно до її розвитку, наприклад, особливого значення набуває професійна компетентність учителя керувати такими діями за допомогою чітких запитань. Від того, як поставлено і сформульовано вчителем запитання, здебільшого залежить, що саме стає об'єктом мисленнєвої активності учнів, на чому акцентується їхня увага і, відповідно, розумовий процес. Уміння вибудовувати систему таких запитань, постійне вдосконалення його є однією з граней психологічної компетенції (дидактичної складової: самі по собі знання з дидактики, без їх „включення, вращення” в психологічну компетентність особистості педагога – або мертвий груз, або „небезпечна зброя”). За такої умови мислення педагога стає „справжнім дидактичним мисленням”, яке веде своє походження від „маєвтики” – старогрецького поняття, що буквально означає „допомога при пологах”, педагогічну технологію і назву якої запропонував Сократ. Сутність цього принципу встановлення істини полягає в тому, що завдяки майстерно поставленим запитанням та одержаним на

них відповідям Сократ намагався спонукати співбесідника «народити» думку. Сучасні умови життя та зміст освіти теж спонукають учителя вдаватися до таких прийомів, щоб провести учня шляхом логічного пошуку до відкриття істинного знання, яке тоді засвоюється і використовується ефективно. Цьому сприяє і збудження адекватних мотивів учіння дітей. Тому сучасній вищій школі слід перенести акцент з „предметної парадигми”, на психологічну компетентність у дидактичній діяльності педагога, оскільки серед певної системи мотивів, на які спираються вчителі у своїх дидактичних діях, провідне місце належить пізнавальному інтересові, потребі зрозуміти нові для учня явища, жадобі оволодіти знаннями про Світ і себе, прагнення до істини.

Проведене нами вивчення впливу мотиву учіння на ставлення учнів молодших класів до школи, до своєї участі в навчальному процесі показало, що дієвість цих смислоутворювальних мотивів виявляється недостатньою для підтримання на оптимальному рівні інтересу до учіння, якщо дитина не досягає в цьому успіхів [4, с.144]. Значна частина учнів поступово втрачає зацікавленість до розв’язання відповідних навчальних задач, а слабо встигаючі звужують коло своїх інтересів в учінні й навіть зовсім не прагнуть вчитися. Натомість у них починають превалювати негативні мотиви, передусім – „уникнення санкцій”. Перспективні, віддалені цілі учіння в школі (здобути улюблену професію стати кимось) знецінюються, їх заміщають найближчі, що діють у межах певної навчальної ситуації. Аналізуючи таке становище, ми виявили набагато більшу роль у цьому разі реально діючих мотивів для налагодження повноцінного учіння, ніж вважалося раніше. Було з’ясовано, що об’єктивним критерієм труднощів навчальної роботи, з котрими учень може упоратись самотужки (а саме це ініціює його до саморуку в учінні), є рівень дій, до яких вдається школяр, працюючи з певним навчальним матеріалом. Якщо рівень цих операцій, застосування вмінь тощо не є адекватним, то таке накопичення, а тим паче їх зіткнення з непереборуваними труднощами учіння (передусім – „глухе” нерозуміння програмного матеріалу), спричинює деградацію позитивного ставлення учня до навчальної роботи. Отже, повноцінне розуміння змісту навчання запобігає руйнації позитивного ставлення учня до школи (процесу навчання), сприяє гартуванню його волі, становленню характеру.

Список використаної літератури

1. Костюк Г.С. Принципы развития в психологи / Костюк Г.С. // Методологические и теоретические проблемы психологии. – М.: Наука, 1969. – С.118-152.
2. Костюк Г.С. Навчання і психічний розвиток учнів / Костюк Г.С. // Психологічна наука, вчитель, учень. – К.: Рад. школа, 1979. – С. 19-32.
3. Материалы круглого стола „Проблемы компетенций в психологии и управлении персоналом” [Электронный ресурс] / Ред. ht.ru, А. Г. Шмелёв. – Режим доступа: <http://www.ht.ru/press/articles/?wiew=art371>
4. Мусатов С.О. Кузьменко Н.В. Мусатов С. О. Досвід вивчення очікувань старшокласників / Кузьменко Н.В. Мусатов С. О. // Діалог культур і духовний розвиток людини: матеріали всеукр. науково-практ. конф. – К., 1995. – С.43-45.
5. Психологічний словник / за ред. В.І. Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – 215 с.
6. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з реформування освітньої політики. – К.: К.І.С., 2003. – 296 с.
7. Hutmacher W. Key competencies for Europe / Walo Hutmacher // Report of the Symposium Berne, Switzerland 27–28 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) // Secondary Education for Europe, Strasburg, 1997. – 132 p.

Бойко І.І.,

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки та психології,

Клецова Є.С.,

старший викладач кафедри педагогіки та психології
(Житомирський ОППО)

ФОРМУВАННЯ У ШКОЛЯРІВ УМІННЯ ВЧИТИСЯ В ЄДНОСТІ З МОТИВАМИ НАВЧАЛЬНИХ ДІЙ

Рада Європи, проводячи міжнародні дослідження, пропонує перелік ключових компетентностей, якими мають володіти молоді європейці. Уміння вчитися є однією із ключових компетентностей. У наказі Міністерства освіти і науки України «Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти» зазначено, що уміння вчитися передбачає формування індивідуального досвіду участі школяра в навчальному процесі, вміння, бажання організувати свою працю для досягнення успішного результату; оволодіння вміннями та навичками саморозвитку, самоаналізу, самоконтролю та самооцінки [4, с. 2].

Школа покликана формувати цілісну систему універсальних знань, умінь, навичок, а також досвід самостійної діяльності й особистої відповідальності учнів, тобто ключові компетенції, які визначають сучасну якість змісту освіти.

Передумовою раціональної самоосвіти є опанування вміннями та навичками навчально-пізнавальної діяльності та, передусім, умінням вчитися. Формування вміння вчитися є однією із кардинальних проблем навчання, яка на різних етапах історичного розвитку набувала рис певної дидактичної теорії. До розв'язання проблеми „вчити вчитися” ведуть різні шляхи, одним із яких і є збагачення учнів у процесі навчання певним комплексом умінь та навичок, що мають міжпредметне значення.

Як показав аналіз психолого-педагогічної літератури, загальним питанням оволодіння школярами уміння вчитися присвячені дослідження Ю.Бабанського, І.Лернера, Н.Лошкарьової, В.Гриньової, В.Паламарчук, М.Скаткіна, М.Дубінки, О.Савченко, А.Маркової, В.Сухомлинського, Н.Тализіної та ін. Проте не розкритим залишається питання сутності уміння підлітків та старшокласників учитися. Тому ставимо за мету проаналізувати та визначити сутність уміння вчитися учнів середньої ланки загальноосвітньої школи.

Психолого-педагогічна наука розглядає знання як перевірений практикою результат пізнання дійсності, правильне відображення її в мисленні людини. Знання є основою для всебічного розвитку особистості; вони повинні мати розвивальний, культуротворчий характер; сприяти вихованню відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє використовувати набуті знання й уміння для творчого розв'язання проблем, критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію. Знання, уміння, навички є компонентами діяльності й формуються в процесі діяльності. Уміння – це здатність людини виконувати певні дії під час тієї чи іншої діяльності на основі певних знань. Виділяють три рівні формування вміння: низький, середній, високий (творчий). На першому розвиваються репродуктивні вміння, на другому – репродуктивні з елементами продуктивності, на третьому – продуктивні, творчі.

Враховуючи той факт, що кожний етап розвитку дитини характеризується своєю соціальною ситуацією розвитку та провідною діяльністю, відповідно до цього і формуються на кожному етапі свої провідні уміння. Так як діяльність у школі навчально-

пізнавальна, то учень, за відповідних умов, здатний оволодіти прийомами навчальної діяльності, прийомами пізнавальної діяльності, прийомами роботи над певним предметом. Ядро навчальної діяльності учнів будь-якого віку – індивідуальна мисленнєва діяльність дитини [8, с.59]. В. Паламарчук пише, що школярі вчаться, думаючи, та думають, навчаючись [9, с.8]. Тому, крім того що учні мають уміти вчитися, вони повинні навчитися мислити. Як показують дослідження педагогів Л. Хрислової, Ю. Бабанського, Л. Занкова, І. Лернера, головний фактор впливу на процес навчання – це мислення учня, сформовані прийоми розумової діяльності. Мисленнєвий розвиток учнів складається з наступних компонентів: цільовий, змістовий, операційний, мотиваційний і контрольно-корекційний [9, с.7].

Отже, навчити учнів учитися та мислити означає навчити ставити та корегувати цілі, усвідомлювати мотиви, розуміти завдання, знаходити способи його виконання, а також здійснювати самоконтроль і самооцінку. На початковому ступені навчання всі ці дії є інтерпсихічними, тобто розподілені між учителем та учнем. Наприкінці шкільного навчання вони мають стати самостійними [10, с.7].

Методологічною основою формування цих умінь є теорія діяльності, теорія пізнання, теорія розвитку особистості дитини. Відомий педагог І. Лернер поділяв загальнонавчальні вміння на такі групи: організаційні (19 умінь); практичні навчальні вміння (30 умінь); інтелектуальні навчальні вміння (54); психолого-характерологічні (13).

Ю. Бабанський узагальнив різні підходи і визначив три групи зазначених умінь: навчально-організаційні; навчально-інформаційні; навчально-інтелектуальні. В. Паламарчук у книзі „Школа учит мыслить” обґрунтувала систему розвитку в учнів основної та старшої школи мислительних умінь [6].

В.Сухомлинський виділив дванадцять основних умінь, якими учень має оволодіти в процесі шкільного навчання: уміння спостерігати явища навколишнього світу; уміння думати – співставляти, порівнювати, протиставляти, знаходити незрозуміле; уміння висловлювати думки про те, що учень бачить, спостерігає, робить; уміння швидко, виразно, свідомо читати; уміння швидко, правильно писати; уміння виділяти логічно закінчені частини в прочитаному, встановлювати взаємозв'язок і взаємозалежність між ними; уміння знаходити книгу з питань, які цікавлять учня; уміння знаходити в книзі матеріал з питань, які цікавлять учня; уміння робити попередній логічний аналіз тексту в процесі читання; уміння слухати вчителя й одночасно записувати зміст його розповіді; уміння читати текст і одночасно слухати інструкції вчителя щодо роботи над текстом, логічними складовими частинами; уміння написати твір – розповісти про те, що учень бачить навколо себе, спостерігає тощо [2, с.593-594]. Учений наголошує, що без кожного з цих умінь неможливе успішне учіння. В.Сухомлинський зауважив, що не можна на якомусь етапі навчання напевне сказати, що це уміння є сформованим, всі дванадцять умінь є важливими впродовж усього навчання та прості уміння готують учня до опанування більш складними [2, с.600-601]. Проте, за словами В.Сухомлинського, не слід ігнорувати уміння і перевантажувати пам'ять учнів лише знаннями. Учитель, як найголовніший керівник навчання, має розподілити вміння та навички у часі й збудувати таким чином міцну основу середньої освіти – уміння вчитися [2, с.600- 601].

У сучасній психології та дидактиці процес навчання розглядається як цілеспрямована взаємопов'язана діяльність учителя та учнів, яка охоплює мотивацію, цілепокладання, планування, підготовку та її здійснення, рефлексію та оцінювання результатів (Г. Костюк, Д. Ельконін, В. Давидов, В. Рєпкін, І. Лернер, А. Хуторський, С. Максименко). Психологічною основою такого розуміння є визначена О. Леонтьєвим

загальна структура діяльності. Відповідно до цього, у працях О.Савченко зазначені наступні дії учня:

- сам визначає мету діяльності або приймає поставлену вчителем;
- виявляє зацікавленість у навчанні, докладає зусиль;
- організує свою працю для досягнення результату;
- відбирає або знаходить відповідні знання та способи для розв'язання задачі;
- виконує в певній послідовності сенсорні, розумові або практичні дії, прийоми, операції;
- усвідомлює свою діяльність і прагне її вдосконалення;
- має вміння й навички самоконтролю та самооцінки [8, с.151].

Усі вище зазначені дії є компонентами навчальної діяльності, тому навчити школярів вчитися означає формувати у них навчальну діяльність.

Безумовно, молодший шкільний вік є важливим етапом формування умінь вчитися, так як для молодших школярів навчальна діяльність стає провідною і набуває характерних властивостей. У структурі навчальної діяльності прийнято виокремлювати такі компоненти, як: мета (засвоєння певних знань, умінь, навичок), навчальні ситуації (задачі) і навчальні дії та операції, за допомогою яких учні оволодівають змістом освіти, контроль і оцінку, мотиви і форми спілкування учнів з учителем та між собою. Допитливість – це найважливіша риса і мотив дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, без якої неможливо підтримувати інтерес та бажання вчитися. Проте допитливість є однією з умовних стадій розвитку пізнавального інтересу: цікавість, допитливість, пізнавальний інтерес. У програмі початкової ланки визначені загально-навчальні умінь та навички, до складу яких входять організаційні, логіко-мовленнєві, загально-пізнавальні, контрольні-оцінні умінь та навички.

Середній шкільний вік – це підлітковий вік дитини, який характеризується своєю соціальною ситуацією розвитку, провідною діяльністю й особливостями змін у фізичному, інтелектуальному, морально-етичному, соціальному розвитку. Найважливішим новоутворенням підліткового віку є становлення самосвідомості. Самосвідомість підлітка характеризується передусім почуттям дорослості, зокрема, визнання своєї самостійності.

Необхідною умовою формування у підлітків та старшокласників умінь вчитися є сприяння перетворенню учня в суб'єкт діяльності, прогресивному розвитку його самоосвітньої активності й діяльності. Отримати нове умінь і використати його учень може тоді, коли стає суб'єктом своєї навчальної діяльності. Суб'єкт є стратегом своєї діяльності, ставить і корегує цілі, усвідомлює мотиви, самостійно планує свої дії й оцінює їх. Отже, для формування у підлітків умінь вчитися необхідно організовувати процес навчання таким чином, щоб це сприяло перетворенню учня в суб'єкт діяльності, прогресивному розвитку його самоосвітньої активності й діяльності.

Самостійність займає центральну позицію в організації навчальної діяльності в середній, а надалі й у старшій школі. Ідеальна форма навчальної діяльності – це самостійне здобуття теоретичних знань та способів дій. Г.Цукерман разом з поняттям „умінь вчитися” як синонім використовує поняття „навчальна самостійність”. З точки зору автора, умінь вчитися – це характеристика суб'єкта навчальної діяльності, здатного до самостійного виходу за межі власної компетентності для пошуку спільних способів дії в нових ситуаціях. Це виявляється в потребі й умінні учнів самостійно мислити, у здатності орієнтуватися в новій ситуації, самому бачити питання, задачу і знайти підхід до її розв'язання. Пізнавальна самостійність виявляється, наприклад, в умінні самостійно аналізувати складні навчальні задачі й виконувати їх без сторонньої допомоги і

характеризується певною критичністю розуму школяра, здатністю висловлювати свою думку незалежно від суджень інших.

Пізнавальний інтерес виступає стимулом активності підлітка, учня, заохочує їх до виконання пізнавальних дій. Якщо пізнавальний інтерес школяра має достатньо стійкий характер, у нього виховується потреба в пізнанні, яка виявляється в інтересі до самостійного придбання знань, до раціональних прийомів розв'язання пізнавальних задач. Стійкий пізнавальний інтерес як мотив навчально-пізнавальної діяльності суб'єкта допомагає йому долати ті труднощі, з якими він зустрічається в процесі пізнання нового, розвиває ініціативу, творчість, пізнавальну активність [6, с.130].

Як вища форма навчальної діяльності, самостійна робота обумовлена індивідуально-психологічними та особистими характеристиками учня як її суб'єкта. До таких психологічних показників відноситься саморегуляція. А.Осницький виділив ті моменти саморегуляції, які відносяться до організації самостійної роботи. Таким чином, автор наголошує, що в учня має бути сформована цілісна система уявлень про свої здібності й уміння їх реалізувати. Учень повинен уміти моделювати свою навчальну діяльність, тобто виділити умови, які є важливими чинниками досягнення мети, відшукати у своєму досвіді уявлення щодо предмета потреби, а в оточуючій ситуації знайти об'єкт, який відповідає цьому предмету. Саморегуляція передбачає уміння програмувати самостійну роботу, оцінювати її та корегувати свої дії [12].

Щоб програмувати самостійну роботу, оцінювати її та корегувати свої дії, підлітки мають навчитися орієнтуватися в навчальному матеріалі (предметний курс-розділ-тема(блок)-навчальне заняття). А для цього учні повинні знати загальні плани і програми свого учіння на рік, чітко знати, що вони повинні засвоїти і чому навчитися в результаті вивчення предмету, певної теми. У зв'язку з сучасними підходами до організації навчання, тематичною атестацією, навчальна тема розглядається як психодидактична одиниця, форма організації навчання учнів. Відповідно, підліток має оволодіти алгоритмом роботи над темою, вчитися здійснювати мотиваційно-вступний етап, операційно-пізнавальний, контрольно-рефлексивно-оцінювальний етапи. Учень має вчитися створювати індивідуальний або колективний продукт (наприклад, проект).

Особливого значення набуває формування у підлітка комунікативних умінь взаємодіяти в різних формах: у парі, у групі (простій груповій, колективно груповій, диференційовано груповій, колективно рольовій).

Учень середньої школи має знати будову підручника і вміти працювати з ним і додатковою літературою, словниками, довідниками, мати бібліотечно-бібліографічні уміння та навички.

Навчально-інформаційні уміння поповнюються уміннями складати конспект, тези, схеми, таблиці, опори, висновки тощо. Вже з шостого класу учні мають виконувати самостійні роботи з теми (розв'язання задач, підготовка доповідей, рефератів, творів, індивідуальних творчих робіт).

Кінцева мета розвитку навичок самоосвіти – це самостійне, незалежне мислення індивіда, а воно є вкрай необхідною рисою й ознакою сучасної людини взагалі та громадянина незалежної держави зокрема. Для успішного формування уміння вчитися необхідно всебічно стимулювати самостійну роботу учнів, розбудити в них свідоме бажання постійно займатися самоосвітою, яка є одним із важливих структурних елементів неперервної системи освіти, що прийнята в Україні. Підкреслимо, сьогодні необхідно насамперед озброїти учнів формами і методами самостійного поповнення знань.

Список використаної літератури

1. Сухомлинский В.А. Разговор с молодым директором школы.
2. Сухомлинский В. А. Избранные произведения: в пяти томах / Сухомлинський В. А. Киев.: Рад. школа, 1980. – Том 4. – с. 587-603.
3. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) № 12/5-2 від 22 листопада 2001 року // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 2.
4. Наказ МОН України № 371 «Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти» від 5 травня 2008 року // Освіта України. – 2008. – 23 вересня.
5. Давыдов В. В. Учебная деятельность в младшем школьном возрасте [Электронный ресурс] / В. Давидов. – Режим доступа: <http://works.tarefer.ru/64/100464/index.html>
6. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів / Лозова В. І. [2-е вид., доп.]. – Харків: „ОВС”, 2000. – 164 с.
7. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология: учеб. пособ. для студ. сред. пед. учеб. Заведений / Талызина Н. Ф. – М.: Изд. центр „Академия”, 1998. – 288 с.
8. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підруч. для студ. пед. факульт. / Савченко О. Я. – К.: Генеза, 2002. – 368 с
9. Паламарчук В.Ф. Школа учит мыслить / В. Ф. Паламарчук. – [2-е изд., доп. и перераб.] – М.: Просвещение, 1987. – 208 с.
10. Цукерман Г. А. Как младшие школьники учатся учиться? / Г. А. Цукерман – Москва – Рига, ПЦ „Эксперимент”, 2000. – 224 с.
11. Данилов М. А. Дидактика / Данилов М. А., Есипов Б.П. под общ. ред. Б.П.Есипова. – М., 1957. – 520 с.
12. Осницкий А. К. Умения саморегуляции в профессиональном самоопределении учащихся / Осницкий А. К. // Вопросы психологии. – 1992. – № 1. – С. 5.

Бреславська Ганна Богданівна,
викладач кафедри педагогіки початкової освіти
(Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського)

ГУМАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НА ОСНОВІ ПРОЕКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

В умовах реалізації вимог Болонського процесу зростання професіоналізації спеціалістів неможливе без фундаментальної гуманізації всієї системи їх підготовки. Це обумовлено тим, що кардинальні зміни в житті нашого суспільства стосовно підготовки спеціалістів на рівні світових стандартів викрили суттєві деформації в підготовці майбутніх учителів. Життям продиктована гостра необхідність формування нової, більш ефективної системи підготовки сучасних спеціалістів, яка науково обґрунтована принципами інтеграції знань гуманістичної й професійної спрямованості. Вирішення цього складного завдання державного значення можливе тільки через забезпечення на науковій основі спадкоємності гуманістичних ідеалів та формування духовної сфери, загальної й професійної культури майбутніх учителів.

В останнє десятиріччя вітчизняна система вищої освіти збагатилася новими технологіями навчання, які ефективно переходять від репродуктивних до продуктивних форм і методів навчання і спрямовані на реалізацію ідей гуманізації освіти.

Відтак, пріоритетним напрямом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують подальше вдосконалення

навчально-виховного процесу. Водночас держава визнає одне з найважливіших питань гуманізації професійної підготовки майбутніх учителів.

Аналіз сучасних педагогічних реалій як у теорії, так і на практиці, дозволяє стверджувати, що проблема підготовки майбутніх учителів до гуманізації педагогічного процесу за змістом визначається суперечністю, яка сьогодні існує між традиційною системою навчання та новими соціально-педагогічними умовами. Це може бути вирішене за рахунок внесення до підготовки майбутніх учителів гуманістичних педагогічних цінностей та застосування новітніх сучасних технологій.

Останні публікації з проблеми дослідження показують, що в системі головних ідеалів і цінностей світової прогресивної педагогіки (Я. А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Й.-Г. Песталоцці, Ф.А.-В. Дістервег, М. Монтессорі, Р. Штайнер, С. Френе, Г.С. Сковорода, К.Д. Ушинський, Х.Д. Алчевська, С.Ф. Русова, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський та ін.) центральною ланкою завжди була орієнтація на гуманістичну парадигму. Сьогодні її актуальність зростає і у зв'язку з процесами реформування вітчизняної освіти, у яких аксіологічний аспект відіграє значну роль. Освіта, заснована на ідеях гуманізації, повинна, насамперед, інтегрувати весь комплекс знань про людину, формуючи на основі цих знань цілісне уявлення про себе як у дітей, так і у педагогів (І. Д. Бех, А. М. Бойко, М. І. Боришевський, І. А. Зязюн, В. А. Киричок, А. О. Кияновський, Б. С. Кобзар, М. Ю. Красовицький, В. В. Матіяш, І. К. Матюша, А. В. Суценко, Т. І. Суценко, Н. Є. Щуркова та ін.).

У педагогіці ведуться численні дослідження з питань гуманізації освіти: гуманізація навчання студентів (І. Тимчук), концепція гуманізації освіти (С. У. Гончаренко та Ю. І. Мальований) [2].

У зв'язку з цим, *мета даної статті* полягає у теоретичному обґрунтуванні педагогічних і методичних основ використання методу проектів у професійній гуманізації майбутніх учителів.

На наш погляд, випускник університету має бути різнобічно розвинутою, освіченою особистістю, оскільки фахові, суто професійні знання, не дозволять йому стати сучасним професіоналом, досягнути успіху в певному виді діяльності.

Тому проблема підготовки сучасних вчителів включає в себе багато процесів.

Процес формування гуманістичної спрямованості особистості майбутніх учителів забезпечується сукупністю педагогічних умов: 1) єдність формування гуманістичної спрямованості та професійного становлення студентів, 2) реалізація особистісно-орієнтованого підходу до професійної підготовки з метою формування гуманістичної спрямованості фахівця, 3) створення морально-позитивного середовища у вищому навчальному закладі, 4) сформованість особистості викладача вищої школи, здатного здійснювати навчання студентів на гуманістичних засадах, активна та цілеспрямована участь викладача у вирішенні завдань формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього фахівця, 5) забезпечення гуманістичної орієнтованості змісту навчання студентів, 6) вдосконалення методів навчання на основі більш широкої орієнтації на особистісно діяльнісний підхід, проблемну ситуацію як особливе комунікативне середовище, діалогічне навчання.

Формування гуманістичної спрямованості майбутніх учителів потребує врахування специфіки їх майбутньої професійної діяльності. Професійне становлення студентської молоді безпосередньо залежить від її ціннісних орієнтацій. Позбавлена гуманістичних орієнтацій, професійна діяльність вчителя може завдати непоправної шкоди людству. У зв'язку з цим особливого значення набувають цінності, які орієнтують спеціаліста на гуманістичний ефект своїх досягнень [3, с. 96].

Аналіз теоретичних основ методу проектів і результатів його застосування на практиці показує, що ефективність формування інформаційної компетентності прослідковується на кількох рівнях:

- на когнітивному рівні – набуття нових знань з дисципліни, способи та прийоми роботи з інформаційними технологіями, інформації про себе та інших;
- на емоційному рівні – переживання з приводу невдач та труднощів у процесі роботи над проектом, набуття емоційного досвіду в стосунках з групою, усвідомлення своїх емоційних переживань, підвищення самоконтролю;
- на поведінковому рівні – набуття нових прийомів, способів поведінки, навичок і їх закріплення;
- на особистісному рівні – корекція ставлення до себе інших людей, корекція настанов, особистісних якостей, які заважають ефективному спілкуванню, оптимальній діяльності.

Метод проектів активізує навчальний процес, посилює його практичну орієнтацію, допомагає перебороти деструктивні форми поведінки студентів, найбільшою мірою сприяє опануванню ними інформаційних технологій, оптимально формує теоретичний, практичний та психологічний види підготовленості до професійної діяльності, ефективно формує інформаційну компетентність майбутнього вчителя. Проте варто пам'ятати, що навчальні проекти можуть бути ефективними тільки в контексті загальної концепції навчання і виховання, і передбачають продумане і обґрунтоване поєднання різноманітних методів, форм і засобів навчання. Метод проектів – це форма організації навчального процесу, тобто він є тільки компонентом системи формування компетентності, а не самою системою.

Для організації позааудиторних проектів потрібні значущі зовнішні стимули (заохочення, призи, можливість продемонструвати результати широкому загалу і т.п.) і значні додаткові витрати часу як з боку студентів, так і з боку викладачів. Крім того, в таких проектах досить складно ставити спеціальні навчальні цілі, вони швидше орієнтовані на використання вже наявних знань і сформованих умінь.

Таким чином, професійна підготовка у ВНЗ не повинна обмежуватись лише передачею певних знань і формуванням професійних навичок. Вона повинна мати тісний зв'язок із професійною орієнтацією особистості, із формуванням певної системи цінностей, які є характерними для представників тієї чи іншої професії, зокрема майбутніх учителів. У зв'язку з цим значна увага повинна приділятися гуманізації професійної підготовки майбутніх учителів.

Отже, кінцевою метою вищої професійної освіти, яка заснована на принципах гуманізації повинно стати виховання не лише фахівця, а насамперед суспільно активної свідомої особистості. Гуманізація професійної підготовки є основою формування гуманістичної спрямованості особистості. Вона передбачає єдність загальнокультурного, соціально-морального і професійного розвитку особистості майбутнього учителя.

Список використаної літератури

1. Галустов Р. А. Творческие проекты студентов ТЭФ / Галустов Р. А., Зубов Н. И.; под ред. Р. А. Галустова. – Брянск: Изд. БГПУ, НМЦ "Технология", 1999. – 152 с.
2. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / [З.Н.Курлянд, Р.І.Хмелюк, А.В.Семенова та ін.] ; за ред. З.Н.Курлянд. – К., 2005. – 280 с.
3. Романенко М.І. Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід / Романенко М.І. — Дніпропетровськ: Промінь, 2001.— 24 с.
4. Сидоренко О. Проблеми гуманізації та гуманітаризації в освітній реформі в Україні / О. Сидоренко. – Вища освіта України. – 2001. – № 2. – С. 63–67.

5. Шубин В. И. Гуманизация и гуманитаризация высшего образования. Гуманитарная реконструкция высшего технического образования / В. И. Шубин, Ф. Е. Пашков, М. И. Романенко. – Днепропетровск, 1995. – 258 с.

6. Чечель И. Д. Метод проектов: субъективная и объективная оценка результатов / Чечель И. Д. // Директор школы. – 1998. – № 4. – С. 3-10.

Віскушенко Ірина Василівна,

вчитель початкових класів

вчитель вищої кваліфік. категорії, вчитель-методист,

(Коростишівська гуманітарна гімназія № 5)

ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ ПИЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Орфографічна грамотність учнів залишається болючою проблемою в системі шкільного навчання. Вчитель постійно стоїть перед проблемою – діти „назубок” знають правила (про правопис префіксів роз-, без-, про перевірку ненаголошених голосних і т. д.), а на письмі помиляються. Чому? Частково відповідь на це питання я знайшла саме тоді, коли почала працювати за системою розвивального навчання (Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова). Школярі просто не бачать у словах тих „помилконебезпечних” місць, де потрібно використати те чи інше правило.

У пояснювальній записці традиційної програми з української мови зазначається, що визначальним умінням, яке має бути сформоване на початковому етапі навчання мови, є „орфографічна і пунктуаційна зіркість: бачити в тексті особливості графічної форми слова, помічати пунктуаційні знаки у простих випадках, усвідомлювати їх роль у реченні, а також самостійно виправляти допущені помилки, зіставляючи написане зі зразком” [3, с. 16].

В умовах розвивального навчання формування орфографічної пильності є цілеспрямованим, спеціально організованим процесом. Автори програми РН з української мови С. В. Ломакович та Л. І. Тимченко зазначають, що зміст розділу „Постановка орфографічних завдань (орфограми слабких позицій)” підпорядкований завданню „виховати в учнів орфографічну пильність, сформувати вміння визначати під час письма всі орфограми в тексті” [5, с. 9].

Орфографія – (від *orthos* – правильний, та *grapho* – пишу) – система правил про способи передачі звукового мовлення у писемній формі. Орфографією називається розділ мовознавства, який цю систему правил вивчає [4, с. 610].

Пильність – здатність людини відзначатися увагою, спостережливістю, здатність усе помічати, підмічати [4, с. 658].

„У народі кажуть, що грамота, наче сонце, осяває весь життєвий шлях людини. Тому й твій букварик ми назвали „Сонечко”, – звертаються автори підручника Н. О. Воскресенська та А. О. Свашенко до першокласників [1, с. 3].

У цьому букварі до мови ставляться дійсно як до об’єкта дослідження. А дослідники – першокласники. У „Сонечку” предметом вивчення стає слово як одиниця мовлення, його звукова структура, органічний зв’язок звукової форми слова з його значенням. Отже, паралельно з навчанням грамоти вирішуються певні лінгвістичні завдання.

У основу вивчення орфографії в системі розвивального навчання покладено фонематичний принцип, згідно з яким кожен звук мовлення позначається на письмі певним значком – літерою або кількома літерами. У програмах РН значно подовжений

добукварний період. Майже до кінця листопада ми вчимося аналізувати звуковий склад слів. Моделюємо, підбираємо слова до моделей.

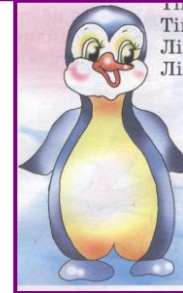
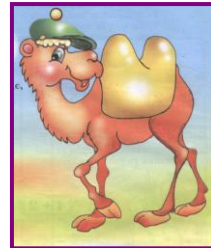
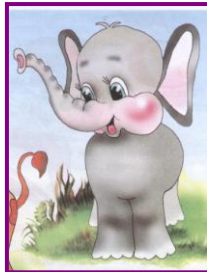
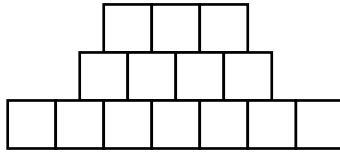
Наприклад, кожний звук „живе” в окремій кімнатці-клітинці.

- Підберіть слова до такого „будиночка”:

Діти називають багато слів (мама, море, поля, зорі, діти, сова, джміль, муха, роса, брат, клас, урок, коза, ліси, коні, Валя, Рома, Коля, Ліда, Ліза, Яна, Віка, Віта, село...)

- Подумайте, на якому „поверсі” „живуть” слова – назви зображених тварин [1, с.30]:

Вивчивши голосні та приголосні звуки, конкретизуємо модель:

Тепер діти можуть підібрати набагато менше із тих слів, які підходили до попередньої моделі (мама, море, поля, зорі, діти, сова, муха, роса, коза, ліси, коні, Валя, Рома, Коля, Ліда, Ліза, Віка, Віта, село...).

Коли ми вчимося розрізняти дзвінкі та глухі приголосні звуки, модель стає ще конкретнішою:

Із підібраних раніше слів залишилися : поля, сова, коза, коні, Коля, село.

Ще більше конкретизуємо модель, навчившись розрізняти тверді та м'які приголосні звуки:

- Чи всі слова, які підбирали раніше, можуть „жити” у такому будиночку? Звичайно, ні, адже передостанній приголосний звук тепер має бути м'яким. Отже, „жителями” цього „будиночка” можуть бути слова: поля, коні, Коля.

Учням цікаво підбирати ще нові й нові слова, хоч робити це не так уже й легко. Діти граються, але не тільки. Вони привчаються вслухатися у звучання слова, у них формується фонематичний слух, без якого неможливо писати грамотно. А також, ще не вивчаючи букв, ми формуємо в учнів навички читання.

Далі задаємо таку схему, до якої неможливо підібрати слів:

Важливо, щоб першокласники пояснили, чому саме нема таких слів (слово не може існувати без голосного звуку). Це так звані завдання - „пастки”.

Уже на перших уроках букварного періоду, позначаючи звуки буквами, перед учнями, постає проблема, що не всі букви пишуться за вимовою. Чому одного разу слово „віра” пишемо з малої літери, а іншого з великої? Тут починаємо формувати поняття про орфограму, як таке місце в слові, написання якого не визначається вимовою. У першому класі працюємо з такими орфограмами, як велика буква та перенос слів.

З метою формування орфографічної пильності учнів на початку 2 класу вводиться письмо з пропусками орфограм слабких позицій. На відміну від традиційного підходу, коли діти повинні вставити ту чи іншу букву на місці вже готового пропуску, поданого в підручнику, ми навчаємо дітей спочатку робити пропуски, коли виникає сумнів, яку букву слід писати. Таким чином привчаємо молодших школярів уважно прислухатися до слова.

Перед другокласниками постає проблема: що робити, якщо не знаєш, яку букву написати? Що краще, помилитися чи пропустити «помилконебезпечне» місце у слові? Варіанти пропусків учні пропонують різні: кр?ло, кр ⊙ ло, кр_ло, кр ло ...

Обираємо серед них найзручніший: кр_ло.

Спочатку пропускаємо ненаголошені голосні [е] та [и]: ч_р_вик, ч_ремха, Дм_тро, ол_нь і т.д.

Далі досліджуємо сильні та слабкі позиції приголосних звуків [2, с. 61]:

Позиції парних приголосних звуків у слові	
Сильна (+)	Слабка (-)
1.	1.
2.	2.
3.	
4.	

Пропускаємо букви на місці приголосних звуків у слабкій позиції: ле_ко, ні_ті, про_ба ...

Дослідивши всі слабкі позиції голосних і приголосних звуків, навчившись писати з пропусками орфограм слабких позицій, діти пишуть вітального листа дідусю:

Дорогес_ньк_й дідусю М_кито!

Ми з с_строю Т_тянкою хоч_мо т_бе пр_вітати з Днем народж_ння. Зич_мо довг_х, л_ких і в_сел_х років ж_ття.

Зал_шайся здоров_м і пр_вітн_м. Ми т_бе люб_м.

Запитую у школярів:

- Чи зрозуміє дідусь, що онуки йому написали? А чи завжди зрозуміють нас інші люди, якщо ми писатимем з пропусками? Яке перед нами постає завдання?

Діти, як правило, самі формулюють це навчальне завдання: навчитися писати без пропусків. На наступних уроках поступово, крок за кроком, другокласники „відкривають” способи перевірки орфограм слабких позицій.

Таким чином, до кінця 2 класу учні засвоюють основні способи перевірки орфограм слабких позицій, моделюють їх та записують до рукописних „Довідничків учня”.

Наведу приклади вправ, що, на мою думку, сприяють формуванню орфографічної пильності молодших школярів.

Вправа-гра „Виправ помилки” може бути проведена як на етапі створення „ситуації успіху”, так і на інших етапах уроку. Зокрема на етапі контролю. Школярі виправляють помилки Незнайка, гнома Пишинетака, учнів іншого класу. Важливо, щоб виправивши помилку, дитина аргументувала свою думку, „навчила” того, хто помилився.

Завдання на заміну звукових записів слів буквеними сприяють вдосконаленню навичок звуко-буквеного аналізу, розвитку фонематичного слуху і збагачують знання з орфографії.

До активної навчальної діяльності, а не до пасивного сприймання навчального матеріалу, до усвідомленої рефлексії вивченого спонукають такі вправи, як придумування подібних завдань для однокласників (батьків, братиків, сестричок...), придумування завдань із „пастками”, „навчи інших перевіряти вивчену орфограму...”.

Важливе значення для формування орфографічної пильності молодших школярів мають також контрольні-оціночні вправи, які дають змогу учням провести уявну межу між знанням і незнанням, умінням і невмінням. Такі завдання я, як правило, пропоную на етапі контролю.

Наприклад, на уроці за темою „Сильна і слабка позиції голосних [е] та [и]” у процесі групової роботи досліджуємо звукові й буквені записи назв зображених предметів (дерева, гриби, шипшина) і робимо висновок про те, що голосні звуки [е] та [и] у сильній (наголошеній) позиції вимовляються чітко, їх легко розрізнити, і не виникає сумніву, яку букву писати. А от у слабкій (ненаголошеній) позиції їх важко розрізнити, і ми не знаємо, яку букву слід писати, щоб не помилитися.

У кінці цього уроку, на етапі контролю й оцінки, пропоную другокласникам завдання:

- Запишіть продиктовані мною слова у дві колонки: зліва – слова, у яких звуки у сильній позиції, і ви знаєте, яку букву написати, а справа – слова із звуками у слабкій позиції: степ, крило, земля, лебідь, півень, числа. Можна диктант замінити малюнками (малюнковий диктант) або подати звуковий запис слів.

У дітей з’являється запис:

Знаю	Не знаю
степ	кр?ло
лебідь	з?мля
числа	пів?нь

Далі з’ясовуємо, чому кожне із слів „потрапило” у ту чи іншу колонку. Таким чином привчаю учнів бачити, чути у словах звуки у слабкій позиції.

Отже, у звуковий період діти набувають навички членування слова на звуки та диференціації звуків на голосні і приголосні, приголосні м’які й тверді, дзвінкі й глухі, подовжені та неподовжені. Це потрібно для того, щоб дитина могла відкрити для себе позиційний принцип читання й усвідомити деякі орфографічні правила.

У букварний та післябукварний періоди у дітей починаємо формувати поняття про орфограму.

Письмо з пропусками сприяє інтенсивному розвитку орфографічної пильності, створює передумови для ефективного оволодіння нормами української орфографії. Навчальна діяльність, організована таким чином, як описано вище, має свої позитивні результати. Діти допускають значно менше орфографічних помилок у диктантах та творчих роботах. Вироблені у початкових класах навички самоперевірки і самоконтролю є фундаментом орфографічної грамотності й старшокласників.

Список використаної літератури

1. Воскресенська Н. О. Сонечко (Буквар): підруч. для навчання грамоти / Воскресенська Н. О., Свашенко А. О. – Х.: ФОП Бурдов, 2012. – 160 с.
2. Ломакович С. В. Рідна мова: підручн. для 2 кл. загальноосвітньої школи з укр. мовою навчання: (Програма за системою розвивального навчання) / Ломакович С. В., Тимченко Л. І. – Х.: СПДФО Бурдов, 2005. – 112 с.
3. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К. : „Освіта”, 2011. – 392 с.
4. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х.: ВД „Школа”, 2008. – 1008 с.
5. Українська мова. 1 – 4 класи: програма розвивального навчання / уклад. програми: Ломакович С. В., Тимченко Л. І. – Харків, 2008. – 44 с.

Вольницька Тетяна Валеріївна
вчитель англійської мови
(СЗОШ №12, м. Житомира)

ВПРОВАДЖЕННЯ МОВНОГО ПОРТФОЛІО ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У наш час, коли діти так часточують англійську мову на телебаченні, по радіо, коли виходять газети і журнали англійською мовою, проводяться зустрічі з іноземцями, в учнів є мотиви, є стала потреба до вивчення англійської мови. Завдання вчителя полягає в тому, щоб підтримати ці мотиви, не допустити зниження інтересу учнів до самого процесу навчання, заохотити учнів до самостійного пошуку, показати учням красу та мелодійність англійської мови в піснях та віршах, викликати, зрештою, бажання спілкуватися з ровесниками та батьками по-англійськи у позаурочний час.

Розвивати інтерес, підвищувати мотивацію до вивчення англійської мови покликані системи інтерактивних та особистісно зорієнтованих педагогічних технологій, серед яких метод мовного портфоліо (*портфоліо від англ. Portfolio — портфель, папка — це папка документів з навчального предмета як компонента навчальної діяльності учнів, який ведеться учнями за педагогічного супроводу вчителя*), який створює унікальні передумови для розвитку ключових компетенцій і самостійності учнів у досягненні нового. Використання європейського мовного портфоліо дозволяє зробити процес іншомовного навчання більш прозорим для учнів, допомагаючи їм розвивати здатність до відображення та самооцінювання, таким чином надаючи їм можливість поступово збільшувати свою відповідальність за власне навчання.

Керований навчальний процес із реальним прогнозованим результатом сьогодні є інноваційною діяльністю в освіті. Одним із засобів розвитку інноваційної особистості учня є метод мовного портфоліо як дієвого інструменту гуманістичного навчання іноземних мов і формування учнівської автономії в навчанні.

Для того, щоб особистість розвивалася саме в такому напрямку, потрібно навчити її самоаналізу, самокритики, самодисципліни, самовираження. Тому для організації самостійної роботи учнів було обрано портфоліо.

Основною метою портфоліо є створення мотивації навчальної діяльності, розвиток пізнавальних навичок, розвиток об'єктивної самооцінки творчих здібностей, умінь самостійно конструювати свої знання, умінь орієнтуватися в інформаційному просторі, планувати свою діяльність, формування організаційних навичок. Чим цінне портфоліо для учня і вчителя? Перш за все, це робота, яка виконується учнем самостійно, відрізняється від інших, є єдиною у своєму роді. Це сприяє усвідомленню учнем своєї

неповторності, бо кожна папка ведеться творчо, кожен має робити малюнки, клеїти фото, якщо це відповідає змісту. На сторінках портфоліо вони роблять усе для того, щоб довести свою неповторність, проявити свою творчість, розкрити себе як особистість.

Мовний портфоліо ("English Language Portfolio"), розроблений Лінгвістичним комітетом Ради Європи з метою стандартизації вимог до вивчення, викладання й оцінювання досягнень у галузі вивчення іноземних мов громадянами європейських країн, було презентовано в Україні у 2003 році після опрацювання у 15-ти країнах Європейського Союзу.

Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти пропонують три обов'язкових компоненти мовного портфоліо: мовний паспорт; мовну біографію; мовне досє.

Першим компонентом мовного портфоліо є мовний паспорт, що підсумовує лінгвістичну індивідуальність його власника; особисті досягнення у вивченні мови та особистий досвід міжкультурного спілкування. Також мовний паспорт включає самооцінку учнем власних мовленнєвих компетенцій. Мовний паспорт містить: фото учня; анкетні дані учня; особисту інформацію (хобі тощо); критерії оцінювання навчальних досягнень учнів; власну самооцінку володіння іноземною мовою.

Другим обов'язковим компонентом мовного портфоліо є мовна біографія, яка використовується, щоб установити проміжні цілі, перевірити власні досягнення в навчанні, зареєструвати значущі етапи мовного й міжкультурного спілкування. Мовна біографія містить: таблиць оцінювання вчителем рівня оволодіння учнем іноземною мовою (який заповнюється у вигляді графіка з указанням виду мовленнєвої діяльності, що оцінюється); таблиць самооцінки учнем власних досягнень, що дає змогу розвивати об'єктивну самооцінку; графіки оцінки вчителем і самооцінки учнем досягнень можуть виконуватися на одному аркуші в різних кольорах (учитель – червоним, учень – зеленим). Це ефективний засіб самоконтролю та контролю з боку батьків. За графіком легко простежити ріст, стабільність чи спад знань учня; він є ефективним чинником розвитку самоаналізу та самооцінки учнем власних досягнень; аркуш самоосвіти, що дає учням право вибору теми самоосвітньої діяльності згідно з їх інтересами, рівнем оволодіння іноземною мовою, тобто є особистісно зорієнтованим. Це можуть бути біографії кумирів, сучасні пісні англійською мовою та їх переклад, кулінарні рецепти тощо; алгоритми окремих видів діяльності на уроці, що самостійно чи з педагогічним супроводом створені як поради учням з удосконалення самоосвітньої компетентності учня під час проведення уроків, підготовки до тестування; аркуш рекордів, який учень обов'язково заповнює в кінці кожної теми, де констатує здобуті особисті досягнення з різних видів мовленнєвої діяльності, а також визначає свій рівень оволодіння іноземною мовою (в обсязі вивченої теми).

Третім обов'язковим компонентом мовного портфоліо є мовне досє. У ньому учень збирає зразки своїх творчих робіт та свідчення у вивченні іноземної мови. Мовне досє може включати: творчі проекти учнів; доповіді з теми англійською мовою; кросворди з вивчених тем тощо.

Це рекомендований перелік матеріалів, які можна включити до мовного портфоліо. Кожний учитель може вносити зміни відповідно до рівня учнів, вікових особливостей, предмета тощо.

Таким чином, ми бачимо, що структура поетапного градуйованого оцінювання досягнень стимулює процес удосконалення й самовдосконалення, тобто освітній процес не припиняється після досягнення якогось певного рівня. Накопичуючи й аналізуючи свої практичні досягнення за методом портфоліо, учень застосовує набуті знання і, виходячи з життєвого досвіду, оцінює та переоцінює свою діяльність. Просунувшись

повільно, але впевнено на проміжному етапі, учень виявляє нові цілі й нові перспективи. Найбільш вагомим аргументом на користь застосування мовного портфоліо виявляється можливість регулярного, систематичного моніторингу пізнавальної діяльності за схемою: проблема планування процесу вивчення й розв'язання проблеми (стратегія і тактика), практичний результат роботи (тест, реферат, проект тощо). Тобто ключові компетентності впроваджуються в навчальний процес за алгоритмом: мотиви – знання – уміння – навички – ставлення – компетентність.

Мовне портфоліо розроблено з метою: стимулювати вивчення людиною іноземної мови згідно з будь-яким загальнорекомендованим рівнем упродовж усього життя людини; зробити процес вивчення мови більш прозорим та ясним; формувати самоосвітню компетентність учня, що дозволяє йому аналізувати й усвідомлювати власний шлях навчання, а також впливати на нього; формувати інноваційну особистість учня, розвивати вміння конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі; ставити перед собою завдання й поетапно розв'язувати їх; створювати мотивацію навчальної діяльності; розвивати пізнавальні організаційні навички, творчі здібності учнів; формувати учнівську автономію, посиленість освіти для кожного конкретного учня.

Виходячи з цього, можна зазначити, що мовне портфоліо є особисто зорієнтованою формою роботи, автентичним видом оцінювання, який адресується учневі, розроблений для нього, спрямований на виявлення та розвиток творчих здібностей кожної дитини. Упровадження такої форми діяльності, як європейське мовне портфоліо, означає вихід на новий рівень самосвідомості учня, де він вибирає, оцінює, контролює процес навчання, роблячи його безперервним і сталим.

Отже, учнівське мовне портфоліо допомагає учням осмислити результати своєї діяльності й дає змогу вчителю залучити їх до постановки нових цілей, реально показати динаміку, прогрес у навчанні. Від учня вимагається постійно здійснювати самооцінку в процесі навчання. Мовний портфель створює передумови для вдосконалення знань дітей і самостійного вивчення ними англійської мови. Велике значення має те, що послідовні дії зі створення "портфеля" дають можливість навчити школярів аналізувати виконану роботу, бачити власні успіхи й розуміти причини невдач. Школярі вчаться об'єктивно оцінювати свої можливості, знаходити способи подолання труднощів, визначати шляхи досягнення вищих результатів; їхня навчальна діяльність і відповідальність за свою працю стають все більш усвідомленими.

В умовах уведення профільного навчання ідея мовного портфеля є особливо актуальною, оскільки цей документ стає незамінним помічником для тих, хто вирішив пов'язати свою професійну діяльність із вивченням іноземних мов. Його перспективність абсолютно очевидна. Упровадження мовного портфеля в практику викладання іноземних мов у нашій країні істотно вплине на підвищення якості їх вивчення.

Гакалець Тетяна Михайлівна,
магістрантка ННІ педагогіки,

Клименюк Юлія Михайлівна

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ОСНОВА ЇХ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ

Сьогодні питання про формування інтелектуальних здібностей учнів у теорії та практиці навчання постало особливо гостро, тому що останні дослідження виявили у школярів значно більші, ніж вбачалося раніше, можливості засвоювати наукові поняття, знання та вміння як у звичних, так і в нестандартних ситуаціях. Такий стан речей викликав необхідність розробки нових дидактичних підходів до навчання школярів, які враховують не тільки накопичення знань, але й цілеспрямоване засвоєння – в умовах застосування евристично орієнтованих методів навчання – системи, понять, закономірностей, узагальнених структур, які дозволяють глибше усвідомити сутність конкретного навчального предмета і на цій основі опанувати загальні прийоми вирішення найрізноманітніших завдань [5, с. 25].

Сучасні тенденції розвитку людства ставлять певні вимоги до особистості: вона має бути не просто творцем, а людиною творчою й інтелектуально розвинутою. Високий рівень інтелектуального розвитку допоможе сучасному учневі в майбутньому мати високий соціальний статус.

Успіх у соціумі потребує дисципліни розуму, що означає, з одного боку, здатність аргументовано довести власну точку зору і переконати в її правильності, а з іншого – вміння вислухати та зрозуміти позицію партнера.

Найважливіше місце в системі шкільної освіти належить початковим класам, як базовій ланці в розвитку інтелектуально-творчої особи. Створювати умови для активізації інтелектуальної діяльності школярів, підвищувати ефективність навчально-виховного процесу через розвиток інтелектуальних здібностей учнів є актуальними завданнями вчителів. У системі становлення інтелектуальної етики молодших школярів найголовнішою є педагогічна діяльність, спрямована на формування трьох складових мислення:

- ✓ високого рівня елементарних розумових операцій: аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації, думки, висновку;
- ✓ високого рівня активності, розкритості мислення, яке полягає у декількох варіантах вирішення проблеми, різноманітних гіпотезах, ідеях;
- ✓ високого рівня організованості й цілеспрямованості, які виявляються в орієнтації на виділення істотного в явищі, у використанні узагальнених схем аналізу явища [3; 4].

Відзначимо, що розвиток інтелектуальних здібностей ґрунтується на спеціальних розумових операціях. Процес мислення є сукупністю різних операцій, найважливішими серед яких є аналіз, синтез, узагальнення, класифікація, систематизація [2].

Вихідним прийомом логічного мислення є аналіз. На емпіричному рівні уміння аналізувати починає формуватися ще в дошкільний період. Проте в процесі шкільного навчання термін „аналіз” не лише не роз’яснюється, але і майже не вживається. Навіть у тих випадках, коли, здавалося б, без цього терміну неможливо обійтися, замість нього зазвичай застосовується термін „розбір” (наприклад, розбір слова). З аналізом нерозривно пов’язаний синтез, який є протилежною за змістом розумовою операцією.

Синтез – важка для учнів операція, адже саме розумове з’єднання елементів вимагає розкриття тих внутрішніх зв’язків, які роблять елементи складовими частинами цілісного об’єкта. Саме завдяки розкриттю цих зв’язків синтезоване знання про об’єкт, що вивчається, є повнішим, ніж сума знань про окремі його частини.

Термін „порівняння” школярі в своїх підручниках починають зустрічати вже в другому класі. Учні повинні зрозуміти, що порівнянням називається розкриття в явищах, що вивчаються, загального і різного.

Порівняння служить основою класифікації – розподіл різноманітних явищ, предметів на групи за загальною для кожної групи ознакою. Опанування цього прийому необхідне, аби учні не лише розуміли різні класифікаційні системи, але й уміли самостійно знаходити місце в них для окремих об'єктів (наприклад, з'ясувати, до якого роду і виду відноситься та або інша тварина).

Розумовою операцією більш високого рівня є систематизація. Терміни „система”, „систематизація” вживаються в підручниках, починаючи з 4 класу: „сонячна система”, „річкова система”, „коренева система”. Система – безліч взаємозв'язаних елементів, які у своїй сукупності складають єдине ціле. І відразу вчитель пояснює, що систематизацією називається розумова операція, яка має на меті формувати знання в певну систему.

Аби опанувати цей прийом, потрібно навчитися виявляти складові елементи об'єкта, що вивчається; розкривати внутрішні зв'язки, встановлювати його зовнішні зв'язки з іншими об'єктами.

Засвоєння логічного прийому узагальнення можливе лише в тому випадку, якщо школярі вже опанували такі операції, як аналіз, синтез, порівняння. Узагальнення дає можливість підняти знання на вищий рівень, оскільки підводить до засвоєння наукових понять, законів, світоглядних ідей. У процесі викладання різних навчальних предметів проводяться заняття, що спеціально призначені для здійснення цієї розумової операції й тому мають особливо велику освітню цінність – уроки узагальнення.

Застосування на уроках в початкових класах різноманітних інтелектуальних прийомів стимулює інтенсивніший розвиток мислення учнів.

Чим вільніше володіють школярі даними прийомами, тим більш активно вони беруть участь у навчальному процесі. Оскільки процесуальна сторона навчання нерозривно пов'язана із змістовою, то роз'яснення способів розумової діяльності забезпечує поліпшення засвоєння основ наук, що вивчаються в школі.

Посилюється також інтерес до навчання, який служить могутнім засобом її мотивації. Дослідження психологів показали, що інтерес у школярів може викликати не лише матеріал, що вивчається, але і сам процес вивчення, якщо він здійснюється усвідомлено і результативно.

Добре організована навчальна праця має великий виховний вплив на учнів: сприяє формуванню працьовитості, дисциплінованості, відповідальності, акуратності, уміння берегти час тощо. У процесі навчальної праці формується не лише інтелектуальна, але й етична сутність особи. Це має надзвичайно актуальне значення, адже саме в цей період відбувається становлення особистості.

Тому на кожному уроці вчителем повинні ставитися такі завдання:

- запалити в дитячому серці вогник допитливості;
- збагачувати знання школярів про природу, суспільне життя, трудову діяльність людей;
- розвивати різні види пам'яті;
- розвивати уяву і фантазію;
- розвивати увагу, спостережливість;
- формувати мовленнєві вміння, комунікативно – творчі здібності;
- пробуджувати інтерес до навчання, робити його цікавим, пізнавальним, розвивальним;
- розвивати творче мислення;
- навчити працювати з навчальною і дитячою книгою;
- виховувати національну самосвідомість, духовність [1, с. 56-59].

І, нарешті, опанування інтелектуальних умінь, розвиток розумових здібностей молодших школярів служить найважливішою передумовою для того, щоб після закінчення школи її випускники могли успішно підвищувати рівень своєї освіченості, здійснювати подальший гармонійний розвиток.

Список використаної літератури

1. Антонова О. Є. Підготовка майбутнього вчителя до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів початкової школи: монографія / Антонова О.Є., Клименюк Ю.М. – Житомир: Житомир. держ. ун-т, 2011. – 263 с.
2. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень: колективна моногр. / Державний фонд фундаментальних досліджень Міністерства освіти і науки України / В.О. Моляко (ред.), О.Л. Музика (ред.). — Житомир : Рута, 2006. — 320 с.
3. Кузьміна Н.В. Формування педагогічних здібностей / Н. В. Кузьміна – Л., 1961. – 98 с.
4. Моргун В. Розвиток інтелектуально-евристичних здібностей учня / В. Моргун // Психологічна підтримка творчості учня / упор. О. Главник. – К., 2003. – С. 4-9.
5. Скворчевська О.В. Ігрові методики роботи з учнями 1-4 класів / Скворчевська О. В. – Харків: „Основа”, 2009. – С. 23-27.

Гвоздецька-Бура І. І.,
вчитель вищої категорії,
(СЗОШ №12, м. Житомира)

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Одним зі шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх з актуальним та перспективним розвитком суспільства, інтегруванням до світового освітнього простору є розгляд процесу навчання та його результатів через призму компетентнісного підходу, що трактується як чинник, котрий сприяє модернізації змісту освіти й доповнює низку освітніх інновацій і класичних підходів, спрямованих на досягнення сучасних освітніх цілей [1].

У структурі змісту початкової освіти природознавство як навчальний предмет має забезпечити формування природознавчої компетентності учнів шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу і людину, основ екологічних знань, опанування способами навчально-пізнавальної й природоохоронної діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій у ставленні до природи.

Спілкуючись з природою, вивчаючи її об'єкти і явища, діти молодшого шкільного віку пізнають навколишній світ, відкривають усе його розмаїття, усвідомлюючи цінність такого пізнання, переживають морально-естетичні почуття. Саме цей період у житті дітей є сприятливим для усвідомлення себе невід'ємною складовою природи, своєї ролі в її збереженні й примноженні її багатств.

З огляду на вищезазначене, одним із напрямків удосконалення системи освіти, є активізація пізнавальної діяльності молодших школярів, важливим критерієм якої виступає сформованість пізнавальної активності.

Формування пізнавальної активності є однією з актуальних проблем науки і практики. Необхідність розвитку творчості, стимулювання пізнавальної активності учнів визнають багато вчених та педагогів-практиків. Зокрема, проблеми розвитку і формування творчої особистості, активізації пізнавальної діяльності й творчості у

процесі навчання розглядались педагогами-класиками Я. Коменським, І. Песталоцці, Г. Сковородою, К. Ушинським, В. Сухомлинським та іншими.

Проблеми пізнавальної активності вивчали С. Кашин, Н. Литвиненко, М. Мамажанов, Г. Остапенко, Ю. Савченко, К. Сапашева; методи і засоби формування пізнавального інтересу молодших школярів – Т. Байбара, Н. Бібік, І. Дубровіна, С. Журавель, О. Киричук, Л. Нарочна, Л. Шелестова та інші.

Добірку цікавих творчих вправ для формування в учнів пізнавальних інтересів із природознавства у педагогічній літературі запропонувала З. Друзь. Крім того, автор рекомендує використовувати на уроках додаткову інформацію, яка містить нове і цікаве, порівняно з програмовим матеріалом.

Дану проблему вивчають також учителі-практики А. Охріменко, А. Огійчук, І. Осадченко, Г. Яцевська та інші. Вони організовують навчальний процес таким чином, щоб збуджувати інтерес до навчання, допомагати учням свідомо, творчо, радісно оволодіти знаннями, виявити свій розум, реалізувати знання, творчу силу. Позитивні наслідки роботи передових учителів значною мірою обумовлені саме особистісно орієнтованим підходом до побудови навчально-виховного процесу.

До шляхів активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках природознавства належить реалізація різноманітних інноваційних форм і методів навчання.

Як свідчать наукові дослідження, інтерактивними прийнято називати засоби, які забезпечують безперервну діалогову взаємодію суб'єктів освітнього процесу.

Упровадження інтерактивних методів у практику на уроках природознавства у початкових класах потрібно починати з простих (*„Мікрофон”*, *„Мозковий штурм”*, *„Карусель”*, *„Коло ідей”* та ін.) та поступово переходити до більш складних (*„Діалог”*, *„Замальовування та записування ідей”*, *„Метод моделювання ситуації”*, *„Зіткнення з реальними ситуаціями”* та ін.).

На уроках природознавства широкого застосування набувають ігри, загадки, вікторини, географічні ігри-подорожі залежно від теми, мети уроку, змісту навчального матеріалу, знань учнів та ін.

Використання ігор у навчанні допомагає активізувати навчальний процес, розвиває спостережливість дітей, увагу, пам'ять, мислення, збуджує інтерес до навчання.

Найефективніше використовувати гру при повторенні вивченого, коли виникає потреба перевірити знання про природничі об'єкти, їх коротку характеристику, уміння розподілити за певними ознаками на групи та ін. Для цього можна використати гербарії, колекції, різні види лото (біологічні, географічні, топографічні), вікторини, задачі та вправи тощо. Наприклад, можна запропонувати вибрати з гербарію рослини лісу і розподілити їх на дерева, кущі, трави; вибрати лікарські рослини лісу, рослини луків; культурні рослини розподілити на групи: зернові, технічні, круп'яні, пояснити, чому вони так називаються; вибрати з колекції корисні копалини, картини з зображенням тварин і пояснити їх; запропонувати вікторину *„Перевірте, як ви орієнтуєтесь у природі”* та ін.

При повторенні іноді пропонується гра, коли вчитель називає предмети, серед яких треба визначити ті, які поставлені за умовою. Наприклад, учитель називає птахів, серед них треба виділити підійманням руки перелітні (при називанні зимуючих руки не підіймати). Подібні ігри допомагають не тільки виявити знання, а й виробляють увагу.

Дуже цікавими є географічні подорожі за допомогою карти. Під час *„подорожі”* діти дізнаються про міста і села, про будівництво гідроелектростанцій, зрошувальних систем, розвиток сільського господарства. Під час *„подорожі”*, крім карт,

використовують й інші види унаочнення: настінні таблиці й картини, діапозитиви, фрагменти діафільмів, натуральні об'єкти, які допомагають конкретизувати уявлення. Подача нового матеріалу у вигляді подорожі збуджує емоції дітей, розширює кругозір, викликає почуття гордості за свою Батьківщину.

Окремої уваги заслуговують РТЗ (розвиваючі творчі завдання), які стимулюють творчу уяву дітей, оскільки знання, які дитина емоційно переживає, формують її світогляд. За допомогою РТЗ, що є одним з основних завдань активізації навчання, створюється позитивне емоційне ставлення до предмету. В якості РТЗ використовуються складання кросвордів, ребусів, віршів, казок, небилиць.

Використання ребусів, кросвордів, чайнвордів, шарад, анаграм – важливий засіб розвитку інтересу молодших школярів. Вони викликають позитивні емоції учнів, підвищений інтерес до виучуваного, є цікавими формами перевірки засвоєння фактичного матеріалу. Гра зі словами є помічником класоводів, оскільки вона збагачує словниковий запас дітей, активізує мислення, тренує пам'ять, розвиває загальну ерудицію, розширює обсяг знань, допомагає в інтелектуальному спілкуванні, є надійним засобом психологічного розвантаження розумової праці школярів.

Кросворди складають на базі основного програмного матеріалу із зашифрованими природознавчими поняттями і термінами. Та на уроці кросворди мають бути цілеспрямовані не на перевірку загальної ерудиції учнів, а на краще засвоєння ними фактичного матеріалу.

Значне місце серед засобів, що сприяють активізації пізнавальної діяльності молодших школярів, належить загадкам. До кожної програмової теми курсу природознавства можна дібрати загадки, що характеризують виучуваний об'єкт чи явище.

На увагу заслуговують також міфи, легенди, як жанр народної творчості. Доцільно ознайомити молодших школярів з різноманітними історіями з життя рослин, використовуючи народні легенди та повір'я. Дізнавшись про легенду – історію певної рослини, можна запропонувати учням скласти легенду про іншу квітку, або історію рослини, яку розглядали на уроці.

Краса природи оспівується в творах багатьох письменників. Читаючи оповідання М. Слабошпицького, Н. Тарасенко, В. Сухомлинського, Н. Бічуї та ін., діти знайомляться з явищами природи, зі змінами, які відбуваються у ній у різні пори року, вчаться бачити красу рідного краю, турбуватися про тварин, про збереження рослинного світу, навчаються любити свою Батьківщину. За допомогою художнього слова учні уточнюють знання з природознавства.

На уроках математики, під час складання або розв'язування задач, слід використовувати „Хвилинки ерудита”, на яких даються цікаві факти із життя тварин та рослин, про яких йдеться у задачі. Ці повідомлення дає учням учитель або учні, які займаються дослідницькою діяльністю («Дослідники»).

Для пояснення окремих явищ вони звертаються до науково-популярної літератури.

Залучення школяра до активної пізнавальної діяльності спонукає до активного мислення. Таким чином, пізнавальний інтерес має пошуковий характер, підвищує можливості розумового розвитку учня, сприяє усвідомленій самостійності, викликає продуктивну роботу, змінює способи розумової діяльності, є умовою розвитку творчої особистості.

Великий вплив на формування пізнавальної активності учнів молодшого шкільного віку на уроках природознавства відіграє дослідницька робота.

Кожний розділ нової програми з природознавства передбачає проведення дослідницького практикуму, мета якого – вироблення дослідницьких вмінь учнів у процесі розв’язання задач практичного спрямування.

Програмою з природознавства для 1 класу передбачено наступні дослідницькі практикуми: „Із чого це виготовлено” (Розділ: *Світ, у якому ти живеш*), „Куди зникає вода з калюжі?” (Розділ: *Світ неживої природи*), „Як живуть лісові мурашки” (Розділ: *Світ живої природи*) і т.д.

Дослідницька робота учнів виявляє їхню готовність до самостійної пізнавальної діяльності й сприяє розвитку творчих здібностей. Характерною ознакою навчально-дослідницької діяльності є те, що учень потрапляє в ситуацію, яка потребує не лише засвоєння готових знань, а й їх здобування. Саме ця особливість зумовлює необхідність формування дослідницьких умінь учнів як складової компетентності їх особистості.

При виконанні низки завдань учитель співпрацює з батьками (спостереження зоряного неба, з’ясування властивостей речовин, що використовуються у побуті, застосування знань для збереження тепла та електроенергії у побуті). Такі завдання у програмі мають примітку “Запитай у батьків”.

Для узагальнення вивченого матеріалу програма кожного класу містить розділ “Запитання до природи”. У цьому розділі запропоновані орієнтовні запитання, пошук відповіді на які вимагає інтеграції знань і передбачає застосування активних методів навчання та впровадження елементів проектної діяльності.

Урізноманітнюючи методи, прийоми і засоби навчання, першорядне значення учитель надає спостереженням у природі, власним дослідженням учнів, практичним роботам, демонстраційним і фронтальним дослідом, виготовленню моделей явищ природи та вмінням користуватися ними, екологічному моделюванню та прогнозуванню, вирішенню ситуативних завдань, роботі з інформаційними джерелами, а також практичній діяльності з охорони природи.

Значна увага приділяється проектній технології, впровадження якої спрямоване на стимулювання інтересу учнів до нових знань, розвиток дитини шляхом вирішення проблем і застосування здобутих знань у конкретній практичній діяльності. Усі запропоновані проекти мають, як правило, короткотерміновий характер та інтегрований зміст.

Неабиякого значення набувають мультимедійні презентації, які є собою одним із засобів показу творчо переробленої вчителем, адаптованої для дітей молодшого шкільного віку мовної інформації у вигляді логічно завершеної добірки слайдів з певних тем. Відомо, що за допомогою слухового аналізатора засвоюється 20 % її обсягу; якщо лише за допомогою зору – запам’ятовується 30 % матеріалу. За умови комбінованого поєднання „включення” слухового й зорового каналів інформації учень спроможний засвоїти до 60 % інформації. А застосування мультимедіа дає змогу об’єднати текст, звук, графічне зображення, відеозображення та ще й улюблену дітьми анімацію. Таким чином, використання мультимедіа значно сприяє засвоєнню навчальної інформації кожним школярем.

У ході розвитку пізнавального інтересу не слід забувати про індивідуальний підхід до кожної дитини, оскільки він сприяє поліпшенню умов для продуктивної праці учнів, їх працелюбності й працездатності, темпу і ритму праці, інтересів та здібностей. При цьому особливу увагу потрібно зосереджувати на діяльності тих учнів, ритм і темп праці яких відрізняється від інших: ліквідації прогалин у знаннях тих учнів, які відстають, навчанні їх умінь працювати, а також на поглибленій роботі зі здібними дітьми, які виявляють інтерес до предмета.

Отже, зважаючи на вище викладене, слід відзначити, що кожний із розглянутих методів, прийомів активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів займає чільне місце в системі навчання природознавства, а вирішення проблеми на сучасному етапі уможливлється через надання навчальному процесу творчого спрямування.

Список використаної літератури

1. Чернецька Т. І. Сучасний урок: теорія і практика моделювання : [навч. посібник] / Т. І. Чернецька. – К. : ТОВ „Праймдрук”, 2011. – 352 с.

Герасимчук Лариса Миколаївна.

вчитель початкових класів, вчитель-методист, вчитель
вищої категорії,
(Житомирський міський колегіум)

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

*Нове треба створювати в поті чола свого, а старе саме продовжує
існувати і твердо тримається на милицях звички.*

О.Герцен

Освіта – одна із найважливіших сфер людської діяльності й визначальний фактор розвитку людства. Це зумовлює необхідність упровадження в освітню практику новітніх технологій, які передбачають навчання, виховання, формування навичок наукової роботи й управління, заснованих на модернізованій дидактичній системі. Сучасні технології навчання зорієнтовані на особистість школяра, створення умов для його саморозвитку і самовираження. А прагнення постійно оптимізувати навчальний процес з урахуванням особливостей суспільства зумовлює потребу в нових технологіях навчання: особистісно-орієнтованого, групової навчальної діяльності школярів, розвивального навчання, формування творчої особистості, навчання як дослідження, модульно-рейтингового навчання.

Інноваційні підходи до організації навчально-виховного процесу передбачають глибоку повагу до особистості вихованця, урахування особливостей індивідуального розвитку, ставлення до нього як до свідомого відповідального суб'єкта навчально-виховної взаємодії; передбачають формування цілісної особистості, яка усвідомлює свою гідність і поважає інших людей.

Саме ці підходи забезпечують створення нових механізмів навчання і виховання і ґрунтуються на принципах глибокої поваги до особистості, врахування індивідуальності. У рамках цього навчання можна виділити різноманітне навчання, співробітництво, колективне взаємонавчання, проєктну діяльність, інформаційні технології навчання, технологію „Створення ситуації успіху”, технологію саморозвитку, сугестивну технологію.

Це дозволяє пристосувати навчальний процес до індивідуальних особливостей школярів, змісту навчання різної складності, особливостей кожного навчального закладу, класу. Мета і завдання застосування інноваційних підходів у навчанні полягають у створенні максимально сприятливих умов для розвитку і саморозвитку особистості учня, виявленні та активному використанні його індивідуальних особливостей у навчальній діяльності.

В.О. Сухомлинський відзначав, що школа має бути не коморою знань, а середовищем думки. Тоді предмет, що його викладає вчитель, стає не кінцевою метою його діяльності, а засобом розвитку дитини.

Інноваційний підхід дозволяє забезпечити позитивну мотивацію здобуття знань, сприяє розвитку творчої особистості. Процес навчання – не автоматичне викладання навчального матеріалу. Він потребує напруженої розумової роботи дитини, її активної участі в цьому процесі. Пояснення і демонстрування ніколи не дадуть стійких знань. Цього можна досягти за допомогою активного навчання. Ще дві тисячі років тому Конфуцій сказав: „Те, що я чую, я забуваю. Те, що я бачу, я пам’ятаю. Те, що я роблю, я розумію”. Ці твердження обґрунтовують необхідність використання у навчанні інноваційних технологій.

Створення ситуації успіху, сприятливих умов для повноцінної діяльності кожної дитини – основна мета, що покладена в основу технології навчання. Багато з них варті уваги вчителя, який прагне дати якісний рівень знань.

З метою розвитку дитини я використовую інтерактивні методи у навчально-виховній діяльності. Дослідження показують, що таке навчання дозволяє різко збільшити відсоток засвоєного матеріалу, бо впливає не лише на свідомість, а й на почуття.

Принципи підходу до кожної дитини:

- принцип неповторності кожної дитини;
- принцип визнання відсутності нездібних дітей;
- принцип урахування нерівності розумових здібностей учнів;
- принцип індивідуалізації навчально-виховного процесу;
- принцип урахування індивідуальних особливостей учнів;
- принцип визнання кожної дитини особистістю;
- принцип отримання позитивних відчуттів від навчання;
- принцип людяності, чуйності й тактовності у ставленні до дітей.

Прийоми стимулювання навчання, які використовують у роботі

1. Зміст – основне джерело інтересів до самої навчальної діяльності:

- науковість;
- зв’язок із життям;
- систематичність і послідовність;
- комплексний освітній, виховний і розвивальний вплив;
- створення ситуації новизни, актуальності.

2. Пізнавальні ігри.

3. Нестандартні форми проведення уроку.

4. Аналіз життєвих ситуацій.

5. Інтерактивні технології навчання.

6. Створення ситуації успіху в навчанні.

Форми уроків: урок-гра, урок-подорож, урок-аукціон, урок-дослідження, урок-представлення проектів.

Види роботи: „Вилучи зайве”, „Мікрофон”, „Продовж речення”, „Упіймай звук”, „Хто більше слів запам’ятає”, „Дослідник”, „Роз’єднай слова”.

Міцні знання, уміння й навички діти набувають у процесі активної пізнавальної діяльності, важливим збудником якої є інтерес. Щоб підтримати цей інтерес, на уроках, використовую різні форми зацікавленості: дидактичні і сюжетні ігри, завдання у віршах, завдання – жарти, ребуси, ігрові й цікаві ситуації, конкурси. Не менш корисні вправи із серії „Цікава математика”, „У царстві граматики”. Вони потребують від кожного учня

вищого ступеня творчої активності, гнучкості мислення. Великий ефект дають уроки з використанням казкових сюжетів, уроків – подорожей, уроки – звіти, уроки – конкурси, уроки – спектаклі. Цікаві вправи та ігри з використовую на всіх етапах уроку. За їх допомогою можна перевірити, як учні виконали домашнє завдання, засвоїли новий матеріал, полегшити його розуміння.

Використання завдань в ігровій формі підвищує інтерес до вивчення предмету, стимулює бажання більше знати. Адже, як відомо, гра є найприроднішою і найпривабливішою діяльністю для молодших школярів. Саме в іграх розпочинається невимуснене спілкування дитини з колективом класу, взаєморозуміння між учителем і учнем. У процесі гри в дітей виробляється звичка зосереджуватися, працювати вдумливо, самостійно, розвивається увага, пам'ять, жадоба до знань. Задовольняючи свою природну потребу в діяльності, в процесі гри дитина „добудовує” в уяві все, що недоступне їй у навколишній дійсності, в захопленні не помічає, що вчиться – пізнає нове, запам'ятовує, орієнтується в різних ситуаціях, поглиблює набутий раніше досвід, порівнює запас уявлень, понять, розвиває фантазію. У грі найповніше проявляються індивідуальні особливості, інтелектуальні можливості, нахили, здібності дітей, до активної діяльності залучаються навіть найпасивніші учні.

Використовуючи в навчальній та позакласній роботі ігри, конкурси, вікторини, як учитель має змогу зробити серйозну розумову працю дітей захоплюючою і тим самим полегшити її.

Сучасна методика нагромадила багатий арсенал прийомів навчання від найпростіших („Робота в парах”, „Ротаційні (змінні) трійки”, „Карусель”, „Мікрофон”) до складних („Мозковий штурм”, „Мозаїка”, „Аналіз ситуації”), а також імітаційні ігри, дискусії, дебати. Використання інтерактивних технологій не самоціль, а засоби створення атмосфери доброзичливості й порозуміння, зняття з душі дитини почуття страху, зробити її розкутою, навіяти впевненість у своїх силах, налаштувати на успіх, виявити здібність до творчості.

Упровадження інтерактивних технологій потребує від учителя уміння старанно планувати свою роботу, значної кількості часу, особливо на початковому етапі. Потрібно поступово вводити елементи інтерактивних технологій на окремих уроках, починаючи з найпростіших – робота в парах, трійках, малих групах, „мозковий штурм”, „мікрофон” тощо. Ці прийоми використовую на своїх уроках. Організована таким чином робота сприяє підвищенню навчальної активності школярів, усуває їхню природну скутість (запитати у свого товариша значно простіше, ніж у вчителя), дає змогу кожному учневі засвоювати навчальний матеріал у відповідному темпі, а також є дієвим засобом у посиленні індивідуалізації навчання.

Дієвим є використання різноманітних форм і методів роботи на уроці: кросворди, ребуси, загадки, лінгвістичні ігри, написання творів-мініатюр, методи „Я шукаю”, „Я – дослідник”, „Я – відкривач”.

Напрями роботи

- Пошук та впровадження прийнятних форм самоосвіти учнів.
- Озброєння учнів набором навчальних прийомів, необхідних для самостійної роботи.
- Стимулювання та заохочення самоосвіти школярів.

Важливим є спілкування, співпраця вчителя і учнів на уроці. Зібратися разом – це початок, триматися разом – це прогрес, працювати разом – це успіх. Тому намагаюсь у своїй роботі застосовувати оптимальні інтерактивні технології, які б проектували креативні якості особистості учня: фантазію, натхнення, ініціативу, нестандартність,

наявність власної точки зору, сприяли б соціалізації учнів, розвитку критичного мислення, давали б змогу висловлювати власну позицію, уміння відстоювати свою думку і чути інших. Здатність осмислювати виучуване, виділяти основне сприяє виробленню вмінь свідомо застосовувати знання на практиці.

Використовую мультимедійні презентації на уроках мови та читання, математики, природознавства. Це викликає живий інтерес в учнів, покращує процес засвоєння матеріалу, унаочнює пізнання, сприяє розвитку творчих здібностей. Застосування інноваційних технологій дає змогу створювати навчальне середовище, що допомагає дітям формувати характер, розвивати світогляд, логічне мислення, зв'язне мовлення, виявляти й реалізовувати індивідуальні можливості. Навчально-виховний процес організовується так, що учні шукають зв'язок між новими та отриманими знаннями, мають змогу зробити власні „відкриття”, формують свої власні думки, навчаються співпраці.

Інновації можуть бути різними, можуть належати до різних складових виховного процесу, але, на вони мають бути мотивовані й орієнтовані на конкретного вчителя, який працює з конкретними учнями.

Отже, у процесі своєї роботи я переконалася, що лише вдала інтеграція сучасних педагогічних технологій інтерактивного, особистісно-орієнтованого, проектного навчання на основі постійного розвитку критичного мислення учнів дасть змогу розвивати творчі здібності, а значить, і формувати творчу особистість учня.

Список використаної літератури

1. Баханов К. Що ж таке технологія навчання? / Баханов К. // Шлях освіти. – 1999. – № 3. – С.24.
2. Варзацька Л. Інтерактивні методи навчання: лінгводидактичні засади / Варзацька Л. // Дивослово. – 2005. – № 2. – С. 5-19.
3. Гейко І. Використання інтерактивних форм і методів навчання як засіб формування творчої особистості / Гейко І. // Історія України. – 2002. – № 37. – С. 7-9
4. Іванішена С. Форми та методи інтерактивного навчання / Іванішева С. // Початкова школа. – 2006. – № 3. – С. 9-11.
5. Кокарева І. Інтерактивні технології у навчанні : Курс „Я і Україна”, 4 клас / І. Кокарева // Початкова школа. – 2006. – № 2. – С. 19-21.
6. Концепція державної цільової програми „Сто відсотків” на період до 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.ua>.
7. Куріцина М. Відчуй себе інтелектуалом: Інтерактивні технології в розвитку творчих здібностей учнів / М. Куріцина // Освіта. – 2005. – № 9. – С. 4-5.
8. Побірченко Н. Інтерактивне навчання в системі нових освітніх технологій / Н. Побірченко // Початкова школа. – 2004. – № 10. – С. 8-10.
9. Савченко М. Впровадження особистісно-зорієнтованого навчання в гімназії – інформаційно-методичне забезпечення М. Савченко // Початкова освіта. – 2008. – № 6. – С. 6-8.

Герасимчук І.І.,

студентка 34 групи ННІ педагогіки;

Клименюк Ю.М.,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Нині надзвичайно складним є питання, як за обставин обов'язкової середньої освіти з домінуючою кількістю масових шкіл створити умови, адекватні якісній специфіці здібностей кожного учня. Тому нагальною вимогою часу стає проблема ознайомлення

вчителів з технологіями індивідуалізованого навчання і хоча б часткове використання їх у своїй роботі. У зв'язку з цим набуває актуальності підвищення фахового рівня шкільних психологів, подальше вдосконалення і поглиблення знань в учителів, насамперед ознайомлення їх із досягненнями сучасної психології. Зокрема, з науковими засадами і принципами функціонування особистісно зорієнтованих виховних технологій (за І.Бехом), з психолого-педагогічними принципами особистісно зорієнтованого навчання і розвитку (за Р.Пономарьовою), концепцією сталих індивідуальних рис особистості (за І.Вільш), з фасилітаційними (стимуляційними та активаційними), емпатичними (здатність до співчуття, співстраждання, порозуміння), конгруентними (уміння правильно спілкуватись) здібностями педагога (за В.Калошиним) [1, с.54].

Кожна людина – індивідуальність, навіть якщо вона не особистість.
(Ілля Шевельов)

Індивідуалізація навчання як проблема цікавить представників філософії, психології, антропології, педагогіки, соціології тощо. Така пильна увага вчених породжувала і безліч дефініцій, категорій та понять з проблеми, часом не тільки протилежних, а й взаємовиключних. У різні часи обговорення проблеми то активізувалося в наукових колах, то знову зникало на багато років. Тепер, коли вчені, практики, організатори і керівники системи освіти взяли за докорінне перетворення навчання і виховання, – знову згадали, що індивідуалізація – один з найефективніших засобів, напрямів, принципів якісного перетворення педагогічного процесу. Сучасна школа повинна організувати всю роботу учнів так, щоб створити максимальні умови для виявлення їхніх індивідуальних здібностей і нахилів, для всебічного розвитку. Розв'язанню цього завдання значною мірою сприяє індивідуалізація навчання, яка проявляється у його диференціації. Особливістю індивідуального підходу є постійне врахування вчителем тривалості й специфіки того напруження, якого потребує для школяра виконання завдання.

Індивідуалізація навчання – це організація такої системи взаємодії між учасниками навчального процесу, коли найкраще враховуються і використовуються індивідуальні особливості кожного, визначаються перспективи розумового розвитку та гармонійного вдосконалення особистої структури, здійснюється пошук засобів, що компенсували б наявні недоліки і сприяли формуванню й розвитку особистості як індивіда в цілому. Індивідуалізація навчання – це педагогічний принцип побудови системи відносин учня з учителем. У такій системі навчання враховуються і розвиваються індивідуальні особливості кожного учасника. Особливе значення і розвиток одержують такі якості: самостійність, ініціативність, дослідницький або пошуковий стиль діяльності, творчість, упевненість, культура праці тощо. Близьким до цього поняття є поняття „індивідуалізоване навчання” [2, с.111-116].

Індивідуалізоване навчання потребує ґрунтовної підготовки педагога, певних умінь. Необхідно: вивчити індивідуальні особливості учнів, розподілити їх за групами, розмістити ці групи; розробити заняття в деталях; чітко сформулювати основні й додаткові запитання; визначити час на їх виконання; продумати систему оперативного контролю; поєднувати індивідуальну, групову і фронтальну роботу; продумати власну педагогічну діяльність на занятті; підготувати необхідні дидактичні матеріали.

Індивідуальний підхід у процесі навчання ґрунтується на умовному виділенні груп учнів – в основному на основі ступенів навченості чи научуваності („сильні”, „середні” та „слабкі” школярі). У дослідженнях, проведених в останні роки, виявлені типові особливості мислительної діяльності учнів, що проявляються у засвоєнні знань з окремих дисциплін. На цій основі дається всебічна характеристика різних рівнів

научуваності (високий, середній, низький). Дані, одержані в дослідженнях, широко використовуються учителями шкіл, у т. ч. початкових.

У розробці проблеми індивідуального підходу до учнів у процесі навчання важливе значення має розв'язання наступних питань: які індивідуальні відмінності (особливості) школярів необхідно враховувати в процесі навчання; які критерії повинні бути поставлені в основу умовного поділу учнів на групи при диференційованому навчанні. Переважна більшість авторів (і теоретиків, і практиків) вважає, що при організації диференційованих форм роботи з учнями необхідно враховувати індивідуальні особливості мислительної діяльності, які виявляються у рівні научуваності чи здатності до засвоєння знань. У цьому випадку клас ділиться на здібних, середніх за здібностями і тих, які мають труднощі у засвоєнні знань [3, с.240].

Індивідуалізація процесу навчання повинна ґрунтуватися на врахуванні таких властивостей особистості, які у своїй сукупності у певній мірі відображають структуру особистості учня чи структуру навчальної діяльності, що дасть змогу здійснити цілісний особистісний підхід до учнів у процесі навчання і реалізувати на практиці принцип єдності навчання і виховання. До таких властивостей відносяться якість мислительної діяльності, мотиви учіння і якість самореалізації в учінні. Індивідуалізовані завдання мають бути постійним засобом навчання, а їх зміст і методика визначатися за результатами вивчення готовності дітей до навчальної діяльності.

Список використаної літератури

1. Володько В.М. Індивідуалізація і диференціація навчання і виховання / Володько В. М. // Гуманітарні науки. – 2002. – №4. – С. 54.
2. Терещук Г.В. Теоретичні засади побудови моделі методичної системи індивідуалізованого навчання / Терещук Г. В. // Наук. записки ТДПУ. Сер.: Педагогіка. – 1999. – №1. – С. 111–116.
3. Галузинский В.М. Индивидуальный подход в воспитании учащегося / Галузинський В. М. – К.: Высшая школа, 1982. – 240 с.
4. Сайт: [http:// www.allbest.ru/](http://www.allbest.ru/)

Глушенко В.І.,
студентка III курсу ННІ педагогіки;
Клименюк Ю.М., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошк. вихов. і педагог. інновацій
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)

РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ У НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Розумове виховання — цілеспрямована діяльність педагогів із розвитку інтелектуальних здібностей і мислення людини, прищеплення культури розумової праці. Це безперервний процес, який здійснюється під час навчання, праці, гри, спілкування, отримування відомостей із книг, засобів масової інформації. ХХІ століття поставило перед початковою школою нові вимоги — всебічний розвиток та виховання особистості через формування в учнів бажання і вміння вчитися. Розв'язуючи дане завдання, кожен учитель початкової школи намагається створити такі умови, за яких стало б можливим розвивати пізнавальні можливості і здібності кожної дитини.

Зміст розумового виховання учнів початкових класів охоплює: 1) розуміння значення знань, які здобуваються в школі, для життя і праці, громадської діяльності, будівництва самостійної Української держави; 2) розвиток допитливості, спостережливості, кмітливості, активності на уроках, прагнення самостійно виконувати завдання у класі й вдома; 3) уявлення про наукову організацію навчальної праці, навички

самостійного читання дитячої літератури, уміння ділитися враженнями про прочитане; 4) негативне ставлення до списування, бездумного зубріння, шпаргалок, підказування, невиконання домашніх завдань; 5) шанобливе ставлення до Розуму й розумних людей, бажання стати мудрою людиною.

Розумове виховання належить до однієї з найважливіших складових частин формування всебічно розвиненої людини, до одного з дійових чинників вирощення інтелектуальної еліти нації. Здійснюється воно в нерозривній єдності з усіма іншими виховними компонентами, бо розумовий розвиток і формування на цій основі національної еліти – це насамперед виховання особистості. А особистість виростає у певному духовному середовищі, коли існує особливе естетичне й морально-психологічне поле. «Адже представник інтелектуальної еліти є, як правило, той, для якого багато важать такі поняття, як сенс життя, особиста місія, доброчинність. У прикладанні до нашої національної еліти воно окреслюється ще одним поняттям – свідомий українець. А його треба плекати з дитинства, виховуючи на історії народу, на прикладі своїх батьків, дідів і прадідів, відданих ідеї соборної України, і шанують її культуру, традиції, рідну мову» [1, с.41-43].

Розумове виховання реалізується також у сукупності з формуванням наукового світогляду. Його зміст – система фактів, понять, положень з усіх галузей науки, культури і техніки. Освічена людина повинна володіти основами наук, техніки, мистецтва і культури. Ці знання мають бути систематизовані, постійно поповнюватися. Разом з цим, спільним, воно виконує в початковій школі властиву йому специфічну функцію, спрямовану на розвиток інтелектуального потенціалу молодших школярів, пізнавальних мотивів, навичок розумової діяльності, творчого мислення, раціональної організації навчальної праці. Розумове виховання – процес тривалий і складний. Успіх його забезпечується рядом факторів. Провідне місце серед них займає перш за все живе спілкування з розумними людьми. Розум плекається розумом. «З розумним поговори, то й розуму наберешся, а з дурним – то й свій загубиш», – кажуть у народі. А звідси й порада: «Мудрого шукай, дурного обходь». І висновок: «Розумні діти зростають у розумних батьків і вчителів».

В образі свого вихователя діти повинні бачити безмежну відданість розумовому життю, науці. Учнів скоряє закоханість їхнього вчителя в розум. Тому дуже важливо, щоб молодший школяр з допомогою свого вчителя сьогодні став розумово багатшим, ніж був учора. Кращий спосіб розумового виховання, як цей, годі й придумати. «Розумове виховання необхідне людині не тільки для праці, а й для повноти духовного життя. Уміти творчо мислити й бути розумною повинна кожна людина, бо розум необхідний у всіх без винятку видах людської діяльності. Тому й справжнє розумове виховання орієнтує людину на життя у всій його складності, в усьому його багатстві» [2, с.52].

І тому, навчально-виховний процес має бути спрямований, перш за все, на формування таких умінь, які допоможуть дитині успішно опанувати всі навчальні дисципліни та досягти успіху в соціумі. Такими вміннями, на думку К. Нечипоренко, є інтелектуально-творчі. О Митником було визначено поняття «інтелектуально-творчі уміння молодшого школяра» як здатність успішно здійснювати загальні розумові дії (аналіз, синтез, порівняння, аналогія, класифікація і систематизація понять і фактів), встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, застосовуючи систематизовані знання зі шкільних дисциплін у процесі творення власних продуктів пізнавальної діяльності [3, с.59].

Інтелектуально-творчі вміння – результат мисленнєвої діяльності; синтез інтелектуальних і творчих умінь. Це здатність людини не лише накопичувати знання, а й використовувати їх у практичній діяльності, створюючи новий або покращений продукт.

На розвиток інтелектуально-творчих умінь впливають три групи факторів: біологічні, соціальні та фактори власної активності особистості. Саме фактори власної активності є провідними у становленні інтелектуально-творчих умінь учнів початкової школи. До факторів власної активності особистості належать: а) фактор мотивів і потреб – Є.Ільїн, О. Матюшкін, О. Тихомиров та ін. [4, с.32]; б) фактор досвіду – Р.Стенберг, М. Холодна та ін.; в) фактор компенсації – Л.Орлова та ін.; г) операційний фактор – В.Дружинін, С.Рубінштейн, О.Сичивиця та ін.

Розвиток інтелектуально-творчих умінь молодших школярів – складний, цілеспрямований, систематичний та міжпредметний процес.

Список використаної літератури

1. Лефевр П. «Що є розум» (Бесіди з учнями) / Лефевр П. // Все для вчителя. – 1999. – № 2. – С.41-43.
2. Демиденко В.К. Навчання, виховання та розумовий розвиток / Демиденко В.К. – Бердянськ, 2002. – 47 с.
3. Митник О.Я. Як навчити дитину мистецтва мислення / О.Я Митник. – К.: Початкова школа, 2006. – 104 с.
4. Тихомиров О.К. Психология мышления / О.К. Тихомиров. – М.: МГУ, 1984. – 272 с.

Гордієнко О.А.,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри філології і лінгводидактики

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ЛІТЕРАТУРНІ ТВОРИ ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ В ПОЗАКЛАСНОМУ ЧИТАННІ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Уміле керівництво позакласним читанням у початкових класах стимулює самостійне читання та сприяє творчому розвитку школярів. Організуючи роботу з дитячою книжкою, початкова школа ставить за мету не стільки виховати книголюбів, скільки через книгу виховати громадян української держави, які люблять книгу тому, що вона розкриває перед читачами світ людей та найкращі можливості для духовного зростання, надає досвід та знання, дає відповіді на всі питання, які пізнала людина. Через книжки, які читаються за власним вибором, за бажанням, дитина пізнає сама себе. Нарешті, сформована за роки початкового навчання звичка користуватися книжкою та вміння обирати ті з них, що цікаві саме конкретній дитині, – це і є практична основа вміння вчитися, найважливіший компонент активної життєвої позиції.

Виховні та пізнавальні завдання, які розв'язуються системою позакласного читання в початкових класах, визначаються характером і специфікою навчальної діяльності та навчального матеріалу, які становлять сутність цього періоду навчання. Елементарний рівень, що забезпечує готовність дитини до самостійного читання дитячої літератури, характеризується такими показниками: 1) сформованістю інтересу до книги; 2) оволодіння грамотою та швидким темпом читання; 3) широтою читацького кругозору; 4) впорядкованістю накопичуваного досвіду хоча б за двома лініями зв'язку (книга – автор, книга – тема); глибиною, тобто здатністю згадати, уявити, назвати героїв прочитаних творів, упізнати знайомі ситуації, епізоди на ілюстраціях та за описом, репродукувати їх зміст у контексті та співвіднести з книжкою. Як свідчить досвід, тільки на базі цього рівня учні в змозі розпочати процес самостійного вибору та читання дитячих книжок (за орієнтирами, вказаними вчителем) у позаурочний час.

Проблема організації позакласного читання в молодших класах цікавила багатьох учених. Так М. Рибникова основним завданням позакласного читання вважала підготовку учнів до самостійного життя. Але таке завдання може бути здійсненим лише тоді, коли художня література не тільки формує в учнів уміння активно спостерігати за життєвими явищами, природою, людиною, міркувати над побаченим та прочитаним, відчувати настрій головних героїв твору, але й висловлювати думки й враження за допомогою живого точного слова (зокрема, правильно переказувати зміст твору, розташовуючи події у логічній послідовності). М. Рибникова радить учителю на уроках позакласного читання так будувати бесіду з учнями, щоб вона вела їх від власних життєвих вражень до твору, його художніх образів, які допомагають збагатитися думками і почуттями письменника. А потім знову звертатися до життя, щоб бачити його повніше і глибше [3].

Наведені слова великого педагога можуть стати тим відправним пунктом, який допоможе, наприклад, використати технологію установалення зв'язків творів української літератури з творами зарубіжних авторів. Тут важливо врахувати схожість їх тематики, сюжетів, образів.

Наприклад, можна провести урок позакласного читання, присвячений ознайомленню з притчами, створеними „великим флорентійцем” Леонардо да Вінчі, ім'я та справи якого стали легендою ще за його життя. Віки, що промайнули, її не розвіяли, більш того, підтвердили життєздатність багатьох ідей і знахідок цього титана Відродження.

Після вивчення байок Л. Глібова та І. Крилова в 4 класі, щоб закріпити нові знання, доповнити їх відомостями про особистість Леонардо да Вінчі найдоцільніше провести урок позакласного читання інтегрованого характеру на тему „**Невідомий Леонардо да Вінчі. Притчі великого художника**”.

Мета уроку: зосередити увагу на специфіці жанру притчі, її відмінності від байки, а також залучити дітей до світової художньої культури: ознайомити з особою і художньою творчістю Леонардо да Вінчі.

Завдання уроку: а) *навчальні:* ознайомити дітей з людиною-загадкою, її літературним спадком – притчами; зіставити байки Л. Глібова з притчами, знайти схожість і відмінність, навчитись розтлумачувати смислове навантаження слова, виразу, речення; мотивувати навчальну діяльність; б) *розвивальні:* вчити аналізувати явища, факти, робити висновки, виділяти головне; розвивати комунікативні навички, мовленнєву культуру, творчу уяву; в) *виховні:* прищеплювати моральні цінності, повагу, терпимість до інших.

Обладнання уроку: 1) Портрети Леонардо да Вінчі та Л. Глібова, репродукції картин художника, виставка книг про нього, виставка малюнків дітей „Улюблені герої притч Леонардо да Вінчі”.

Урок можна провести у формі заочної подорожі, ознайомивши дітей із відомими полотнами художника „Мона Ліза”, „Мадонна з квіткою”, „Таємна вечеря”, малюнками (особливо малюнками-автопортретами). Має сенс звернутися до дітей із проханням проілюструвати притчі Леонардо, з якими вони ознайомлюються. Важливо, щоб цикл „сприйняття – осмислення – відтворення” був безперервним [4].

На початку уроку (до оголошення теми) можна пригадати, у чому полягає специфіка жанру байки.

Питання до бесіди: *Що таке байка? Що таке мораль байки? Які алегоричні образи ви запам'ятали під час вивчення байок Л. Глібова та І. Крилова? Як ви їх розумієте?*

Після цього слід перейти до нової теми. Вчитель показує класу репродукцію картини „Мона Ліза” і запитує, чи знають учні назву картини та ім'я її автора. Залежно від відповідей складаємо розповідь про Леонардо да Вінчі.

Звертаючи увагу на малюнок-автопортрет Леонардо, вчитель каже: „Подивіться на обличчя цієї людини. Один із сучасників Леонардо писав про нього: „Його краса була вища, ніж будь-яка хвала,... він мав талант такий... сильний, що всі складності, що поставали перед його розумом, легко вирішувалися. Дивовижним і небесним був Леонардо, син П'єро да Вінчі...” [1, с.54 – 57].

Далі надається слово учням-знавцям життя творця. *Перший учень*: „Народився Леонардо да Вінчі 15 квітня 1452 року в містечку Тоскані, пішов з життя 2 травня 1515 року. Людина ця, місце поховання якої невідоме, залишила після себе пам'ять як одна з найвидатніших особистостей в історії людства”. *Другий учень*: „Син свого часу, він зумів увійти у вічність, розширити межі можливостей людини, довести велич людського духу. Пізніше таких людей назвуть енциклопедистами. Математика, фізика, астрономія, архітектура, живопис, географія, ботаніка, анатомія – ось галузі науки та мистецтв, де виявився високий талант мислителя”. *Третій учень*: „Не був він байдужим і до літератури. Слід зазначити, що мав багату бібліотеку, де нараховувалось більш як сто томів. Високо цінував мудрість народу, вивчав фольклор, пізніше багато його творів стали справді народними”.

Далі вчитель пояснює, що таке *притча*. Це невелика розповідь, яка в алегоричній формі містить у собі моральне повчання. Цим вона схожа на байку. На відміну від багатозначності тлумачення байки, у притчі завжди висловлюється повчальна ідея. (У старших класах діти дізнаються, що притча як жанр, увійшла в світову літературу з Євангелія, широке розповсюдження отримала в давньоруській писемності. Але притчі Леонардо мають світський характер, вони виражають духовний досвід не тільки свого автора, але й усієї епохи Відродження). Надалі учням доведеться дізнатися про феномен притчі в літературі ХХ століття, і ці знання допоможуть їм осмислити деякі аспекти творчості таких письменників, як Л. Толстой, Ф. Кафка, А. Камю, Б. Брехт, Гарсія Маркес, звернення яких до притчі слугує одним із засобів переходу в морально-філософську площину. Отже, цей урок розрахований на перспективу.

Визначення притчі можна записати в зошитах. Не слід далі глибоко занурюватись у нього, краще зробити це в ході уроку.

Знайомство з літературною творчістю Леонардо пропонуємо почати з виразного читання учнями притчі „Лев і ягня”.

Одного разу голодному леву підкинули в клітку живе ягня. Малюк був такий недосвідчений, що аніскільки не злякався царя тварин. Приймаючи його, напевно, за матір, ягня підійшло до страшного звіра, ласкаво забекало і подивилося на нього широко розплющеними наївними оченятами, повними безкрайньої любові, лагідності та захоплення.

Лев був обеззброєний такою довірливістю і не посмів з'їсти ягня. Невдоволений, він так і заснув голодним.

У цій притчі ми знаходимо певну схожість ситуації з байкою Л. Глібова. Водночас твір Леонардо може вивести на важливі моральні висновки. Так, установивши зовнішню схожість ситуацій, ми звертаємо увагу й на їх розбіжність. Голодний вовк у Глібова здійснює „право сильного”. Не менш голодний лев „був обеззброєний такою довірливістю і не посмів з'їсти ягня”. Тут стверджується дуже важлива думка: є цінності, через які переступити не можна. Не можна зрадити довіру, відповісти злом на

добро, ласку. У підсумку доречним буде запитання: „Вчинок лева – прояв сили чи слабкості?”

Далі – міні-спектакль „Бджола та трутні”.

– *Які ж ви ледарі! – якось не витримала робоча бджола та насварила трутнів, які літали без діла біля вулика. – Вам би тільки не працювати! Осоромтеся! Всі працюють, роблять запаси на зиму. Подивіться на мураку, яка маленька, а й та працює! Усе літо намагається не пропустити жодного дня. Адже зима незабаром!*

– *Знайшла кого брати за приклад! – одповів один із трутнів, якому набридли докори бджоли. Твоя улюблена мурака губить сім'я нового врожаю. Вона така жадібна, що все тягне в мурашник.*

Неробу хлібом не годуй, тільки дай потеревенити, та й у вмінні принизити інших йому немає рівних. Бо завжди готовий виправдати власну нікчемність.

Алегоричне зображення працелюбства бджоли справляє сильне враження, порівняно з неробством трутнів. Обурена бджола, докоряючи їм, ставить за приклад іншого трудівника – мураку. Чемність не дозволяє їй говорити про себе, але й промовчати вона теж не може. Якщо в байці Глібова саме життя покарало ледаря коника-стрибунця, то в Леонардо останнє слово залишається ніби за трутнем. Але ми бачимо, що автор засуджує трутня не тільки за його неробство, але й саме за спробу принизити трудівника. Таке явище Леонардо вважає найбільш аморальним.

Наступна інсценізація – притча „Осел, що хоче пити”.

У зазначений час осел прийшов на водопій. Але качки на ставку так розігралися, махаючи крилами, що закаламутили воду.

Хоча віслюка мучила нестерпна спрага, він не став пити і взявся терпляче чекати.

Нарешті качки вгамонилися, і вийшовши на берег, пішли геть. Віслюк знову підійшов до води, але вона була все ще каламутна. Та він знов відійшов із понурою головою.

– *Мамо, чому ж він не п'є? – запитало допитливе жабеня, зацікавившись поведінкою віслюка. – Він уже двічі підходить до ставка та відходить, так і не вгамувавши спрагу.*

– *А все тому, – відповіла мати жабеняти, що віслюк швидше помре від спеки, ніж доторкнеться до брудної води. – Він буде терпляче чекати, доти вода не стане прозорою.*

– *Який же він упертий!*

– *Ні, синочку, він терплячий, – пояснила жаба. – Віслюк здатний переносити всі негаразди та негоди. Та впертим його називає кожен, кому бракує витримки та терплячості.*

На прикладі тлумачення цієї притчі вчитель може обговорити з учнями своєрідність алегорій Леонардо. Традиційне уявлення про віслюка як символ упертості порушено. Терплячість, шляхетність, повага до самого себе, вміння терпіти заради досягнення цілі – саме таким змістом наповнений нібито відомий алегоричний образ у Леонардо.

Ще одна притча, про яку може йтися на уроці, – це „Невід”.

Йї знову в котрий раз невід приніс багатий улов. Кошки рибалок були наповнені коропами, лінями, щуками, вуграми та іншою рибою.

Цілі риб'ячі сім'ї були відвезені на ринки та готувались закінчити своє існування в муках на розпечених пательнях та в киплячих котлах. А риби, що залишились у ріці, розгублені та охоплені жахом, не наслідувались навіть плавати, занурились глибше в мул. Як жити далі?

Життя або смерть – ось у чому питання! Але поодинокі з неводом не впоратись. Він нещадно губить рибу, і врешті-решт уся річка буде спустошена.

– Ми повинні подумати про долю наших дітей, що мають право на життя. Ніхто, крім нас, не врятує їх від страшною долі, – розмірковували піскарі, які зібрались на раду під великою корягою.

– Але що ми можемо зробити? – боязко спитав лін, прислухаючись до розмов сміливців.

– Знищити невід! – закричали піскарі.

У той же день швидкі вугри рознесли серед мешканців річки звістку про прийняте сміливе рішення. Всім риbam від малої до найбільшої пропонувалось зібратися завтра на світанку в глибокій тихій заводі, захищеній розложистим гіллям.

Тисячі риб усіх мастей та віків припливли в умовлене місце. Керівництво військовими діями взяв на себе досвідчений короп, який часто-густо перегризав сіті та рятувався.

– Слухайте всі уважно! – звернувся він до побратимів. – Невід завиришки – як наша ріка. Щоб він тримався стоячи під водою, до його нижніх вузлів прив'язані свинцеві грузила. Наказую всім риbam поділитись на дві зграї. Перша повинна підняти грузила з дна ріки на поверхню, а друга буде міцно тримати верхні вузли сіті. Шукаю доручається перегризти мотузки, якими невід кріпиться до обох берегів.

Затамувавши подих, риби уважно слухали кожне слово вожака.

– Наказую вуграм зараз же рушити в розвідку! – продовжив короп. – Їм належить установити, куди закинутий невід.

Вугри вирушили на завдання, а риб'ячі зграї згуртувались біля берега в мовчазному очікуванні. Піскарі тим часом намагались підбадьорити самих боязких та радили не піддаватися паніці, навіть якщо хтось потрапить у невід: адже рибалкам все одно не вдасться витягти його на берег. Нарешті вугри повернулися та повідомили, що невід закинутий приблизно на відстані однієї милі вниз по ріці.

Та ось величезною армadoю риб'ячі зграї підпливли до цілі.

– Пливіть обережно! – попередив вождь. – Дивіться уважно, щоб течією на затугнуло в сіті. Працюйте як слід плавцями та вчасно гальмуйте!

Попереду вже було видно невід, сірий та лиховісний.

Охоплені гнівом, риби сміливо кинулись в атаку. Невдовзі невід був піднятий з дна, мотузки, що його тримали, перерізані гострими зубами щук, а вузли розірвані. Але розлючені риби на цьому не заспокоїлись. Схопивши зубами за скалічений невід та посилено працюючи плавцями та хвостами, вони тягнули його в різні боки на рвали на дрібні шматки. Вода в ріці, здавалось, кипіла.

Рибалки ще довго обговорювали, почісуючи потилиці, про таємниче зникнення невода, а риби донині з гордістю розповідають цю історію дітям.

Відповідь на питання: „Між чим обирали мешканці річки?” – діти повинні знайти в тексті: „Життя або смерть – ось у чому питання!”. Та риби обирають життя, а значить, боротьбу. І Леонардо, безперечно, на боці своїх героїв.

Напевно, саме на цьому етапі уроку доцільно підкреслити специфіку притчі як жанру: на відміну від байки, вона показує, як потрібно чинити в тій чи іншій життєвій ситуації.

Підводячи підсумки, вчитель може поставити класу кілька запитань:

– Які притчі Леонардо да Вінчі справили на вас найбільше враження?

– Які герої вам найбільше запам'ятались і чому?

– У чому, на вашу думку, схожі, а чим відрізняються між собою байки Л. Глібова та притчі Леонардо да Вінчі?

– Які виступи вам найбільше сподобались?

– Які життєві уроки мудреця Леонардо да Вінчі ви засвоїли?

Урок позакласного читання доречно пов'язати з образотворчим мистецтвом, тоді можна розглянути ілюстрації до притч, із якими діти познайомились.

Отже, зміст твору є тим відправним пунктом, який допомагає збагатити школяра новими враженнями, розвинути його особистість. Доречно буде згадати мудрі слова В.Сухомлинського: „Я поставив перед собою завдання навчати такому читанню, щоб дитина в процесі читання думала. Читання повинно стати для дитини дуже тонким інструментом оволодіння знаннями і у той же час джерелом духовного життя” [2, с. 176]. Ці слова великого педагога можна вважати своєрідною заповіддю для сучасних учителів.

Список використаної літератури

1. Гладышев В. В. Притчи Леонардо да Винчи в сопоставлении с баснями И. А. Крылова / Гладышев В. В., Гершкович О. И. // Русский язык и литература в ср.уч.зав.Украины. – 1992. – № 3 – 4. – С. 54 – 57.
2. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.
3. http://yrok.at.ua/publ/organizacija_pozaklasnogo_chitannja_v_pochatkovikh_klasakh/8-1-0-340
4. <http://litra.org.ua/vikoristannya-tehnolog%D1%96%D1%97-%D1%96ntegrovanogo-navchannya-na-urokakh-1%D1%96teraturi>
5. <http://festival.1september.ru/articles/521237/>

Гутман В.О.

студентка III курсу ННІ педагогіки
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Основним завданням сучасної школи є формування творчої й активної особистості, всебічно та гармонійно розвиненої людини. Про роль колективу в формуванні особистості існує багато різних міркувань. Деякі зводяться до того, що виховний вплив колективу не виправдовує себе, а навпаки, пригнічує особистість, гальмує її розвиток.

Дана тема є актуальною, враховуючи те, що здійснювати виховний процес ізольовано від природнього, а головне соціального середовища неможливо. Тому для кожного педагога важливим постає питання формування колективу учнів, як

сприятливого середовища, для розвитку особистості кожного вихованця початкової школи.

Дослідженням колективу займалися такі видатні педагоги, як П.П. Блонський, С.Т. Шацький, Р.К. Крупська, В.О. Сухомлинський, а також А.С. Макаренко. Колектив вони розглядали як певну групу людей, засновану на основі спільних цілей, задач; групу, що поєднує інтереси як кожної людини, так і суспільства загалом. Така група керується принципами співробітництва, що є для неї ціннісними орієнтаціями та нормами поведінки.

Колектив – організована форма об'єднання людей на основі цілеспрямованої діяльності. Його характерними ознаками є суспільно значуща мета, щоденна спільна діяльність, спрямована на її досягнення, наявність органів самоврядування, встановлення певних психологічних стосунків між його членами. Певними особливостями наділений дитячий колектив, який відрізняється від інших колективів віковими межами, специфічною діяльністю (навчання), послідовною змінюваністю складу, відсутністю життєвого досвіду об'єднаних у нього індивідів, потребою в педагогічному керівництві. (Дитячий колектив – об'єднання дітей, згуртованих спільною корисною діяльністю (навчанням, працею, спортом, громадською роботою)) [2].

Особистість вихованця формується в учнівському колективі, який має великий вплив на її основні суспільні складові. Тому педагог повинен враховувати такі закономірності формування учнівських колективів:

- відповідність життєдіяльності та внутрішніх взаємин в учнівському колективі соціальній природі суспільства, загальнолюдським і національним цінностям;
- забезпечення гармонії суспільних і особистих інтересів;
- систематична орієнтація на послідовне підвищення якості та ефективності учіння;
- глибоке усвідомлення і внутрішнє сприйняття членами колективу його цілей і основних завдань;
- залежність згуртованості учнівського колективу від виховання;
- самовиховання свідомості й почуття колективної й персональної відповідальності за його справи і стан;
- залежність зрілості колективу від співвідношення соціально-психологічного клімату, традицій, суспільної думки, колективного настрою тощо;
- систематичне й послідовне підвищення вимогливості учнівського колективу до своїх членів, своєчасне попередження й оперативне подолання міжособистісних конфліктів;
- формування колективу в процесі загальнокорисної діяльності;
- послідовне підвищення авторитету керівників учнівського колективу;
- зрілість педагогічних впливів на колектив та відповідність його цілям і завданням, рівневі згуртованості [1].

Досвід вдалого залучення колективу до виховання своїх членів представлений А. С. Макаренком, який обґрунтував методику виховання у колективі та через колектив. Він сформулював закон життя колективу: рух – форма життя колективу, зупинка – форма його смерті; визначив принципи розвитку колективу: гласності, відповідальної залежності, перспективних ліній, паралельних дій; обґрунтував динаміку розвитку колективу.

На думку В. О. Сухомлинського, колектив – це «складна духовна спільність людей, що стоять на різних ступенях інтелектуального, ідейного, морального, громадського, трудового, естетичного розвитку». Він, як різновид малої соціальної групи, щодо своїх

членів виконує певні функції, у тому числі й виховні: світоглядну, адаптаційну, перевиховну, суспільно-господарчу, культурну [1].

У школі діють такі типи колективів: а) навчальні – класний (первинний або контактний), загальношкільний, предметних гуртків; б) самодіяльні організації – колективи художньої самодіяльності (хор, ансамблі, гуртки); в) товариства – спортивне, книголюбів та ін.. Найважливішим за своєю діяльністю є колектив класу. У ньому найтриваліші стосунки між індивідами та між педагогами і колективом [2].

У цілому життя та діяльність учнівського колективу вибудовуються на таких принципах:

а) *єдність і цілісність*. Первинні колективи й об'єднання не повинні організовувати свою діяльність ізольовано, а мають спрямовувати її на досягнення загальної мети виховання всебічно розвиненої особистості;

б) *постійний рух уперед*. Реалізація цього принципу потребує послідовної постановки завдань, залучення вихованців до їх розв'язання, вияву з їх боку активності, переживання радості від успішного їх виконання;

в) *організація різноманітної діяльності*. Людська особистість формується тільки в діяльності, і що різноманітніші її види, то кращі умови для її всебічного розвитку;

г) *формування почуття честі*. Воно є індикатором ставлення учня до колективу. Почуття честі пов'язане з почуттями обов'язку й відповідальності;

г) *спадкоємність поколінь, збереження колективних традицій*. Шкільний колектив щороку оновлюється, внаслідок чого існує змога передавати від покоління до покоління надбання, традиції школи [2].

Щоб стати колективом, група повинна пройти нелегкий шлях якісних перетворень. На цьому шляху А.С.Макаренко виділяє декілька стадій (етапів):

1 стадія – *становлення колективу*. У цей час колектив виступає, насамперед, як мета виховних зусиль педагога, який намагається організаційно оформлену групу (клас) перетворити в колектив. *Організатор* колективу – *педагог*, від нього ідуть усі вимоги. Важливо сформулювати вихованцям систему педагогічних вимог, рішучих за формою, зрозумілих за змістом, з певними елементами навіювання. Перша стадія вважається завершеною, коли в колективі виділяється і починає працювати актив. Зазвичай його готують з учнів, які добре вчаться, виконують вимоги шкільного режиму і правила для учнів, вимогливі до себе й до інших, мають організаторські здібності.

2 стадія – *посилюється вплив активу*. Тепер уже актив не тільки підтримує вимоги педагога, але і сам висуває їх до членів колективу, керуючись своїми поняттями про те, що приносить користь, а що – ні. Робота з активом на цьому етапі потребує уваги педагога, оскільки ядро активу ще не має досвіду роботи. Розширюється актив.

3 стадія – *вимоги висуває колектив*. Цього досягають, згуртувавши вихованців у єдиній діяльності. Педагог працює з активом, допомагає йому завойовувати авторитет серед учнів, контролює його діяльність. Вимоги педагогів і активу учнів стають лінією поведінки всього учнівського колективу.

4 стадія – *кожен учень сприймає колективні, загальноприйняті вимоги як вимоги до себе*. Створюють умови для нових, складніших вимог, які висуваються в процесі розвитку колективу, розширюються права та обов'язки активу, ускладнюються види діяльності колективу.

Колектив – арена для самовираження і самоутвердження особистості. Як відомо, не в кожному колективі самі по собі стихійно складаються умови, спрямовані на формування в особистості власного «Я». Такі умови слід створювати разом із школярами. Що активніше вони братимуть участь у вдосконаленні колективу, то

інтенсивніше здійснюватиметься процес їхнього власного самовираження, самовдосконалення, самовиховання.

У системі А.С. Макаренка взаємостосунки активістів і решти колективу будувалися на засадах справедливості й гуманізму, а використання його досвіду за сучасних умов досить часто далеке від гуманності. Ми повинні розуміти, що не всі досягнення педагогічної думки слід переносити на сучасну школу.

Список використаної літератури

1. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посібник / Ягупов В.В. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.
2. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. — [3-тє вид., стереотип.]. — К. : Академвидав, 2009. — 560 с.
3. Розвиток дитячого колективу [Електронний ресурс] // Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навч. посіб. / Мойсеюк Н.Є. – Режим доступу: <http://referatik.com.ua/manual/ukr/19/107>.

Дубравська Н.М.,

кандидат психологічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Якість вищої освіти є основою входження країни до загальноєвропейського освітнього простору. Країни-учасниці Болонського процесу зобов'язалися підтримувати подальший розвиток системи забезпечення якості на рівні ВНЗ, на національному та загальноєвропейському рівнях. Тож важливим у цьому контексті є формування загальних критеріїв та методологій із забезпечення якості освіти. Успіх у реформуванні системи освіти залежить від того, чи будуть знайдені нові підходи, завдяки яким логіка сучасних психолого-педагогічних теорій зможе на практиці втілитися в конкретні педагогічні дії. Для того, щоб надійно прогнозувати, адекватно й оперативно управляти якістю підготовки студентів, треба передусім розробити складну й тонку систему діагностики і контролю сутнісних елементів педагогічного процесу у вищій школі.

Складність завдань з управління якістю професійної підготовки викликана тим, що вона залежить від цілого комплексу об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх факторів. Одні з них, наприклад, матеріально-технічне забезпечення, навчально-методичні комплекси тощо, можна оцінити досить точно і швидко. Інші, від стану яких багато в чому і залежить кінцевий результат, надійно і достовірно оцінити надзвичайно важко. Ще складніше управляти цими факторами. Йдеться, насамперед, про такі суб'єктивні чинники, як педагогічна майстерність викладача, його творче натхнення, мотиваційна, вольова, інтелектуальна готовність студентів до навчання, психологічний клімат академічної групи тощо.

Згідно з принципом інституційної автономії, основна відповідальність за забезпечення якості освіти безпосередньо покладається на самі заклади освіти. Успішно в цьому напрямку працює Житомирський державний університет імені Івана Франка. Тут створено науково-методичний центр управління якістю освітньої діяльності, розроблено систему управління якістю відповідно до вимог міжнародних і державних стандартів. З метою поліпшення якості надання освітніх послуг, методичного забезпечення викладання дисциплін та підвищення кваліфікації викладачів на регулярній основі проводиться моніторинг процесів і результатів освітньої діяльності. В основу його закладені вимоги до викладачів вишів, що визначені у законах України про „Освіту”, а також у документах зони Європейської вищої освіти.

В умовах швидкого перетворення вищої освіти з елітарної на масову і значного розширення кількості й важливості її завдань роль викладачів незмінно зростає. Щоб відповідати вимогам сьогодення, викладач університету має не лише досконало знати дисципліну, яку викладає студентам, а також:

- постійно поглиблювати свої професійні знання, стежити за досягненнями та нововведеннями у своїй галузі, вміти постійно змінюватися, вбирати в себе нове, відповідати сучасним вимогам;
- брати участь у роботі професійних товариств, асоціацій, у заходах національного масштабу, предметних дискусіях;
- проводити експериментальну роботу в сфері професійних інтересів, уміти аналітично мислити і навчати цьому студентів;
- використовувати інформаційні технології;
- поєднувати вміння працювати як з великою аудиторією (на лекціях, наприклад), так і з малою (на семінарських заняттях, дискусіях);
- вміти об'єктивно оцінювати результати студентської роботи, вести поточний облік їх знань, допомагати досягати успіхів у навчанні та дослідницькій роботі, мати навички проведення іспитів, чітко ставити питання, визначати завдання;
- консультувати та надавати студентам поради з питань навчальної роботи, майбутньої кар'єри, особистих проблем;
- керувати студентськими дослідницькими проектами, розвивати організаторські здібності;
- вміти налагоджувати контакти і спілкуватися зі студентами, здійснювати виховну роботу, володіти комунікативними навичками, вирізнятися толерантністю.

Для організації сучасного навчального процесу в світлі останніх реформ, що відбулися у вищій школі, з метою досягнення нової якості освітнього процесу викладач має забезпечувати індивідуально-орієнтований навчальний процес, який дає студентам можливість вільного визначення послідовності засвоєння дисциплін, самостійного складання власних семестрових розкладів навчальних занять, упроваджувати таку бально-рейтингову систему оцінки результатів навчальної діяльності студентів, яка б стимулювала їх до навчання. З-поміж основних принципів сучасного педагогічного менеджменту виокремимо такі:

- чітко поставлені мета і завдання освіти;
- педагогічне проектування навчально-виховного процесу;
- компетентна консультація;
- нормування навчальної роботи;
- оперативний, об'єктивний, повний, точний і постійний облік;
- справедливе ставлення до студентів;
- використання моральних засобів, що стимулюють мотивацію до навчання;
- якісне і своєчасне виконання завдань;
- взаємна дисциплінованість викладачів і студентів.

Наявність у викладачів і студентів чітко відпрацьованих стандартних інструкцій і суворе їх дотримання сприяє підвищенню якості надання освітніх послуг, передбачуваності одержаних студентами оцінок. Водночас чітка регламентація діяльності викладачів і студентів має не обмежувати творчий характер педагогічного процесу. Змін в організації навчального процесу та застосування рейтингової системи стимулювання й оцінювання навчальної роботи недостатньо для досягнення головної мети освітнього процесу університетів – всебічного розвитку особистості, для якої творчість є стилем діяльності. Тому суб'єкт-суб'єктна взаємодія студентів і викладачів у освітньому

процесі, широке впровадження елементів розвивального навчання, залучення студентів до участі в реальних науково-дослідницьких проектах та інших практично-орієнтованих роботах виступає необхідною умовою якості освітньої діяльності.

Для того, щоб якість вузівської підготовки фахівця відповідала високим освітнім стандартам, мало лише розробити нові педагогічні технології, методично, інформаційно і технічно їх забезпечити. Необхідно також:

- змінити реальне становище студента у вищому навчальному закладі, надати йому статус повноцінного суб'єкта освітньої діяльності;
- сформувати у викладачів і студентів мотиваційну та інструментальну готовність до навчання, побудовану на пріоритетних сьогодні педагогічних принципах та інноваційних методах;
- забезпечити розуміння і прийняття самими студентами завдань професійної підготовки;
- виховати у студентів відповідальне ставлення до якісного оволодіння своєю професією, до розвитку творчих здібностей та особистісного зростання.

Сьогодні вища освіта має відповідати на виклики часу, застосовуючи нові вимоги, тенденції, ідеї у сучасних освітніх технологіях, формах і структурах, методах і засобах професійної підготовки. Інноваційно-освітня діяльність — важлива складова інноваційної політики держави, стрижнем якої є усвідомлення того, що науково-технічні інновації як фактор її економічного розвитку реалізуються не лише в нових або удосконалених технологічних процесах, різних видах організаційної, маркетингової та управлінської діяльності, але й у нових освітніх програмах, навчальних та управлінських технологіях, ефективних методах і формах підготовки фахівців на рівні сучасних вимог [1].

Найбільш наближеною до вимог інноваційної економіки є Державна цільова науково-технічна та соціальна програма «Наука в університетах» на 2008-2012 рр., основною метою якої є активізація наукової діяльності університетів та поглиблення їх взаємодії з навчальним процесом з метою підготовки нового покоління висококваліфікованих фахівців для наукомістких галузей національної економіки і виконання конкурентоспроможних наукових розробок, упровадження інноваційної діяльності в ринкових умовах з урахуванням цілей і завдань розвитку національної інноваційної системи.

Дослідження і впровадження інновацій, зокрема нових методів і форм викладання за допомогою спеціальних інноваційно-освітніх структур, допоможе ознайомити широке коло науково-педагогічних працівників з ефективними методиками та іншими методичними розробками, покликаними стимулювати творчі ресурси та інтелектуальні здібності студентів. Модернізація методологічного, науково-методичного і науково-технічного забезпечення навчального процесу у вищій школі сприятиме не лише його інтенсифікації, але й підвищенню якості української вищої освіти, а відтак і привабливості її як для українських, так і зарубіжних споживачів освітніх послуг.

Таким чином, вища освіта сьогодні має виступити вирішальним фактором інноваційного поштовху, оскільки глобальна економіка, до якої прагне ввійти Україна, вимагає якісно нового рівня освіти та постійного оновлення знань і навичок упродовж усього життя.

Список використаної літератури

1. Артикула Н.В. Освітні інновації у контексті євроінтеграційних процесів / Н.В. Артикула // Вища освіта України. Темат. вип.: Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору : моніторинг якості освіти АНН України, Ін-т вищої

- освіти; [відп. ред. вип. Маноха І.П.]. – К.: Гнозис, 2007. – Дод. 3. (Т. 5). – С. 15-23.
2. Гальчинський А. Становлення інвестиційної моделі економічного зростання України / А. Гальчинський, С. Львовчкін // Економіка України. – 2004. – № 6. – С. 4-10.
  3. Закон України „Про вищу освіту” від 17.01.2002 р. № 2984-III із змінами від 10.08.12 р. [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.rada.gov.ua/
  4. Інноваційні процеси в змішаній економіці: Т.1: монографія / [В.Г. Федоренко, Н.П. Денисенко, І.М. Грищенко та ін.]; під ред. В.Т. Федоренка, Н.П. Денисенко. – К.: ДСЗУ, 2008. – 194 с.
  5. Постанова КМУ від 19.09.2007 № 1155 „Про затвердження Державної цільової науково-технічної та соціальної програми „Наука в університетах” на 2008-2012 роки” із змінами від 02.12.2011 р. [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.rada.gov.ua/
  6. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4.07.2002 р. № 40-IV із змінами від 02.10.11 р. // www.rada.gov.ua/.
  7. Старицька О. П. Важливість інноваційного розвитку вищої освіти при інтеграції в європейське освітнє співтовариство / О.П. Старицька // Інноваційна економіка. – 2012. – № 27. – С. 29-32.
  8. Статистика науки и инноваций: краткий терминологический словарь / [под ред. Л. М. Гохберга]. – М.: ЦИСН, 1991. – 348 с.

Дубравська Н.М.,
кандидат психологічних наук, доцент;
Зелєнова Т., студентка 2 курсу ННІ педагогіки
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Сучасне життя вимагає пошуку нових підходів до виховання особистості сучасної дитини, тому що ринкові умови є природним середовищем її існування. Економічне виховання покликане відіграти важливу роль у формуванні в учнів початкових класів таких якостей, які б відповідали суспільним інтересам і сприяли всебічному розвитку особистості.

Слід зазначити, що свого часу А.Макаренко вказував на те, що кожна людина є учасником суспільного виробництва, і чим краще вона підготовлена для цього, тим більше користі принесе державі й собі [1]. Господарське виховання наших дітей повинно полягати в підготовці не тільки повноправного члена сім'ї, а й господаря-громадянина.

Головну роль у здійсненні економічної підготовки підростаючого покоління відіграє загальноосвітня школа, а в економічному і загальному вихованні – сім'я. Тому надзвичайно важливо гармонійно поєднувати ці ланки економічної освіти, особливо в початкових класах.

У сім'ї дитина досягає розуміння нормативних вимог, набуває досвіду виконання розпоряджень, переживає осуд, радість схвалення, досвід відповідальності й узгодженості. Завдяки прийнятим у сім'ї нормативно-практичним установкам у дітей із часом виробляються поняття про цілі, засоби, очікувані результати діяльності, про взаємні права та обов'язки, про заходи, які застосовуються за відхилень від прийнятих у сім'ї норм. Саме в колі близьких їй дорослих дитина оволодіває досвідом спільних цілей і праці, діяльного співчуття, спільності інтересів, згуртованості, усвідомленої дисципліни й організованості.

Розвиток економічного понятійного мислення в учнів молодшого шкільного віку тісно пов'язаний з предметами і явищами. При цьому переважає спрямованість на

вирішення конкретних завдань, пов'язаних з активною діяльністю (грою, малюванням, елементарними трудовими процесами). Поступово в учнів початкових класів формується вміння абстрагуватися, робити узагальнення й висновки. Засвоюються нові поняття, формується система уявлень, використовуються умовиводи. Узагальнення в дітей цього віку частіше охоплюють зовнішні ознаки, пов'язані з практичним застосуванням предметів. Молодшому школяру доступне розуміння багатьох причинних зв'язків між явищами, однак воно майже не виходить за межі його невеликого власного досвіду.

У процесі засвоєння економічних термінів дитина нагромаджує знання про предмети та явища, засвоює взаємозв'язки між предметами та їхніми властивостями. Доповнення наявних відомостей з минулого досвіду прискорює процес розпізнавання та сприяє успішній адаптації до середовища. Відомо, що інтелект дитини знаходиться на кінчиках пальців, а тому основний спосіб вирішення різноманітних завдань – це практична дія. Образ об'єкта сприймання виникає, коли дитина так чи інакше є активною стосовно нього, тобто якщо вона активно займається предметною діяльністю. Система, за допомогою якої створювався образ, згортається, і кожного разу, коли учень звертається до цього образу, він відтворює відповідну, хоч і перетворену, систему дій. Розвиток мислення виявляється також у прагненні дізнатися про невідоме, зрозуміти, осмислити те, чого в предметі не дано. Щоб навчити мислити, потрібно ставити такі завдання, під час виконання яких діти могли б використати отримані раніше знання в нових умовах. У процесі економічного навчання молодших школярів формується особливий вид сприймання — здатність до спостереження. Тому на уроці потрібно спонукати учнів до розширеного формулювання завдань, навчити належним чином сприймати ті чи інші явища та дії. Для цього доцільно постійно демонструвати відповідні приклади, пояснювати прийоми огляду, споглядання речей, предметів, явищ.

У ході організації економічного навчання молодших школярів на засадах активізації пізнавальної діяльності виявлено їхню здатність до засвоєння економічних понять, до розмірковування, узагальнення, усвідомлення різноманітних зовнішніх і внутрішніх зв'язків як між окремими якостями предметів, так і між самими предметами. Основним критерієм повноцінного узагальнення економічних знань є вміння дитини навести й пояснити конкретний приклад або малюнок. Ця особливість зумовлює широке використання наочності в навчанні дітей 6-10 років. Наочні зображення та описи переважно лежать в основі суджень школярів про ознаки та властивості предметів і явищ. Розгорнутих пояснень учителя й матеріалу навчальних посібників здебільшого достатньо для оволодіння поняттями без безпосереднього оперування предметами.

З часом потрібно поступово збільшувати кількість суджень, які формуються в учнів без використання наочності. Поступово молодші школярі набувають умінь виділяти логічні зв'язки між окремими блоками засвоєних знань, оволодівають прийомами класифікації, аналізу, зіставлення, виділення головних моментів і об'єднання їх у цілісну картину. Наслідком цього є абстрактне судження та узагальнення знань. Однак не можна навчити працювати лише через спостереження та обговорення. Справжні уявлення й переживання, пов'язані з працею, формуються тільки за активної діяльності самої дитини, а знання про професії людей знайдуть застосування в її практичній діяльності.

У процесі навчання потрібно враховувати, що в цей період удосконалюються такі якості дитини, як працелюбність і самостійність. У їхньому становленні дуже важливу роль відіграє розумна, продумана система заохочень дитини до успіхів. Особливе значення для розвитку молодших школярів має мотивація досягнення успіхів – оцінка дорослого окрилює, розкриває те краще, що є в маленького трудівника. Необхідно заохочувати прагнення дитини до самостійності, доручати виконання більшої кількості

справ без сторонньої допомоги й більше їй довіряти. Самостійність – необхідна умова розвитку розумових здібностей, допитливості й здогадливості. Вона активізує всю пізнавальну діяльність особистості, розкриває простір думці, штовхає до пошуку. В основі цієї якості – творче мислення, що відходить від шаблонів і виявляється в тому, якими способами розв’язуються розумові завдання. Для розвитку творчості зовсім не обов’язково придумувати щось неймовірне. У нагоді стають завдання типу «лабіринту» або «головоломки», створені спільними зусиллями дітей і дорослих, різноманітні конструктивні завдання. Головне – спрямувати дітей на те, щоб вони прагнули скористатися уже відомою їм інформацією, шукали різні способи розв’язання, удавалися до багатьох спроб, не соромилися ставити запитання, шукали різні комбінації.

Поза діяльністю немає пізнання. У будь-яких видах вона є основною умовою розвитку дитини. У діяльності учень і формується, і виявляє свою особистість, власні інтереси, смаки, здібності й нахили, уміння та навички, риси характеру: волю, наполегливість, цілеспрямованість, охайність тощо. Молодший школяр прагне до активності, до дієвого стану, хоче впливати на своє оточення, зробити його для себе близьким і зрозумілим. Дитині легше бути діяльною, енергійною, створювати й перетворювати, ніж пасивно споглядати. Отже, завдання дорослих – перетворити природну активність дитини в цілеспрямовану розумну діяльність.

Ще одна важлива вимога до організації економічної діяльності молодших школярів – домагатися, щоб вони досягали поставленої мети, не кидали справу на півдорозі. Часто діти, приступаючи до виконання якогось завдання, спочатку виявляють велику активність, діють енергійно й рішуче, а потім інтерес слабшає, згодом зникає зовсім, і справа, за яку так старанно взялися, залишається незавершеною – не вистачило наполегливості. Звичайно, треба мати на увазі нестійкість інтересів молодших школярів (вони можуть полишити, не закінчивши, одне заняття й перейти до іншого, яке в цю хвилину їх більше приваблює), їхню легку емоційну збудливість, нездатність до тривалого зосередження уваги на чомусь одному й інші психічні властивості. Однак слід також пам’ятати, що наполегливість не тільки виявляється, а й формується саме в умінні досягати мети, доводити розпочату справу до кінця.

З розвитком пізнавальної діяльності виникають такі почуття, як здивування, сумніви, упевненість, задоволення й радість від зробленої справи. Щоб праця не стала повинністю, важливо не відривати її від інтересів, потреб, емоційних переживань дитини. Цьому сприяють бесіди про те, що роблять батьки, яка суспільна користь від їхньої праці, розмови про випуск продукції, кількість, якість, продуктивність праці, витрати матеріалів на виготовлення продукції. Корисно наводити дітям факти й цифри, оскільки це дисциплінує, переконує, стимулює розмірковування. Часто доцільно навчати дітей в ігровій формі, захоплюючи їх ділом.

Отже, враховуючи вищенаведене, слід зазначити, що розвитку економічного мислення молодших школярів сприяє задіяність таких каналів: слухового – інформація, бесіди, обговорення; зорового – схеми, діаграми, плакати, тексти; моторного – розв’язування задач, завдань, створювання проєктів, виконання конкретних предметних дій. Тому при організації навчального процесу у початковій школі вчителю слід враховувати його спрямованість, а саме: інформаційну (настановну), яку забезпечує наочність; операційну, що сприяє реалізації пізнавальної діяльності; контрольну, що здійснює контрольні заходи.

Список використаної літератури

1. Жихарева О.М. Цікава економіка, 2 клас: посіб. для молодш. школярів / О.М.Жихарева, Л.В.Кашуба, О.М.Романушко. – Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 64 с.

2. Кашуба Л.В. Цікава економіка. 3 клас: посібник для молодших школярів / Л.В. Кашуба. – Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 80 с.
3. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу / А.С. Макаренко // Твори в семи томах. – К.: Радянська школа, 1954. – Т. 5. – С. 7-93.

Дубравська Н.М.,

кандидат психологічних наук, доцент;

Швецова Г., студентка 2 курсу ННІ педагогіки

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Усім нам відоме твердження про те, що у дитинстві кожна дитина – творець, тобто художник, поет, фантазер і винахідник. Діти у своїй більшості – це творчі істоти, що живуть у світі образів, почуттів і переживань, вирізняються безпосередністю сприймання, інтересом до всього нового і нестандартного, потягом до відображення та перетворення навколишньої дійсності. Цікавим є той факт, що ці ж характеристики притаманні талановитим та геніальним людям, які зробили свої відкриття, завдячуючи не стільки розвиненому логічному мисленню, скільки кольоровій уяві, креативному оригінальному мисленню, багатому внутрішньому світу, інтересу до незвіданого (Л. да Вінчі, І. Ньютон, А.Ейнштейн, А.Камю, Ч.Дарвін та ін.). Саме вони стали рушіями прогресу, „першопрохідцями”, „бунтарями”, „революціонерами” в галузі мистецтва та науки і саме завдяки своїм якостям, здібностям змінили хід історії всього людства. Отже, розвиток творчих здібностей молодших школярів – важливе завдання початкової школи, від реалізації якого залежить культурний, економічний поступ нашої країни.

Великі можливості щодо організації творчого розвитку молодших школярів має дидактична гра. Дидактична гра – творчий засіб навчання, виховання і розвитку здібностей, що спрямовані на розвиток спостережливості, уваги, пам'яті, мислення, мовлення, сенсорної орієнтації, кмітливості й винахідливості, а тому їх можна використовувати під час викладання будь-якого предмету в початковій школі.

Сучасна дидактика, звертаючись до ігрових форм навчання, вбачає в них можливість ефективної взаємодії педагогів і учнів, продуктивної форми їх спілкування з властивими їм елементами безпосередності й невимушеної зацікавленості. Дидакти високо оцінюють дидактичну гру та її роль у системі навчання: „Дидактичні ігри, ігрові завдання та прийоми дозволяють підвищити сприйнятливості дітей, урізноманітнити навчальну діяльність дитини, приносять цікавість, розвивають дитячу творчість” [1, с.12]. Отже, у терміні „дидактична гра” наголошується на її педагогічній спрямованості, відображається багатогранність її застосування з урахуванням дидактичної мети заняття і рівня підготовленості учнів.

Організація і керівництво дидактичними іграми передбачає роботу вчителя щодо підготовки до гри, проведення її, аналізу гри та її результатів. Готуючись до проведення дидактичних ігор, учитель повинен дібрати її відповідно до програмних вимог виховання і навчання дітей певної вікової групи; визначити оптимальний час її проведення; підготувати необхідний дидактичний матеріал; вивчити й осмислити гру; продумати методи і прийоми керівництва нею; збагатити дітей знаннями й уявленнями, необхідними для розв'язання ігрового завдання.

Ознайомленню дітей зі змістом дидактичної гри сприяють демонстрування предметів, ілюстрацій, короткі бесіди, під час яких уточнюються їхні знання й уявлення.

Розкриваючи хід і правила гри, вчитель повинен налаштувати дітей на дотримання її правил, спільно з ними з'ясувати найраціональніші способи досягнення передбачуваного результату. Безпосередня його участь залежить від віку, рівня підготовки дітей, складності дидактичного завдання, ігрових правил. Головне при цьому для педагога – спрямувати дії гравців порадою, запитанням, нагадуванням [3, с.5].

При ознайомленні з новою дидактичною грою дітей молодшого шкільного віку вчитель враховує їхній досвід, актуальні для них навчально-виховні завдання. Здебільшого він пояснює кілька суттєвих правил, а решту правил і окремих ігрових дій уточнює під час гри. Під час підведення підсумків гри важливо, щоб учитель правильно і справедливо оцінив дотримання дітьми встановлених правил. Об'єктивна, обов'язково доброзичлива оцінка є необхідною умовою ефективності дидактичних ігор як методу формування пізнавальної, рухової, комунікативної активності школяра, виховання моральної поведінки та розвитку творчих здібностей.

Аналіз гри передбачає з'ясування ефективності її підготовки і проведення, індивідуальних особливостей дітей, збагачення майбутніх ігрових задумів новим матеріалом.

Цілком доречною й ефективною є самостійна участь учнів у дидактичних іграх. Важливо тільки, щоб завдання і правила були доступними для дітей. Спочатку дітей доцільно залучати до простих ігор. Здебільшого такі ігри мають прості правила, у них може брати участь будь-яка кількість дітей, легко можуть включитися всі бажаючі. Під час ознайомлення з грою вчитель повинен розглянути всі ігрові елементи, уточнити назви предметів, правила, порядок гри. Пропонуючи нову гру (того самого типу, але іншого змісту), слід спиратися на набуті знання і вміння дітей. Це скорочує час ознайомлення з грою, сприяє засвоєнню правил, привчає до раціональних способів вивчення нової гри. Поступово діти запам'ятовуватимуть і усвідомлюватимуть умови освоєння будь-якої нової гри. Такими умовами є знання її змісту й обладнання, ігрових завдань і дій, правил, порядку дій гравців.

Педагог повинен продумано добирати ігри, враховуючи зміст виховної роботи в групі на конкретний період, інтерес дітей до ігор, їхнє особисте прагнення до взаємодії, створювати ігровий настрій, замінювати окремі ігри новими, урізноманітнювати ігрові дії тощо.

Результати наших спостережень за виконанням дітьми ігор, бесіди з ними дозволили зробити висновок, що дидактичні ігри ефективно впливають на розвиток усіх компонентів творчих здібностей молодших школярів (мотиваційної, креативної, комунікативної та ін. складових), у дітей підвищується інтерес до діяльності, проявляється свобода у створенні творчого продукту праці. Це підтверджує, що система дидактичних ігор, яка має бути розроблена на міжпредметному рівні, містить значний потенціал для розвитку творчих здібностей молодших школярів, сприяє поступовому становленню дитини як творчої особистості, яка здатна успішно реалізувати свій потенціал у житті.

Отже, творча особистість має нестандартне самостійне мислення, багатий духовний світ, уміє пізнавати, бачити навколишнє середовище, створює щось нове, оригінальне, неповторне. Для того, щоб допомогти становленню такої особистості в умовах загальноосвітнього навчального закладу, необхідно створити належні педагогічні передумови для розкриття індивідуальних особливостей кожного учня, задоволення пізнавальних потреб, стимулювання мотивації творчості, використовувати особистісно зорієнтований підхід, підтримку творчих зусиль учнів. Значні можливості у цьому процесі відіграють дидактичні ігри за умов належної їх організації.

Дидактичні ігри з розвитку творчих здібностей надають широкі можливості для вільного спілкування вчителя з учнями, атмосфери творчого пошуку, коли і вчитель, і учні здобувають істину. Важливо стати інтегратором думки дітей, своєчасно вносити певні поправки, пропозиції, не обмежувати учнів у судженнях, вільному висловлюванні своїх думок.

Список використаної літератури

1. Сисоєва С.О. Творчий розвиток особистості: сутність, специфіка / Сисоєва С. О. // Творчість у контексті розвитку людини: Матеріали міжнародної наукової конференції: Частина 2. – К., 2003. – 48 с.
2. Воронюк І. В. Психологічні особливості реалізації творчого потенціалу молодших школярів: автореф дис. канд. психолог. наук: спец.19.00.07. „Педагогічна та вікова психологія” / Вознюк І. В. – К., 2003. – 20 с.
3. Рогозіна В. Особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів // Мистецтво та освіта. – 1997. – № 2. – С. 5-9.
4. Щербань П. Дидактичні ігри в навчальному процесі // Початкова школа. – 1997. – № 9. – С. 18.
5. Нікітін Б.П. Сходінки творчості або розвиваючі ігри. – К.: Рад. школа, 1991. – 145 с.
6. Матюшкин А.М. Концепция творческой одаренности / Матюшкин А. М. // Вопросы психологии. – 1989. – № 6. – С. 29-33.

Дубравська Н.М.,

кандидат психологічних наук, доцент;

Концевич М., студентка 2 курсу ННІ педагогіки

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ САМОКОНТРОЛЮ ТА САМООЦІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Як показує практика, у більшості учнів слабо розвинені навички контролю і самоконтролю. Тому розвиток навичок самоконтролю, виховання звички оцінювати результати своєї праці є одним із найважливіших завдань, що стоїть перед учителем початкової школи.

Уже в перші дні навчання в учнів початкової школи формуються контрольно-оцінні дії. На уроках учитель разом із дітьми визначає критерії, за якими можна оцінити будь-яку дію. Після самооцінки учня вчитель оцінює роботу за тими ж критеріями. Учень починає бачити, що не завжди оцінки різних людей збігаються, вчиться рахуватися з різними точками зору.

Далі на навчальних заняттях проводиться робота із засвоєння кожним учнем прийомів контролю й оцінки. Учні працюють над поопераційним контролем за наданим еталоном, алгоритмом, над виробленням критеріїв оцінки виконання окремих завдань, над взаємоконтролем і взаємооцінюванням.

Поопераційний контроль забезпечує свідоме виконання навчального завдання на всіх його етапах, своєчасне виправлення помилок. Поопераційний контроль відноситься не тільки до вже виконаних завдань, але й до запланованих, що забезпечує можливість аналізувати роботу над навчальним завданням ще до фактичного його виконання, прогнозувати результат.

Володіючи такою формою контролю, учні, отримавши завдання, не поспішають відразу його виконувати. Спочатку вони планують хід його виконання, зіставляють і оцінюють відомі їм способи розв'язання, свідомо вибирають найбільш раціональні,

продумують можливі наслідки їхнього застосування і тільки після цього приступають до виконання завдання. Якщо виникає необхідність, учні можуть повернутися до будь-якого етапу виконання завдання, перевірити склад виконаних дій, усвідомити помилкові й виправити їх. Отже, завдання вчителя вичленити в сумісній діяльності з учнями перелік операцій (скласти певний алгоритм), необхідних для виконання завдання, і приділяти їм особливу увагу. За визначеними кроками школярі перевіряють свої дії: виконана чи ні та чи інша операція.

Формування контрольно-оцінної самостійності в 1 класі починається з роботи з еталонами. Ця робота проводиться на каліграфічних хвилинках, де зразки написання букв, поєднань букв, цифр є в зошитах із друкованою основою. Наприклад, на уроці письма після пояснення і показу вчителя учні отримують завдання: „Напишіть велику букву „Д”, зберігаючи параметри еталона (нахил, висота, ширина)”. Після того, як учні самостійно написали рядок, учитель дає завдання: „Підкреслити букви, які збігаються з еталоном”. Під час перевірки вчитель виконує аналогічну роботу.

Робота з еталонами – це основа змістовної оцінки учнів. Привчивши учнів працювати з еталонами такого вигляду, ми готуємо їх до вироблення власних еталонів, які, у свою чергу, допоможуть здійснювати оцінювання своєї роботи.

При формуванні контрольно-оцінної самостійності в 2 класі можна користуватися знаками „!” (знак впевненості) і „?” (знак сумніву). Ці знаки можна застосовувати в будь-якому виді роботи, що виконується учнями самостійно. Напроти завдання на полях учні ставлять „!”, якщо впевнені в правильності його виконання, і „?”, якщо сумніваються. Після перевірки роботи з еталоном учень знову ставить відповідний знак. У результаті такої роботи на полях з’являються такі записи:

„?!” – спочатку учень сумнівався в правильності виконання роботи, а після перевірки впевнився, що робота виконана правильно.

„??” – сумніви в правильності виконання роботи підтвердились.

„!!” – впевненість у правильності виконання роботи підтвердилась.

„!?” – впевненість у правильності виконання не підтвердилась.

Використання знаків сумніву і впевненості дає можливість вчителю перевірити навчальні уміння й навички та навичку самоперевірки.

Для формування дії самоконтролю на матеріалі програмного змісту навчання математики важливі такі завдання, які націлюють учнів на аналіз своїх дій, знаходження й виправлення різних огріхів, на порівняння своїх дій зі зразками, представленими в повному або схематичному, конкретному або узагальненому вигляді.

Одним із ефективних прийомів формування самоконтролю є взаємоперевірка, тому що багато учнів початкової школи більш уважно ставляться до перевірки робіт своїх товаришів, ніж до перевірки власної. Діти, об’єднані в пари, можуть обмінюватись зошитами для того, щоб перевірити самостійно виконану кожним із них роботу.

Така форма роботи сприяє розвитку інтересу до дій контролю і самоконтролю. У ситуації, коли учень перевіряє роботу сусіда, він умовно приймає на себе роль учителя, з позиції якого і здійснює контроль за виконанням завдання. Завдання такого типу підсилюють мотивацію й активізують увагу учня, формують відповідальне ставлення як до розв’язання задачі, так і до виконання контролю.

Починати розвиток навичок самоконтролю доцільно вже з перших днів навчання дітей у школі й проводити цю роботу в різноманітних видах навчальної діяльності й на різних етапах уроку. Систематична й цілеспрямована робота із формування самоконтролю позитивно впливає на засвоєння знань, умінь та навичок, передбачених програмою, стимулює творчу активність і самостійність мислення учнів. Рівень

сформованості навичок самоконтролю багато в чому визначає як усвідомленість засвоєння програмного матеріалу, так і розвиток здатностей до саморегуляції.

Самооцінка учня відбиває його внутрішній зв'язок з об'єктом вивчення і самостійної діяльності. Вона дає змогу школяреві перевірити правильність або помилковість своїх дій, виконання завдань, виправити помилки, внести необхідні зміни і скоректувати свою роботу.

Роль самооцінки виходить далеко за межі навчально-пізнавальної діяльності. З нею пов'язане формування важливих особистісних якостей людини, таких, як відповідальність і самокритичність, уміння контролювати свої вчинки та дії, передбачати їхні наслідки.

Об'єктивна самооцінка допомагає виробити здатність рівнятися на кращі зразки праці й ставлення до дорученої справи. Готуючись до вчительського контролю, учень здебільшого сам перевіряє, наскільки міцно і повно засвоєний матеріал, чи правильно виконані домашні завдання. Внутрішня згода з оцінкою вчителя, розуміння її справедливості – одна з важливих умов вироблення в учня правильної самооцінки, вміння об'єктивно судити про якість своєї відповіді чи виконаного завдання.

Самооцінка формується, перш за все, під впливом результатів навчальної діяльності. Але оцінюють ці результати дорослі – вчитель, батьки. Ось чому саме їхня оцінка визначає самооцінку молодших школярів. Прийнято розрізняти адекватну й неадекватну – завищену чи занижену – самооцінку. Самооцінка не залишається стабільною. Залежно від успіхів у діяльності, вікових особливостей і багатьох інших факторів вона змінюється. Основними факторами, від яких залежить становлення самооцінки молодших школярів, є шкільна оцінка, особливості спілкування вчителя з учнями, стиль домашнього виховання.

Орієнтуючись на оцінку вчителя, діти вважають себе і своїх ровесників відмінниками, невстигаючими і т. п., наділяючи представників кожної групи відповідними якостями. Оцінка успішності в молодших класах, по суті, є оцінкою особистості в цілому і визначає соціальний статус дитини. Тому необхідно пам'ятати, що треба розрізняти оцінку діяльності й оцінку особистості. Молодші школярі ще погано диференціюють ці поняття. Тому негативний відгук про свою роботу вони сприймають як оцінку: ти погана людина.

Оцінка вчителя є для молодших школярів основним мотивом і мірилом їхніх зусиль, прагнень до успіху. При цьому важливо, щоб учитель у приклад дітям ставив не інших дітей, а результати їхньої власної роботи раніше і тепер. Використовуючи прийом порівняння для показу учневі його власного, хай навіть незначного, руху вперед, він закріплює довіру учня до себе, до своїх можливостей.

На становлення самооцінки великий вплив має стиль виховання в сім'ї. Як правило, діти із завищеною самооцінкою виховуються в обстановці некритичності, загального захвалювання. У сім'ях, де діти мають високу (але не завищену) самооцінку, увага до особистості дитини поєднується з достатньою вимогливістю, батьки не застосовують принизливих покарань і з задоволенням хвалять, якщо дитина на це заслуговує. Діти із заниженою самооцінкою користуються великою свободою в сім'ї, але ця свобода, по суті, результат безконтрольності, наслідок байдужості батьків до дітей.

У молодших школярів спостерігаються всі види самооцінки. Причому від класу до класу зростає вміння правильно оцінювати себе, свої можливості і, в той же час, знижується тенденція переоцінювати себе. Усе це говорить про те, що самооцінка молодшого школяра динамічна й поступово переходить у внутрішню позицію особистості, стає мотивом поведінки, впливає на формування певних якостей особистості.

Діти, що мають адекватну самооцінку, активні, комунікабельні, володіють почуттям гумору. Вони самостійно шукають помилки у своїх роботах, вибирають завдання відповідно до своїх можливостей. Після успішного розв'язання вибирають таке ж або більш складне. Їхні прогнози на своє майбутнє на кінець молодшого шкільного віку стають усе більш усвідомленими.

Діти з високою адекватною самооцінкою відрізняються активністю, прагненням до досягнення успіху в кожному виді діяльності. Їм характерна максимальна самостійність. Вони впевнені в тому, що власними зусиллями можна досягти успіху. Причому, їхній оптимізм базується на правильній самооцінці своїх можливостей і здібностей.

Неадекватна, занижена самооцінка в молодших школярів яскраво проглядається в їхній поведінці і якостях особистості. Якщо таким дітям запропонувати перевірити свою роботу і знайти в ній помилки, вони мовчки перечитають роботу, нічого не змінюючи, або відмовляться перевіряти, мотивуючи це тим, що все рівно нічого не побачать. Ці діти обирають тільки легкі завдання. Вони мовби бережуть свій успіх і, боячись його втратити, бояться самої діяльності. Нормальному розвитку дітей із заниженою самооцінкою заважає підвищена самокритичність, невпевненість у собі. І все ж ці діти чутливі до схвалювання, до всього, що підвищило б їхню самооцінку.

Діти із завищеною самооцінкою переоцінюють свої можливості, результати діяльності, особистісні якості. Вони обирають завдання, які їм не під силу. Після поразки продовжують наполягати на своєму або переключаються на найлегше завдання. Вони не обов'язково розхвалюють себе, але із задоволенням критикують усе, що роблять інші.

Отже, причинами формування неадекватної самооцінки в молодших школярів є: обмежене коло спілкування й діяльності; занижені або завищені оцінки, які дають дитині інші люди; слабкий розвиток оціночних відношень у колективі, відсутність традиції оцінювати й контролювати дії та вчинки однокласників; випадкові успіхи й невдачі. Саме тому необхідною вбачається цілеспрямована робота із формування в дітей належного рівня самооцінки. За цієї умови вона позитивно впливатиме на виховання в учнів таких важливих якостей, як самокритичність, упевненість у своїх силах тощо.

Дубравська Н.М.,

кандидат психологічних наук, доцент;

Копель М., студентка 2 курсу ННІ педагогіки

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

У дошкільному віці у дитини закладаються основи її розвитку, насамперед, розумового. Завдяки правильному вихованню у неї розвиваються природні задатки та здібності, вона оволодіває знаннями, вміннями, навичками, а також способами пізнавальної діяльності. Тому питання про те, як виховати всебічно розвинену, розумово досконалу особистість, буде завжди актуальним у психолого-педагогічній практиці.

Виховання і навчання спрямовані на те, щоб нові покоління, засвоюючи основи наук, суспільно-історичний досвід, були підготовленими до самостійної життєдіяльності, цивілізованого ставлення до природи, культури, інших людей, адаптації у світі, який динамічно змінюється. Ці вимоги особистість засвоює свідомо чи несвідомо як необхідні умови життя і діяльності. Разом із знаннями, які формуються у дитини в процесі виховання, розвиваються способи пізнавальної діяльності: вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати. Отже, у процесі засвоєння дитиною знань, розвитку її

інтелекту, мислення відбувається формування культури розумової праці. У цьому і полягає сенс розумового виховання.

Метою розумового виховання є підвищення рівня загального розвитку дошкільників. У дошкільному віці дитина засвоює основи знань про навколишній світ, взаємини людей, про зовнішні якості, внутрішні, суттєві зв'язки предметів. Старші дошкільники виявляють здатність до первинних форм умовисновків і узагальнень. У них формуються такі важливі якості, як активність мислення, допитливість та ін.

Розумове виховання забезпечує необхідний рівень розвитку дитини під час систематичного навчання, в іграх і на заняттях, у повсякденному житті. Визначальну роль при цьому відіграє спілкування з дорослими і власна пізнавальна діяльність. Особливої уваги батьків і педагогів потребує формування у дітей основ культури розумової праці, що є передумовою високопродуктивної інтелектуальної доцільності в дорослому віці.

Важливими напрямками розумового виховання, крім розвитку ерудиції, формування світогляду, оволодіння системою наукових і прикладних знань, досвіду пізнавальної діяльності, здатності до прийняття нетрадиційних рішень, що загалом характеризують інтелект людини, є формування емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, до себе, а також розвиток пізнавальних інтересів, потреби у самоосвіті. Основи цих важливих складових особистісного й інтелектуального розвитку закладаються у дошкільному віці.

З погляду психології, розум людини – функція мозку, яка полягає у точному й адекватному відображенні закономірностей явищ навколишнього життя, а також у відповідній регуляції діяльності людини щодо освоєння дійсності та власного вдосконалення. Сформованість цих якостей свідчить про розумовий розвиток дитини як важливу складову особистості, основи якої формуються у дошкільному дитинстві під впливом фізичного, розумового, морального виховання.

Розумовий розвиток – ступінь розвитку в дитини пізнавальних процесів (відчуттів і сприймання, мислення та мовлення, пам'яті й уяви), Сформованість умінь міркувати, обґрунтовувати свої думки, діяти адекватно до вимог старших, виявляти інтерес до пізнання навколишнього середовища, здатність швидко і правильно розуміти те, що їй говорять, вибудовувати власні судження, користуватися поняттями й узагальненнями.

Відбувається розумовий розвиток дитини одночасно із психічним і є свідченням її інтересів, почуттів тощо. Виявляється він в обсязі, характері та змісті знань, рівні розвитку психічних процесів (відчуттів, сприймання, запам'ятовування, уяви, мислення), пізнавальних здібностей, характері провідної діяльності.

Згідно з дослідженнями психологів, темп розумового розвитку в дошкільному віці значно вищий порівняно з пізнішими віковими періодами, а допущені в цей час помилки у вихованні важко подолати в майбутньому. У дошкільному віці дитина опановує основи уявлень і понять, які надалі визначають успішність розумового розвитку. Діти можуть пізнавати не лише зовнішні якості предметів і явищ, а і їх внутрішні, суттєві зв'язки та відношення. У них починають формуватися абстрактне мислення, узагальнення тощо.

Протягом перших років життя особливе значення має чуттєвий досвід, без якого неможливий пізнавальний розвиток. За спостереженням І.Сеченова, дитина ніби фотографує навколишні предмети, її свідомість ще до появи мовлення наповнюється фактами, які вона ще не може пояснити. Супроводження словами дорослого відчуттів, сприймання дитиною предметів, її дій допомагає встановленню зв'язку між зоровим і слуховим сприйманням, формує здатність викликати в уяві образ названого предмета. Як тільки дитина навчиться говорити, вона виявляє здатність розуміти зв'язки і відношення

між явищами, їх причини. Отже, чуттєві враження малюка поступово стають надбанням його мислення як вищої форми пізнавальної діяльності.

Якщо протягом перших трьох років життя провідна роль у розумовому розвитку належить сприйманню, то надалі зростає роль пам'яті та уяви. З уявою пов'язані основні процеси пам'яті, мислительна діяльність. У переддошкільному віці розумовий розвиток дитини сягає рівня передпонятійних узагальнень – наочно-образного відображення суттєвих ознак і відношень речей, що підводить її до наукових понять.

Протягом дошкільного віку відбувається розвиток наочно-дійового (пов'язаного з практичними діями) та наочно-образного (оперування образами) мислення. Дослідження психологів і педагогів довели, що внаслідок використання спеціальних прийомів навчання дітям старшого дошкільного віку стають доступними узагальнені знання і способи дій, почуття і логічні операції, які донедавна вважалися ознаками мислення школярів. Дошкільнята здатні розуміти загальні принципи, зв'язки і закономірності, пізнавати суттєві аспекти явищ навколишнього світу.

Надто раннє оволодіння логічною формою мислення може загальмувати розвиток його образної форми: навчившись розв'язувати завдання за допомогою логічних роздумів, дитина все менше звертатиметься до використання образів. Однак, як стверджують психологи, не оволодівши до закінчення дошкільного віку елементарними прийомами логічного мислення, дитина не зможе успішно навчатися в школі.

У розумовому розвитку дитини важливу роль відіграють усі психічні процеси. Протягом дошкільного дитинства увага розвивається від мимовільної, незначної за обсягом, до стійкої, зосередженої. Пам'ять дає дитині необхідний матеріал для мислення. Вона є основою формування вмінь і навичок. Запам'ятовування збагачує досвід і розширює кругозір, без яких неможливий розвиток здібностей і діяльності дітей. Емоції надають своєрідного забарвлення сприйманню, уявленню, судженням. Пізнавальну діяльність супроводжують такі почуття, як допитливість, сумнів, упевненість, що тісно пов'язані з пізнавальними інтересами. Уява в переддошкільному віці теж пов'язана зі сприйманням, але вона ще надто обмежена за своїм змістом. Протягом дошкільного дитинства вона розширюється, збагачується, сприяючи розвитку мислительних процесів.

У старшому дошкільному віці всі психічні процеси стають цілеспрямованішими, стійкішими, ускладнюється пізнавальна діяльність. Відбувається перехід від „практичної” позиції до „пізнавальної” (Д. Ельконін), коли пізнавальне завдання виникає не лише у зв'язку з ігровою і практичною діяльністю, а й із власне пізнавальною.

Одним із важливих показників розумового розвитку дитини є рівень розумової активності – здатності дитини самостійно ставити пізнавальні завдання та знаходити способи їх вирішення. Діти не просто засвоюють знання, а й збагачують цей процес власним досвідом, що зумовлює виникнення нових, оригінальних пропозицій, здогадок. За належної підтримки дорослих діти прагнуть одержати якомога більше нових знань, що має важливе значення для формування їхньої розумової активності.

Таким чином, розумове виховання – систематичний, цілеспрямований вплив дорослих на розумовий розвиток дитини з метою формування системи знань про навколишній світ, розвитку пізнавальної діяльності, здатності до самостійного пізнання. При цьому педагогічна наука покликана знайти такі засоби виховання, які забезпечать розвиток усіх форм розумової діяльності та найповніше відповідатимуть сучасним знанням про можливості й особливості розумового розвитку в дошкільному віці.

Список використаної літератури

1. Болтарович З. Традиції сімейного виховання / З. Болтарович // Народна творчість та етнографія. – 1993. – № 2. – С. 46-56.
2. Буре Р. С. Воспитатель и дети / Буре Р. С., Островская Л. Ф. — М., 2003. – 234 с.
3. Венгер Л. А. Воспитание сенсорной культуры ребенка от рождения до 6 лет / Венгер Л. А., Пилюгина Э. Г., Венгер Н. Б. – М., 1988. – 68 с.
4. Державна національна програма „Освіта.” (Україна ХХІ століття) // Освіта. – 1993. – С. 44-46.
5. Киричук О. В. Філософія освіти і проблеми виховання / О. В. Киричук // Нові технології навчання. – К., 1997. – С. 12-19.
6. Кононко О. Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини / О. Л. Кононко // Дошкільне виховання. — 1999. — № 5. – С. 67-72.

Дубравська Н.М.,

кандидат психологічних наук, доцент;

Малиш С., студент 2 курсу ННІ педагогіки

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Демократичні тенденції соціального розвитку України зумовили зміни цілей і цінностей розвитку освіти. Гуманістичне оновлення школи неможливе без актуалізації внутрішнього потенціалу учнів у процесі тих діяльностей, які природно забезпечують саморозвиток дитячої особистості. До школи дитина набуває унікального досвіду ігрової діяльності, яка є своєрідним і незамінним засобом її самовиховання, самонавчання, самопізнання, самореалізації. Зорієнтована на дитину чотирирічна початкова освіта прагне цілеспрямовано використовувати гру в навчально-виховному процесі, оскільки вона має великий педагогічний потенціал і найбільшою мірою створює для учнів атмосферу психологічного комфорту.

У суспільстві склалися два підходи до керівництва дитячими іграми: стихійний і педагогічно упорядкований. Тривалий час соціокультурна регуляція ігрової діяльності здійснювалась інтуїтивно і безсистемно. На певному історичному етапі ігрова діяльність стає об'єктом розгляду філософів, психологів, культурологів та вчених інших галузей наукового знання. Керівництво ігровою діяльністю дітей молодшого шкільного віку опосередковано знайшло відображення в багатьох педагогічних дослідженнях, проте, як правило, воно не виділялось як окрема наукова проблема.

Наукове осмислення сутності гри та її значення для розвитку дітей започатковано в лоні психології. Першооснови педагогічної теорії ігрової діяльності закладені зарубіжними теоріями і системами дошкільного виховання в той період, коли виникли ідеї про доцільність забезпечення дітей ігровим матеріалом, використовуючи який вони самоініціативним шляхом могли навчатися і розвиватися (Ф. Фребель і М. Монтесорі). Освітньою практикою система ігор Ф. Фребеля у першій половині ХХ століття була поширена на молодший шкільний вік.

На сучасному етапі розвитку психологічної й педагогічної наук визнаним є розуміння ігрової діяльності, яке започатковане у працях відомих психологів ХХ століття – Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна, Д.Б. Ельконіна, В.В. Зінківського, О.В. Запорожця та ін. Ці вчені розробили теоретичні засади історичного походження гри, її соціальної сутності та психологічного механізму. Л.С.Виготський,

підкреслюючи культурно-історичний характер розвитку людської особистості, зазначав, що розвиток дитини в кожний віковий період життя тісно пов'язаний з її власною діяльністю. За концепцією цього вченого, ігрова діяльність є засобом активного засвоєння дитиною людської культури. Вирішальна роль у цьому належить спілкуванню дитини з дорослими та іншими дітьми, в процесі якого вона оволодіває „системою соціально вироблених знаків”. Визначальною серед них є мова, під впливом якої біологічна істота „олюднюється”, „вростає” у людську культуру.

Значний внесок у розвиток теорії ігрової діяльності зробив вітчизняний психолог і педагог В.В. Зінківський. Психолого-педагогічну роль ігрової діяльності вчений вбачає в тому, що вона забезпечує емоційно-психологічне “вростання” дитини в соціальний світ, накопичення соціальних почуттів. Гру В.В. Зінківський також пов'язував з формуванням у дітей соціального досвіду, моральних ставлень, з генезою моральної свідомості. Через гру дитина переймається ідеями, якими живе суспільство, навчається їх розуміти, практично розрізняючи можливе і бажане, розвивається етично.

Плідні думки про гру як метод навчання і виховання учнів різних вікових категорій знаходимо у науковій спадщині видатних педагогів, які працювали в історично та соціально різних умовах – К.Д. Ушинського, П.Ф.Каптерева, П.П. Блонського, В.К. Сороки-Росинського, М.І.Демкова, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського та ін. Вони дійшли висновку про виняткову її цінність для дитини і необхідність цілеспрямованого використання в школі.

Грунтовніше проблема педагогічного керівництва грою досліджувалась на матеріалі дошкільного дитинства, оскільки гра для цього періоду онтогенетичного розвитку особистості є провідною діяльністю. Наукові пошуки дошкільної педагогіки (Л.В. Артемова, А.М. Богуш, Р.Й.Жуковська, Н.Я. Михайленко та ін.) і психології (О.В. Запорожець, Н.І. Непомняща, О.В. Проскура, Ю.О. Приходько та ін.) є вагомим підґрунтям розробки проблеми педагогічного керівництва ігровою діяльністю дітей молодшого шкільного віку.

Особливо вагомий внесок у педагогічну теорію гри становить наукова спадщина О.В. Запорожця. У його працях підкреслено, що гра як практична діяльність сприяє вдосконаленню психічних процесів, оволодінню новими способами і формами її здійснення, формуванню інтелектуальної й мотиваційної сфер, забезпеченню емоційного спілкування і формуванню благополучних взаємин з однолітками. З накопиченням у процесі гри та інших видів практичної діяльності знань і умінь, досвіду спілкування з людьми дитині стають доступними нові види діяльності й нові, більш складні, форми стосунків з оточуючими. У процесі гри вона пізнає в дійовій формі оточуючий світ, соціальну дійсність, а це зумовлює перехід до якісно нових стадій її інтелектуального і соціального розвитку.

Педагогіку гри на сучасному етапі розвитку психологічної науки значно збагатила теорія особистісно зорієнтованого виховання дітей (І.Д. Бех, О.Л. Кононко).

У творчому доробку вчених, які досліджують педагогічні проблеми змісту і методів початкового навчання, знаходимо методичні прийоми ефективного застосування гри як засобу навчання, забезпечення мотивації навчальної діяльності (О.Я. Савченко, В.І. Бондар, М.С. Вашуленко, Т.М.Байбара, І.П. Гудзик, О.Н. Хорошковська та ін.). У працях Н.М. Бібік гра трактується як засіб розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів, естетико-екологічного виховання – у наукових розвідках Г.С.аТарасенко. Гру як один з цікавих і продуктивних видів організації позаурочної і позашкільної навчально-виховної роботи розглядають В.Г. Кузь, С.Г. Мельничук, Г.І. Сущенко та ін. вчені.

Об'єктивні передумови для широкого і різнопланового використання ігрової діяльності містить позаурочний навчально-виховний процес. Це відзначається у роботах Н.П. Анікєєвої, О.С. Газмана, Ж. Готдаєва, В.П. Косорукової, О.В. Матвієнко, А.В. Фок, М.Г. Яновської та ін., які досліджували проблеми виховання грою, організації позаурочного часу молодших школярів у групах подовженого дня і канікулярного дозвілля, формування дружніх стосунків дітей, морального виховання у позашкільній діяльності, використання окремих видів ігор для розв'язання конкретних педагогічних завдань тощо. Незважаючи на це, теоретичні засади ігрової діяльності у педагогічній науці визначені ще недостатньо. Ця проблема у всій своїй багатогранності спеціально не вивчалася. На необхідності її розробки стосовно організації навчання шестирічних першокласників наголошується у багатьох працях педагогів і психологів (О.Я. Савченко, Н.Ф. Скрипченко, Н.М. Бібік, О.В. Проскура, Я.Л. Коломінський, В.С. Мухіна та ін.).

Вивчення стану організації позаурочного навчально-виховного процесу початкової школи, аналіз педагогічного досвіду інноваційних загальноосвітніх навчально-виховних закладів показує, що ігрова діяльність є одним із найбільш значущих чинників, необхідних для комфортного існування дитячої особистості в шкільному світі. Психологічний комфорт сприяє переживанню радості, задоволення, які відчуває учень в освітньому середовищі. Комфортний психофізіологічний стан створює умови для успішної адаптації дитини до нових вимог життя, сприяє зниженню стомлюваності, збереженню здоров'я, підтримує позитивне емоційне тло навчальної діяльності.

Водночас масова шкільна практика свідчить, що керівництво ігровою діяльністю у позаурочному навчально-виховному процесі педагоги здійснюють інтуїтивно, оскільки науково обґрунтованого методичного забезпечення ще не створено. На тлі гуманістичного спрямування сучасної початкової освіти спостерігається невідповідність між надмірним домінуванням учителя у позаурочній роботі та необхідністю забезпечення умов для дитячої активності, творчості, самостійності; між високим педагогічним потенціалом ігрової діяльності та його звуженим використанням; між потребою школи в цілісному осмисленні гри як методу навчання, виховання і розвитку дітей та стихійним здійсненням керівництва нею на практиці.

Отже, аналіз теоретичних напрацювань і стан педагогічної практики засвідчують актуальність спеціальної наукової розробки проблеми педагогічного керівництва ігровою діяльністю учнів молодшого шкільного віку, а тому потребує подальшого вивчення.

Список використаної літератури

1. Грошенков И. А. Изобразительная деятельность в специальной (коррекционной) школе: учеб. пособие / Грошенков И. А. – М.: Изд. центр „Академия”, 2002. – С. 73-85.
2. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність учнів у позаурочний час / Н. В. Кудикіна // Навчання і виховання учнів 2 класу: метод. посіб. для вчит. – К.: „Початкова школа”, 2003. – С. 33-54.
3. Кудикіна Н.В. Дослідження ігрової діяльності учнів як засобу мовної комунікації /Н. В. Кудикіна // Проблеми сучасного підручника. – К.: „Педагогічна думка”. – 2003. – С. 300-303.
4. Лусс Т.В. Формирование навыков конструктивно-игровой деятельности у детей с помощью ЛЕГО: пособ. для педагогов-дефектологов / Лусс Т. В. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 104 с.

Дубравська Н.М.,

кандидат психологічних наук, доцент;

Мартинюк О., студентка 2 курсу ННІ педагогіки
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ТЕМПЕРАМЕНТУ НА ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У системі неперервної освіти початкова школа виконує важливі функції, успішна реалізація яких безпосередньо впливає на якість подальшої освіти учнів. Стильові особливості й особливості темпераменту є засобами реалізації внутрішнього потенціалу особистості в діяльності. Спільність характеристик темпераменту та індивідуального стилю діяльності полягає в типологічній зумовленості цих характеристик. Зв'язок особливостей індивідуального стилю діяльності з властивостями нервової системи досліджувався у працях Г.С.Дикопольської, О.О.Копитова, А.О.Коротаєва, Є.О.Климова та С.І.Маствіліскер. Що стосується розкриття зв'язку властивостей темпераменту з індивідуальним стилем діяльності, то цей аспект в цілому є недостатньо висвітленим. Опрацьованою є тільки галузь дослідження зв'язку якостей когнітивного стилю, який є одним із видів індивідуального стилю діяльності, з деякими властивостями особистості та її темпераменту: екстраверсією, тривожністю, обсягом уваги (А.К.Байметов, В.Н.Келаєв, В.С.Лизогуб).

Дослідження процесу формування індивідуального стилю діяльності дозволяє конкретизувати твердження Б.М.Теплова про вплив вроджених властивостей нервової системи на поведінку особистості. Питання полягає в тому, щоб з'ясувати, чи зумовлені доцільні способи дій, що застосовуються дитиною, її вродженими властивостями, або ж ці способи дій дитина набуває в процесі навчання, незалежно від вроджених властивостей: іншими словами – чи існують якісь певні закономірності взаємовідношення вродженого та набутого в індивідуальному стилі.

Для вичення цього питання молодший шкільний вік має переваги:

1) властивості типу нервової системи вже достатньо виражені у дошкільному віці. Про це свідчать дослідження І.О.Майєр, В.Є.Чудновського, Р.М.Пен, М.А.Невської, Є.І.Маствіліскер, А.П.Оконєчникової, Т.І.Чиркової, Л.А.В'яткіної, Є.В.Штіммер. У старшому дошкільному віці на фоні вікових особливостей можна диференціювати дітей із сильним та слабким процесом збудження, який характеризує їх індивідуальні особливості;

2) індивідуальний стиль ще тільки починає формуватися. Є.І.Маствіліскер та Л.А.В'яткіна у своїх дослідженнях показали, що в дітей під час розв'язання практичних завдань можна спостерігати різні способи дій: зорову орієнтацію, виконавчі дії, сліпі проби, які не приводять до розв'язання завдання. Але певна система дій ще відсутня у всіх дітей.

Аналізуючи погляди значної плеяди науковців, ми з'ясували, що особливо яскравий відбиток на стиль навчальної діяльності молодших школярів накладає їх темперамент. Так типові меланхоліки мають індивідуальний стиль, притаманний слабкому типу нервової системи. Його риси такі: 1) довготривала попередня орієнтовна діяльність; 2) потреба в наочності – учень використовує короткий запис при розв'язанні задачі; 3) довготривала робота у чернетках (задача повністю розв'язана у чернетці, складні обчислювання прикладів теж); 4) контрольні дії чітко простежуються, учень

нібито боїться помилитися, зробити щось невірно; 5) деталізація, докладність записів; 6) неодноразова перевірка; 7) труднощі переходу від одного виду діяльності до іншого.

Флегматичність або інертність нервово-психічних процесів надає виконанню завдань флегматиків деяку своєрідність, а саме: 1) тривалість попередньої орієнтовної діяльності в сильного типу завжди невелика, але в інертних флегматиків вона збільшується; 2) наявність наочності, але не через потребу, а через надмірну обережність та помилкову звичку діяти повільно; 3) чернетка потрібна була тільки для короткого запису задачі; 4) контроль, злитий з виконавчими діями; 5) деталізація, докладність записів; 6) легкість переходу від одного виду діяльності до іншого.

Учні, які є типовими представниками сангвінічного типу темпераменту, мають індивідуальний стиль сильного типу нервової системи, який характеризується: 1) малою тривалістю попередньої орієнтовної діяльності; 2) відсутністю потреби в наочності; 3) відсутністю потреби в чернетці; 4) контролем, який злитий з виконавчими діями (дивляться на запис лише для того, щоб тішитися своєю охайністю); 5) швидкістю аналізу вимог завдань; 6) легкістю переходу від одного виду діяльності до іншого (робиться це дуже рішуче).

Учні – типові представники холеричного типу темпераменту, мають індивідуальний стиль сильного типу нервової системи, на який холеричність накладає свій відбиток: 1) тривалість попередньої орієнтовної діяльності невелика; 2) відсутність потреби у наочності; 3) відсутність потреби у чернетці; 4) виконавчі дії супроводжуються контрольними, в яких учні різко та поривчасто виправляють помилки в ході роботи; 5) швидкість аналізу вимог завдань супроводжується короточасним зовнішнім виявом емоцій; 6) легкість швидкого переходу від одного виду діяльності до іншого.

У ході аналізу теоретичних даних ми узагальнили прояви різних особливостей індивідуального стилю навчальної діяльності молодших школярів, на основі чого створена типологія індивідуальних стилів залежно від типів темпераменту. Відповідно до найбільш поширених властивостей нервової системи, на підставі яких виділяють чотири основних типи темпераменту, ми розподілили індивідуальні стилі навчальної діяльності молодших школярів на чотири типи:

I. Меланхоліко-стриманий.

II. Флегматико-інертний.

III. Сангвініко-енергійний.

IV. Холерико-поривчастий.

Ми вважаємо, що недоцільно робити висновок про те, що один із типів індивідуального стилю навчальної діяльності кращий або гірший за інші. Учні з різними типами індивідуального стилю можуть досягти однаково високих результатів у навчальній діяльності. Проблема полягає в тому, щоб навчити учнів оволодівати прийомами та діями, які притаманні саме їхньому типологічному стилю навчальної діяльності.

При виборі методики формування типологічно зумовленого індивідуального стилю навчальної діяльності ми керувалися рядом положень, які викладені в працях В.С.Мерліна, Є.О.Климова, К.М.Гуревича. Під час формування типологічно зумовленого індивідуального стилю, окрім властивостей нервової системи та типу темпераменту, доводиться враховувати деякі інші індивідуальні особливості учнів: відмінності у системі знань, тренованість навичок, інтереси, вихованість і т.ін. Під індивідуальним стилем ми розуміємо не будь-яку індивідуальну манеру поведінки, а систему способів дій, яка зумовлює найкраще виконання діяльності. Тому необхідною

умовою формування індивідуального стилю в навчанні є позитивні мотиви та активне ставлення до діяльності. Учень повинен сам переконатися, що способи, які йому пропонують, більш доцільні, ніж інші. А це можливе тільки в тому разі, коли учень активно вибирає дані способи, порівнює їх з іншими, тобто якщо він має можливість досягнення. Виходячи з цього, для навчання індивідуального стилю треба було підібрати такі задачі, які б усіма учнями розв'язувались успішно, і разом з тим, щоб вони не були надто легкими.

Базовою основою для формування індивідуального стилю навчальної діяльності є психологічний стилекомплекс кожного учня. Сформованість цього комплексу визначається доцільними та узгодженими взаємодіями кожного із компонентів, які зовнішньо виявляються у надійності та стабільності. У процесі формування індивідуального психологічного стилекомплексу коригується, перетворюється, а якщо є така потреба, то й ліквідується “негативний” стереотип поведінки та діяльності.

Основні компоненти цього процесу складаються з:

- педагогічної корекції індивідуально-психологічних властивостей;
- формування оптимальної “Я - концепції”;
- створення та закріплення в діяльності можливих моделей поведінки.

Кожний компонент перспективної моделі формування індивідуального стилекомплексу, який запропоновано, виступає як складне явище. Воно припускає: а) оптимальну (перспективну) для певного типу темпераменту корекцію стосовно специфічних умов навчальної діяльності; б) формування стилю саморегуляції (внутрішньої та зовнішньої) адекватного певному типу темпераменту; в) фіксування та переведення на неусвідомлюваний рівень емоційно-позитивного (фонового) настроювання на діяльність.

Узагальнення вищевикладеного матеріалу дозволяє зробити висновки, що існує типологічно зумовлений індивідуальний стиль, який характеризується своєрідними прийомами дій та залежить від вияву темпераменту.

Список використаної літератури

1. Васецька Т.М. Врахування особливостей темпераменту в навчанні та вихованні дітей молодшого шкільного віку: на допомогу вчителям початкових класів, вихователям, батькам / Т. М. Васецька – Кіровоград: „Імекс ЛТД”, 1998. – 54 с.
2. Васецька Т.М. Особливості впливу темпераменту на індивідуально-психологічний стиль навчальної діяльності / Т. М. Васецька // Психологія. Збірник наукових праць: НПУ імені М.П. Драгоманова.– К., 2000. – Вип. № 1(8). – С. 189-195.
3. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років: монографія / В. І. Кузьменко – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – 354 с.
4. Солодуха М.С. Індивідуальний підхід: його суть і шляхи реалізації у вихованні дошкільників / Солодуха М. С. – К., 1996. – 124 с.

Дубравська Н.М.,

кандидат психологічних наук, доцент;

Москаленко Ю. студентка 2 курсу ННІ педагогіки

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Загальноосвітня школа покликана виховувати школярів у дусі любові до рідної природи, охорони навколишнього середовища. У школах природоохоронна освіта учнів здійснюється в різних напрямках: на уроках, заняттях гуртків, під час проведення

екскурсій, у процесі суспільно-корисної праці, різних масових заходів тощо. Багато учнів беруть участь у природоохоронних заходах, однак не всі до кінця усвідомлюють цінність і глобальність проблем охорони природи. Школярі не чітко уявляють норми ставлення людей до природного середовища, протиріччя, що виникають у системі: техніка – суспільство – природа.

Багато вчених і педагогів досліджували особливості екологічного виховання молодших школярів. Про це свідчать психолого-педагогічні наукові та методичні праці І.Д. Зверева, А.Н. Захлібного, С.М. Глазачова та ін. Зокрема, на думку педагога А.П. Сидельковського, головною метою успішного формування в учнів екологічної культури є вмiле поєднання навчального матеріалу екологічного змісту із практичною діяльністю школярів у природному середовищі. Психолог О.М. Кудрявцева наголошує на необхідності системного підходу до екологічного виховання, який передбачає поєднання переконань-готовності до безпосередньої діяльності у природі.

Важливість екологічної освіти і виховання всього населення, зокрема учнів, визначається потребами суспільства, в якому збереження природного середовища, сприятливого для здоров'я і життя людини, вважається однією з найбільш актуальних проблем.

Виходячи з важливості й складності цих завдань, екологічне виховання школярів має здійснюватися з першого до випускного класу. Від того, настільки повноцінно усвідомлюють учні необхідність дбайливого і бережливого ставлення до природи як національного суспільного багатства, вмiють передбачати наслідки своєї поведінки, а також дій інших людей у природі, спиратися на глибоко наукові знання при виборі рішень відносно природи у процесі своєї трудової діяльності, істотно залежить майбутнє людства. Формування бережливого ставлення школяра до природного середовища здійснюється і в процесі ідейно-політичного, трудового, морального, естетичного й фізичного виховання. Кожен з цих напрямків виховання сприяє формуванню в учнів усвідомлення необхідності дбати про природу, допомагає виробити у них прагнення поліпшувати та збагачувати її [1].

Екологічне виховання учнів передбачається у процесі вивчення багатьох навчальних предметів. Проте кожен школяр потребує індивідуального підходу на основі вивчення і врахування його вікових і психологічних особливостей. Тому для досягнення позитивних результатів у екологічній освіті й вихованні учнів важливо брати до уваги як їх вікові, так і індивідуальні особливості, риси характеру, ставлення до навчання, їх мотивацію, потреби і здібності кожного школяра. Лише за цієї умови вчитель зможе забезпечити свідоме і повноцінне сприйняття дитиною навчального матеріалу, виробити у неї правильне ставлення до навколишнього середовища, сформуванню екологічну культуру.

Науковцями були визначені наступні умови екологічного виховання:

- комплексний підхід до вивчення природи з використанням міжпредметних зв'язків;
- врахування вікових, індивідуально-психологічних особливостей школярів, їх пізнавальних можливостей у процесі екологічного навчання і виховання;
- організація безпосередньої діяльності учнів з охорони та поліпшення природного середовища своєї місцевості під час навчальної та суспільно-корисної праці;
- вибір оптимальних форм, методів і прийомів екологічного виховання;
- вплив учителя на вихованців власним прикладом бережливого, дбайливого ставлення до навколишньої природи;

- єдність дій усього педагогічного колективу школи в екологічному вихованні учнів [4].

У теорії й практиці екологічного виховання доцільно виходити із завдання формування всебічно розвиненої особистості, яка має активну життєву позицію і спрямовує свою діяльність на збереження і вдосконалення навколишнього середовища. Відповідно до цього шляхи поліпшення екологічної освіти й виховання полягають у:

- поглибленні взаємозв'язку екологічної освіти, зростанні уваги до цієї проблеми в програмах з усіх навчальних предметів;
- посиленні уваги до міжпредметних зв'язків у процесі вивчення циклу природничих і гуманітарних наук;
- розвитку в кожного школяра мотивів відповідального ставлення до природи, спираючись на його індивідуальні психологічні особливості;
- удосконаленні форм і методів педагогічного впливу на учня, залученні його до безпосередньої практичної діяльності з охорони природи;
- створенні в кожній школі відповідної навчально-матеріальної бази: кімнат, куточків охорони природи з належним оформленням;
- якісний підготовці й перепідготовці вчителів з питань екологічної освіти і виховання шкільної молоді з урахуванням специфіки свого навчального предмета та досягнень сучасної педагогічної науки [4].

Відомо, що найбільш могутнім засобом впливу на учня є особистість учителя. Для ефективного екологічного виховання школярів педагогу сьогодні потрібно володіти великою ерудицією, широкою освіченістю, інформацією в суміжних галузях знань, бути добре обізнаним з питаннями політичного і економічного життя, мистецтва, моралі та ін. Особливо важливо володіти здатністю до творчості, вмінням долати перешкоди і вносити постійно щось нове у життя школярів. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема вивчення і поширення передового досвіду вчителів, які вже досягли певних успіхів у екологічній освіті й вихованні учнів.

Важливо також пам'ятати, що дитина – не тільки об'єкт виховання, а й суб'єкт, особистість із своїми нахилами, здібностями, інтересами, захопленнями. Саме це треба вивчати і знати кожному педагогу для досягнення бажаної мети. Нині жоден педагог не може стояти осторонь від питань виховання екологічної культури учнів, яке має стати невід'ємною складовою навчально-виховного процесу [3].

В умовах сьогодення гостро постали перед людством екологічні проблеми: забруднення ґрунтів, повітря, водойм токсичними відходами, вимирання десятків видів рослин та тварин, озонові діри, збереження генофонду та ін. Головною причиною усіх негараздів природи була і є людина. Не усвідомлюючи свого місця у навколишньому природному середовищі, вона шкодить насамперед собі, своїм нащадкам. Ось чому зараз перед учителями та вихователями стоїть завдання екологічної освіти і виховання молоді, яке починати слід розв'язувати з найменших школярів, враховуючи їхні морально-психологічні особливості. Діти цього віку сприймають на віру все сказане вчителем, його думка є для них більш вагомою, ніж думки друзів-однолітків, інших дорослих. Вони більш емоційні, ближче до серця сприймають негаразди інших, сильніше співпереживають.

Навчання та виховання повинні активізувати внутрішні можливості самої дитини. Тільки тоді, коли учень самотійно керує своєю поведінкою, мету екологічного виховання можна вважати досягнутою. Щоб навчитися контролювати поведінку, необхідно насамперед знати екологічне право, тобто ті юридичні закони, які регулюють відносини людини і природи. Звичайно, не потрібно надавати учням професійну

юридичну підготовку, адже еколого-правова культура є частиною загальної національної культури, сприяє формуванню світогляду, підвищує соціальну активність дітей, формує свідоме ставлення школярів до своїх прав і обов'язків. Саме це і є метою еколого-правового виховання: основні принципи екологічного законодавства повинні стати власними переконаннями дітей, стати нормами повсякденного життя.

Учителю слід формувати в учнів початкової школи поняття про природоохоронні території України, зосередити увагу на заповідниках, заказниках, парках, природоохоронних об'єктах рідної місцевості, ознайомити їх з історією, розташуванням, особливостями, об'єктами, що в них охороняються. Молодші школярі повинні усвідомити, навіщо необхідно охороняти природу і до яких наслідків може призвести нераціональна та бездумна діяльність людини.

Результатом екологічного виховання молодших школярів має стати розвинене емоційне сприймання, бажання активно включатись у роботу з охорони й захисту об'єктів природи. Створена грою творча наукова атмосфера задовольняє вікові потреби молодшого шкільного віку в пізнавальній активності і є одним із засобів формування в учнів екологічної культури.

Список використаної літератури

1. Байченко С. Щоб не згас інтерес С. Байченко // Початкова школа. – 1999. – №1. – С. 49-51.
2. Волкова А. Екологічне виховання школярів / А. Волкова – К., 1985. – 45 с.
3. Писарчук Є. Екологічне виховання учнів / Писарчук Є., Кухта А. – К.: Радянська школа, 1990. – С. 3-7.
4. Логачевська С. Постійний взаємозворотний зв'язок / С. Логачевська – одна з передумов диференціації навчання // Початкова школа. – 1999. – № 3. – С. 49-51.

Дубравська Н.М.,

кандидат психологічних наук, доцент;

Ожоженко М., студентка 2 курсу ННІ педагогіки

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ДО ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОВІДНОСИН БАТЬКІВ З ДІТЬМИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Підлітковий вік має особливе значення для розвитку особистого „Я” людини, оскільки в цей період відбувається становлення нового рівня самосвідомості, зміна уявлення про себе. Цей процес визначається прагненням дитини зрозуміти себе, свої можливості й особливості, як ті, що об'єднують підлітка з іншими людьми, так і ті, що відрізняють його від них, роблять його унікальним і неповторним.

У середньому шкільному віці відбувається реальне психологічне відокремлення дитини від батьків. Молода людина прагне до емоційної та духовно-ціннісної автономії від старших поколінь, а тому загострюються всі приховані та явні суперечності, образи, непорозуміння між членами сім'ї, підсилюючи напруження і взаємне невдоволення. Інтеграція суперечностей у ставленні підлітків до сімейних стосунків виступає необхідною передумовою конструктивної перебудови взаємин з членами сім'ї та гармонізації особистісного розвитку.

Р. В. Овчарова розглядає батьківське ставлення як відносно стійке психічне явище, що має три складові (когнітивну, емоційну, поведінкову) [3, с. 26]. Когнітивний компонент включає знання та уявлення про способи і форми взаємодії з дитиною, їх

цільове призначення, переконання в пріоритетності напрямків взаємодії, які батьки реалізують.

У підлітковому віці батьки відмічають елементи неповаги до їх знань та життєвого досвіду з боку підлітків, опір вказівкам, нехтування порад та думки дорослих. Незрілість молоді, відсутність життєвого досвіду, на думку батьків, дає їм право контролювати дитину, вирішувати за неї. Втручання в життя дитини батьки мотивують турботою про її інтереси, бажанням вберегти від помилок, поганого впливу вулиці та небезпеки оточуючого світу.

Молоді люди вчаться думати самотійно, піддаючи переоцінці правила, цінності та межі, засвоєні раніше вдома і в школі. Розвиток незалежного мислення та саморегуляції поведінки сприяє формуванню відповідальності молодих людей та зростанню їх самотійності в сімейних стосунках. Завдання батьків на даному етапі – підтримати відповідальну позицію, прагнення до автономії підростаючої дитини. Думки про те, що відповідальність прийде до дитини з віком, є самообманом, і найчастіше негативна ситуація з роками тільки поглиблюється.

Суперечливість безумовного прийняття та емоційного знехтування відображає *емоційну складову* ставлень до сімейних стосунків. Прийняття передбачає безумовно позитивне ставлення до дитини незалежно від батьківських очікувань. Емоційне знехтування розглядається як негативне ставлення до дитини, відсутність любові та поваги, навіть ворожість. Суперечливі й негативні почуття найчастіше не усвідомлюються батьками, але дитина їх „відчуває”. Батьки, що емоційно відштовхують свою дитину, мало рахуються з її думкою, вводять велику кількість заборон, наказів. У ситуаціях, де дитина потребує їх реальної допомоги, сердечності підтримки, повчають і дають настанови. Свої обов'язки перед дитиною батьки зводять до догляду й контролю, ігноруючи її душевне життя. Переважно таке ставлення до дитини є ригідним, незмінним, не враховуються індивідуальні особливості та вікові зміни.

Емоційна депривація батьківсько-дитячих стосунків є дуже травмуючою і болісною для дитини. На цьому фоні формується негативне уявлення про себе, неадекватний та неконгруентний образ „Я”, почуття провини, внутрішня конфліктність, схильність до самозвинувачення, психологічна самотність, нерішучість. Через неприйняття батьків дитина почувається не лише самотньою, з віком вона починає усвідомлювати, що її не люблять. У результаті дитина не приймає своїх батьків, виникає відчуження та неприязнь до них.

Унаслідок батьківської депривації можливі два варіанти розвитку особистісних дисгармоній. У першому варіанті домінуючою рисою особистості є емоційна нечутливість – нездатність до емоційної прив'язаності та любові, відсутність почуття єдності з іншими людьми, агресивність, глобальне знехтування себе та соціальних відносин. Другий варіант дисгармонійного особистісного розвитку – „вразлива особистість” з низькою самооцінкою, підвищеною тривожністю, залежністю, нав'язливими станами.

Дефіцит емоційного спілкування в сім'ї поглиблюється через зайнятість батьків та дітей поза домом. Негативним наслідком сучасного ритму життя виступає збіднення та формалізація сімейного спілкування в поєднанні з підвищеною вимогливістю до дитини. Це провокує невпевненість у дітей, негативізм, афективні реакції, негативні форми самоствердження та створює серйозні смислові бар'єри в розумінні вимог дорослих. Діти шукають підтримки, розуміння та довірливого спілкування в неформальних групах ровесників, що утворюються в школі, в Інтернеті або „на вулиці”. Особливо це притаманно для підліткового віку, коли товариство однолітків є значущим для неї.

Асоціальні угруповання виступають спробою компенсації емоційного знехтування дитини в сім'ї та є основою для формування девіантних підліткових груп [2].

Негативний вплив емоційного знехтування на дитину очевидний та незворотній, адже це серйозний недолік батьківського ставлення. З іншого боку, коли батьки надто сильно люблять своїх дітей, то це також виступає негативним чинником, що гальмує та викривлює особистісний розвиток дитини. Надмірна емоційна концентрація уваги на дитині проявляється в прагненні постійно бути біля неї, нав'язуванні частого і відвертого спілкування, обмеженні соціальних контактів поза сім'єю, що перешкоджає розвитку активності та свободи.

Ставлення до батьків разом та окремо до кожного з них визначається також мірою залученості дитини в емоційні процеси, що відбуваються між батьками. Дитина може виступати „посередником” чи „відволікаючим моментом” між батьками, коли в подружніх стосунках накопичуються втома, розчарування, роздратування, взаємні претензії. Надмірна залученість проявляється в тривожності, імпульсивності, залежності дитини та перешкоджає здатності нормально функціонувати в самостійному житті. Безумовне прийняття стає неможливим для дитини, тому що ставлення до неї безпосередньо залежить від благополучності чи напруженості в подружніх стосунках. Ці процеси не усвідомлюються членами сім'ї, тому в стосунках з дитиною періоди турботливого теплого ставлення чергуються з дистанціюванням і спалахами гніву.

Турбота про дитину відображає *поведінковий аспект* батьківського ставлення і максимально спрямована на психологічне та фізичне благополуччя дитини та мінімізацію травмуючих моментів. Відсутність батьківської опіки – показник байдужості до присутності дитини в сімейному житті, формального спілкування між батьком та дитиною. Батьківська опіка дає дитині відчуття безпеки та захищеності, що дуже важливо в ранньому дитинстві. Водночас надмірна опіка підриває віру в свої сили, посилює нерішучість, ускладнює самовизначення та самореалізацію в юнацькому віці. Гіперопіка супроводжується бездумним та нетактовним посяганням на гідність дитини, що уповільнює її дорослішання.

Повна відсутність контролю та необмежена свобода у батьківсько-дитячих стосунках є непродуктивною, небезпечною і шкідливою для дитини. Розсудливі правила, вмотивовані обмеження та доречні заборони обов'язково повинні бути в житті кожної дитини. Інтуїтивно діти відчують, що за батьківськими заборонами прихована турбота про них. Коли батьки дозволяють дитині надто багато, навіть, на погляд дитини, то це свідчить про байдужість до неї та уникнення взаємодії. Діти часто протестують не проти самих правил, а проти способів, якими вони втілюються. У всіх батьківських вимогах має виявлятися повага до дитини. Батьківські обмеження повинні бути гнучкими, не вступати в явну суперечність з найважливішими потребами дитини і змінюватися відповідно до віку дитини.

Батьківський контроль, допомога, супровід безпосередньо пов'язані із розвитком у юнаків самоконтролю поведінки. Відсутність чи надлишок контролю негативно впливає на розвиток умінь дитини контролювати, управляти своєю поведінкою. У ранній юності обмеження поведінки, кордони дозволеного змінюються відповідно до інтелектуальних здібностей, соціальних умінь старшокласників. Самоконтроль поведінки розвивається на основі позитивного самоствавлення, уявлень про себе і про свої можливості, досвіду досягнення успіхів у значущих сферах діяльності. Поступово у дитини зростає самоконтроль і, відповідно, батьківський контроль зменшується та стає іншим за своїми функціями [4].

Отже, амбівалентність ставлень підлітків до сімейних стосунків включає когнітивний, афективний, поведінковий компоненти. Передумовою гармонійного особистісного розвитку дитини у сім'ї, її психологічного благополуччя та конструктивної спрямованості виступає усвідомлення та узгодження протиріч в сімейних стосунках: самостійності й залежності, емоційного прийняття та емоційного знехтування, турботи та гіперопіки.

Список використаної літератури

1. Гурко Т. Вариативность представлений в сфере родительства / Т.Гурко // СОЦИС. – 2000. – № 11. – С. 47-56.
2. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська та ін. – К.: Каравела, 2006. – 344 с
3. Овчарова Р. В. Психологическое сопровождение родительства / Р. В. Овчарова. — М.: Изд-во Института Психотерапии, 2003. – 319 с.
4. Кон И. С. Психология ранней юности: кн. для учителя / И. С. Кон. – М.: Образование, 1989. – 254 с.

Дубравська Н.М.,

кандидат психологічних наук, доцент;

Остапчук О., студентка 2 курсу ННІ педагогіки

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Суспільна потреба у школах нового покоління вимагає особливої уваги до інноваційних процесів, до того, що заважає і що сприяє створенню та поширенню педагогічних новацій. Сучасна психолого-педагогічна наука вважає, що нове у педагогіці – це не лише ідеї, підходи, методи, технології, які ще не використовувались, а й той комплекс елементів або окремі елементи педагогічного процесу, які дають змогу ефективно вирішувати завдання розвитку і саморозвитку творчої особистості.

Однією з особливостей сучасної системи освіти є співіснування двох стратегій організації навчання – традиційної та інноваційної. У педагогічному середовищі ведуться розмови про неготовність значної частини вчителів включатися в інноваційні процеси. І для цього є певні підстави. Так прагнення вчителя забезпечити максимальну відповідність навчально-виховного процесу вимогам освітньої системи призводить до того, що учень використовується як засіб діяльності на рівні з іншими, що передбачено новітньою педагогічною технологією. За таких умов розвиток учасників педагогічного процесу відбувається переважно як об'єктивно обмежений предметно-професійними вимогами технології чи методики.

Взаємозв'язок педагогічного досвіду та інновацій не є лінійним, а носить комплексний, багатогранний характер. Інновація має прорости в ґрунті досвіду. Перспективні ідеї освітніх реформ формалізуються, не поширюються, як очікувалося, і поступово згасають з причин їх слабкої здатності до тиражування шляхом надання готових зразків моделей педагогічного процесу. Низька інноваційна спроможність педагогічних систем обумовлена намаганнями досягнути повноту реального впровадження інновацій переважно шляхом опрацювання детальних описів, перегляду узагальненого педагогічного досвіду, відвідування навчальних закладів, які упроваджують новітні технології й методики.

Зрозумілою є значущість умов, що забезпечують продуктивність етапу практичного застосування освітніх інновацій, в основу яких покладено новітні ідеї. Успіх наявний, коли реформа спричинена добре усвідомленою місцевою потребою, більш того, сама реформа є місцевим продуктом розвитку, ініціюється широким колом людей і має відповідне фінансування. Інновації в педагогіці відображають складний і довготривалий процес, у якому беруть участь багато факторів, які на нього впливають. У всьому цьому провідне місце відводиться членам педагогічного колективу, яким треба сприйняти та реалізувати педагогічні нововведення. Саме від їх готовності до інноваційної діяльності, від їх ставлення до цих нововведень залежать успіх і ефективність інноваційних освітніх проектів.

На нашу думку, існує кілька аспектів, розв'язання яких допоможе впровадженню інновацій у педагогічну практику.

Перший аспект, який виникає при впровадженні в практику педагогічних технологій – це психолого-педагогічна неготовність учителя до інновацій.

Другий – це відсутність мотивації та мотиваційного середовища.

Третій – недостатня пропаганда перспективного та передового педагогічного досвіду.

Сьогодні особливо актуальною є проблема формування готовності членів педагогічного колективу до інноваційної діяльності, розробки психологічного аспекту науково-методичного забезпечення здійснення інноваційних освітніх проектів, корекційних засобів самовдосконалення та розвитку творчого потенціалу. Науковці визначають наступні складові конкурентоспроможності (кваліфікаційної компетентності) вчителя:

- когнітивний компонент: володіння науково-категоріальним апаратом та методами конкретної освітньої галузі; оволодіння змістовим і процесуальним компонентами педагогічної діяльності; рефлексивними вміннями;

- операційний компонент: уміння та навички пізнавального, комунікативного, управлінського характеру; володіння сучасними інформаційними технологіями; володіння навичками самоосвіти та підвищення рівня кваліфікації, за необхідності – рекваліфікації;

- перцептивний компонент: здатність до самоаналізу і прийняття нестандартних рішень; володіння навичками ділового, міжособистісного та педагогічного спілкування.

Таким чином, кваліфікаційно-особистісна готовність педагога складається з трьох структур: професійної готовності, психолого-педагогічних якостей та соціально-перцептивних навичок конкурентної боротьби. Доцільно зазначити, що носіями педагогічних інновацій виступають творчі особистості, які здатні до рефлексії, саморозвитку, самоактуалізації й професійного самовдосконалення.

Педагогічна готовність учителя до впровадження інноваційних проектів – це потенціал професійної компетентності вчителя, який дозволяє за порівняно невеликий проміжок часу вирішити завдання інтенсивного формування і розвитку здібностей, які необхідні для реалізації професійного й особистісного самовизначення як необхідної умови продуктивного нарощування творчого потенціалу особистості учителя. Формування педагогічної компетентності, що впливає на творчий розвиток та професійне зростання учителя, – це ще один етап вирішення нагальних проблем у здійсненні інноваційних освітніх проектів, а це:

- необхідний системний, планомірний підхід до пропаганди інновацій та виявлення провідних тенденцій їх розвитку;

- виявлення ефективних методів вивчення й експертизи результатів інновацій, розробки механізмів їх реалізації;
- дослідження готовності до інноваційної діяльності;
- науково-методичне забезпечення здійснення інноваційних освітніх проектів.

На нашу думку, для ефективного управління процесом самовдосконалення підлеглих управлінцю необхідно вирішити двоєдину задачу:

1). створити необхідні мотиваційні умови повсякденної професійної діяльності, які будуть спонукати членів педагогічного колективу до самовдосконалення і тим самим формувати готовність до інноваційної педагогічної діяльності;

2). формувати (виховувати) у членів педагогічного колективу відповідні потреби і мотиви.

З огляду на викладене, доходимо важливих для педагогічної практики узагальнень:

- головною метою діяльності адміністрації школи має стати створення умов, за яких спостерігається зростання особистості вчителя, з'являються мотиви до самовизначення, самоактуалізації, самореалізації;

- керівникові необхідно відмовитися від жорстких методів контролю над діяльністю творчого вчителя, оскільки жорсткий контроль не передбачає розвитку об'єкта управління.

Отже, можна зробити висновок, що введення новацій у керівництві школою не лише покращить роботу закладів освіти, а й знизить психологічну напруженість у колективі.

Список використаної літератури

1. Кушнір В. Рівні управління педагогічним процесом / В. Кушнір // Рідна школа. – 2001. – №11. – С. 34-40.
2. Малихіна В. Управлінська підтримка інноваційної діяльності вчителя / В. Малихіна // Директор школи. – 2002. – № 35. – С.17-25.
3. Чудакова В.П. Психологічні засоби управління процесом самовдосконалення педагогічних працівників / В. П. Чудакова // Освітня система сільського регіону: проблеми і перспективи розвитку: зб. наук. праць / уклад. Н.І. Клокар, М.С.Солодуха. – К.: КП ВД „Педагогіка”, 2001. – С. 224-227.
4. Химинець В. В. Інновації в початковій школі / Химинець В.В., Кірик М.Ю.– Ужгород, 2008. – 342 с.

Дубравська Н.М.,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології,

Рябчук А., студентка 2 курсу ННІ педагогіки

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В умовах національного відродження України і створення національної демократичної держави важливе значення має виховання людей, які мислять самостійно і творчо, людей, які б мали можливість критично осмислювати факти і події навколишньої дійсності, які б вносили нові ідеї в усі сфери життя суспільства, були б вільними від конформізму і догматизму. Однією з причин гальмування демократичного розвитку суспільства є те, що значна частина людей не готова до свідомої участі в цьому

процесі, не здатна самотійно і критично осмислювати труднощі реального життя. Від наявності чи відсутності вищезгаданих рис залежить певною мірою майбутнє суспільства. Критичне мислення, в цьому плані, є не тільки наслідком демократичного способу життя, але і чинником його формування.

Під критичним мисленням слід розуміти процес розгляду ідей з багатьох точок зору, відповідно до їх змістових зв'язків, порівняння їх з іншими ідеями. Критичне мислення є антиподом догматичному. Воно піднімає особу до рівня Людини, якою не можна маніпулювати, яка не боїться мислити, оцінювати, порівнювати. Тому розвиток критичного мислення потрібен не тільки самій особистості, а й є незаперечною умовою суспільного прогресу.

Виходячи з цих положень, ми бачимо актуальність проблеми у тому, що перед сучасною школою постає завдання виховати людину незалежну, вільну, здатну самотійно осмислювати явища навколишньої дійсності, відстоювати свою власну думку перед будь-ким і будь-де. Цілком зрозуміло, що підвалини цих якостей повинні закладатися в школі з перших років навчання дітей, а потім продовжувати розвиватися у вищому навчальному закладі.

Сучасна школа покликана виробити в кожного учня звичку активно брати участь у вирішенні важливих питань життя колективу, вміння формувати, висловлювати і відстоювати свою думку, поважати думку інших людей. Сучасні школярі мають жити в умовах демократії. Готувати молодь до життя в таких умовах неможливо шляхом бездумного засвоєння встановлених істин. Творчих педагогів хвилює проблема „мовчання школярів”, їх байдужість чи невміння інколи висловитись з приводу висвітлення власних суджень, визначення власного ставлення до них. Одним із варіантів вирішення даної проблеми є наявність у школярів критичного мислення.

Критичне мислення – здатність людини (природна або вихована) до самотійної оцінки явищ оточуючої дійсності, наукових знань, думок і тверджень інших людей, уміння бачити їх позитивні та негативні сторони; прагнення до кращого, більш оптимального розв'язання проблеми.

Враховуючи, що в молодшому шкільному віці формуються важливі підвалини розвитку особистості, вважаємо за необхідне започаткувати формування цієї якості вже з молодшого шкільного віку. Аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних психологів і педагогів свідчить про можливість розвитку в цієї категорії учнів певних рис критичного мислення. Учні початкових класів доступні такі мислительні операції, як: уміння самотійно здобувати знання, просуватися від конкретного до абстрактного, порівняння. Певні вікові обмеження – недостатність абстрактного мислення, наслідуваність, образність і т.п. – не можуть заважати цьому процесу.

Проблема розвитку в учнів критичного мислення розглядалася в роботах В.О.Сухомлинського, Ш.А.Амонашвілі, А.С.Байрамова. Вони ставили питання про розвиток уміння самотійно осмислювати навчальний матеріал, виконувати нестандартні завдання, робити власні висновки, помічати помилки свої та інших. Це свідчить, що ці риси можна і необхідно розвивати в початкових класах. Ігнорування такого підходу значно ускладнює цю проблему в старших класах.

Критичне мислення учнів початкових класів характеризується певними ознаками, кожна з яких має свої прояви :

1. Незалежність мислення, відносна самотійність думок включає:
  - прагнення самотійно осмислювати навчальну та іншу інформацію;
  - активне висловлення власних думок щодо питань, які виникають на уроці;
  - відсутність боязні не погодитися з думкою класу, вчителя.

2. Опір до навіювання думок, зразків поведінки, вимог інших включає:
  - вміння помічати помилкові судження інших учнів;
  - вміння обстоювати власну думку;
  - прагнення до розуміння причин (мотивів) тих чи інших тверджень, вимог, висновків.
3. Критичне ставлення до себе, виявлення власних помилок та адекватне ставлення до них:
  - бачення власних помилок;
  - вміння адекватно оцінювати свої знання, якість вирішення навчальних завдань;
  - уважне сприйняття зауважень учителя, товаришів щодо своїх помилок та недоліків.
4. Пошукова спрямованість мислення, прагнення до знаходження кращих варіантів вирішення навчальних завдань:
  - наявність розумної долі сумнівів щодо будь-яких «єдиноправильних» рішень, висновків у процесі навчання;
  - намагання самому розібратися в правильності тих чи інших тверджень, висновків, рішень;
  - прагнення знаходити кращі варіанти розв'язання навчальних завдань, внести щось „своє”.
5. Уміння брати участь у діалоговій взаємодії:
  - намагання аргументовано висловлювати свої думки;
  - повага до думок та пропозицій партнерів;
  - вміння співпрацювати з іншими для знаходження спільного рішення.

Розвиток критичного мислення, зокрема в учнів початкових класів, є складним процесом, який органічно пов'язаний з процесом їх навчання та життєдіяльністю.

Враховуючи, що головною метою праці вчителя є формування та розвиток критичного мислення молодших школярів у процесі навчання, ми пропонуємо кілька типів вправ, що сприяють розвитку в них цієї важливої якості. Їх можна застосовувати при вивченні будь-якого навчального предмета. При цьому необхідно підкреслити:

- запровадження даних типів вправ може здійснюватись у традиційних формах навчання, а також під час виховних заходів;
- пропонувані типи вправ не є обов'язковим циклом, а є основою для творчого використання відповідно до конкретних умов, особливостей учнів та змісту навчального матеріалу.

Дані вправи спрямовані на розвиток в учнів вище згаданих ознак і виявів критичного мислення:

- Вправи з розвитку незалежності мислення, певної самостійності думок. Ці вправи спонукають учнів до вироблення творчого ставлення до будь-яких висновків, правил. Деякі з вправ спрямовані на самостійне осмислення матеріалу, допомагають замислитися „Чи справді це так?”, дослідити факти, зрозуміти суть.

- Вправи для розвитку опірності до навіювання думок, зразків поведінки, вимог інших спонукають учнів до відстоювання власної думки, створюють ситуацію дискусії, зіткнення думок. виявити помилку в судженнях, відповідях, вказати на неї і довести це спонукає вправа, де вчитель допускає помилки („Чи може помилятися вчитель?”).

- Вправи для вироблення критичного ставлення до себе, бачити свої помилки та адекватно ставитися до них сприяють розвитку таких умінь, як: бачити позитивне і негативне не тільки в діях товаришів, а й у власних; порівнювати себе з іншими і реально оцінювати.

- Розвиток пошукової спрямованості мислення, прагнення до знаходження кращих варіантів вирішення навчальних завдань передбачає вправи, які ставлять дітей у

реальну ситуацію пошуку. Не секрет, що учні початкових класів – фантазери. Інколи вони пропонують нестандартні шляхи виходу з ситуацій, які ми, дорослі, часто відкидаємо як нереальні. Вправа „Здивуй клас” вчить школярів самостійно працювати з додатковою літературою, дає можливість віднайти факт, який може заперечувати те, що раніше приймалося як незаперечне. Це, в свою чергу, дає можливість для розвитку розумового скепсису щодо існуючих правил, висновків, думок.

● Вправи на вміння брати участь у діалоговій взаємодії вчать учнів аргументовано виражати свої думки, співпрацювати в колективі. Ці вправи спрямовані на розвиток уміння оцінити своїх товаришів і себе, знайти спільні рішення з однокласниками.

При виконанні описаних вправ важливо, щоб учні й учителі дотримувалися певних правил, норм поведінки. Зокрема, йдеться про такі з них:

- учитель має виступати в ролі розумного диригента, спрямовувати хід суперечки, в разі потреби допомагати учням;
- вчитель не повинен відразу висловлювати своє судження, але й не повинен усуватися від суперечки;
- поставивши деякі запитання, він допоможе учням правильно розв'язати завдання, навіть у складній ситуації;
- стихійні диспути треба підтримувати, а не припиняти словами „немає часу для дискусій”, як це іноді буває на уроках.

Запропоновані типи вправ мають сприяти розвитку в учнів початкових класів не лише основ критичного мислення, але і багатьох інших рис особистості. Їх використання у навчанні дає можливість збагачувати світоглядну і моральну основу суджень як окремої особистості, так і громадської думки учнівського колективу. За допомогою подібних вправ можна глибше осмислювати актуальні явища громадського, культурного, міжнародного життя, навчитися поважати власну думку, зрозуміти, що не завжди те, що висловлює більшість, є істиною. Розвиток певних елементів критичного мислення в учнів початкових класів дає міцну основу і значно полегшує розвиток критичного мислення в середніх і старших класах.

Дубравська Н.М.,

кандидат психологічних наук, доцент;

Шпонарська Ю., студентка 2 курсу ННІ педагогіки

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

СТОСУНКИ З ДОРОСЛИМИ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ САМООЦІНКИ ПІДЛІТКА

У підлітковому віці відбувається достеменна перебудова Я-концепції в зв'язку з формуванням Я-ідентичності дитини. Враховуючи, що в основі формування Я-концепції особистості лежить самооцінка, доцільно проаналізувати особливості самооцінки підлітків та фактори, що впливають на її формування.

На формування самооцінки в підлітковому віці впливає багато чинників, серед яких виділяють:

- реальні досягнення в навчанні та позашкільній діяльності (здібності дитини до мистецтва, спорту чи певних наук);
- статус дитини серед однолітків (адаптація в колективі, кількість та впливовість друзів);
- сім'я (умови життя в родині, ставлення батьків до інтересів дитини);

- мотиваційно-сміслова сфера особистості (цілі, потреби, інтереси);
- зовнішні дані (привабливість, фізичний розвиток).

Цікаво, що починаючи з підліткового віку, загальна самооцінка дівчат набуває дещо нижчої структури, порівняно з самооцінкою хлопців: у дівчат самооцінка щільно пов'язана з оцінкою своєї зовнішності й привабливості, хлопчики частіше оцінюють себе не стільки з боку привабливості, скільки з точки зору фізичних можливостей: наскільки вони розвинені, спритні й сильні.

Як показали численні дослідження (І.С.Кон, Ю.М.Орлов), позитивна самооцінка, на жаль, властива меншій частині сучасних підлітків, частіше зустрічається суперечлива самооцінка. Суперечлива самооцінка проявляється в неадекватно високих або неадекватно низьких очікуваннях від себе. Підлітки з такою самооцінкою часто уникають нових видів діяльності, намагаються обмежувати своє спілкування, або спілкуються тільки на формальному поверхневому рівні. Для таких дітей характерна підвищена тривожність, страх перед широкими соціальними контактами, егоцентризм, невміння знаходити вихід із складної ситуації. Їм частіше притаманна агресивна або пасивно-захисна поведінка.

У старшокласників поведінкова автономія, як правило, вже досить велика. Старшокласник самостійно розподіляє свій час, вибирає друзів і т.п. Зростання самостійності дитини обмежує функції батьківської влади. У сім'ях, які тяжіють до авторитарного укладу, ця автономізація іноді викликає гострі конфлікти, батьківський приклад уже не сприймається так абсолютно та некритично, як у дитинстві. У старшокласника з'являються інші авторитети, крім батьків. Чим старша дитина, тим вірогідніше, що ідеали вона знаходить у більш широкому колі стосунків, проте всі недоліки та протиріччя в поведінці близьких і старших сприймає гостро та болісно. Подолання цих протиріч зумовлюється тим стилем виховання, який переважає в сім'ї.

Стили виховання в сім'ї традиційно розділяються на гіперопіку, авторитарний, ліберальний і демократичний. Розгляньмо, як кожен із цих стилів виховання впливає на самооцінку підлітків.

1. Надмірна опіка (гіперопіка). Цей стиль характеризується надмірним піклуванням, попередженням активності, бажанням зробити все за дитину.

З раннього дитинства діти дуже прив'язані до батьків. По мірі зростання самостійності й, особливо, в перехідному віці, ця залежність починає дитину обтяжувати. Погано, якщо дітям не вистачає батьківської любові, але надмірна опіка також шкодить дитині, а батьки інколи плутають любов і опіку. Вона затрудняє формування в дітей внутрішньої автономії та породжує залежність як рису характеру. Любячі матері часом не здатні уявити дитину окремо від себе, не розуміючи того, що юнак не зможе подорослішати, не розірвавши пуповину емоційної залежності від батьків.

Завдання дорослого – попередити, застерегти, пояснити, вказати на можливі наслідки, при цьому дати можливість дитині діяти самостійно, здійснювати свій власний вибір. Тоді, навіть зробивши помилку, дитина навчиться думати, відповідати за свої вчинки, за себе, бути самостійною. Звичайно, все залежить від ситуації й віку дитини. Але обов'язково слід пам'ятати, що рано чи пізно дитині треба буде ставати дорослою й самостійною, і те, як це буде відбуватися, залежить від усіх дорослих, які оточують підлітка, а передовсім – від батьків і вчителів.

2. Авторитарний стиль виховання – це стиль, за якого батьки недооцінюють позитив, який є в їхніх дітях, і віддають перевагу контролю. Цей спосіб виховання іноді пов'язують з агресивно-командним впливом батьків. Насправді авторитарні батьки – не

обов'язково диктатори й деспоти, вони можуть бути дуже люблячими і ніжними, але у стосунках з дитиною на перше місце, як у випадку гіперопіки, ставлять свою потребу бути поруч, контролювати життя дитини, приймати за неї рішення. З одного боку, це забезпечує певний психологічний комфорт: можна менше хвилюватися за дитину, не боятися, що вона наробить помилок. Але з іншого боку, надмірний батьківський контроль унеможливорює розвиток самостійності підлітка: він не може навчитися ініціативності, відповідальності, наполегливості, самоконтролю. Адже самоповага і впевненість формуються лише за умови, що людина має можливість сама поставити собі мету й досягти її самостійно. В умовах постійного керування з боку батьків такою метою може стати лише протистояння дорослим, рішення не підкоритись їхнім вимогам. Якщо підліток досягає мети – виникає конфлікт з батьками, якщо ж батьки зможуть „переламати” дитину – у неї розвивається почуття власної неспроможності, пасивність, безініціативність, безвідповідальність. Така невпевненість у собі розповсюджується і на стосунки з однолітками: учень не може відстоювати свою думку, пасує перед більш упевненими в собі друзями і вчителями.

3. Ліберальний стиль виховання характеризується наданням повної самостійності дітям. Ліберальне ставлення батьків, здається, могло б сприяти успішному самовизначенню і формуванню відповідальної позиції особистості. Але для цього особистості потрібно вже мати чітку систему власних орієнтирів: цілі, принципи, морально-етичні еталони тощо. Оскільки суб'єктивна картина світу в підлітковому віці лише формується, то підлітки потребують допомоги для орієнтування в складному і мінливому світі. Якщо цю функцію не виконують батьки, вони шукають інших авторитетів, які часто суперечать один одному. Невизначеність суб'єктивних орієнтирів знижує самооцінку особистості, породжує почуття безпомічності, неспроможності знайти свій шлях у житті. І в таких умовах ліберальна позиція батьків сприймається підлітками як відстороненість, байдужість, навіть як егоїзм. „Ім немає діла до мене!” – думають у таких випадках діти. Отже, надання підліткам надмірної свободи так само небезпечно для становлення їх особистості, як і надмірне її обмеження.

4. Демократичний стиль виховання. Особливістю цього стилю взаємин є тверде, послідовне і водночас гнучке виховання. Батьки завжди пояснюють мотиви своїх вимог, заохочують їх обговорення з підлітком; влада використовується лише в міру необхідності; у дитині цінується як слухняність, так і незалежність; батьки встановлюють правила і твердо втілюють їх у життя, але не вважають себе безгрішними: вони прислухаються до думки дитини, хоч і не діють виключно відповідно до її бажань. Цей стиль виховання найбільшою мірою сприяє розвитку в дитини самостійності, активності, ініціативи і соціальної відповідальності (С.І.Подмазін).

Більш за все старшокласникам хотілося б бачити в батьках друзів та радників. При всьому їхньому прагненні до самостійності юнаки та дівчата гостро потребують життєвого досвіду та допомоги старших. Сім'я залишається тим місцем, де підліток відчуває себе найбільш спокійно та впевнено, саме наявність такого „тилу” дозволяє підростаючій особистості набувати соціального досвіду, відповідальності й упевненості у собі.

Важливо, щоб дитину і в підлітковому віці оточувала любов і підтримка. Якщо дитина відчуває любов батьків, то вона від початку життєвого шляху має міцну основу для позитивної Я-концепції. Якщо ж з боку батьків вона бачить тільки критику, відторгнення, зневажливе ставлення до себе, то це неодмінно вплине на самоприйняття і самооцінку особистості.

Підтримка сім'ї, прийняття дитини і її устремлінь батьками найбільше сприяють формуванню позитивної емоційної цілісності, впливають на рівень загальної самооцінки підлітка. Тепле, уважне ставлення батьків є основною умовою формування і подальшого підкріплення позитивної самооцінки підлітків [7, с. 124].

На основі проведеного теоретичного дослідження можна зробити такі висновки. Основна потреба підліткового віку – це потреба в самоствердженні і особистісній автономії. Підлітки менше орієнтуються на батьків, шукають авторитети серед однолітків, але в той же час прагнуть отримати від близьких дорослих підтримку, розуміння і визнання.

Список використаної літератури

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
2. Кон И.С. Психология старшеклассника / И. С. Кон – М.: Просвещение, 1980. – 349 с.
3. Обухова Л.Ф. Возрастная психология / Л. Ф. Обухова – М.: Тривола, 1995. – 356 с.
4. Орлов Ю.М. Восхождение к индивидуальности / Ю. М. Орлов – М.: Просвещение, 1991. – 287 с.
5. Рогов Е.И. Психология общения / Е. И. Рогов – М.: Владос, 2001. – 335 с.
6. Семиченко В. А. Мистецтво взаєморозуміння / Семиченко В.А., Заслуженюк В.С. – К.: Веселка, 1998. – 211 с.
7. Возрастная и педагогическая психология / ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение, 1979. – 393 с.
8. Психология подростка / ред. А.А. Реана. – М.: Олма-Пресс, 2003. – 432 с.

Жданова Ольга Вікторівна,
вчитель початкових класів
(ЗОШ № 14 м. Житомира)

ТВОРЧІ ВПРАВИ ТА ЦІКАВІ ЗАВДАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ГРАФІЧНИХ ДИКТАНТІВ ТА ПАЛЬЧИКОВОЇ ГІМНАСТИКИ НА УРОКАХ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ

Актуальна проблема навчити читати дітей шестирічного віку на сьогоднішній день має більш глибоке підґрунтя. Її успішне розв'язання залежить від перших кроків дитини в навчальній діяльності, здійснення яких пов'язане з кваліфікаційним керівництвом процесу навчання. Основою останнього є знання особливостей формування механізму читання, вікових і індивідуальних особливостей шестирічних першокласників. Діти, які приходять до школи з шести років, мають недостатній розвиток внутрішньої мови, внутрішнього плану дій, малий досвід активної роботи мовного центру лівої півкулі і центру, пов'язаного із перекодуванням; низький рівень вольової регуляції, сприймання, пам'яті, уваги, несформована навчальна діяльність. Тому у роботі з навчання грамоти дуже важливий є вибір методик та технологій. Сьогодні педагогіка постійно змінюється, вдосконалюється під впливом інноваційних ідей. А тому тенденція сучасного навчання – це використання інноваційних технологій. Ця форма організації пізнавальної діяльності має на меті створення комфортних умов навчання, дозволяє безболісно адаптуватися в шкільному просторі, відчувати успішність, інтелектуальну спроможність, самостійність. А також відповідно до вимог нового Державного стандарту в роботі має реалізовувати ключові компетентності: мовленнєву, мовну, соціокультурну, діяльнісну.

Головним методом навчання шестирічних учнів є все ж таки гра як провідна діяльність дітей цього віку.

Гра - найприродніша і найпривабливіша діяльність дітей. Отже, ігрові форми на уроці класного читання - це найважливіший шлях залучення дітей до навчання читання. Вникаючи у цікаві ігрові форми зі словесним матеріалом, шестирічні першокласники не помічають, як у них формується ряд дуже важливих операцій, які лежать в основі читання. Оволодівши ними, вони непомітно для себе, невимушено, легко і швидко навчаються читати.

Ось невеличкий перелік мовних ігор, розроблених на основі навчальних матеріалів чинного букваря, які використовуються вчителями початкових класів на уроках навчання грамоти.

Упіймай букву „Г”

Вранці часу я не гаю,
На зарядку вибігаю,
Марширую, присідаю,
Легко бігаю,стрибаю
І не стомлююсь ні трішки,
Бо я дужі маю ніжки.

Дай ім'я ляльці

Ляльку звуть на букву І.
Дайте ім'я ляльці!

(Ірина, Ілона, Інна, Ірма)

Гра „Нове слово”.

— Замініть одну букву. Нам *(ним, нім; нас, ніс)*.

Гра „Хто швидше?”

— Назвіть імена дітей, які починаються складом НА.

(Надя, Наталя, Настя, Назар, Ната.)

Гра „Хто придумає кінець той і буде молодець!”

Ми(ло), ла(ва), ш(ла), ли(ни).

Гра „Утвори слово”.

— З'єднайте половинки слів ла ли мон ва ни *(Лимон, лини.)*

Гра „Знайди зайве слово”:

Лев, плов, шарф, вовк.(немає в)

Вітер, віл, вогонь, віяло.(твердий [в])

Валя, Боря, Варя, Ваня, Вася.

Гра « Утвори нові слова»

НИВА → ВИНА

НОВА→ ВОНА

Гра «В якому імені живе буква С?»

(Слава, Світлана, Серафима, Соломія, Софія, Святослав, Сергій, Степан.)

« Казки»

Буква К казки складає,

А тому у вас питає:

- Розкажіть в яких казках

Є герой з буквою К.

(« Колобок», « Котигорошко», « Кіт у чоботях», « Колосок»)

Зацікавлення викликає у маленьких школярів і завдання: «Поговоримо з буквою», яке допомагає перевести з пасивного словника в активний певні слова, збагатити мовлення новими, а в подальшій роботі скласти свої запитання.

Поговоримо з буквою С

Одного разу букві С стали задавати питання, а вона на них відповідала:

Що ти любиш їсти? (Сунички, смородину, сливу.)

Які комахи знаєш? (Сонечко, оса)

Яких тварин любиш? (Слона, собаку)

Чим любиш займатися? (Спортом)

Поговоримо з буквою К

Одного разу букві К стали задавати питання, а вона на них відповідала:

Які твої улюблені імена? (Клава, Килина,

Клим, Коля)

Які твої улюблені тварини? (Коза, кінь, курка, качка)

Твоє улюблене місто, столиця нашої держави? (Київ)

Які професії ти знаєш? (Комбайнер, космонавт)

Однією з причин, які ускладнюють навчальну діяльність дітей, пов'язана із звуковою стороною мовлення, недосконалістю їхнього мовленнєвого слуху, зокрема фонетичного. Саме фонетичний слух є основою свідомого оволодіння звуковими одиницями мовлення.

Тому варто при вивченні кожної букви використовувати художній матеріал, який включає в себе вірші, загадки, скороговки, невеличкі прозові тексти, прислів'я, в яких переважає той чи інший звук, що вивчається на уроці.

Використання цього матеріалу на уроках навчання грамоти допомагає нам, вчителям створити на уроці бадьору оптимістичну обстановку, викликає у дітей інтерес до виучуваного матеріалу, сприяє розвитку мовленнєвого слуху, їх зв'язного мовлення та різнобічному розвитку першокласників.

Буква Д

Вірші про букву Д

Буква «Де» немов на лавці,
На твердій стоїть підставці.

Буква Д, наче дім,
Височенний дах на нім.

Загадки:

Літом у шубі, зимою в шапці.
(Дерево.)

Живе один батько і тисячі синів має.

Всім шапки справляє, а собі не має.
(Дуб і жолуді.)

Вірно людям я служу,
їм дерева стережу,
Дзьоб міцний і гострий маю,
Шкідників ним здобуваю.
(Дятел.)
Соком діжечка налилась,
на городі примостилась.
Жовтобока і цукриста
так і проситься, щоб з'їсти. (Диня)

Чистомовки

ди-ди-ди
Дибали діди,
де-де-де
Денис іде,
да-да-да
Весела хода,
ді-ді-ді
Човен на воді,
ду-ду-ду
На річку піду.
ди-ди-ди
Треба випити води,
ду-ду-ду
Граю на дуду,
ді-ді-ді
Пташка у гнізді.

Скоромовки

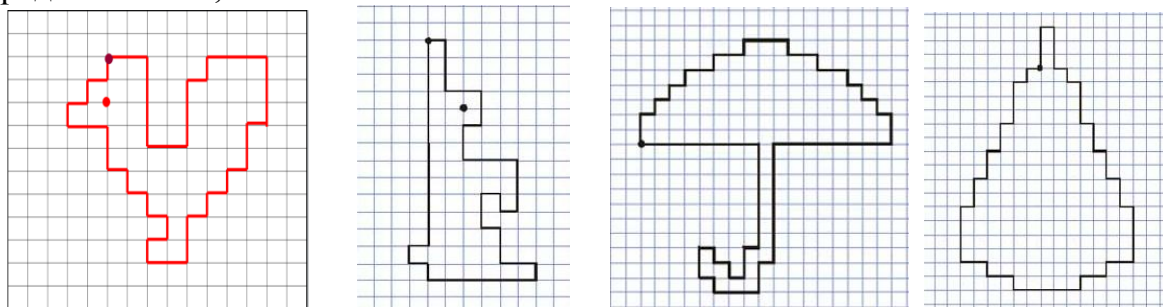
Дятел дуб довбав, та недодовбав.
Дятлик на дубі шкідників збирає,
Дмитрик під дубом дрова рубає.
Дятел дуб бив, Та не додовбив.

Невимушену атмосферу успіху на уроці можна досягти, використовуючи графічні диктанти. Вони допомагають розвинути увагу, вміння слухати вчителя, просторову уяву і орієнтацію. А саме важливе в цій роботі є результат. Дитина креслить і спочатку здогадується, фантазує, яка фігура вийде, Уважність тут – це запорука успіху! При закінченні роботи учні можуть співставити, перевірити з іншими дітьми, адекватно оцінити свій результат.

Графічні диктанти зв'язані з тематичним навантаженням уроку, тому обов'язково потрібно опрацювати слово, що називає даний предмет. Воно може починатися з вивченої букви, бути відгадкою до загадки, головною діючою особою виучуваного тексту, слово, що найчастіше зустрічається в скоромовці. В момент перевірки діти мають самі впізнати предмет або істоту, що малювали, викласти звукову модель слова, ввести його в речення. Продовжити роботу можна таким чином: заштрихувати, або розмалювати фігуру, домалювати оточення, місце де живе, с ким дружить, скласти розповідь, діалог.

Здебільшого варто використовувати малюнки тварин (олень, метелик, вовк, ведмідь, кінь, риба, кіт, півень...) рослин (листя, квітка, груша, ялинка), щоб вдало встановлювати міжпредметний зв'язок результатами графічного диктанту з природознавством, а також з математикою.

Регулярне використання на уроках графічних диктантів розвиває дрібну моторику пальців рук, посидючість, допомагає дітям швидше навчитися орієнтуватися в зошиті. Крім цього, це захоплююча і корисна справа, яка допомагає реалізувати ключові компетентності. Спочатку дитина знайомиться з різним способом зображення предметів, а потім і сама може створити графічний малюнок. Позитивне в роботі є те, що учні з задоволенням виконують дану навчальну діяльність, вчать слухати, чути вказівки вчителя.

В організації графічних диктантів варто виконувати наступні вимоги:

- завдання має бути просто, точно сформульовано;
- матеріал має посилене навантаження;
- від простого до складного;

- перед виконанням проводити чіткий інструктаж;
- при диктуванні довгої лінії зробити більше паузу.

До вивчення кожної букви передбачається пальчикова гімнастика з невеличким віршиком, що супроводжується рухами рук.

ПТАХ ЛЕТИТЬ

Вихідна позиція.

Руки розташувати перед собою (долонями до себе). Великі пальці сплести – це “голова” птаха. Решта пальців – “крила”. Помахати ними.

В небі пташечка летіла,

На галявину присіла.

(Помахати “крилами”)

Посиділа, відпочила,

Й до гніздечка полетіла.

(Притиснути долоні до себе)

Виявляється і, навіть доказано вченими, що тонкі рухи пальців рук позитивно впливають на розвиток дитячої звуковимови та загальних інтелектуальних здібностей. Використання гімнастики корисні для розвитку дрібної моторики, мовлення, уявлення, фантазії. Варто використовувати під час проведення фізкульт.хвилинок на уроках письма, в результаті отримуємо подвійну користь: і відпочинок, і розвиток.

Усі наведені завдання легко вписуються в структуру уроку і відповідно до вимог нового Державного стандарту реалізують ключові компетентності на міжпредметній основі.

Мовленнєву – учні вчать вести діалог з дотриманням правил мовленнєвого етикету, будувати усні висловлення, розуміти зміст і головну думку усних висловлювань, налагоджувати взаємодію з оточуючими.

Мовну – нарощують словниковий запас, здатність використовувати мовні засоби у власних висловленнях.

Соціокультурну – вирішують через обговорення різні життєві проблеми; засвоюють малі українські фольклорні форми, національні формули етикету.

Діяльнісну – формуються вміння організовувати і контролювати свою навчальну діяльність, виконувати мисленнєві операції і практичні дії, оволодівають навичками самоконтролю.

Жуковська Людмила,
студентка 3 курсу ННІ педагогіки;
Фальковська Людмила,
старший викладач
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ДОСВІД ПЕРЕЖИВАННЯ УСПІХУ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ ЯК ПРОВІДНА ІДЕЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ

Вступ дитини до школи – важлива подія у її житті. Діти по-різному переживають її залежно від психологічної готовності прийняти на себе роль учня. Більшість дітей охоче йдуть до школи, там включаються у навчальну діяльність, яка стає провідною в їх житті, поступово перетворюючись у самоосвітню.

Перехід дітей до статусу школяра зобов'язує їх виконувати вчасно завдання, які вимагають певних волевових зусиль: приходити до школи, дотримуватися правил

шкільного життя (незалежно від того, хочеться чи не хочеться це робити), виконувати певні доручення тощо.

Відбуваються зміни у соціальному статусі дитини – вона, за словами Л.С. Виготського, „втрачає дитячу безпосередність” за рахунок здатності рефлексувати, роблячи її думки та вчинки більш обережними за рахунок врахування низки обставин (ситуації, характеру стосунків, ставлень тощо).

Рефлексія, як здатність бачити себе очима інших, робить оціночні судження референтних осіб для цього віку дуже значущими, тому вони переживаються школярами вкрай емоційно [8, с. 301]. Досвід такого переживання разом із власними самооціночними судженнями формує уявлення у школярів про успіх (визнання) та невдачу (порузку) в поведінці.

Свідками і дійовими учасниками успіхів та невдач дітей у навчанні є вчителі, батьки, вихователі групи продовженого дня, однокласники та інші. Успіх чи неуспіх у навчальній діяльності визначає провідні тенденції інтелектуального, особистісного, вольового розвитку молодших школярів, тому варто детальніше зупинитися на понятті „успіх” та „ситуація успіху”.

Отже, ситуація успіху – це поєднання умов, які забезпечують успіх, а сам успіх – результат подібної ситуації. Ситуація – це те, що спроможний організувати вчитель; переживання ж радості успіху – щось більш суб’єктивне, приховане переважно від стороннього погляду.

Молодший школяр, вступаючи до школи, стає об’єктом, а, згодом, і суб’єктом освітнього процесу. Правильно організоване навчання перетворює учня на діяльного суб’єкта цілеспрямованої пізнавальної діяльності.

Сприяння переживання успіху є можливим за допомогою таких складових:

- мотивація навчальної діяльності (інтерес до навчання);
- інтелектуальний розвиток;
- механізм врахування індивідуальних досягнень у навчанні, а не у порівнянні з іншими;
- закріплення у досвіді переживання успіху.

Оскільки переживання молодшим школярем успіху або невдачі частково залежить від дорослого, це має накладати особливу відповідальність на дії вчителів та батьків. Основне питання, яке ми розглядаємо в даній статті, стосується молодших школярів, а саме формування ситуації успіху як першооснови у формуванні їх самооцінки та позитивної мотивації пізнавальної діяльності.

Дане питання мало представлене у педагогіці, тому потребує особливої зацікавленості з боку вчителів, батьків, вихователів. Отже, основне завдання даної статті ми бачимо у піднесенні цієї ідеї як актуальної в освітній практиці, де кожен педагог усвідомить стійку провідну необхідність цілеспрямовано та посилено сприяти переживанню успіху вихованцями, формувати умови закріплення цього досвіду – все це дасть можливість повноцінно реалізувати суб’єкт-суб’єктні гуманістичні відносини згідно вимог сучасної школи.

Під впливом нової провідної діяльності (навчальна діяльність) у молодших школярів головними стають *пізнавальні мотиви*. Пізнавальні мотиви пов’язані зі змістом та оволодінням способами навчальної діяльності. Навчальні мотиви прийнято поділяти на *провідні* (вони виникають у самому процесі навчання й пов’язані зі змістом і формами навчальної діяльності) та *другорядні* (лежать за межами навчального процесу). Останні поділяються на широкі соціальні й вузько соціальні [3, с.122].

Ці мотиви формуються під впливом визнання, похвали вчителя, шкільної оцінки, а також залежать від думки однолітків і дорослих. У початковій школі спостерігається цікава динаміка мотивації: першокласники та другокласники керуються швидше зовнішніми мотивами, забезпечуючи тим самим добре до себе ставлення з боку близьких („...мама відпустить погуляти...”; „...мама скаже: „Який ти у нас хороший”); у 3-му класі вступають у дію внутрішні мотиви, завдяки яким дитина прагне одержати більш чітке уявлення про свої успіхи та проблеми („Хочу знати, що я заслужив – „5” чи „2”).

Для формування мотивації навчання важливими є ясність та чіткість цілей навчальної діяльності, вони мають даватися на початку роботи й суворо окреслюватися за обсягом, тому що в молодших школярів спонукальна сила мети протилежно пропорційна мірі цікавості роботи, тобто при надлишкові завдань мета перестає працювати [1, с.88].

Утім, *успішність, певні досягнення у навчанні* молодшого школяра є також суттєвим чинником для формування мотивації навчальної діяльності.

Крайг Г. та Бокум Д. зазначають, що з психологічної точки зору шкільна оцінка для дитини – це стрес, тому в початковій школі набуває популярності безоціночне навчання. Мета такого навчання – знизити тривожність у дітей, оскільки саме вона, а не інтерес, стає мотиваційною основою навчальної діяльності [4, с.202]. Зокрема, оцінювання в умовах навчання має враховувати поруч із показниками засвоєного рівня знань, умінь та навичок ще й ту динаміку, яку виявив школяр у процесі вивчення певного предмету, і, аж ніяк, не має стосуватись особистості в цілому.

У молодшому шкільному віці йде *активне формування внутрішньої позиції та ставлення до себе*. Уявлення про себе формується у процесі оцінної діяльності самої дитини та її спілкування з іншими людьми. Молодший школяр цілком спроможний описати власну належність до соціальної групи, статі, окреслити коло своїх індивідуальних (відмінних від інших) властивостей тощо [4, ст.340]. З часом зростає критичність до себе, ретельніше аналізується власна поведінка та компетенція тощо. У цьому віці триває розвиток самосвідомості – закладається та формується самооцінка особистості школяра.

Ступінь адекватності самооцінки засвідчує наявність чи відсутність збігу між реальними успіхами (на основі результатів власної діяльності та оцінок інших) із судженнями суб'єкта про себе, тому оцінка може бути адекватною або неадекватною, заниженою або завищеною. Дослідження показують, що про гармонійний розвиток особистості свідчить адекватна або дещо завищена самооцінка. Різко завищена самооцінка порівняно з реальними результатами в діяльності та поведінці свідчить про деформацію особистості. Занижена ж самооцінка породжує невпевненість у собі, відсутність належних вимог до себе, перешкоджає здійсненню саморегуляції та самовиховання.

У відмінників і добре встигаючих дітей в основному формується завищена самооцінка. У невстигаючих і дуже слабких у навчанні учнів систематичні невдачі та низькі оцінки знижують впевненість у собі, тому їх самооцінка розвивається своєрідно.

А.І. Ліпкіна [5], яка вивчала динаміку самооцінки таких школярів молодших класів, виявила: спочатку діти не погоджуються з позицією відстаючого, прагнуть зберегти високу самооцінку. Пропозиція оцінити свою роботу оцінюється більшістю з них вищим балом, ніж вона заслуговує, орієнтуючись не на досягнуте, а на бажане: „Набридло отримувати двійки. Вчителька ніколи не ставить мені четвірку, тому я сам поставив чотири”, „Я ж не гірший за всіх, у мене також можуть бути четвірки” [2, с.176].

Більшість невстигаючих дітей перших двох років навчання переоцінюють результати своєї навчальної діяльності, а до 4-го класу з'являється значний контингент відстаючих дітей із заниженою самооцінкою, і простежується, на жаль, зростаюча із класу в клас, тенденція невстигаючих учнів до недооцінювання своїх (і так дуже обмежених) успіхів.

Серед причин неуспішності дітей у школі М. Мурачковський [6] виділяє несформовані відносини дитини з учителем і неуспіх (наприклад, негативна оцінка), що породжує страх невдачі.

Н.І. Шевандріним [9] було запропоновано виокремити три типи невстигаючих дітей: *перший*, який характеризується низькими показниками розумової діяльності у поєднанні з позитивним ставленням до навчання та збереженням «позиції учня» (підтипи: *а* – діти, в яких неуспіх у навчанні компенсується успіхом у інших видах практичної діяльності; *б* – діти, у яких такої компенсації немає, а отже, їм важче сформуванати адекватну самооцінку); *другий*, який має ознаки високих показників розумової діяльності у поєднанні з негативним ставленням до навчання та з частковою або повною втратою „позиції учня” (підтипи: *а* – ті, що компенсують неуспіх у школі якоюсь інтелектуальною діяльністю; *б* – ті школярі, у яких неуспіх обумовлений негативними установками, що сформувалися стосовно вчителя та школи, тому компенсацією в даному випадку служить зв'язок з іншим колективом) та *третій*, який поруч з низьким рівнем розумової діяльності характеризується негативним ставленням до навчання (викликати у таких школярів інтерес до навчання можна тільки за допомогою „легеньких” завдань, які дитина здатна виконати, але цього замало для належного формування вищих пізнавальних функцій) [9, с.125].

Для розвитку в дітей адекватної самооцінки необхідно створити в класі атмосферу психологічного комфорту та підтримки, бо самооцінка в молодшому шкільному віці ґрунтується на думці та оцінці оточуючих, засвоюється в готовому вигляді без критичного аналізу.

Діти, як правило, приходять у школу з позитивним ставленням до неї. Поступово у дітей, слабо підготовлених, або з низьким психологічним ресурсом, може з'явитися гіркий досвід поганих оцінок, тоді змінюється мотивація – ставлення до школи і навчання стає негативним, а великі труднощі у навчанні понижують самооцінку, перешкоджаючи розвиткові дитини.

Утім, порушення адекватності самооцінки може спостерігатись і у дітей з високим рівнем готовності до школи. Підготовка дозволяє їм добре вчитися у початкових класах, не надто докладаючи сил. На фоні легких успіхів у них закріплюється звичка до постійних схвалень, формується високий рівень домагань та відповідна самооцінка. При переході у старші класи, коли зростає складність навчального матеріалу змінюються ставлення та вимоги, ці школярі, не маючи трудових навичок, можуть втратити свою пріоритетність, і, як наслідок, у них різко падає самооцінка. Отже, педагогічна оцінка, враховуючи не лише кінцевий результат, а і трудовий внесок школяра, стимулює учня до підтримання старанності на потрібному рівні й сприяє формуванню адекватної самооцінки.

Діти з високою самооцінкою почувають себе в класі впевненіше, сміливіше, активніше проявляють свої інтереси, здібності, ставлять перед собою вищу мету, ніж ті діти, у яких самооцінка знижена.

Популярність дитини в групі й загальна самооцінка залежать у першу чергу від успіху в спільній діяльності. Тому сприяння успіху в навчальній діяльності веде до нормалізації відносин, підвищення самооцінки, впевненості в собі. Школа, навчальна

діяльність, навчальна та соціальна успішність, стосунки з вчителем та однокласниками стають центральними чинниками у формуванні особистості молодшого школяра.

Діти початкових класів люблять учитись, але (невеличке уточнення) *діти люблять учитись добре!* І тому головне завдання вчителя – створити умови, що забезпечують дитині успіх у навчанні, відчуття радості від того, що „Я знаю!”, „Я вмію!”. Учитель-майстер не забуває слова В. Сухомлинського: „Є успіх, є бажання вчитися. Особливо важливо це на першому етапі навчання – в початковій школі, де дитина не вміє долати труднощі, де невдача приносить справжнє горе”.

Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, що створює енергію для навчання та подолання труднощів, тому головними завданнями для реалізації ідеї переживання успіху молодшим школярем – є щира підтримка бажання школяра:

- ✓ самостійно мислити, розмірковувати, пізнавати;
- ✓ переживати радість відкриття й долання труднощів;
- ✓ утверджуватися у власних поглядах на життя, творити своє „Я” (вияв інтелектуальної компетентності та ініціативи) тощо.

Отже, про успіх ми можемо говорити в тих випадках, коли очікування особистості збігаються або перевершують очікування оточуючих, найбільш значущих для цієї особистості. Так для молодшого школяра найбільш значущими є ставлення вчителя та батьків. З психологічної точки зору, успіх – це переживання перемоги, радості, задоволення від того, що результат, якого учень прагнув у своїй діяльності, збігся з домаганнями, надіями, очікуваннями. І, з рештою, на базі цього стану формується стійке почуття самоповаги, закладаються нові стимули діяльності, змінюється рівень домагань та самооцінки. У тому випадку, коли успіх є стабільним, може початися свого роду ланцюгова реакція, що вивільняє величезні, приховані можливості особистості, що несе невичерпний заряд людської духовної енергії. Зрештою, ситуація успіху – це таке цілеспрямоване, організоване поєднання умов, за якого створюється можливість досягти значних результатів у діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу в цілому.

Список використаної літератури

- Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів / Н.М. Бібік – К.: Віпол, 1987. – 96 с.
- Вікова і педагогічна психологія: навч. посібн. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук. – К.: Освіта, 2007. – 400 с.
- Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк; за ред. Л.М. Проколієнко. – К.: Рад. Школа, 1989. – 608 с
- Крайг Г. Психология развития / Крайг Г., Бокум Д. – СПб. – 2006. – 940 с.
- Ліпкіна А.І. Самооцінка школяра/ А.І. Ліпкіна. – М., 1976.
- Мурачковский Н.И. Типы неуспевающих школьников / Н.И.Мурачковский // Советская педагогика. – 1965. – № 7.
- Цимбалюк І. М. Психологія спілкування: навч. посіб. / І. М. Цимбалюк – К.: Професіонал, 2007. – 464 с.
- Шакуров Р. Х. Психология эмоций: новый подход / Шакуров Р.Х. // Психология обучения. – 2003.
- Шевандрин Н.И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности: учеб. пособие для студ. высш. уч. заведений / Н.И.Шевандрин – М.: Наука, 2001. – 512 с.

Залібовська – Ільніцька З. В.,

кандидат педагогічних наук

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЗА ЗАОЧНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ: ВИТЯГИ З НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Навчальний процес за заочною формою навчання здійснюється згідно зі Законом України “Про вищу освіту”, Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти України від 02.06.1993 р. № 161, Статутом університету.

Заочна форма навчання є однією із форм здобуття певного рівня вищої освіти особами, які мають відповідний освітній, освітньо-кваліфікаційний рівень.

Організовується заочна форма навчання у вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації й може застосовуватися на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях вищої освіти з усіх напрямків (спеціальностей) за наявності підготовки фахівців за денною формою навчання.

Обсяг, структура і якість знань, умінь та навичок студента, який навчається за заочною формою, мають відповідати вимогам державного стандарту освіти, встановленого для відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Відповідно до „Кодексу Законів про працю” і Закону України „Про відпустки” та постанови Кабінету Міністрів України від 28.06.97 №634 „Про порядок, тривалість та умови надання щорічних відпусток працівникам, які навчаються у вищих навчальних закладах з вечірньою та заочною формами навчання, де навчальний процес має свої особливості” для працівників, які перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями, незалежно від їх форм власності, виду діяльності та галузевої належності, а також працюють за трудовим договором у фізичної особи і навчаються у вищих навчальних закладах за заочною формою, передбачені пільги у вигляді додаткових оплачуваних відпусток і відпусток без збереження заробітної плати [1].

Додаткові оплачувані відпустки надаються на період:

- сесій для осіб, які успішно навчаються у вищих навчальних закладах незалежно від рівня акредитації (на першому та другому курсах – 30 календарних днів щорічно; на третьому і наступних курсах – 40 календарних днів щорічно);

- складання державних іспитів у вищих навчальних закладах незалежно від їх рівня акредитації – 30 календарних днів;

- підготовки та захисту дипломного проекту (роботи): два місяці у вищих навчальних закладах першого і другого рівнів акредитації; чотири місяці у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації.

Сесія для заочної форми навчання – це частина навчального року, протягом якої здійснюються всі форми навчального процесу, передбачені навчальним планом (навчальні заняття: лекції і лабораторні, практичні, семінарські та індивідуальні заняття і контрольні заходи).

Виклик студентів на сесію здійснюється відповідно до графіка навчального процесу довідкою-викликом встановленої форми.

Довідка-виклик є підставою для надання додаткової оплачуваної відпустки студентам, які виконали навчальний план за попередню сесію. Довідка-виклик є документом суворої звітності і підлягає реєстрації в окремій книзі із зазначенням номера та дати видачі.

Міжсесійний період для заочної форми навчання – це частина навчального року, протягом якої здійснюється робота студента над засвоєнням навчального матеріалу як самостійно, так і під керівництвом викладача.

Отож, данні витяги нормативних документів допоможуть студентам заочної форми навчання зрозуміти специфіку навчання.

Список використаної літератури

1. Закон України про вищу освіту від 17 січня 2002 р. № 2984-III.
2. Закон України про відпустки від 15 листопада 1996 р. № 504/96-ВР.
3. Постанова Кабінету Міністрів України “Про порядок, тривалість та умови надання щорічних відпусток працівникам, які навчаються у вищих навчальних закладах з вечірньою та заочною формами навчання, де навчальний процес має свої особливості” від 28 червня 1997 р. № 634.
4. <http://www.oa.edu.ua/ua/departments/idzdn/distant>
5. <http://zakon.nau.ua/doc/?code=322-08>
6. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/504/96-vr>

Запольська Алла Тадеушівна,
вчитель вищої категорії, вчитель-методист
(Бердичівський міський ліцей № 15)

ІНТЕГРАЦІЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

З кожним днем ми переконуємось в тому, що поступово “людина для суспільства” поступається “людині для себе”. Ось тому й головні зусилля у сфері освіти пропонуються направити на розвиток передусім тих здібностей, які не витікають з абстрактних “суспільних потреб”, а потребує сама людина для успішної самореалізації, для досягнення мети, які людина поставила сама для себе.

За дослідженнями британських вчених, у дітей до 8-річного віку через сучасні системи виховання та освіти втрачається 80% їхнього творчого потенціалу. Як же не втратити цей творчий потенціал?

Адже за словами Ш. О. Амонашвілі “Якщо Всесвіт справді безмежний, а Природа не має ліку в своїй творчості, то єдиною моделлю цієї безмежності та цих багатств є ДИТИНА” [1, с. 18].

“Повага до дитячої індивідуальності, визнання права дитини йти “своїм” шляхом – мати свої смаки та інтереси, усвідомлення того, що внутрішня динаміка душі опирається всякому примусу, - усе це настільки зміцнює ідею свободи в сучасній педагогіці, що поза нею не можна й мислити виховання” (Зеньківський “Антологія Гуманної Педагогіки”. М., 2000) [1, с. 24].

Довготривале обстеження психологів змусили багатьох спеціалістів у сфері освіти прийняти точку зору, згідно якої ведучою характеристикою творчої особистості слід рахувати не “видатні здібності” (високий інтелект, креативність і т.д.), а її мотивацію (життєві цілі).

Саме вона розглядається багатьма як вирішальний фактор реалізації творчого потенціалу особистості.

За останні десятиліття світ неймовірно змінився, і далі змінюється надзвичайно швидкими темпами. А як з нашими школами? Чи встигаємо ми пристосуватися до тих змін? Зміни в світі мають безпосередній вплив на вчителів, а в тому числі і на учнів.

Основна засада, на якій ґрунтується загальна орієнтація навчальної роботи – скерованість на розвиток особистості. Це означає, що центром педагогічних проблематик є не школа як навчальний заклад, не навчальні програми і навіть не вчитель, а учень. Система навчальної та виховної роботи спрямовується на те, щоб виявити буттєвий потенціал особистості учня, створити сприятливі умови для його розгортання в школі та подальшому самостійному житті.

Мабуть, ні в кого не викличе заперечень теза про те, що для формування людини нового суспільства необхідні принципові зміни в навчанні і вихованні молодого покоління “олюднення” змісту освіти, наближення її до потреб сьогодення. Чи достатньо для цього самого лише вдосконалення існуючих предметів за рахунок доповнення програм елементами нових знань? Можливо, є необхідність у створенні нових курсів, здатних задовольнити потребу дитини в адекватному освоєнні навколишньої дійсності, яка безперервно змінюється й оновлюється.

Перспективи розвитку інтегративно-предметного навчання закріплені у ”Державному стандарті початкової загальної освіти” 20 квітня 2011р № 462, де зазначені не окремі предмети, а освітні галузі. Це означає, що нормативний документ орієнтує на інтеграцію змісту, на можливість гнучкої варіативної організації змісту.

У такій ситуації надзвичайно цінними й продуктивними видаються спільні пошуки педагогічної науки й практики щодо розробки інтегрованих курсів і уроків.

Поняття “інтеграція” - це процес пристосування і об’єднання розрізнених елементів в єдине ціле при умові їх цільової та функціональної однотипності [2, с. 401]. Педагогічний словник тлумачить словосполучення “інтеграція навчання” як “відбір та об’єднання навчального матеріалу з різних предметів задля цілісного, системного й різнобічного вивчення важливих наскрізних тем (тематична інтеграція); це створення інтегрованого змісту навчання – предметів, які об’єднували б в єдине ціле знання з різних галузей” [4, с. 16].

У перекладі з латинської “інтеграція” означає “відтворення”. Виникла інтеграція як явище фундаментальних наук на фоні своєї протилежності – диференціації. Вона заклала основи й необхідність інтеграції.

Методичними принципами об’єднання предметів є:

1. Опора на знання з багатьох предметів.
2. Взаємозв’язок в змісті окремих дисциплін.
3. Зближення однорідних предметів.
4. Розвиток загальних рис для ряду предметів.[6, с. 36-37]

Для інтегрування окремих навчальних курсів у початковій школі існують об’єктивні причини й передумови. Однією з причин є необхідність усунути перевантаження дітей, скоротити кількість навчальних годин протягом тижня, вилучити їх для предметів розвивально-виховного циклу. Об’єктивною передумовою цього є те, що інтегрований курс зможе вести сам учитель початкових класів, оскільки йому доводиться навчати дітей цих предметів у традиційній ізоляції.

Ідея інтеграції знань є надзвичайно популярною в освіті. Її освоєння, як показує практика зарубіжних країн (Угорщина, Фінляндія, Німеччина) та науки вітчизняної педагогіки, дає можливість формувати в учнів якісно нові знання, що характеризуються вищим рівнем мислення, динамічністю застосування в нових ситуаціях, підвищення їх дієвості й систематичності.[5] Таким чином інтегрування є якіснівідмінним способом структурування, презентації та засвоєння програмового змісту, що уможливорює системний виклад знань у нових органічних взаємозв’язках.

У системі початкової освіти інтеграція може мати декілька значень:

1). Створення в учнів цілісної картини світу(інтеграція розглядається як мета навчання). Результат такої інтеграції – учень отримує ті знання, які відображають зв'язність окремих частин світу як системи, дитина з перших кроків уявляє світ як єдине ціле, у якому всі елементи пов'язані.

2). Знаходження загальної основи зближення предметних знань (інтеграція виступає як засіб навчання). На межі традиційних предметних знань, що вже існують, діти отримують все нові й нові уявлення про навколишній світ, систематично доповнюючи їх і розширюючи.

3). Результат розвитку учнів. Інтеграція в навчанні характеризується діалектичним характером сучасного стилю мислення. Для учнів спостереження об'єкта , що вивчається, не залишається ізольованим елементом. Учень, порівнюючи, будуючи висновки, усвідомлює конкретний об'єкт у різнобічній сфері уявлень і понять, що актуалізуються завдяки різнобічному сприйняттю предмета. Встановлення зв'язків між різними формами розумових процесів і предметних дій забезпечує цілісність діяльності учнів, її системність.[7, с. 57-58]

Інтеграція як система, що веде до кількісних та якісних змін, має свої рівні. У працях Т.Г.Браже, С.Г.Шпильової визначені внутрішньопредметні, міжпредметні та позапредметні рівні інтеграції в школі.

Внутрішньопредметна інтеграція передбачає систематизовані знання всередині одного предмета, спрямованого на “спресування” матеріалу у великі блоки, що веде до зміни структури дисципліни.

Міжпредметна інтеграція виявляється у використанні законів, теорій, методів однієї навчальної дисципліни при вивченні іншої. Здійснювана на певному рівні систематизація змісту приводить до пізнавального результату, який полягає у формуванні цілісної картини світу, появі якісного нового типу знань, що виражається в загальнонаукових поняттях, категоріях, підходах. Міжпредметна інтеграція суттєво збагачує внутрішньопредметну.

Деталізуючи міжпредметну інтеграцію, В.А. Доманський визначає два її рівні [3]:

а) здійснення інтеграції на основі узагальненості структурних елементів змісту освіти, а також узагальненості понять, цілей концепцій у викладанні окремих розділів навчальних програм.

Для здійснення цього рівня інтеграції у змісті навчальних предметів необхідно виділяти диференційовану частину (базову, притаманну лише конкретному предмету) та інтегровану, яка може стати структурним елементом інших предметів;

б) дидактичний синтез, який здійснюється як на рівні змісту, так і на рівні прийомів, методів, форм проведення занять. Процесуальна інтеграція здійснюється опосередковано різними засобами діяльності: алгоритмізації, абстрагування, зіставлення, формалізації, систематизації, узагальнення, моделювання. Ці засоби діяльності забезпечують проблематизацію, концентрацію та ущільнення навчального матеріалу, а також оптимальні форми його подання (інтегрований урок, практичні заняття тощо).

У чому ж полягає розвивальна сутність інтегрованих видів діяльності?

В.О.Сухомлинський порівнював думку дитини з ніжною трояндою, що не може квітнути без сонця. І бажання вчитися в емоційному забарвленні думки, в почутті радісної схвильованості. Без цього емоційно-естетичного струменя не може повноцінно розвиватися думка дитини, йти від наочних образів до абстрактних узагальнень.

По-перше, наші діти отримують знання у вигляді окремих освітніх курсів: математика, література, музичне мистецтво і т.д. В результаті у дитини не формується цілісного уявлення про навколишній світ. Необхідно знайти такі точки дотику між досліджуваними дисциплінами, які допомогли б пов'язати розрізнені знання, уміння і навички в струнку систему пізнання навколишньої дійсності. У цьому випадку інтеграція є метою навчання, так як формує у дітей уявлення про навколишній світ як про єдине ціле.

По-друге, дуже часто на уроках з різних дисциплін розглядаються одні й ті ж поняття, категорії, художні твори в різному їх втіленні. Можна так скоординувати цю роботу, що ефективність впливу на учнів зростає в кілька разів. І кожен твір придбає обсяг і багатогранність. У цьому випадку інтеграція виступає як засіб навчання, дозволяючи дітям активніше проявити себе в роботі над досліджуваним матеріалом через різні види творчої діяльності.

Таким чином, інтеграція як мета навчання сформує в учнів цілісне уявлення про навколишній світ, вона дасть їм можливість знайти точки дотику, "містки" між окремими знаннями, скласти зі шматочків мозаїки цілу картину; інтеграція як засіб навчання дозволить розширити часові межі уроку, жорстко регульовані навчальним планом, вивільнити час для вивчення більш складних тем; інтеграція дозволить вирішити навчальні задачі нетрадиційним способом. І Навчальний предмет перестане бути холодним набором наукових відомостей. Він оживе, розквітне яскравими фарбами емоцій; створення через інтеграцію навчальних предметів єдиного освітнього простору з'явиться можливість реалізувати свої здібності найбільш повно і у вчителя, і в учнів, зніметься страх і скутість перед складністю досліджуваного матеріалу, тому він (матеріал) постане як нова грань вже знайомого явища. Інтеграція в початковій школі дасть можливість піднести учнів до усвідомленої і емоційно пережитої потреби міркувати й висловлювати свої думки на запропоновану тему, застосовуючи при цьому арсенал своїх знань, життєвий досвід, робити власні, нехай незначні, але дуже необхідні кожній дитині, умовиводи й пошукові відкриття.

Список використаної літератури

1. Амонашвілі Ш.О. Школа життя. Трактат про початковий ступінь освіти, заснованої на принципах гуманно-особистісної педагогіки. – Хмельницький, 2002.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови //Авт. Колектив. – К.: Видавництво "Перун", 2005.
3. Доманский В.А. Интегративные процессы в гуманитарном образовании: методология, психологические механизмы, дидактические основания / В.А. Доманский // Педагогическая антропология: Концептуальные основания и междисциплинарный контекст. – М.: Изд-во УРАО, 2002. – 32 с.
4. Короткий термінологічний словник з педагогіки // Уклад. С. Г. Мельничук. – Кіровоград, 2004. – 128 с.
5. Калягин Ю.М., Алексеенко О. Л. Интеграция школьного обучения // Начальная школа. – 1990. – С. 28-29.
6. Самойленко П.І., Сергеев А.В. Інтеграційна функція навчання основам наук. – Фахівець. – 1995. – № 5-6. – С. 36-37.
7. Светловская Н.Н. Об интеграции как методическом явлении и ее возможностях в начальном обучении // Начальная школа. – 1990. – №5. – С. 57-58.

Іваненко Людмила Дмитрівна
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ – ОСНОВОПОЛОЖНИК ШКІЛЬНОЇ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

Осмислення значення педагогічної діяльності В. О. Сухомлинського є однією з актуальних проблем сучасної педагогіки. Теорія і практика шкільного навчання і виховання щодо формування, збереження і зміцнення здоров'я школярів включає широкий діапазон проблем.

Видатний педагог України В. О. Сухомлинський у своїй книзі «Серце віддаю дітям», у розділі «Здоров'я, здоров'я і ще раз здоров'я», стверджує: *«Я не боюся ще й раз повторити: турбота про здоров'я – найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили»*.

Якщо виміряти всі мої турботи й тривоги про дітей протягом перших 4 років навчання, то добра половина з них – про здоров'я»

На думку В. О. Сухомлинського, питання збереження здоров'я учнів у навчально-виховному процесі – це одна з головних проблем, що вимагає не тільки теоретичних і професійних знань учителів, їхньої валеологічної грамотності, а і валеологізації всього навчального-виховного процесу в школі, спрямованою на формування високого рівня культури здоров'я школярів.

Здоров'я дитини В. О. Сухомлинський сприймав глибинно, суттєво і комплексно – з педагогічної точки зору, а не в медичному тлумаченні, як відсутність хвороб. *«Педагог має справу з мислячою матерією, здатність якої в роки дитинства сприймати й пізнавати навколишній світ значною мірою залежить від здоров'я дитини. Ця залежність дуже тонка й важковловима. Вивчення внутрішнього духовного світу дітей, особливо їхнього мислення, — одне з найважливіших завдань учителя»*.

В. Сухомлинський, виходячи зі свого досвіду, звертає увагу на аспекти формування та збереження здоров'я дітей, починаючи з дошкільного закладу, що є актуальним й на сьогоднішній день.

При підготовці дітей до школи він звертає особливу увагу і батьків, і педагогів на здоров'я дітей, а не тільки на оволодіння елементами читання, писання та початкових основ математики. *«Перш ніж давати знання, треба навчити думати, сприймати, спостерігати. Треба також знати індивідуальні особливості здоров'я кожного учня – без цього не можна нормально вчити»*. Відповідно до цього подає практичні рекомендації батькам за літо перед школою оздоровити дітей, загартувати їх, подбати, аби вони якомога більше споживали овочів та фруктів.

Велику увагу В. О. Сухомлинський приділяє природному джерелу оздоровлення дітей: ранкова гімнастика, душ, улітку – купання у ставку до пізньої осені та ходіння босоніж, мандри до лісу, в поле. Важливо, щоб діти більшу частину доби будь-якої пори року бували на свіжому повітрі, багато рухалися й не засиджувалися над підручниками одразу після шкільних занять. Не можна щоб домашня розумова праця втомлювала. Другу половину дня діти мають проводити не над підручниками й не в закритому приміщенні.

Природа – це сад здоров'я, фізичного й духовного, як стверджував великий педагог. Школа під блакитним небом, уроки мислення на природі – то мандрівка до джерела емоцій, образного сприйняття світу, єднання з прекрасним і початок духовного здоров'я малечі й підлітків. Великого значення надавав В. Сухомлинський здоров'ю –

фізичному, психічному, моральному, й духовному – вчителів, бо без цього важко досягти очікуваних результатів і в дітей.

Важливу роль у навчанні та вихованні дітей має дотримання загальнопедагогічного принципу: *«бережливе ставлення до здоров'я дітей»*.

З першого класу вчитель повинен «формувати в учня» потребу в навчанні, пізнавальних мотивах навчання, які дуже важливі для розвитку особистості дитини. Бажання вчитися формується спочатку на легкому матеріалі, а потім складність матеріалу підвищується. Видатний педагог В.О. Сухомлинський зазначав, що «все піде в прах, якщо не буде бажання вчитися. А бажання приходить тільки від успіхів».

Запорукою успішного навчання В. О. Сухомлинський вважав цілеспрямоване формування потреби – учитися. У початковій школі учень за допомогою вчителя повинен навчитися учитися. Стимулом навчання повинно стати бажання більше знати, що формується під впливом уміло і правильно сказаних слів. За допомогою слова можна виправляти недоліки в характері, знімати втому, нервові напруження.

Захистом школярів від нервових зривів є дотримання режиму праці та відпочинку, повноцінне харчування, рухова активність, психологічна гімнастика.

Особливо гостру невротизовану ситуацію викликає в учнів несправедливо занижена оцінка. Справедливість – це властивість, яку учні, в першу чергу, цінують у своїх педагогів. Особливо гостро сприймають несправедливість учителя молодші школярі. Так В. О. Сухомлинський зазначав, що, *«якщо учень відчув несправедливість - він приголомшений. Якщо ж дитину хвилює несправедливість і сьогодні, і завтра, і так протягом року, її нервова система спочатку збуджується, а потім настає гальмування... Різкі стрибки - збудження і гальмування – призводять до того, що в дитини виникає хвороба»*.

Гостро травмує психіку учнів також відсутність поваги до них з боку вчителя, приниження їх гідності. Так, вигнання з класу, грубі окрики, образи, створюють психотравмуючі ситуації. До таких ситуацій рекомендований термін - дидаксалогенії, тобто нервові розлади, причинами яких є учитель. В таких учителів діти залякані, крикливі й грубі у взаєминах між собою; вони часто скаржаться на погане самопочуття і настрій, на головний біль, біль у ділянці серця. Ще гірше, коли психотравмуючі ситуації, викликані неправильною поведінкою вчителя, створюються у ставленні до певних учнів. Учень гостро відчуває недобррозичливість учителя, і це провокує посилення таких рис, як зневага до навчального предмета, зниження успішності, грубість у відповідь. На противагу цьому доброзичливість учителя, своєчасно сказане слово підбадьорення і похвала, справедлива, хоч і сувора оцінка успіхів, поважне ставлення до учнів будь-якого віку створюють те, що називається сприятливим психологічним кліматом у класі, створює позитивний емоційний фон, який сприяє кращому засвоєнню знань учнями. Позитивні емоції стимулюють діяльність серця, в результаті цього збільшується кількість крові, яка надходить у мозок, покращує живлення мозкової тканини. Позитивне емоційне ставлення вчителя до учня є умовою ефективного виховного впливу. Вчитель повинен викликати у вихованців радість та життєвий оптимізм.

Однією з найбільш поширених причин виникнення нервово-психічних порушень в учнів є *надмірне розумове навантаження*. Навчання – це праця.

Непосильні завдання, вимоги, які неможливо виконати, нічне неспання, бо багато задали додому, – усе це призводить до нервового зриву. Нездатність справитися з навчальним навантаженням пов'язана з надмірним об'ємом і складністю навчального матеріалу або зумовлена особливостями інтелектуальних рис учня, які перешкоджають йому оволодіти навчальними програмами на рівні з ровесниками. Шкільні заняття

можуть стати причиною невротичних станів, якщо поставлені до дитини вимоги не відповідають їх можливостям. Однак нудьгування від вимушеної бездіяльності – тяжке випробування для дитячого організму.

Тому учителю, щоб уникнути проблем з поведінкою на уроці, *необхідно враховувати індивідуальні особливості учнів* і дотримуватися гігієнічних рекомендацій щодо організації розумової праці. Учитель повинен пам'ятати, що урок повинен бути насиченим, але не втомливим і нудним. Для підвищення ступеня засвоєння навчального матеріалу *потрібно чергувати різні види робіт: складні завдання чергуються з досить простими, усні – з письмовими*.

Найважливішим фактором формування пізнавального інтересу В. О. Сухомлинський називає успіх у навчанні, який надихає школяра і тому має високу виховну цінність. «Є успіх – є бажання вчитися». Особливо це важливо на першому етапі навчання. Якщо ж одна невдача виникає за другою, «дитина якийсь час глибоко страждає, потім тендітна тканина таємного куточка її душі грубішає, дерев'яніє – і їй все байдуже». Як досвідчений педагог, Василь Олександрович розумів, що, з огляду на індивідуальні особливості, здібності дітей, не всі вони можуть досягти одного рівня знань. Тому слід кожного учня підвести до максимального досягнення успіху на рівні його здібностей. щоб усі учні одержали задоволення, позитивні емоції від своєї праці. У статті «Інтерес до навчання – важливий стимул навчальної діяльності учнів» В. О. Сухомлинський підкреслює, що успіх у навчанні формує «емоційний стан», збуджуючи бажання вчитися.

«Ні в якому випадку, – писав В. Сухомлинський, – не можна допускати, щоб все давалося учням легко, щоб дитина не знала, що таке труднощі». Знаменитий педагог вбачав важливе виховне завдання в тому, «щоб поступово прищеплювати дітям навички напруженої творчої розумової праці». Але праця може також супроводжуватись і несприятливим для організму станом – утомою. Завдання полягає в тому, щоб розірвати цей зв'язок. Перевтома знаходиться на межі патології, і ця межа нерідко переступається, про що свідчать багаточисельні дані про погіршення психічного здоров'я учнів у процесі навчальних занять.

Учні при цьому скаржаться на швидку втомлюваність, у них іноді спостерігається підвищена сонливість удень, пасивність на уроках і навіть під час ігор, відмова від розумового напруження, нестійкість інтересів. Батьки і педагоги іноді приймають такий стан за лінощі й намагаються підвищити свої вимоги до дитини, але ні до чого доброго це не призводить, оскільки це не лінощі, а швидше за все – хвороба або передхворобливий стан.

Коли вчитель намагається наповнити кожну хвилину уроку напруженою розумовою працею, то такий прискорений темп непосильний навіть для цілком здорових дітей. Надмірна розумова напруга, – пише Василь Олександрович, – призводить до того, що у дитини тьмяніють очі, затуманюється погляд, рухи стають уповільненими. І ось дитина вже ні на що не спроможна, їй би тільки на свіже повітря, а вчитель тримає її «в упряжі» й спонукає: швидше, швидше...».

Не станемо заперечувати, що й сьогодні така картина досить звична. За такого підходу для вчителя основною метою навчального процесу є не дитина, не розвиток її інтелектуальних здібностей та пізнавальної активності, не виховання творчо мислячої й самостійної особистості, а виконання навчального плану, досягнення якомога вищого коефіцієнта успішності.

Виховний механізм, за В. О. Сухомлинським, базується на двох зовнішніх компонентах: знанні й цілеспрямованій діяльності вчителя щодо керування процесом їх

засвоєння учнями, а також на внутрішньому компоненті — суб'єктивному стані переживання істини учнем, тобто на його чуттєвій сфері. Основна суть його дії — забезпечення гармонії інтелектуального та емоційного. Цим і пояснюється, неодноразово й за різних нагод, виявлена В. О. Сухомлинським глибока зацікавленість у розвитку емоційної сфери учнів. Заслуга В. О. Сухомлинського в тому, що він уперше у вітчизняній педагогіці показав роль почуттів, інтелектуальних емоцій у стимулюванні навчальної діяльності школярів, довів, що послідовний розвиток їх — реальна основа формування світоглядних переконань. Для Сухомлинського-педагога знання й почуття дітей завжди виступають у нерозривній єдності, в тісній взаємодії із способом їхнього життя, у всьому його розмаїтті. «Оволодіння знаннями — це ідейно багате, багатогранне, емоційно насичене життя особистості. Коли процес пізнання супроводжується емоційними переживаннями, збудженням почуттів людини, тоді знання набувають особистої значущості, стають внутрішнім регулятором поведінки. Отже, не слід відгороджувати дитину від хвилювань і тривог, а навпаки, слід створювати умови, за яких думка полонить серце, пробуджує почуття.

Аналізуючи науково-педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського, слід відзначити, що його турбота про здоров'я вихованців займала визначне місце у побудові навчально-виховного процесу в школі.

Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського містить глибокі теоретичні ідеї й практичні рекомендації щодо формування культури здоров'я шкільної молоді. Сучасна національна школа має сприяти їхньому активному й систематичному впровадженню в навчально-виховний процес, у життя і діяльність дітей і підлітків.

Калініна Світлана Володимирівна,
вчитель початкових класів
(ЖНВК № 25)

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Розвиток засобів масової комунікації й викликані ним зміни в житті суспільства й окремого індивіда обумовили потребу в осмисленні комунікативної культури як соціально-культурного феномена багатьма науками, що засвідчує необхідність його міждисциплінарного вивчення.

Проблема виховання комунікативної культури особистості пройшла в своєму розвитку тривалий історичний шлях, збагачуючись на кожному щаблі суспільного поступу новими ідеями стосовно як його змісту, так і методів реалізації. У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі різноманітні аспекти проблеми комунікативної культури у філософських, соціальних, культурологічних, психолого-педагогічних дослідженнях розглядали І. Агієнко, О. Асмолов, Г. Андрєєва, І. Бех, О. Бодальов, Л. Буєва, Л. Виговський, Л. Лембрик, С. Саравська, В. Сухомлинський [1; 3; 4].

Педагогічний процес є по суті комунікативним процесом, який передбачає взаємодію між соціальними інститутами, педагогами, батьками, дітьми з метою виховання й освіти підростаючого покоління.

Комунікативна культура розглядається вченими як свідома, цивілізована властивість особистості, яка базується на рисах характеру, її особистих якостях, комунікативних та організаторських здібностях. А потреба у спілкуванні й контакті з

іншими людьми формується на основі отриманих знань та умінь і виражається в умінні виконувати комунікативну діяльність у нових умовах.

Метою цієї статті, що становить одну зі складових нашого дослідження, є розкрити проблему формування комунікативної культури молодших школярів згідно з парадигмою педагогічної науки та практики, визначення оптимальних шляхів розвитку комунікативної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі та в позаурочній діяльності.

Аналіз філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної літератури свідчить про те, що поняття „комунікативна культура” розглядали на різних рівнях і під різними кутами зору вітчизняні й зарубіжні науковці.

Виходячи з цього, під комунікативною культурою ми розуміємо сукупність умінь і навичок, що забезпечують успішну взаємодію молодших школярів з оточуючими людьми, ефективне спілкування.

Для ефективного розвитку комунікативної культури молодших школярів нами було розроблено і впроваджено у навчально-виховний процес ЖНВК № 25 цілісну особистісно-орієнтовану технологію (автор: С. Калініна), яка полягає у:

- 1). спрямуванні змісту виховання комунікативної культури на формування відповідних ціннісних ставлень у молодших школярів;
- 2). впровадження форм і методів активно-творчої комунікативної діяльності учнів початкових класів;
- 3). теоретичному обґрунтуванні й перевірці системи дій вчителя, яка забезпечить гармонійне виховання комунікативної культури школярів.

У процесі дослідження нами проаналізовані підходи до розуміння комунікативної культури у науковій літературі. Зокрема, при розгляді проблем формування комунікативної культури особистості найчастіше йдеться про культуру спілкування чи культуру мовлення. У будь-якому випадку комунікативна культура особистості розглядається як результат інкультурації й показник „культурної адаптованості” особистості, її „вписаності” в систему культури.

Багато слушних порад стосовно комунікативної культури вчителів і учнів надає у своїх працях В. Сухомлинський. У системі роботи педагога передусім видно прагнення і вміння пробачати, оцінити певну ситуацію очима дітей. Системний підхід до формування особистості через спілкування був реалізований видатним ученим у три етапи. У ході першого етапу формувалась система оцінки особистості учня. На другому етапі, на базі такої оцінки, створювались організаційні принципи взаємодії вчителя і конкретним учнем. У ході третього етапу створювалась техніка довірливого обміну думками, почуттями [4].

Таким чином, комунікативна культура є багатоплановим явищем встановлення і розвитку контактів між людьми, що передбачає обмін інформацією, певну тактику і стратегію взаємодії, сприймання і розуміння суб'єктами спілкування один одного.

Зокрема, психологи відзначають, що з 6 до 8 років у дітей зростає бажання спілкуватися з іншими дітьми і дорослими. У цьому віці дитина оволодіває елементарними культурними навичками, зростає здатність дитини до логічного мислення і самодисципліни, до спілкування з однолітками відповідно до встановлених правил.

Отже, вікові особливості молодших школярів створюють сприятливі умови для виховання комунікативної культури, тому цей вік найефективнішим для втілення означених завдань. Однак, цей процес не відбувається автоматично, а потребує організації гуманістично спрямованої, насиченої морально-етичним змістом виховної

роботи, яка забезпечувала б учнів не лише оволодінням теоретичними знаннями, а й уміннями відчувати та виявляти відповідні емоції, дотримуватися певної поведінки у реальному житті.

Поетапна особистісно-орієнтована технологія формування комунікативної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі передбачала вивчення рівня сформованості комунікативної культури учнів початкових класів. Нами було визначено, що комунікативна культура починає формуватися у сім'ї. Крім того, виявлено, що найбільш авторитетною особою для дитини є батько чи мати, тобто сім'я. Сім'я, в якій закладаються основи всіх моральних якостей людини і формуються найперші духовні потреби, відіграє велику роль у формуванні нової людини, яке відбувається насамперед через спілкування. Як свідчать психологічні дослідження, надзвичайно важливу роль у процесі формування духовних потреб особи відіграють емоційні контакти при спілкуванні дитини з батьками, прагнення старшого покоління передати дітям свої моральні цінності, втілити в їх духовному обличчі свій моральний ідеал.

Однією з форм проведення спільного дозвілля дітей та батьків було родинне свято „Мистецтво у кожній справі”. Це свято акумулювало в собі реалізацію майже всіх функцій комунікативної культури:

- виховної (повага до батьків, до людей похилого віку-бабусь і дідусів, такі риси, як ввічливість, доброта, чуйність);
- рекреаційно-розважальної (емоційне залучення до організації та проведення свята, відпочинок у колі сім'ї та власне шкільного колективу);
- пізнавальної (збирання матеріалу для родоводу вимагало чималих зусиль і з боку дітей, і з боку батьків, але отримання знань про свій рід викликали великий емоційний сплеск);
- формування культури мовлення та поведінки (вміння переживати за інших та розділити з ними їхню радість, що особливо проявилось у конкурсах);
- організаційної (значно покращився соціально-психологічний клімат у класі та в сім'ї);
- творчої співпраці класного керівника, батьків і дітей, що є важливою умовою формування культури особистості загалом та комунікативної культури молодших школярів зокрема.

Для реалізації цієї мети нами використовувались різні завдання, що вимагали спільної дії батьків і дітей: написання свого родоводу, малювання родовідного дерева, виконання малюнку сім'ї, підготовка улюблених віршів і пісень презентація своїх талантів і талантів членів своєї родини тощо.

У процесі експериментального дослідження нами виявлено, що дуже важливим соціально-значущим почуттям є батьківська любов до дітей. Яке воно те почуття? Це залежить в основному і від емоційного досвіду спілкування ще в роки дитинства. Дітей передусім емоційно вражає поведінка батьків, їхнє ставлення один до одного. Афективна насиченість спілкування між членами сім'ї, переважання позитивних та негативних емоцій істотно відбивається на самопочутті дитини. Психологічний клімат сім'ї – це один із могутніх факторів емоційного впливу на дитину. Від атмосфери в сім'ї, від морального обличчя батьків великою мірою залежить спрямованість активності дитини, її позитивне або негативне самопочуття, характер особистісних очікувань підростаючої особистості щодо оточуючих людей. Особистісні очікування дитини є однією з форм

прояву її самосвідомості, вони мають характер установок, завдяки яким на чуттєвому рівні здійснюється актуалізація досвіду спілкування дитини з оточуючими і виникають такі переживання, які служать емоційною підготовкою дитини до нових контактів.

У дітей треба розвивати бачення себе, як вважав В. Сухомлинський. Сам педагог володів даром рефлексії у міжособистісних стосунках, особливо коли йшлося про дитячу особистість. Поради до дітей В. Сухомлинського „Умій відчувати поряд із собою людину, вмій розуміти її душу, бачити в її очах складний духовний світ – радість, горе, біду, нещастя. Думай і відчувай, як твої вчинки можуть відбитися на душевному стані іншої людини” [4].

Тому нами було запропоновано молодшим школярам виконати малюнок на тему: „Вечір у моїй сім’ї”. Аналіз малюнків показав, що матері переважно зайняті господарськими справами, а батьки – відпочинком біля телевізора, читанням газети. Самих себе діти намалювали окремо. У наш час сучасна сім’я переживає кризовий стан. Спостерігається девальвація сенсу сімейного життя, його орієнтації на виховання дітей; батьки, недостатньо знаючи вікові та індивідуальні особливості дитини, не усвідомлюючи значення цих знань для формування й розвитку її особистості, вибудовують процес виховання інтуїтивно, часто не враховуючи наявні реалії, не намагаючись навіть спрогнозувати, до яких наслідків можуть призвести їхні дії. Усе це спричинює формування у дітей неоднозначних установок і переконань, негативноє їхній соціальний розвиток. Такий стан зумовив необхідність проведення цілеспрямованої роботи з батьками, мета якої полягала у підвищенні рівня їхньої педагогічної культури.

Людина завжди перебуває в контакті з іншим – партнером реальним, уявним, обраним, нав’язаним тощо. Інваріантними складовими спілкування є такі компоненти, як партнери-учасники, ситуація, завдання. Варіативність же пов’язана з характеристиками самих складових – партнерів по спілкуванню, ситуацій, цілей спілкування. Тому компетентність у спілкуванні передбачає розвиток умінь адекватної самооцінки, орієнтації людини у власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, у ситуації й завданні. Головне призначення комунікативної гри – становлення і розвиток спілкування і взаєморозуміння; формування, становлення і відпрацьовування комунікативних умінь, культури поведінки; установок дітей на вільне спілкування і на творчу діяльність.

Комунікативні ігри розглядалися як найважливіший чинник формування комунікативної культури у сфері дозвілля, організації спілкування, у процесі якого відбувається обмін інформацією, діяльністю, досвідом, уміннями і навичками, результатами діяльності, втіленими в матеріальну і духовну культуру; здійснюється раціональна й емоційна взаємодія індивідів, виявляється і формується спільність думок, поглядів, формується спосіб життя. У процесі ігор між учасниками встановлювалися відносини довіри, взаємної симпатії тощо.

Подальша робота спрямовувалася на виявлення сформованості показників структурних компонентів комунікативної культури. Діагностика здійснювалася за допомогою анкетування, індивідуальних і групових бесід, спостережень, застосування ігрових методик.

Так у процесі бесіди, яка проводилася з учнями, було поставлено низку запитань: „Які якості ти найбільше цінуєш у людях?”. Діти віддавали перевагу доброті, чуйності, вмінню співпереживати, тактовності, співчуттю, здатності переживати провини.

Наступне завдання полягало у визначенні школярами наявності обраних ними якостей у самих себе (самооцінка). З цієї метою їм було запропоновано перелік чеснот, серед яких треба було вибрати ті, які вони найбільше поцінують у собі.

Узагальнені результати дослідження свідчать, що основною особистісною якістю є доброта у різноманітних її проявах: милосердя, людяність, чуйність тощо, але в більшості випадків, як показала практика, ці якості залишаються на рівні знань. Наш мозок дуже часто готує нам пастки. Важливо розрізняти знання й уміння. Далеко не завжди ми уміємо те, що знаємо.

Однією з методик, що спрямовувалася на діагностику рівня рефлексії, критичної оцінки власної поведінки, була вправа „Мій образ”. У процесі експерименту запропоновано було уявити себе якоюсь рослиною, твариною або іншим предметом чи явищем природи. Крім того, діти спробували намалювати свій образ або написати коротеньке оповідання.

Аналіз дитячих малюнків і творів засвідчив, що, як правило, діти зображують себе у вигляді найулюбленіших тварин, птахів, різних казкових персонажів, персонажів з улюблених мультфільмів, кінофільмів.

Також була проведена діагностика виявлення рівня сформованості комунікативної культури учнів нашого класу за змістом основних блоків програми формування комунікативної культури: культура спілкування, мовлення, ігрова культура, культура зовнішнього вигляду, сімейна культура, культура поведінки в громадських місцях, гостьовий і столовий етикет, національні особливості спілкування.

За результатами проведеної роботи подальша робота була спрямована на підвищення рівня комунікативної культури дітей.

Зокрема, залучаючись до обговорення запропонованої інформації, діти навчалися не лише висловлювати власну думку з приводу почутого, а й аргументовано доводити її слушність, дотримуючись правил культури спілкування й культури мовлення. Тобто ця робота розглядалася нами як перший щабель у культурному зростанні школярів.

У зміст роботи з усіх навчальних предметів включено бесіди-інструкції, які не тільки дозволяють змалювати проблему, а й показують молодшим школярам, як саме треба діяти; представлено приклади некоректної поведінки учнів у простих на вигляд ситуаціях. Так на уроці „Я і Україна” діти, прослухавши оповідання В. Сухомлинського „А серце тобі нічого не підказало?”, вчать самостійно робити висновки, аналізувати ситуації морального вибору [4]. На уроці ознайомлення з правами й обов’язками діти складають правила поведінки, виводять золоте правило дружби: «Першим подає руку той, хто розумніший». Пропоную скласти правила для тих, хто посварився. Що цікаво, свої правила пропонували й конфліктні діти.

Важливий етап у роботі – загальне обговорення за змістом визначених правил культури міжособистісних взаємин. Щоб полегшити виконання цього завдання, треба залучити якомога більше учнів (особливо тих, хто поки має низький рівень комунікативної культури). Таким дітям пропонувалося дати відповіді на конкретні запитання.

- Що означає поважати людину? Про яке найголовніше правило ми говорили? Чи доводилося вам «неправильно» поводитися стосовно своїх друзів, батьків, однокласників? Розкажіть про такий випадок. Чи почувалися ви винним у цій ситуації? Що зробили для того, щоб виправити становище?

У ході експериментального дослідження визначено, що проведена робота є дуже важливою і вирішальною. Всі ми у житті робимо багато помилок, неправильно поведимося у деяких ситуаціях, у стосунках з людьми. Головне – усвідомити той факт, що ніколи не буває пізно виправити свої помилки. З метою закріплення набутих учнями знань щодо культури спілкування в нашому класі була створена „Книга добрих справ і подяк”, у якій діти із задоволенням роблять свої записи.

Істотно впливає на формування моральної орієнтації молодших школярів, сприяє формуванню у них позитивних ціннісних орієнтацій, безпосередньо позначається на поведінці та вчинках і використання тематичного багатства казок. Аналізуючи вчинки казкових героїв на уроках читання, учні усвідомлюють певні моральні цінності, знайомляться з правилами етикету та особливостями їх дотримання. Діти починають усвідомлювати, що такі правила пов'язані з загальною культурою людини, її самоповагою, що виявляється у шанобливому, чуйному, доброзичливому ставленні до інших.

У початковому курсі української мови значне місце відведено розвитку комунікативних умінь учнів. Формування комунікативних умінь передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування. Мовні завдання на уроках спрямовуються на поглиблення знань, формування базових понять, засвоєння норм літературної вимови, оволодіння опорними вміннями логічного мислення, вдосконалення літературного мовлення, збагачення, уточнення й активізацію словника, опанування граматичного ладу мовлення [3].

Диференційоване використання матеріалу допомогло розвинути інтерес учнів, враховуючи можливості кожного, до самостійної мовної творчості, готувало молодших школярів до написання творів, сприяло засвоєнню норм мовленнєвого етикету.

Отже, запропонована авторська особистісно-орієнтована технологія виховання комунікативної культури спрямована на формування й розвиток в учнів початкових класів основних компонентів комунікативної культури. Таким чином, реалізація етапів особистісно-орієнтованої технології формування комунікативної культури молодших школярів у навчально-виховний процес втілена завдяки впровадженню у зміст роботи невеличких вікторин, творчих завдань (як домашніх, так і класних), у роботі на уроках в групах і в парах, колективних творчих справах тощо.

Список використаної літератури

- Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. / І. Д. Бех – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
- Гоцуляк Д. Розвиток комунікативних умінь / Гоцуляк Д., Нечаєва Л. Дидактичні матеріали. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – 80 с.
- Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Початкова школа. – 1996. – № 2. – С. 12-24.
- Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1996. – Т.1. – 342 с.

Коваленко Л.Р.,
студентка III курсу ННІ педагогіки
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Нагальною потребою сьогодення є подолання екологічної безграмотності людства, що спричинила кризову екологічну ситуацію в цілому світі і в нашій країні, зокрема. Для того щоб покращити становище, необхідно проводити екологічне й природоохоронне навчання і виховання, починаючи з перших днів перебування дитини в школі. Таке свідоме й цілеспрямоване виховання має бути неперервним не лише впродовж шкільного навчання, а й усього життя кожної людини. У зв'язку з цим чимраз більше дослідників (А. Волкова, Г. Карола, О. Листопад, Г. Пустовіт, В. Скутіна) доходять висновку, що екологічна криза є проявом світоглядної руйнівної духовності людини.

Зрозуміло, що екологічне виховання сьогодні не повинно обмежуватися виключно розширенням поінформованості школярів. Реальним постає той факт, що уроки природознавства повинні будуватися на реалізації психоемоційних властивостей людини, а саме: співпереживання, співчуття, радості, любові, відчутті гармонії. За умови врахування специфіки виховного процесу екологічна освіта буде здійснюватися через екологічне виховання, зорієнтоване на формування екологічної культури учнів.

Свідоме й бережливе ставлення до природи має формуватися з дитинства, у сім'ї, в школі, й можливе воно лише за умови підвищення екологічної культури та знань особистості у даній галузі. У цій роботі необхідно проводити лінію на викорінення психології невичерпності природних ресурсів і споживацького ставлення до природи.

Формування екологічної культури підростаючого покоління – одне з найважливіших завдань сьогодення, у зв'язку з тим, що погіршилась екологічна ситуація у світі, мало приділяється уваги охороні й збереженню довкілля. Виховувати у дітей відповідальне ставлення до природи – це складний і довготривалий процес. Його результатом повинно бути не лише оволодіння відповідними знаннями й уміннями, а й розвиток уміння та бажання активно захищати, покращувати природне середовище.

Із позиції культурології, *екологічна культура* (з лат. cultura – виховання, розвиток, шанування) – це «осмислене ставлення до природи у людини, яке забезпечує збереження, збагачення навколишнього середовища і створює сприятливі умови для життя та існування людини»; «міра і спосіб реалізації та розвитку сутнісних сил людини, екологічної свідомості й мислення в процесі духовного й матеріального освоєння природи і підтримання її цілісності» [3, с. 15].

На думку В. Сергєєвої та О. Семенюк, за своєю сутністю екологічна культура є своєрідним кодексом поведінки, що лежить в основі екологічної діяльності. Екологічну культуру складають екологічні знання, пізнавальні та морально-естетичні почуття та переживання, зумовлені взаємодією з природою, екологічно доцільна поведінка у довкіллі [1, с. 80].

Деякі вчені екологічну культуру розглядають як культуру єднання людини з природою, гармонічне злиття соціальних потреб людей із нормальним існуванням та розвитком середовища. Зокрема, І. Зверєв, А. Захлебний, І. Суравегіна, Л. Симонова-Салєєва характеризують людину, що оволоділа такого роду культурою, як таку, що підкорює всі сили своєї діяльності вимогам раціонального природокористування, піклується про покращення навколишнього середовища, не допускає його руйнування і забруднення [2, с. 30]. Тому необхідно оволодіти науковими знаннями, засвоїти моральні ціннісні орієнтації по відношенню до природи, а також виробити практичні уміння і навички зі збереження навколишнього середовища.

Контакт із природним довкіллям людина починає з раннього віку. Саме тоді закладаються початки екологічної культури особистості. Цей процес має ґрунтуватися на психологічних особливостях молодших школярів. Серед останніх важливим є підвищена емоційна чутливість, несформованість пізнавальної та вольової сфер. У ставленні до природи дитина не диференціює своє «Я» від навколишнього світу (егоцентризм), не розрізняє межу між «людським» і «нелюдським» (антропоморфізм), у неї переважає пізнавальний тип ставлення (який об'єкт на дотик, смак, а не милування ним) порівняно з емоційно-почуттєвим та практично дієвим. Психологічні особливості ставлення дітей молодшого шкільного віку до природи визначають педагогічну стратегію формування основ їх екологічної культури.

У методичній літературі вказано на ще існуючі недоліки в справі формування екологічної культури учнів, а також визначено окремі заходи і шляхи підвищення

ефективності даного процесу. Зокрема, робиться акцент на необхідність розкриття системи екологічних знань під час вивчення всіх навчальних предметів; вказується, що всі види суспільно корисної і продуктивної праці повинні мати екологічну спрямованість, а природоохоронна робота має відповідати завданням гуманістичного виховання, сприяти засвоєнню молодшими школярами екологічних правил та норм поведінки у природному середовищі.

Створення нового ставлення людини до природи – завдання не тільки соціально-економічне, але й споживацьке. Воно впливає із необхідності формувати екологічну культуру, в основі якої лежить нерозривний зв'язок людини з природою. Одним із засобів вирішення даного завдання стає екологічне виховання, де під вихованням у широкому значенні цього слова розуміється освіта, розвиток і виховання у вузькому значенні слова.

Мета екологічного виховання молодших школярів – формування відповідного ставлення до навколишнього середовища, яке будується на базі екологічної свідомості. Це допускає дотримання споглядацьких і правових принципів природокористування та пропаганду ідей його організації, активну діяльність з вивчення й охорони природи своєї місцевості.

Сама природа розуміється не тільки як зовнішнє відносно людини середовище – вона включає людину. Ставлення до людини, до природи не лише тісно пов'язане з сімейними, суспільними, міжособистісними, виробничими відносинами, але й охоплює всі сфери свідомості людини: наукову, політичну, ідеологічну, художню, етичну, естетичну, правову.

Відповідальне ставлення до природи означає розуміння законів природи, проявляється в дотриманні етичних і правових принципів природокористування, в активній діяльності із вивчення та охорони навколишнього середовища, у правильному природокористуванні, у боротьбі з усім, що згубно впливає на довкілля. Умовою такого навчання і виховання виступає організація взаємозв'язаної наукової, етичної, правової, естетичної й практичної діяльності вчителя, спрямованої на вивчення та покращення відносин між природою і людиною. Критерієм сформованості відповідального відношення до навколишнього середовища є етична турбота про майбутні покоління.

Проблема взаємовідношення людини і природи була предметом вивчення багатьох мислителів різних областей наукового знання минулого і сучасності. Ще в XVII столітті Я.А. Коменський звернув увагу на природовідповідність усіх речей, тобто на те, що всі процеси в людському суспільстві протікають подібно процесам природи. Цю ідею він розвинув у своїй праці «Велика дидактика». Епіграфом до цієї книги став девіз «Хай тече все вільно, без застосування насильства». Коменський стверджував, що природа розвивається за певними законами, а людина – це частина природи, отже, в своєму розвитку людина підкоряється тим же загальним закономірностям природи [4, с. 23].

Найважливіше екологічне положення про невіддільність людини і природи та педагогічну цінність зміцнення гуманних почуттів дитини засобами природи підкреслювали такі великі педагоги, як Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці, Ф.В. Дістерверг і багато інших мислителів, говорячи про виховання у дітей «відчуття природи» як відчуття його ушляхетнюючого впливу на людину [6, с. 21].

Не залишилися осторонь питань екології й вітчизняні педагоги. Так К.Д. Ушинський зазначав, що пізнання об'єктивного світу неможливе без пізнання екологічних зв'язків, реально існуючих у ньому. Їх вивчення треба розглядати як необхідну умову формування у школярів основ світогляду.

Разом з тим, вивчення екологічних зв'язків виконує важливу роль у розвитку в дітей логічного мислення, пам'яті, уяви. Ушинський помітив, що логіка природи – найдоступніша і найкорисніша для учнів. А логіка природи, як нам відомо, полягає у взаємозв'язку, взаємодії компонентів, які її утворюють. Вивчення ж існуючих у навколишньому світі зв'язків служить однією з основних ланок формування екологічної культури школярів, необхідною умовою становлення відповідального ставлення до природи. К.Д. Ушинський закликав розширювати спілкування дитини з природою і дивувався: «Дивно, що виховний вплив природи... так не достатньо оцінено в педагогіці» [5, с.246]. Процес формування екологічної культури повинен бути безперервним і здійснюватися в дошкільний, шкільний та післяшкільний періоди.

Список використаної літератури

1. Сергеева В. Від екологічної освіти до екологічної свідомості / Сергеева В., Семенюк О. // Проблеми педагогічних технологій: зб. наук. праць. – Луцьк, 2003. – Вип. 3. – С. 80-86.
2. Козина Е.Ф. Методика преподавания естествознания / Козина Е.Ф., Степанян Е.Н. – М.: Академия, 2004. – 496 с.
3. Глазачев С.Н. Экологическая культура / Глазачев С.Н., Козлова О.Н. – М., 1997. – С. 15.
4. Дидактика средней школы / под ред. М.Н. Скаткина. – М.: Просвещение, 1982. – 319 с.
5. Ушинский К.Д. Собр. соч.: в 6-ти т. / Ушинский К.Д. – М.-Л.: Наука, 1956. – Т. 3. – 454 с.
6. Кисельов Ф.С. Методика викладання природознавства в початкових класах / Кисельов Ф.С. – К.: Вища школа, 1975. – 176 с.

Ковальчук Тетяна Володимирівна,

вчитель вищої категорії, вчитель початкових класів,

вчитель – методист;

(Коростишівська гуманітарна гімназія № 5 Житомирської обл.).

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Серед важливих педагогічних проблем, які поставила перед нами сучасна школа, є використання альтернативних форм організації навчання молодших школярів.

Водночас із предметною підготовкою за роки початкової освіти діти мають оволодіти ключовими компетентностями, які передбачають їхній особистісний, соціальний та інтелектуальний розвиток. За нових державних стандартів навчальна діяльність уперше стає об'єктом спеціального формування. Тому ключова компетентність уміння вчитися набуває найважливішого значення.

„Інструментальну сутність цього інтегрованого утворення можна визначити таким алгоритмом : *знаю що ...знаю як... хочу і можу зробити... роблю відповідально*” [1, с. 13].

Початкова школа відіграє вирішальну роль у розвитку особистості. Психологи (І. Бех, Л. Висоцький, Ж. Піаже, М. Холодна та інші) стверджують, що до 10 років у дитини практично закінчується формуватися тип темпераменту, характер, а, значить, складаються свої погляди на загальнолюдські цінності: добро і зло, правду і кривду, любов і ненависть, формується світогляд. Але ми не можемо не бачити і того, що дуже великий вплив на формування світогляду мають засоби мас – медіа.

О. Я. Савченко говорить: „У зв'язку з перенасиченням життєвого простору інформацією вже у молодших школярів необхідно цілеспрямовано формувати *критичне мислення*, яке є передумовою оволодіння вміннями здійснювати вибір, оцінювати

значення тих чи інших фактів, явищ для себе особисто і для розвитку суспільства” [1, с.14].

Якщо навчання критичного мислення є важливим завданням, тоді таке навчання має бути запроваджене у системну практику викладання. Не варто чекати, що учні самі прийдуть до критичного мислення лише тому, що їм будуть казати, що це важливо. Недостатньо також передбачити критичне мислення у навчальному плані. Для того, щоб навчитися мислити критично, учням необхідно почати мислити критично. Помилка, якої часто припускаються вчителі та учні, полягає в тому, що критичне мислення розглядають як „предмет”, який необхідно викласти, або, як набір навичок, які необхідно запам’ятати і застосовувати.

Критичне мислення – це не предмет, це не набір навичок, це не об’єкт вивчення, а результат навчання. Що є критичне мислення? Критичне мислення – це процес розгляду ідей з багатьох точок зору, відповідно до їх змістових зв’язків, та порівняння їх з іншими ідеями. Критичне мислення – це результат. Це момент у мисленні, коли критичний підхід стає природним шляхом взаємодії з ідеями та інформацією. Це відбувається, коли учень задає питання типу: „Що ця інформація значить для мене?”, „Як я можу використати ці знання?”, „Чи є ця інформація корисною?”, „Якими могли б бути наслідки використання цих ідей для мене і для інших?”... [4, с. 8].

О.І. Пометун [3, с.45] вважає, що критично мисляча людина здатна:

- 1) виділяти головне;
- 2) робити порівняння;
- 3) визначати потрібну інформацію;
- 4) відокремлювати помилкову інформацію від правильної;
- 5) знаходити і наводити аргументи;
- 6) робити висновки та перевіряти їх на практиці;
- 7) передбачати наслідки.

Як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури, в основу критичного мислення покладена оцінна розумова діяльність особистості щодо вдосконалення процесу мислення, пошуку й виправлення помилок у власній і партнерській діяльності, аналіз власних думок, дій, учинків, поведінки. Вітчизняні та зарубіжні науковці (І. Авдєєва, М. Вейнстан, Л. Велитченко, Н. Воскресенська, Т. Олійник, О. Тягло, М. Ліпман, Дж. Стіл, К. Мередіт, Ч. Темпл, Д. Халперн, Т. Хачумян та інші) відзначають особливу роль критичного підходу в сучасній системі навчання, вважають, що в педагогічному контексті критичне мислення слід розглядати як здатність тих, хто навчається, аналізувати навчальну інформацію, застосовувати отримані результати як у стандартних, так і в нестандартних ситуаціях, питаннях, проблемах [2. с. 27].

Визначення процесів навчання та критичного мислення пропонуються з когнітивної психології та філософії. В окремих працях прослідковуються такі спільні думки [4, с.9]:

Процес навчання і критичне мислення є ефективнішим, коли учні мають можливості застосовувати засвоєні знання до реальних життєвих задач (Резник, 1987).

Критичне мислення і процес вивчення відбуваються успішно, коли вчителі розуміють і цінують різноманітність ідей та досвіду. Критичне мислення стимулюється за відсутності політики „однієї правильної відповіді” (Банк, 1988).

На думку відомого українського дослідника проблеми критичного мислення О. Тягла [5], критичне мислення забезпечує систематичне вдосконалення процесу й результатів розумової діяльності на основі її критичного аналізу, розуміння та оцінки.

Як же виховати у дітей критичне ставлення до одержуваної інформації?

На допомогу вчителів прийшла методична система „Читання та письмо для критичного мислення” (ЧПКМ) – це спільний проект освітян усього світу. Мета якого запропонувати школі навчальні методи , що розвивають критичне мислення учнів будь – якого віку на матеріалі будь – якого предмета [4, с.5] .

Методична система дає вчителю можливість:

- * активізувати мислення учнів на уроках;
- * залучати учнів до обговорення навчальних проблем;
- * показати різні точки зору;
- * допомогти учням ставити власні запитання;
- * мотивувати навчальну діяльність.

Навчитися критично мислити не просто. Це не є таким завданням, що виконується на певному етапі й надалі забувається. Не існує чіткого переліку кроків, зробивши які, можна навчитися критичного мислення. Але існує ряд умов, які необхідно створити в класі, а також кілька порад, яких повинні дотримуватися учні для того, щоб успішно залучитися до процесу КМ.

Середовище, створене вчителем у класі, має надавати необхідні умови для КМ, але мислити мають самі учні. При цьому вони повинні ставитися до самих себе та до інших, як до осіб, що спроможні на велику думку і на прикру помилку. А вчитель при цьому не коментує відповіді учнів, а перефразовує їх, дає інформацію і вчить дитину робити вибір, забезпечує можливість для роздумів, пошуків, спрямовує зміст навчання на стимулювання роботи „дитячої душі”.

Методична система ЧПКМ у своїй будові має традиційних три етапи уроку. Але постановка мети, завдань, використання методів та прийомів на кожному етапі є дещо іншими.

Етапи уроку	Актуальність етапу
Актуалізація. Девіз: «Пробудіть, викличте зацікавленість, схвилюйте, спровокуйте учнів пригадати те, що вони знають». Учні активно пригадують усе те, що вони знають з теми. При цьому встановлюють рівень власних досягнень, до яких можна додати нове. Це є вирішальним.	- Те, що учень знає, визначає те, про що він може дізнатися. - Знання, пов’язані з досвідом учня, краще та швидше запам’ятовуються. - Створюються умови для «відкриття». - Підвищується роль учня на уроці.
Усвідомлення змісту . На цьому етапі вчитель має найменший вплив на учня. Учень знайомиться з інформацією. Він її аналізує, визначає своє особисте її розуміння.	Розвиток умінь: - працювати з інформацією; - працювати самостійно; - виділяти головне, суттєве; - формування компетентності учня з предмета.
Рефлексія. Найкритичніший етап уроку. Учень перетворює нове знання на своє власне, забезпечує довго- тривалість	- Усвідомлення того, що було зроблено на уроці. - Демонстрація знань та того, як і де можна застосовувати знання.

знань. Відбувається активний обмін думками.	- Можливість замислитися над підвищенням якості роботи.
---	---

Навчання учнів є ефективнішим, коли вони використовують цілий репертуар стратегій критичного мислення. Саме за допомогою цих стратегій у ситуації значущого навчання учні усвідомлюють процес навчання (Палінксар і Браун, 1989) [4, с.9] .

Розглянемо класифікацію стратегій за можливістю їх використання:

Актуалізація	Усвідомлення змісту	Рефлексія
<ul style="list-style-type: none"> - мозкова атака; - питальні слова; - складання таблиці ЗХВ; - оберти позицію; - дискусія в групах; - передбачення; - гранування; - „метод-прес”; - вільне письмо. 	<ul style="list-style-type: none"> - читання з передбаченням; - читання за допомогою ключових термінів; - взаємне навчання; - читання з позначками; - метод „Джигсоу”; - порушена послідовність; - „Товсті” й „тонкі” запитання. 	<ul style="list-style-type: none"> - „Ромашка” запитань; - „Збережи останнє слово для мене”; - діаграма Венна; - Т- схема; - сенкен; - кубування; - таблиця „Так – Ні”.

Методична система пропонує принципи застосування різноманітних стратегій, які допоможуть стимулювати та мотивувати навчально – пізнавальну діяльність, визначати мету і завдання уроку, тобто активізувати учнів та допомогти їм підтримувати зацікавленість роботою й навчитися вчитися самостійно. Наприклад, взаємне навчання [4, с. 24].

Взаємне навчання здійснюється в групах. Учні по черзі виступають у ролі вчителя. Ця роль вимагає від них виконання п’яти завдань. Після того, як учні прочитали абзац (частину), один учень виступає в ролі вчителя:

1. Підсумовує те, що тільки що було прочитано.
2. Ставить 2-3 запитання про абзац і отримує відповіді учнів.
3. Пояснює ті моменти, які учні не зрозуміли.
4. Висловлює передбачення, про що говоритиметься у наступному абзаці.
5. Дає завдання кожному прочитати до наступної зупинки.

Спочатку в ролі вчителя виступає сам учитель, він часто звертається до схеми, коли проводить кожен етап дискусії.

Збережи останнє слово для мене – це один із видів діяльності, щоб стимулювати міркування та роздуми після прочитання тексту. У пропонованій системі цей вид діяльності забезпечує обговорення у класі прочитаного тексту – як тексту – оповіді, так і тексту – опису. Цей метод особливо корисний, щоб допомогти тихим і неохочим учням взяти участь у дискусії в класі [4. с. 27]. Етапи методу:

- Під час читання учень шукає місце, яке вважає особливо цікавим.
- Учень виписує це речення на картку.
- На зворотній стороні картки учень пише коментар.
- На наступний урок учні приносять свої картки, і вчитель викликає когось прочитати вголос.
- Після того, як цитата була зачитана, учні коментують почуте.
- Щоб завершити обговорення, учень, який виписав цитату, зачитує свій коментар.

Саме критичне мислення піднімає людину до рівня Людини. А сучасна освіта – це освіта для людини. Її стрижень – виховання відповідальної особистості, якою не можна маніпулювати, яка не боїться критично мислити, опрацьовувати та аналізувати

інформацію, вмє бачити помилки, аргументувати свої думки, змінювати їх, якщо вони неправильні, бути відкритою до сприймання інших поглядів, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вмє використовувати набуті знання і вміння для творчого вирішення проблем, прагне змінити на краще своє життя і своєї країни. Тому розвиток критичного мислення потрібен не тільки самій людині, а є незаперечною умовою суспільного прогресу. А формування критичного мислення в кожній дитини, починаючи з молодшого шкільного віку, повинно стати однією з фундаментальних засад навчально-виховного процесу в школі, важливою умовою демократичного розвитку України.

Список використаної літератури

1. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти: посіб. для вчит. і метод. початк. навч. / О. Я. Савченко – [3-тє вид., без змін.]. – К.: Богданова А. М., 2009. – 226 с.
2. Марченко О. Г. Формування критичного мислення школярів / О. Г. Марченко – Х.: Вид. група „Основа”: „Триада”, 2007. – 160 с.
3. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук. – метод. посіб. / Пометун О. І., Пироженко Л. В.; за ред. О. І. Пометун. – К.: А. С. К., 2004. – 192 с.
4. Стіл Дж. Методична система „Розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів”: посібник / Стіл Дж., Мередіт К., Темпл Ч. – К.: НМЦ „Інтелект”, 1998.
5. Тягло А. В. Критическое мышление: Проблема мирового образования / Тягло А. В., Воропай Т. С. – Харьков: Ун – т Внутр. Дел, 1999. – 285 с.

Козел Лілія Олександрівна,
аспірант кафедри педагогіки

(Житомирський державний університет ім. Івана Франка)

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У РЕАЛІЗАЦІЇ НОВОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Модернізація шкільної освіти на сучасному етапі обумовлена переходом суспільства на інноваційний шлях розвитку й передбачає перегляд цілей навчання та способів їх реалізації. Сьогодні початкова школа орієнтується на досягнення особистісних, загальнопредметних і предметних результатів освоєння основної освітньої програми. У свою чергу нові соціальні запити висувають на перший план проблему підготовки випускників початкової школи до вирішення різних організаційних, пізнавальних та комунікативних задач. Актуалізується ще одна функція освіти – навчити людину використовувати отримані знання в різних життєвих сферах – професійній, громадсько-політичній, побутовій та ін.

Теоретико-методологічні засади компетентнісного підходу як пріоритетної парадигми освіти висвітлено у працях А. Андрєєва, Н. Веселовського, А. Зеєра, І. Зимньої, І. Зязюна, О. Овчарук, Н. Переломова, О. Пометун, Р. Пастушенка, Дж. Равена, Г. Селевка, І. Фрумїна, А. Хуторського, Н. Бібік та ін. Особливості застосування компетентнісного підходу в реалізації задач Державного стандарту початкової освіти розкриті в дослідженнях А. Вострикова, А. Воронїної, Ю. Пестерева, А. Тихоненко, С. Логачевської, О. Савченко та ін.

Разом з тим, введення нового Державного стандарту зумовило як зміну цілей, так і змісту навчання молодших школярів, що визначає необхідність обґрунтування нових підходів до організації навчально-виховного процесу.

Мета статті полягає в аналізі особливостей реалізації нового стандарту початкової освіти з позицій компетентнісного підходу.

Початкова ланка освіти – фундамент шкільного навчання, адже тут закладається основа для формування особистості майбутнього громадянина. Новий Державний стандарт початкової освіти передбачає оволодіння учнями якісними знаннями, затребуваними в сучасному світі. У зв'язку з цим особливу увагу в документі приділено таким результатам, які доповнюють модель випускника сучасної початкової школи важливими складовими: здатність організувати свою пізнавальну діяльність, готовність до співробітництва, уміння планувати, прогнозувати, оцінювати результати своєї праці та роботи інших і т. д.

У Державному стандарті загальної середньої освіти для 11-річної школи ідея вироблення в учнів основних ключових компетентностей була локально представлена в обов'язкових вимогах до навчальних результатів з окремих предметів. Після ухвалення "Закону про загальну середню освіту (12-річна школа), "Концепції 12-річної середньої загальноосвітньої школи" відбулося принципове переосмислення цілей і функцій шкільної освіти. Зокрема, наголошено, що стрижнем освіти є розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти й саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання та вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя й життя своєї країни" [3]. Однак результати навчальних досягнень учнів початкових класів й сучасні вимоги суспільства до якості освіти зумовили необхідність поновити зміст Державного стандарту початкової загальної освіти та удосконалити Базовий навчальний план початкової загальної освіти. З вересня 2012 року набрав чинності новий Державний стандарт початкової освіти. Він розроблений відповідно до мети початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів початкових класів, визначає зміст початкової загальної освіти, який ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання та виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями й народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави. Нова редакція документу зорієнтована на соціалізацію особистості молодшого школяра [5].

У процесі розробки нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти ретельно вивчено зарубіжний досвід та враховано кращі традиції вітчизняної освіти. Позитивними змінами зазначеного документа є орієнтація навчально-виховного процесу на формування в учнів початкових класів основних ключових компетентностей, зокрема, загальнокультурної, громадянської, здоров'язбережувальної, інформаційно-комунікативної.

Державний стандарт нового покоління ґрунтується на засадах особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів, що передбачає чітке визначення результативної складової вимог загальноосвітньої підготовки учнів у кожній із змістових ліній освітніх галузей. Основними принципами побудови особистісно орієнтованого змісту шкільної освіти є такі: систематизація, фундаменталізація та гуманізація наукових знань у змісті шкільної освіти, діяльнісне спрямування змісту шкільної освіти та корисність знання для практичної діяльності людини, врахування єдності змістової та процесуальної сторін навчання, наявність основ метапредметного знання в змісті шкільної освіти як умови для реалізації індивідуальної освітньої траєкторії учня. Перед учителями постають нові завдання в підвищенні кваліфікації та освоєнні нових

технологій і методів навчання, нових моделей співпраці дітей, які б сприяли розвитку всебічно компетентної особистості. Реалізація цих завдань ґрунтується на засадах компетентнісного підходу. Він передбачає формування в учнів знань, умінь, навичок, досвіду, ціннісних ставлень, які можуть цілісно реалізуватися при вирішенні життєво важливих особистісних і суспільно значущих задач. Компетентність передбачає реалізацію отриманих знань у практичних умовах. Перераховані характеристики є складовими ключових компетентностей молодших школярів і конкретизують загальне розуміння результатів освоєння основної освітньої програми.

У новому Державному стандарті початкової освіти компетентність визначена як набута в процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці. Компетентнісний підхід визначає спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є такі ієрархічно-підпорядковані компетентності учнів, як ключова, загальнопредметна та предметна [1].

Компетенція та компетентність є базовими поняттями, при цьому перше з них включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, які задаються по відношенню до визначеного кола предметів і процесів, а друге співвідноситься з володінням людиною відповідною компетенцією, що включає її особистісне ставлення до неї та предмету діяльності. Компетенція – суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини [1]. Як зазначалось, систему компетентностей в освіті складають: ключові (надпредметні, міжпредметні) компетентності, які визначаються як здатність людини виконувати складні поліфункціональні види діяльності, ефективно вирішуючи проблеми; загальнопредметні – ті, які учень набуває під час засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі; предметні – їх учень отримує в процесі вивчення окремого предмету. Поряд з поняттям "ключова компетентність" часто зустрічається визначення "ключова компетенція", яке розуміється як об'єктивна категорія, що фіксує суспільно визначений комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень, які можна застосувати в широкій сфері діяльності людини (вміння вчитися, загальнокультурна, громадянська, здоров'язбережувальна, соціальна компетентність та компетентність з питань інформаційно-комунікаційних технологій). Формулювання сутності та змісту ключових компетентностей (компетенцій) і, тим більше, їх систем, не є однозначним, і багатьма науковцями трактується по-різному. Міжнародна комісія Ради Європи в своїх документах розглядає поняття компетентності як загальні, або ключові, вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори, або опорні знання [6]. Радою Європи запропоновано формувати в учнів сім груп ключових компетентностей: грамотність (читання, письмо, арифметика), загальні навички (комунікація, вміння навчатися, лідерство), особистісні компетентності (вмотивованість, цікавість, креативність, чесність, наполегливість тощо), інформаційно-комунікаційні компетентності, володіння іноземними мовами, соціальні компетентності як інструмент підтримання стосунків для економічної та соціальної інтеграції в багатонаціональному та багатокультурному суспільстві, компетентності з науки та технології, які передбачають володіння науковою грамотністю [7].

У дослідженнях вітчизняних учених ключові компетентності включають такі складові: вміння вчитися (навчальна), громадянська, загальнокультурна, компетентність з інформаційних та комунікаційних технологій, соціальна, підприємницька, здоров'язбережувальна [2].

Особливого значення надається формуванню загальнонавчальних умінь і навичок, так званих надпредметних компетенцій: навчально-організаційних, загальнонавчальних, контрольно-оцінних, рефлексивних.

Використання компетентнісного підходу потребує також опрацювання нового теоретичного базису, ідентифікації понятійного фонду європейської педагогічної термінології, узгодження з вітчизняною наукою, врахування необхідності запропонувати на практиці ієрархію вимог до освітніх результатів, які слугували б їх об'єктивною оцінкою й були зрозумілими всім учасникам навчального процесу.

Нормативний результат сформованості компетентності учнів також має передбачати контроль за послідовністю її формування з визначенням вимог та критеріїв до рівня її сформованості на кожному з етапів освітнього процесу з метою своєчасної діагностики й оперативного коригування цього процесу.

Залежно від виду компетенцій (предметні, соціальні, особистісні) шляхи та терміни їх формування в учнів різняться. Таке формування може бути спеціальним (безпосереднім) або контекстним (опосередкованим) і здійснюватись упродовж будь-якого часу – однієї навчальної теми або протягом усього терміну навчання в школі [2]. З цього факту випливає наступна умова реалізації компетентнісного підходу в навчанні – це чітке визначення вимог до кінцевого рівня сформованості базових компетенцій учнів і до основних етапів їх формування. Учасники навчального процесу мають чітко уявляти структуру освітньої компетенції або основні її інформаційні елементи, які необхідні учневі для набуття певного рівня компетентності. Якщо керуватись розумінням освітньої компетенції як системи знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня, структурованих навколо певної низки об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення ним подальшої продуктивної освітньої діяльності, то зовнішньою ознакою компетенції буде її специфічний предметний, загальнопредметний або соціальний характер, який впливатиме на обсяг знань, умінь і навичок учня та на глибину його досвіду діяльності, необхідних для формування певного рівня компетентності. За цією ознакою відбувається класифікація компетенцій учнів, що дає змогу визначити пріоритетні сфери їх формування (освітні галузі, навчальні предмети, змістові лінії) [4].

Відповідно до вимог Державного стандарту основними результатами освіти в початковій школі мають стати: формування предметних та універсальних способів дій, які забезпечуватимуть можливість продовження освіти в основній школі, виховання уміння вчитися – здатність до самореалізації з метою вирішення навчальних завдань, індивідуальний прогрес в основних сферах особистого розвитку – емоційній, пізнавальній, саморегуляції. Трансформація змісту освіти відповідно до компетентнісного підходу насамперед визначається принципово іншими положеннями його відбору та структурування, спрямованими на кінцевий результат освітнього процесу – набуття учнями системи компетентностей.

У зв'язку з введенням нового стандарту з'явилися програми та підручники, в яких автори звертають особливу увагу на діяльнісні, продуктивні знання, які б сприяли формуванню особистісних компетентностей. Компетентнісний підхід ставить на перше місце не інформованість учня, а здатність організувати свою роботу, застосувати отримані знання та вміння в практичних ситуаціях.

Залишаючись пріоритетним у реалізації завдань початкової освіти, компетентнісний підхід потребує певного переосмислення як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Тому педагоги готові розглянути всі аспекти, що стосуються визначення та відбору ключових компетентностей, упровадження їх у системі початкової освіти. Сьогодні особливо важливим є процес обговорення та знаходження

спільного бачення прийнятих концепцій, обмін думками з цього приводу, а також розробка ефективних способів упровадження компетентнісного підходу для реалізації державних стандартів освіти й інших компонентів формування її змісту (навчальних програм, підручників, навчально-методичних матеріалів), оскільки від цих чинників істотно залежить результативність навчальних досягнень учнів початкових класів.

Тому перспективи подальших досліджень полягають у розробці нових ефективних педагогічних технологій навчання, виховання та розвитку учнів на засадах компетентнісного підходу, який уможливилює реалізацію нового Державного стандарту початкової освіти.

Список використаної літератури

1. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/2712/.
2. Рекомендації вчителям початкових класів щодо організації навчально-виховного процесу та реалізації нових навчальних програм згідно з Державними стандартами у 2012/2013 н. р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nasha-persha.org.ua/metodichna-robota/74-metodichn-rekomendacyi-schodo-vikladannya-predmetv-u-2012-2013-nr.html>.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF>.
4. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Framework of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft).
5. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe // Report of the Symposium Berne, Switzerland 27-30 March, 1996. Council for Cultural Cooperation (CDCC) a Secondary Education for Europe. Strasbourg, 1997. – 67 p.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за ред. О. В. Овчарук. – К.: "К.І.С.", 2004. – 112 с.
7. Хуторской А. В. Практикум по дидактике и методикам обучения / А. В. Хуторской. – СПб., 2004. – 541 с.

Колесник Наталія Євгенівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Одним із провідних напрямів реформування системи національної освіти є гуманізація навчально-виховного процесу, яка передбачає підготовку майбутнього вчителя початкової школи до організації художньо-технічної творчості учнів, оволодіння ним сучасними технологіями формування творчої особистості школяра.

Згідно з державними документами (Законом України „Про вищу освіту”, Державним стандартом початкової загальної освіти, Державною програмою „Вчитель”, Державною національною програмою „Освіта” („Україна XXI століття”), Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті), у процесі навчання молодші школярі мають прилучитися до різних видів українського мистецтва, розмаїття його жанрів і стилів, вітчизняної та світової культури у контексті світових культуротворчих процесів. Вихідні концептуальні ідеї щодо підготовки освіченого, творчого фахівця, зорієнтованого на особистісний та професійний саморозвиток, визначені „Концепцією

естетичного виховання молоді в умовах відродження української національної культури”, Комплексною програмою пошуку навчання і виховання обдарованих дітей та молоді „Творча обдарованість”.

Проблема творчості, зокрема педагогічної, стала предметом дослідження багатьох учених: сутності педагогічної творчості (О. Антонова, В. Загвязинський, Л. Кекух, В. Кан-Калик, М. Поташник, С. Сисоєва та ін.), готовності майбутнього вчителя до творчої діяльності (В. Васенко, С. Вітвицька, О. Гришина, Л. Мільто, В. Моляко, В. Сирота, Л. Спирін та ін.), обґрунтування ефективних форм і методів розвитку творчих здібностей майбутніх учителів (Г. Костюк, О. Леонтьєв, Ю. Пелех, І. Цимбалюк та ін.); використання рефлексії як необхідного компонента творчої діяльності (Б. Ананьєв, С. Кондратьєва, В. Кривошеєв, В. Мацкевич, А. Пономарьов); впливу феноменологічних ідей на вирішення проблеми організації художньо-технічної творчості (Е. Гуссерль, М. Дюфренн, Р. Інгарден, М. Каган, М. Шелер); формування творчої особистості майбутнього вчителя у працях українських та зарубіжних учених (Г. Андерсен, Ф. Беррон, Г. Бутчер, С. Гончаренко, М. Дробноход, В. Ковальчук, А. Маслоу, О. Мороз, А. Рошенберг, О. Сухомлинська, К. Тейлор, Е. Торренс та ін.).

Метою цієї статті є висвітлення психолого-педагогічного аспекту проблеми розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів початкової школи.

Розглядаючи проблеми обдарованості, О. Антонова сферу художньої діяльності визначає як таку, де виявляється дуже високий інтерес до візуальної інформації; дитина запам'ятовує побачене до дрібних деталей, досить серйозно ставиться до своїх художніх занять і одержує від них велике задоволення, демонструє неабияку вмілість [1, с. 94].

Центральним поняттям нашого дослідження є „художньо-технічна творчість”.

Істотним при аналізі цього поняття є визначення його складників, а саме таких понять, як „художня творчість” і „технічна творчість”.

Художня творчість – це творення з допомогою синтетичних художніх образів, символів, у яких з особливою глибиною втілюються людські ідеали, соціокультурні цінності, моральні норми.

Поняття „художня творчість” охоплює весь процес роботи митця незалежно від будь-якого конкретного виду мистецтва і включає в себе художню діяльність як майбутніх учителів початкових класів, так і учнів, які художньо освоюють об'єктивну дійсність.

На думку О. Оніщенко, художня творчість є процесом досить складним і визначається рівнем опанування загальнотеоретичними проблемами естетики, а саме предметом, системою категорій, поступовим збагаченням понятійного апарату, значенням емоційного фактора тощо.

Творчий процес, як підкреслює П. Кравчук, є результатом прояву всіх духовних якостей індивіда: чуттєвого сприйняття і логічного мислення, вольових зусиль і емоційного піднесення. О. Клепиков та І. Кучерявий характеризують цей процес як можливість оптимально глибокої реалізації індивідуальності, а В. Малахів розглядає його як цілісне осмислення особистістю вищих життєвих цінностей.

Ефективність створення сприятливих умов для розвитку творчих можливостей у процесі навчання при створенні творчої ситуації значною мірою залежить від урахування основних закономірностей і етапів творчого процесу (див. рис. 1).

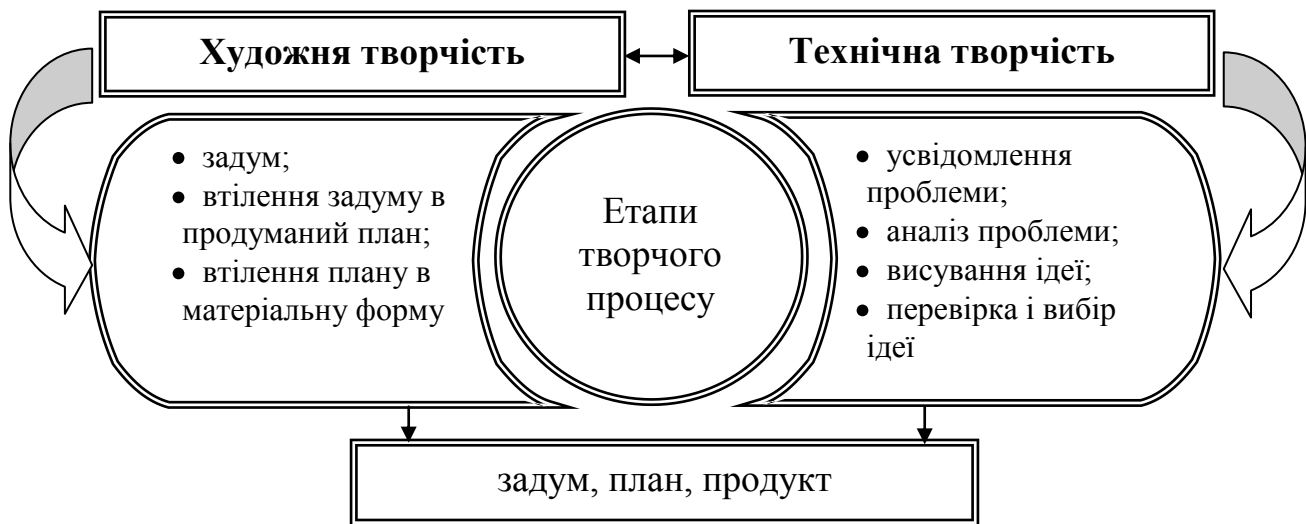

Рис.1. Етапи творчого процесу

Художня творчість має функції, які сприяють формуванню естетичних смаків, здібностей людини; формуванню ціннісних орієнтацій у світі; пробудженню творчого духу, творчого начала, бажання та вміння творити за законами краси.

Художня творчість молодших школярів виявляється у процесі художньої праці. Художня праця ґрунтується на основі декоративно-прикладного мистецтва. Художня праця – це творча діяльність учнів початкових класів з різними матеріалами, у процесі якої вони створюють корисні та естетично значущі вироби для ігор, праці, побуту. Художня праця спрямована на розвиток у молодших школярів естетичного сприйняття навколишнього світу, початкових творчих здібностей, умінь і навичок у галузі художнього конструювання, виникнення інтересу до дизайну. В. Тименко називає художню працю якісно новим видом проектної діяльності, у якій поєднуються елементи технічної та художньої творчості, елементи трудового навчання та образотворчого мистецтва [8, с. 108-110].

У контексті духовно-практичного освоєння дійсності значне місце займає технічна творчість. Технічна творчість – це практична діяльність, орієнтована в кінцевому рахунку на задоволення людських потреб з допомогою зміни матеріального середовища.

Синтез технічної творчості багатогранний. Її основними формами є: винахідництво, раціоналізаторство (вдосконалення), пристосування. Технічна творчість без систематичної взаємодії з зовнішніми науковими ідеями і теоріями не може успішно задовольняти потреб практики.

Проблеми творчості взагалі та технічної творчості зокрема ми розглядаємо як результат особливого обдарування, ірраціональної інтуїції, багатой, розвиненої уяви чи логічного мислення.

Технічна творчість учнів початкових класів – найбільш масова форма залучення школярів до творчості. Розглянемо поняття „технічна творчість” з педагогічної та психологічної позицій.

У контексті обраної нами проблеми педагоги розглядають технічну творчість учнів початкових класів не лише як вид діяльності, спрямований на ознайомлення школярів із різноманітним світом техніки, розвитку їх здібностей, але й як один із ефективних способів трудового виховання. Психологи у технічній творчості більше уваги надають своєчасному вияву в молодших школярів здібностей до певного виду творчості, встановленню рівня їх формування й послідовності розвитку [9, с. 6].

Отже, ми розглядаємо технічну творчість як ефективний засіб виховання, цілеспрямований процес навчання та розвитку творчих здібностей молодших школярів, результатом якого є створення матеріальних об'єктів, які мають ознаки корисності й новизни.

Поняття „художня творчість” та „технічна творчість” мають спільні та відмінні риси.

На нашу думку, логічно розпочати аналіз відмінностей між художньою та технічною творчістю з об'єкта пізнання і віддзеркалення. У широкому сенсі він співпадає: і технічна, і художня творчість своєрідно пізнають і віддзеркалюють одне і те ж – об'єктивний світ. Відмінність полягає у тому, що через технічну творчість здійснюється відкриття невідомого, а через художню – оригінальне створення та описування художнього образу через засоби словесного, колірно-графічного, предметно вираженого образотворення. Другою відмінністю між технічною і художньою творчістю виступає метод, який віддзеркалює факти реальної дійсності. Художня творчість проявляється за законами краси. Такий прояв, звичайно, відбувається й у процесі технічної творчості, але художня творчість має вільне ставлення до фактів, до реальності. Відмінність у вищезазначених поняттях полягає також у тому, що в технічній творчості інтелектуальна активність переважає над почуттєво-емоційною сферою, у художній – навпаки.

Ми розглядаємо художню та технічну творчість як єдиний процес раціонального проектування виробів. Технічна творчість створює предмет у його матеріальній і функціональній основі; художня – наповнює предмет загальним змістом, гармонією, красою.

Ми визначаємо поняття „*художньо-технічна творчість*” як діяльність, у процесі якої створюються нові матеріальні й духовні цінності засобами образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва, трудового навчання, етнопедагогіки, дизайн-освіти; формуються художні й технічні знання, уміння, навички в різних видах художньо-технічної діяльності [2, с. 15].

Організацію художньо-технічної творчості учнів має здійснювати педагог, який оволодіє законами естетичного впливу та вміло їх застосовуватиме в галузі технічної творчості. Високий рівень творчості учнів забезпечується завдяки високому рівню педагогічної творчості вчителя початкових класів, яка виявляється у доборі різних форм її організації.

У своєму дослідженні ми виходимо з означення С. Сисоевої, яка визначає поняття „педагогічна творчість” як цілісний процес професійної реалізації й самореалізації педагога в освітньому процесі, центральною ланкою якого є особистісно орієнтована розвивальна взаємодія суб'єктів навчально-виховного процесу (вчителя і учня), зумовлена специфікою психолого-педагогічних взаємовідносин між ними і спрямована на формування творчої особистості учня та підвищення рівня творчої педагогічної діяльності вчителя [7, с. 32].

Український педагогічний словник тлумачить, що *творчість педагогічна* – це оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання й навчання.

В. Сухомлинський вважав, що творча праця починається там, де загоряється іскра живої, тремтливої думки, що шукає відповідь на питання, яке висуває життя.

В останній час проводяться дослідження, де з'являється поняття „професійна художньо-педагогічна творчість”.

Зокрема, В. Орлов вважає, що *професійна художньо-педагогічна творчість* є показником завершального етапу професійного становлення вчителів мистецьких дисциплін, який характеризується свободою реалізації професійних задумів, самовираження і самореалізації, високим рівнем компетентності, комунікативністю, самостійністю і мобільністю у висуненні ідеї та прийнятті рішень. Розрізняють два види професійної художньо-педагогічної творчості: а) новації в сфері художньо-педагогічної практики, що ґрунтуються на глибокому розумінні суті справи і на здатності застосувати результати навчання у пошуку оригінальних та ефективних шляхів вирішення різноманітних проблем, що виникають у професійній діяльності; б) новації у сфері наукової теорії та художньо-естетичної культури, які ґрунтуються на розвинутому вмінні оперувати абстрактними категоріями, що врешті призводить до створення нових духовних цінностей [5, с. 245].

З поняттям „педагогічна творчість” пов’язане поняття „діяльність”, „творча діяльність”, „творча особистість”.

Досліджуючи діяльність, О. Антонова вважає, що це спосіб буття людини у світі, здатність її вносити у дійсність зміни. Вона зазначає, що під діяльністю розуміють усю різноманітність занять людини, все те, що вона робить [1, с. 39].

За допомогою науково-практичних методів і, зокрема методу контент-аналізу, нами було здійснено категорійний аналіз поняття „творча діяльність”. Серед 22 визначень у тлумаченні різних авторів виявлено такі основні ознаки творчої діяльності, які найбільш повно характеризують дане: творчий процес (33,4 %), засіб реалізації творчих можливостей особистості (31,2 %), абсолютний стан або засіб існування (25,4 %), зміна зовнішньої дійсності, перетворення внутрішнього світу людини (2 %), основні напрями творчості в діяльності (2 %), діяльність уявлення або діяльність комбінаторна (2 %), вихід за межі заданого, рух у „креативному полі” (2 %), комплексна і цілісна діяльність (2 %).

Професійно-педагогічну діяльність у психолого-педагогічній літературі розглядають як складний вид творчої практичної роботи, як один із видів мистецтва (К. Ушинський, Н. Кузьміна, Ф. Гоноболін, І. Зязюн, А. Щербаков, В. Загвязінський, В. Кан-Калик, В. Сластьонін, Н. Кичук та ін.).

Видатні педагоги А. Макаренко, В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі, С. Лисенкова у своїх педагогічних працях трактують педагогічну діяльність як творчий процес.

Більшість психологів і педагогів одностайні в тому, що педагогічна діяльність – цілісний процес, який ґрунтується на синтезі знань і їх системному засвоєнні (Т. Полякова, М. Поташник, В. Сластенін, З. Тализіна). Розглядаючи педагогічну діяльність, С. Сисоєва зазначає, що *творча діяльність особистості* – це творчий процес, у результаті якого виникає нове творче досягнення, яке не міститься у вихідних умовах [7, с. 74].

Л. Виготський підходить до розгляду *творчої діяльності* й визначає, що вона спрямована на створення „нового”, утім, це „нове” може бути не лише витвором нової речі зовнішнього світу, а й побудовою розуму чи почуттів, що живуть і виявляються лише у самій людині, є новим стосовно її системи знань, способів дій, оцінкових орієнтацій тощо.

Отже, існує взаємозв’язок понять: діяльність → професійна педагогічна діяльність → професійна творча діяльність.

Творча професійна діяльність учителя розглядається як провідний чинник, що впливає на розвиток творчих можливостей учня і забезпечує його ефективність. У процесі творчої професійної діяльності розкриваються творчі можливості педагога, відбувається їх реалізація та розвиток. Учитель покликаний бути посередником між педагогічною наукою і практикою. Від нього залежить не тільки пропаганда,

впровадження наукових знань у практичну роботу, але й така організація педагогічного колективу, при якій з'єднуючим початком є творчий задум, ідея. Творча діяльність здійснюється лише творчою особистістю. Творча особистість – суб'єкт творчих соціальних відносин та продуктивної творчої діяльності з притаманними їй розвиненими, системно пов'язаними творчими якостями, які забезпечують створення нових, суспільно значущих результатів.

Як зазначає О. Пехота, творча особистість – це креативна особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідних для актуалізації творчого потенціалу людини додаткових мотивів, особистісних утворень, здібностей, що сприяють досягненню творчих результатів в одному чи кількох видах творчої діяльності [6, с. 239].

Німецькі дослідники (Г. Нойнер, В. Калвейт, Х. Клейн) визначають творчу особистість через творчі процеси мислення, а творча діяльність розглядається ними як творчий процес, у результаті якого виникає нове творче досягнення, що не міститься у вихідних умовах.

Отже, творча особистість – суб'єкт творчих соціальних відносин та продуктивної творчої діяльності з притаманними їй розвиненими, системно пов'язаними творчими якостями, які забезпечують створення нових, суспільно значущих результатів.

Результативність творчого процесу зумовлюється його організацією.

Необхідною складовою професійного розвитку майбутнього вчителя початкових класів є формування творчого потенціалу, який забезпечує готовність суб'єкта навчання до організації художньо-технічної творчості.

У „Словнику російської мови” С.І. Ожегова потенціал визначається як ступінь потужності в будь-якому відношенні, сукупність засобів необхідних для чого-небудь [4, с. 493].

У філософському аспекті творчий потенціал особистості досліджується такими вченими, як О. Клепиков, І. Кучерявий, П. Кравчук, І. Маноха, Л. Москвичова та ін. У психолого-педагогічній галузі творчий потенціал майбутнього вчителя вивчають О. Виговська, В. Доній, І. Єрмаков, Н. Кічук, Г. Несен, О. Пехота, С. Сисоєва, Т. Сущенко та інші.

Поняття „творчий потенціал” вчені визначають неоднозначно. Поняття „творчий потенціал особи” в загальнофілософському плані розглядається як синтетична якість особистості, що характеризує міру її можливостей ставити і розв'язувати нові завдання у сфері своєї діяльності, що має суспільне значення. Творчий потенціал представлений у вигляді сукупності різних можливостей, потенціалів: перетворювально-предметного (навички, уміння, здібності), пізнавального (інтелектуальні здібності), аксіологічного (ціннісні орієнтації), комунікативного (морально-психологічні якості), художнього (естетичні здібності) [3, с. 44].

У науковій літературі зустрічаються поняття „духовний потенціал особи”, „інтелектуальний потенціал”, „трудова потенціал”. Ці поняття взаємопов'язані з поняттям „творчий потенціал” і є необхідною основою для його розвитку.

Зміст поняття „творчий потенціал майбутнього вчителя початкових класів” ми визначаємо як інтегральну властивість у вигляді здібності та набутих знань, умінь, навичок, що дає змогу педагогу здійснювати предметну діяльність. За своїми витоками ця властивість індивідуальності є результатом природної й соціальної активності [2, с. 26]. Зовнішнім виявом творчого потенціалу виступає праця або доцільна діяльність. На нашу думку, творчий потенціал включає технологію управління, технологію організації, взаємодії та систему знань, умінь та навичок виготовлення різних виробів.

Ми розглядаємо зміст поняття „творчий потенціал майбутніх учителів початкових класів” як найвище вираження творчої особистості; глибоко індивідуальне утворення;

інтегроване поєднання психологічної, науково-теоретичної, дидактичної, художньо-технічної та особистісної готовності майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів.

Отже, творчий потенціал являє собою сукупний результат активної творчої діяльності та визначає спрямованість педагога у майбутнє і виражає тенденції й перспективи розвитку його особистості.

Список використаної літератури

1. Антонова О.Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: монографія / Антонова О.Є. – Житомир, 2005. – 456 с.
2. Колесник Н.Є. Система підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів: монографія / Колесник Н.Є. – Житомир, 2008. – 291 с.
3. Кучерявий І.Т. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості: навч. посібн. / Кучерявий І.Т., Клепиков О.І. – К.: Вища шк., 2000. – 288 с.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Ожегов С.И.; под ред. докт. филолог. наук, проф. Н.Ю. Шведовой. – М.: Русский язык, 1984. – С. 493.
5. Орлов В.Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: монографія / Орлов В.Ф.; за заг. ред. І.А. Зязюна. – К., 2003. – 262 с.
6. Пехота О.М. Індивідуальність учителя і освітні технології / Пехота О.М. // Освітні технології: навч.-метод. посіб. / [О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.]. – К. – Вид-во А.С.К., 2001. – 255 с.
7. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість: монографія / Сисоєва С. О. – Х. – К.: Каравелла, 1998. – 150 с.
8. Тименко В.П. Безперервна система загальної дизайн-освіти: стан і перспективи розвитку / Тименко В.П. // Збірник наукових праць. – К.: Науковий світ, 2002. – С. 108-110.
9. Техническое творчество учащихся: учеб. пособ. для студ. пединституты и учащихся педучилищ по индустр.-пед. спец. / [Ю.С. Столяров, Д.М. Комский, В.Г. Гетта и др.]; под ред. Ю.С. Столярова, Д.М. Комского. – М.: Просвещение, 1989. – 223 с.

Колесник Тетяна Володимирівна,
вчитель початкових класів
(ліцей № 2 міста Житомира)

ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ЗА ПРОГРАМОЮ „КРОК ЗА КРОКОМ”

Тематичне заняття в 1 класі „Вода. Вода в природі і в житті людини”.

Особистісно-орієнтоване навчання полягає в тому, щоб підтримувати та розвивати природні якості учня, його здоров'я, індивідуальні здібності, допомагати в становленні його суб'єктивності, соціальності, творчої самореалізації.

Особистісно-орієнтоване навчання за програмою „Крок за кроком” забезпечує інтегрований підхід у навчанні, закладає фундамент для ґрунтовних знань, умінь, навичок, вимагає залучення сімей до освіти їхніх дітей, сприяє вихованню здатності критично мислити, бути творчим, приймати миттєві рішення [1, с.2]. В основі програми лежить поєднання діяльнісного, особистісно-орієнтованого і компетентнісного підходів до організації навчально-виховного процесу. На уроках і в позаурочний час організовується пошуково-дослідницька, проектна, творча діяльність школярів з наданням свободи вибору форм і способів цієї діяльності.

Актуальність упровадження програми „Крок за кроком” – у реалізації поглибленого вивчення певної теми, інтегрований підхід у отриманні знань, умінь,

навичок. Вчителі створюють сприятливі умови для залучення батьків до відвідування занять, батьки відчують свою важливість у процесі навчання дитини, допомагають справлятися з завданнями, поділяють їхні інтереси, вподобання, переживання.

Між учителями та батьками виникає справжнє порозуміння: розвивається взаємна довіра, формується спільна команда для створення унікального захоплюючого досвіду для кожної дитини – найбільше виграють діти від співпраці дорослих [3, с.8].

Першим кроком організації проекту є визначення теми, мети заняття, центрів діяльності, врахування досвіду та вже набутих знань. Другим кроком є визначення джерел інформації, завдань для виконання, залучення батьків, очікувані результати. Третім кроком є збір інформації, аналіз, висновки. Четвертим кроком є підготовка і забезпечення обладнанням центрів діяльності, всього заняття в цілому, презентація, оцінка та самооцінка проекту [1, с.4].

Впровадження тематичного навчання в сукупності із традиційними формами навчання формують у школярів уміння аналізувати і відтворювати потрібну інформацію; самостійно шукати нову інформацію з різних джерел; здатність усвідомлювати значення самонавчання.

Мета цієї статті – довести доцільність проведення таких занять у початкових класах.

Співпрацюючи в творчій групі вчителів початкових класів міста Житомира, я готую нестандартні заняття за програмою „Крок за кроком”. Змістовні, цілеспрямовані, інтегровані заняття вносять у звичну структуру уроків цікаву для дітей новизну, знімають заборони традиційних форм, а головне – інтерактивні методи навчання допомагають засвоювати поняття і явища цілісно, емоційно, різнобічно. Пропоную розробку заняття для першого класу.

ЗАНЯТТЯ ЗА ПРОГРАМОЮ „КРОК ЗА КРОКОМ” У 1 КЛАСІ.

ТЕМА. Вода. Вода в природі і в житті людини.

МЕТА. Дослідити властивості води, значення води в природі і в житті людини. Розвивати активне пізнавальне ставлення до природи. Сприяти створенню теоретичної бази для інтелектуального розвитку учнів.

ОБЛАДНАННЯ. Матеріали, речовини, посуд для дослідження властивостей води. Роздатковий матеріал для роботи в центрах, ілюстрації, індивідуальні картки, фонограма пісні, відеоматеріал про воду в природі, фото дітей.

План заняття

- I. Організаційна частина.
- II. Повідомлення теми і мети.
- III. Відеоперегляд.
- IV. Представлення керівників центрів.
- V. Робота в центрах.
- VI. Поетична хвилинка.
- VII. Робота в центрах.
- VIII. Фізкультхвилинка.
- IX. Розгадування загадок.
- X. Робота в центрах.
- XI. Музична пауза.
- XII. Робота в центрах.
- XIII. Презентація проекту „Мій відпочинок”.
- XIV. Робота в центрах.
- XV. Гра „Закінчи речення”.
- XVI. Підсумки роботи в центрах.
- XVII. Гра „Так чи ні”.
- XVIII. Підсумок заняття.

Х І Д   Р О Б О Т И

- I. Організаційна частина.
- За долоньки всі візьмемось,
Один одному всміхнемось.
Всі до праці крок за кроком,
Починаємо роботу.
- II. Повідомлення теми і мети.
Вона прозора, як сльоза, і кольором, як бірюза.
На все вона спроможна. Без неї жить не можна.
Тепер вгадайте, хто вона – ота звичайна рідина... (Вода).

Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь щось нове про воду, поділитесь , що ви знаєте. Уперше разом з батьками проведемо це заняття.

Учень читає вірш «Краплинка».

Я краплинка, я вода –
завжди свіжа, молода.
Я весела, я привітна,
я на світі всім потрібна.
Я роблю велику справу,
вмить вгамовуючи спрагу.
Напою дощем рослини,
ріками до моря плину.
У веселці я барвиста,
у росі я промениста,
у струмочках я весела,
я живу в містах і селах,
я змиваю бруд, без мене

не була б земля зелена.

Я краплинка, я повсюди –

не жили б без мене люди.

III. Відеоперегляд.

Показ відео „Вода”.

Звук краплі води, шум океану.

IV. Представлення керівників центрів.

5 центрів: центр читання, центр природознавства, центр основ здоров'я, центр математики, центр „Умілі ручки”.

V. Робота в центрах.

VI. Розгадування загадок.

Де ж у неживій природі можна „зустріти” воду ?

1. Крила розпустила, сонечко закрила (Хмара).

2. Коли падаю я з неба, люди кажуть: „Так і треба.
Восени тоді, вважай, буде добрий урожай!” (Дощ).

3. Ніжна зірка біла-біла на рукав мені злетіла.

Поки ніс її сюди, стала краплею води. (Сніжинка).

4. Я падаю на ваші хати, я білий, білий, волохатий.

Я прилипаю вам до ніг і називаюсь просто ... (сніг).

5. Крапельки водички зранку на травичці, на землі,

Грають в барвах на світанку непосидливі малі. (Роса).

6. Між берегів текла, текла, мороз зміцнів – під скло лягла. (Річка).

7. З небесної діжки крижані горішки

На землю упали, шкоди нам завдали. (Град).

8. Якщо руки ваші в ваксі, якщо на ніс сіли клякси,

Хто тоді ваш перший друг, змиє бруд з лиця і рук? (Вода).

Отже, вода потрібна усій живій природі: рослинам, тваринам, людям.

VII. Робота в центрах.

VIII. Фізкультхвилинка. „Каченята”.

Раз, два – всі пірнають.

Три, чотири – виринають.

Пять, шість – на воді кріпнуть крильця молоді.

Сім, вісім – що є сили.

Всі до берега приплили,

Дев'ять, десять – обтрусилась.

І за парти опустились.

IX. Музична пауза.

Виконання пісні „Дощик”.

Хмарка біла-біла в небі голубім

Раптом потемніла, і почувся грім,

Дощик не барився, він співав пісні,

У вікно настукував мені.

Дощик капає зі стріхи, кап-кап-кап,

Я ступаю тихо-тихо, кап-кап-кап,

Сумно йти мені по суші, кап-кап-кап,

Я гуляю по калюжах, кап-кап-кап...

Крапельки сріблясті – дощику, привіт!

Умивають рясно цілий білий світ,

Всім навколо сумно, я одна сміюсь,
Я дощу ні краплі не боюсь.

Приспів.

X. Робота в центрах.

XI. Поетична хвилинка.

Читання віршів: Веселка, Дощик, Сніг, Снігопад, Водичка.

XII. Робота в центрах.

XIII. Презентація проекту „Мій відпочинок”.

Проект „Мій відпочинок” містить дитячі фото, на яких вони відпочивають, оздоровлюються на водоймах (річках, морях, озерах, ставках).

XIV. Робота в центрах.

XV. Гра „Закінчи речення”.

- Без води живі організми можуть ... загинути.
- Коли в чайнику кипить вода, то з його носика виходить ... пара.
- Риби живуть тільки у ... воді.
- Якщо води налити в блюдечко і поставити в морозильну камеру, то вода стане ... льодом.
- На річку відпочивати потрібно ходити тільки з ... дорослими.
- Воду, водойми потрібно ... оберігати.

XVI. Підсумки роботи в центрах.

XVII. Гра „Так чи ні”.

- Вода текуча, прозора, без смаку.
- Вода буває у трьох станах: рідкому, твердому, газоподібному.
- Вода завжди солоня.
- Вода – символ здоров’я.
- Потрібно щоб щодня йшов дощ.
- Вода – чинник чистоти.
- Воду потрібно берегти й економити.

XVIII. Підсумок заняття.

Ц Е Н Т Р   П Р И Р О Д О З Н А В С Т В А

Тема. Вода. Властивості води.

Мета. Дослідити властивості води, стани води, розвивати дослідницький підхід у пізнанні природи, розвивати спостережливість.

Обладнання. Бутильована вода, пластикові склянки, цукор, сіль, пісок, вода заморожена (лід), дзеркальце.

ХІД РОБОТИ

- Діти, ви зараз будете дослідниками. А досліджувати ми будемо воду. Кожна дитина отримує пластикову склянку. Робоче місце залишити сухим і чистим.

Дослід №1

Скуштувати води

Висновок. Смаку не має.

Дослід №2

Перелити воду із склянки в склянку.

Висновок. Вода текуча, рідка, прозора.

Дослід №3

У склянку з водою вкинути сіль, цукор, крейду, пісок, пластилін, ключ.

Висновок. Вода розчиняє і не розчиняє інші речовини.

Дослід №4

Вода в повітрі теж є . Подихати на дзеркальце, на склі є пара – це вода.
Коли кипить чайник, з носика чайника випаровується вода у вигляді пари.

Дослід №5

А ще вода є твердою речовиною. Показати заморожену пляшку з водою.

Підсумок роботи .

- Якою буває вода?
- Які властивості має вода?

ЦЕНТР ОСНОВ ЗДОРОВ'Я

ТЕМА. Небезпека від води. Безпечна поведінка поблизу водойм.

МЕТА. Вчити оцінювати правильні й неправильні дії людей, які відпочивають поблизу водойм, вчити поводитись у природному середовищі. Виховувати культуру поведінки на природі.

Обладнання. Ілюстрація відпочинку на річці, індивідуальні картки, кольорові олівці.

ХІД РОБОТИ

Кожен з вас відпочивав на річці, на морі, на ставку, на озері.

1. Бесіда за малюнком.
  - Знайдіть малюнки, на яких діти порушують правила безпеки. Доведіть правила свого міркування.
  - Розкажіть, яких правил безпеки слід дотримуватися, щоб уникнути нещасних випадків на воді.
2. Складання пам'ятки „Правила поведінки на воді”.
  - Не купайся у заборонених місцях.
  - Не ходи до водойм без дорослих.
  - Не запливай за огороження.
  - Граючи у воді, будь обережним і уважним.
  - Навчися користуватися найпростішими рятувальними засобами.
3. Розмалювати малюнок.

Розфарбувати малюнок, на якому відпочинок дітей є безпечним.

4. Підсумок.

Ц Е Н Т Р   М А Т Е М А Т И К И

ТЕМА. Лічба в межах 10. Вимірювання відрізків. Розвиток геометричних умінь.

МЕТА. Удосконалювати вміння додавати у межах 10, вимірювати відрізки, розвивати просторове уявлення. Виховувати любов до природи.

Обладнання. Індивідуальні картки, кольорові олівці, лінійки, танграм.

Х І Д   Р О Б О Т И

I. Робота за індивідуальною карткою.

Що зображено на малюнку?

1. Розв'язати приклади ланцюжком.

2. Виміряти відрізки і підписати.

3. Заповнити клітинки.

(1. Скільки сонечок? 2. Скільки промінців? 3. Скільки хмаринок? 4. Скільки краплинок?)

II. Гра „Танграм”.

1. Побудувати за зразком рибку.

2. Побудувати пароплав.

III. Підсумок роботи.

М И С Т Е Ц Ь К И Й   Ц Е Н Т Р

ТЕМА. Аплікація з паперу за шаблонами. Виготовлення аплікації „Рибки”.

МЕТА. Виготовити аплікацію рибки за шаблонами, вчити тримати робоче місце в чистоті. Виховувати віру в свої сили.

Обладнання . Шаблони для виконання аплікації, клей, картон.

Х і д   р о б о т и.

I. Підготовка до роботи.

Розгадування загадки.

Без води не може жити.

Має рот та все мовчить. (Риба).

Інструкція до виконання.

II. Виготовлення виробу.

A) Аплікація з паперу за шаблонами.

III. Підсумок роботи.

Ц Е Н Т Р Ч И Т А Н Н Я

ТЕМА. Звук [л] , [л'] . Позначення буквою Л, л.

МЕТА. Закріплення букви Л, л. Розвиток аудіативних умінь, розвиток навички читання.

Розвивати мовлення. Виховувати позитивне ставлення до природи. ОБЛАДНАННЯ.

Індивідуальні картки, ілюстрації.

Х І Д Р О Б О Т И

I. Читання складів.

Ла ло лу ли лі

Ал ол ул ил іл

II. Читання слів (ланцюжком).

Лис лимон малина

Ліс мила наловив

Лан мила наліво

Мила – красива, приємна.

Мила – (що робила?) помила.

III. Читання тексту.

Іван і Наум ловили линів. У Наума 5 линів. У Івана – 2. Мама мовила:

- _____ !

Питання до тексту.

- Хто ловив рибу?
- Скільки рибин наловив Наум?
- Скільки рибин наловив Іван?
- Кому принесли линів хлопчики?
- Що сказала мама дітям?
- Де мешкають лини?

IV. Демонстрація малюнка „Риболовля”.

V. Робота за малюнком.

Підсумок роботи.

[2, с. 3-13].

Отже, особистісно-орієнтоване навчання може створити максимально сприятливі умови для розвитку та саморозвитку особистості учня, виявлення та активного використання його індивідуальних особливостей у навчальній діяльності. Заняття, проведені за програмою „Крок за кроком”, передбачають розвиток критичного мислення учнів, вільної, творчої, комунікабельної особистості.

Список використаної літератури

1. Формування розумових здібностей дітей через особистісно орієнтоване навчання за програмою „Крок за кроком” / Із досвіду роботи творчої групи НМЦ управління освіти міста Житомира. – Житомир: ЦНТЕІ, 2008. – 104с.
2. Особистісно-орієнтоване навчання за програмою „Крок за кроком”. Тематичні заняття за програмою „Крок за кроком” вчителя початкових класів ліцею №2 міста Житомира Колесник Тетяни Володимирівни . – Житомир, 2012. – 60 с.
3. Особистісно-орієнтоване навчання за програмою „Крок за кроком” / упорядники Камінська Т. А., Бордюг Н.І. – Житомир, 2011. – 57 с.

Кондратюк Ірина Ігорівна
магістрантка ННІ педагогіки;
Москвіна Тетяна Пилипівна
канд. пед. наук, доцент

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ГУМАННИХ ВЗАЄМИН УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ

Конституція України, Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти, „Закон про освіту” та інші нормативні документи визначають правове коло реформування освіти. Вони є основою підготовки людини до життя в суспільстві на засадах гуманізму та демократизму. Поява багатьох концепцій виховання громадян України свідчить про важливість і значущість цієї проблеми, про пошуки оптимального варіанту її розв’язання.

Незважаючи на впровадження у навчально-виховний процес сучасної школи ідей демократизації та гуманізації, система виховної роботи не задовольняє потреб суспільства у їх практичній реалізації, не забезпечує результативності цього процесу, а лише обмежується окремими непов’язаними між собою заходами і засобами. Вчителі початкових класів відчують найбільші труднощі саме у розв’язанні завдань формування гуманних взаємин між учнями. Результати емпіричного дослідження свідчать, що рівень сформованості гуманних взаємин між учнями початкових класів низький, незважаючи на вік, сприятливий для формування особистісних пізнавальних потреб, моральної свідомості, позитивних якостей особистості.

Педагогічні ідеї, що сприяють гуманізації освітньо-виховного процесу, знайшли своє відображення у працях А. Адлера, Ш. Амонашвілі, С. Васильченка, А. Дістервега, О. Духновича, Е. Еріксона, Л. Занкова, Я. Коменського, А. Макаренка, А. Маслоу, С. Миропольського, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського, І. Франка, Т. Шевченка, С. Шацького та ін.

Гуманістичному вихованню учнів молодшого шкільного віку присвячені дослідження В. Білоусової (гуманізація стосунків учнів у позаурочній роботі), В. Коротеевої (формування гуманних стосунків у позаурочній роботі засобами народної педагогіки), Н. Хомич (формування гуманних взаємостосунків дітей шестирічного віку під час ігор-драматизацій) та ін.

Метою цієї статті є визначення педагогічних умов для виховання гуманних взаємин молодших школярів.

У багатьох педагогічних дослідженнях гуманістичне виховання розглядається як один із компонентів змісту морального виховання. Питанням формування у молодших школярів моральних стосунків, емпатії, уявлень про доброту і чуйність присвячені праці О. Алексеевої, Л. Божович, О. Богданової, М. Боришевського, І. Бужинської, І. Вітківської, Б. Габриловець, Н. Гусякової, О. Ковальова, В. Петрової, А. Тихонової, Н. Трофимової, М. Якобсона та ін.

Гуманні відносини між людьми, взаємна повага є неодмінними принципами гуманного виховання. Вони визначають необхідність виховання у дітей високих і благородних якостей – доброти, чуйності, співчутливості. Ці якості, як відомо, формуються у процесі засвоєння учнями індивідуального і суспільного досвіду, за допомогою творів мистецтва, у реальних життєвих ситуаціях. Формування гуманних взаємин між молодшими школярами є запорукою становлення особистості як Людини та її місця у світі.

Гуманізація навчально-виховного процесу залишається досить актуальною і сьогодні. З новою силою постає стратегічне завдання в розширеному гуманному вихованні дітей як на уроках, так і в позаурочний час. Узагальнення теорії та продуктивного педагогічного досвіду гуманного виховання молодших школярів сприяє їх усебічному і гармонійному розвитку в ім'я майбутнього суверенної України.

Утвердження доброзичливих, гуманних взаємин між людьми – нагальна потреба суспільства на сучасному етапі. Гострота даної проблеми зумовлена занепадом моральності молоді. Тому актуальним є дослідження формування гуманно орієнтовної особистості ще у молодшому шкільному віці. Початкова ланка освіти має стати тим етапом, на якому були б закладені передумови формування гуманних взаємин учнів початкової школи.

У сучасній школі потрібно переглянути стереотипи виховної роботи, дати учням змогу повірити у свої сили. Завдання педагогів – зробити все можливе, щоб якомога більше учнів обрали метою життя не матеріальне, а духовне збагачення. Лише системне виховання школярів у дусі гуманізму сприятиме поверненню нашого суспільства до формування гуманних відносин. А якщо суспільство звернеться до таких якостей, як доброта, гуманізм, милосердя, це обов'язково вплине і на нашу свідомість, актуалізує потребу в заповненні дефіциту цих явищ у нашому житті.

Гуманізмом у сучасному трактуванні вважається ставлення до людини як найвищої цінності, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності та розуму; людяність.

Розвиток гуманних взаємин потребує інтеграції знань про гуманізм та мотивації на гуманну поведінку з практикою проявів гуманних учинків.

Під рівнями гуманної вихованості ми розуміємо не тільки наявність знань про працелюбність, людяність, доброту, чесність, ініціативу, але стійкі уміння й навички учнів застосовувати ці знання в практиці щоденної поведінки в школі, сім'ї, побуті й переведення їх з часом у позитивну закономірність.

Враховуючи сензитивність молодших школярів до сприймання знань, формування морально-етичних якостей, нами було визначено критерії і показники сформованості гуманних взаємин учнів: доброта, милосердя, турбота про іншого, чуйність, повага до особистої гідності, терпимість до інших, намагання протистояти несправедливості, злу.

Гуманізм вимагає від індивідів повсякденного справжнього людського ставлення до оточуючих, а саме: допомоги кожному в реалізації права на щастя, на всебічний розвиток; поваги людської гідності, великодушності, милосердя, відповідальності перед людьми; доброзичливого ставлення до успіхів іншого. Головні положення гуманізму висувують перед особистістю вимогу власного самовдосконалення.

Педагогічний процес ефективний лише в тому випадку, якщо вчитель збагачує учнів моральними знаннями, виробляє оцінні судження і ставлення до тих чи інших моральних якостей, спонукає школярів до громадсько-корисної діяльності. Ізольоване ж освоєння кожної ланки процесами виховання призводить до того, що знання учнів формальні, вони не відчують ні гордості, ні каяття за свої вчинки, а поведінка довгий час лишається ситуативною і немотивованою. Вивчення учнів і їх виховання – єдиний процес. Порушення його ускладнює виховний процес, знижує ефективність.

У центрі всієї виховної системи школи, як стверджував В. О. Сухомлинський, повинні бути поставлені повага до гідності дитини і турбота про неї. Школа повинна любити дитину, тоді й дитина обов'язково полюбить школу.

Гуманізація навчально-виховного процесу потребує постійної й послідовної його індивідуалізації, тобто врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, а

також його персоналізація, тобто організація виховання і навчання учнів, виходячи з індивідуальних особливостей педагога.

Тому, не чекаючи повних перетворень у школі, вчитель здатен допомогти дітям стати більш чуйними, гуманними, використовуючи наявні можливості. Для цього треба починати з себе – почуттів, ставлень, переконань, учинків. Гуманізм учителя, його взаємин з людьми є основою виховної роботи з дітьми.

Структуру гуманних взаємин складають три взаємопов'язані компоненти – мотиваційний, гностичний, практичний. Мотиваційний компонент включає в себе мотиви поведінки, ідеали, потреби, інтереси, почуття та самооцінку. Гностичний компонент виступає як знання моральних норм, побудова на їх основі стійких моральних переконань і формування моральних якостей. Практичний компонент передбачає уміння реалізувати моральні знання на практиці, тобто передбачає безпосереднє формування досвіду гуманних взаємин.

Формування досвіду гуманних взаємин молодших школярів – процес надзвичайно складний, кропіткий і довготривалий. Він потребує від учителя чітких знань і уявлень про основні особливості гуманного розвитку дітей; величезного бажання прищепити ці знання учням: уваги, терпимості й любові до кожної дитини; вміння виявити і розкрити в кожній особистості все цінне, виключивши зі своїх методів примус і приниження гідності дитини. Дотримання цих умов сприятиме розвитку вільної, гуманної й водночас відповідальної особистості – того ідеалу, до якого мусить прагнути наше суспільство.

У сучасній школі діти знають назви гуманістичних категорій, але не знають їх визначення та не можуть повноцінно їх застосовувати в житті. Щоб цьому зарадити, потрібно формувати в учнів гуманістичні якості особистості.

Усе це можна зробити в позанавчальній діяльності, зокрема використовуючи технологію колективно-творчої діяльності. За допомогою цієї технології в дітей спочатку формуються, а потім закріплюються і переходять у якість особистості всі гуманні категорії. У дітей досить швидко розвивається емпатія, взаємодопомога, повага, толерантність.

Надзвичайно ефективною для формування гуманного досвіду є КТС школярів, у процесі якої діти неодноразово зустрічаються з конкретними гуманними уявленнями, проявами гуманної й негуманної поведінки.

У результаті постійних колективних занять при системному використанні КТС у дітей досить швидко виробляється почуття згуртованості, що є показником найвищого ступеня сформованості гуманних взаємин.

Дійсно, гуманні взаємини молодших школярів ефективніше формуються при застосуванні системи цілеспрямованих методів.

При цьому діти краще засвоюють різні поняття про гуманні стосунки, їх значення та використання в житті людини.

Отже, саме від учителя залежить, наскільки у дітей будуть сформовані гуманні взаємини. Тому не потрібно чекати, потрібно вже зараз вводити у виховну роботу з молодшими школярами колективні творчі справи й активно їх використовувати, що допоможе формуванню гуманних взаємин молодших школярів.

Головне завдання формування гуманної особистості молодшого школяра – це розвиток у нього гуманістичних взаємин з орієнтацією на загальнолюдські цінності.

Список використаної літератури

1. Иванов И. П. Педагогика коллективных творческих дел / Иванов И. И. – К.: Освіта, 1992. – 95 с.
2. Мухіна В. С. Дитяча психологія / Мухіна В. С. – М.: ТОВ Квітень-Прес, ЗАО Вид-во ЕКСМО-Прес, 2000. – 352 с.

3. Орлова С. В. Трудно в мире жить без дружбы / Орлова С. В. // Позакласний час. – 2010. – №3. – С. 12-14.
4. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека. Педагогическое наследие (сост. О. В. Сухомлинская) / Сухомлинская В. А. – М.: Педагогика, 1990. – 288 с.
5. Яременко Н. Колективна творча справа / Яременко Н. // Шкільний світ. – 2009. – №10. – С. 11-13.

Коновальчук І.І.,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПРИНЦИПИ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ В ДОСЛІДЖЕННІ ІННОВАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Необхідність використання загальнонаукової методології у дослідженні інноваційних процесів пояснюється тим, що будь-яка інновація, наукове відкриття має не лише предметний, але й методологічний зміст, що спричиняє критичний перегляд прийнятого досі понятійного апарату, чинників, передумов, підходів і методів до інтерпретації наявних знань, емпіричних фактів, явищ. Методологічний рівень необхідний для побудови концепції дослідження, забезпечує цілісність структури, принципів, методів і засобів наукового пізнання інноваційних освітніх процесів.

Пріоритетна роль у дослідженні інновацій в освіті належить системному підходу, екстраполяція ідей якого на проблеми інноваційного розвитку загальноосвітніх навчальних закладів уможливорює розглядати нововведення як цілісний, закономірний за свою природою процес змін у цілях, структурі та функціях педагогічної системи школи.

Основні положення застосування системного підходу в дослідженні інноваційних процесів розроблені в концепціях розвитку й управління соціальних систем (В. Афанасьєв, Х. Барнетт, І. Бестужев-Лада, І. Блауберг, Н. Гросс, В. Дубченко, Ю. Карпова, М. Лапін, А. Пригожин, І. Проданов, Е. Роджерс, В. Сазонов, М. Сетров, Ю. Сурмін, В. Толстой, Е. Юдін та ін.).

У наукових працях з педагогічної інноватики системний підхід визнаний теоретико-методологічною основою для побудови концепцій і технологій проектування та реалізації інновацій (В. Докучаєва, І. Гавриш, Б. Гершунський, В. Краєвський, І. Колеснікова, В. Монахов, Л. Подимова, С. Поляков, В. Радіонов, М. Рожков, О. Саранов, В. Слободчиков, В. Сластьонін, А. Тряпціна, Л. Юсуфбекова та ін.).

Категорії “інновація”, “інноваційний процес” перш за все експлікуються зі змінами в тій педагогічній системі, в якій нововведення реалізується, з розвитком системи та самої інновації. Такий ракурс розгляду інноваційних явищ потребує системного підходу до аналізу структури, функцій інновації, її взаємозв'язків з іншими системами, виявлення факторів і механізмів реалізації цілей нововведення.

Мета статті полягає в аналізі принципів системного підходу в дослідженні інноваційних процесів у загальноосвітніх навчальних закладах.

Хочемо відзначити, що у дослідженнях з педагогічної інноватики категорія “педагогічна інновація” найчастіше трактується з методологічних позицій системного підходу. Так Л. Подимова та В. Сластьонін розглядають інновацію як динамічну систему, яка характеризується як внутрішньою логікою, так і закономірним розвитком у часі її взаємовідносин із навколишнім середовищем (життєвий цикл) [10, с. 17]. У визначенні А. Пригожина інновація – це перехід деякої системи з одного стану в інший зі своїм життєвим циклом [9, с. 28]. Системний ракурс розгляду цього основного поняття

інноватики чітко простежується й у визначеннях багатьох інших авторів, які наголошують, що інновації – це зміни в педагогічних системах, що спрямовані на окремі її компоненти або на систему загалом. Т. Демиденко саме зв'язок термінів "інновація" – "педагогічна система" вважає найсуттєвішим для аналізу інноваційних процесів в освіті. За її визначенням: "Педагогічні інновації – це нововведення у педагогічних системах та процеси, що їх супроводжують, спрямовані на одержання стійких позитивних результатів, які суттєво поліпшують стан як окремих компонентів, так і систем в цілому й визначають прогресивний напрям їхнього розвитку" [5, с. 22].

У контексті досліджень проблем реалізації інновацій актуальним і доцільним з позицій системного підходу вважаємо вирішення низки питань: 1) готовності новацій до впровадження, 2) готовності педагогічної системи до прийняття нового, 3) взаємодії інноваційної і традиційної систем.

Згідно з системним підходом інноваційні процеси в загальноосвітніх навчальних закладах є цілісними утвореннями, мають свою структуру, функціонують і розвиваються згідно з системними закономірностями (О. Лоренсов, В. Паламарчук, І. Підласий, В. Пінчук, Л. Подимова, М. Поташиник, В. Сластьонін, О. Хомеріки, Н. Юсуфбекова та ін.).

І. Блауберг та Е. Юдін, характеризуючи системний підхід, зазначають, що це певний напрямок методології спеціально-наукового пізнання і соціальної практики, що сприяє адекватній постановці проблем у конкретних науках і виробленню ефективних стратегій їх вивчення, принципова методологічна орієнтація дослідження, точка зору, з якої розглядається об'єкт вивчення (спосіб визначення об'єкта), поняття або принцип, що керує загальною стратегією дослідження [3].

Теоретична й практична значимість системного підходу полягає в тому, що він виступає засобом систематизації та інтеграції знань про інноваційний процес й формування цілісної картини структурних, функціональних перетворень і взаємозв'язків його складових, об'єктів і суб'єктів. При цьому об'єктом системних досліджень виступають інновації, педагогічні системи, в яких вони реалізуються, й характер взаємовідносин між ними як відносно самостійними системами а також процеси їх розвитку.

Системний підхід – методологічний напрям у науці, основна задача якого полягає в розробці методів дослідження і конструювання складноорганізованих об'єктів – систем різних типів і класів. Найбільш широке застосування методи системного підходу знаходять при дослідженні складних об'єктів, що розвиваються – багаторівневих, ієрархічних систем, які, як правило, самоорганізуються. До числа найважливіших завдань системного підходу належать: 1) розробка засобів опису досліджуваних об'єктів як систем; 2) побудова узагальнених моделей системи, моделей різних класів та специфічних властивостей систем; 3) дослідження структури теорій систем і різних системних концепцій і розробок. Важливою особливістю системного підходу є те, що не тільки об'єкт, але й сам процес дослідження виступає як складна система, завдання якої, зокрема, полягає в поєднанні в єдине ціле різних моделей об'єкта. [13, с. 312].

Застосування системного підходу в дослідженні інноваційних процесів обумовлено метою встановити системний, взаємозалежний характер інновацій і системних змін. Тому цей підхід об'єднує різні фактори, які формують інновації та впливають на них, включаючи зовнішні та внутрішні чинники, а також розкриває їх взаємозалежність і діалектичну взаємодію.

Науковці відмічають відсутність єдиної універсальної теорії систем достатньо ефективною для вирішення практичних системних задач. Зокрема це пояснюється високою абстрактністю і множинністю ознак системи. Для підвищення практичності й

ефективності використання системного підходу І. Прангішвілі обмежується у визначенні системи основними ознаками-атрибутами: цілісність, інтегративність, цілісна властивість більша суми властивостей складових елементів, наявність двох або більше сукупностей складових елементів, їх взаємозв'язків та їх відносин, а також наявність обміну інформацією, енергією або речовиною з іншими системами чи оточуючим середовищем [8, с. 35].

В. Докучаєвою системний підхід розглядається, по-перше, як методологічна процедура вивчення системного об'єкта – інноваційної педагогічної системи (гносеологічний аспект системного підходу) і, по-друге, як спосіб перетворюючої діяльності в конкретній галузі – проектування інноваційних педагогічних систем (праксіологічний аспект системного підходу) [6, с. 157]. Дослідниця виділяє два проблемні локуси системного аналізу інновацій: 1) життєвий цикл інноваційної педагогічної системи, 2) сутнісні характеристики (властивості) інноваційної педагогічної системи [там же, с. 217-220].

Виходячи із задач дослідження проблем реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах як системного явища, вважаємо необхідним дотримуватися таких основних принципів системного підходу: цілісності, примату цілого над складовими частинами, ієрархічності, структурності, взаємозв'язку системи із зовнішнім середовищем, самоорганізації.

Основоположним принципом системного підходу, який дозволяє виділити й описати інновацію як систему, є *принцип цілісності*. Згідно з ним об'єкт, що аналізується, розглядається як певна множина елементів, взаємозв'язок яких зумовлює цілісні властивості цієї множини. Основний акцент робиться на виявленні різноманітності зв'язків і відношень, що мають місце як усередині досліджуваного об'єкта, так і у його взаємодії із зовнішнім середовищем. Властивості об'єкта як цілісної системи визначаються не тільки і не стільки сумарними властивостями його окремих елементів чи підсистем, скільки специфікою його структури, особливими системотворчими, інтегративними зв'язками досліджуваного об'єкта [13, с. 312].

Для аналізу сутності інновації як системного явища буде доцільним звернення до визначення В. Афанасьєва, який у трактуванні системи виділяє ознаку новизни й розглядає її як „цілісне утворення, що має нові якісні характеристики, яких позбавлені компоненти, що утворюють його” [2, с. 35]. З цих позицій інновація може розглядатися як цілісність взаємопов'язаних компонентів, що в своїй інтегральній єдності утворюють нове явище або процес.

Об'єкт як система набуває цілісності лише стосовно своєї мети. Мета в системі є не тільки індикатором бажаного стану, але й відділяє систему від оточуючого середовища. Щоб визначити й описати інновацію як систему, необхідно виділити ті відносини, в яких вона виступає як система стосовно до можливостей реалізації своєї мети. Цільовий стан задає й поєднує в інновації ті властивості, компоненти, зв'язки, що необхідні для досягнення мети, і навпаки відкидає ті зайві компоненти, що ускладнюють чи роблять неможливими її цілеспрямованість. Мета, вимагаючи для свого досягнення визначених функцій, обумовлює через них склад і структуру інновації.

У прикладному аспекті “цілісність” і “системність” виступають як тотожні властивості інновації. Порушення принципу цілісності при реалізації інновації, коли з системи беруться окремі компоненти, призводить до втрати змісту й концептуальної сутності нововведення, зниження його інноваційного потенціалу. Наприклад, коли з педагогічної системи М. Монтесорі беруться окремі елементи й впроваджуються у

традиційній системі навчання, вони можуть буди або відторгнутими традиційною системою, або безслідно поглинуті нею.

Правило цілісності системи передбачає, що педагогічна система школи повинна розглядатися як єдина цілісність. Разом з тим, розчленовування системи на компоненти дозволяє краще пізнати її і керувати нею. Суть правила цілісності в тому, що розчленовування системи не повинно ставати самоціллю, тому що порушення її цілісності призведе до того, що система припинить існування. Так при вивченні системи роботи школи не можна ігнорувати зв'язки між структурними компонентами, а при проектуванні будь-якого окремого компоненту не можна повністю відокремлювати його від інших [11].

Наступний *принцип – примату цілого* над складовими частинами, – означає, що функції окремих компонентів і підсистем підпорядковані функціям системи в цілому та її меті, внаслідок чого системи поводяться як єдине ціле й елементи, що входять у систему немов би проінформовані про стан системи в цілому. Когерентна взаємодія елементів системи призводить до того, що система набуває емерджентних властивостей, коли будь-які елементи, інтегровані в цілісну систему, передають їй частину своїх властивостей і функцій, у той час як сама система виявляє системні властивості та функції, що не притаманні окремим її елементам.

Звертаємо увагу, що саме цілісність надає об'єкту нових системних якостей. Система – певна множина взаємопов'язаних елементів, яка володіє властивостями, що не зводяться до властивостей окремих елементів. Або більш детально – це об'єднання різномірних елементів з певною метою, що утворює в результаті об'єднання нові зв'язки між елементами і нові (системні) властивості, якими не володіє жоден з елементів, що складають систему [4, с. 753]. Питання про утворення системи з елементів і є питанням про побудову об'єкта більш високого рівня з об'єктів більш простого, елементарного рівня [там же, с. 221].

Цей принцип орієнтує: по-перше, на те, що нововведення мають реалізовуватися цілісно, а не на окремими “вирваними з системи” частинами; по-друге, на комплексність змін у педагогічній системі – у цілях, структурі, змісті, способах діяльності, управлінні, інформаційно-методичному забезпеченні нововведень і т.д. Цілісність спеціальної переорганізації і взаємодії елементів педагогічної системи дає системний ефект – такий результат нововведень, коли їх інтегративний результат істотно перевершує ефект дії суми інновацій в окремих складових системи.

У рамках цього принципу діє правило нерівності властивостей освітньої системи сумі властивостей її компонентів. Це правило впливає з наявності у системи інтегративних властивостей – таких властивостей, яких немає в кожного з окремих компонентів системи. В результаті інтеграції компонентів у системі формуються нові властивості, а властивості окремих компонентів при цьому можуть втрачатися (повністю або частково) і навіть набувати деструктивного характеру [11].

Принцип ієрархічності постулює підпорядкованість компонентів і підсистем системі в цілому, а також супідрядність систем нижчого рівня системам більш високого рівня, внаслідок чого предметна галузь теорії набуває ознак ієрархічної метасистеми. Його суть полягає в реалізації вимог загальної теорії систем, згідно з якою практично всі інновації побудовані за принципом ієрархічності й у процесі дослідження повинні розглядатися як відносно самостійні системи й, одночасно, як складові більш загальних системних інновацій.

У плані реалізації інновацій принцип ієрархічності передбачає, що будь-яке суттєве нововведення в області освіти, в навчальному закладі можливе лише в контексті інновацій більш загального масштабу.

Принцип структурності означає спосіб закономірного зв'язку між виділеними частинами цілого, що забезпечує єдність системи, зумовлює особливості її внутрішньої будови. Система впродовж усього процесу розвитку перебуває в стані перетворення, а отже, безперервно змінює власну структуру [6, с. 87]. Застосування принципу структурності уможливорює аналіз структури інновації, інноваційного процесу, а також тих структурних змін у педагогічній системі, що переводять її зі стану функціонування у стан розвитку.

При моделюванні системи, якщо використовується функціональний підхід, то мають місце функціональні моделі, якщо структурний – то структурні, а при спільному застосуванні – структурно-функціональні моделі. Моделювання системи дозволяє відобразити її функціонування і розвиток. Необхідно підкреслити, що під функціонуванням системи зазвичай розуміють перехід її з одного стану в інший у напрямку досягнення мети з характерними її властивостями в динаміці і який не супроводжується зміною мети. Під розвитком системи прийнято розуміти зміну її якостей, тобто її складу, структури чи того й другого разом [4, с. 269].

Системні дослідження об'єкта, як правило, зводяться до структурних і функціональних досліджень. При структурному дослідженні предметом досліджень зазвичай є склад, конфігурація, топологія і т.п.; при функціональному дослідження – динамічні характеристики, стійкість, живучість, ефективність, тобто все те, що при незмінній структурі системи залежить від властивостей її елементів та їх відносин [8, с. 38].

Функції системи відображають її властивості, завдяки яким досягається мета і, тим самим, виявляється при вивченні системи зовні. Структура системи відображає її внутрішню будову, склад і зв'язок між її елементами і, тим самим, пізнається при внутрішньому вивченні системи. У зв'язку з цим при вивченні системи “зовні” застосовується функціональний, а при вивченні “внутрішньому” – структурний підходи. Структура і функції системи завжди взаємопов'язані, оскільки немає структур без функцій, рівно як і функції не існують без відповідних структур системи. З цієї причини структурно-функціональний підхід у вивченні будови системи є самим розповсюдженим [4, с. 268].

Структурна оптимізація є засобом для вирішення системоутворюючих суперечностей готовності новацій до впровадження й готовності педагогічної системи до прийняття нового, а також взаємодії інноваційної і традиційної систем. У цьому контексті О. Субетто зазначає: “Інновації, якщо вступають у конфлікт з системою, можуть виявитися руйнівними для системи. Тут виникають дві проблеми – проблема інноваційної сприйнятливості системи, в якій впроваджуються ті чи інші інновації, і проблеми сумісності інновації зі структурою системи, з логікою їх еволюції” [12, с. 10].

Причини багатьох невдалих спроб реалізації нововведень криються полягають в несистемному погляді на інновацію як на процес і зміни, які вона привносить у педагогічну систему й в локальному перетворенні її компонентів. Можливість системної реалізації інновації залежить, по-перше, від її розробленості на всіх структурних рівнях: концептуальному, цільовому, змістовому, процесуальному, технологічному. По-друге, для позитивного сприйняття й успішної реалізації інновацій педагогічна система навчального закладу має перебувати в певному стані, що визначається її емерджентними властивостями і структурою. Враховуючи принцип цілісності, потрібно розуміти, що трансформація традиційної педагогічної системи в інноваційну неможлива навіть за

значних змін окремих її компонентів (підсистем) без урахування взаємозв'язків усіх її складових.

Інновація представляє собою процес, який, розвиваючись у соціальних системах, сприяє перетворенню їх структури [1, с. 102]. Поняття “система” ми розглядаємо як множину взаємозв'язаних елементів, що утворюють цілісність, стійку єдність з середовищем і в інтегральній єдності своїх властивостей і структури утворюють нове явище або процес. Інноваційна педагогічна система – це якісно новий рівень функціонування і розвитку педагогічної системи на основі зміни її внутрішньої структури, функцій і процесів.

Для забезпечення ефективного управління процесом інноваційного розвитку навчального закладу застосовують правило спрощення структури, суть якого полягає в тому, що структура педагогічної системи повинна бути максимально простою. Кожне ускладнення структури має бути дійсно необхідним, а не надуманим. Надмірно складна організаційна структура невиправдано ускладнює управління, віднімає час на ведення додаткової документації, відволікає зусилля керуючих осіб на роботу, не пов'язану з досягненням результату [11].

Принцип взаємозв'язку системи із зовнішнім середовищем передбачає, що жодна із систем не може бути самодостатньою, вона має динамічно змінюватись і вдосконалюватись адекватно до змін зовнішнього середовища. Для комплексного аналізу інновацій в освітній системі необхідно розглядати її як відкриту систему, яка діалектично пов'язана з інноваціями в інших системах: соціальній, законодавчій, економічній, науковій, політичній та ін.. Ефективне здійснення модернізації шкільної освіти залежить від інноваційних процесів в інших суспільних системах, а результати інноваційних перетворень в освітній сфері є умовою змін в інших галузях. Звідси висновок – для того, щоб ефективно досліджувати й організовувати інноваційні процеси в загальноосвітніх навчальних закладах, необхідно застосовувати холістичний (цілісний) підхід, який не обмежується інноваціями тільки у самій системі загальної середньої освіти чи в окремому навчальному закладі.

У контексті цього принципу педагогічні системи мають функціонувати та розвиватися відповідно до освітнього замовлення суспільства, залишаючись при цьому відносно відокремленими об'єктами, що вичленовані з метою вирішення певної педагогічної проблеми [7]. Разом з тим потрібно враховувати, що інноваційний розвиток навчального закладу є відносно автономним і незалежним від навколишнього середовища процесом активізації й самоорганізації власних внутрішніх ресурсів.

Центром досліджень інноватики є процес зміни, тобто переходу і переведення системи з одного стану в інший [1, с. 85]. У дослідженнях інноваційних процесів, що виконуються поза конкретним дисциплінарним контекстом (методологічний, загальнотеоретичний аспекти інноватики), головним питанням є вивчення переходу від одного стану системи до іншого, нового, та управління процесом нововведень. Розуміння інновації має ґрунтуватися на аналізі того, які якісні зміни відбуваються з системою, коли здійснюється інновація. Тому у дослідженні процесів цих інноваційних змін педагогічної системи важливим є *принцип самоорганізації*, який означає, що педагогічна система іманентне здатна самостійно підтримувати, відтворювати або удосконалювати рівень своєї організації при зміні внутрішніх чи зовнішніх умов її існування та функціонування задля підвищення стійкості, збереження цілісності, забезпечення ефективних дій чи розвитку.

Усе вищезазначене дозволяє трактувати й досліджувати поняття “інновація”, “інноваційний процес”, “інноваційна педагогічна система” як складні системи, всі

компоненти й відносини яких розглядаються з позицій взаємодії, цілісності, ієрархічності, самоорганізації та саморозвитку.

Таким чином, екстраполяція принципів системного підходу на предмет процесу реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах дозволяє виділити *проблемні локуси дослідження*, які потребують системного аналізу:

- формулювання терміносистеми понять дослідження, що об'єднані за принципом цілісності й виступають основою для побудови теорій інноваційних процесів;
- аналіз структури інновації, функцій її компонентів;
- встановлення внутрішніх структурно-функціональних зв'язків, що притаманні саме інноваційному процесу;
- аналіз взаємозв'язків інноваційних освітніх процесів з іншими суспільними явищами та системами;
- визначення стану готовності педагогічної системи навчального закладу до сприйняття та реалізації інновацій;
- виявлення механізмів дії зовнішніх і внутрішніх факторів у саморозвитку інноваційної педагогічної системи.
- обґрунтування вихідних засад розробки системних технологій реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці моделей і технологій інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу на засадах системного підходу.

Список використаної літератури

1. Аношкина В. Л. Образование. Инновация. Будущее. (Методологические и социокультурные проблемы) / В. Л. Аношкина, С. В. Резванов. – Ростов-на-Дону: Изд-во РО ИПК и ПРО, 2001. – 176 с.
2. Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление / В. Г. Афанасьев. – М.: Политиздат, 1981. – 432 с.
3. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М.: Изд-во «Наука», 1973. – 270 с.
4. Бушуев С. Д. Креативные технологии управления проектами и программами: Монография / [С. Д. Бушуев, Н. С. Бушуева, И. А. Бабаев и др.]. – К., 2010. – 768 с.
5. Демиденко Т. М. Підготовка майбутніх учителів трудового навчання до інноваційної педагогічної діяльності: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Т. М. Демиденко. – Черкаси, 2004. – 216 с.
6. Докучаєва В. В. Теоретико-методологічні основи проектування інноваційних педагогічних систем: дис. ... д-ра. пед. наук. 13.00.01 / В. В. Докучаєва. – Луганськ, 2007. – 456 с.
7. Новик И. Б. Моделирование сложных систем. (Философский очерк). М.: Мысль, 1965. – 335 с.
8. Прангишвили И. В. Системный подход и общесистемные закономерности. Серия “Системы и проблемы управления” / И. В. Прангишвили. – М.: СИНТЕГ, 2000. – 528 с.
9. Пригожин А. И. Нововведения, стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики) / А. И. Пригожин. – М.: Политиздат, 1989. – 271 с.
10. Слостенин В. А. Педагогика: Инновационная деятельность / В. А. Слостенин, Л. С. Подымова. – М.: ИЧП: Издательство «Магистр», 1997. – 224 с.
11. Сидоров С. В. Правила реализации системного подхода в управлении развивающейся школой / С. В. Сидоров // *Электронный журнал "Знание. Понимание. Умение"* / № 2, 2010. – Педагогика. Психология [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.zpu-journal.ru/.
12. Субетто А. И. Инновации и традиции в развитии сельской школы России в XXI веке / А. И. Субетто // *Актуальные проблемы развития инновационного потенциала сельской школы в России: Сб. статей исследователей высшей школы и научных учреждений.* – М.: Исследоват. центр проблем кач-ва под-ки спец-ов, 2008. – С. 9-14.
13. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1981. – 445 с.

Кравченко Ірина,

студентка III курсу ННІ педагогіки;

Клименюк Ю.М., кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри дошк. вихов. і педагог. інновацій

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПОЗАКЛАСНА ВИХОВНА РОБОТА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Позашкільна діяльність сьогодні розглядається як одна з головних ланок безперервної освіти в системі виховання всебічно розвиненої особистості, найповнішого розкриття її задатків і нахилів, створення умов та розвитку й підтримання талантів та обдарувань у галузі науки, мистецтва тощо. Забезпечення при цьому можливостей щодо вибору діяльності, до якої дитина проявляє зацікавленість, створює її передумови для прояву її природних здібностей.

Позакласна робота визначається як складова частина навчально-виховного процесу в школі, одна із форм організації вільного часу учнів. У позашкільній виховній роботі завжди приділяється значна увага з боку вчителів.

Головна особливість творчої особистості – потреба у творчості, яка стає життєвою необхідністю. Відомо, що у позакласній діяльності особливо яскраво розвиваються природні потреби молодших школярів, зокрема в активній діяльності та самоствердженні. Позакласна діяльність дає змогу дітям виступати в нових соціальних амплуа, займати ролі, які відрізняються від ролі учня, тобто це особлива сфера, де школярі можуть задовольнити особистісні потреби в самоперевірці, самооцінюванні власного «я»; умова для розширення світогляду школярів, для самостійного творчого пошуку в будь-якій галузі для поглиблення емоційного сприймання сучасного життя.

Психологи стверджують, що діти нічого не хочуть відкладати на потім. Вони бажають жити, а не готуватись до життя. Їхні інтелектуальні потреби мають задовольнятися негайно. Саме позакласна робота має таку можливість.

Дитина не просто відтворює те, що засвоює, а завдяки своїй унікальності й неповторності вона розкриває, доповнює свої знання та навички.

Позашкільні установи мають яскраво виражену специфіку впливу на дитину. Передусім, це добровільність і право вибору занять, різноманітність і альтернативність спілкування як з однолітками, так і з педагогами, керівниками гуртків, зацікавленість своїми інтересами та захопленнями, унікальні можливості щодо інтелектуального та творчого становлення особистості. Одна із особливостей позакласної діяльності як педагогічного процесу полягає в тому, що дитина не боїться отримати незадовільну оцінку. Саме заняття в позашкільних закладах, будучи необов'язковими, природно доповнюють незаповнені проміжки соціального становлення особистості [1, с. 7].

Свобода і можливість вибору улюблених занять благотворно впливає на молодших школярів. При цьому організація діяльності дітей у формі дозвілля сприяє вільному спілкуванню у середовищі ровесників, з якими дитина вважає себе найтісніше пов'язаною і авторитет яких для неї безперечний.

У той же час переживання успіху викликає позитивне ставлення до творчої діяльності, сприяє набуттю певного життєвого досвіду, навичок самостійної діяльності і поведінки, тобто поступового здійснюється становлення тих властивостей і якостей, які є складовими творчої особистості.

Позакласна виховна робота в початкових класах проводиться в певних організаційних формах – масових, групових та індивідуальних.

Масові форми – це свята, ранки, збори, екскурсії, виставки, конкурси, вікторини.

Групові форми – це об'єднання дітей за інтересами: гуртки, лялькові театри, загони друзів птахів та інші. Різноманітні індивідуальні форми занять: конструювання, моделювання, колекціонування, малювання, аплікації, вишивання тощо.

Великий виховний вплив на дітей молодшого шкільного віку мають масові заходи, інтерес дітей до позаурочних справ зростає, якщо весь шкільний колектив зайнятий захоплюючою суспільно-корисною роботою. При виборі форм необхідне їхнє розумне поєднання. Все залежить від творчої діяльності вчителя.

Молодші школярі особливо охоче прилучаються до масових загальношкільних заходів. Велика роль належить учителю – він повинен прагнути, щоб кожна дитина в його класі брала активну участь у загальношкільних святах, фестивалях, виставках, рейдах, конкурсах і спортивних змаганнях. Він повинен детально продумати, як буде проходити позакласний захід, якими будуть відносини дітей у спільній діяльності.

Педагог повинен розбудити інтерес до того чи іншого виду діяльності у всіх дітей, щоб жодна дитина не залишилася поза увагою, використовуючи при цьому різні види заохочування учнів за досягнуті успіхи. Це винесення подяки, вручення грамот, надання почесних обов'язків і відповідальних доручень та інші [5, с.16].

Рекомендується частіше заохочувати групи за дружню роботу і колективний успіх. Особливої уваги вимагають діти, невпевнені у своїх силах, недотепні й соромливі. Їх треба заохочувати частіше створювати для них ситуації, у яких вони переборювали б свою нерішучість, досягали успіхів і заслуговували схвалення і похвали. Вчитель насамперед повинен проявити глибокий інтерес до особистості дитини, зосередитись на її духовному світі.

На нашу думку, головна особливість позакласної виховної роботи полягає в тому, що вона будується на взаємній співтворчості педагогів і дітей, на їхній дружбі й духовній спільності, на визначенні самоцінності особистості дитини, на взаємодопомозі й взаємній зацікавленості у спільному успіхові й результаті діяльності.

Список використаної літератури

1. Анджейк А. Психолого – педагогічні умови формування творчої особистості дитини / Анджейк А. // Обдарована дитина. – 2000. – №5. – С.8-13.
2. Берека В. Роль позашкільних закладів у формуванні творчої особистості / Берека В. // Педагогічний вісник. – 1997. – №2. – С.6 – 7.
3. Вільга І. Врахування сталих індивідуальних рис особистості як аспект гуманізації навчання і виховання / Вільга І. // Педагогіка і психологія. – 1998. – №2. – С.61-67.
4. Волкова Н. П. Педагогіка / Волкова Н. П. – К.: Академія, 2002. – 575 с.
5. Глобчак В. Особистісно орієнтовне навчання і виховання молодших школярів на уроках у початковій ланці / Глобчак В. // Рідна школа. – 2004. – №4. – С.13-0.

Кукліч Тетяна Василівна,
вчитель початкових класів, вчитель вищої категорії,
звання „Старший вчитель”
(ЗОШ І – ІІІ ступенів ім. В.М. Кавуна № 22 м. Житомира)

КОЖНА ДИТИНА – ЕЙДЕТИК

*Не буває поганої пам'яті.
Є невміння її використовувати.
П.Семиволос*

Людина отримує за своє життя величезну кількість інформації. Однак більшу частину забуває. Вважають, що хороша пам'ять (особливо феноменальна) або є, або її немає. І тут уже нічого не вдієш. Але насправді, це не зовсім так.

Виявляється, можна запам'ятовувати значно більше, до речі, безпомилково і не докладаючи особливих зусиль, якщо діяти правильно. Це зумовлено особливостями пам'яті кожної людини. Завдяки їм, людина в перші сім років свого життя навчилася орієнтуватися в навколишньому середовищі, говорити... і взагалі жити.

Протягом перших років життя людина ретельно запам'ятовує, аналізує і використовує величезну кількість інформації, але якось зовсім непомітно, мимовільно.

Отже, людині властиво легко і не напружуючись запам'ятовувати, а потім згадувати і використовувати будь-яку інформацію, якщо ця інформація сприймається нею через уяву, фантазію, творчість [2, с.1].

Школа Ейдетики займається розвитком особливої – образної пам'яті. Автор методики професор Російської академії енциклопедій, доктор педагогічних наук Ігор Юрійович Матюгін. Вивчивши всі відомі «запам'ятовувальні» методики, він спростив їх і створив ігрову систему, що спирається на властиве кожній людині вміння уявляти і фантазувати. Адже відомо, що довготривала пам'ять людини пов'язана з її уявою. Саме таке вміння напрацьовує і тренінгова технологія української „Школи Ейдетики” Євгена Всеволодовича Антощука.

Психологами зібраний величезний матеріал, який дозволяє вивчати не тільки основні види пам'яті. Вони проаналізували і те, як впливає особлива пам'ять на основні сторони особистості – на мислення, уяву, поведінку, риси характеру; як змінюється внутрішній світ людини.

Якщо одна сторона її психічного життя – пам'ять – отримує такий значний розвиток, то особистість стає більш гармонічною і внутрішньо багатою, при цьому не виникає ніяких негативних наслідків для здоров'я [1, с. 4].

„Єйдос” – в перекладі з грецької мови – „образ”. Звідси і назва одного із напрямків психології – ейдетизму.

Ейдетизм – психічне явище, яке полягає у здатності відтворювати яскравий наочний образ переважно тоді, коли об'єкт, який викликає цей образ, уже безпосередньо не діє на органи чуття через тривалий час. Характерною для ейдетизму є емоційна забарвленість образів. Явище ейдетизму вперше описане в психології 1907 року. Найповніше вивчалися зорові ейдетичні образи, їхня залежність від умов життя людини, її анатомо-фізіологічних особливостей з метою розвитку художнього мислення.

Відомий російський психолог А.Р. Лурія в першій половині ХХ століття виділив із складу мнемотехніки (прийоми зміцнення пам'яті, засновані на вербальному мисленні) ейдотехніку (методи, засновані на конкретно-образному мисленні) [3, с. 5].

У 30-ті роки німецький вчений Е.Йенш першим ввів у сучасну психологію термін „ейдетизм” і довів, що образне мислення – закономірна стадія дитячого розвитку.

„Кожна дитина – ейдетик”, – казав він, але розрізняв явний ейдетизм і прихований. Явний ейдетик бачить неіснуючий у даний момент предмет з відкритими очима, а прихований – продовжує бачити зниклий предмет, лише закривши очі й зосередившись на ньому.

Проводячи свої перші експерименти, вчений обстежив більше півтори тисяч шкіл Німеччини і виявив майже 100% ейдетиків. В 60-ті роки були проведені повторні дослідження і з'ясувалася сумна картина – відсоток ейдетиків зменшився.

Це пояснюється тим, що стрімкий розвиток науки і техніки витиснув образне мислення. Він приніс з собою готові стереотипні образи і потіснив особисту дитячу фантазію. Але образне мислення закладено в дитині природою і притаманне їй одвічно, тому вона часто використовує ейдетизм для захисту від стресів [1, с. 5].

У 90-х роках ХХ століття ейдетика, її принципи, складові, перспективи зацікавили російського вченого Ігоря Матюгіна. Він із групою дослідників розробив методики ейдетичного сприймання, уваги, пам'яті. Методики виявилися універсальними: ними можуть користуватися молодші школярі й люди похилого віку.

В Україні використання цих розробок та впровадження методик проводить Євген Антощук, керівник „Школи Ейдетики”. Методики ейдетики різноманітні: на запам'ятовування слів (у тому числі й іноземних), цифр, облич, імен, віршів, текстів, телефонів та інше. Завдяки застосуванню цих методик розвиваються відчуття дотику, нюху, смаку, кольору, форми; довільна увага; тактильна, нюхова, зорова, слухова пам'ять; вербальне та невербальне мислення; творча уява; мовлення [3, с. 5].

Методики ейдетики корисні для впровадження в систему сучасної початкової освіти. Вони формують новий підхід до освітніх і виховних технологій, який дозволяє кожному учневі комфортно, легко здобувати нові знання, одержуючи задоволення від реалізації своїх здібностей.

У своїй роботі використовую метод піктограм – вивчення скоромовок, віршів, текстів за допомогою спрощеного малюнка. Піктограми зазвичай використовуються під час психологічного тестування. Практикою доведено, що вони виявилися доволі ефективними і для запам'ятовування скоромовок, віршів, текстів, і для розвитку художнього і творчого мислення.

Піктограма [лат. *pictus* – розмальований + ...грама] – умовний графічний знак (малюнок, схематичне зображення предмета, події), який передає певне поняття; використовується в найдавнішому письмі; тип письма, в якому зміст повідомлення передається за допомогою піктограм; піктографічне письмо, малюнкове письмо [4, с. 261].

Починаю роботу зі скоромовок. Спочатку піктограми виконуємо колективно: вчитель на дошці, а діти в своїх зошитах. Пізніше кожний учень сам складає піктограму, не змальовуючи її в інших. Адже піктограма, як правило, виходить така, що її може прочитати і впізнати лише автор. Це не виключає колективного обговорення малюнка, тобто під час читання всі обговорюють, як краще зобразити те чи інше слово, рядок, після цього кожний сам виконує свій малюнок.

Пізніше працюємо над текстами віршів. Спочатку для загального сприйняття текст читаємо повністю, потім рядками або смисловими частинами. Після паузи діти малюють піктограму до цього уривка. Малюнок не повинен відображати все, а тільки нагадувати слова і строфи. Важливо показати дітям відмінності ілюстрацій і піктограм. Для цього демонструю малюнки, виконані як ілюстрації і як піктограми і прошу їх порівняти. Діти бачать переваги піктограм: вона більш схематична, більш детальна, швидше виконується, не вимагає вміння гарно малювати.

На питання, як краще запам'ятовувати – по-старому, шляхом багаторазового прочитування і повторення чи за допомогою піктограм, майже всі відповіли, що новим способом легше, а дві дитини відповіли, що по-старому. Але у них не було мотивації до навчання – вони не хотіли ні малювати, ні читати вірші.

Під час вивчення теми „Табличне множення і ділення” запам'ятовування таблиці множення відбувається за допомогою „образних гачків” і „послідовних асоціацій”. Веселі історії про тварин допомагають запам'ятати таблиці. На перших уроках під час відповіді діти називають і сюжети, і числа. Після цього вчитель дає установку на те, щоб діти називали тільки числа, без сюжету. Це, як правило, виходить не одразу. Деяким учням потрібно проговорити сюжет 2-4 рази вголос, щоб пізніше від нього відмовитись і називати лише числові значення [1, с.28].

Для кожної цифри від 2 до 9 (по колонках таблиці) підібрано образ тварини, наприклад:

- 2 – гусак;
- 3 – верблюд;
- 4 – жирафа;
- 5 – кенгуру;
- 6 – равлик;
- 7 – крокодил;
- 8 – змія;
- 9 – кит.

Множники кожної колонки таблиці стають тваринами, які зустрічаються один з одним, а добуток двох множників – це зміст їх зустрічі.

Для першого рядка кожної колонки таблиці можна використовувати образ дзеркала – на цифру один. Кожний герой сюжету, дивлячись у дзеркало, бачить себе ($2 \times 1 = 2$; $3 \times 1 = 3$ і т.д.) [1, с. 29].

Усі вигадані ситуації потрібно уявити чи намалювати. Візуалізація сюжету допомагає краще засвоїти таблицю.

Наприклад:

$2 \times 2 = 4$. Сюжет: зустрівся наш молодий ГУСАК (2) з молодого ГУСКОЮ (2), вирішили поплавати. Пливають вони по озеру і загрибають воду ЧОТИРМА ЛАПAMI (4) [1, с. 158].

$5 \times 6 = 30$. Сюжет: коли КЕНГУРУ (5) зустрів свого старого знайомого РАВЛИКА (6), то запросив його в ГОРИ (3), для того, щоб там позасмагати під яскравим СОНЦЕМ (0) [1, с. 179].

Наближаючись до останньої колонки таблиці, кількість прикладів для запам'ятовування зменшується, так як використовується правило перестановки множників.

Як розвивається пам'ять у дітей, можна побачити на прикладі запам'ятовування слів, одне з одним не пов'язаних. Спробуйте прочитати подані слова і відтворити їх з пам'яті:

шафа, хмаринка, гніздо, кінь, капелюх, люк, футболіст, чайник, крила, олівці, зграя, пляж, сніговик, шоколад, школа, індик, парламент, ковбаса, барабан, автомобіль, ведмідь, сіно, собака, ковзани, масло, телевізор, корова, чоботи, кисіль, яхта, метелик, клоун.

Порахуйте, скільки слів ви змогли відтворити.

Будь ласка, прочитайте ще раз виділені слова і уявіть те, що написано дрібним шрифтом, ніби мультфільм. Ні в якому разі не намагайтеся нічого запам'ятати! Тільки — уявіть! [2, с. 9]

1. ШАФА – уявіть шафу, краще власну.
2. ХМАРИНКА - шафа відчинилась і звідти виплила біла хмаринка.
3. ГНІЗДО – на хмаринці розташоване велике лелече гніздо.
4. КІНЬ – у гнізді зручно влаштувався кінь, чомусь червоний.
5. КАПЕЛЮХ – кінь приміряє капелюхи, синій капелюх йому сподобався, і він залишив його на голові.
6. ЛЮК – ви роздивились капелюх і побачили, як у ньому відчиняється люк.
7. ФУТБОЛІСТ – з люка вистрибнув футболіст.
8. ЧАЙНИК – футболіст грає у футбол чайником.
9. КРИЛА - у чайника вирости крила, як у літака.
10. ОЛІВЦІ – чайник з крилами став поливати олівці.
11. ЗГРАЯ – олівці намокли, їм це не сподобалося і вони зібрались у зграю.
12. ПЛЯЖ – зграя олівців прилетіла на пляж.
13. СНІГОВИК – на пляжі засмагають сніговики.
14. ШОКОЛАД – усі сніговики ласують шоколадом, страх як забруднилися.
15. ШКОЛА – з цих шоколадних плиток збудували школу.
16. ІНДИК – у школі вчаться індики.
17. ПАРЛАМЕНТ - індики утворили власний парламент.
18. КОВБАСА – парламентарії голосують, піднімаючи ковбасу.
19. БАРАБАН – ковбасою починають бити у барабан.
20. АВТОМОБІЛЬ - із барабана виїздить автомобіль – припустімо, зелений „Мерседес”.
21. ВЕДМІДЬ – за кермом автомобіля сидить ведмідь.
22. СІНО – ведмідь чомусь їсть сіно.
23. СОБАКА – сіном чомусь стали годувати собаку.
24. КОВЗАНИ – собака вдягнув ковзани.
25. МАСЛО – на ковзанах катаються по вершковому маслі.
26. ТЕЛЕВІЗОР – маслом змащують екран телевізора.
27. КОРОВА – з екрана телевізора вистрибує корова.
28. ЧОБОТИ – корова взуває чоботи.
29. КИСІЛЬ – чоботи наповнені киселем.
30. ЯХТА – по киселю пливе яхта.
31. МЕТЕЛИК – замість вітрил на яхті метелик.
32. КЛОУН – метелик тримає у себе на крильцях клоуна.

А зараз відтворіть 32 слова, уявляючи ту незвичайну історію, що їх супроводжує.

Якщо ви щось забули, то можна підглянути або прочитати і уявити ще раз.

Навіть якщо ви відтворили лише половину, але зберегли порядок, то норма запам'ятовування прийнята в сучасній психології (7 ± 2), перевершена вами вдвічі.

І зробили ви це завдяки вашій уяві

Отже, уява + фантазія = відтворення інформації.

А запам'ятовування відбулося без будь-якого напруження. Тобто, з вашою пам'яттю – все гаразд! [2, с. 10].

Отже, не буває поганої пам'яті – буває лише невміння використовувати її можливості, які залежать тільки від притаманного всім без винятку вміння фантазувати

та уявляти результат своєї фантазії; сприймати величезну кількість інформації та через уяву використовувати її [2, с. 11].

Як використовувати природою дану властивість, легко і не напружуючись сприймати та відтворювати будь-які знання?

Формування навичок грамотного письма залишається важливим завданням уроків української мови. Зазвичай, написання слів підпорядковується певним правилам. Але є слова, до яких правил не можна застосувати і їх потрібно просто запам'ятати. За час навчання в початковій школі учні мають засвоїти значну кількість словникових слів. Наприклад, в 2 класі – це 46 слів.

Питання про словникові слова та роботу над їх засвоєнням не є новим у методичній літературі, проте воно не втратило актуальності й сьогодні.

Коли необхідно, щоб увесь клас запам'ятав правильне написання якоїсь групи слів, я з'єдную ці слова у фантастичну казкову історію, завдяки якій усі учні їх запам'ятають. Так всі словникові слова, що повинні засвоїти учні в певному класі, поділяю на невеликі за обсягом групи (13-25 слів). До кожної групи складаю цікаву розповідь і починаю найважливішу частину уроку зі слів – „Уявіть собі!..”, запускаючи у такий спосіб уяву і фантазію учнів, а, відповідно, й механізм довгострокового запам'ятовування.

Практика показала, що в такий спосіб учні із задоволенням вивчають нову „Пригоду словникових слів” і під час перевірки з легкістю відтворюють майже всі слова з цієї пригоди в тому ж порядку, як вони зустрічаються у розповіді.

Всі словникові слова 2 класу розділила на чотири групи і склала чотири розповіді: пригода № 1 – 18 слів, пригода № 2 – 15 слів, пригода № 3 – 13 слів, пригода № 4 – 10 слів. В такий же спосіб проводиться робота зі словниковими словами і в 3 – 4 класах.

Наприклад:

ПРИГОДА №1

Олень, календар, вересень, дятел, ясен, шістнадцять, заєць, портфель, диктант, неділя, жайворонок, виразно, понеділок, читання, учитель, завдання, четвер, театр.

ОЛЕНЬ глянув на КАЛЕНДАР – ось і ВЕРЕСЕНЬ настав. ДЯТЕЛ ЯСЕН довбив ШІСТНАДЦЯТЬ звіряток у школу запросив. ЗАЄЦЬ шуму налякався і в ПОРТФЕЛЬ свій заховався. А в портфелі для ДИКТАНТУ дві книжки веселі. У НЕДІЛЮ на урок прилетів ЖАЙВОРОНОК. Сів на дах, ВИРАЗНО читає по складах. В ПОНЕДІЛОК на ЧИТАННЯ приніс УЧИТЕЛЬ цікаві ЗАВДАННЯ. Після уроків у ЧЕТВЕР всі пішли в ТЕАТР.

Одна з найяскравіших складових частин успіху людини у навчанні та подальшому професійному розвитку – це пам'ять і вміння нею користуватися. Те, що пам'ять і увагу дітей треба розвивати, не потребує доказів. Але як це зробити? Відповідь на це запитання дає школа ейдетики [5, с. 16]. Оскільки ейдетизм дітям властивий, то вони швидко оволодівають методами розвитку образної пам'яті. Тим більше, що всі методи навчання схожі на захоплюючу гру.

Список використаної літератури

1. Матюгин И. Ю. „Как развить хорошую память” / Матюгин И. Ю., Жемаева Е.Л., Чакаберия Е.И, Рыбникова И.К. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2004. – 416 с.
2. Антошук Є.В. „Школа Ейдетики. Уявіть...” / Є. В. Антошук // Завуч. – 2000. – № 32 (74).
3. Терлецька Л. „Ейдос – образ” / Л. Терлецька // Завуч. – 2000. – № 32 (74).
4. Сучасний тлумачний словник української мови. – Х.: ВД „Школа”, 2011. – 784 с.
5. Семиволос П. „Не буває поганої пам'яті. Є невміння її використовувати” / П. Семиволос // Завуч. – 2000. – № 32 (74).

Левківська А.В.,

студентка IV курсу ННІ педагогіки;

Рудницька Н.Ю.

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

На сучасному етапі розвитку української педагогіки дуже гостро стоїть проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках математики. Нові технології навчання, виховання та розвитку учнів мають забезпечувати не лише достатній рівень теоретичної й практичної підготовки учнів, а й методологічну переорієнтацію освіти на особистість, пріоритет соціально-мотиваційних чинників у процесі навчання, а також створювати умови для досягнення кожним учнем заданого рівня знань, навичок і умінь. Але на сьогодні у більшості випадків ми бачимо лише орієнтацію на середнього учня.

У даній статті ми розглянемо різноманітні форми і методи роботи з учнями з метою активізації їх навчально-пізнавальної діяльності та проаналізуємо психолого-педагогічну й методичну літературу з проблеми дослідження.

Аналізуючи останню можна підсумувати, що активність є дієвий стан учня, який характеризується прагненням до учіння, напругою і проявом волі в процесі оволодіння знаннями. Тому активність учнів і називають пізнавальною активністю.

Загальний зміст вимоги активної навчально-пізнавальної діяльності учнів полягає в тому, що ця вимога має два аспекти: внутрішній (психолого-педагогічний) і зовнішній (організаційний) [12, с.25].

Перший аспект включає знання психологічних закономірностей розвитку школяра під час навчання. Це можна відмітити в працях Б.Г. Ананьєва [1], О.М. Кабанової-Меллер [5], В.О. Крутецького [6], П.Д. Кудрявцева [6], Н.О. Менчинської [7], С.Л. Рубінштейна [9] та інших.

В існуючих наукових дослідженнях розглядаються питання формування пізнавальної активності, показано її природу та сутність, проведено аналіз рівнів пізнавальної активності (Л.П. Аристова [3], Т.В. Габай [4], Т.Г. Шамова [10], Г.І. Щукіна [11]).

У практиці навчання математики більше спостерігається прояв інтересу учнів до розв'язання задач прикладного спрямування, ніж до теоретичних чи тренувальних вправ. У таких задачах розглядається певна реальна ситуація, яка вчить не лише математичним законам, а й показує їх практичне застосування. Тому потрібно, щоб вивчення математики включало в себе більше задач практичного значення. Вони зацікавлюють учнів, показують можливість реалізації математичних знань у життєвих ситуаціях [2, с.3].

Зовнішній аспект активної навчальної діяльності школярів полягає в тому, що до цієї діяльності необхідно залучити всіх учнів даного класу і кожного з них.

Основною методологічною концепцією педагогічної психології є положення про те, що особистість формується лише в процесі активної діяльності. Формування особистості можна і слід відповідно спрямувати. Важливим засобом є керування дорослих діяльністю дітей або – в широкому розумінні – організація всього їхнього життя й активного спілкування. Вчені стверджують, що з погляду активізації пізнавальної діяльності, розумових здібностей і підвищення якості знань найкращим

способом є цілком самостійне добування знань на основі пошуку і дослідження, хоч у пізнанні не можна обійтись без репродуктивної діяльності.

Найбільш яскраво питання самостійного мислення, творчості й активності розроблялись в епоху Відродження педагогами-гуманістами Еразмом Роттердамським, Вітторіно да Фельтре, Франсуа Рабле, Томасом Мором. Ян Амос Коменський у „Великій дидактиці” писав: „Яке б заняття не починати, перш за все треба викликати в учнів любов до нього, довести особливість цього предмета, його користь, приємність і що тільки можливо”. Великий учений пов’язував рішення цієї проблеми з процесом навчання і виховання, особистістю вчителя, його підготовкою, якістю підручника, умінням ним користуватись. Я.А. Коменський впритул підійшов до ідеї формування в учнів творчого мислення, завдяки якому учень був би здатний до самостійного відкриття, творчості.

В епоху становлення і розвитку капіталізму західноєвропейська педагогічна думка продовжує розробляти проблему навчання учнів, прийомів свідомого й осмисленого сприймання і запам’ятовування знань, способів застосування їх на практиці (Г. Песталоцці, І.Ф. Герbart), формування навичок інтелектуальної праці (Ж. Руссо, Д. Дідро, К. Гельвецій), деяких прийомів творчості, евристики (А. Дістервег).

Серед українських учених XVIII століття можна назвати Стефана Яворського, який у своїх творах закликав людину до активної розумової діяльності. Саме таким чином він намагався читати курс психології в Києво-Могилянській академії, а пізніше – в Московській слов’яно-греко-латинській академії [2, с.4].

Цікаві, на наш погляд, думки щодо активізації розумової діяльності дитини висловив великий український поет і філософ, педагог і художник Т.Г. Шевченко. Критикуючи сучасну для нього школу, де учні зубять незрозумілі церковнослов’янські книги, ці безкінечні „тму-мну”, Шевченко мріяв про нову школу в новому суспільстві, яка б давала дітям глибокі знання, викликала інтерес до навчання, бажання навчитись. А для цього потрібні ще й хороші підручники, як вважав педагог, і створив один такий – „Букварь южнорусский”, мріяв написати ще серію книжок для школи.

Цінні розробки в контексті нашої проблеми є у А.С. Макаренка. Він стверджував, що для хорошої школи перш за все повинні бути науково організована система усіх впливів. У роботі А.С. Макаренка така система забезпечувала у вихованців жагу до навчання, як висловлювався сам педагог. У лекціях для батьків учень розкриває деякі методичні прийоми активізації пізнавальної діяльності: підказку, що викликає здогадку, постановку цікавого запитання, введення нового факту, розглядання ілюстрацій, що викликають запитання, пробуджують інтерес до уточнень, пошуку залежностей і причин. Саме так вдавалось педагогу працювати в своїх незвичайних навчальних закладах.

Кожен із згаданих вище науковців створював нову сходинку для розв’язання даної проблеми, завдяки чому зараз ми можемо виділити найпродуктивніші методи роботи вчителя задля максимальної активізації навчально-пізнавальної діяльності учня.

У першу чергу це:

1. Груповий метод під час розв’язування задач. Робота в парах.
2. Різні форми роботи з книгою.
3. Застосування різних видів заохочень.
4. Самостійні роботи із застосуванням аналогій, порівнянь, карток-інструкцій і консультацій.

5. Використання на уроках елементів історизму, зацікавленості (уроки-казки, уроки-подорожі, уроки-кросворди і т.д.).
6. Використання проблемних ситуацій.
7. Виклад матеріалу блоками.
8. Наочність, доступність, оригінальність розв'язань різними способами, самостійність в одержанні знань, вибір методу розв'язування задачі, зв'язок науки з практикою, анкетування, тестування.
9. Спостереження за мовою, рецензування за схемою [8, с.2].

Найбільший активізуючий ефект на заняттях дають ситуації, в яких учні самі повинні:

- обстоювати свою думку;
- брати участь у дискусіях і обговореннях;
- ставити питання своїм товаришам і викладачам;
- рецензувати відповіді товаришів;
- оцінювати відповіді й письмові роботи товаришів;
- займатися навчанням тих, що відстають;
- пояснювати таким, що слабше вчаться, незрозумілі місця;
- самостійно вибирати посилене завдання;
- знаходити декілька варіантів можливого рішення пізнавальної задачі (проблеми);
- створювати ситуації самоперевірки, аналізу особистих пізнавальних і практичних дій;
- вирішувати пізнавальні завдання шляхом комплексного застосування відомих ним способів рішення [8, с.5].

Можна стверджувати, що нові технології самостійного навчання мають на увазі, перш за все підвищення активності учнів: істина, здобута шляхом власної напруги зусиль, має величезну пізнавальну цінність.

Звідси можна зробити висновок, що успіх навчання, зрештою, визначається ставленням учнів до навчання, їх прагненням до пізнання, усвідомленим і самостійним придбанням знань, умінь і навиків, їх активністю. А вчитель повинен організувати даний процес так, щоб дати учням найбільше можливостей для реалізації поставлених вище завдань.

Список використаної літератури

1. Ананьев Б.Г. Психология и проблемы человекознания: Избранные психологические труды / Б. Г. Ананьев. – М.: Изд-во Моск. псих.- соц. ин-та, 1996. – 384 с.
2. Аніпонова М. Активізація творчої діяльності учнів на уроках математики / Аніпова М. // Математика. – 2009. – Червень. № 23. – С. 3-6.
3. Аристова Л.П. Активность учения школьника. - М.: Просвещение, 1968. – 210 с.
4. Габай Т. В. Учебная деятельность и ее средства / Габай Т. В. – М.: МГУ, 1988. – 255 с.
5. Кабанова-Меллер Е.Н. Формирование приемов умственной деятельности и умственное развитие учащихся / Кабанова-Меллер Е. Н. – М.: Просвещение, 1968. – 160 с.
6. Кудрявцев П.Д. Современная математика и ее преподавание / П. Д. Кудрявцев – М.: Наука, 1980. – 144 с.
7. Менчинская Н.А. Задачи в обучении / В кн. Педагогическая энциклопедия. Т.2 - М.: Просвещение, 1965. - С.3-16
8. Повстемська В. Активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках математики як засіб підвищення результативності навчального процесу / Повстемська В. // Математика в школах України. – 2004. – № 34. – С. 2–5.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн – М.: Педагогика, 1989. – 320 с.

10. Шамова Т.И. Активизация учения школьников / Т. И. Шамова – М.: Педагогика, 1982 – 208 с.
11. Щукина Г.И. Актуальные вопросы формирования интереса в обучении / Щукина Г. И. – М.: Просвещение, 1984. – 176 с.
12. Щукина Г.И. Познавательные интересы в учебной деятельности школьников / Щукина Г. И. – М.: Знание. – 1972. – 164 с.

Лось Ю. В.,
студентка III курсу ННІ педагогіки;
Колесник Н.Є.,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)

РОБОТА ВЧИТЕЛЯ МОЛОДШИХ КЛАСІВ З ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ ШКОЛЯРІВ

Серед основних завдань початкової школи формування світогляду учнів займає особливе місце, тому що саме він є підґрунтям розвитку повноцінного сприйняття дітьми навчального матеріалу, засвоєння ними низки моральних та суспільно-політичних понять, формування особистості молодших школярів у цілому.

Тема дослідження є актуальною. Цю проблему досліджують багато вчених, зокрема такі як: В. І. Шинкарук, В. А. Семиченко, А. В. Іванченко, А.А. Сбруєва, Девід Майєрс, С. С. Пальчевський та інші.

Метою статті є розкрити теоретичні й методологічні проблеми цілеспрямованого формування світогляду учнів у навчально-виховному процесі, діяльність учителя щодо формування у дітей початкових класів наукового світогляду та проаналізувати підходи до реалізації цієї мети.

За визначенням В. І. Шинкарука, світогляд – це форма суспільної самосвідомості людини (індивідів, соціальних груп, класів, суспільства), через яку суб'єкт світогляду сприймає, осмислює й оцінює навколишню дійсність як світ свого буття і діяльності, визначає і переживає своє місце, призначення і долю в ньому [1, с. 35-36].

Подібне визначення знаходимо й у С. С. Пальчевського : світогляд – це система філософських, соціально-політичних, правових, моральних, етичних, естетичних поглядів людини на життя навколишнього світу з його природними та суспільними процесами, свідомістю людей і на своє місце в ньому [2, с. 440].

Основою наукового світогляду є наукові знання. Але не всі вони носять світоглядний характер. Тому метою шкільної освіти є виділення того змістового базису навчального матеріалу, на основі якого здійснюватиметься формування наукового світогляду.

Американський учений у галузі соціальної психології вважає, що впродовж другого і на початку третього десятиріччя людського життя відбувається інтенсивне формування особистості, й установки, сформовані в цей період, мають тенденцію залишатися незмінними [3, с. 334]. І це говорить про те, що формування світоглядних установок відбувається під час навчання в школі та діяльності вчителя. Завдяки знанням та інформації, здобутими у школі, в учнів формуються уявлення про світ і їхнє місце в ньому, ставлення до самих себе, а також життєві погляди, переконання, ідеали.

Структурні елементи світогляду розділяють на дві групи: об'єктивні (наукові знання) та суб'єктивні (погляди, переконання, ідеали).

Знання як об'єктивний компонент світогляду являють собою систему наукових істин. Вони є результатом осмислення та розуміння об'єктивної сторони природних та суспільних явищ. Тому, зважаючи на це, можна стверджувати, що оволодіння науковими знаннями створює основу для вироблення в собі кожною особистістю наукового світогляду. Однак для того, щоб знання сприяли формуванню та розвитку світогляду, вони повинні набувати для людини об'єктивного смислу, тобто перетворюватися у її погляди та переконання, ставати основою формування її ідеалів.

Вітчизняний психолог В. А. Семиченко зазначає, що науковий світогляд ґрунтується на проникненні в сутність явищ, дає змогу діяти з опертям на засвоєні закономірності, прогнозувати наслідки своїх дій, розуміти тенденції і перспективи суспільного розвитку. Науковість світогляду визначається не кількістю прочитаних книг, не обсягом отриманої інформації. Світогляд складається лише з тих ідей, які людина збагнула, глибинно осмислила і внутрішньо обґрунтувала, об'єктивувала, аргументувала для себе як істини [5, с. 78].

Формування наукового світогляду передбачає формування певної сукупності світоглядних якостей особистості, до яких ми відносимо:

- Філософські погляди: матеріалістичні, ідеалістичні, теологічні. Відношення до основних питань філософії – матеріальності та пізнаваності світу і законів суспільного розвитку.

- Загальнонаукові погляди на природу та суспільство. Вони виводять на оволодіння основними законами науки.

- Ідейні переконання: ціннісні орієнтації, ставлення до протиборства філософських та наукових поглядів. Вони зумовлюють поведінкові прояви особистості.

- Інтелектуальні почуття: радість пізнання та віра у непогрішимість істини, насолода її красою та відданість їй.

- Тверда воля, що зумовлює можливості не тільки теоретичних пошуків істини, а й конкретних дій щодо її втілення в життя.

- Теоретичне мислення – розвинена здатність до творчого осмислення знань та явищ дійсності [4, с. 24].

Учені вважають, що світогляд особи є формою індивідуальної свідомості, яка має специфічні особливості, обумовлені віковими та індивідуальними відмінностями і, що становлення світогляду розпочинається з перших кроків шкільної освіти.

Для молодшого школяра характерно:

- 1) збагачення науковими знаннями, здатність оперувати вміннями у зв'язку з особистим усвідомленням картини світу;

- 2) становлення та розвиток особистісних особливостей, усвідомлення цих особливостей через оволодіння умінням бачити себе зі сторони;

- 3) розвиток та прояв рефлексивних особливостей, що визначаються сформованістю самокритичності, самоконтролю та саморегуляції.

Розвиток наукового світогляду забезпечується при здійсненні таких дидактичних та виховних умов:

1. Забезпечення глибокої наукової доказовості, логічної переконливості та несуперечності всіх теоретичних висновків та фактів світоглядного характеру. Насамперед, виклад навчального матеріалу повинен здійснюватися на основі переконливих фактів та їхнього глибокого аналізу. При цьому слід пам'ятати, що вивчають і насамперед факти, ідеї їх тільки супроводжують. Дуже важливо в процесі того або іншого матеріалу виявити причинно-наслідкові зв'язки між певними явищами та подіями. Слід спонукати учнів до з'ясування питань, що виникають у них, розвивати

допитливість, прагнення до глибокого осмислення всіх явищ та процесів, які відбуваються у природі та суспільстві.

2. Надання навчанню гуманістичної спрямованості. Організація навчального процесу повинна бути спрямована на надання допомоги дитині у її самопізнанні та самореалізації, тобто на задоволення на її фундаментальних духовних потреб.

3. Навчання повинно активно формувати громадянські якості особистості – патріотизм, вірність народним традиціям та ідеалам тощо. Свій потенціал громадянськості має кожний навчальний предмет, але насамперед він реалізується через традиційні предмети гуманітарного циклу.

4. Дотримання принципу історизму при вивченні програмового матеріалу. Історизм у навчанні допомагає розкривати складні шляхи розвитку істини в науці, сприяє усвідомленню природних явищ та суспільно-економічних змін, є важливим засобом підвищення у школярів інтересу до пізнання й сприяє більш глибокому усвідомленню навчального матеріалу.

5. Розвиток пізнавальної активності та самостійності учнів у навчально-виховному процесі та в позаурочній роботі. Уявлення, поняття, закони не можна механічно вкладати в голову школярам. Виробити, сформувані їх може тільки сам учень під керівництвом та за допомогою вчителя.

6. Збудження емоційного ставлення учнів до навчального матеріалу. Емоційно-позитивне ставлення до навчання стимулює пізнавально-мислительну активність школярів.

7. Врахування в роботі з формування наукового світорозуміння вікових та індивідуальних особливостей учнів [4, с. 27].

Отже, діяльність учителя молодших класів з формування наукового світогляду школярів має величезне значення у вихованні особистості. Формування світогляду школярів – процес тривалий і багатогранний. Він залежить не тільки від різного рівня оволодіння знаннями і відповідного їм рівня вироблення поглядів, переконань і ідеалів, але і від вікових особливостей учнів. Він носить цілісний і інтегративний характер, починається з формування найпростіших елементів світоглядних уявлень у молодших школярів.

Список використаної літератури

1. Шинкарук В.І. Культура і освіта. Світоглядні аспекти / В. І. Шинкарук // Мистецтво Життєтворчості особистості. – К, 1997.
2. Пальчевський С. С. Педагогіка: навч. посіб. / Пальчевський С. С. – К., 2007. – 576 с.
3. Майерс Д. Соціальна психологія / Д. Майерс. – СПб., 1997.
4. Іванченко А.В. Соціально-педагогічна підготовка вчителя / Іванченко А.В., Сбруєва А. А. – Житомир, 2000. – 576 с.
5. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека / Семиченко В. А. – К.: Милениум, 2004.

Лук'янчук Марія Миколаївна,
студентка II групи ННІ педагогіки;

Танська В. В.,
канд. пед. наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ФОРМУВАННЯ УМІНЬ І НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА

Здоров'я дітей – основа розвитку держави. Сучасна наука розглядає здоров'я особистості як складний феномен глобального значення, котрий містить філософський, соціальний, економічний, біологічний, медичний аспекти і виступає як індивідуальна й суспільна цінність, явище системного характеру, динамічне, постійно взаємодіюче з оточуючим середовищем, яке, у свою чергу, постійно змінюється.

На жаль, на сьогоднішній день, нервово-психічними розладами, психозами страждає чверть школярів. До закінчення 2 класу в 42% учнів спостерігаються хронічні захворювання, 50% школярів мають порушення в розвитку, будові й функціях різних систем органів. Тому саме формуванню умінь і навичок здорового способу життя приділяється значна увага.

Мета статті – розкрити потенційні можливості уроків природознавства для формування умінь і навичок здорового способу життя молодших школярів.

При вивченні природознавства в початкових класах, особливо теми „Органи тіла”, в учнів формуються уміння і навички особистої гігієни. Учні дізнаються, що кожний орган важливий для всього організму людини, потрібно дотримуватися санітарно-гігієнічних норм, щоб вести здоровий спосіб життя.

З санітарно-гігієнічних вимог учні молодших класів мають добре знати, якою має бути постава (вважається правильною, якщо голова трохи піднята, грудна клітка розгорнута, плечі перебувають на одному рівні). Правильна постава потрібна не лише для краси, а й для здоров'я. При її порушенні можуть виникнути викривлення хребта і порушення дихання, внаслідок чого може погіршитися зір. Адже постійна напружена робота очних м'язів призводить до їхнього передчасного розслаблення. Виникають різноманітні захворювання очей, такі як короткозорість – зображення предметів фокусується не на сітківці, а перед нею, і людина бачить навколишні предмети не чітко. Учні мають знати – зір легко зіпсувати, особливо в дитячому віці. Не можна без відпочинку для очей читати, дивитися телевизор, гратися в комп'ютерні ігри. Уроки треба виконувати при денному світлі, а якщо ввечері, то тоді повинні бути ввімкнені настільна лампа і верхнє світло. Світло від настільної лампи повинно падати зліва. Якщо стіл не відповідає зросту, то дитина змушена сидіти зігнувшись; у деяких дітей є звичка сидіти підклавши під себе ноги, надто схилившись у бік. Така поза може призвести до викривлення хребта.

Увагу учнів та батьків обов'язково потрібно звернути на вибір такого шкільного атрибуту, як портфель чи ранець. Портфель з підручниками важить приблизно 3 кг. Зазвичай діти носять його в одній і тій самій руці. При цьому тіло нахилене у бік портфеля, голова в протилежну сторону, спина зсутулена. Позитивний бік ранця в тому, що його носять на спині, руки залишаються вільними, ранець рівномірно важить на плечі, спина рівна і хода невимушена. Легше попередити порушення постави, ніж потім її виправляти. Учні-початківці мають знати, що постава формується до 20 років у процесі росту і розвитку людини. Гарне здоров'я – це не тільки подарунок природи, а й результат тренування людиною свого організму: тренування м'язів, суглобів, зв'язок, усього того, що ми називаємо опорно-руховим апаратом.

При ознайомленні з темою „Органи травлення” учні мають знати, що організм – це система органів, за допомогою яких тіло одержує з їжі поживні речовини. Обов'язково учні початкової школи мають знати і виконувати гігієнічні вимоги з догляду за ротом, адже зуби можуть стати причиною захворювань усього організму, та особливо шкідливий вплив хвороби зубів на органи травлення. Інколи учні не знають, як чистити зуби. Ці послідовні дії учні початкових класів мають ще засвоювати в дошкільному віці. Співпраця батьків і вчителів є сформувати уміння і навички

правильного догляду за ротом, зуби необхідно чистити двічі на добу – вранці і ввечері. Важливим для людини є режим харчування – прийом їжі в один і той же час. Учні повинні знати режим харчування школяра (7год. – сніданок, 11-12год. – обід, 15-16год. – підвечірок, 19год. – вечеря).

Не менш важливим для здоров'я є дихання. Щоб забезпечити організм киснем, потрібно розвивати легені. У цьому допоможуть фізкультура і спорт, активні ігри на повітрі. Учні повинні знати, що обов'язково потрібно провітрювати кімнату в якій працюють, крім вуглекислого газу, у помешканнях накопичується чадний газ, який отрує організм.

Також учні повинні знати, що для того, щоб нервова система була здоровою, потрібно вчасно харчуватися, частіше бути на свіжому повітрі, добре висипатися.

Так В. Сухомлинський зазначав: „Моє піклування про успіхи в навчанні починаються з піклування про те, що їсть і як спить дитина, яке її самопочуття, як вона грається, скільки годин протягом дня буває на свіжому повітрі, яку книжку читає і яку казку слухає...” [7, с. 193].

Недотримання цих правил може призвести до виснаження нервової системи. Слід ознайомитися і виконувати режим дня (піднімання, гімнастика, сніданок – 7.00 – 8.00; заняття в школі – 8.00 – 12.30; обід – 13.00; відпочинок, прогулянка на повітрі – 13.30 – 16.00; готування уроків – 16.00 – 17.30; відпочинок, прогулянка на повітрі 17.30 – 19.00; вечеря – 19.00; сон – 21.00).

Учні початкових класів під час вивчення природознавства мають засвоїти уміння і навички бережливого ставлення до органів слуху. Хвороби вуха можуть призвести до зниження слуху і навіть глухоти, тому треба стежити за їхньою чистотою, уникати травмування; знати, що від голосного звуку стомлюється організм і погіршується слух; берегти вуха від застуди, в холодну та вітряну погоду не виходити на вулицю без головного убору.

За допомогою активних методів навчання діти отримують важливу для себе інформацію, що сприяє формуванню знань, умінь та навичок щодо здорового способу життя та позитивного уявлення про себе, через визнання сильних якостей своєї особистості, співчуття та поваги до інших людей, визнання поведінки, яка вважається прийнятною у соціумі, визначення цінностей. Діти набувають навичок здорової міжособистісної комунікації, критичного мислення для розв'язання складних проблем, пошуку альтернатив, вчать висловлювати свою думку, відкрито говорити про свої почуття, приймати рішення в ситуаціях, які загрожують здоров'ю. Для дітей початкової школи є відкриттям те, що всі діти мають право бути здоровим. Здоров'я – це право, дане нам від народження, і це право, як і багато інших прав людини, захищене державою.

Дуже важливою є сама організація роботи. У основі формування підґрунтя для позиції щодо здорового способу життя лежить звичайний дитячий інтерес.

Як зробити так, щоб дітям було цікаво вчитися? В своїй роботі вчитель початкової школи має використовувати різноманітні форми, методи та прийоми активного навчання – мозковий штурм, робота в групах, робота в парах, мозаїка, кутки, карусель, галерея, вирішення пізнавальних задач – шлях до успіху в роботі з дітьми. Умінню застосовувати свої знання в нестандартних ситуаціях, використовувати прийоми перенесення знань до іншого об'єкта або на інші завдання необхідно навчати вже з молодшого шкільного віку. У своїх відповідях учні початкових класів мають справу з самостійними узагальненнями і конкретизацією понять, аналізом-синтезом, порівнянням і систематизацією знань. Так важливу роль у підвищенні умінь доводити виконує для учнів розв'язання пізнавальних задач, роздум над проблемними питаннями. Розв'язання анатомо-фізіологічних задач

може йти не тільки словесним шляхом, але і складатися з практичних дій, дослідів, спостережень. Так, наприклад, для вирішення задачі, націленої на формування поняття „робота органу слуху”, проводиться дослід з металевою ложкою і мотузкою. У ході досліду учні переконуються, що частинки повітря періодично тиснуть на барабанну перетинку, викликаючи її коливання. У всіх задачах, основними розумовими прийомами є встановлення причинно-наслідкових зв'язків і конкретизація певних понять. Так у ході вирішення даної задачі в учнів конкретизуються такі поняття, „як механізм слуху”, „орган чуття, слуху – вухо”, „будова вуха”. У роботі над задачею корисно запропонувати учням наступну пам'ятку. Що відоме? Про які відомі явища йде мова? Що відбувається при цьому явищі? Як запобігти хворобі чи травмуванню? Аналізуючи умови задачі, потрібно перш за все так ставити питання, щоб стали видимими причини і наслідки яких-небудь явищ. При рішенні пізнавальних задач, що вимагають перенесення знань, іноді необхідно уточнювати умови задачі, знаходити істотні ознаки об'єктів, про які йде мова в завданнях, щоб підвести учнів до правильного формування уявлення та набуття умінь і навичок з особистої гігієни.

Таким чином, одним із головних завдань сучасної школи є створення оптимальних умов для розуміння дітьми переваг здорового способу життя, заохочування до здобуття знань, умінь і навичок здорового способу життя; стимулювання до самостійного й усвідомленого вибору життєвої позиції; швидке й ефективне поширення знань про здоров'я. Педагоги початкових класів повинні використовувати потенційні можливості вчителя під час викладання природознавства, формувати гігієнічні уміння та навички, навчити дитину робити вибір, що не зашкодить життю та здоров'ю, формувати уміння і навички в учнів молодшого шкільного віку правильного загартовування організму. Збереження і розвиток здоров'я мають стати змістом масової педагогічної практики.

Список використаної літератури

1. Аквилева Г. Н. Наблюдение и опыты на уроках природоведения: пособ. для учит. нач. кл. / Г. Н. Аквилева, З. А. Клепинина. – М.: Просвещение, 1988. – 96 с.
2. Ващенко О. Готовність вчителя до використання здоров'я-зберігаючих технологій у навчально-виховному процесі / Ващенко О., Свириденко С. // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – №8. – С. 1-6.
3. Науменко Ю.В. Здоров'я-зберігаюча діяльність школи / Науменко Ю. В. // Педагогіка. – 2005. – №6. – С. 37–44.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти т. Сердце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський – К.: Рад. школа, 1977. – Т.3. – С. 193.

Максимець С.М.,

кандидат психологічних наук, доцент,
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ЗАСОБИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Становлення особистості професіонала, полегшення його входження в нове соціальне оточення після закінчення вищого навчального закладу – важливе питання психології сьогодення. Вирішення цього питання передбачає активну позицію самої особистості майбутнього фахівця в процесі роботи над собою.

Для розвитку особистісної зрілості майбутніх фахівців значущим є прагнення студентів до особистісного зростання і відповідні умови під час навчання і в

позанавчальний час. Тому, можна припустити, що розвиток професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх фахівців буде можливий при створенні певних умов під час їх професійної підготовки. Процес розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх фахівців повинен бути цілісний, системний і систематичний.

Ми вважаємо, що засоби розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх фахівців – це психологічні та дидактичні матеріали і знаряддя, завдяки яким вони більш успішно і за короткий час підвищують свій рівень особистісної зрілості, розвивають власні професійно значущі характеристики.

Особливості професійної підготовки вивчали О. О. Бодальов, Р. С. Нємов, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелева, Т. С. Яценко та ін. Вони звертають увагу на важливість особистісного зростання майбутніх професіоналів. Разом з тим, засоби розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх фахівців вивчено недостатньо.

Ми вважаємо, що при підготовці майбутніх фахівців повинна застосовуватися модель навчання, що стимулювала б у суб'єктів учіння потребу в особистісному зростанні. Тому завдання викладачів вищої школи полягає в тому, щоб застосовувати при викладанні навчальних дисциплін відповідні засоби, які б сприяли розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх фахівців. Цей напрям роботи повинен реалізовуватися при вивченні всіх навчальних предметів, де розвиток особистісної зрілості буде пріоритетним напрямом професійної підготовки і використання відповідних методів буде найбільш ефективним і доцільним.

Система освіти має забезпечувати всі умови для всебічного розкриття потенціалу особистості, створювати умови для прояву її власної активності, самостійного руху, самоорганізації. Отже, студент має стати не тільки об'єктом впливу навчальних та виховних факторів, а й суб'єктом самовиховання, самоосвіти, саморозвитку. У зв'язку з цим виникають проблеми управління, планування і прогнозування певної навчальної діяльності, стимулювання самостійності розвитку особистості під час навчання в педагогічному вузі.

На жаль, традиційні форми навчання мало що дають у цьому плані студенту. Він озброєний теорією, але в ході навчання позбавлений можливості застосувати свої знання для розуміння конкретних людей.

Ми вважаємо, що ефективними засобами для розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх професіоналів є активні методи навчання.

Одним з них є метод активного соціально-психологічного навчання (АСПН), розроблений Т. С. Яценко. На думку Т. С. Яценко, АСПН сприяє гармонізації особистості, зростанню почуття необхідності власного вдосконалення й відповідальності за свій розвиток, за реалізацію своїх потенційних можливостей [2].

Термін „активне соціально-психологічне навчання” позначає програми, спрямовані на набуття соціально-психологічного досвіду та підвищення соціально-психологічної компетентності в процесі групової взаємодії. Активне соціально-психологічне навчання має сьогодні широке розповсюдження, як складова частина підготовки спеціалістів професій типу “людина-людина”. Уміння встановити емоційний контакт, організувати простір спілкування, ідентифікувати емоційний стан за експресивними характеристиками поведінки, створити комфортний “клімат спілкування”, вислухати та зрозуміти співрозмовника, вирішити проблемні та конфліктні ситуації – ось неповний перелік необхідних навичок, потрібних представнику професій типу “людина-людина” [1].

Активне соціально-психологічне навчання – один із тих методів, які дають можливість підвищити рівень психологічної компетентності майбутнього фахівця за порівняно короткий час. Крім того, АСПН дає поштовх роботі з самовдосконалення і перебудови власної особистості.

Група активного соціально-психологічного навчання дає майбутнім фахівцям можливість усвідомити власні стабілізовані тенденції поведінки, що, незалежно від плинності ситуацій, породжують труднощі в адаптації та спілкуванні з іншими людьми. Це допомагає внести відповідні поправки у власну поведінку з метою її вдосконалення.

Пізнання власного внутрішнього світу та інших людей у процесі АСПН підвищує соціально-перцептивну компетентність, озброює навичками психологічного аналізу ситуації спілкування і розуміння іншої людини в ній, розвиває здібності розв'язувати власні суперечності, гармонізує структуру особистості та переорієнтовує увагу з власного “Я” на іншу людину. Усе це розширює засоби самореалізації, які мають об'єктивний просоціальний характер і професійну значущість, що не може не відбитись позитивно і на поліпшені адаптаційних можливостей майбутнього фахівця. Самі принципи функціонування групи АСПН (прийняття особистості іншого, щирість, увага до людини в ситуації “тут і тепер”, зворотній зв'язок на рівні почуттів, а не оцінювальних суджень, висловлювання лише про ті риси, що підлягають виправленню реципієнтом тощо) будуть допомагати майбутньому спеціалісту будувати контакти з колегами.

Характерною рисою такої практично-навчальної роботи є те, що вона не спрямована на тренаж комунікативних умінь і навичок чи на психотерапію, а є способом навчання. Малу групу, в якій запроваджуються ці методи навчання, називають навчально-тренінговою групою. В її завдання входить забезпечення вивчення особливостей, закономірностей міжособистісної взаємодії, яке поєднується з активним їх застосуванням і розвитком можливостей прогнозувати наслідки комунікативних подій.

Методична організація такого навчання відповідає прогресивним вимогам: керівництво даним процесом має демократичний (недирективний) характер, атмосфера взаємин у групі пройнята прагненням довіри, взаємопідтримки, щирості й відкритості. Самодіяльність учасників навчання заохочується можливостями співпраці; об'єктом уваги присутніх є не лише результати певного процесу, а й його динаміка; ефективність навчання досягається не простим засвоєнням готових знань, а передбачає оволодіння процесом пізнання нового, не усвідомлюваного раніше, значущого для особистості матеріалу; відпрацювання (тренаж) умінь і навичок.

У результаті АСПН можливо вирішити ряд завдань:

1. Чуттєве розуміння групових процесів.
2. Формування та розвиток здатності прогнозувати поведінку іншого, передбачаючи свій вплив на нього.
3. Розвиток соціально-емоційної чутливості, емоційного саморозкриття, самопізнання.
4. Актуалізація і розвиток потреби в особистісній рефлексії, самоактуалізації.
5. Аналіз поведінки людей під час їх взаємодії.
6. Підвищення власних адаптаційних можливостей до нових умов життя.

АСПН дозволяє поставити учасників у ситуації, релевантні їх реальній значущій діяльності. Такі ситуації сприяли усвідомленню необхідності зміни власних установок. Активність, що виникає в процесі занять, не лише характеризує дії учасників, але й свідчить про інтенсифікацію навчованості.

Основним методичним прийомом є керований самоаналіз, за допомогою якого і відбувається знайомство з власним “Я”, виявляється вплив на власне життя та

можливості саморозвитку, відкритість власному внутрішньому світові, прийняття себе та інших, довіра інтуїції та ін.

Допоміжними конкретними прийомами можна обрати групову дискусію, методи невербальної взаємодії, психогімнастику, побудову прогнозу психологічної позиції іншого, аналіз конкретних ситуацій, рольові ігри, прийоми, що практикуються в групах зустрічей. У кожному конкретному випадку вправи модифікуються відповідно до загальної проблематики та індивідуальних особливостей учасників навчально-тренінгової групи. Використання в програмі АСПН різноманітних прийомів значно розширяє інтерперсональний досвід учасників, дозволяє модифікувати їх установки, досягти більшої їх пластичності.

Учасникам пропонується ряд вправ, під час виконання яких виробляються поведінкові реакції, що можуть автоматично використовуватись у ситуаціях входження в нове соціальне середовище. Такі нові форми поведінки закріплюються за допомогою програвання ситуацій, перетворюючись у навички та уміння.

Кожний учасник знаходить у процесі виконання вправ та групової дискусії адекватні форми поведінки в ситуаціях входження в нове соціальне оточення відповідно до його власних особливостей.

Зазначені вище особливості АСПН відкривають можливість істотно змінити стиль та логічну структуру традиційного навчання з його одностороннім зв'язком (від викладача до студента). Чим складніша феноменологічна структура якості, що розглядається, чим вище емоційне навантаження переживання (або системи переживань) учасників навчання, тим гострішою стає необхідність їх дослідження шляхом нетрадиційно організованої моделі експерименту, якою і є група активного соціально-психологічного навчання.

Для оцінки та корекції поведінки учасників АСПН використовується групова бесіда. Це сприяє активізації уваги та розвиває навички критичного ставлення до себе. Проблема бесіда виникає, як правило, стихійно і сприяє уточненню та поясненню будь-якої сторони проблеми. Спеціально вводяться в хід занять мінідиспути з метою більш глибокого усвідомлення теоретичних моментів.

Отримання такого досвіду є важливим кроком у підготовці майбутнього фахівця, оскільки, зрозумівши переваги таких взаємовідносин, як створення позитивного мікроклімату та атмосфери довіри в групі, відкритий обмін досвідом, щирі та відверті стосунки з самим собою та іншими людьми, студенти будуть намагатись у подальшому їх відтворити, перенести в інші сфери життя.

Отже, важливим для розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх фахівців є застосування відповідних засобів. Необхідно впроваджувати у навчально-виховний процес підготовки майбутніх професіоналів активні методи навчання, проблемне навчання, створювати наукові гуртки, проводити практикуми з основ особистісно-професійного зростання.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є створення і впровадження у навчально-виховний процес ефективної технології розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх професіоналів із застосуванням відповідних психолого-дидактичних засобів.

Список використаної літератури

1. Яценко Т.С. Психологические основы групповой психокоррекции / Т. С. Яценко – К., 1996. – 264 с.

2. Яценко Т. С. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: підготовка психолога-практика / [Т. С. Яценко, Б. Б. Іваненко, С. М. Аврамченко та ін.]. – К.: Вища школа, 2008. – 342 с.

Міненко Наталья Миколаївна,
вчитель початкових класів
(ЗОШ №22 м. Житомира)

РОЛЬ ДИСЦИПЛІН МОВНО-МОВЛЕННЄВОГО ЦИКЛУ В ФОРМУВАННІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Сучасне суспільство вимагає виховання самостійних, ініціативних, відповідальних громадян, здатних ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих і економічних завдань. Виконання цих завдань потребує розвитку особистісних якостей і творчих здібностей людини, умінь самостійно здобувати нові знання та розв'язувати проблеми, орієнтуватися в житті суспільства. Таким чином, пріоритетом державної політики у галузі освіти і виховання є формування інтелектуально розвиненої особистості через наближення освіти до особистісних та суспільних потреб. Оскільки в умовах демократизації та національного відродження система освіти повинна забезпечити якісно новий рівень загальноосвітньої, професійної підготовки, то вже в початкових класах міняються пріоритети цілей навчання: на перший план висувається його розвивально-пізнавальна функція, культ активності, самостійності, нестандартності думки, який забезпечує розвиток інтелекту дитини [1, с. 57].

Навчальна діяльність – основна форма інтелектуального розвитку особистості. З одного боку, під час навчального процесу учні здобувають нові знання, які розширюють їх кругозір, з іншого – у процесі активної пізнавальної діяльності розвиваються інтелектуальні уміння дитини, що дає змогу в подальшому самостійно і творчо використовувати не лише запас знань, а й шукати нове, задовольняти свої потреби в пізнанні. Щоб навчальна діяльність була радістю, його організація має бути побудована таким чином, щоб дитина стала активним учасником процесу засвоєння знань, тоді пізнавальний інтерес і задоволення від процесу та результату навчання дасть моральний, психологічний комфорт, розуміння особистого успіху [2, с. 55].

З цією метою Міністерство освіти і науки, молоді та спорту розпочало роботу щодо модернізації змісту початкової освіти. Постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 р. було затверджено новий Державний стандарт початкової загальної освіти.

Мета нашої статті – проаналізувати нові мовні стратегії, визначені Державним стандартом початкової загальної освіти та вказати на пріоритетну роль предметів гуманітарного циклу в розвитку інтелектуальних умінь дитини молодшого шкільного віку.

Сучасна школа оперує в навчально-виховному процесі новими освітніми технологіями, що зумовлює нові підходи до навчання, вибору методів, прийомів, засобів, створення умов для формування всебічного розвиненої особистості. Надійним засобом здійснення цієї задачі є розвиток інтелектуальних умінь школяра, оскільки інтелектуальні уміння посідають особливе місце у навчальній роботі учня та пронизують усі без винятку види його діяльності [3, с. 17].

Педагогічна теорія і практика чітко вказує на вагому роль інтелектуальних умінь у розвитку гармонійної особистості. Вітчизняними та зарубіжними педагогами та

психологами були розглянуті деякі аспекти цієї багатогранної проблеми, а саме: загальні принципи формування інтелектуальних умінь (О. В. Бугрій, Т. А. Ільїна, Г. С. Костюк, Є. М. Кабанова-Меллер, Г. В. Усова), спеціальні програми формування умінь в учнів різного віку (Н. А. Лошкарьова, В. Ф. Паламарчук, А. В. Усова), технології формування інтелектуальних умінь в учнів різних вікових груп, зокрема молодших школярів (О. В. Арделян, Н. І. Білоконна, А. О. Зязін, А. Є. Дмитрієв), організації пошукової та творчої діяльності в початковій школі (В. І. Бондар, М. С. Вашуленко, І. П. Гудзик), розвиток творчих здібностей (І. С. Волошук), формування мовленнєвих умінь як необхідної складової інтелектуальних умінь у початковій школі (Л. О. Варзацька, Т. О. Ладиженська, О. Н. Хорошковська).

Таким чином, ми можемо твердити, що значення гуманітарних предметів для розвитку інтелектуальних умінь дитини є істотним, і перед учителем школи постають важливі завдання для визначення шляхів розвитку інтелектуальних умінь учнів засобами предметів гуманітарного циклу, зокрема мови і читання.

Вказуючи на завдання виховати особистість з високорозвиненими інтелектуальними вміннями, ми ведемо розмову про особистість, що володіє вміннями сприймати красу, вирізняється витонченістю суджень, чіткістю, вичерпністю, лаконічністю у висловленні думок, сформованістю вмінь абстрагуватися, зосереджуватися на структурі своєї думки [4, с. 135].

Інтелектуальні вміння посідають особливе місце у навчальній роботі учня та пронизують усі без винятку види його діяльності. Завдяки цим вмінням школярі визначають відомі їм поняття, виділяють загальні та істотні ознаки об'єктів, розв'язують дедалі складніші пізнавальні й практичні завдання, виконуючи потрібні для цього дії та операції й виражають результати в судженнях, поняттях, міркуваннях і умовиводах.

У педагогічній теорії й практиці досліджувалося питання щодо навчальних предметів, на базі яких розвиток інтелектуальних умінь можна здійснювати найбільш ефективно. Традиційним є твердження, що найбільш дієвими і результативними для вирішення цієї проблеми є предмети математичного та природничого циклу. Однак, слід зазначити, що джерело пізнання світу – це мова, живий організм, у якому зосереджений, окрім інформаційного, величезний розвивальний потенціал. Мова є не тільки формою вираження і передачі думки (як це спостерігаємо при реалізації комунікативної функції), а й засобом формування, тобто творення самої думки. Людина мислить у мовних формах [5, с. 95]. Сформувати духовно багату, соціально активну особистість можна тільки в тому разі, якщо вона оволодіє мовою як засобом спілкування, пізнання, самовираження, самоутвердження. У Законі України "Про освіту", концепціях мовної освіти і Державному стандарті початкової освіти чітко зазначено, що мовна освіта в Україні передбачає удосконалення технології навчального процесу, наближення його до вимог сучасного суспільства, що потребує високоосвічених, інтелектуально розвинених і відданих державі громадян, які легко і вільно можуть спілкуватися між собою, утверджуючи статус української мови як рідної та державної [6, с. 3].

Використання системи роботи з розвитку інтелектуальних умінь учнів на уроках української мови є надійним засобом здійснення всебічного розвитку дитини, повноцінного засвоєння всіма учнями кінцевих результатів навчання. З урахуванням соціальної й педагогічної значущості рідної мови для становлення і розвитку кожної особистості, цьому предметові в системі шкільного навчання і виховання відводиться об'єктивно особлива роль, а набуті на уроках мови в початкових класах інтелектуальні вміння не тільки забезпечують основу подальшого навчання, виховання та розвитку підлітків, старшокласників, а й здебільшого зумовлюють практичну, громадську і

професійну діяльність дорослої людини. Крім того, в опануванні української мови важливо враховувати те, що вона є не тільки предметом навчання, а й засобом засвоєння інших предметів шкільної програми [6, с. 3].

Важливо зазначити, що оскільки нова редакція Державного стандарту початкової загальної освіти ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів, що відповідає сучасним вимогам суспільства, то актуальними завданнями, визначеними основним документом початкової школи, є оволодіння на уроках мови ключовими компетентностями, які передбачають й розвиток інтелектуальних умінь [7, с. 6-9]. Побудова сучасного мовно-мовленнєвого шкільного курсу сприятиме активному, динамічному формуванню мовної особистості. Адже ті види навчальної діяльності, які здійснюються в руслі комунікативного, лінгвістичного, культурологічного і діяльнісного аспектів курсу, забезпечуватимуть водночас соціалізацію школярів і їх розвиток. За такого підходу до шкільної мовної освіти учень на уроці не залишається пасивним слухачем і мовчазним виконавцем письмових вправ за підручником, а перебуває в ролі активного співрозмовника, співавтора уроку. Саме в таких формах активної навчальної діяльності виявляються адаптивні можливості освіти, відбувається активна інтелектуалізація школярів за такими напрямками:

- розвиток інтелектуальних умінь (стимуляція мислення, вміння порівнювати, аналізувати, само – та взаємоконтроль);
- розвиток пізнавальних інтересів учнів до навчання (зацікавленість навчанням, прагнення знати якомога більше);
- розвиток зв'язного мовлення та творчих здібностей учнів (уміння правильно, грамотно і красиво говорити) [8, с. 20-21].

Позитивною ознакою проектів нових навчальних програм є і те, що в програмі з української мови, окрім уже традиційних мовної та мовленнєвої змістових ліній, розподіл змісту здійснюється за двома новими змістовими лініями – соціокультурною та діяльнісною. За таких умов діяльнісна змістова лінія спрямована на формування у молодших школярів уміння вчитися, організовувати свою працю для досягнення результату, виконувати мисленнєві операції й практичні дії, володіти уміннями й навичками самоконтролю та самооцінки, а отже, розвивати інтелектуальні уміння молодшого школяра [9, с. 10-14].

Таким чином, зазначене вище дає можливість підкреслити важливість розвитку інтелектуальних умінь молодшого школяра, як базового підґрунтя для формування життєвих компетентностей особистості. Крім того, дослідження дає можливість твердити, що саме предмети гуманітарного циклу є складною, цілісною, динамічною системою, що має потужний потенціал для розвитку мовлення, мислення, інтелекту дітей молодшого шкільного віку, і, виходячи з основних положень Державного стандарту початкової освіти, зазначити, що саме мовна освіта є дієвим засобом формування інтелектуального потенціалу держави, адже мова, як матеріалізована думка і процес її народження, як засіб від конкретно-чуттєвого до постійно-абстрактного пізнання світу, як „канал зв'язку” для одержання інформації з інших, немовних сфер людського й природного буття, – є основним чинником формування інтелекту.

Список використаної літератури

1. Бачинський П. П. Пошуки шляхів втілення концепції гуманізації освіти / Бачинський П. П. // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 57-63.
2. Ібряшкіна Н. Формування у дитини позитивного ставлення до навчання (матеріали для роботи з батьками) / Н. Ібряшкіна // Початкова школа. – 2010. – № 5. – С. 55 –56.
3. Побірченко Н. Інтерактивне навчання в системі нових освітніх технологій / Н.Побірченко // Початкова школа. – 2004. – №10. – С. 17.

4. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте / Лидия Ильинична Божович. – М.: Наука, 1998. – 369 с.
5. Виготський Л. С. Мышление и речь /Лев Семенович Выготский. – [5-е изд., испр.]. – М.: Лабиринт, 1999. – С. 352.
6. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова освіта. – 2011. – № 18. – С. 3.
7. Морецька Н. Компетенція чи компетентність: що ми формуємо у молодших школярів / Н. Морецька // Початкова школа. – 2007. – №9. – С. 6-9.
8. Охріменко І. В. Формувати сучасне мислення учнів / І. В. Охріменко // ПостМетодика. – 1996. – № 2. – С. 20-21.
9. Зимульдінова А. Мова й мовлення молодших школярів. Наукові засади / А. Зимульдінова, С. Гірняк // Початкова школа. – 2012. – №11. – С. 10-14.

Мирончук Наталія Миколаївна,
доцент, кандидат педагогічних наук
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

КОНТЕКСТНО-ПРОФЕСІЙНИЙ ЗМІСТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Сучасний розвиток системи вітчизняної освіти пред'являє високі вимоги до підготовки майбутнього учителя, його особистих і професійних якостей. Це пов'язано з тим, що динамічні перетворення, які відбуваються в нашій країні в усіх сферах життя посилюють потребу в діяльних, підприємливих, творчих особистостях, здатних самостійно висувати й оперативно розв'язувати різноманітні завдання в нестандартних умовах.

Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їхнє професійне самовдосконалення, постійне підвищення професійного рівня, педагогічної майстерності, загальної культури є важливою умовою модернізації освіти, про що наголошується в низці нормативних документів, зокрема Законі України „Про освіту”, „Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті, Концепції педагогічної освіти, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр.

Готовність учителя до педагогічної діяльності виявляється в реалізації нових педагогічних технологій, знаходженні адекватних способів вивчення особистості школяра, розв'язанні педагогічних завдань, що вимагають негайних дій у педагогічній ситуації. Як відомо, характерною ознакою педагогічної ситуації виступає наявність суперечностей між метою та можливостями її досягнення. Це засвідчує проблемність педагогічної ситуації, що зумовлює певні утруднення педагога – необхідність швидко і правильно її оцінити і прийняти ефективне, педагогічно виважене рішення. Саме тому до змісту професійної підготовки майбутніх учителів має бути включений не лише методологічний та теоретичний, а й практичний та соціальний його напрям.

Аналіз наукових доробок з проблем підготовки вчителя-практика свідчить про різноаспектність підходів щодо вивчення даної проблеми: зокрема, висвітлюються загальні проблеми підготовки майбутнього педагога (О. Абдулліна, А. Алексюк, І. Бех, О. Мороз, В. Сластьонін та ін.), питання історії та філософії вищої педагогічної освіти (В. Андрущенко, В. Бех, Л. Вовк, В. Євтух, І. Зязюн та ін.), шляхи удосконалення підготовки майбутніх педагогів до реалізації їхніх професійних функцій (С. Вітвицька, О. Антонова, Н. Сидорчук, С. Сисоєва та ін.), теоретичні й практичні проблеми підготовки до виховної діяльності (О. Горшкова, О. Дубасенюк, А. Капська,

Ю. Костюшко, Г. Троцько та ін.). Разом з тим, педагогічний процес потребує особливої організації, де відчутним є практичний, міжпредметний, прикладний та соціальний аспекти, що досягається за рахунок змістової переорієнтації процесу підготовки від повно до профілю майбутньої педагогічної діяльності студентів.

З огляду на це, *метою статті* є окреслення контекстуального змісту професійної підготовки майбутнього вчителя та шляхів його професійного зростання.

З перших днів навчання в педагогічному закладі майбутньому вчителю потрібно систематично і напружено працювати (теоретично і практично) над формуванням професійної спрямованості, максимально готувати себе безпосередньо до справи навчання і виховання підростаючого покоління. За роки навчання студент має фундаментально оволодіти наукою, основами якої треба буде озброювати школярів, опанувати понятійним апаратом і матеріалістичним розумінням науки.

Разом з тим, навчальний заклад готує педагога-практика, вчителя відповідної науки, що посилює вагомість його практичної підготовки. Здобуті у навчальному закладі знання є інструментом, з допомогою якого майбутній фахівець формує особистість людини, через те він має набути глибокої теоретичної й практичної підготовки, насамперед у галузі психолого-педагогічних наук. Основною одиницею роботи в контекстному навчанні є ситуація. Система проблемних ситуацій дозволяє розгорнути діалектично суперечливий зміст навчання в динаміці й тим самим забезпечити об'єктивні передумови формування теоретичного та практичного професійного мислення.

Змістом контекстного навчання виступає не тільки предметна сторона професійної діяльності, задана за допомогою системи навчальних завдань, моделей і ситуацій, а й її соціальна сторона, відтворена різними формами спільної діяльності та спілкування. До базових форм відносяться: **навчальна діяльність** академічного типу, квазіпрофесійна діяльність, навчально-професійна діяльність. На думку А. А. Вербицького, у контекстному навчанні моделюється предметний і соціальний зміст майбутньої праці, задається її контекст [1; 3].

На контекстно-професійній підготовці майбутнього педагога наголошує Н.М. Дем'яненко [2], яка вбачає її сутність у розробці моделі розвитку компетентності випускника ВНЗ як сукупності відповідних умов, засобів, методів, технологій навчання. Модель передбачає організацію квазіпрофесійної діяльності, міждисциплінарну взаємодію, надання можливостей для саморозвитку і самореалізації особистості студента, створення додаткових організаційно-педагогічних умов, спрямованих на посилення мотивації студентів до навчання (кредитно-рейтингова система, елективні курси, метод проектів тощо). Реалізація професійно-педагогічної підготовки майбутнього фахівця відбувається через змістово-технологічну інтеграцію соціально-гуманітарної, загальнопрофесійної, предметної складових і позааудиторної соціально значущої діяльності студентів. При цьому аналіз і осмислення засвоєваних явищ, процесів, цінностей розглядаються як засіб їхнього самовизначення і самовдосконалення. Активні, діалогові, дослідницькі методи навчання і виховання виступають способами освоєння досвіду рефлексивного, організаторсько-комунікативного, проектного видів діяльності, а отже, основою розвитку соціально-професійної компетентності випускників педагогічних університетів.

Зміст психолого-педагогічної підготовки майбутнього фахівця у процесі навчання у ВНЗ репрезентується відповідною науковою інформацією у процесі вивчення нормативних навчальних дисциплін („Вступ до спеціальності”, „Педагогіка”, „Теорія і методика виховної роботи”, „Основи науково-педагогічних досліджень”, „Основи педагогічної майстерності”), через упровадження авторських курсів, у педагогічній

практиці, науково-дослідній підготовці, через самостійну освітню діяльність. Види навчальної діяльності: ознайомлення з літературою, з теоретичними роботами з педагогіки і психології, прослуховування лекцій фахівців і досвідчених учених; складання плану з удосконалення фахового рівня (висування гіпотез, вивчення передового досвіду своїх колег, спостереження, показові уроки, обговорення уроків і т.д.); мікрОВикладання; виконання ролі співлектора, проведення мікродосліджень, безпосереднє впровадження у власну практику результатів наукових досліджень і передового досвіду, самовиховання й удосконалення прийомів роботи, відпрацьовування потрібних умінь, перевірка ефективності застосовуваних методів навчання і виховання і т.д.; накопичення методичного матеріалу (планів-конспектів, дидактичних посібників, діагностичних методик, опису елементів педагогічного досвіду);

Дослідження сформованості у студентів різних видів професійних умінь (інформаційних, прогностичних, конструктивних, організаційних, комунікативних, аналітичних) засвідчило сформованість їх практичної готовності переважно на достатньому (58 %) і середньому рівні (24 %), оскільки набуті теоретичні знання не завжди знаходять своє практичне вираження через незнання, невміння застосування їх при вирішенні практичних завдань. Практична діяльність студентів має переважно репродуктивний характер; нові, нестандартні ситуації, що виникають у реальному навчально-виховному процесі, викликають у них певні утруднення.

Саме тому *педагогічна практика* студентів визначається важливою складовою їх професійної підготовки. Мета, завдання, зміст, організаційно-методичне забезпечення педагогічної практики повинні сприяти оволодінню студентами основами професійної діяльності, виробленню професійних умінь та навичок, у тому числі й формуванню дослідницької культури.

Основне завдання практики – закріплення й поглиблення теоретичних знань студентів, набутих у процесі академічних занять й формування основних професійних якостей. Упродовж практики здійснюється виховна робота, спрямована на формування професійних навичок, активної життєвої позиції, сукупності громадянських і моральних якостей майбутнього педагога. Студент і студентський колектив виступають одночасно і як суб'єкт виховання.

Педагогічна практика – важлива соціально-психологічна умова і педагогічний засіб професійної підготовки майбутнього вчителя. Саме на практиці студент вперше випробовує себе в новій статусно-рольовій позиції вчителя, намагається відповісти на непрості питання про свої можливості й бажання. Педагогічна практика є професійним випробуванням студента, практичною перевіркою правильності ідентифікації його „образу – Я” з образом професіонала. Практика є початком (чи продовженням) професійного самовизначення, ствердження і розвитку "Я–професійне" майбутнього вчителя. Після педагогічної практики підвищується самооцінка готовності до самостійної роботи в школі. Педагогічна практика впливає і на ставлення студентів до педагогічної професії, яке може бути суперечливим і залежить від конкретних переживань студентів.

Педагогічна практика носить тривалий і безперервний характер, забезпечуючи фундамент для формування основних педагогічних умінь і навичок у майбутніх учителів та виконує ряд функцій: *адаптаційну* (студент ознайомлюється з різними видами навчально-виховних закладів, звикає до ритму педагогічного процесу, роботи з дітьми); *навчальну* (актуалізація, поглиблення та застосування теоретичних знань, формування педагогічних умінь і навичок); *виховну* (формування ставлення до педагогічної професії, професійно значущих якостей особистості вчителя, розуміння необхідності самоосвіти

та самовиховання); *розвивальну* (розвиток педагогічних здібностей студентів, педагогічного мислення, мотиваційної сфери до педагогічної діяльності); *діагностичну* (перевірка рівня особистісних та професійних якостей майбутнього вчителя, професійної придатності та підготовленості до педагогічної діяльності).

Навчально-виховна практика спочатку на 2 і 3 курсах, потім на 4 і 5 курсах (магістратурі) у різних типах загальноосвітніх шкіл і навчальних закладах I-II рівнів акредитації має важливе значення, оскільки саме тут набуваються початки професійно-педагогічних умінь практичної роботи в школі. Система завдань навчальної, методичної, виховної та дослідницької роботи, яку студенти мають виконати на практиці, спрямована на розвиток їх аналітичних, прогностичних, конструктивних, організаційно-комунікативних, виховних умінь. Під час практики майбутні педагоги здобувають уміння аналізувати свою практичну діяльність, узагальнювати навчально-виховну роботу вчителів, набувати навичок роботи з дитячим колективом, систематично спостерігати і добирати об'єктивні дані для виконання дипломних та курсових робіт.

До змісту педагогічної практики включаються такі види їх діяльності: *організаційно-педагогічна* (ведення документації, складання планів, формування колективу, ін.); *дослідницька* (вивчення класного колективу, рівня вихованості учнів, виявлення інтересів і потреб учнів, їх мотивів, умов проживання тощо); *колективно-творча* (організація діяльності з класом); *виховна* (проведення виховних годин, зборів, індивідуальна робота з вихованцями, ін.); *аналітична* (осмислення досвіду власної (чи інших вихователів) педагогічної діяльності).

Неабияке значення має самоосвіта студента та самовиховання, що сприяють удосконаленню педагогічних умінь та навичок.

Самоосвіта студентів педагогічних вищих навчальних закладів полягає в тому, що вона покликана поєднувати різнобічну навчально-виховну діяльність у професійному становленні майбутніх учителів, сприяти усвідомленню своїх ідеалів та життєвих планів і розумінню головних освітніх завдань. Формами самоосвіти студентів є: науково-дослідницька робота з проблеми; вивчення наукової, методичної та навчальної літератури; отримання консультацій; участь у колективних і групових формах методичної роботи, у роботі тренінгів, конференцій, науково-практичних семінарів; вивчення передового педагогічного досвіду; ведення картки власного професійного зростання тощо.

Підвищенню рівня науково-методичної та професійної грамотності сприяє також участь студентів у різних наукових гуртках, центрах, об'єднаннях.

Таким чином, професійна підготовка майбутнього вчителя повинна бути націлена на формування умінь самостійно вчитися, самовдосконалюватися, виховання відповідального та творчого ставлення до своєї праці.

Список використаної літератури

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: метод. пособие. – М.: Высшая школа, 1991. – 207 с.

2. Дем'яненко Н.М. Сучасні тенденції підготовки педагогічних кадрів: системний аналіз і спроба моделювання [Електронний ресурс] / Дем'яненко Н.М. – Режим доступу: <http://www.artek.ua/information/Artek%20-%20CO-EXISTENCE%20e-magazine/demyanenko.doc>

3. Контекстний підхід у безперервній освіті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psi-help.com/pdruchniki-z-pedagogki-ta-psixolog/17-shlyaxi-pdvishhennya-profesjno-dyalnost-vchitelya/109-kontekstnij-pdxd-v-bezperervnj-osvt.html>

Мирошник Тетяна Володимирівна,
вчитель початкових класів, вчитель вищої категорії,
вчитель-методист,
(Житомирський міський колегіум)

ТЕАТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Одним із найважливіших завдань сучасної школи є формування творчої, мислячої особистості. Головною метою школи, як зазначено в Концепції загальної середньої освіти, є створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу та таких індивідуальних здібностей особистості, які забезпечать їй досягнення життєвого успіху [2]. Саме тому всі аспекти навчання і виховання повинні бути спрямовані на розкриття обдарованості кожної дитини та розвиток творчої особистості. Розвивати творчість – означає виховувати у дітей інтерес до знань, виявляти їх нахили, самостійність у навчанні. Сучасна психолого-педагогічна наука розглядає творчість як постійний супутник розвитку дитини [1, с. 82], як діяльність, у результаті якої створюється щось нове, оригінальне, що певною мірою відбиває індивідуальні нахили, здібності й досвід людини.

Педагогічний досвід та наукові дослідження свідчать, що головною діяльністю дитини молодшого шкільного віку є гра, яка за своєю психологічною структурою є прототипом майбутнього дорослого життя людини. А універсальним засобом розвитку творчих здібностей дитини є театралізація, де гра виконується за правилами розвитку сюжету з урахуванням типу персонажів.

Театралізована діяльність допомагає реалізувати такі завдання:

- формувати правильну модель поведінки в сучасному світі;
- підвищувати загальну культуру дитини, залучати її до духовних цінностей;
- знайомити з дитячою літературою, музикою, образотворчим мистецтвом.

Крім того, театралізована діяльність є невичерпним джерелом розвитку відчуттів, переживань і емоційних відкриттів дитини, залучає її до духовного багатства [3, с. 10].

Слід відзначити, що тематика і зміст театралізованих ігор має моральну направленість, яка є в кожному літературному творі. Аналізуючи вчинки, характер персонажів, дитина дізнається про те, що таке ввічливість, правдивість, які риси характеру роблять людину красивою, душевно багатою, а які – ні, вчиться добру і справедливості, любові й поваги до батьків, до своєї Вітчизни, дружбі й справедливості.

При плануванні театралізованої діяльності дітей слід враховувати:

- індивідуальні психофізіологічні особливості дитини;
- особливості її емоційно-особистісного розвитку;
- інтереси, схильності, вподобання і потреби;
- дослідницький інтерес і здібності;
- вікові особливості.

Зміст театралізованої діяльності включає:

- перегляд та обговорення вистав;
- ігри-драматизації;
- інсценізації різноманітних творів;
- складання та розігрування діалогів між героями;
- вправи на виразність виконання ролі;
- вправи на розвиток соціально-емоційної сфери дітей.

Розглянемо детальніше такий вид театралізованої діяльності, як інсценізація літературних творів. Практика показує, що в початковій школі доцільніше обирати для інсценізації казки. Адже казка для маленьких дітей – це не просто розповідь про фантастичні події, це – цілий світ, у якому дитина живе, бореться, протиставляє злу свою добру волю [4, с. 153].

Таких уроків-інсценізацій школярі завжди чекають з нетерпінням, бо вони проводяться двічі-тричі на рік, оскільки вимагають значної підготовки. Робота проводиться в кілька етапів [5, с. 35].

Перший етап – виразне читання сценарію та бесіда за прочитаним. Діти стисло переказують казку. Разом з учителем аналізують її зміст, учинки та характер героїв, визначають, чому навчає казка. На цьому етапі з'ясовуються й окремі засоби виразності. Чим повніше та емоційніше сприймуть сценарій діти, тим легше їм буде потім зіграти, театралізувати прочитане. Тому при читанні слід використовувати весь комплекс засобів інтонаційної, лексичної та синтаксичної виразності.

Другий етап – організаційний. На цьому етапі обговорюється кількість дійових осіб, відбувається розподіл ролей. Діти вчаться правильно оцінювати свої можливості, можливості товаришів. Тут є важливим, щоб кожний відчував себе потрібним і значущим, тому роль повинна отримати кожна дитина. На цьому ж етапі продумуються декорації, музичне оформлення.

Третій етап – робота над роллю. Заучування ролі чудово тренує довільну пам'ять. Як відомо, вдосконалення довільної пам'яті в учнів молодшого шкільного віку тісно пов'язана з постановкою перед ними спеціальних завдань на запам'ятовування, збереження і відтворення матеріалу.

Четвертий етап – репетиції, під час яких проводиться робота над сценічною виразністю: визначення доцільних дій, рухів, жестів, місця на сценічному майданчику, міміки, інтонації.

Слід відзначити, що у підготовчий процес активно включаються батьки. Разом з дітьми вони готують декорації, афішу-запрошення, маски, шують костюми, добирають музичний супровід, допомагають дітям вивчити слова. Отже, відбувається тісний зв'язок „сім'я – школа”, що важливо в будь-який період навчання дітей.

П'ятий етап – це саме театральне дійство, що є справжнім святом і для дітей, і для батьків. Це оплески, вітання, посмішки, побажання, радість успіху.

Підготовка та проведення театральної вистави стає випробуванням, що потребує певних вольових і фізичних зусиль, пов'язаних з виконанням певних обов'язків, репетиціями, відповідальністю, фізичним напруженням.

Граючи певну роль, дитина виконує вправи, спрямовані на розвиток виразності, образності мовлення, що сприяє вдосконаленню культури мовлення, позитивно впливає на розвиток інтелекту, пізнавальних процесів, розширення світогляду.

Підготовка і проведення театралізованих вистав згуртовує дітей і має стимулююче значення. Учні з задоволенням працюють разом, отримуючи насолоду від взаємодії. А така співпраця виховує у школярів повагу до своїх друзів, у них формується прагнення досягти не лише власного успіху, а певного результату в спільній роботі.

Крім того, участь у виставі – це усвідомлення власного „Я” та можливість самовираження особистості. У дітей формуються особистісні моральні якості, долаються недоліки: сором'язливим, невпевненим у собі дітям театр допомагає зняти нервові напруження, подолати сумніви щодо себе, повірити у власні сили. Невгамовних та неорганізованих навчає витримки.

Під час підготовки та проведення театралізованих вистав відбувається розвиток рухової пам'яті дітей, пластики, тренується увага, формується смак дитини. Діти набувають навичок культури поведінки на сцені.

Під час вистави обов'язковим є музичний супровід, що робить виступ дітей більш виразним, емоційним, діти співають і танцюють, разом із своїм героєм сумують і радіють, переживають його невдачі та успіхи.

Отже, можна зробити висновок, що у навчальному процесі важлива роль належить творчості, яка допомагає дітям глибше пізнати себе, свій внутрішній світ, спонукає до самовдосконалення.

Театралізація з її унікальними можливостями цілісного впливу на особистість виступає не тільки джерелом естетичного виховання, а й універсальним засобом творчого розвитку дитини. Естетичні почуття, які виникають через творчу діяльність, мають цілющу перетворювальну силу, залучаючи дітей до творчо-емоційного самовираження та розвиваючи їх природні здібності.

Таким чином, театралізовані вистави діють на уяву дитини різними засобами: словом, дією, зображувальним мистецтвом, танцем, музикою, і приносять величезну користь для естетичного та духовного виховання, для становлення характеру дитини, для прищеплення їй найкращих рис, для утвердження себе в суспільстві, що сприяє формуванню творчої особистості. Але це можливо лише за тієї умови, якщо звертатися до театралізації систематично, не лише в позаурочний час, а також безпосередньо під час навчального процесу. Адже театралізація – це гра, через яку дитина має змогу пізнавати навколишній світ.

Список використаної літератури

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: психологический очерк: кн. для учителя / Л. С. Выготский Л. С. – [3-изд.]. – М.: Просвещение, 1991. – 99 с.
2. Концепція загальної середньої освіти. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/2712/
3. Маханева М. Д. Театрализованная деятельность дошкольников / Маханева М. Д. – Дошк. восп. – 1999. – № 11 – С. 8 – 14.
4. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В. Сухомлинский [2-е изд.]. – К.: Рад. шк., 1987. – 544 с.
5. Чекіна О. Ю. Нестандартні уроки в початковій школі: метод. посіб. для вчит. / О. Ю. Чекіна – Х.: „Скорпіон”, 2005 – С. 35-37

Назарчук Ірина Анатоліївна,
вчитель початкових класів
(ЗОШ І-ІІІ ступенів №8 м. Житомира)

УПРОВАДЖЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ В ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ

*Той народ, який першим реалізує можливості цифрових комунікацій
і введе їх до навчальної методики,
очолюватиме світовий освітній процес.*

Гордон Драйден

Одним із основних напрямів модернізації сучасної освіти є широке використання мультимедійних комп'ютерних технологій. Характерна риса сучасних інформаційних технологій полягає у тому, що вони надають практично необмежені можливості для

самостійної й спільної творчої діяльності вчителя й учнів. За допомогою комп'ютерних засобів створюється сприятливе середовище для розвитку інтелекту кожної дитини.

„Навчання – найкраща у світі гра й розвага. Усі діти народжуються з таким переконанням і живуть із ним, поки ми не переконаємо їх, що це важка й неприємна праця. Тільки деякі діти все ще залишаються на своїх позиціях, маючи тверде переконання, що навчання приносить радість, що це чи не єдина гра, в яку варто бавитись. Ми знаємо, як називати цих дітей. Це генії” – говорить Джаннет Вос, американський педагог.

У початкових класах, особливо в першому і другому, повинні продовжуватися напрями дошкільного розвитку: пріоритетність виховних завдань, цілісності впливу на дитину на основі взаємозв'язку навчальної пізнавальної діяльності, використання гри та праці у навчанні, цілеспрямованого розвитку сенсорних умінь, вправності й координованості рухів, гостроти зору, уяви, саморегуляції поведінки і загально-мовленнєвого розвитку.

Для учнів молодшого шкільного віку характерними є різниця в темпераменті, вольових та емоційних рисах, особливостей розумової діяльності, здібностей, переважаючий розвиток наочно-образної пам'яті, осмислене запам'ятовування. Разом із цим, у молодшому шкільному віці є потреба необхідності у постійному закріпленні вмінь і навичок, наявності авторитету учителя та його відповідальної ролі у формуванні вищезазначених якостей молодшого школяра. У зв'язку з цим набуває актуальності використання у навчально-виховному процесі початкової школи мультимедійних засобів навчання. Тому проблемним питанням у моїй роботі стало: „Розвиток творчих здібностей та природних задатків учнів початкових класів мультимедійними засобами навчання”.

„Це перше покоління, яке виросте серед цифрових комунікаційних засобів” – упевнено стверджує Дон Тапскот.

Мультимедіа – це представлення об'єктів і процесів не традиційним текстовим описом, а за допомогою фото, відео, графіки, анімації, звуку, тобто в будь-який відомий у наш час спосіб. У своїй роботі використовую електронні підручники, які є самостійним засобом навчання, та мультимедійні презентації. З допомогою презентації стараюсь не тільки продемонструвати матеріал з теми, яка вивчається, а й розвивати у школярів творче, логічне та алгоритмічне мислення, оскільки всі презентації будуються за єдиною логічною схемою.

Шляхом застосування мультимедійних засобів на уроці одержую дві основні переваги – якісну і кількісну. Якісно нові можливості очевидні, якщо порівняти словесні описи з безпосереднім аудіовізуальним уявленням. Кількісні переваги виявляються у тому, що мультимедіа-середовище значно вище за інформаційною щільністю. Як відомо, одна сторінка тексту містить інформацію, яку вчитель промовляє приблизно за 1-2 хвилини. Кожен учитель знає, як відбувається запам'ятовування інформації: якщо інформація сприймається тільки слухом, засвоюється 20% її обсягу; якщо лише за допомогою зору, запам'ятовується 30% матеріалу. За умови комбінованого поєднання „включення” слухового й зорового каналів інформації учень спроможний засвоїти до 60% інформації. От чому краще „один раз побачити, ніж сто разів почути”. А застосування мультимедіа дає змогу об'єднати текст, звук, графічне зображення, відео зображення та ще й улюблену дітьми анімацію (мультиплікацію). Таким чином, використання на уроках відеопроєктів, електронних підручників, мультимедійних презентацій допомагає мені наблизити дітей до життя і відповідно досягнути на уроці високих результатів.

Мультимедійні презентації просто незамінні на уроках освітньої галузі „Я і Україна”. З їх допомогою учні віртуально подорожують у будь-який куточок рідного краю і далеко за його межі, можуть ознайомитись зі знахідками старовини, побачити побут, спосіб життя людей, їх основні види занять під час уроку. Діти можуть побачити фрагменти історичних і документальних фільмів, мультфільмів, які допомагають збагатити навчально-виховний процес яскравими враженнями.

Надзвичайно ефективними виявляються уроки математики, забезпечені мультимедійною підтримкою. Особливо показовим є вивчення задач на рух у 4 класі, які викликають у дітей багато труднощів. Коли учень бачить на екрані, як рухаються автомобілі навздогін чи з відставанням, що відбувається з човном, який пливе за течією чи проти течії та ін., багато питань відпадає дуже швидко. Не менш ефективними є такі уроки у 1 класі при вивченні дій додавання і віднімання, задач, де яскраво можна зобразити приліт і відліт птахів, розцвітання та в'янення квітів.

На уроках освітньої галузі „Мова і література” мультимедійні презентації відіграють велику навчальну функцію, де творчими яскравими схемами і таблицями стараюсь легко зобразити найскладніші теми.

Незамінними є мультимедійні помічники і на уроках образотворчого та музичного мистецтв, де особлива увага звертається на творчий розвиток учнів. На цих уроках цінними є як електронні підручники, де Нотки і Фарба та Олівець надають урокові надзвичайно казкового забарвлення, так і власні презентації, в яких можна зіставити всі види мистецтва і показати їх велич, доповнюючи одне одного.

Використання даної технології на уроках допомагає мені у вирішенні багатьох питань, а саме:

- якість зображення – яскраве, чітке і кольорове;
- зручне пояснення виду роботи з різним приладдям;
- детальне пояснення матеріалу або розгляд лише базових питань теми залежно від підготовленості учнів;
- коригування темпу й об'єму навчального матеріалу;
- значне підвищення рівня використання наочності на уроці;
- зростання продуктивності уроку;
- встановлення міжпредметних зв'язків;
- зміна ставлення до ПК: діти починають сприймати його як універсальний інструмент для роботи в будь-якій області людської діяльності, а не лише як засіб для гри.

У своїй роботі мультимедійні презентації практикую на різних уроках і на окремих етапах. Не залишаю поза увагою і хвилину відпочинку, яка, на мою думку, не має бути звичайною руханкою під музику. Для того, щоб зробити її привабливішою, використовую презентації з героями, які показують різні рухи учням.

Слід акцентувати увагу і на важливій ролі мультимедіа в позаурочній діяльності – проведенні виховні годин, конкурсів, проектів.

Матеріальне забезпечення черпаю у компанії „Нова школа”, де постійно оновлюється база електронних підручників; у передових учителів-методистів; через мережу Інтернет, а також створюю власні презентації.

Для їх підготовки йду такими етапами:

- структурування навчального матеріалу;
- складання сценарію реалізації;
- розробка дизайну презентації;
- підготовка медіафрагментів (тексти, ілюстрації, відео, запис аудіо фрагментів);
- підготовка музичного супроводу;

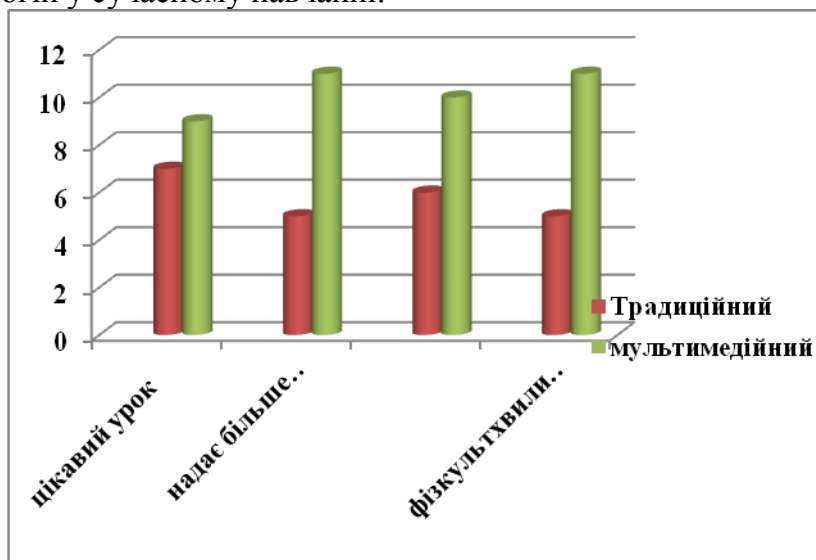
- тест-перевірка готової презентації.

За 2011-2013 роки мною були розроблені:

- авторські мультимедійні презентації до уроків, виховних заходів, батьківських зборів, кліпи до пісень;
- CD- диски „Мультимедійні презентації” та „Руханки під музику”;
- „Впровадження комп’ютерних технологій у навчально-виховний процес”.

Анкетування серед учнів початкових класів доводить важливість даних технологій у сучасному навчанні:

Отже, традиційний урок поступається мультимедійному, як рівнем цікавості, інформаційності, так і результативності.

Аналізуючи свою роботу над даною проблемою, я зробила певні висновки.

- Учні привертає новизна проведення мультимедійних уроків. Незалежно від їх кількості, вони завжди різні, цікаві, захоплюючі, приховують у собі безліч таємниць.
- Під час таких уроків створюються умови для активного спілкування, за якого учні прагнуть висловити думки, вони з бажанням виконують завдання, виявляють цікавість до матеріалу, що вивчається.
- Діти вчаться самостійно працювати з навчальною, довідковою та іншою літературою з предмета.
- Дана технологія може використовуватись для анонсування теми уроку, як супровід до пояснення вчителя, як інформаційно-навчальний посібник та для контролю знань.

Завдяки використанню інформаційно-комунікативних технологій відбуваються зміни у навчальному процесі, в центрі якого перебуває особистість учня. Головною метою стає розвиток інтелекту і творчих здібностей, пізнавальної активності школярів,

що дає змогу сформувати здатність до самореалізації, самостійності мислення, уміння працювати над розв'язанням власних життєвих проблем.

Отже, за допомогою інноваційних мультимедійних технологій здійснюється творчий розвиток дитини, опанування законів рідної мови, більш глибоке вивчення творів української літератури, формування свідомого громадянина.

Тому застосування інформаційно-комунікаційних технологій, використання мультимедійних форм і методів у початковій школі створює широкий спектр можливостей для реалізації дидактичної мети, розвитку творчості, формування образного мислення та виховання любові до рідного краю і всього оточуючого.

Список використаної літератури

1. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Шевченко Л. С. Навчання у телекомунікаційних освітніх проєктах (з досвіду роботи): навч.-метод. посіб. для пед. працівників ПТНЗ, загальноосвітніх шкіл, ВНЗ і слухачів інстит. післядипл. освіти / Гуревич Р. С. – Вінниця, 2007. – 138 с.
2. Данилова О. В. Мультимедія власноруч: текст, графіка, анімація, відео / О. Данилова, В. Манко, Д. Манко. – К.: Вид. дім „Шкіл. світ”: Вид. Л. Галіціна, 2006. – 120 с.
3. Кивлюк О. Аналіз наукових досліджень з проблематики пропедевтики інформатики в початковій школі // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. – 2006. – №6. – С.69-72.
4. Освітні технології: навч.-метод. посібн. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2003. – 255 с.
5. Пономаренко Л. Мультимедійна підтримка навчального процесу / Л. Пономаренко // Початкова освіта. – 2012. – №1-2. – С.16.
9. Кітаєва М. Використання мультимедійних технологій / М. Кітаєва // Початкова освіта. – 2011. – № 38. – С. 7.
10. Петлюшенко Н. Упровадження комп'ютерних технологій у початковій школі / Н. Петлюшенко // Початкове навчання і виховання. – 2012. – №1. – С. 12. Створюємо презентації. Power Point / Упор. І. Скляр. – К.: Ред. загальнопед. газети, 2005. – 112 с.

Нечипорук Катерина,

студентка III курсу ННІ педагогіки;

Басюк Н. А.,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет ім. І. Франка)

ВИХОВАННЯ ГУМАНІСТИЧНО СПРЯМОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Процес становлення сучасного суспільства потребує розвитку української національної системи виховання, в основу якої будуть покладені провідні принципи гуманізму та демократизації. Стає очевидним, що активним суспільним суб'єктом має бути людина з високим рівнем свідомості, творчої активності, відповідальності, яка керується у своїй діяльності й поведінці гуманістичними цінностями. Таку людину повинна виховати школа як соціальний освітній інститут. Основними завданнями статті є:

- з'ясувати стан досліджуваної проблеми у науковій літературі;
- виробити практичні рекомендації щодо гуманістичного виховання дітей.

Уперше про гуманістичне виховання згадується в епоху Відродження. Саме тоді до дитини почали ставитись, як до маленької особистості, почали її поважати, протестувати проти фізичних покарань та прагнули вдосконалювати її здібності [4]. Одним з найяскравіших представників епохи Відродження є Вітторіно да Фельтре (1378-1446). У

1424 р. він відкрив при дворі герцога Мантуанського школу, в якій навчались діти герцога та його приближених, а також діти бідних батьків, які утримувались за рахунок Вітторіно да Фельтре. Ця школа називалась «Будинком радості». Вона стала зразком для створення нових гуманістичних шкіл у різних країнах Західної Європи, а її автора називали «першим шкільним учителем нового типу».

Значний внесок у розвиток гуманістичної педагогіки зробив вітчизняний учений В. О. Сухомлинський. Він практикував такі форми становлення гуманної поведінки дітей, як: створення лікарень для пташок і тварин, допомога немічним, участь в естетизації школи і селища, створення галереї портретів матерів найвідоміших людей світу.

Представник гуманної педагогіки Ш. А. Амонашвілі у праці «Школа життя» виділив 6 особливостей процесу творення особистості:

1) перша особливість полягає у внутрішній наступності діяльності природи і людини-вихователя. Природа, на думку Ш.А.Амонашвілі, закладає у дитину можливості безмежного розвитку. Школа бере відповідальність продовжити справу природи й створити потім із неї шляхетну людину;

2) друга особливість процесу творення в гуманній школі – спрямування виховання на майбутнє життя дитини;

3) третя особливість стосується уроку. Добробут життя дитини на уроці забезпечується завдяки співпраці з учителем, іншими дітьми;

4) четверта особливість педагогічного процесу в тому, що дружні взаємовідносини вчителя з дітьми стають його природною якістю;

5) п'ята особливість гуманного педагогічного процесу проявляється у розвитку в дітей з віком здатності до оцінної діяльності та одночасного скасування шкільних оцінок, що є запорукою успіхів дітей у вченні;

6) шоста особливість "Школи життя" – особлива, гуманна місія вчителя у ній. "Збільшення людяності середовища навколо кожної дитини, гуманізація соціуму і самого педагогічного процесу є вищою турботою вчителя" [1].

Процес формування гуманності в учнів досліджувався й іншими авторами. Так у ряді наукових робіт відображено важливі аспекти означеної проблеми: загальнотеоретичні засади гуманізації виховання молодших школярів, перетворення школи в "Майстерню гуманності". Ці аспекти викладені у працях Я. А. Коменського, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського; психологічні аспекти гуманістичного виховання розкриті у працях І. Д. Беха, О. О. Бодальова, М. В. Боришевського, О. В. Киричука, В. Н. Костюка; сутність та структура етично-моральних цінностей у сучасній системі виховання обґрунтовані в роботах О. В. Аболіної, Т. Л. Корнієнко, М. Ю. Красовицького. Проблемі морального виховання молодших школярів у системі позакласної діяльності присвячене дослідження О. В. Матвієнко. Особливості морального розвитку та механізм формування моральних цінностей розкрито у працях І. Д. І. Беха, В. М. Галузяка, Д. І. Донцова, В. А. Тюріної [3].

Аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури засвідчив, що представники гуманістичної педагогіки розглядали дитину як найвищу цінність, тому ставлення батьків, педагога до дитини потрібно будувати на її безумовному прийнятті, на педагогічному оптимізмі й довірі, на почутті глибокої любові та емпатії, повазі її особистості, прав і волі. Психолого-педагогічна наука сформувала такі психолого-педагогічні вимоги до гуманізації педагогічного процесу як основи розвитку особистості дитини в дитячому віці:

— наявність системи освітньо-виховної роботи в родині й школі, тобто сукупності гуманних цілей, змісту, форм і методів, що спрямовують і перетворюють дитяче життя, яке функціонує як відкрита педагогічна система;

— розуміння і сприйняття всіма учасниками педагогічного процесу людини як міри доцільності й результативності всієї освітньо-виховної діяльності;

— індивідуально-гуманна орієнтація вихователів ґрунтується на гуманістичному світогляді та гуманітарній культурі, що забезпечує ціннісно-смыслову рівність дитини і дорослого, відновлення культуроутворювальної функції вихователя;

— особистісно-орієнтовані моделі, способи і форми спілкування вихователів і вихованців, якість яких визначається наявністю суб'єкт-суб'єктних зв'язків і ціннісно-смыслові взаємодії, що забезпечують психологічну захищеність дитини, розвиток її індивідуальності, розширення ступеня волі суб'єкта, його самосвідомості, що розвивається, діяльності й спілкування;

— повага особистості й сприйняття індивідуальності кожної дитини. Визначення якостей особистості в залежності від якості цілісного педагогічного процесу;

— раціональна й оптимальна організація цілісного педагогічного процесу, що ґрунтується на наступності змісту, форм, методів і вимог до дитини, що враховують зону її актуального і найближчого розвитку, і є сприятливою для збереження і зміцнення її здоров'я;

— взаємодія вихователів, учителів початкових класів і батьків у цілісному педагогічному процесі, їхня взаємна відповідальність за його результати, виражені в розвитку особистості дитини як міри всіх речей [2].

У сучасному світі гостро постала проблема виховання гуманної особистості. Більшість людей забули, що таке совість, співчуття, чесність, справедливість, духовність. І про яку гуманність при цьому ми можемо говорити? Насамперед, потрібно, щоб дорослі своєю поведінкою подавали приклад, що потрібно поважати старших і захищати менших, допомагати немічним, оберігати і захищати тварин, цінувати своїх батьків, вчителів. Школа і сім'я повинні діяти узгоджено, не лише в школі дітям повинна прививатись гуманність, а і вдома. Вчитель обов'язково повинен любити дітей, щоб вони це відчували, з радістю йшли до школи та ставились до нього та до своїх однокласників з таким же теплом. Для цього можна створити гурток для допомоги тваринам, залучати дітей до участі у благодійних акціях для допомоги дітям-сиротам (діти можуть давати свій старий одяг, іграшки). Також потрібно проводити виховні бесіди, показувати цікаві мультфільми, кінофільми з гуманістичною спрямованістю. Можна проводити «Дні доброти», коли діти мають обов'язково говорити один одному компліменти (всі ставати в коло), допомагати сусіду по парті на уроці, коли в нього щось не виходить і т. д. На нашу думку, впровадження таких форм роботи сприятиме вихованню гуманізму і людяності у дітей.

Отже, ми розглянули напрацювання таких відомих постатей, як Вітторіно да Фельтре, В. О. Сухомлинський, Ш. А. Амонашвілі, й з'ясували, що впровадження гуманізму у виховання дітей розпочалось ще з епохи Відродження. Існує дуже багато методів, форм роботи з учнями. Якщо їх систематично втілювати в життя і працювати з дітьми, то можна виховати високогуманних і моральних людей.

Список використаної літератури

1. Амонашвілі Ш. А. Роздуми про гуманну педагогіку / Амонашвілі Ш. А. – М., 2001.
2. Бужина І. В. Гуманістичні відношення молодших школярів: сутність, досвід, закономірності / Бужина І. В. – Одеса: «Маяк», 2001. – 182 с.

3. Лавриненко О. М. Виховання в учнів початкових класів гуманістичних цінностей у позаурочній діяльності: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.07 / Лавриненко Олена Миколаївна. – К., 2008. – 256 с.

4. Левківський М. В. Історія педагогіки: навч.-метод. посібник / Левківський М. В. – [4-е вид., доп.]. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 189 с.

Никорич Тетяна,
магістрантка ННІ педагогіки;
Усатий В.Д.,
кандидат педагогічних наук, доцент

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ТЕКСТАМИ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ІГОР

Український народ своїм багатовіковим досвідом інтуїтивно відібрав найефективніші засоби гармонійного виховання підростаючого покоління, чільне місце серед яких посідають українські народні ігри. Витоки поєднання навчання малюків із грою лежать в етнопедагогіці. Народні ігри створено народом так само, як казки, приказки, загадки, вони передаються із покоління у покоління.

Народні ігри як засіб виховання дітей високо оцінювали К.Д.Ушинський, Є.М.Водовозова, Є.І.Тихеева. К.Д.Ушинський підкреслював яскраво виражену педагогічну спрямованість народних ігор. На його думку, кожна народна гра містить у собі доступні форми навчання, вона спонукає дітей до ігрових дій, спілкування з дорослими.

Високу оцінку іграм дав В.О. Сухомлинський: „Гра – величезна світле вікно, крізь яке в духовний світ дитини вливається живлючий потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, чималий розділ народної дидактики, що охоплюють найрізноманітніші її аспекти: народознавчий, мовленнєвий, математичний, природничий, пізнавальний, розважальний, оздоровчий тощо. Народні ігри – це історія народу, оскільки вони відображають соціальне життя кожної епохи.

Не можна переоцінити значення народних ігор у розвитку мови й мовлення дітей, у збагаченні їхнього словника образними словами. З допомогою народних ігор діти опановують перші елементи грамотності, вивчаючи напам'ять вірші, скоромовки, лічилки.

У процесі гри в учнів виробляється звичка зосереджуватися, самотійно думати, розвивати увагу. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються, до активної діяльності залучаються навіть найпасивніші учні.

Використання на уроках ігор робить процес навчання цікавим, створює у дітей бадьорий настрій, полегшує засвоєння навчального матеріалу. Різноманітні ігрові дії, за допомогою яких розв'язується те чи інше розумове завдання, підтримують і посилюють інтерес до навчального предмета [4, с. 57].

Народні ігри вчать дитину ненав'язливо, легко, захоплюють змістом так, що вона навіть не помічає того навчання.

Таким чином, мета нашої статті полягає у систематизації ігор з метою формування граматичної правильності мови, збагачення словника та розвитку діалогічного й монологічного мовлення, вивчення правильної вимови українських звуків і слів у процесів українських народних ігор, вивчення їх впливу на загальний розвиток дитини.

Для досягнення цієї мети мають бути виконані такі завдання, як: формування в учнів уміння будувати висловлювання в межах доступних для них тем; уміння уважно слухати; швидко знаходити відповідь на запитання; точно формулювати свої думки; застосовувати раніше здобуті знання; вміти привчати дітей самостійно доходити висновків; набуття учнями нового життєвого досвіду; виховувати бажання займатися розумовою працею.

Створена народом мова рясніє образними розмовними формами, виразною лексикою. Це багатство рідної мови, що можливо донесено до дітей і з допомогою народних ігор, у яких фольклорний матеріал сприяє оволодінню рідною мовою. Наприклад, гра – забава „Добре – хлопавки”, де дорослий ставить запитання, а дитина відповідає, супроводжуючи свої відповіді імітаційними рухами. У процесі ігор – забав розвивається не лише мова, а й дрібна моторика, що готує руку дитину до письма.

Народні ігри відзначаються духовністю, теплотою, добротою, відвертістю стосунків. У ході гри діти мають можливість діяти, конкретні дії зумовлюють мовленнєву активність дошкільника і водночас спрямовують розвиток гри. Саме у грі розвивається уміння дитини переносити функції, способи дії з одного предмета на інший, що має вирішальну значущість для розвитку наочно-образного мислення та розвитку зв'язного мовлення дошкільників. Дитина словом позначає свої дії, осмислюючи їх у такий спосіб, словом вона користується, щоб доповнити дії, виразити свої думки і почуття. У грі між дітьми встановлюється надзвичайно насичений мовленнєвий зв'язок, що має можливість виходу за межі конкретної ситуації. Гра – перехідна проміжна ланка між повною залежністю мовлення від речей і предметних дій та свободою слова [4, с. 23].

Українська народна гра – це природний спосіб організації спілкування дітей молодшого шкільного віку, оскільки вона невимушено залучає дітей у міжособистісне спілкування. Знання, доступні й цікаві дітям, охоче засвоюються і відображаються, ускладнюються у ході словесної гри, коли в дітей виникає потреба пояснити один одному те, що вони знають, бачать, роблять. У цих ситуаціях діти оперують складними реченнями, які не завжди використовують на заняттях з розвитку мовлення. Словесні ігри зацікавлюють дітей молодшого шкільного віку, позитивно впливають на їхнє навчання. У грі сам процес мислення протікає активніше, труднощі розумової праці дитина долає легше, не помічаючи, що її навчають. Розвиток мовлення у дітей засобами словесної гри будується з оперттям на емоційно-вольову сферу особистості дитини; її творчу уяву, мотиваційну діяльність. Дитині важливо знати, для чого, з погляду мотивів її діяльності, її мети, необхідно виконувати ту чи ту мовленнєву дію [6, с.3].

Саме в ігровій діяльності яскраво виявляється образність і виразність дитячого мовлення, в якому поєднуються мовні і немовні засоби виразності. Мовленнєво-ігрові дії виступають і засобом творчого мовленнєвого самовираження. За вмілого використання гра стає незмінним помічником педагога, бо у грі діти перевіряють свою силу, спритність, у них виникає бажання фантазувати. Гра дарує щохвилинну радість, задовольняє потреби, а ще спрямована в майбутнє, бо під час гри у дітей формуються вміння, здібності, необхідні їм для виконання соціальних, професійних функцій у майбутньому.

У грі дитина спілкується з іншими її учасниками. Гри мовчазної не буває. Відтак, М.І.Лісіна в результаті довготривалих досліджень дійшла висновку про наявність ще одного виду провідної діяльності – спілкування, яке супроводжує ігрову та інші види діяльності, її погляд на діяльність спілкування як провідний вид підтримують і такі

вчені, як Б.Г.Ананьєв, О.О.Бодальов, Т.В.Драгунова, Д.Б.Ельконін, Р.А.Максимова, Т.Ф.Федотова та ін.

На нашу думку, не можна переоцінити значення народних ігор у розвитку мовлення дітей. Ігрова діяльність дозволяє створити життєві ситуації, які стимулюють мовленнєву активність дітей, мовленнєве спілкування і сприяють мовному і лінгвістичному розвитку дітей.

Використання ігор, ігрових вправ під час навчання не тільки відповідає психологічним потребам цього віку, а й створює оптимальні умови для формування багатьох процесів, потрібних для розвитку мовлення.

Для перевірки вище сказаного нами був проведений експеримент з учнями 2 класів Житомирської загальноосвітньої школи № 22. З цією метою ми взяли 2-А та 2-Б клас (один клас контрольний та один експериментальний); загалом експериментом було охоплено 63 учні, учням пропонувалися такі ігри: „Мак”, „Сонечко й дощик”, „Віє вітер з-під воріт”, „Пастушок”, „Дрібу, дрібу, дрібушечки”, „Соловейко”, „Рукавичка” та інші. Систематичне залучення їх до гри дало позитивний результат: учні швидше почали читати тексти художньої літератури, краще висловлюють свої думки, більш переконливо ведуть бесіду з друзями, а відповіді на уроках носять ґрунтовніший характер, учні переконують у правильності висловлювань. Значна частина учнів, що мали проблеми з мовленням, читанням, переказуванням змісту гри, стали адумуватися над чіткістю і виразністю мовлення. Велику роль відіграло виучування скоромовок, чистомовок тощо. Використовуючи у своїй мові прислів'я і приказки, діти навчилися ясно, лаконічно, виразно висловлювати свої погляди і почуття, інтонаційно забарвлюючи своє мовлення, почали вміло, творчо використовувати слово, стали більш образно описувати той чи інший предмет, надавати йому яскраву характеристику.

Отже, гра, за психолого-педагогічними висновками, є основою сприймання навколишнього світу, засобом розвитку й удосконалення школяра, котрий навчається, формується, урізноманітнює свої дії, рухи у процесі гри, і відбувається це без примусу, а з великою зацікавленістю дитини, що дозволяє на все життя закласти високоморальні уміння, потрібні в майбутньому дорослому житті.

Список використаної літератури

1. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л. С. Выготский – [5 изд., испр.] – М.: Лабиринт, 1999. – 351 с.
2. Гончаренко С. І. Український педагогічний словник / С. І. Гончаренко –К.: Либідь, 1997. – 326 с.
3. Гавриш Н.В. Методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку / Н. В. Гавриш. – Луганськ: Альма-Матер, 2004. – 217 с.
4. Захарченко В.Г. Формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри: дис ... канд. пед. наук: 13.00.01. / захарченко В. Г. – К., 1997. – 186 с.
5. Луцан Н.І. Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за текстами українських народних ігор: дис. канд. пед. наук /Луцан Н. І. – Одеса, 1995. – 185 с.
6. Луцан Н.І. Народні ігри дітям / Луцан Н. І. – Івано-Франківськ, 1992.
7. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика / Пентилюк М. І. – К.: Вежа, 1994. – 240 с.

Нікітчина Ірина Василівна,
вчитель початкових класів
(ЗОШ №33 м. Житомира)

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ І ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

З 1 вересня 2013 року навчання за новим Державним стандартом початкової загальноосвітньої освіти (затверджений Постановою Кабінету Міністрів України №462 від 20 квітня 2011 рік) розпочали учні 1-х класів. Цій події передувала надскладна і напружена праця: створено нові навчальні програми, конкурсним шляхом відібрані, надруковані й вчасно доставлені підручники, підготовлені вчителі. Основою стандарту стали компетентнісний підхід і здоров'язбережувальні технології.

Період навчання дитини в початковій школі є початком особливої навчальної діяльності, яка вимагає від дитини не лише значного розумового напруження, а й більшої фізичної витривалості, вольових зусиль.

Згідно зі стандартом, освітній процес у початковій школі спрямовується на досягнення результатів навчання учнів початкових класів – сформованих ключових і предметних компетентностей.

Початковий період адаптації на уроках математики збігається з проведенням підготовчої роботи до сприйняття понять «число», «величина», дії із числами (до числовий період). У цей період діти вчать цілеспрямовано спостерігати за предметами і групами предметів у ході їх порівняння, розміщення у просторі, класифікації за ознаками (форма, розмір, колір), отримуючи при цьому кількісні й просторові уявлення. Відбувається розширення математичного кругозору і досвіду дітей, формуються їхні комунікативні вміння. Особлива увага приділяється розвитку математичного мовлення дітей, формування їхніх особистісних якостей.

Залежно від характеру завдань на уроці діти встають із-за парт, підходять до столу вчителя, до полиць із наочністю, до книжкових полиць та полиць із іграшками.

Значне місце на уроках математики відводиться дидактичним іграм, дозволяючи дітям час від часу рухатися, забезпечуючи зміну видів діяльності. Під впливом різноманітних чинників шкільного життя позитивні уявлення про себе, сформовані у дитини в дошкільному віці, у 1-му класі піддаються серйозним випробуванням. Навчання пов'язане не лише з успіхами, а часто з помилками, невдачами. Першокласник прагне утвердити себе в новій ролі, шукає опори у ставленні до себе вчителів, бажаючи, щоб дорослі помічали його позитивні якості. Тому оцінка здатна викликати в учня цілу гаму гострих переживань. Радість і задоволення досягненнями в навчанні створюють позитивний емоційний фон стосунків з учителем та однокласниками, покращують рівень засвоєних знань. Почуття гіркоти, невдоволення невдачами можуть спричинити зниження самооцінки, зневіру, конфлікт з оточенням.

Важливо створювати на уроках такі умови, коли невдоволеність від невдачі спонукала б дитину шукати кращі способи навчальної діяльності.

Уміло користуючись у роботі з першокласниками педагогічною оцінкою, вчитель закладає основи для формування в них умінь об'єктивно оцінювати хід і результат своєї діяльності, стимулює розвиток навчальних мотивів, створює атмосферу доброзичливих взаємин у класі, що необхідно для підтримування в учнів почуття власної гідності, доброти й чуйності, бажання працювати разом з однокласниками.

Тема: Десяток. Утворення і назви чисел другого десятка. Нумерація чисел в межах 20.

Мета: ознайомити учнів з творенням і назвами чисел другого десятка; вдосконалювати обчислювальні навички в розв'язуванні задач і прикладів у межах 10; розвивати мислення, увагу, математичне мовлення; виховувати акуратність, працьовитість.

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності учнів.

1. Організаційний момент.

Ви почули всі дзвінок?

Він покликав на урок!

А щоб він пройшов немарно,

Треба сісти рівно, гарно

Щоб почули у кінці,

Що у нашій 2 класі,

Дітки просто молодці!

2. Повідомлення теми та мети уроку

- Сьогодні у нас буде незвичайний урок, чарівний, насичений цікавими завданнями. Послухайте загадку і скажіть, яка пора року завітала до нас.

З кінцем зими прийде вона,

Улюблениця всіх...(весна)!

Так, до нас прийшла дівчина-весна. А йшла вона ось по цій стежині й залишила сліди із зелених листочків, а на них план нашого уроку. І якщо все це ви зробите, то весна залишиться і буде радувати своїм теплом.

У нас є звичай – закликати весну. Колись люди закликали піснями, а так як ми на уроці математики, то давайте правильно і голосно порахуємо.

II. Актуалізація опорних знань учнів

2.1. Усний рахунок

1. Від 3 до 9

2. Від 1 до 6

3. Від 10 до 2

- Діти, 8 березня – це справжнє свято весни, море квітів, подарунків, гарний настрій. Тож давайте не забудемо це число і в зошиті гарно, каліграфічно його напишемо.

2.2. Каліграфічна хвилинка

8, 88, 888, 8888, 88888, 888888

2.3. Диференційована робота у групах (діти об'єднані у групи відповідно до рівня навчальних досягнень)

- Ой, дітки, подивіться, не встигли ми порахувати, як все довкола оживає, навіть метелики вже прилетіли. Так, я зрозуміла, що ось цей червоненький метелик підготував завдання для групи «Промінчик», синенькі для групи «Сонечко», а біленький хоче, щоб групка «Веселка» попрацювала зі мною.

Червоні (групка «Промінчик»)

$$2 + 3 = 6$$

$$4 + 5 = 9$$

$$2 + 7 = 8$$

$$9 - 2 = 7$$

Сині (групка «Сонечко»)

- На дошці – зашифроване слово. Розшифруйте його.

$$9 - 7 = 2 \text{ (у)}$$

$6 - 2 = 4$ (с)
 $2 + 4 = 6$ (п)
 $5 + 3 = 8$ (і)
 $8 + 2 = 10$ (х)

2	4	6	8	10
У	С	П	І	Х

Білі працюють з віялом.

У садок до годівниці

Прилетіли 3 синиці,

Потім – ще три птиці.

Скільки птиць на годівниці?

Каже мати квочка:

В мене 2 синочка і 4 дочки.

Скільки ж діточок у квочки?

- Молодці! Жодного разу не помилилися.

- А тепер подивимося, яке слово було зашифровано. (Успіх).

- Я бажаю вам успіху на уроці! Попереду нас чекає дивовижна поляна. І саме потрапивши туди ми дізнаємося, як утворюються і читаються числа від 11 до 20.

Фізкультхвилинка

Встало ясне сонечко,

Зазирає у віконечко.

Ми до нього потягнулися,

За промінчики взялися –

Будемо дружно присідати,

Сонечко розвеселяти:

Сіли – встали / 2 р.

От уже й розвеселили

І за парти тихо сіли.

III. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Підготовча робота

- Дітки, а чи не підкажете ви мені, які числа утворюють десяток? (Учитель бере палички для лічби, рахує, а учні повторюють.)

1, 2, 3

А за ними, подивися –

Ідуть 4, 5, 6 –

Їх нам треба швидко порахувати.

Далі буде 7 і 8.

До них і 9 ми підкинемо.

Одиницю лише додамо –

І десяток уміть утворимо.

- Скільки паличок стало в руці в нас? (10)

- Діти, 10 паличок становлять десяток

На дошці: $10 \text{ од.} = 1 \text{ дес.}$

- Скільки паличок у пучку? (10 паличок, або 1 десяток)

- Скільки десятків паличок у пучку? (1)

2. Пояснення нового матеріалу.

- А тепер давайте вирушимо з дівчиною-весною на загадкову галявину. Ой, подивіться, скільки тут пролісків. Поки ми роздивлялися, дівчина-весна нарвала цілий

десяток квітів. Давайте допоможемо їй! Наталко, зірви ще одну квіточку і додай до десятка вже зірваних.

- Скільки пролісків стало? (11)
  - Скільки десятків? (1)
  - Скільки окремих пролісків? (1)
  - Отже, скільки десятків і одиниць міститься в числі 11? (1 дес. і 1 од)
- А тепер, Дмитрик вирве ще 1 квіточку і додасть до нашого десятка.
- Скільки квітів ми додали до десятка? (2)
  - Скільки всього пролісків? (12)
  - Скільки десятків і скільки окремих одиниць у числі 12? (1 дес. і 2 од.)
- І так далі до 20.

Зорова гімнастика.

3. Ще один метелик хоче, щоб ми зробили декілька завдань.

- Назвіть «сусідів» числа 18, 15, 19?
- Скільки десятків і одиниць у числі 17, 20?

2. Самостійна робота.

(приклад)

- Перевіримо результати обчислень.
- Добре впоралися із завданням. Молодці!
- Дітки, подивіться, що це дівчина-весна написала?

(На дошці написано: молодці)

Так, я з нею згодна, ви всі молодці, гарно справилися із завданнями.

Наша весна захопилася вашими відповідями, тому пообіцяла, що залишиться.

IV. Підсумок уроку. Рефлексія

Сьогодні на уроці ми ознайомилися з утворенням чисел другого десятка, їх назвами.

- Які із завдань, що ми виконували на уроці, вам сподобалися найбільше?

Що б хотіли виконати знову?

- Діти, подивіться, у нас є п'єдестал. На ньому три сходинки: 1 – тренуйся, 2 – добре, 3 – молодець.

- Оцінивши свої знання, поставте себе на відповідну сходинку.

(Діти виходять і ставлять кружечки.)

- Я рада тому, що в нас є діти, які працювали весь урок активно, допомагали мені, виконували всі забаганки дівчини-весни й дали собі високу самооцінку.

- У нас є діти, які працювали добре.
- Є ті, хто ще прагне тренуватися в утворенні чисел.
- Ось цим ми і будемо займатися на наступному уроці.

Олійник Марина Миколаївна,
студентка III курсу ННІ педагогіки;
Клименюк Юлія Михайлівна, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошк. вихов. і педагог. інновацій
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

**РОБОТА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОЇ
ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА**

Безперервний розвиток суспільства диктує нові освітні ідеали. У ХХІ столітті замість сукупності фактичних знань, які потрібні людині далеко не кожного дня, більш важливими вміннями є: рухливість і нестереотипність мислення, вміння аналізувати, не лише теоретичні тексти, але і різноманітні життєві ситуації розуміти їх причини, знаходити вихід з них; вміння мислити перспективно і мати досить розвинуту креативність, щоб цю перспективу реалізувати. Відтак, в епоху повної доступності інформації важливішим за її накопичення стає вміння продуктивної креативності в будь-якій сфері знань чи умінь, що значно підвищує готовність дитини до життя в дорослому віці. І основною умовою цього процесу стає робота вчителя початкових класів у формуванні творчої особистості молодшого школяра, адже відомо, що чим креативніший учитель, тим краще і швидше творчо розвиваються діти. Проблема творчості, творчих здібностей та значення роботи вчителя у розвитку цих якостей вивчалась багатьма вченими (Дж.Гільфорд, О.Маслоу, Т.Андерсон, В.Андрєєв, В.Біблер, А.Брушлинський, С.Гольдентрихт, О.Матюшкин, Я.Пономарьов та ін.). Результатом їх багаточисленних досліджень стали висновки, що творчість не являється особливим даром для обраних, вона, навпаки, виступає властивістю, яка розподіляється між усім людством більшою чи меншою мірою, а творче мислення починає працювати у будь-якої людини, якщо сам життєвий досвід наштовхує її на певні труднощі, перепони, які виступають у вигляді більш чи менш складних задач.

Наукові дослідження сучасності мають тенденцію до переходу від розробки загальної теорії творчості до знаходження шляхів навчання творчої діяльності. Але в самій проблемі навчання творчості закладено внутрішні різноголосся. Феномен творчості передбачає створення якісно нового, якого раніше не існувало. Тому неможливо навчити за тим, що не створено, але можливо навчити механізму його створення, сформувати властивості до творчої діяльності.

Головним у визначенні потенційних можливостей дитини є наявність певних знань, умінь і навичок у поєднанні з її інтересами, тобто виявлення того, що знає, що вміє і чим хоче займатися дитина. Для цього кожен педагог чи вихователь має здійснювати вдумливе спостереження за дитиною, щоб зробити свій висновок. Учитель знайомиться із загальними ознаками обдарованості дітей: ранній вияв пізнавальної активності й допитливості, все дається легко; швидкість і точність виконання розумових операцій, зумовлених стійкою увагою і оперативною пам'яттю; сформованість навичок логічного мислення; багатство активного словника, швидкість і оригінальність вербальних асоціацій; установка на творче виконання завдання, розвинене творче мислення і уява; володіння основними компонентами навичок навчання. Згадані, та інші риси дітей вказують на зальну обдарованість, яка виявляється в прискореному розумовому розвитку відповідно до свого віку, за рівнем умов виконання і навчання з ровесниками. Людина народжується індивідом, але в дальшому своєму розвитку під впливом соціального середовища вона стає свідомим індивідуалом, тобто особистістю. Знаючи людину та її особливості, можна визначити, як вона буде поводитися в тих чи інших умовах.

Особистість становить єдине ціле і формується в цілому. В людині одночасно формуються і моральні якості, й естетичні смаки, і переконання, та інше. Активність особистості проявляється в діях, намірах, учинках, умовах. Учитель вчить дітей розмірковувати, аналізувати, робити висновки, здобувати глибокі, міцні знання, застосовувати їх. Учень при цьому виступає не об'єктом, а суб'єктом навчання, виконує творчі завдання, вступає в діалог з учителем. Визначальною спрямованістю такої роботи є розвиток самостійності учнів, їхньої пізнавально-дослідницької діяльності, систематичне формування у них критичного мислення, умінь виробляти власну точку зору, розуміння,

що вони роблять, рефлексію з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють. Ефективність і сила впливу на емоції і свідомість молодших школярів у великій мірі залежить від умінь, стилю роботи вчителя. Вчитель повинен будувати уроки так, щоб вони захоплювали учнів, були радісними, пробуджували в них інтерес до життя.

Готуючись до уроків, необхідно користуватися новими технологіями моделювання уроків, використовувати такі методи, прийоми, які б виховували навички спілкування, співробітництва, які б допомагали створювати творчу атмосферу і сприяли активному залученню учнів до навчання. Великого значення необхідно надавати мотивації навчальної діяльності, адже інтерес у навчанні є своєрідним епіцентром активізації навчання, розвитку пізнавальної активності школярів, формування у них позитивного ставлення до процесу результатів своєї праці, уміння щось побачити, здивуватися, захопитися, захотіти негайно зрозуміти: що, чому і як відбувається. Роботу з виховання пізнавальних інтересів на уроках необхідно будувати в такій послідовності: цікаво, знаю, вмію. Для розвитку пізнавального інтересу в процесі навчання вчителі застосовують різні типи нестандартних завдань: складання і розв'язування задач на матеріалі довкілля та народних знань українців, розгляд вправ на розвиток уміння висловлювати здогад, доводити справедливості; збагачення навчального матеріалу завданнями комбінаторного типу та задачами з логічним навантаженням, виконання інтегрованих завдань – комплексів. Використовують загадки, фантастичні елементи, музичні елементи, театральний момент, психологічний тренінг, математичну розминку, підготовку мовного апарату та дихання до читання. Діти повинні встановити рівень власного знання, до якого можна додати щось нове.

Отже, робота вчителя початкових класів у формуванні творчої особистості молодшого школяра займає одне із вагомих місць серед способів виховання повноцінної особистості. При цьому робота вчителя використовується як спосіб розвитку пошуково-пізнавальної активності школярів, засіб розвитку свідомості та засіб формування практичних знань, умінь і навичок.

Список використаної літератури

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / Андреев В.И. – Казань, 1988. – 238 с.
2. Развитие творческого воображения в процессе обучения младших школьников // Начальная школа плюс До и После. – 2003. – №8. – С.23-24.
3. Барко В.І. Як визначити творчі здібності дитини? / Барко В.І., Тютюнникова А.М. – К., 1991. – 79 с.
4. Душенко В.О. Виховання особистості у процесі навчання / Душенко В.О. // Початкова школа. – 1998. – №7. – С.10-12.

Омельянова Тамара Леонідівна,
вчитель початкових класів
вчитель вищої категорії, старший вчитель,
(Житомирський міський колегіум)

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРЕЗ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Сучасний період розвитку суспільства, оновлення всіх його сфер, його соціального і духовного життя потребує нового рівня освіти, який відповідав би міжнародним стандартам.

У наш час необхідно будувати роботу так, щоб дитина знаходила задоволення від навчання, зростала з дня в день. Наше завдання – «не загубити» жодної дитини, дати

кожній можливість розкрити все краще, закладене природою, сім'єю, школою. Шукати потрібно найбільш оптимальні форми і методи навчально-виховної роботи, які б формували творчу особистість, допомогли б виховувати особистості, які будуть здатні навчатися впродовж усього життя та матимуть змогу стати активними членами суспільства в новому світі.

Перебудувати свою роботу без тісного контакту з дітьми, без співдружності з їхніми батьками, щоб побудувати систему навчання, за якою досягався б вищий рівень розвитку молодших школярів ніж у навчанні за традиційною системою практично неможливо.

У таких умовах актуальним та необхідним є впровадження системно-цільового підходу до виховання творчої особистості, шляхи його реалізації можна спостерігати в основних положеннях Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття)», у програмах «Росток», «Перші кроки», «Крок за кроком», концепції національного виховання, у роботах українських та зарубіжних психологів та педагогів, наприклад М.Монтессорі, Ш.Амонашвілі, А. Лопатіної, М. Скребцової, матеріалах роботи Вальдорфської школи.

Інноваційна програма «Крок за кроком» закладає фундамент для формування світогляду, знань, умінь, що є життєво необхідними для подолання проблем сьогодення і тих, що потрібно буде вирішувати в майбутньому. Програма виявляє, оцінює та стимулює розвиток рис характеру, які будуть вкрай потрібні в умовах швидких змін [5, с.23].

Теоретичним підґрунтям створення цієї програми було використання ідей Ж.-Ж. Руссо, І. Г. Песталотці, Ф. Фребеля, Джона Гевея, М. Ханта, Джерома Брунера, в роботах яких підкреслюється, що особистий досвід є найважливішим компонентом, необхідним на початкових стадіях розвитку дитини. Також вказується, що діти засвоюють нові поняття, поєднуючи раніше одержані знання з новим досвідом. Стверджується, що діти швидше навчаються спілкуватися за допомогою мови тоді, коли вони можуть впливати на своє соціальне середовище. Вони є центральними фігурами в процесі цілеспрямованого, планованого навчання. Головні концептуальні положення програми «Крок за кроком» були розроблені, спираючись на ґрунтовні наукові дослідження й теоретичні розробки, а також на практику відомих педагогів всього світу (К. Саган, Е. Кон, Фі Дельта Каппа, К. Камі, Л. С. Виготський).

Інноваційна програма «Крок за кроком» допомагає створити позитивний клімат у класі, який сприяє саморозкриттю, реалізації найкращих здібностей дітей, підвищенню їх самооцінки. У такій атмосфері належним чином сприймаються індивідуальні відмінності дитини, спілкування побудоване на довірі й відкритості, створюється «ситуація успіху», особистісного вибору, помилки стають стимулом для набуття нового досвіду [8, с.56]. Принципами програми є:

- залучення сім'ї до процесу навчання і виховання дітей;
- індивідуальний підхід до кожного учня, що є центральною фігурою педагогічного процесу;
- забезпечення права вибору, через створення особистісно-орієнтованого середовища.

Програма «Крок за кроком» більш схильна до індивідуального підходу у викладанні, коли зусилля і здібності кожної дитини шануються в процесі формування знань. Формування розуміння є ядром у дуже складному процесі навчання. Вчителі, які поділяють цю точку зору, розміщують дитину в центрі навчального процесу. Вони працюють над створенням такого оточення, яке відображало б цю перспективу. Педагоги повинні запрошувати учнів до випробування багатств світу, надихати їх на їхні

власні запитання і на пошук відповідей, будити в них потребу зрозуміти складність нашого світу. У цій програмі ми бачимо нову картину класу і школи, яка відображає можливості світу і потенціал кожної дитини. Це класи, в яких формування знань цінується і стимулюється, класи, в яких учителі запрошують учнів шукати розуміння, почуватися зручно з неоднозначностями і сумлінно працювати над отриманням відповідей на свої запитання, які є класами, орієнтовані на дитину [6, с.3].

Навчання не може існувати без постійного навчального спілкування, за якого учень, зрозумівши, чого він не знає, не вміє робити, сам починає активно діяти, включаючи в цей процес учителя як більш досвідченого партнера. Думка учителя при цьому сприймається дітьми як одна з можливих точок зору, яку треба співвіднести з власною і думками інших учнів. Необхідність такого спілкування випливає з природи пошукової, дослідницької діяльності, за якої пошук істини поодиночці неможливий, необхідний колективний пошук, який супроводжується постійним обміном думками.

Щоб виховати навички спілкування та співробітництва, навчити маленького школяра вчитися, педагог має докорінно змінити зміст своєї діяльності. Тепер головне завдання не «донести», «пояснити» і «показати» учням, а організовувати спільний пошук розв'язання завдання, яке постало перед ними. Нові умови навчання потребують умінь вислухати всіх бажаючих з кожного питання, не відкидаючи жодної відповіді, стати на позицію кожного учня, щоб зрозуміти логіку його міркування й знайти вихід з постійно мінливої навчальної ситуації, аналізувати відповіді, пропозиції дітей і непомітно вести їх до вирішення проблем [1, с.32].

Відомо, що ефективність особистісно-орієнтованого навчання визначається не обсягом знань, загальнопізнавальних умінь та навичок, які набула дитина, а ступенем участі самої дитини в процесі їх здобуття. Учителі вміло вплітають у канву навчального процесу ідеї та пропозиції учнів, використовують їхні інтереси на користь розвитку дітей, намагаються встановити баланс між інтересами дітей і необхідністю досягти чітко окреслених програмою результатів, створюють комфортну для кожної дитини атмосферу для того, щоб навчальна діяльність перестала бути джерелом негативної психічної напруги і дійсно перетворилася у радісний, цікавий, натхненний процес [4, с.5].

Однією з невід'ємних складових програми «Крок за кроком» є тематичне навчання, яке об'єднує різні заняття з навчального плану певною цікавою загальною ідеєю. На тематичних заняттях інтегруються уроки за спільною темою (математика, українська мова, читання, природознавство, основи здоров'я, образотворче мистецтво, трудове навчання), що дає змогу дітям уявити цілісність світу і водночас пізнавати об'єкт з різних сторін. Цю тему продовжують вивчати під час різних занять, завдяки чому учні починають бачити зв'язки між різними навчальними дисциплінами, а також реальним життям. Особлива увага приділяється набуттю практичного аспекту (діти розв'язують, малюють, вирізають, пишуть, створюють), де враховуються індивідуальні та психологічні особливості кожної дитини; діти набувають нових знань на основі попереднього досвіду; родина бере участь у навчальному процесі; використовуються центри навчальної діяльності; виховується культура поведінки; навчання здійснюється через гру [3, с.72]. Тематичні уроки акцентують увагу на таких видах діяльності, які розвивають незалежне мислення, бажання використовувати власний досвід, уміння приймати рішення, ініціативу, винахідливість, дисципліну та співробітництво. Зосередження дитини на свідомому засвоєнні теми, почуттях та діях призводить до самореалізації, розвитку життєвого досвіду, глибинно важливого для особистісного

зростання. Тематичний підхід до навчання наголошує на інтелектуальних, соціальних, емоційних, фізичних та естетичних аспектах розвитку [7, с.8].

Коли вчителі знають шляхи організації тематичних уроків, вони можуть підштовхнути дітей до оригінального винахідливого мислення. На основі самостійно вибраних тем діти мають можливість оперувати різними математичними діями, вчити особливості будови рослин, спостерігати за природою, складати вірші, казки, загадки.

Плануючи тематичний урок, враховують такі питання: чи відповідає обрана тема дитячим інтересам; чи розвиває вона уяву і творче мислення; чи реалізовує зміст різних предметів навчального плану; чи забезпечить успіх кожній дитині; чи буде слугувати відпрацюванню базових умінь з інших предметів; чи будуть створені умови для соціальної взаємодії в процесі навчання; чи набудуть діти життєвого досвіду [2, с.6].

Працюючи за програмою «Крок за кроком», ми намагаємося давати дітям не тільки обсяг знань, а й підвищувати пізнавальний інтерес; реалізувати природну потребу у спілкуванні; поглиблювати знання з предметів; сприяти зростанню інтелекту, ерудованості; розвивати вміння працювати з різними джерелами інформації; формувати самостійність, вміння працювати в групі; розвивати творчі здібності; підвищувати самооцінку, готувати дітей для подальшого життя у світі, іншими словами, навчаємо найвищому із мистецтв – мистецтву життя.

Список використаної літератури

1. Бех І. М. Інваріанти особистісно орієнтованого підходу до виховання дитини / Бех І. М. // Початкова школа. – 2001.
2. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване навчання / Бех І. Д., Бойченко В. Й., Волинська Л. В. // Всесвітня література. – 2000. – № 5.
3. Бучківська В. В. Взаємини в дитячому колективі - умови особистісно орієнтованого педагогічного процесу / Бучківська В. В. // Педагогіка і психологія. – 2000. – №1. – С. 72.
4. Гецевич Т. О. Особистісно орієнтоване навчання / Гецевич Т. О. // Початкова освіта. – 2001. – №4.
5. Кейт Брук Уолт. Крок за кроком. Особистісно орієнтоване навчання. Програма для дітей та їх родин. – К., 2000.
6. Потрібна Н. Організація особистісно орієнтованого навчального процесу / Потрібна Н. // Педагогічна газета. – 1999. – № 10.
7. Сілков В. На шляху від колективних до особистісно орієнтованих технологій навчання / Сілков В., Сілкова Є. // Початкова школа. – 2000. – № 11.
8. Юдіна С. О. Тематичне навчання в системі особистісно орієнтованої освіти / Юдіна С. О. – Харків, 2003.

Павленко В.В.,

к.п.н., ст. викладач

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ: СТАНОВЛЕННЯ, СУТНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ

Для організації пізнавальної самостійності школярів необхідне використання елементів проблемного навчання. Проблемне навчання позитивно впливає на засвоєння всіх компонентів змісту освіти на кожному занятті.

Проблемне навчання орієнтоване на формування та розвиток творчої діяльності, впливає на розвиток творчого мислення учнів. Елементи проблемного навчання спрямовані на те, щоб поставити учня в положення першовідкривача, дослідника

проблем. В основі проблемного навчання лежить особистісно-діяльнісний принцип організації процесу навчання.

Різні варіанти активізації навчання в історії педагогіки переслідували різні цілі – від гуманістичних (вільне саморозкриття природних обдарувань дитини – у Ж.-Ж. Руссо та Й.Г. Песталоцці) до утилітарно-прагматичних (формування навичок практичного мислення для покращення підготовки учнів до майбутньої професійної праці – у розробників дослідницького методу).

Активізація навчання – це прагнення до подолання та руйнування догматичного навчання. Перш за все, звертає на себе увагу натуралістична спрямованість ідей активізації, що конкретизується, зокрема, в принципі природовідповідності навчання і виховання. Принцип природовідповідності має дві грані.

По-перше, педагог, спираючись на природні фактори дитячого розвитку, повинен з максимальною обережністю ввести дитину в таку ситуацію, де її творчі можливості зможуть найповніше проявитися.

По-друге, принцип природовідповідності визнає спільність законів розвитку природи як єдиного цілого і розвитку здібностей людини.

Отже, потрібно усунути все те, що заважає нормальному природному ходу розвитку й узгодити логіку і технологію навчання. Навчання звертається до дитини (від природи творчо обдарованої істоти) і до її власної активності – на противагу настановам авторитарної схоластико-догматичної системи навчання, яка склалася ще в часи Середньовіччя і довго панувала в Європі. Місце сліпого наслідування і копіювання зразків повинно було зайняти, за задумом нової педагогіки, активне, свідоме і творче засвоєння знань, що задовольняло дитячу природну допитливість.

Я.А. Коменський різко виступав проти традиційного навчання, яке змушувало дитину „мислити чужим розумом”. Ж.-Ж. Руссо закликав запалювати дитячу думку новими для дитини питаннями. Й.Г. Песталоцці підкреслив необхідність розвитку самостійного і творчого мислення учнів на основі принципу наочності. К.Д. Ушинський бачив одне з центральних завдань навчання в активізації дитячого мислення, здатності набувати нові знання тощо.

Пізніше Дж. Дьюї відзначав недолік традиційного навчання в тому, що в його рамках логіка навчального предмета „від і до” задає траєкторію формування розуму дитини, що від природи здійснює опір. Усе зводиться до простого заучування „рутинної формули викладу”, чим заглушується „власний тонкий рух” дитячої думки. Неадекватний природі дитини соціально-педагогічний вплив дорослого (вчителя) притримує її природжену здатність до творчості.

А. Дістервег наполягав на доповненні принципу природовідповідності принципом культуровідповідності, який потребує врахування громадської сутності діяльності дитини. Дж. Дьюї зазначав: „... істинною проблемою інтелектуального виховання є перетворення природних здібностей у дослідні, перевірені здібності, – перетворення більш-менш випадкової цікавості й уривчастих уявлень у стан пильного, обережного і глибокого дослідження”. А це можна здійснити лише соціально виробленими засобами розумового виховання [2].

Отже, А. Дістервег і Дж. Дьюї вказують на однобічність принципу природовідповідності стосовно розвитку творчих здібностей учнів. Ще з давніх часів у педагогічній свідомості відтворюється наступна догма: те, що виходить від природи, пов'язане зі свободою, творчістю, індивідуальністю і неповторністю людини, а те, що виходить від культури, – з придушенням її творчого начала і вільного волевиявлення. Народжуючись у світі й розвиваючись у ньому, людина соціалізується, отже, доцільно

створювати в процесі виховання належні умови для прояву природних здібностей дитини.

Педагоги минулого справедливо заперечували проти догматичного навчання, сенс якого полягав у механічному заучуванні словесних конструкцій. Але при цьому було ототожнено дискурсивне мислення з мисленням теоретичним, говоріння – з розумінням, міркування – з роздумами.

Наприкінці XIX – початку XX століття в європейській педагогіці почав розроблятися дослідницький метод навчання. На його основі будувався цілий ряд нових підходів до навчання: „лабораторно-евристичний метод” (Ф.А. Вінтергальтер), „дослідно-дослідницький метод” (А.Я. Герд), „евристичний метод” (Армстронг), „природничо-науковий метод” (А.П. Пінкевич), „метод проектів” Кіппатріка, дальтон-план і т. д.

Дослідницький метод застосовували – переважно у викладанні предметів природничого циклу – багато відомих педагогів та методистів (Б.Б. Райков, С.Т. Шацький, К.П. Ягодовський). Сутність його полягає в побудові таких технологій навчання, за яких учень ставав у позицію відкривача нових знань. Проте основний акцент робився знову таки на розвиток навичок емпіричного мислення в ході практичних занять. Дослідницький метод майже не торкався викладання теорії досліджуваного предмета.

Третя особливість ідей активізації навчання полягає в тому, що їх прихильники приділяли головну увагу зовнішній стимуляції пізнавальної активності. Це досягалося шляхом постановки нових питань демонстрації емпіричних фактів і т. п. Найважливіше – поставити учня в ситуацію труднощів, викликати пізнавальний інтерес: „Усе мистецтво виховання і освіти є ніщо інше, як мистецтво збудження” (А. Дістервег). Далі учень поринав у стихію повністю самостійного, не контролюваного педагогом, пошуку (адже будь-який контроль сприймався як повернення на позиції авторитарно-догматичного навчання).

У спадщині видатних педагогів ми можемо виявити ряд висловлювань про необхідність розвитку творчого мислення, наприклад: „Розвиток і освіта жодній людині не можуть бути дані або повідомлені. Кожен, хто бажає до них долучитися, повинен досягти цього власною діяльністю ... Те, чого людина не придбала шляхом своєї самостійності, – не її” (А. Дістервег); „Поганий учитель підносить істину, хороший – вчить її знаходити” (А. Дістервег); „Вивчати науку – не означає тільки здобувати відомості з цієї науки, але ... піддаватися своєрідному розумовому збудженню, що викликає дана наука” (П.Ф. Каптерев). Кожне таке висловлювання може послужити епіграфом до будь-якої фундаментальної праці з проблемного навчання.

Отже, прихильниками ідей проблемного навчання було зроблено значний крок вперед. Учені усвідомили необхідність руйнування основ догматичної системи навчання та побудови теорії й практики навчання принципово нового типу.

Дж. Дьюї відкидає традиційне догматичне навчання і протиставляє йому активну самостійну практичну діяльність учнів з розв’язання проблем. Мислення, як стверджує Дж. Дьюї, є вирішення проблем [2].

Американський філософ, психолог, педагог обґрунтовує психологічні механізми здатності вирішувати проблеми. Він стверджує, що в основі здатності учнів розв’язувати проблеми лежить їх природний розум. „Опанувати колективним мисленням може не кожен, – пише Дж. Дьюї, – більше того, не кожного можна навчити цього”. За Дж. Дьюї, думка індивіда рухається до стану, коли все в задачі ясно, проходячи певні етапи:

- беруться до уваги всі можливі рішення або припущення;

- індивід усвідомлює складність і формулює проблему, яку необхідно вирішити;
- припущення використовуються як гіпотези, що визначають спостереження і збір фактів;
- проводиться аргументація і приведення в порядок виявлених фактів;
- проводиться практична чи уявна перевірка правильності висунутих гіпотез [2].

Для задоволення цих інстинктів дитині надавалися в якості джерел пізнання: слово, твори мистецтва, технічні пристрої, діти залучалися до гри і практичної діяльності.

Дж. Дьюї дотримувався педоцентричної теорії та методики навчання. Відповідно до неї роль учителя в процесах навчання і виховання зводиться в основному до керівництва самодіяльністю учнів і пробудження їх допитливості. У методиці Дж. Дьюї, поряд з трудовими процесами, велике місце займали ігри, імпровізації, екскурсії, художня самодіяльність, домоведення. Вихованню дисципліни учнів він протиставляв розвиток їх індивідуальності.

У трудовій школі праця, за Дж. Дьюї, є осередком всієї навчально-виховної роботи. Виконуючи різноманітні види праці та набуваючи необхідні для трудової діяльності знання, діти готуються до майбутнього життя. Педоцентрична концепція Дж. Дьюї справила великий вплив на загальний характер навчально-виховної роботи шкіл США та деяких інших країн, зокрема радянської школи 20-х р., що знайшло своє вираження в комплексних програмах і в методі проєктів.

Суттєву роль у розвитку теорії проблемного навчання відіграла концепція американського психолога Дж. Брунера. В її основі лежать ідеї структурування навчального матеріалу і домінуючої ролі інтуїтивного мислення в процесі засвоєння нових знань. Особливу увагу Дж. Брунер приділяв наступним питанням:

- значення структури знань в організації навчання;
- готовність учня вчитися як чинник навчання;
- інтуїтивне мислення як основа розвитку розумової діяльності;
- мотивація навчання в сучасному суспільстві [1].

Ключовою для вченого є проблема структури знань, що включає, на його думку, всі необхідні елементи системи знань і визначає напрям розвитку учня.

Загальне, що зближує американських авторів, зводиться до наступного: визнаючи метою навчання розвиток логічного мислення, Дж. Дьюї і Дж. Брунер вказують на важливість проблемного підходу в навчанні.

У 70-80-х рр. XX ст. набула поширення концепція проблемного навчання англійського психолога Е. де Боно, який акцентує увагу на шести рівнях мислення. У розвитку теорії проблемного навчання певних результатів досягли педагоги Польщі, Болгарії, Німеччини та інших країн. Так польський педагог В. Оконь дослідив умови виникнення проблемних ситуацій на матеріалі різних навчальних предметів і разом з Ч. Купісевичем довів переваги навчання шляхом вирішення проблем для розвитку розумових здібностей учнів. Проблемне навчання розумілося польськими педагогами лише як один із методів навчання. Болгарські педагоги (І. Петков, М. Марков) розглядали головним чином питання прикладного характеру, приділяючи основну увагу організації проблемного навчання в початковій школі.

З другої половини 50-х рр. XX ст. найвизначніші дидакти М.А. Данилов і В.П. Єсіпов формулюють правила активізації процесу навчання, які відображають принципи організації проблемного навчання:

- вести учнів до узагальнення, а не давати їм готові визначення, поняття;
- епізодично знайомити учнів з методами науки;

- розвивати самостійність їх думки за допомогою творчих завдань [8].

З початку 60-х рр. наполегливо розвивається думка про необхідність посилення ролі дослідницького методу в навчанні природничих і гуманітарних дисциплін. Учені знову піднімають питання про принципи організації проблемного навчання. «З усією очевидністю, – пише Н.К. Гончаров, – постає завдання більш широкого застосування елементів дослідницького методу, а точніше, дослідницького принципу. Завдання полягає в тому, щоб поступово підводити учнів до оволодіння методом науки, будити і розвивати у них самостійну думку. Можна учневі формально повідомляти знання, і він їх засвоїть, і можна викладати творчо, повідомляти знання в їх розвитку і русі» [8].

Саме думка повідомляти знання в їх русі й розвитку виступила найважливішим принципом проблемного викладу навчального матеріалу і ознакою одного із способів організації проблемного навчання. З другої половини 60-х рр. ідея проблемного навчання починає всесторонньо і глибоко розроблятися. Велике значення для становлення теорії проблемного навчання мали роботи психологів, які розвинули положення про те, що розумовий розвиток характеризується не тільки обсягом і якістю засвоєних знань, а й структурою розумових процесів, системою логічних операцій і розумових дій (С.Л. Рубінштейн, Т.В. Кудрявцев). Істотне значення в розвитку теорії проблемного навчання мало положення про роль проблемної ситуації в мисленні й навчанні (А.М. Матюшкін). Особливий внесок у розробку теорії проблемного навчання внесли М.І. Махмутов, А.М. Матюшкін, Т.В. Кудрявцев, І.Я. Лернер та ін.

У педагогічній літературі є ряд спроб дати визначення проблемного навчання:

В. Оконь під проблемним навчанням розуміє „сукупність таких дій, як організація проблемних ситуацій, формулювання проблем (поступово до цього привчаються учні самі), надання учням необхідної допомоги у вирішенні проблем, перевірка цих рішень і, нарешті, керівництво процесом систематизації та закріплення набутих знань” [7].

І.Я. Лернер сутність проблемного навчання бачить у тому, що „учень під керівництвом учителя бере участь у вирішенні нових для нього пізнавальних і практичних проблем у певній системі, що відповідає освітньо-виховним цілям школи” [5, с.82].

Т.В. Кудрявцев суть процесу проблемного навчання бачить у висуненні перед учнями дидактичних проблем, у вирішенні й оволодінні учнями узагальненими знаннями та принципами вирішення проблемних завдань [4].

Як бачимо, представлені визначення відображають істотні ознаки проблемного навчання (специфічно організована самостійна діяльність учня; вибудована з урахуванням визначення мети й принципу проблемності діяльність педагога; специфіка змісту навчання).

Отже, проблемне навчання – це тип навчання, за якого викладач, систематично створюючи проблемні ситуації й організовуючи діяльність учнів з рішення навчальних проблем, забезпечує оптимальне поєднання їх самостійної пошукової діяльності з засвоєнням готових висновків науки.

Основним елементом проблемного навчання є „проблемна ситуація”, яка має свою функціональну характеристику. Проблемне навчання спрямоване на формування пізнавальної самостійності учнів, розвиток їх логічного, раціонального, критичного і творчого мислення і пізнавальних здібностей. У цьому і полягає його головна відмінність від традиційного пояснювально-ілюстративного навчання.

Отже, технологія проблемного навчання представляється як послідовність процедур, що включають: постановку викладачем навчально-проблемного завдання, створення для учнів проблемної ситуації; усвідомлення, прийняття і розв’язок виниклої

проблеми, в процесі якого вони опановують узагальненими способами набуття нових знань; застосування даних способів для вирішення конкретних задач.

Проблемна ситуація – це пізнавальна задача, яка характеризується протиріччям між наявними знаннями, вміннями, навичками і тими вимогами, які висуваються.

Слід враховувати основні психологічні умови для успішного застосування проблемного навчання:

1. Проблемні ситуації повинні відповідати цілям формування системи знань.
2. Бути доступними для учнів і відповідати їх пізнавальним здібностям.
3. Проблемні ситуації повинні викликати власну пізнавальну діяльність і активність.
4. Завдання повинні бути такими, щоб учень не міг виконати їх спираючись на вже наявні знання, але достатніми для самостійного аналізу проблеми і знаходження невідомого.

Можна виділити переваги проблемного навчання: висока самостійність учнів; формування пізнавального інтересу або особистісної мотивації учня; розвиток розумових здібностей учнів.

Також проблемне навчання має свої недоліки: меншою мірою, ніж інші підходи у навчанні можна застосувати при формуванні практичних умінь і навичок; проблемне навчання вимагає великих витрат часу для засвоєння одного і того ж обсягу знань, ніж інші підходи.

Список використаної літератури

1. Брунер Д. Психология познания. За пределами непосредственной информации / Д. Брунер. – М., 1977.
2. Дьюи Д. От ребенка – к миру, от мира – к ребенку / Д. Дьюи. – М.: Карапуз, 2009. – 352 с.
3. Кравець В. Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва : навч. посіб. для студ. пед. закладів / В. Кравець. – Тернопіль, 1996. – 436 с.
4. Кудрявцев В.Т. Проблемное обучение: истоки, сущность, перспективы / В.Т. Кудрявцев. – М.: Знание, 1991. – 80 с.
5. Лернер И. Процесс обучения и его закономерности / И. Лернер. – М.: Знание, 1980. – 96 с.
6. Оконь В. Введение в общую дидактику / В. Оконь. – Варшава, 1987. – 384 с.
7. Оконь В. Основы проблемного обучения / В. Оконь. – М.: Просвещение, 1968. – 204 с.
8. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие / Г.К. Селевко. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.

Піддубна О. М., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри естетики, етики та образотворчого мистецтва
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ВАЛЬДОРФСЬКА ПЕДАГОГІКА В СИСТЕМІ САМОПІЗНАННЯ І САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Вальдорфська педагогіка займає в системі самопізнання і саморозвитку особистості вчителя образотворчого мистецтва особливе місце, тому що представляє педагогіку, яка володіє величезним практичним досвідом, за нею стоїть загальнолюдський культурний

імпульс, актуальний саме для нашого часу. Вальдорфська школа являє собою варіант гуманної школи й уже тільки тому в неї багато чому можна й потрібно вчитися майбутньому вчителеві образотворчого мистецтва.

Головна ідея, покладена в основу вальдорфської педагогіки, – це ідея загальнолюдського утворення. Школа не повинна ставити перед собою інших завдань, крім найбільш повного розкриття закладених у людині задатків.

У суспільстві, де окрема людина не є лише засобом, система утворення повинна бути побудована на загальнолюдській основі. Вальдорфська школа може розглядатися як модель такої загальноосвітньої школи – нормальної школи для нормальних дітей. Штейнер виходить із того, що в нашу епоху людству необхідно – знайти нове відношення до духовного світу, що для нього був реальністю, доступного для людського пізнання й дослідження. Наука, мистецтво й релігія в древніх культурах становили єдність. Однак у середині цієї єдності не могла повноцінно розвиватися окрема людська особистість. За Штейнером, цього можна домогтися тільки на основі нового, уже індивідуального безпосереднього зв'язку людини з світом духовним. Тільки на цій основі можна з'єднати розрив між вірою й знанням, наукою, мистецтвом і релігією, що є важливим також в практичній діяльності вчителя.

В основі вальдорфської педагогіки лежить найцікавіше вчення про індивідуальність людини, основні компоненти якої – тіло, душа і діяльність. Р. Штейнер писав про чотири могутніх галузі цивілізації – пізнання, мистецтво (в нашому розумінні образотворче мистецтво), релігію і моральність, можуть гармонійно поєднуватися в одному корені – людському "Я", що виступає у трьох головних функціях людської душі – волі, почуттях та мисленні. Головна мета цієї педагогіки – розвивати новий спосіб пізнання, що є вдалим під час занять з образотворчого мистецтва в учнів початкових класів. Адже для фізичних почуттів відкритий лише фізичний світ, а людина – особистість духовна, яка має, крім фізичного тіла, ще й душу. Р. Штейнер надавав особливого значення розвитку "духу" та "душі", а також розкриттю здібностей душі дитини, сприянню її духу в житті, мистецтві. Завдання вальдорфської школи в тому, щоб упродовж тривалого часу розвивати здібності, а не збирати знання; її кредо – це відмова від влади над дітьми, тому головне завдання вчителя образотворчого мистецтва – допомогти дитині в її духовному самовизначенні під час виконання практичних завдань, створити максимальні умови для розвитку та закріплення її індивідуальності при створенні творчих робіт.

Дитина – громадянин трьох світів: матеріального, душевного і духовного. Їй потрібна допомога в осягненні духовного, яке надходить у вічній істині, доброті, любові.

Згідно з другою тезою Штейнера, все це дитина може сприймати лише у певний період дня: зранку найкраще займатися науковою діяльністю, пізніше — творчою, потому — працювати на землі. З семи і до чотирнадцяти років дитина потребує авторитетного наставника. Саме тому до восьмого класу у вальдорфських школах майже всі уроки, за винятком предметних (живопису, музики...), проводить один учитель.

Навчальна програма вибудована дуже ритмічно. Всі заняття проводяться чітко за графіком. Кожен урок, день, тиждень, місяць, рік починаються з того, що діти разом із учителем ставлять перед собою певні цілі, а закінчуються підведенням підсумків й узагальненням засвоєного.

Розпорядок шкільного дня підлеглий "законам" найбільш ефективного засвоєння дітьми інформації. День починається з вітання вчителем кожного учня особисто. Далі впливають читання ранкового вірша, декламація, гра на флейті. Таким чином, діти плавно переходять в атмосферу основного уроку, що займає дві наступні години. Отже, основний урок присвячений академічним знанням і дається "епохами". Перші чотири

тижні вивчається, наприклад, геометрія, потім три тижні – історія й так далі. Подальший навчальний час розбитий на більше короткі проміжки – по 45 хвилин. Присвячені вони вивченню мистецтв (малювання, живопис, музика), іноземних мов, математики, російської мови й інших предметів, які не ставляться у вальдорфській школі до числа основних. Друга половина дня, коли концентрація уваги в хлопців знижена, а фізична активність, навпаки, дуже висока, віддана іграм, гімнастиці, танцям, ручній праці.

У вальдорфських школах не тільки вчать писати, читати, розв'язувати задачі, а й стільки ж часу відводять на мистецтво (живопис, музику, театр, ліплення, писанкарство...), ручну працю і ремесла (учні випікають, будують, конструюють, вирощують рослини).

Отже, провідним поняттям усього педагогічного процесу в розкритті задатків самопізнання і саморозвитку особистості вчителя образотворчого мистецтва є поняття "цілісності", "намір надати людині мислити, відчувати, іншими словами, розуміти, серцем й руками".

Список використаної літератури

1. Вальдорфская педагогика: Антология / сост. А.А. Пинский и др.; под ред. А.А. Пинского. – М.: Просвещение, 2003. – 494 с.
2. Гальперин С.И. Физиологические особенности детей / Гальперин С.И. – М.: Просвещение, 1965. – 244 с.
3. Загвоздкин В.К. Рудольф Штайнер – засновник вальдорфської педагогіки. Біографічний нарис / Загвоздкин В.К. // Людина. – 1998. – №1.
4. Існева О. Зміст вальдорфської освіти. Засіб розвитку особистості учня / Існева О. // Рідна школа. – 1999. – № 7,8. – С. 37-40.
5. Мальцева А. Асоціація вальдорфських ініціатив в Україні (вальдорфська педагогіка) / Мальцева А. // Шкільний світ. – 1999. – №11(43). – Червень.
6. Мостова Т. Вальдорфська педагогіка / Мостова Т. // Освіта України. – 1999. – №1,2(125). – С.11.
7. Прокопенко І.Ф. Педагогічна технологія / Прокопенко І.Ф., Євдокимов В.І. – Харків, 1995. – С. 45-51.
8. Ронкин В. Призрак вальдорфской педагогики / Ронкин В. // Частная школа. – 1994. – №3. – С. 42. 13.
9. Черкасова О. Педагогические основы вальдорфской школы / Черкасова О. – Самара: СГУ, 1995.

Плахотнюк Наталя Павлівна,
викладач кафедри англійської мови
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

МЕТОДИ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ В ІННОВАЦІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

Одним із важливих завдань реформування освіти є забезпечення інноваційної підготовки сучасного педагога. У зв'язку з цим вагомим розвитку набувають методи активного навчання, що є інтенсифікатором мотиваційної сфери особистості, професійного зростання та самореалізації.

Проблеми активізації навчання висвітлюються в працях А.М. Смолкіна, А.П. Панфілової, М.М. Бірштейна, В.Я. Платова, А.А. Вербицького та ін. Науковці розглядають сутність методів активного навчання, їх класифікації, переваги та труднощі застосування. Разом з тим, використання цих методів потребує конкретизації їх змісту,

завдань та особливостей реалізації у підготовці майбутніх учителів до інноваційної діяльності. Метою нашої статті є розкриття ролі методів активного навчання в інноваційній підготовці сучасного педагога.

Під методами активного навчання розуміють способи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, які спонукають їх до активної розумової та практичної діяльності у процесі оволодіння необхідним матеріалом [1]. С.А. Мухіна, А.А. Соловйова пропонують трактувати методи активного навчання як спосіб організації навчального процесу, за якого забезпечується вимушена, керована та оцінювальна активність студентів, що порівнюється з активністю викладача [2, с.10]. З цим визначенням не можна повністю погодитись, оскільки методи активного навчання спрямовані на залучення студентів до самостійної пізнавальної діяльності, вони мають на меті викликати особистий інтерес до вирішення навчально-професійних задач, надають можливість застосувати отримані знання. Тому, на нашу думку, активність студентів не є вимушеною, а характеризується підвищенням мотивації й емоційно-ціннісного ставлення до процесу навчання, бажання самостійно мислити, знаходити власний підхід до розв'язання поставленого завдання, формує критичний підхід до суджень інших та незалежність власних міркувань.

Методи активного навчання відзначаються певними особливостями: активністю мислення, швидкою переробкою інформації, активним дискусуванням, прийняттям творчих індивідуальних рішень, колективністю у прийнятті рішень, поліпшенням результативності навчання, виробленням необхідних навичок та вмінь [2, с.15-20].

Найбільш поширеними методами активного навчання є ділові ігри, аналіз конкретних ситуацій, ігрове проектування, розігрування ролей. Ділові ігри розвивають репродуктивне і творче психолого-педагогічне мислення, професійні й комунікативні знання, вміння та навички. Аналіз літератури з зазначеної вище проблеми дозволив А.П. Панфіловій сформулювати позитивні моменти, які надає використання ділових ігор: 1) підвищення інтересу до навчальних занять і тих проблем, що розглядаються в процесі ділових ігор; 2) отримання та засвоєння більшого об'єму інформації, що сприяє розвитку навичок прийняття конструктивних рішень; 3) зміна мотивації до засвоєння інноваційних знань; 4) ріст самооцінки тих, хто навчається; 5) накопичений у процесі ділової гри досвід дає можливість правильно оцінити реальні ситуації у подальшій професійній діяльності; 6) вплив на ментальність учасників гри шляхом розвитку інноваційного, аналітичного, психологічного мислення тих, хто навчається; 7) реалізація системного підходу до вирішення поставленої задачі, оскільки є можливість прослідкувати хід цього рішення від початку до кінця за короткий проміжок часу [3, с.86-87].

За своєю структурою ділові ігри складаються з декількох етапів. Узагальнення результатів досліджень науковців з проблеми конструювання ділових дидактичних ігор (С.А. Мухіна, А.А. Соловйова, А.П. Панфілова, В.Я. Платов та ін.) дало можливість виділити їх основні етапи:

1) введення в гру (ознайомлення з її змістом, цілями, послідовністю, правилами, регламентом, критеріями оцінювання, а також можливе проведення бесіди з проблем, що розглядаються у грі);

2) виділення ігрових груп та розподіл учасників за групами;

3) занурення в гру (отримання завдання, необхідних методичних матеріалів, засобів візуалізації та ін.);

4) групове вивчення та аналіз запропонованої проблеми;

5) вироблення та прийняття колективного рішення (із висунутих рішень вибирають оптимальне, беручи до уваги можливі проблеми та наслідки, виготовляється засіб представлення рішення – плакат, необхідні документи та ін.);

6) загальна дискусія (міжгрупова дискусія, презентація своїх рішень чи проектів, обмін думками, запитання та відповіді);

7) підведення підсумків та рефлексія (оцінюються представлені рішення, визначається їх ефективність, відбувається самооцінка учасників гри);

8) вихід з гри (пропонується розробити пам'ятку, урок, написати твір із застосуванням набутих умінь та навичок тощо).

Рефлексія може відбуватись також і після виходу з гри, займати більш тривалий проміжок часу. Також на зазначених етапах важливим є зворотний зв'язок, оскільки викладачеві необхідно знати чи учасники гри правильно зрозуміли завдання, чи відбувається між ними взаємозв'язок, наскільки активно відбувається процес обробки інформації та дискусії.

Не менш важливою є система оцінювання результатів ігрової діяльності. Вона повинна містити оцінку ефективності запропонованих рішень, а також оцінювати діяльність кожного учасника гри та команди в цілому. Приклад бланку оцінювання відображено в таблиці 1.

Для успішного проведення ділової гри викладачеві необхідно дотримуватися наступних умов: теоретично та методично правильно змоделювати алгоритм ділової гри, організувати пізнавальну та розумову активність учасників, також бути компетентним у питаннях, проблемах, що розглядаються, виступати інструктором-консультантом у процесі гри, володіти соціально-психологічною, комунікативною компетентністю.

Таблиця 1

Бланк оцінювання учасників ділової гри

Критерії оцінювання	Бали
Реалізація цілей та завдань ділової гри	1-10
Уміння виступати та дискутувати	1-10
Якість розігрування ролей	1-5
Використання конкретних ситуацій, прикладів	1-10
Взаємодія учасників гри	1-5
Дотримання регламенту гри	1-5
Використання художніх та інших засобів	1-5
Оригінальність вирішення поставлених задач	1-10

Таким чином, ділова гра є ефективним активним дидактичним методом, що дозволяє генерувати нові ідеї для подальшого їх застосування у практиці, розробляти багатоальтернативні рішення і проекти на основі взаємодії та співпраці учасників ділової гри з метою розвитку інноваційних якостей і формування готовності до сприйняття та участі в інноваційних процесах.

Останні десятиліття широкого розвитку набув метод аналізу конкретних ситуацій, в основі якого є факт (ситуація), що потребує аналізу, виявлення протиріч і вироблення оптимального рішення в процесі заняття. При використанні цього методу ставлять наступні педагогічні цілі: розвиток у студентів навичок аналізу та критичного мислення; аналіз практичних прикладів рішень, що приймаються; навчання аналізу наслідків прийнятих рішень; розвиток умінь висловлювати свою позицію та точку зору;

формування навичок оцінки альтернативних варіантів рішення чи поведінки в умовах невизначеності. Окрім зазначених педагогічних цілей досягаються, й інші:

- 1) набуття комунікативних навичок точного аргументованого висловлювання думок, контраргументації, прийняття колективних рішень;
- 2) розвиток презентативних умінь та навичок;
- 3) усвідомлення альтернативних рішень, а також необхідності отримання додаткових знань з вирішення поставленої задачі;
- 4) досягнення відчуття впевненості в собі, в тому, що в реальній практичній ситуації студенти зможуть професійно вирішувати управлінські проблеми;
- 5) формування навичок раціональної поведінки в умовах неповної інформації, що є характерним для більшості практичних ситуацій;
- 6) формування інтерактивних умінь, партнерських відносин;
- 7) набуття навичок експертного оцінювання, самооцінювання та індивідуального стилю спілкування;
- 8) формування навичок самостійної роботи;
- 9) підвищення мотивації до навчання [3, с.98].

Як метод активізації навчального процесу, аналіз конкретних ситуацій дозволяє реалізувати наступні завдання: оволодівати навичками та прийомами всебічного аналізу ситуацій із сфери професійної педагогічної діяльності; швидко приймати рішення; виробити вміння знаходити необхідну інформацію та навички застосування теоретичних знань для аналізу практичних проблем; розвивати навички вербалізації та уміння захистити свою точку зору; виробити навички конструктивного критичного оцінювання позиції інших; оволодівати практичним досвідом вчитися на помилках (своїх та чужих), спираючись на дані зворотного зв'язку [3, с.115].

Отже, навчаючись діагностувати та аналізувати задані ситуації, прогнозувати рішення, організовувати власну індивідуальну та спільну творчу роботу, генерувати ідеї, дискутувати та захищати свою точку зору, використовувати інноваційні методи пошуку та представляти інформацію, аналізувати помилки, студенти розвивають творчі здібності, інноваційний особистісний потенціал.

Ігрове проектування інтегрує методи й засоби проектувальної та ігрової діяльності з метою забезпечення ефективності підготовки майбутніх спеціалістів до створення та реалізації інновацій. Специфіка ігрового проектування полягає в тому, що навчальні проекти розробляються засобами групової ігрової взаємодії, результати якої учасники захищають на презентації.

В основі занять з ігрового проектування є три основних правила, що організують пізнавально-пошукову діяльність студентів: чіткий механізм визначення функціонально-рольових інтересів учасників; алгоритм розробки проекту; механізм експертної оцінки [4, с.61].

Як і будь-яка технологія, ігрове проектування має свої недоліки, а саме: іноді у процесі спільної діяльності не всі учасники проектування знаходять спільну мову або мають різні підходи до розробки проектів; робота над проектом займає тривалий проміжок часу, тому групи не завжди можуть завершити його вчасно; делегати для презентації проекту іноді мають недостатньо розвинену комунікативну культуру та слабкі презентативні вміння і не можуть розкрити найкращі сторони проекту. Проте значущість технології визначається перш за все позитивними перевагами: ігрове проектування розвиває навички спільної діяльності, навчає співробітництву; розвиває аналітичні, прогностичні, дослідницькі та творчі здібності; формує відчуття колективної

відповідальності; розвиває презентаційні вміння, комунікативну компетентність; надає практичного досвіду у вирішенні управлінських проблем [4, с.134].

Розігрування ролей розглядають як метод активного навчання, що має на меті тренування професійних умінь та навичок у конкретних ситуаціях за допомогою використання визначених ролей для вирішення проблеми, що пропонується [2, с.116]. У рольових іграх використовуються елементи методу конкретних ситуацій і ділової гри. Рольові ігри реалізують наступні педагогічні цілі: діагностика і вирішення конкретної ситуації, активізація уяви та мислення, прогнозування розвитку ситуації, використання отриманої інформації, розвиток комунікативних здібностей. Ефективність рольової гри забезпечується вибором ситуації максимально наближеної до реальної.

Методи активного навчання формують не тільки творчі здібності, а й творчу особистість, створюють умови для професійної самореалізації та прогнозування цілей професійного зростання. Навчальний процес, побудований з використанням вищезазначених методів, сприяє формуванню трудових навичок, активного творчого мислення, підвищенню мотивації до навчання.

Список використаної літератури

1. Смолкин А.М. Методы активного обучения : научн.- метод. пособие / А. М. Смолкин. – М. : Высшая школа, 1991. – 176 с.
2. Мухина С. А. Современные инновационные технологии обучения / С. А. Мухина, А. А. Соловьева. – М. : ГЭОТАР-Медиа, 2008. – 360 с.
3. Панфилова А. П. Игровое моделирование в деятельности педагога : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. П. Панфилова ; под общ. ред. В. А. Сластенина, И. А. Колесниковой. – [3-е изд., испр.]. – М. : „Академия”, 2008. – 368 с.
4. Панфилова А. П. Инновационные педагогические технологии: Активное обучение : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / А. П. Панфилова. – М. : „Академия”, 2009. – 192 с.

Польникова Т. В.,

студентка III курсу ННІ педагогіки;

Коновальчук І. І.,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет ім. І. Франка)

ВИХОВАННЯ ГУМАНІЗМУ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ УМОВАХ

Виховання гуманістичних якостей молодших школярів є актуальною проблемою в наш час. Адже сьогодні важко виховати моральну людину.

Спостерігаючи за дітьми у школі, все більше зустрічаємо учнів, які зверхньо дивляться на інших, враховують лише свої потреби. Якщо вчасно не помітити цього і не виправити, то в майбутньому дитина може стати справжнім егоїстом. Метою гуманістичного виховання є формування гуманістичного світогляду на основі розвитку етичної культури школярів. Це відповідає базовому розумінню культури особистості як гармонії культури знань, умінь і ставлень. Знання й уміння опосередковують ставлення. Ставлення – це реальний дійсний зв'язок, який встановлює людина з об'єктами оточуючої дійсності в своїй свідомості. Це зв'язок особистісного “Я – Я”, “Я – Ти”, “Я – природа”, “Я – суспільство”. Показниками ставлення особистості є її якості. Якості несуть у собі в прихованому стані значущу для людей цінність. Вивчення стану

сформованості моральності показало, що в шкільній практиці спостерігається стандартизація виховного процесу, зберігаються застарілі способи передачі ціннісного ставлення до світу в готовому вигляді, відбувається підміна гуманістичної педагогіки випадковим набором виховних заходів; що перешкоджають розгортанню процесу сходження самої особистості на шляху від абстрактного до конкретного. Школа здебільшого не зуміла подолати авторитаризм, кардинально змінити філософію та ідеологію виховання, повернутись до інтересів особистості, її насущних проблем.

Тому сьогодні важливо здійснити поглиблення теоретико-методологічних засад гуманістичного виховання учнів, продовжити розробку та апробацію особистісно орієнтованих технологій, вести пошук резервів підвищення ефективності виховного процесу.

Метою статті є дослідити проблему в усіх її ракурсах і віднайти можливі шляхи її вирішення.

До спотворення морального світогляду дітей призводить перш за все вплив суспільства. На другому місці стоїть сім'я. У нашому суспільстві прогресує байдужість до інших, піклування лише про себе, а ще несправедливе і зверхнє ставлення до оточуючих. Усе це впливає негативно на наших дітей.

Виховання і розвиток у дітей гуманних якостей – складний процес. На вчителів початкових класів покладаються великі надії щодо виховання у своїх учнів гуманного ставлення до інших.

Цією проблемою займалися багато науковців, зокрема: Олена Столяренко, Ольга Чорна, Наталія Кононенко, Н.М. Вознюк, Надія Стаднік, В.К.Котирло, О.С.Богданова, В.М.Горєєва, Ш.О.Амонашвілі.

Для того, щоб забезпечити ефективність такого виховання, необхідно перш за все підтримувати зв'язок з батьками. Загальновизнано, що сім'я володіє великими природними можливостями виховання. Це зв'язано з особливостями перших кроків життя і розвитку дитини, можливістю спиратися на виховну силу традицій і обрядів, інтенсивністю повторення "виховних ситуацій" тощо. Через це виховні завдання і функції родини, звичайно, виходять за межі лише власних інтересів. В дійсності, сім'я одночасно дбає і про власну міцність, і про виховання громадянина. Традиційно стосунки в українській родині будувалися на визнанні християнських сімейних чеснот, серед яких головними були і, зрештою, залишаються: подружня вірність і готовність піклуватися одне одним до смерті, опіка над дітьми, над батьками і старшими в сім'ї, взаємна повага і любов батьків, гармонія стосунків поколінь, спільність духовних інтересів членів сім'ї; пошана до свого роду, до могил предків; працьовитість, гостинність, дотримання звичаїв; відкритість щодо суспільного життя; багатодітність тощо. Більше того, необхідно глибоко вивчити кожную сім'ю для подальшої індивідуальної роботи з кожним учнем.

Кожна дитина є віддзеркаленням стосунків у родині, і це проявляється у взаєминах з однокласниками, у їхній поведінці в школі. Потрібно проводити з батьками бесіди, де вчитель зміг би дати певні рекомендації, побажання щодо перевиховання їхніх дітей.

В. К. Котирло застерігає батьків від надмірної опіки. Діти, яким постійно вказують і підказують, стають безініціативними. Щоб цього не сталося, треба виховувати почуття дитини-вміння переживати добре і зле, заподіяне нею іншим. Для цього треба викликати переживання. Слід подбати, щоб дитина зрозуміла і могла відчувати, що зробила іншому хороше, приємне. Відчувши, вона сама радітиме, а значить, захоче і наступного разу зробити щось хороше [1, с. 19].

Молодший шкільний вік є сприятливим для формування гуманістичних якостей, почуттів, саме зараз закладається, формується фундамент моральності, тому так важливо, щоб ця основа була наповнена лише позитивом.

Кожен вчитель повинен спланувати свою діяльність щодо морального розвитку своїх школярів. У такому плані повинні міститися різні вправи морального вибору, зокрема **В. М. Горєєва** стверджує, що важливим засобом вироблення культурної поведінки є вирішення школярами так званих моральних завдань, тобто осмислення ситуацій морального вибору, які виникають у житті й вимагають оцінки правил поведінки. Вирішення таких завдань треба пропонувати учням під час бесіди, виховної години, зборів колективу. З цією метою можна використовувати конфліктні ситуації, які виникають у колективі [1, с. 19]

Значний вплив на формування потрібної поведінки мають практичні завдання та заняття. Їх мета – організувати самостійну роботу школярів із застосування етичних знань при аналізі власної поведінки та поведінки своїх товаришів, створити умови для вправлення у відповідних способах поведінки [1, с. 19].

О.С.Богданова рекомендує при виробленні культури поведінки використовувати індивідуальну роботу з учнями. Здійснювати її необхідно у тісному контакті з батьками.

На думку Ш.О.Амонашвілі, у вихованні почуття людяності велике значення має свідомо праця на користь людей. «Уже на першому році навчання в школі наші вихованці закладають маленьку діброву-садять жолуді. Працюючи, діти думають про те, що дубки виростуть років через п'ятдесят, що вони принесуть щастя людям майбутнього» [1, с. 19-20].

Гуманізм проявляється в шанобливому ставленні не лише до своїх однолітків, однокласників, але й до старших людей. Сьогодні ми часто зустрічаємося з проявами у школярів неповаги, байдужості, грубості, нетактовності. Часто діти не поважають старших, а інколи з насмішкою сприймають зауваження дорослих. Але ще гірше, коли діти не поважають своїх близьких. Це може впливати із взаємин між батьками у сім'ї, дитина тоді починає сприймати це як норму. На плечі вчителя лягає відповідальність за вирішення, усунення цієї проблеми. Вирішувати цю проблему можна різними способами, головне, щоб був комплексний підхід [1, с. 19].

Ефективність морального виховання значно зростає в разі його опори на народну мораль, традиції, звичаї, обряди, які містять у собі високі моральні цінності (ідеї, ідеали, погляди, поведінкові норми), збагачені тисячолітнім досвідом мудрості народу, несуть могутній моральний потенціал, спрямований на виховання особистості.

Особлива роль у формуванні загальнолюдських норм моралі відводиться національним релігійним традиціям. Школа мусить бути відкритою до релігії і церкви і тісно співпрацювати з ними з метою найшвидшого повернення фундаментальних загальнолюдських вартостей, моральності.

Вчитель, взаємодіючи з батьками, повинен поступово, поетапно закладати моральні цінності у свідомості дітей.

Формування цінностей передбачає художньо-естетичну освіченість, вихованість особистості. Народ завжди прагнув будувати своє життя, культуру, побут, дозволя за законами краси. Виховуючи в дітей народні естетичні погляди, смаки, які ґрунтуються на народній естетиці, національне виховання передбачає формування навичок гарної поведінки, доброзичливого ставлення до людей, вироблення умінь власноручно примножувати культурно-мистецькі надбання народу. Трудова активність, сформованість творчої, працелюбної особистості, цивілізованого, господаря формується як під впливом усього середовища, так і в процесі трудового навчання і виховання, спрямованого на вироблення відповідних навичок та умінь, професійної майстерності,

готовності до життєдіяльності в умовах ринкових відносин. Поряд з науковим педагогічно обґрунтованим трудовим вихованням істотне значення має використання надбань народної педагогіки, трудових традицій українців зокрема запорозьких козаків як мудрих хліборобів, умілих орачів, а також прилучення учнівської молоді до ведення фермерських господарств. У цій справі важливо пропагувати розвиток традиційних народних художніх промислів (ткацтво, кераміка тощо).

Пізнавальний характер щодо гуманістичних цінностей мають не тільки заходи, а й сама діяльність школярів. При підготовці й проведенні народознавчої позакласної роботи слід звертати увагу на організацію гуманістичних взаємовідносин у середовищі вихованців, на формування цінностей у кожного учня.

Загальна методика формування цінностей у школярів ґрунтується на таких підходах:

а) поповнення знань учнів про особливості гуманної поведінки, відомостей із народознавчої тематики;

б) встановлення і розвиток під час різноманітної позакласної народознавчої роботи з виховання еталонних взаємин у ланках «учитель — учень — однокласники»; «учень — учень — клас», визнання учителем моральної рівності з учнем, усвідомлення його як рівного у засвоєнні духовних цінностей і гуманістичному розвитку своєї особистості заради спільного блага;

в) надання пізнавальній діяльності гуманістичної та активно-діяльній спрямованості, наділення її на засвоєння гуманістичних цінностей як найвищих досягнень життя та культури українського народу;

г) вибір оптимального співвідношення методів і форм позакласної роботи з точки зору мети і завдань формування ціннісного ставлення до людини в учнів. При цьому слід враховувати педагогічні можливості кожного методу і форми, їхню здатність впливати на розвиток гуманних стосунків, нагромадження досвіду саморегуляції діяльності і поведінки, самоаналізу й оцінки результатів, досягнутих кожним вихованцем.

Усі ці шляхи формування гуманності школярів насправді важко впроваджувати у педагогічну діяльність учителів. Всі інновації повинні бути введені до виховної програми початкової освіти. Суспільство дуже швидкими темпами змінюється, а національна система виховання потребує оновлення. Державі потрібно більше уваги приділяти вихованню підростаючого покоління. Так як це в майбутньому призведе до зміни ситуації в суспільстві [4, с. 10-11].

Потрібно пам'ятати, що основною діяльністю молодших школярів є **ігрова**. Тому треба інсценізувати всі практичні завдання. Можна запропонувати учням з допомогою батьків скласти сценки з добрими вчинками головних героїв і навпаки.

Отже, гуманістичне виховання молодших школярів має відбуватися комплексно і систематично, використовуючи при цьому найрізноманітніші засоби, методи, а також взаємодіючи з різними соціальними інститутами, особливо з сімєю. Але до вирішення цієї проблеми ми дійдемо згодом. Якщо самі не будемо байдужими до оточуючих і до своїх обов'язків.

Список використаної літератури

1. Чорна О. Педагогічні умови формування у молодших школярів шанобливого ставлення до людей / Чорна О. // Рідна школа. – 2006. – №10.
2. Столяренко О. Інтеграція людинознавчих знань у гуманістичному вихованні школярів / Столяренко О. // Рідна школа. – 2006. – №4.
3. Чорна О. Виховання шанобливого ставлення до людей у школі-родині / Чорна О. // Рідна школа. – 2006. – №10.
4. Вознюк Н. М. Етико-педагогічні основи формування особистості / Вознюк Н. М. – К., 2005.

Рассоха Тетяна Юріївна,

магістрант ННІ педагогіки;

Литньов Володимир Євгенович

кандидат педагогічних наук, доцент,

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПОНЯТТЯ „ГРОМАДЯНСЬКІСТЬ” У ПСИХОЛОГО – ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Сучасні тенденції розвитку України як демократичної, правової держави висунули на передній план проблему громадянськості як якості суспільства та особистості. Перед освітою як соціальним інститутом поставлено завдання – виховати громадянина, найвищою чеснотою якого була б любов до Батьківщини та свого народу. На виконання цієї мети має бути спрямований весь навчально-виховний процес у всіх ланках системи освіти.

Однак у силу різних як об’єктивних, так і суб’єктивних обставин стан громадянського виховання молоді поки що залишається незадовільним. У значній її частині спостерігається нігілізм, зневага до державних проблем, песимізм і пасивність у їх розв’язанні. Підтвердженням цього є результати соціологічних досліджень, за якими тільки 2/5 учнів старшого шкільного віку хотіли б жити в Україні, лише 58 % пишаються своєю належністю до українського громадянства. А захищати свою країну у випадку війни зголосилися лише 44 % юнаків. Ситуація ускладнюється тим, що у середовищі педагогічних працівників також немає однастайності у поглядах на громадянськість як стрижневу якість особистості. Соціологічні опитування засвідчили, що тільки 38 % учителів вибрали б громадянство України, якби їм була надана можливість вибору. Тільки один учитель із трьох відчуває себе громадянином України не лише за паспортом чи формально-правовим статусом, а й за цінностями, що сповідує.

На сучасному етапі демократизації громадянського суспільства актуальною є проблема формування громадянськості, що передбачає становлення особистості, спроможної знайти відповідь на основні питання існування, пізнати себе, суспільство і час, у якому вона живе, здатної брати активну участь у вирішенні соціальних проблем та досягнути успіху в житті.

Проблема формування громадянськості як інтегруючої риси особистості досліджується О.Докукіною, М.Задерихіною, Л.Канішевською, Н.Косаревою, В.Мазаєм, Л.Пономаренко.

Аналіз філософських та наукових праць свідчить про значну увагу до історичного аспекту зазначеної проблеми з боку зарубіжних (Г. Арендт, Ю. Габермас, Д. Шнаппер та ін.), російських та українських дослідників (Г. Драч, А. Карась, Ю. Павленко, І. Пасько, Я. Пасько та ін.). Проте не можна вважати це питання вичерпаним.

Нами було здійснено теоретичний аналіз змісту поняття «громадянськість» на основі результатів, представлених у сучасній психолого-педагогічній літературі.

Терміни „громадянськість”, „громадянський” прийшли у педагогіку із суспільних наук, де визначають прояв патріотизму стосовно держави, свого народу як дію, спрямовану „на користь суспільства, підпорядкування особистих інтересів громадянським; користування правилами і виконання обов’язків, встановлених законами держави” [10, с.475].

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що громадянськість – багатоаспектне поняття. Це фундаментальна духовно-моральна якість, світоглядна і психологічна характеристика особистості, що має культурологічні засади.

Такі характеристики громадянськості свідчать про визначальну роль світогляду особистості, на основі якого формується система її ціннісних орієнтацій, поглядів, переконань, усвідомлюється місце в суспільстві, визначаються обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною.

Питання виховання особистості як громадянина своєї держави піднімали в своїх наукових працях ще філософи античного світу: Сократ, Платон, Аристотель. Проблему громадянського виховання досліджували філософи і педагоги, психологи і соціологи на різних етапах розвитку суспільства. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях різні аспекти громадянського виховання представлені в роботах О.Вишневецького, П.Вербицької, О.Сухомлинської, П.Ігнатенка, Л.Крицької, В.Кременя та багатьох інших.

На сучасному етапі духовного відродження особливої актуальності набуває педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського, оскільки педагог не тільки розкрив зміст поняття „громадянськість”, але й обґрунтував шляхи її формування. Як засвідчив аналіз наукового доробку Василя Олександровича, він розумів громадянськість як інтегральну якість особистості, що характеризує політичну і моральну свідомість і проявляється в добровільній активній діяльності на благо Вітчизни.

У соціально-психологічному плані громадянськість є певною позицією особистості відносно своєї держави, народу, яка інтегровано проявляється у громадянському самовизначенні особи. Мовою соціальної психології громадянськість можна визначити як різновид базової соціальної установки, що виражається у готовності й здатності особистості свідомо приймати на себе обов'язки і відповідально, добровільно (не з примусу) дотримуватись законів і вимог держави. Це відчуття єдності із своєю державою і суспільством, прояв соціального оптимізму і любові до Вітчизни, рішучість і стійкість у подоланні життєвих труднощів, спрямованість у діях, відчуття соціальної й національної повноцінності, терпимість [1, с.23].

Громадянськість виступає як досить складне утворення психіки, яке містить у собі знання, переживання і вчинки. Людина з високим рівнем громадянськості, як зазначає В. Поплужний, сприймає й осмислює акти державної дійсності одночасно у двох напрямках: як ці факти впливають на націю, державу і як позначаються на особистому житті [9, с.33].

Аналіз наукової літератури з даної проблеми дає підстави стверджувати, що і сьогодні існують різні підходи до поняття „громадянськість”, а відповідно і до реалізації громадянського виховання. Громадянськість трактують і як особистісну, і як суспільну якість. Так у педагогічному аспекті деякі дослідники у це поняття вкладають інтегрований комплекс якостей особистості, які визначають її соціальну спрямованість, готовність до досягнення соціально значущої та індивідуально необхідної мети відповідно до наявних у суспільстві можливостей з дотриманням при цьому існуючих морально-правових норм (А.Беляєв, Л.Буєва, Р.Гурова, А.Томін, Г.Філонов та ін.) [1, с.23].

Автор „Українського педагогічного словника” С. Гончаренко стверджує, що „громадянськість – це усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків щодо держави, суспільства; почуття відповідальності за їхнє становище” [4, с.75].

Як психологічне поняття, громадянськість має певний, тільки їй притаманний зміст. У зв'язку з цим О. Киричук визначає її як життєву активність, гуманістичну спрямованість особистості, яка в процесі своєї життєдіяльності керується загальнолюдськими (честь, совість, людська гідність, соціальна справедливість) і культурно-національними (працелюбність, доброзичливість, волелюбність, суверенність, соборність) цінностями. Тобто всі ті цінності, які належать до цілей виховання, є

властивостями громадянина, а отже, і вся система виховання, згідно із стверджуваною концепцією, зорієнтована на становлення громадянина з урахуванням індивідуальних особливостей особистості, її інтересів і потреб [7].

„З погляду аксіології, – доводить Л.Крицька, – громадянськість – це орієнтація особистості на державу як на цінність, тобто на об’єкт, що має значення для задоволення її різноманітних потреб” [8, с.155].

У наукових дослідженнях наявні різні позиції стосовно походження громадянськості. Зокрема, П.Ігнатенко, Н.Косарева, В.Поплужний виділяють дві основні точки зору в трактуванні цієї проблеми. Першою вони називають соціобіологічну. На їх думку, вона інтерпретується як притаманна кожній особистості (а відповідно і світовій людині) потреба належати до якогось державного механізму з метою виживання [6, с.33].

Подібною думки дотримується й американський учений Е.Фромм. Досліджуючи природу суспільства і людини, він дійшов висновку, що особистість у процесі історичного розвитку втратила той споконвічний в’язок з навколишнім світом, який тривав протягом віків, перетворившись на дрібну частинку державної машини, створеної її ж руками. Невпевненість і безпорадність, які з’являються при цьому в особистості, стали причиною того, що вона втратила свою сутність, відмовилася від свого „Я” і „втекла під захист держави, пристосувавшись до даного середовища” [12, с.312].

П.Ігнатенко, Н.Косарева і В.Поплужний вважають, що громадянськість конструюється і реконструюється завдяки тим стосункам, які виникають у структурованому суспільстві й систематично фіксуються у свідомості особистості. Саме завдяки розумінню значущості таких стосунків у житті людини, на їх думку, і виникає потреба в існуванні державного механізму [6, с. 33].

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що існують різні підходи і до трактування поняття „громадянськість”, а відповідно і до реалізації громадянського виховання. Враховуючи всі погляди і визначення вчених, які розглядали громадянську ідею у контексті виховної діяльності, дозволимо собі зробити висновок, що впродовж другої половини XIX століття і всього XX ця ідея, хоча історично змінювалась, але задекларувала у вітчизняній науковій думці якісно нові підходи у виховному процесі. Громадянська компонента виховної діяльності надала педагогічній думці в Україні акценту демократичності й гуманності. І попри те, що одні автори у своїх концептуальних підходах ставлять на перше місце у вихованні громадянськості державні інтереси, інші – інтереси особистості; перші висувують на передній план національну ідею та національні цінності, інші відштовхуються в першу чергу від загальнолюдських цінностей; відстоюють ідею полікультурності – об’єднуючим фактором при цьому виступає їх бачення актуальності й необхідності впровадження виховання громадянськості загалом.

Список використаної літератури

1. Бабаев А.М. Педагогические условия гражданского воспитания учащихся (на примере школы русской национальной культуры): дис. ... канд.пед. наук: 13.00.01. / Бабаев А. М. – Кемерово, 2000. – 206 с.
2. Бех І.Д. Психолого-педагогічні умови виховання у молоді громадянськості / Бех І. Д. // Громадянське виховання молоді в умовах трансформації суспільства: зб. наук. ст. – Черкаси, 1998. – С. 3-6.
3. Вишневський О.І. Сучасне українське виховання: пед. нариси / О. І. Вишневський – Львів, 1996. – 238 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко – К.:

- Либідь, 1997. – 374 с.
5. Ігнатенко П. Громадянське виховання учнів в умовах українського державотворення: посіб. для вчителів / П.Ігнатенко, Н.Косарева, В.Поплужний // Рідна школа. – 1996. – №3. – С.32- 42.
  6. Ігнатенко П. Р. Виховання громадянина: психолого-педагогічний та народознавчий аспекти: навч.-метод. посіб. / Ігнатенко П.Р., Косарева Н.І., Крицька Л.В., Поплужний В.Л. – К.: Ін-т змісту і методів навчання, 1997. – 252 с.
  7. Киричук О. В. Індикатори і показники громадянського самовизначення особистості / О. В. Киричук // Етнонаціональний розвиток в Україні на смак української етнічності в діаспорі: сутність, реалії, конфліктології, проблеми та прогнози на порозі ХХІ ст. – Київ – Чернівці, 1997. – 248 с.
  8. Крицька Л.В. Громадянські ціннісні орієнтації учнівської молоді / Л. В. Крицька // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 155-160.
  9. Поплужний В.Л. Громадянськість і вікові аспекти її розвитку / В. Л. Поплужний // Рідна школа. – 1994. – №11. – С. 32-34.
  10. Словник української мови: в 11 т. – К.: Наукова думка, 1971. – Т.2. – 582 с.
  11. Фрейд З. Психология безсознательного / З. Фрейд. – М.: Просвещение, 1989. – 448 с.
  12. Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для себя / Э. Фромм – Минск: Попурри, 2000. – 672 с.

Романюк Анна,

магістрантка ННІ педагогіки;

Усатий В.Д.

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах національного та соціально-культурного відтворення, становлення державності та демократизації суспільства, відродження інтелектуального та духовного потенціалу громадян України, розширення сфер функціонування української мови як державної особливої ваги набуває культура усного мовлення – найважливішого засобу спілкування, виховання і всебічного розвитку особистості. Відповідно до сучасних потреб прийнято ряд документів, які визначають шляхи реалізації наскрізного завдання в галузі мовної освіти Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, окреслюючи перспективи подальшого вдосконалення навчально-виховного процесу, наголошує на тому, що „освіта сприяє формуванню високої мовної культури та мовної компетентності громадян, поваги до державної мови”. Відтак, особливої значущості набуває робота, спрямована на формування культури українського мовлення, починаючи з початкової ланки загальноосвітньої школи, оскільки набуті в молодшому шкільному віці лінгвістичні знання та мовленнєві вміння стають підґрунтям комунікативної досконалості та нормативності мовлення.

Мета статті – проаналізувати проблеми формування культури мовлення особистості в психолого-педагогічній, лінгвістичній та навчально-методичній літературі; простежити стан проблеми формування культури поведінки в сучасній початковій школі.

Культура мовлення здавна була об'єктом багатьох досліджень вітчизняних та зарубіжних учених (Н.Бабич, І.Білодід, О.Біляєв, М.Васильєва, Г.Винокур, Б.Головін, К.Горбачевич, П.Дудик, С.Єрмоленко, М.Жовтобрюх, М.Ільяш, А.Коваль, Д.Розенталь, Л.Скворцов, М.Шанський та інші). Про це свідчать різноманітні визначення самого поняття залежно від того, що береться за основу. Наприклад, Б.Головін зазначає, що поняття мовленнєвої культури має два аспекти: сукупність і система комунікативних якостей мовлення і вчення про сукупність і систему комунікативних якостей мовлення. Пропонує під терміном „культура мовлення” розуміти рівень оволодіння системою якостей мовлення окремими носіями мови [3, 8]. Відомий російський мовознавець професор Г.Винокур запропонував ідею про розмежування двох рівнів володіння культурою мовлення: “правильність і вправність” [2,33]. Розвиваючи цей підхід, професор Л.Скворцов розуміє „володіння нормами усної і писемної літературної мови (правила вимови, наголошування, граматики, слововживання тощо), а також уміння використовувати виразні мовні засоби в різних умовах спілкування відповідно до мети і змісту висловлювання ” [6, с. 119]. С.Єрмоленко зазначає, що „культура мовлення пов’язана, з одного боку, з правильністю мови..., а з другого – з мовною майстерністю, стилістичним чуттям слова, доречністю використання варіантних мовних форм” [4, 81]. М.Ільяш вважає, що культура мовлення – це 1)упорядкована сукупність нормативних мовних засобів, вироблених практикою людського спілкування, які оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умови та мету спілкування; 2) самостійна лінгвістична дисципліна [5, 5-6].

Як зазначає Н.Бабич, поняття культура мовлення має теоретичний (достатньо висвітлений у ґрунтовних працях) і практичний аспект, який „не може бути вичерпаний ніколи, бо виявляє себе щоразу для кожного мовця неповторно, не може передбачити всі можливості ситуації функціонування індивідуального мовлення” [2, 28]. Таким чином, культура мовлення – це нормативність і доцільність викладу інформації, тобто філологічне і психолого-педагогічне обґрунтування використання граматичних структур відповідно до умов і вимог конкретної ситуації.

Культура мовлення – це система вимог, регламентацій щодо вживання мови в мовленнєвій діяльності (усній і писемній).

Висока культура мовлення немислима без дотримання так званого мовленнєвого етикету, що полягає в умінні уважно, з цікавістю слухати співрозмовників, нікого не перебиваючи, тактовно включатися в розмову, докладно та зрозуміло висловлюватися. Й у цьому знову найпершим взірцем є учитель. Саме він повинен своїм прикладом дати дітям уявлення про мовленнєвий етикет. Слід наголосити на тому, що рівень мовленнєвої культури можна набагато підвищити за умови безперервного навчання. Бо справжній учитель – це завжди учень. Потрібно постійно збагачувати й оновлювати власні знання з предмета, вдосконалювати мовлення, підвищувати його культуру.

Виховувати мовленнєву культуру потрібно розпочинати з раннього дитинства, і чи не провідна роль у цьому належить найближчому оточенню дитини – сім’ї та вчителю початкової школи. Це середовище, в якому юній особистості передається виховний соціальний досвід народу, багатство духовної культури, національна ментальність.

Відомо, що до п’яти років дитина оволодіває 60 % загального лексичного запасу, який забезпечує можливість спілкування, щоб потім розвиватись і вдосконалюватись під активним впливом соціальних факторів.

Вже у початковій школі мовленнєвий розвиток повинен спиратися на вивчення теорії, оскільки саме теорія дає систему базових лінгвістичних знань, без яких неможливе вільне і грамотне володіння як мовою, так і мовленням. Розвиток мовлення

учнів не треба відокремлювати від вивчення теоретичних відомостей про мову. Він нерозривно пов'язаний з вивченням системи мови.

Знання теорії мови – ще не обов'язкова умова гарного мовлення, але знання системи мови, закономірностей функціонування її одиниць розвиває мовлення учнів, вдосконалює його. З іншого боку, усвідомлення ролі мовних засобів для розвитку мовлення є стимулом до освоєння теоретичних відомостей, мотивує вивчення мовної системи.

Щоб сформувати мовну особистість, необхідно враховувати дані психології. Сучасному вчителю без подібних знань неможливо обійтися на уроках. Практика ж показує, що досить часто вчителі нехтують саме цим компонентом. Але ж спілкування – не проста передача інформації однієї особи іншій. Спілкування – це необхідна умова розвитку людини в суспільстві.

Сучасна шкільна методика навчання учнів мовлення виходить з теорії мовленнєвої діяльності, концептуальні положення якої розроблені видатними вченими Л.С. Виготським, М.І. Жинкіним, О.М. Леонтьєвим, О.Р. Лурією та ін. Ці ідеї практично були реалізовані в працях Н.А.Іпполітової, В.І. Капинос, Т.А. Ладиженської, М.Р. Львова.

Л.С. Виготський висунув такі ідеї: мовленнєва діяльність – це знакова діяльність; мовний розвиток – процес, пов'язаний із психічним розвитком, розвитком практичної діяльності, соціальних форм поведінки; розвиток знакового позначення в мовленнєвій діяльності є розвитком узагальнення за допомогою мовного знака.

Послідовник Л.С. Виготського О.М. Леонтьєв, розглядаючи структуру спілкування як діяльність, виділяє такі його риси: інтернаціональність (наявність специфічної мети, специфічного мотиву); результативність, тобто ступінь збігу досягнутого результату з накресленою метою, обов'язковий соціальний контроль за процесом спілкування і його результатами.

Тільки через високу культуру мовлення проявляються невичерпні потенції мови, гармонія її функцій. Культура мовлення має велике національне і соціальне значення: вона забезпечує високий рівень мовленнєвого спілкування, ефективне здійснення всіх функцій мови, ошляхетнює стосунки між людьми, сприяє підвищенню загальної культури особистості та суспільства в цілому. Через культуру мовлення відбувається культивування самої мови, її вдосконалення.

Проблема культури мовлення проявляється в таких основних аспектах: нормативність, адекватність, естетичність, поліфункціональність мовлення. Нормативність – це дотримання правил усного і писемного мовлення: правильне наголошування, інтонування, слововживання, будова речень, діалогу, тексту тощо. Нормативність – це, так би мовити, „технічна” сторона мовлення, дотримання загальноприйнятих стандартів. Мова наша багата, їй властива розвинена синоніміка та варіантність на фонетичному, лексичному і граматичному рівнях. Наше завдання – розвинути в собі здатність оптимального вибору мовних засобів відповідно до предмета розмови, співробітника, мовленнєвої ситуації, однак без естетичності вислову, його поліфункціональності відчуті і передати всю красу мови ми ніяк не зможемо, тому й викликає протест, незадоволення неправильно вжите слово, слова-паразити чи й, на жаль, вульгаризми, спотворені або не точні репліки. З такими недоліками потрібно боротися всім: молодим, дітям і людям у віці, вчителям і учням тощо.

Список використаної літератури

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 1990. – 28 с.
2. Винокур Г. Говорящий и слушающий: варианты речевого поведения / Г. Винокур – М.: Наука, 1993. – 172 с.

3. Головин Б.Н. Основы культуры речи / Б. Н. Головин – М.: Высшая школа, 1980. – 335 с.
4. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
5. Ильяш М.И. Основы культуры речи / Ильяш М.И. – Киев-Одесса, 1984. – 178 с.
6. Скворцов Л.И. Культура русской речи / Л.И.Скворцов – М.: Знание, 1995.

Рудик Валентина Василівна,
вчитель початкових класів, вчитель вищої категорії,
(Житомирський міський колегіум)

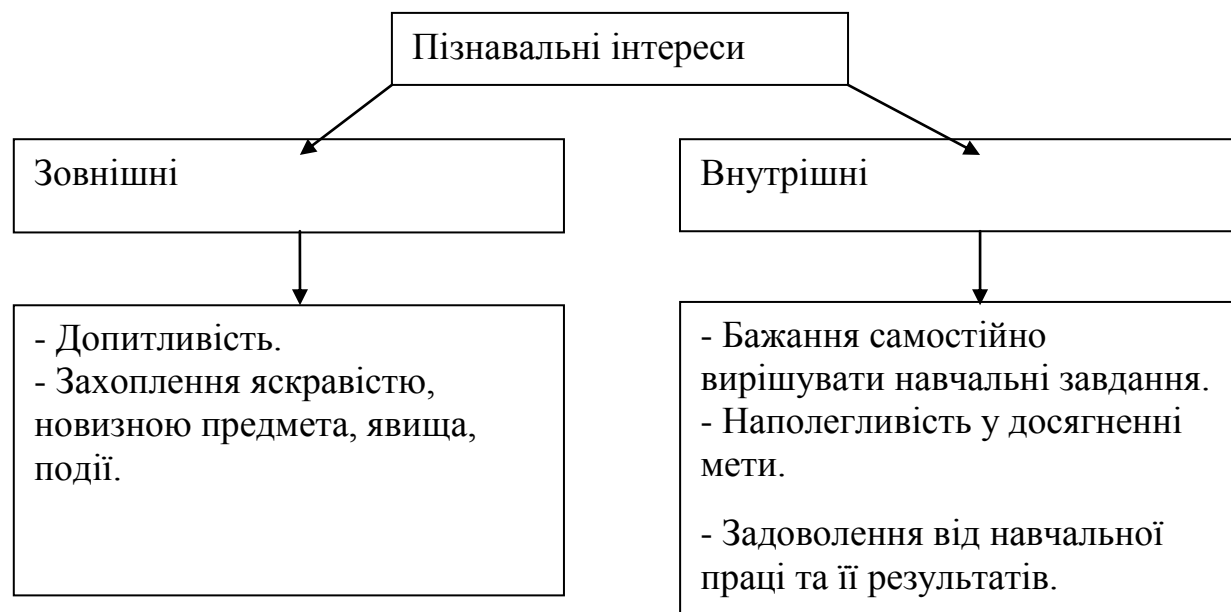
ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ТА В ПОЗАКЛАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Час іде вперед, суспільство розвивається, а отже, демократичні процеси в державі потребують вироблення нових суспільних вимог до освіти. Сьогоднішня початкова школа розпочала впровадження нового Державного стандарту. На зміну знаннєвому підходу, метою якого було формування всебічно розвиненої гармонійної особистості, якій учитель передавав певну суму готових знань, прийшов компетентнісний підхід. Він передбачає формування діяльної компетентнісної особистості, здатної самостійно вчитися, розвивати свої творчі здібності, пристосовуватися до нових умов життя.

Не втрачає своєї актуальності й нині набуває особливої значущості проблема формування пізнавальних інтересів молодших школярів, адже стосується вона мотиваційної сфери, тобто тих внутрішніх стимулів, що спонукають дитину до діяльності.

Дуже яскраво ілюструє значення мотивації вислів з народної мудрості: „Можна привести коня до води, та не можна примусити його пити” [5]. Дійсно, будь-яку діяльність потрібно змотивувати, тобто викликати в особи потребу, що стане поштовхом до діяльності, яка, в свою чергу, цю потребу задовольнить.

Мотивів для навчання молодших школярів можна назвати багато: порадувати батьків, одержати високі оцінки, почуття обов’язку тощо. Та найціннішим є пізнавальний інтерес, який є формою прояву пізнавальних потреб, що виявляються в прагненні дитини до пізнання об’єкта чи явища, оволодіння певним видом діяльності. Розрізняють зовнішні та внутрішні пізнавальні інтереси (див. рис.1).

Рис. 1. Види пізнавальних інтересів

Першим кроком у формуванні позитивного ставлення учнів до навчання є, безперечно, знайомство зі школою, вчителем, однокласниками. Найперший урок у першому класі ми розпочинаємо зі знайомства і бесіди про школу, про важливість знань у житті людини. Дітей ознайомлюю з невеликим акровіршем, з якого діти спільно утворюють слово „колегіум”. Я склала простенький акровірш, з якого діти спільно утворюють слово „колегіум”.

Колись була 34-та,
Ота стара, маленька школа.
Ласкава, тепла і привітна.
Еге, така ж, триповерхова.
Години в роки обернулись,
І виросла нова оселя.
У ній просторо, світло, гарно.
Ми тут щасливі і веселі.

Розповідаю, що і я колись навчалась у цій школі. Діти із захопленням говорять про своїх рідних чи знайомих, які тут вчилися або працюють.

Перший урок я продумую так, щоб він зацікавив учнів своєю емоційністю, звертанням до життєвого досвіду першокласників, задовольнив їх потреби у спілкуванні, викликав бажання завтра знову прийти до школи.

Використовую такі цікаві види робіт, як відгадування загадок, поява казкових героїв, плетіння клубочка дружби, конструювання з геометричних фігур приміщення школи, моделювання сонечка, на промінчиках якого діти пишуть свої імена (хто сам, а хто з допомогою вчителя). Таким чином створюється середовище, в якому діти почувають себе захищеними, потрібними для інших, зацікавлені майбутнім навчанням.

Здивувати, захопити, зацікавити новизною предмета, явища чи події допомагає використання на уроках наочності та ТЗН. На винятковій ролі унаочнення в навчанні наголошували видатні педагоги Я. Коменський, К. Ушинський, В. Сухомлинський, Л. Занков та інші. Народна мудрість стверджує: „Краще раз побачити, ніж 10 разів почути”. У наш час у початкових класах застосовується природна, малюнкова, об’ємна, символічно-графічна наочність як на паперових, так і на електронних носіях, аудіовізуальна. Без використання ІКТ сьогодні неможливо підготувати якісний урок, адже вони забезпечують всебічне, реальне або образне сприймання об’єктів, явищ, подій, дають опору для розвитку сенсорного мислення, спостережливості й уяви молодших школярів.

Не секрет, що найпершим джерелом розвитку пізнавального інтересу учнів є зміст навчальних предметів. Адже дітям властиво захоплюватися світом природи, подіями минулого і сучасного, творчістю поетів, художників, композиторів. Для цього я застосовую якомога більше цікавих і пізнавальних фактів про навколишній світ, життя людей, обов’язково залучаю до пошуку інформації учнів. Це задовольняє їх природню допитливість, розширює кругозір, збагачує життєвий досвід, а також розвиває вміння самостійно здобувати знання.

Так, наприклад, учням здається неймовірним і цікавим, що цирк і циркуль – це слова – родичі. Їхній вік обчислюється двома тисячами років. А у перекладі з латинської слово „циркуль” означає „коло”. Звідси і цирк зі своєю круглою ареною.

З метою формування читацьких інтересів учнів ми створили в класі свою бібліотечку, що поповнюється книжками, журналами, які приносять діти, а також купленими за кошти батьків. Ось, наприклад, свіженька книга з серії „Пізнаємо світ

разом” – „Чудеса світу. Чудеса України” На уроках позакласного читання та годинах спілкування діти діляться враженнями від прочитаного, представляють свої улюблені книги. І знаєте, їх інтереси бувають досить несподіваними. Один із моїх учнів презентував книгу про історію стародавнього Єгипту. Дуже цікава книга, інкрустована, з картами, чудовими ілюстраціями. Хтозна, може це дитяче захоплення стане поштовхом до вибору майбутньої професії вченого-історика чи культуролога.

Видатний педагог Ш. О. Амонашвілі писав: „Хіба погано, якщо процес навчання дитина переживатиме так само, як переживає гру? Тоді ми говоримо не про ігрове навчання, а про навчання, яке враховує позиції самих дітей, будується на переживанні дітьми в цьому процесі почуття вільного вибору” [3].

До речі, сучасна психологія визнає, що гра охоплює всі періоди життя людини і є важливою формою її життєдіяльності, а не віковою ознакою. Людина не розлучається з грою все життя, змінюються лише її мотиви, форми проведення, ступінь вияву почуттів та емоцій. Для молодших школярів ігрова діяльність є такою ж важливою, як для дорослого – праця [5].

Ігри за правилами (дидактичні, пізнавальні, рухливі, спортивні, народні, інтелектуальні, комп’ютерні) й творчі (сюжетно-рольові, ігри-драматизації, театралізовані, ігри з елементами праці, фантазування, конструювання) захоплюють і розвивають учнів, допомагають подолати втомлюваність на уроці, стають джерелом не тільки розумового, а й морального виховання дітей. У грі учні опиняються в ситуації, що дозволяє їм критично оцінити себе в активній дії, привести знання в систему.

Коли на очах у першокласника з цифрою відбуваються дивні пригоди, а зі словами та складами – чарівні перетворення, коли задачі подаються, як загадки, а оповідання – як подорож, учитися дітям цікаво, адже навчання стає продовженням загального радісного світосприйняття малюка, активізує його діяльність, виховує ініціативу та творчість.

Для формування внутрішнього пізнавального інтересу велике значення мають методи практичної та пошукової діяльності. Схематично цей процес можна представити так: цікаво – знаю – вмію. У початкових класах використовуються такі види практичних робіт: навчальні вправи і завдання з різних джерел, лабораторні досліди, практичні роботи з різних навчальних предметів. Проілюструвати це можна наступними фрагментами уроків.

Наприклад, на уроках трудового навчання до учнів після відгадування загадки приходить їжачок-каштанчик. Він приносить на кленових листочках різні завдання для груп. Після їх виконання діти працюють над створенням колективного проекту „Осінній килимочок для їжачка”.

Або на уроці української мови учні спочатку захоплюються красою зимових пейзажів, впускають на урок сніжинки, співають зимову пісеньку, потім розмовляють зі сніжком, складають та аналізують речення, а далі придумують казочку „Пригоди сніжинки”.

Таким чином, від моменту зовнішньої зацікавленості діти доходять до виконання практичного завдання, реалізуючи свої потреби у самовияві, спілкуванні, розвитку творчих здібностей. Результат їхньої навчальної праці є зацікавленням до подальшої роботи. Відповідно інтерес стає як умовою, так і наслідком пізнавальної діяльності школярів.

Організація різних видів пошукової діяльності створює умови для формування в учнів стійкого пізнавального інтересу, що спонукає їх до опанування навчального матеріалу за рахунок розвитку інтелектуальних умінь. Проблемні завдання активізують

самостійне мислення дітей, загострюють розум, напружують волю у розв'язанні поставлених проблем [2].

Наприклад, сформулювати правило, порівнюючи запропоновані слова; вивести алгоритм ділення багатоцифрових чисел; знайти помилку в тексті й аргументувати правильність своїх думок; довести, що краплинка є вічною чарівницею і мандрівницею; спираючись на власний досвід, скласти життєву ситуацію, яка ілюструє вислів «Найкращий подарунок – зроблений своїми руками»; обговорити проблему запобігання забрудненню води з різних позицій: I група – лісника, II – директора паперової фабрики, III – директора міськводоканалу, IV – з позиції учня-громадянина; проаналізувати літературний твір і дати пораду герою тощо.

Під час таких уроків поєднуються індивідуальні і групові форми роботи, які дозволяють формувати позитивну мотивацію до плідної співпраці, що, в свою чергу, сприяє активізації пізнавальних здібностей учнів.

Ще одним із шляхів удосконалення НВП, який допомагає підвищити інтерес школярів до матеріалу, що вивчається, активізує дитячу діяльність на уроці, прищеплює їм любов до навчання, є інтеграція та використання міжпредметних зв'язків. Намагаючись інтегрувати матеріал, який гармонійно поєднується і містить плавний перехід, взаємодоповнює, збагачує і розширює один одного. Так, наприклад, уроки на теми „Як хліб на стіл прийшов?“, „Красуня осінь“, „У світі казки чарівної“ інтегрували в собі предмети – читання, природознавство, художню працю, музику. Такий підхід до навчання забезпечує різнобічне вивчення об'єкта, явища, осмислення сприйняття навколишнього середовища, приводить знання учнів у певну систему, в якій елементи взаємопов'язані.

Окремо хочу сказати про організацію інтегрованих тематичних занять за програмою „Крок за кроком“. У нашому колегіумі започаткувала роботу над цією проблемою і поширила досвід у місті вчитель початкових класів вищої категорії Бордюг Н.І. Особливістю таких тематичних днів є:

1. Попередня підготовча робота учнів (пошуково-дослідницька, проектна, творча), консультації для батьків.
2. НВП зосереджується навколо центрів навчальної діяльності (міні-уроки), керівниками яких є батьки.
3. Види і форми робіт особистісно орієнтовані, мають розвивальний характер.
4. Інтеграція предметів навколо однієї теми дозволяє дітям різнобічно пізнати поняття, досягти цілісності знань, усвідомити цілісність світу.

З власного досвіду скажу, що такі заняття дуже подобаються учням, бо задовольняють їх потреби та інтереси; батьки теж у захваті, адже вони в ролі вчителів та експертів своїх дітей, а класовод отримує творчу насолоду від спільної співпраці й можливості професійного зростання.

Хтось із філософів сказав: „Щоб перетравити знання, треба поглинати їх з апетитом“. Чи не „найсмачнішою стравою“ для молодших школярів стають позакласні заходи. Екскурсії, родинні свята, випуски стінгазет, інсценізації, зустрічі з видатними людьми, змагання, виставки – усі ці та інші види позакласних заходів поглиблюють інтерес учнів до вивчення різних навчальних предметів, розвивають кругозір, збагачують уяву, мислення, мовлення, виховують самостійність, працьовитість, активність, відповідальність, почуття дружби та взаємодопомоги.

В.О. Сухомлинський застерігав: „Не можна вимагати від дитини неможливого, – до певного рівня і певного кола знань різні діти йдуть по-різному“. Тому я здійснюю

індивідуальний підхід до школярів, використовую, диференційовані завдання – з мірою допомоги та різним ступенем самостійності.

Для того, щоб дітям було цікаво вчитися, зовсім не обов'язково робити кожен урок розважально-захоплюючим, не потрібно вигадувати щоразу щось незвичайне. Секрет зацікавленості я бачу в успіхах дітей, у створенні можливостей для їх самовираження.

Список використаної літератури

1. Амонашвили Ш.А. Как живёте, дети? / Ш.А.Амонашвили –М.: Просвещение, 1986.
2. Інтерактивні технології навчання у початкових класах / Автор-упорядник І. Дівакова. – Тернопіль: Мандрівець, 2008.
3. Нестандартні уроки в початковій школі / упор. О. Кондратюк. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2005.
4. Особистісно-орієнтоване навчання за програмою „Крок за кроком” / упорядн. Т. Камінська, Н. Бордюг. – Житомир, НМЦМУО, 2011.
5. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підручник / Савченко О.А. – К.: Грамота, 2012.
6. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський – К.: Рад. шк., 1977.

Рудницька Н.Ю.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри дошкільного
виховання і педагогічних інновацій

(Житомирський державний університет ім. І. Франка)

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сучасна вища освіта вбачає головним своїм завданням „озброєння” майбутніх фахівців методологією творчого перетворення світу. Процес творчості охоплює насамперед відкриття нового: нових об'єктів, знань, проблем і методів розв'язання цих проблем. У зв'язку з цим проблемне навчання є процесом розв'язання нестандартних науково-навчальних завдань нестандартними методами [1].

Важливим напрямком у формуванні професійних умінь майбутнього вчителя вважають проблемне навчання. Незалежно від того, чи оперують автори терміном проблемне навчання (О.М.Матюшкін), методи проблемного навчання (С.І.Архангельський), проблемно-пошукові методи (М.Г.Гарунов), метод розв'язання пізнавальних задач (Р.О.Нізамов), всі вони єдині в тому, що проблемне навчання – основний спосіб залучення студентів до самостійного наукового пошуку, ефективний засіб розвитку їх пізнавальної активності й творчості.

Фундаментальні роботи, присвячені теорії й практиці проблемного навчання, з'явилися наприкінці 60-х – початку 70-х рр. XX століття. Великий внесок у розробку технології проблемного навчання зробили вчені Т.В. Кудрявцев, А.М. Матюшкін, М.І. Махмутов, В. Оконь та ін.

Розглянемо концептуальні положення технології проблемного навчання (за Дж. Дьюї):

1. Дитина в онтогенезі повторює шлях людства в пізнанні.
2. Дитина, як активний суб'єкт навчання, засвоює матеріал не просто слухаючи чи сприймаючи органами чуття, а для задоволення потреб у знаннях, які виникли у неї.
3. Умовами успішності навчання є:

- проблематизація навчального матеріалу (знання – діти здивовані та зацікавлені);
- активність дитини (знання повинні засвоюватися із задоволенням);
- зв'язок навчання з життям дитини, грою, працею.

Цілі та завдання проблемного навчання:

- набуття знань, умінь, навичок;
- засвоєння засобів самостійної діяльності;
- розвиток пізнавальних і творчих здібностей.

Під час проблемного навчання вчитель не повідомляє знання в готовому вигляді, а ставить перед учнем завдання (проблему), зацікавлює його, викликає в нього бажання знайти спосіб її розв'язання.

Методичні прийоми, які використовуються вчителем для створення проблемних ситуацій:

- учитель підводить учнів до суперечності й пропонує їм самостійно знайти спосіб її вирішення;
- зіштовхує протиріччя практичної діяльності;
- викладає різні точки зору з одного і того ж питання;
- спонукає учнів робити порівняння, узагальнення, висновки з ситуацій, співставляти факти;
- ставить конкретні запитання (на узагальнення, обґрунтування, конкретизацію, логіку мислення);
- визначає проблемні теоретичні й практичні завдання (наприклад, частково-пошукові або дослідницькі);
- ставить дослідницькі завдання (наприклад, з недостатніми або надлишковими даними, з суперечливими даними, свідомо допускаючи помилки тощо).

Проблемне навчання займає неоднакове місце протягом усього навчально-виховного процесу у ВНЗ. Традиційно вважається, що оскільки вчорашні школярі недостатньо до нього підготовлені, то питома вага проблемного навчання зростає на старших курсах. Зростання ступеня проблемності проходить таким чином:

- 1) проблемний виклад знань викладачем у поєднанні з відтворюючою діяльністю студентів;
- 2) проблемний виклад у поєднанні з самостійною роботою студентів за зразком;
- 3) комбінована лекція (проблемний виклад у поєднанні з реконструктивно-варіативною діяльністю студентів);
- 4) комбінована лекція, в яку входить частково-пошукова діяльність студентів;
- 5) проблемне навчання: створення проблемних ситуацій викладачем і навчально-дослідна робота студентів.

Послідовне здійснення його повинно забезпечити просування студентів від низького рівня виконання діяльності до більш високого. Система проблемного навчання, яка б охоплювала весь навчально-виховний процес, ще недостатньо розроблена у практиці ВНЗ. Основна вимога до проблемного навчання у ВНЗ, як зазначає О.М.Матюшкін, – це те, що воно повинно бути реалізоване в усій системі навчальної роботи студентів. Зокрема, виходячи з того, що поза особистою діяльністю проблемна ситуація не створюється, О.М. Матюшкін пропонує використати систему теоретичних, практичних і лабораторних завдань (задач), виконання яких передуює засвоєнню нових знань і призводить до виникнення пізнавальної потреби в засвоєнні знань.

Мета статті полягає у розкритті технології проблемного навчання у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Головне завдання початкового курсу математики – навчити учнів логічно мислити, аргументувати свої твердження, доводити, тобто розвивати у молодших школярів різні складники математичної предметної компетентності. З цієї точки зору технологію проблемного навчання ми розглядаємо як один із засобів загального процесу формування всебічно розвиненої особистості, що відповідає потребам сучасного суспільства і повинна забезпечити виконання цього завдання за реалізації трьох функцій: освітньої, розвивальної й виховної.

Розвивальний компонент технології проблемного навчання визначає розвиток загальних і спеціальних здібностей особистості, її психічних процесів.

Таким чином, у процесі викладання методики навчання математики у початковій школі ми розглядаємо проблемний підхід до вивчення матеріалу як засіб і як предмет вивчення. Отже, ми виділили основні знання й уміння майбутнього вчителя математики початкової ланки освіти. Він повинен знати:

- особливості проблемного підходу до навчання математики у початковій школі (формування інтелектуальної діяльності учнів, спрямованої на самостійне засвоєння нових математичних знань, вироблення в них прийомів логіко-теоретичного мислення та інтуїції; усвідомлення зв'язку математичних теорій з практикою; систематичне застосування різноманітних видів самостійних робіт на уроці; можливості здійснення диференційованого навчання);

- способи створення проблемних ситуацій на уроках математики (використання експерименту, підведення учнів до обґрунтування неочевидних залежностей, пропедевтичні завдання, підведення учнів до самостійних індуктивних висновків, розв'язування підготовчих вправ та задач, створення ситуації вибору; підведення учнів до висновків, що суперечать їх попереднім уявленням; організація дискусії; порівняння нового поняття з вивченим раніше; міжпредметні зв'язки).

Уміти: створювати навчальні проблеми і проблемні ситуації на уроках математики; організовувати пошукову діяльність учнів; проводити аналіз того чи іншого розділу програми з математики і відповідного підручника для виділення закладених у них провідних ідей та можливостей створення певних типів проблемних ситуацій.

Проблемне навчання математики в початковій школі будується на діяльнісному підході, за яким навчання учнів математики розглядається як набуття математичних знань та навчання в математичній діяльності. Ми виходимо із схеми математичної діяльності, запропонованої А. А. Столяром [3]:

- математична організація емпіричного матеріалу;
- логічна організація математичного матеріалу (накопиченого внаслідок першої стадії діяльності);
- застосування математичної теорії (побудованої внаслідок другої стадії діяльності).

Розвивальний компонент технології проблемного навчання методики математики у початковій школі сприяє розвитку дослідницьких і творчих здібностей студентів, їх критичного мислення, комунікативних умінь і навичок аналізу і рефлексії. Введення даної технології у навчальний процес є важливим засобом і умовою підвищення професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Список використаної літератури

1. Педагогіка вищої школи / за ред. З. Н.Курлянд. – Київ: Знання, 2005. – 399 с.
2. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / автор-укладач Н. П. Наволокова. – [2-ге вид.]. – Х.: Вид. група „Основа”, 2012. – 176 с.
3. Столяр А.А. Педагогика математики / А. А. Столяр – М.: Высш. шк., 1969.– 368 с.

Сажина Наталія Леонідівна,
вчитель початкових класів,
вчитель вищої категорії, старший вчитель
(Житомирська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 8)

КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНКА ЯК НАВЧАЛЬНІ ДІЇ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ (СИСТЕМА Д. Б. ЕЛЬКОНІНА – В.В. ДАВИДОВА)

Функціонування системи освіти є неможливим без двох учасників – учня і педагога, які взаємопов'язані між собою та впливають один на одного.

В основі системи *розвивального навчання (далі – РН)* лежить принципово інша, суб'єкт - суб'єктна система взаємин [5, с.30].

Створюючи систему РН, її автори (Д.Б. Ельконін та В.В. Давидов) ставили завдання формувати вільну, мислячу особистість, яка була б здатна стати суб'єктом власної діяльності, самостійно ставити перед собою дослідницькі завдання, а також виконувати їх; формувати особистість, яка має творчий підхід до реалізації власної діяльності.

Організація навчального процесу в системі РН передбачає цілеспрямовану роботу вчителя з організації засвоєння учнями навчального матеріалу, коли вчитель обов'язково здійснює систематичний контроль за оволодінням учнями навчальною діяльністю. Ефективність навчального процесу обумовлена ступенем активності та самостійності школярів, що передбачає поєднання контролю вчителя із самоконтролем учнів.

Система контролю та оцінки не може здійснюватись лише перевіркою знань, умінь та навичок. Вона повинна вирішувати таку важливу соціальну задачу як розвиток у школярів уміння контролювати, насамперед, самого себе, критично оцінювати свою діяльність, знаходити помилки та шляхи їх усунення, визначати мету свого знання – незнання.

Отже, основною функцією контролю є функція управління, як з боку вчителя, так і з боку учнів [6, с.125].

Зміст роботи, яка направлена на розвиток оціночної самостійності дітей складається з того, щоб до кінця початкової школи сформувати у дітей здібності розуміти та вибирати критерії оцінювання, давати змістовну, розгорнуту оцінку тому чи іншому способу дій та отриманому результату, вміння оцінювати себе, користуючись різними шкалами.

У системі РН встановлені наступні види контролю за розвитком знань та умінь учнів:

- 1) тестові діагностичні роботи;
- 2) самостійна робота учнів;
- 3) перевірна робота;
- 4) контрольна робота;
- 5) підсумкові та стартові роботи.

Перший тип уроку: тестові діагностичні роботи направлені на виявлення засвоєння учнями окремих предметних операцій з метою подальшої корекції як з боку вчителя, так і самих учнів. Як правило, перевіряються вчителем та фіксуються в класному журналі. Система таких діагностичних робіт дозволяє вчителю побачити у кожного учня його проблеми в засвоєнні знань та умінь, виявити тимчасові труднощі для термінової корекції його дій, дозволяє виявити випадкові помилки чи явні проблеми в діях. Особливостями цих робіт є те, що учень виділяє певні операції в своїх діях для діагностики цих проблем [1, с.113].

Виконуючи будь-які завдання тестової роботи, учні постійно опиняються в ситуації вибору. Вчитель допомагає учням навчитися:

- добирати різні варіанти відповідей, способам дій, написання букв і т. п.;
- аналізувати їх відповідно до нормативів (алгоритму, правила, написання у словнику);
- свідомо добирати правильний варіант.

На кожному уроці можна планувати групову чи парну роботу зі складанням фрагментів тестів за певною темою. Для цього вчитель на уроках повинен спеціально навчити дітей складання різних варіантів тверджень. Хибні твердження в текстах можна вважати одним із видів „пасток”. „Пастки” треба не тільки пропонувати, але й вчити їх складання. Складання різних „пасток” відводяться окремі уроки на всіх етапах розв’язання навчально-практичних задач.

Щоб скласти „пастки”, необхідні:

- 1) знання норми;
- 2) визначення видів можливих помилок у змісті твердження чи в його складанні;
- 3). розуміння причин цих помилок.

Тести дають можливість швидко перевірити на уроці результати роботи з формування певної навчальної дії, оцінити рівень знань, особливості поняття, яке вивчають та постійно включати завдання з інших тем курсу.

Таким чином, усі ці види тестових робіт сприяють ефективному навчанню дітей аналізу та оцінки всіх запропонованих тверджень з певної теми та самостійного вибору з них правильного. Діагностичні роботи мають за мету визначити певні досягнення та труднощі, пов’язані з виконанням та коментуванням конкретних операцій (навчальних дій) у рамках певної теми.

Мета вчителя – точно визначити теоретичні відомості та навчальні дії за темами, над якими потрібно додатково працювати з учнями, порівняти свої уявлення з уявленнями дітей класу. Після проведення тестової роботи діти заповнюють оціночні листи та складають довідник помилок.

Другий тип уроку: самостійна робота учнів виконується на етапі засвоєння нового матеріалу. Особливістю такого виду робіт є те, що учні не тільки виконують запропоновані завдання, але й самостійно перевіряють та дають оцінку своїм діям. Результати таких робіт учителем не перевіряються та не оцінюються. Такі роботи проводяться регулярно, після засвоєння учнями певних знань, як правило, після групової роботи учнів. Задача таких робіт – визначити самими учнями рівень засвоєння запропонованого матеріалу та формування у них дії самоконтролю й самооцінки. Вчитель тільки допомагає учню, якщо він сам до нього звернеться [1, с.117].

Після самостійної роботи обов’язкове колективне обговорення виконання завдань, запропонованих учителем, за якого учень перевіряє правильність розв’язання задач, способи контролю та об’єктивність своєї оцінки щодо виконаної роботи.

Третій тип уроку: перевірна робота.

Даний вид роботи проводиться після вивчення певної великої теми, ставить за мету перевірку знань, умінь та навичок з даної теми.

Перевірна робота може бути двох видів.

Перший вид перевірної роботи проводиться не одразу після закінчення вивченої теми, а в середині наступної теми. Це дає можливість, з одного боку, учням, які з різних причин не змогли розібратись з вивченою темою, в рамках наступної теми, продовжити засвоєння попереднього матеріалу; з іншого боку, учням надається можливість зробити

свої знання більш міцними. Якщо проводити перевірну роботу в середині наступної теми, тоді в учнів не падає інтерес; матеріал не забувається.

Другий вид перевірної роботи має 7 рівнів виконання завдань. Учнію надається можливість вибирати доступні для нього завдання, тобто задається певна диференціація [1, с.120].

Методика проведення перевірних робіт. Як правило, така форма роботи займає 2 – 3 уроки .

Перший етап виконання перевірних робіт розрахований на цілий урок. Тексти робіт роздруковуються на кожного учня. Вчитель друкує один варіант роботи. Учень прогнозує, які завдання він зробить. Це займає 10 -12 хвилин уроку.

Далі учні виконують роботу, тобто ті завдання, які обрали самі. Робота виконується на окремих листках, ще в учня є „чернетка”. У кінці уроку учень здає 3 листки: лист з прогнозованими завданнями, лист з розв’язаними завданнями та чернетку.

Другий етап – перевірка вчителем результатів даної роботи. Особливістю перевірки є те, що педагог не виправляє помилки, а залишає роботу без будь-яких поміток. Учитель аналізує роботу, з’ясовує причини помилок. На основі цих помилок складає другу роботу для учнів, у яку закладені правильні та неправильні способи розв’язання задач першої роботи. Задача учнів – знайти помилки, виправити їх, з’ясувати причини своїх помилок.

Третій етап – наступний урок. Учитель приносить на урок перевірені роботи без своїх поміток, але не роздає їх та не коментує. Учнію роздається складена учителем робота на другому етапі за результатами першої перевірної роботи.

Робота на цьому етапі виконується так:

➤ Перша частина уроку (15 хвилин) – індивідуальна робота учнів з текстом другої роботи. Задача учнів – обрати правильний варіант чи знайти помилки в способах розв’язання.

➤ Друга частина уроку – колективне обговорення результатів цієї роботи, діти аналізують помилки, з’ясовують їх причини.

➤ Третя частина уроку – учню видається перша робота. Задача учнів – знайти у себе помилки, які вони могли допустити. Отже, проводиться контроль вдруге.

Тільки після цього вчитель збирає ці роботи, оцінює їх. Якщо вчитель бачить, що помилки залишаються, тоді робиться висновок, що вони носять стійкий характер та потребують корекції й відпрацювання цього матеріалу учнями.

Четвертий тип уроку: контрольна робота.

Мета контрольної роботи – визначити „зону найближчого розвитку” учнів. На таких уроках оцінюється межа особистих знань учнів, розуміння учнями, що вони не знають; закладається основа навчальної самооцінки [1, с.124].

У таких роботах учні зустрічаються з трьома видами задач:

1) Задачі, які розв’язуються невідомими способами. Від розв’язання таких задач діти повинні вміти відмовитися, пояснюючи причину відмови. Якщо учень розуміє, що задача для нього нова, він намагається вийти з цієї ситуації. Це означає, що учень „вміє вчитися”. Формування „вміння вчитися” – головна задача в системі РН на першому етапі навчання (1–6 класи). Це вміння включає в себе:

- виходити за межі своїх можливостей;
- володіння способами виходу з різних ситуацій (зокрема, самостійно створювати недостатні засоби, тобто вміти переводити навчальну задачу в творчу, самостійно знаходити недостатні умови з різних джерел інформації тощо).

2) Задачі, пов'язані із застосуванням відомих понять у нестандартних і незнайомих ситуаціях.

3) Задачі, пов'язані із застосуванням відомих способів у „хибних ситуаціях”, коли даються хибні міркування (наприклад, методика „орфографічних софізмів” Г.А. Цукерман).

П'ятий тип уроку: підсумкові та стартові роботи.

Проводяться в кінці року з метою перевірки виконання держстандарту та на початку року з метою визначення завдань для уроків з повторення пройденого матеріалу.

Таким чином, навчальна самостійність молодшого школяра починається з самооцінки, здатності зрозуміти, що „це я знаю та вмію”, „це я ще не знаю, мені треба про це дізнатись”, „це я трошки знаю, в цьому мені треба розібратись” – тоді відбувається перехід від просто старанного учня до людини, яка постійно вчиться і вдосконалює себе.

Список використаної літератури

1. Воронцов А.Б. Педагогическая технология контроля и оценки учебной деятельности / Воронцов А. Б. – М. : Рассказов В.И., 2002.
2. Выготский Л.С. Психология / Л.С.Выготский. – М.: Апрель – пресс; Эксмо – Пресс, 2000.
3. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения / В.В.Давыдов. – М.: Интор, 1996.
4. Дусавицкий А.К. Развитие личности в учебной деятельности / А.К.Дусавицкий. – М.: Дом педагогики, 1996.
5. Дусавицкий А. К. Урок в развивающем обучении (система Эльконина Д.Б. – Давидова В.В.): кн. для учит. / [Дусавицкий А.К., Кондратюк Е.М., Толмачёва И.Н., Шелкунова З.И.] – М.: Вита Пресс, 2008.
6. Кондратюк О. М. Розвивальні технології навчання молодших школярів / [Кондратюк О.М., Лупаренко С.Є., Толмачова І.М., Шелунова З.І.]. – Харків, 2011.
7. Цукерман Г.А. Оценка без отметки / Цукерман Г.А. – М.; Рига: Эксперимент, 1999.

Сахарова К. Ю.,

студентка IV курсу ННІ педагогіки;

Рудницька Н. Ю.,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

САМОСТІЙНА РОБОТА УЧНІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Проведення самостійної роботи на уроках математики увійшло в практику початкової школи. Одне з головних завдань математики – навчити учнів самостійно опрацьовувати навчальний матеріал. Під час формування особистості школярів необхідно розвивати їхній творчий потенціал, індивідуальні здібності, впевненість. Саме вміння самостійно працювати найкраще сприяє формуванню таких рис.

Організація самостійної роботи визначає її зміст і методику. Тому види самостійних завдань надзвичайно різноманітні й водночас відбивають специфіку формування основних умінь і навичок саме з конкретного предмету [1, с.45].

Метою статі – охарактеризувати зміст та види самостійної роботи учнів на уроках математики в початкових класах.

Учитель може поставити перед собою завдання перевірити знання, уміння і навички учнів. У процесі самостійної роботи зустрічаються різні види роботи дітей. Організовуючи самостійну роботу, учитель завжди пропонує всьому класу загальні

завдання або ж диференціює завдання за варіантами. У кожному із варіантів завдання частіше всього аналогічні за змістом і потребують від учнів використання однакових способів виконання роботи. Час виконання роботи кожним учнем різний [2, с.4].

Проблема самостійної роботи учнів у процесі навчання є нині однією з найбільш актуальних. Вирішення її в практиці шкіл вимагає особливої уваги, оскільки в повсякденній діяльності учителя найбільше недоліків зустрічається саме в організації й проведенні самостійної роботи учнів. У дослідженнях Б.П. Єсипова, М.О. Данилова, В.О. Онишука, П.І. Підкасистого та інших науковців відзначається, що причини цього такі:

а) формування умінь і навичок самостійної роботи є одним із найскладніших видів діяльності педагога, що вимагає ретельної підготовки учителя і учнів;

б) відсутність певної системи в діяльності учителя з прищеплення учням умінь і навичок самостійної роботи;

в) у шкільному навчально-виховному процесі спостерігається неправильне співвідношення репродуктивних і творчих самостійних робіт.

Існують види самостійної роботи:

1. Робота з підручником. Підручник – важливе джерело знань, тому вчитель має навчити учнів користуватися ним. Працюючи над підручником, діти вчаться сприймати математичний текст, розглядати малюнки, схеми, структурні записи; робити спочатку під керівництвом учителя, а потім самостійно висновки, узагальнення. Робота з підручником сприяє розвитку математичного мислення, самостійності, інтересу до вивчення математики.

Значна частина матеріалу в підручнику з математики призначена для самостійної роботи в класі та вдома. Це репродуктивна робота на виконання обчислень та розв'язування задач.

2. Робота в зошитах. Мета використання матеріалів з друкованою основою на уроках математики – підвищити ефективність навчальної праці дітей, сприяти вихованню культури математичних записів, забезпечити умови для організації специфічних завдань. Ірина Орлова – завідувач відділу науково-методичного центру засобів навчання Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України підкреслює, що призначення робочого зошита – сприяти виробленню основних умінь і навичок з урахуванням специфіки навчального предмета, і звертає увагу на основні психолого-педагогічні вимоги до робочих зошитів з друкованою основою: “Відповідність змісту та оформлення віковим особливостям учнів; виключення повторення змісту підручника; друкована основа не повинна бути перевантажена текстовим матеріалом; чіткість і доступність розумінню дітей формулювання питань і завдань...” Дозволяється використовувати тільки ті посібники, які рекомендовані Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України. Під час вибору зошита вчитель має керуватися вказаними вимогами [3, с. 33].

3. Домашні завдання. Невід'ємною складовою навчального процесу є домашні завдання. Добираючи їх, класовод передбачає різні цілі:

- закріплення, вдосконалення умінь та навичок учнів;
- підготовка до активного сприймання нового матеріалу;
- розвиток творчих здібностей.

4. Індивідуальна самостійна робота. Робота з індивідуальними картками є поширеною формою організації навчальної діяльності молодших школярів. Вона практикується на всіх етапах уроку, але здебільшого під час закріплення, за допомогою карток із завданнями, в яких неважко здійснювати диференційований підхід: допомагати

учням, які повільніше сприймають матеріал, ставити підвищені вимоги до сильних учнів.

В умовах класно-урочної форми навчання програмний матеріал подається одночасно для всіх учнів, тому на уроці в різних варіантах пропонуються завдання, що мають спільну пізнавальну мету, але відрізняються ступенем складності чи мірою допомоги.

5. Робота з дидактичним матеріалом. Поширеним дидактичним матеріалом у сучасній початковій школі є зошити з друкованою основою та картки з математичними завданнями. У зошитах з друкованою основою подаються не тільки завдання, а й відводиться вільне місце для їх виконання. Це дає змогу звільнити учня від непродуктивної праці: переписування завдань, що пропонуються для розв'язання завдань. Зошити з друкованою основою призначені для організації самостійної роботи учнів у основному на етапах закріплення й повторення вивченого матеріалу протягом усього навчального року, для підготовки учнів до ознайомлення з новим матеріалом, для домашньої роботи.

Самостійна робота учнів має певну структуру. Вона включає три основні етапи:

1. Підготовчий етап ознайомлює із завданням, розуміння якого полягає у тому, що учень, прослухавши завдання, розкриває предмет.
2. Виконавчий етап полягає у тому, що учень, зрозумівши завдання і склавши план дій, виконує навчальну роботу.
3. Перевірний етап полягає у тому, що учень, виконавши завдання, за власною ініціативою перевіряє й оцінює власну роботу, тобто здійснює самоконтроль і самооцінку.

Таким чином, різні форми самостійної роботи на уроках дають змогу кожному учневі відчувати себе в активному навчальному процесі, розвивають мислення, формують уміння вислуховувати інших і поважати їхню думку. Під час такої роботи фактично всі учні залучені до процесу пізнання. Кожен має можливість обмінятися знаннями, ідеями. На нашу думку, мислення учня активізується, якщо в нього з'явилася зацікавленість, чому він стає співучасником навчального процесу. Тому варто добирати різні форми самостійної роботи, які можуть викликати подив, і як наслідок – інтерес до вивчення математики.

Список використаної літератури

1. Логачевська С. П. Дійти до кожного учня / Логачевська С. П.; за ред. Савченко Я. – К.: Рад. шк., 1990. – 158 с.
2. Вапняр Н. Руководство самостоятельной работой младших школьников на уроках математики / Н. Вапняр // Нач. шк. – 1982. – № 12. – С. 4-11.
3. Истомина Н.Б. Индивидуальные самостоятельные работы на уроках математики / Н. Б. Истомина // Нач. шк. – 1979. – №1. – С. 33-36.

Самохіна Катерина

студентка IV курсу ННІ педагогіки;

Танська В. В.,

канд. пед. наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Одними із найважливіших проблем сучасності, які турбують людство, є екологічні. Науково-технічний прогрес викликав бурхливий розвиток промисловості,

сільського господарства, транспорту, зумовив появу великої кількості шкідливих речовин, побутових і виробничих відходів, що суттєво забруднюють і руйнують навколишнє середовище, викликають незворотні зміни в біосфері Землі. Спеціалісти стверджують, що в останні десятиліття планета Земля «працює на межі» своїх біологічних можливостей щодо підтримки життєдіяльності людства. Людство почало усвідомлювати, що від розв'язання екологічних проблем залежить подальше його існування. Суспільству сьогодні потрібні виховані, грамотні та культурні в екологічному відношенні люди. Усвідомлюючи, що людство не може не втручатися в природу, маємо відшукувати нові шляхи, технології виробництва, за яких припиниться необдуманий та безвідповідальний тиск на навколишнє середовище, будуть враховуватись вимоги екологічних законів. Саме тому так важливо розпочати екологічне виховання з дитячого віку.

У найважливіших міжнародних документах останнього десятиріччя, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства, велика увага приділяється екологічній культурі й свідомості, інформованості дітей про екологічну ситуацію в світі, регіоні, у місці проживання, їх обізнаності з можливими шляхами вирішення різних екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження біосфери та цивілізації.

У працях О.Біди, Н. Ващенко, А. Захлебного, Г. Ковальчук, Н. Пустовіт та інших показано, що шляхами реалізації екологічної освіти в початковій школі є екологізація змісту навчальних предметів, організація позакласної та позаурочної роботи екологічного спрямування. Також проблеми екологічного виховання та формування екологічної культури школярів досліджували як класики педагогічної думки (В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський та ін.), так і сучасні вчені-педагоги (В.П. Горощенко, Н.С. Жестова, Л.І. Іщенко, А.І. Кузьмінський, Н.Є. Мойсеюк, М.М. Фіцула, В.В. Ягупов та ін.), та вчителі-практики (Г.М. Бондаренко, О.А. Гавриленко, Ю.І. Рева, Л.К. Різник, Л.М. Руденко, А.О. Степанюк, О.І. Ткаченко, Н.В. Хлонь, З.А. Шевців та ін.).

Виховання екологічної культури – тривалий шлях формування правильних способів взаємодії з природою. Учень має усвідомлювати загальні закономірності природи і суспільства, вважати природу своїм рідним домом, який потрібно берегти і про який треба піклуватися.

Майбутній стан природного середовища значною мірою залежить від успішного формування нового, свідомого, відповідального ставлення до природи, розвитку екологічної етики, заснованої на ідеї співпереживання, самооцінки всього живого.

Шлях до високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну освіту. У зв'язку з цим важливого значення надається сьогодні вдосконаленню змісту, форм і методів екологічної освіти в школі, які спрямовані на формування у школярів системи екологічних знань, переконань, навичок, поглядів, моральних почуттів, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності.

Сформоване у підростаючого покоління бережливе ставлення до всього живого, на думку вчених, вбереже природу від непоправної деградації, що її невпинно наближає господарська діяльність людей. Обов'язок берегти природу, її багатства є вимогою Конституції нашої держави. Щоб це стало нормою поведінки кожної людини, треба з дитинства виховувати почуття відповідальності за стан довкілля.

У системі навчання екологічної компетентності молодого покоління важливе місце займає початкова школа, у якій створюються надзвичайно сприятливі умови для екологічної освіти і виховання учнів завдяки природній допитливості дітей та щирому

інтересу до пізнання навколишнього світу. Важлива ідея, яка закладена в змісті екологічної освіти початкової школи, – ідея цілісності природи. Знання про взаємозв'язки в природі важливі як для формування правильного світорозуміння, так і для виховання відповідального ставлення до збереження об'єктів природи, між якими існують взаємозв'язки. Розкриття пристосованості живих організмів до середовища існування, до сезонних змін у природі, впливу людини на життя рослин і тварин пронизує зміст усіх розділів природознавства і є спонукальним засобом до того, щоб молодші школярі усвідомили необхідність врахування і збереження природних взаємозв'язків під час організації будь-якої діяльності в природі.

Пізнання навколишнього світу розпочинається з накопичення чуттєвого досвіду, фактичного матеріалу, який осмислюється з метою засвоєння системи знань, адекватної навколишній природі з її зв'язками і залежностями. Учням початкових класів важко уявляти незнайомі предмети або явища природи. Одним із методів забезпечення наочно-чуттєвої основи засвоєння знань є спостереження. Це цілеспрямоване, планомірне сприймання об'єктів навколишньої дійсності. Воно підпорядковане конкретно визначеним цілям і вимагає вольових зусиль. Систематично спостерігаючи за об'єктами природи, діти вчаться спостерігати, у них формується така важлива риса, як спостережливість. Розвиток спостережливості впливає на структуру і зміст інших психічних процесів, оскільки спостережлива дитина більше сприймає, глибше мислить і розуміє. Це полегшує засвоєння знань та умінь, забезпечує кращі результати у навчанні, позитивні емоції, розвиває пізнавальні інтереси, позитивно впливає на поведінку.

Ось чому зараз перед учителями стоїть завдання екологічної освіти і виховання молоді, а починати слід з найменших школярів, враховуючи їхні морально-психологічні особливості. Діти цього віку сприймають на віру все сказане вчителем, його думка є для них більш ваговою, ніж думки друзів-однолітків, інших дорослих. Вони більш емоційні, ближче до серця сприймають негаразди інших, сильніше співпереживають.

Як стверджують педагоги, на основі змісту всіх навчальних предметів початкової школи формуються основні ідеї і поняття екологічної освіти. Так, на основі нагромадження фактичних знань з різних предметів, учні підводяться до ідеї, що природа – середовище і необхідна умова життя людини: в природі людина відпочиває, насолоджується красою природних об'єктів і явищ, займається спортом і працює; від природи людина отримує повітря, воду, сировину для виготовлення продуктів харчування, одягу, побудови житла.

Великі можливості щодо здійснення екологічної освіти і виховання закладені у змісті навчального курсу «Я і Україна». Його мета полягає у формуванні у молодшого школяра: потреби до пізнання світу і людини в ньому, спілкування з природою; уявлень і понять про цілісність світу, про природу та взаємозв'язки у ній, про людину як частину природи; ціннісного ставлення до природи, розуміння взаємодії і взаємовпливу людини і природи, навичок екологічно доцільної поведінки.

Екологічне виховання покликане забезпечити підростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, сформулювати розуміння, що природа – це першооснова існування людини, а людина – частина природи, виховати свідоме добре ставлення до неї, почуття відповідальності за навколишнє середовище як національну і загальнолюдську цінність, розвивати творчу активність щодо охорони та перетворення оточуючого середовища, виховувати любов до рідної природи.

Від того, як вчитель початкової школи здійснює екологічну освіту молодших школярів на уроках з курсу «Я і Україна» залежить формування інтересу в учнів до пізнання природи, розвиток у них почуття відповідальності за стан довкілля, потреби з охорони і покращення навколишнього середовища.

Результат екологічного виховання – сформована екологічна культура дитини, що характеризується різнобічними глибокими знаннями про навколишнє середовище (природне і соціальне); наявністю світоглядних ціннісних орієнтацій щодо природи; екологічним стилем мислення і відповідальним ставленням до природи та свого здоров'я; набуттям умінь і досвіду вирішення екологічних проблем (насамперед на місцевому та локальному рівнях); безпосередньою участю дітей у природоохоронній роботі.

Екологічне виховання – це психолого-педагогічний процес, спрямований на формування в дітей екологічних знань та наукових основ природокористування, необхідних переконань і практичних навичок, певної орієнтації та активної життєвої позиції в галузі охорони, збереження і примноження природних ресурсів.

Структуру екологічної культури особистості складають знання, почуття, відношення, поведінка. Тому змістом еколого-виховної роботи вчителя є формування в учнів системи екологічних знань, почуттів, ставлень, а також екологічної поведінки, що доцільно здійснювати у різноманітних видах діяльності: навчальній, трудовій, громадсько-корисній, особливо таких її видах, де учні поставлені в ситуації безпосереднього вияву турботи про природу. Також серед якостей, що характеризують екологічну культуру особистості, важливу роль відіграють знання про природні закономірності, взаємодію людства та природи.

Отже, екологічна діяльність дітей займає одне із вагомих місць серед засобів виховання повноцінної особистості. При цьому екологічна робота використовується як засіб розвитку пошуково-пізнавальної активності школярів, засіб розвитку екологічної свідомості та засіб формування практичних навичок у сфері охорони природи.

Седель Тетяна Василівна,
вчитель початкових класів, вчитель вищої категорії,
педагогічне звання „старший вчитель”,
(ЗОШ № 1 м. Житомира)

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ КОМПЕТЕНТІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО СВОГО ЗДОРОВ'Я

Головна цінність школи – **учень**, його інтереси, здоров'я і безпека. Тому вчителі повинні турбуватися про те, **як зберегти здоров'я школярів, сформувати в них навички здорового способу життя і безпечної поведінки у різноманітних життєвих ситуаціях** у цей напружений час техніки, негативної екології та шаленого темпу життя. У цьому аспекті важливим є введення до змісту навчання предмету „Основи здоров'я”.

Учителі нашої школи використовують різноманітні форми і методи роботи у даному напрямку. У школі стало традицією проводити **День безпеки та здоров'я**. Цього дня майже на всіх уроках використовуються матеріали з програми „Основи здоров'я”. Це не тільки сприяє закріпленню знань з техніки безпеки життєдіяльності учнів, а також активізує розумову діяльність молодших школярів та викликає інтерес до вивчення предмета. Проблема збереження здоров'я наших учнів була і залишається актуальною.

А на сьогоднішній день усе менше залишається дітей, які навчаються і закінчують школу здоровими. Тому важливою складовою навчально-виховного процесу в школі є **формування мотивації до збереження і зміцнення здоров'я**. На уроках основ здоров'я я ставлю за мету давати учням теоретичні знання про здоров'я та його складові, про те, як воно закладається у людини з самого народження, як зберігається і руйнується. Намагаюся розкрити учням, що здоров'я – **поняття багатопланове** і містить у собі не лише **фізичну складову, а й психічну, соціальну і духовну**. Учні в основному цінують фізичне здоров'я, тобто злагоджене функціонування окремих органів і всіх систем організму. Учні розуміють, що психічне здоров'я не менш важливе, ніж фізичне. Розкриваю дітям те, що саме психічне здоров'я містить емоційну складову, до якої входить самоповага, гарний настрій, здатність розуміти почуття інших, та розумову складову, що включає здатність одержувати й аналізувати інформацію та уміння використовувати цю інформацію у повсякденному житті. Багатьма дослідженнями доведено, що **психічне здоров'я – це запорука особистого успіху**.

До важливості цих складових необхідно додати ще **духовне здоров'я – формування цінностей у житті**. Вивчаючи кожну тему розділів основ здоров'я, звертаю увагу учнів на бережливе ставлення до свого організму і оточуючих людей. Виходячи з цього:

- створюю у класі комфортну атмосферу, адже проводити уроки у класі, де все на своєму місці й немає нічого зайвого, – це важлива складова досягнення успіху в навчанні;
- допомагаю створити емоційний комфорт та ситуацію успіху, що є профілактичним способом запобігання психічного травматизму, стресу, неврозу;
- не дозволяю принижувати учнів, тому що на сьогоднішній день, за статистикою, психіка дітей порушена, і у дитини, яка відчуватиме приниження, буде викликатися агресія до вчителя та його предмету, а потім до когось або чогось іншого, що цілому вибудує негативний стереотип;
- враховую індивідуальні стилі навчання майже кожного учня класу, тобто тип темпераменту, ліво- чи правопівкульність, що допомагає мені встановити, на що здатен у навчанні той або інший учень;
- забезпечую на уроках рухову активність, що сприяє профілактиці стомлення мозку (кисневому голодуванню), тобто мої учні ніколи не сидять за партами так, що їм не можна і поворухнутись, а це підвищує ефективність їхньої розумової й пізнавальної діяльності;

- забезпечую таку атмосферу, щоб учні не боялися вчителя, інакше вони не можуть сконцентрувати увагу, не можуть запам'ятати необхідного, тому що стрес ніколи не буває продуктивним і здоровим явищем;
- при вивченні розділів „Рослини” та „Тварини” курсу „Я і Україна” часто пропоную учням перевтілитися у якусь рослину чи тварину, тобто зайняти іншу нішу життя на планеті, що сприяє розвитку уяви, емоцій, відповідального ставлення до всього живого, чим активізується пізнавальна активність і формується психічне і духовне здоров'я;
- на уроках основ здоров'я, „Я і Україна”, вивчаючи системи органів, пропагую важливість здорового способу життя, необхідність профілактики захворювань, значення правильного харчування, дотримання режиму сну та бадьорості, важливість загартування, боротьбу із шкідливими для здоров'я факторами;
- використовую технології толерантного спілкування, які сприяють зниженню неприязні, розвитку емпатії та комунікативних здібностей, що необхідно для зміцнення психічного здоров'я; використовую різні види мистецтва, що важливо для профілактики емоційного напруження, а учні цим можуть розкритися і показати свій внутрішній світ, що сприяє зміцненню духовного здоров'я;
- використовую релаксopedичний метод, що включає в себе психологічне розвантаження, наприклад, сміхотерапію, яка створює бадьорий та життєрадісний тонус;
- використання рефлексії на уроках фіксує власне ставлення кожного до уроку і виховує стійку соціальну позицію, тому я намагаюсь, щоб учні у більшості випадків ішли з уроків задоволеними почутим, побаченим та реалізувавши себе: „успіх породжує успіх, а невдача – невдачу”;
- мені ніколи не бракує добрих і щедрих слів моїм учням; за тривалий час спілкування з ними я зрозуміла, що контакт з учнями і результативність нашої роботи можливі більшою мірою лише тоді, коли називати всіх лише на ім'я, а не за прізвищем.

Я вважаю, що такі методи сприяють формуванню у школярів компетентнісного ставлення до свого здоров'я, а на сьогоднішній день здоров'язберігаючі компетентності пов'язані з готовністю вести здоровий спосіб життя у фізичній, соціальній, психічній та духовній сферах.

А ще компетентнісне ставлення до свого здоров'я перекликається із таким завданням, як формування емоційно-ціннісного ставлення до природи, до себе, до людей, до загальнолюдських духовних цінностей. Крім цього, звертаюсь до рекомендацій, які були вироблені роками:

- ✚ Якщо дитину постійно критикувати – вона вчиться ненавидіти.
- ✚ Якщо дитину часто висміювати – вона стає замкнутою.
- ✚ Якщо дитині постійно докоряти – вона починає жити з почуттям провини.

- Якщо дитину підбадьорювати – вона починає вірити в себе.
- Якщо дитину хвалити – вона вчиться бути вдячною.
- Якщо дитину підтримувати – вона вчиться цінувати себе.
- Якщо дитина живе в розумінні й доброзичливості – вона вчиться знаходити любов у цьому світі.

Отже, керуючись такими методами у навчанні вчитель формує в учнів компетентнісне ставлення до особистого здоров'я як найважливішої ланки повноцінного життя людини.

Мета усіх здоров'язберігаючих освітніх технологій – сформувати в учнів необхідні знання, вміння та навички здорового способу життя, навчити їх використовувати отримані знання в повсякденному житті.

На сучасному етапі основною формою організації навчальної діяльності учнів залишається урок, тому основним напрямком цієї роботи є валеологізація уроку. Сутність валеологічно проведеного уроку полягає в тому, що це урок, який забезпечує дитині й учителеві збереження та збільшення їх життєвих сил від початку до кінця уроку, тобто який додає і дітям, і вчителеві здоров'я.

Валеологічно проведений урок повинен виховувати, стимулювати у дітей бажання жити, бути здоровими, вчить їх відчувати радість від кожного прожитого дня, показувати їм, що життя – це чудово, викликати у них позитивну самооцінку. Але, в основному, поняття „валеологічний урок” ототожнюють тільки з проведенням фізпауз на уроці. Тому важливо, щоб дана форма навчання стала засобом (інструментом) формування здоров'я учнів.

На уроках основ здоров'я у цьому руслі можлива робота за кількома напрямками:

- **Врахування індивідуальних стилів та можливостей навчання учнів.**

Створення середовища для вибору способів навчальної діяльності з урахуванням типу мислення, типу сприйняття, типу темпераменту, рівнів навчальних досягнень учнів та використання технологій кооперативного навчання забезпечує психологічний захист безпорадності у ситуації неспішності, створює емоційно-комфортну атмосферу, розвиває творчі здібності, комунікативні уміння та уміння приймати рішення, формує культуру праці й спілкування, знижує агресивність (формування соціального, духовного, психічного здоров'я учнів).

- **Позитивна мотивація діяльності.** Наявність позитивних психологічних настанов за допомогою слова, почуттів і жестів (виконання програми „Посмішка”)стабілізує оцінку учня, створює **ситуації успіху для учнів**, емоційний комфорт на уроці, що є профілактичним засобом попередження психотравматизму, стресів та неврозів (формування психічного і духовного здоров'я).

Аромотерапія.Терапія аромомаслами на визначеному етапі уроку відновлює бадьорий життєрадісний тонус, емоційне виснаження учнів, є профілактичним засобом попередження стресів, неврозів, депресій, підвищує працездатність учнів, ефективність їх пізнавальної діяльності (формування психічного, фізичного здоров'я).

- **Рефлексивність уроку.** Фіксація власного ставлення до уроку на кожному його етапі за допомогою зорових сигналів, малюнків, схем, усної відповіді формує свідомість, самосвідомість, критичне мислення учнів щодо знань або інформації, отриманих на уроці, готовність використовувати у житті за межами уроку і школи (формування психічного, соціального здоров'я).

- **Забезпечення на уроці умов для рухової активності учнів.**

Зміна позиції корпусу дитини, проведення фізкультхвилинок, валеопауз, рухових дидактичних ігор, гімнастики для пальчиків, гімнастики для очей, точкового масажу сприяє профілактиці втомлюваності мозку, зниження зору внаслідок тривалого напруження очей, підвищує ефективність пізнавальної діяльності учнів (формування фізичного, психічного здоров'я учнів).

Таким чином, валеологічно проведений урок допомагає постійно підтримувати високий рівень працездатності, швидко відновлювати цей рівень за рахунок внутрішніх резервів організму, зберігати внутрішній спокій або емоційну стійкість, а також відновлювати душевну рівновагу після стресових ситуацій.

Валеологічно проведений урок повинен виховувати, стимулювати у дітей бажання жити, бути здоровими, вчить їх відчувати радість від кожного прожитого дня, показувати їм, що життя – це чудово, викликати у них позитивну самооцінку.

Отож, напрошується висновок, що **здорове тіло – продукт здорового розуму**. Бо ж хвороба нікого не красить. Вчу дітей пам'ятати про це і бути мудрими, берегти своє здоров'я змолоду, доки воно у них є, бо здоровому – все здорово! І тільки здорова людина може бути дуже багатою і щасливою, бо вона вже має надзвичайний скарб – здоров'я!

Вчимо напам'ять деякі прислів'я, щоб не забути, а пам'ятати і завжди бути здоровими:

- Як нема сили, то й світ немилий.
- Без здоров'я нема щастя.
- Подивись на вид і не питай про здоров'я.
- Бережи одяг, доки новий, а здоров'я, доки молодий.
- Доки здоров'я служить, людина не тужить.
- Праця дає здоров'я, а лень – хвороби.
- Чистота – запорука здоров'я.
- Сміх краще лікує, ніж усі ліки.
- Здорове тіло – продукт здорового розуму.
- Хто рано встає, той довше живе.

Для того, щоб наші учні були здоровими, перед учителями стоять такі завдання:

Завдання перше – навчити дітей правильно дихати. Відомо, що понад 70 % населення мають неправильний тип дихання, що веде до розвитку хронічної кисневої недостатності організму з усіма наслідками, що звідси випливають.

Комплекс вправ для відновлення дихання

Вправа 1. Глибокий вдих (руки повільно підняти до рівня грудей). Затримати подих (увагу сконцентрувати на середині долонь). Повільно видихнути (руки опустити вздовж тіла).

Вправа 2. Глибоко вдихнути. Загорнути вуха руками від верхньої точки до мочки. Затримати подих. Видихнути з відкритим сильним звуком „а-а-а” (чергувати зі звуками „и-и-и” та „у-у-у”).

Вправа 3. Глибоко вдихнути. Руки повільно підняти вгору. Затримати подих на вдиху. Видихнути з відкритим сильним звуком „а-а-а”. Руки повільно опустити. Вдихнути. Руки повільно підняти до рівня плечей. Затримати подих. Повільно видихнути із сильним звуком „про”, обняти себе за плечі, опустити голову на груди. Затримати подих. Повільно і глибоко вдихнути. Руки підняти до рівня грудей. Затримати подих. Повільно видихнути із сильним звуком „у-у-у”. Руки опустити вниз, голову на груди.

Вправа 4. Стиснути правою рукою ліве плече. Голову повернути ліворуч і подивитися назад. Розвести плечі із силою. Глибоко вдихнути, затримати подих, видихнути. Подивитися назад через праве плече, знову із силою розвести плечі. Глибоко вдихнути, затримати подих, видихнути. Опустити руки вздовж тіла, голову опустити на груди. Вдихнути, видихнути. Повторити вправу, тримаючи лівою рукою праве плече.

Вправа 5. Видихнути, відкрити очі. Вдихнути, закрити очі. Продовжувати, видихаючи при світлі, вдихаючи в темряві. Нехай очі повністю розслабляться, коли вони закриті. Відкрити очі й покліпати. Щоразу, відкриваючи очі, зауважувати те, що перед очима: всі вигини і форми, лінії та кути. Спочатку тільки темне, потім – світле.

Очищувальне дихання

Зробивши повільно повний вдих, ненадовго затримуємо повітря, а потім короткими і сильними поштовхами видихаємо через вуста, складеними трубкою, не надуваючи щік. Вправи корисні за потреби провітрювання легенів. Зазвичай цією вправою закінчується серія дихальних вправ.

Голосове дихання

Зробивши повний вдих, затримаємо повітря, після чого одним різким зусиллям треба видихнути через відкритий рот. Бажано з різким звуком «ха». Повторюється 2-3 рази і закінчується очищувальним диханням. Такий вид дихання допомагає набути співучого сильного чистого голосу.

Дихання, що оживлює нерви

Зробивши повний вдих, затримайте на декілька секунд дихання. Одразу ж простягніть розслаблені руки вперед, потім стисніть пальці в кулаки і, збільшуючи напругу до максимуму, притягніть кулаки до плечей, після чого повільно із силою слід розвести руки в сторони і швидко повернути пальці назад до плечей. Останнє повторити 2-3 рази, після чого розслаблюючись із силою видихнути через рот. Зробити очищувальну вправу.

Профілактика ангіни, тонзиліту

Поза лева, широко розкрити рот, висунути язик, максимально дістати язиком підборіддя, руки в різні сторони, пальці розчепирити, широко розплющити очі й, напружившись усім тілом, затрястися.

Друге завдання – найважливіше – полягає в тому, щоб **виробити і зберегти у школярів правильну поставу**. Не секрет, що практично в усіх випускників шкіл спостерігаються різні патологічні деформації хребта (сколіози, кіфози та ін.). Медикам добре відомо, що деформації хребта – не тільки серйозні хвороби, а й слугують передумовами для виникнення різних захворювань внутрішніх органів (особливо серцево-судинної та легеневої систем). Першопричина виникнення деформацій хребта у школярів – земне тяжіння. Саме воно в умовах вимушеної (згадайте шкільну дисципліну!) постійної статичної напруги м'язів примушує учнів набирати поз, які деформують хребет. Оскільки цієї причини не усунути, боротися з нею можна лише зміцненням відповідних груп м'язів школярів. При цьому не виключаються, природно, й інші профілактичні заходи (насамперед наявність сертифікованих шкільних меблів).

Комплекс вправ для формування правильної постави.

Вправа 1. У положенні правильної постави біля стіни покласти на голову мішечок з піском (або інший предмет масою 200-300 г), пройти до протилежної стінки і назад, обійшовши стілець (стіл тощо), намагаючись не скинути предмет і зберігаючи правильну поставу.

Вправа 2. З положення стоячи з предметом на голові сісти на підлогу, встати на коліна і сісти на п'яти, повернутися у в.п., намагаючись не скинути предмет і зберігаючи правильну поставу. Те саме – із заплющеними очима.

Вправа 3. В.п. – стоячи біля стіни в положенні правильної постави, руки на поясі, лікті притиснуті до стіни. Підняти ліву ногу вліво до горизонтального положення, не відходячи від стіни. Те саме – правою ногою.

Вправа 4. З мішечком на голові зігнути ліву ногу коліном вперед, підняти її якомога вище, намагаючись не скинути предмет. Те саме – правою ногою.

Вправа 5. Стати на коліна з мішечком на голові за півметра від стіни, впертися руками в стіну, тулуб тримати прямо. Поставити праву ногу в упор, намагаючись не скинути предмет. Те саме лівою ногою. Вправу виконати 8-10 разів кожною ногою.

Вправа 6. Ходьба на випрямлених та трохи зігнутих ногах з гімнастичною палицею на з'єднаних лопатках. Під час ходьби утримувати мішечок на голові.

Вправа 7. В.п. – лежачи на спині, руки вздовж тулуба на підлозі.

1-6 – руки за голову, потягнутися (вдих). 7-8 – розслабитися (видих), повернутися у в.п.; вправу виконати 4-6 разів.

Вправа 8. В.п. – лежачи на грудях, руки вгору. Підняти обидві злегка зігнуті ноги, захопити їх руками за ступні й потягнути до голови. Тримати 10 с. вправу виконати 3-5 разів.

Третє завдання – **навчити дітей прийомів розслаблення як у фізичному, так і в психологічному планах**. Як зазначалося вище, на уроках діти піддаються постійній статичній фізичній перенапрузі, яку, відтак, важко витримувати, тому вміння розслабляти м'язи дуже важливе.

Комплекси вправ для розслаблення.

Вправи для розслаблення рук.

Вправа 1. Підняти руки в сторони й опустити їх до розхитування.

Вправа 2. Підняти руки вгору й опустити їх із подальшим розхитуванням.

Вправа 3. Тулуб розслабити і розхитувати навколо нього руки, починаючи рухи плечем уперед і назад.

Вправи для розслаблення ніг.

Вправа 1. В.п. – стійка ноги нарізно, нахил, руки вільно звисають. Розхитування рук у сторони.

Вправа 2. В.п. – стійка на одній нозі на підвищенні, друга вільно звисає. Рухом стегна вільну ногу розслаблено розхитувати назад і вперед.

Вправа 3. Підняти ногу вперед, підтримуючи стегно руками, а потім дати їй „упасти”.

Вправа для розслаблення шиї.

Розслаблено нахилити голову вперед, потім назад, в сторону, злегка згинаючи ноги.

Вправи для розслаблення спини.

Вправа 1. В.п. – стійка ноги нарізно, тулуб трохи нахилений вперед, руки звисають. Нахилити тулуб назад, не напружуючи руки і не перешкоджаючи вільному руху їх назад. При зворотному русі вперед тулуб випрямити, не згинаючи ніг.

Вправа 2. В.п. – сидючи з прямими ногами; руки за голову, лікті розвернути назад якомога далі, спина випрямлена. Опустити голову, плечі, лікті і тулуб.

Загальні вправи для розслаблення.

Вправа 1. В.п. – стійка ноги нарізно. Нахилити тулуб вперед і виконати колові рухи розслаблено при згинанні колін.

Вправа 2. В.п. – стійка руки вперед долонями вперед. Опустити кисті, потім зігнути руки в ліктях і опустити їх, опустити тулуб, згинаючи ноги в колінах.

Контроль за фізичним станом учнів

I. Контроль за станом нервової системи.

Однотатична проба. Після пробудження вранці спокійно полежати 5 хвилин, зробити 3 заміри пульсу в положеннях: лежачи, сидючи, стоячи.

Різниця одержаних результатів не повинна перевищувати 10 ударів. Наприклад, 60-70-80.

Частіший пульс, скажімо 65-79-94, свідчить про неповне відновлення сил, тобто перевтому.

Проба Ромберга. Стати прямо, ноги разом, очі заплющені, руки витягнуті вперед, пальці розведені. При перевтомі, перетренованні, вегето-судинній дистонії або після хвороби з'являється порушення рівноваги, тремтіння в пальцях.

II. Контроль за системою внутрішнього дихання.

Проба Штанге. Сидючи, глибоко вдихнути, видихнути, потім вдихнути (приблизно 80 % від максимального), після чого затиснути ніс і рот рукою з одночасним включенням секундоміра, намагаючись не видихати повітря якнайдовше. Зменшення часу затримки дихання проти звичайного свідчить про перевтому.

Проба Генчі. Тепер затримується дихання після видиху. І в цій спробі зменшення часу затримки дихання вказує на явні ознаки перевтоми.

III. Контроль за серцево-судинною системою.

При відчутній юнацькій гіпертонії верхня межа артеріального тиску не повинна перевищувати значення: для систолічного – 120 мм рт.ст.; для діастолічного – 80 мм рт.ст.

Короткочасне фізичне навантаження також використовується для перевірки стану серцево-судинної системи. Наприклад, після бігу на місці (15 сек. у максимальному темпі) сісти і зафіксувати пульс і тиск. Нормою вважається підвищення частоти пульсу приблизно наполовину, систолічного тиску до 30% і діастолічного – на 10-12%. Усі інші реакції вважаються ненормальними і потребують пошуку причин, серед яких можливі перевтома, перетренованість.

Не менш важливими будуть і навички психологічного розслаблення. Це дасть можливість дітям боротися з численними стресами, що виникатимуть у їхньому житті, не вдаючись до «допомоги» алкоголю, нікотину, наркотиків, не чинити неоправданих дій, наприклад суїцидального характеру.

Вправа „Фантазуйте подорож” Психолог (або вчитель) пропонує учням вправу: „Можете використати силу власного розуму, щоб відключитися від оточуючих обставин, коли вам потрібно відпочити від робочої обстановки, стресових ситуацій, щоб відновити втрачену енергію, ваші сили, але у вас нема часу на відпочинок.

Щоб відновити працездатність, можна на короткий час **відправитися подумки в подорож**. Така подорож нагадує фантазію. Фантазуйте подорож, мріючи побувати в найцікавіших місцях світу, оранжерей, морського узбережжя, парках, у лісі тощо. Продумайте одяг, транспорт, підберіть цікаве товариство, закривши очі на декілька хвилин, активно фантазуйте про відпочинок. По суті, така подорож є створення фільму подумки, де ви – головний герой і режиссер. Кожен кадр подорожі дає позитивні емоції, заряд енергії, зацікавленість.

Потім учні діляться своїми думками, почуттями; обговорюють свої уявні мандри.

Наприклад, вправа „**Морська релаксація**”.

Психолог (або вчитель) запрошує учасників на морську прогулянку: „Сядьте, будь ласка, зручніше і заплющіть очі. Зверніть увагу на ваше дихання, відчуйте його: повітря проходить через ваше горло та потрапляє до легенів. З кожним вдихом до тіла потрапляє енергія, а з кожним видихом зникає напруга і негативні переживання... Зверніть увагу на ваше тіло, відчуйте його кожну частинку... Уявіть, що ви на морському березі... вітерець наповнює ваше тіло солоним морським ароматом... Ви повільно йдете берегом, вас оточують квіти, звуки, запахи... Подивіться на море, на небо, на обрій... Уявіть плескіт морських хвиль, морський прибій... відчуйте, як тепле сонячне проміння зігріває вас..., зверніть увагу на ваш стан: які емоції та почуття у вас виникають під час прогулянки. Ви абсолютно спокійні та вільні, ви можете скупатися або просто посидіти на березі.

А тепер повертайтеся назад (у наш клас). Зробіть це у звичному для вас темпі: можете розплющити очі одразу, а можете посидіти ще із заплющеними очима”.

Після цього учасники розповідають про свої почуття від „морської прогулянки”

Вправа «Музикотерапія»

Вправа дозволяє отримати позитивні емоції, заряд енергії, поновити власні сили, сприяє відпочинку, відновлює працездатність.

Слухаємо звуки живої природи. Учитель включає музику (або звуки природи) та рекомендує учням послухати музику або аудіозапис **звуків живої природи** (плескіт морських хвиль, морський прибій, звуки лісу, звуки життя на ставку і болоті, іскристий струмок, злива в лісі, гроза, гуркіт грому, затишшя, радісний спів птахів) і **уявити себе наодинці з природою**. На справжнє прослуховування музики можна виділити 5 хвилин.

У процесі прослуховування музики (звуків природи) уявіть собі обставини, відповідні музиці; створіть музичний пейзаж; подумайте, яке ваше місце в цьому музичному процесі; виділяйте музичні ритми; дайте характеристику ваших відчуттів.

Потім учні діляться своїми враженнями, думками, почуттями. Колективно обговорюють свої музичні вподобання, їх ефективність для релаксації. Найкращими музичними творами, що „заряджають” позитивною енергетикою, сприяють відпочинку і відновлюють працездатність, є твори Поля Моріа, Енніо Морріконе, Фаусто Папетті, Джо Дассена (співак), Моцарта, Бетховена та ін.

Вправа „Вміння відпочивати з користю для здоров’я”

Психолог (або вчитель) пропонує таку вправу: „Уявіть собі, що сьогодні середина навчального тижня, а директор школи відмінив уроки з однією умовою – ви повинні відпочити з користю для здоров’я, уникаючи способів щоденного рутинного проведення часу. Ви зараз повинні **придумати якнайбільше способів здоров’язберігаючого відпочинку**. Всі ідеї, які приходять вам в голову, ви можете записати у ваших зошитах”. Після того, як діти завершили письмову частину вправи, вони діляться своїми варіантами здоров’язберігаючого відпочинку.

У процесі обговорення вони мають дійти до усвідомлення користі відпочинку і змістовного проведення дозвілля для психосоматичного та соціально-психологічного здоров’я.

Формування мотивації до збереження і зміцнення здоров’я здійснюється також **на уроках фізкультури** та під час позакласних **спортивних виховних заходів**.

Стало доброю традицією проводити у нашій школі фізкультурно-художнє свято, присвячене **Дню козацтва** (14 жовтня). Мета свята – вчити дітей здорового способу життя, формувати навички доброзичливого спілкування з людьми, розвивати руховий апарат, фізичні здібності, уміння зміцнювати своє здоров’я; виховувати любов до фізкультури та спорту, почуття дружби, колективізму, взаємовиручки; прищеплювати прагнення до занять фізкультурою; формувати колектив доброзичливого спілкування з людьми.

З давніх–давен український народ найголовнішою цінністю у житті вважав здоров’я. Навіть вітаючись і прощаючись, люди бажали один одному здоров’я: „Здрастуйте!”, „Здоровенькі були!”, „Дай, Боже, здоров’я!”, „Доброго вам здоров’я!”

„Бувайте здорові!”, „Йдіть здорові!” Ще з часів Київської Русі чільне місце у формуванні здорової нації відводилось фізкультурі й спорту. Вершиною національного фізичного виховання, самовдосконалення тіла і духу була епоха Запорізької Січі. Тут сила і витривалість, загартування у повсякденному житті й військових справах виховувалися у постійних іграх, забавах, танцях, змаганнях, вправах.

Список використаної літератури

1. Бібік Н. М. „Основи здоров’я”: програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи / Бібік Н.М., Бойченко Т., Коваль Н.С. – К.: „Початкова школа”, – 2006.
2. Коломієць О.В. „Диригентом симфонії розуму є міцне здоров’я” (Здоров’язберігаючі технології в навчально-виховному процесі початкової школи) / О. В. Коломієць // Розкажіть онуку. – 2012. – № 3-4.
3. Коломієць О.В. У здоровому тілі – здоровий дух / О. В. Коломієць // Розкажіть онуку. – 2012. – № 7-8.
4. Осколок Л.С. Методика проведення Дня безпеки і здоров’я у початковій школі / Л. С. Осколок // Розкажіть онуку. – 2005. – № 28-29.
5. Волошко Н.І. Психологічна культура здоров’я: навч.-метод. посіб. / Н. І. Волошко. – Київ: Науковий світ, 2008.
6. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: навч. посіб. / В.В. Рибалка. – Одеса: Букаєв В.В., 2009.
7. Данильченко О.В. Формування в школярів компетентнісного ставлення до свого здоров’я / О.В.Данильченко // Біологія. – 2007. – № 30.

Семенюк Д. В., студент III курсу ННІ педагогіки;
Басюк Н. А., кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)

ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Майбутній стан природного середовища значною мірою залежить від успішного здійснення екологічного виховання, формування у підростаючого покоління нового, свідомого, відповідального, бережливого ставлення до природи, розвитку екологічної етики. Саме тому гармонізація взаємин людини з природою виступає сьогодні центральним завданням навчально-виховного процесу.

Формування бережливого ставлення школярів до природи вивчається, як елемент складової системи формування екологічної культури особистості. Виходячи з того, що молодший шкільний вік, якому властиві високий пізнавальний інтерес, емоційна збудливість, є сенситивним періодом формування навичок дбайливого ставлення до природи. Необхідно допомогти школярам оволодіти глибокими знаннями про зв’язки людини з природою, побачити екологічні проблеми в реальному житті, навчитися дієво, не тільки на словах, охороняти природу. У системі підготовки екологічно грамотної особливості важлива роль належить початковій школі, яку можна розглядати, як початкову ланку збагачення дитини знаннями про природне і соціальне середовище, ознайомлення її з цілісною картиною світу і формування науково обґрунтованого, гуманного ставлення до довкілля.

Отож, основними завданнями нашої статті є:

- з’ясувати участь початкової школи в екологічному вихованні дітей та прищепленні їм екологічної культури;
- з’ясувати стан досліджуваної проблеми у науковій літературі;

- виявити рівні екологічної культури й етики в учнів молодшого шкільного віку;
- виробити практичні рекомендації щодо екологічного виховання дітей.

Питання виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи молодших школярів має довготривалу історію. В останні роки екологічне виховання та екологічна освіта стали предметом уважного дослідження видатних представників педагогічної науки. Психологічні аспекти взаємодії особистості та природи в контексті формування бережливого ставлення до навколишнього середовища розкриті в дослідженнях А. Ананьєва, І. Беґа, Л. Божович, А. Виготського, С. Дерябо, О. Запорожця, О. Киричука, Г. Костюка, В. М'ясищева, В. Роменця, С. Рубінштейна, В. Ясвіна та ін. Актуальними в контексті зазначеної проблеми є дослідження Л. Архангельського, В. Вербицького, М. Верогіліна, А. Захлебного, І. Зверєва, О. Плахотника, З. Плохій, А. Степанюк, І. Суравепіної, В. Червонецького та ін., у яких проблема екологічної освіти та виховання проаналізована з урахуванням нормальних ціннісних та діяльнісних аспектів взаємодії учнів різних вікових груп з природою.

Велику увагу проблемі екологічного виховання приділяв видатний педагог В.О. Сухомлинський. Зі своїми учнями він практикував навчання в "зелених класах", складання книжок-картинок про природу, подорожі на природу, проведення уроків мислення, використання і розв'язування задач із "живого задачника", кімнату казки, острів чудес, куточок краси, використання в духовному житті пісні, книжки, проведення свят Матері, троянд, польових квітів, праця в Саду Матері, написання дітьми оповідань, казок – ці та інші знахідки педагога сприяють розумовому розвитку дітей, засвоєнню духовних цінностей свого народу, а також розвитку у них бережливого ставлення до природи. На думку В.О. Сухомлинського, природа лежить в основі дитячого мислення, почуттів та творчості. Видатний педагог вважав, що формування в дитини бережливе, дбайливе ставлення до рідного краю, як частинки природи, слід починати з раннього віку [2].

О.О. Колонькова з метою з'ясування вихованості у дітей ціннісного ставлення до природи визначила такі критерії: когнітивний, ціннісний, поведінково-діяльнісний. Відповідно до зазначених критеріїв обґрунтовано рівні ставлення школярів до об'єктів природи: високий, середній, низький.

Високий рівень ціннісного ставлення до природи передбачає їх достатню обізнаність з екологічними проблемами, мотиви екологічної діяльності, що базуються на відповідальності перед своїм "Я" у ставленні до природи, поведінку учнів, що не порушує рівноваги у природі, екологічно доцільні вчинки, адекватну самооцінку особистого ставлення до об'єктів природи, здатність до вирішення протиріч у взаємодії з природою.

Середній рівень характеризується фрагментарними знаннями з екологічних проблем, переважанням мотивів самоствердження, наслідування; поведінка не завжди екологічно доцільна, характер учинків щодо об'єктів природи залежить від ситуації, самооцінка особистого ставлення до природи не завжди адекватна, наявні утруднення у вирішенні протиріч взаємодії з природою.

Низький рівень – майже відсутні знання з екологічних проблем, мотиви екологічної діяльності прагматичні або пов'язані з необхідністю виконання доручення дорослих, поведінка та вчинки шкодять природі, самооцінка особистого ставлення до природи неадекватна, виявляється нездатність вирішувати протиріччя у взаємодії з природою.

Кожному рівню відповідає певний тип ставлення учнів до природи: високому рівню – турботливий, середньому рівню – раціональний та суперечливий, низькому рівню – байдужий та руйнівний. До турботливого типу ставлення віднесено учнів зі стійкою моральною позицією стосовно природи, які є ініціаторами екологічної діяльності, засуджують порушення норм і правил поведінки у природі, вимогливі до себе.

Раціональний тип ставлення характеризується наявністю в учнів недостатньо стійкої шкали цінностей, вони знають моральні норми і правила поведінки у природі, та не завжди дотримуються їх, якщо останні суперечать особистим інтересам чи усталеним поглядам.

Учні з суперечливим типом ставлення мають нестійку систему цінностей, регулятором їхньої поведінки переважно є не особиста думка чи ставлення, а характер поведінки більшості: вони розуміють необхідність вирішення екологічних проблем, але не вміють визначати особисту роль у цій справі.

Для байдужого типу ставлення учнів характерний низький рівень самоконтролю щодо взаємодії з природою, відсутність емоційних проявів стосовно природи, намагання перебувати у "тіні", перекласти відповідальність за скоєння негативного вчинку стосовно природи на іншого.

Руйнівний тип ставлення учнів характеризується агресивністю щодо об'єктів природи. Учні з цим типом ставлення систематично шкодять природі своєю поведінкою та вчинками [1].

Відповідно до цього у загальноосвітніх школах проводилися експерименти на виявлення рівня екологічної свідомості школярів.

Констатувальний етап експерименту показав, що у загальноосвітніх середніх школах процес виховання в учнів ціннісного ставлення до природи відбувається недостатньо результативно.

З метою поліпшення ситуації сучасні педагоги-методисти дають практичні рекомендації щодо екологічного виховання дітей на основі проведення різних екологічних заходів.

1. Дозвілля з екологією. Читання казок, легенд, відгадування загадок, кросвордів еколого-натуралістичного напрямку. Учні набувають екологічних знань та переконань, самі того не помічаючи.

2. Екологічні ігри: сюжетні, інсценівка телеігор ("Найрозумніший", "Поле чудес", "Брейн-ринг", "Під 7-ма печатками").

3. Екскурсії в природу з метою збору природного матеріалу для виготовлення виробів.

4. Проведення еколого-трудових десантів "Чиста планета", "Сміття не в ліс, а з лісу" та інші.

5. Година спілкування "Збереження довкілля", "Сторінками Червоної книги України".

6. Екскурсії в природу "Заняття під відкритим небом".

7. Написання екологічних казок.

8. Екологічний вечір "Природа в музиці, творах письменників, поезії, в турботах художників".

9. Написання й оздоблення листівок-звернень до населення з екологічних проблем "Збережемо первоцвіти", "Весна без пострілу", "Скорочення викидів шкідливих речовин в атмосферу під час роботи двигуна", "Дотримання чистоти в природі, в душі", "Участь в оновленні чистого краю".

10. Конкурс на кращий міні-опис природи рідного краю.

11. Конкурс малюнків-екологічний вернісаж "Увійди в природу другом", "Вони потребують нашої любові", "Природа очима дітей" [3].

Проведення у школах різноманітних виховних заходів у ігрових формах забезпечить підняття екологічної свідомості школярів на якісно високій рівень.

Отже, виховання у дітей бережливого ставлення до природи – це складний і довготривалий процес. Його результатом повинно бути не лише оволодіння

відповідними знаннями і уміннями, а й розвиток уміння і бажання активно захищати, поліпшувати природне середовище.

Список використаної літератури

1. Колонькова О.О. Виховання у старшокласників ціннісного ставлення до природи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Колонькова О.О. – К., 2003. – 21 с.
2. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям: вибр. твори: в 5-ти т. / Сухомлинський В.О. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.3 – 670 с.

Сірош Юлія Петрівна,

магістрантка ННІ педагогіки;

Гордієнко О.А.,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ЗАПОБІГАННЯ ПОМИЛКАМ У МОВЛЕННІ УЧНІВ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Формування активної, творчої, гармонійної особистості, якій притаманні висока культура і духовність, є одним із найважливіших завдань сучасної освітньої системи, зокрема її початкової ланки.

Важливим компонентом цього складного і багатогранного процесу є мовленнєвий розвиток дитини, оскільки "від вільного володіння словом значною мірою залежить загальний розвиток людини, формування її світогляду, вміння налагоджувати стосунки з іншими людьми, самореалізація у суспільстві" [4, с. 307].

Розвиток зв'язного мовлення в молодшому шкільному віці відбувається паралельно з формуванням розумової діяльності, збагаченням життєвого, емоційного та мовленнєвого досвіду, ускладненням форм спілкування. Ефективне здобуття знань залежить і від того, наскільки слово вчителя або текст, що прочитується, спонукає учнів до активного мислення, розуміння ними змісту і значення слова, правильного співвідношення його з явищами реального світу, а разом із тим, і до розвитку мовного чуття.

Отже, підвищення мовної культури учнів стоїть серед найактуальніших завдань сучасної школи. Загальновідомо, що одним із показників рівня культури людини, її мислення, інтелекту є мовлення, яке відповідає вимогам правильності – відповідності мовним нормам.

Аналіз методичної, лінгвістичної й педагогічної літератури з теми дослідження дозволив зробити висновок, що проблема виявлення, диференціації та виправлення мовних помилок, а також пошук шляхів запобігання їм знаходиться серед найбільш актуальних у сучасній початковій школі. Адже саме в період початкового навчання діти найбільш інтенсивно опановують норми усного й письмового літературного мовлення, вчаться використовувати мовні засоби в різних умовах спілкування відповідно до цілей і змісту мовлення [7, с. 21].

Проблеми формування навичок правопису та попередження помилок в усному та писемному мовленні учнів були і залишаються в центрі уваги багатьох дослідників: психологів (Д. Богоявленський, Л. Божович, С. Жуйков, П. Гальперін), провідних зарубіжних та вітчизняних педагогів і методистів (М. Львов, Т. Рамзаєва, Н. Светловська, М. Вашуленко, С. Дорошенко, О. Мельничайко, К. Пономарьова, Т. Потоцька, О. Хорошковська, К. Климова та ін.).

Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми дав підстави зробити висновок, що попередження та виправлення помилок повинні мати систематичний характер та невіддільні від усієї роботи вчителя з навчання рідної мови. Така система розробляється на основі диференціації конкретних типів помилок та вивчення причин виникнення кожного з цих типів. Провідні методисти радять включити в означену систему роботи такі елементи:

- 1) виправлення помилок у зошитах учнів;
- 2) систематична робота в класі над типовими помилками в усному та писемному мовленні;
- 3) індивідуальна та групова позаурочна робота над окремими (індивідуальними) помилками;
- 4) система вправ, у яких враховуються найбільш ймовірні помилки, аналіз текстів на уроках читання та рідної мови;
- 5) мовні вправи перед написанням будь-якого тексту: твору, переказу – із метою підготовки до правильного використання мовних засобів (слів, фразеологізмів, речень тощо)
- 6) навчання школярів прийомам самоперевірки та редагування написаного тексту [3, с. 399].

Водночас спостереження за навчальним процесом у початкових класах та невеликий власний педагогічний досвід показали, що робота з культури мовлення та запобігання помилкам, особливо молодими вчителями, проводиться на уроках української мови не завжди систематично, іноді має фрагментарний характер.

Це обумовлене тим, що молодий вчитель не завжди уміє визначити тип помилки, що припускається учнем, і відповідно дібрати прийоми для її запобігання або усунення. Крім того, відсутність єдиної класифікації учнівських помилок у методичній літературі ускладнює роботу вчителя в означеному напрямі. Усе сказане визначає актуальність нашого дослідження.

Фізіологічною основою нашого дослідження щодо попередження помилок у мовленні учнів є вчення про закономірності вищої нервової діяльності І. Павлова, яке доводить більшу стійкість раніше утворених тимчасових нервових зв'язків порівняно з тими, що виникають раніше. І. Павлов фізіологічним механізмом засвоєння знань вважав процес утворення в корі головного мозку людини складних систем тимчасових зв'язків. "Усе навчання полягає в утворенні тимчасових зв'язків, – писав він, – а це і є думка, міркування, знання" [8, с. 509].

Міцність тимчасових зв'язків, на думку І. Павлова, багато в чому залежить від інтенсивності подразників, якими є здобуті раніше знання. Під час засвоєння нового також відбувається вплив на функції кори великих півкуль головного мозку. Вчений дійшов висновку, що розумова діяльність людини ґрунтується на довгому ланцюгу подразнень, на асоціаціях.

Вивчаючи особливості засвоєння наукових понять у дитячому віці, психолог Л. Виготський дійшов такого висновку про природу розумових узагальнень: будь-який новий ступінь узагальнення виникає саме на ґрунті попереднього. Вчений експериментально довів, що попередня розумова діяльність, яка формує узагальнення, "не анулюється і не зникає просто так, а є необхідною передумовою нової роботи думки" [2, с. 26]. Таке явище називається в психології апперцепцією.

Важливість розуміння цього явища полягає в тому, що більша стійкість притаманна раніше утвореним зв'язкам, ніж новим. Це означає, що раніше здобуті знання,

сформовані уміння і навички є міцнішими, ніж ті, які з'являються пізніше. Іншими словами, помилку легше попередити, ніж потім її виправляти.

Важливе значення для психологічного обґрунтування нашого дослідження має також вчення Ю. Самаріна про міжсистемні асоціації. Вони відіграють першорядну роль у процесі формування особистості людини: "Лише міжсистемні асоціації... забезпечують єдність, цілісність особистості як єдність світогляду і поведінки" [5, с. 299]. Такий висновок підтверджує положення, що необхідність роботи з запобігання помилок випливає із самої природи мислення, обумовлена законами психології і фізіології.

Для визначення мовних помилок у письмових творчих роботах учнів початкових класів ми спиралися на класифікацію М. Соловейчик, яка детально описала різноманітні помилки, що зустрічаються в роботах дітей. За цією класифікацією, є дві основні групи помилок: граматичні і мовні. Дослідниця точно визначає помилки, розмежовує їх за типами, не змішуючи один із одним [6, с. 47].

Молоді вчителі традиційно звертають увагу на орфографічні та пунктуаційні помилки, але ж для підвищення рівня мовленнєвої культури учнівських робіт варто звертати й на інші види помилок.

Серед лексичних найрозповсюдженіші такі: 1) повторення тих самих слів, що зумовлене бідністю словникового запасу; 2) уживання слова в неточному значенні як наслідок неправильного розуміння його значення (*На горі сидів зайчик (замість на горбочку)*); 3) порушення загальноприйнятої сполучуваності слів (*Потяг робив швидкість (замість набирал швидкість)*); 4) уживання слів без урахування їх емоційно-експресивного та оцінного забарвлення (*ворони щебетали (замість каркали)*); 5) уживання діалектних слів і словосполучень (*хлوبيсь у калабаню (замість впав у калюжу)*). [4, с. 327 – 328].

Добираючи опорні слова для складання речень чи тексту, вчителю необхідно потурбуватися про те, щоб ці слова були зрозумілими дітям. В іншому випадку школярі можуть вжити їх неправильно [1, с. 22-25]. Так в одній із шкіл діти складали такі речення за опорними словами на тему "Бібліотека": *На абонентах стоять різні книги. У бібліотеці є словники, підручники, каталоги. Я люблю читати фантастику, книжки, казки, оповідання.*

Серед граматичних наведемо такі: 1) порушення керування (*дякую вас, у відміну від тебе*); 2) порушення узгодження між підметом і присудком (*мені сподобалось ялинка*), між іменником та прикметником (*веселе день народження*); 3) недоречне вживання займенників (*Наталочка вона прийшла до бабусі*); 4) невміння знаходити межі речень (*Зайшовши в будинок. Там було темно.*)

Констатувальний зріз дав змогу проаналізувати помилки в письмових роботах учнів 2-го класу та виявити ще й такі: порушення логічної послідовності у викладі подій; порушення стилістичної правильності мовлення, зокрема, вживання розмовних слів; пропуск букв у словах.

У ході експериментального навчання був розроблений комплекс вправ, розрахованих на запобігання помилкам у мовленні учнів. Серед них дітям сподобались, зокрема, такі.

I. Різноманітні вправи з реченнями, у тому числі із текстом, надрукованим без розділових знаків у кінці речень та великих літер на їх початку.

II. Вправи на запобігання вживання розмовних, діалектних, просторічних слів і їх форм. *Наприклад, виправити вирази: 1. тече криша; ще красивше; червона помідора; 2.*

приклад вирішується дією віднімання; дівчата збирають ягоди і малину; біля вухів у кошеняти цятки.

III. Вправи на встановлення логічної послідовності викладу подій. *Наприклад, редагування тексту.*

Під його промінням гралися діти. А після нього на небі з'явилася веселка. На небі ясно світило сонечко. Почався теплий літній дощ. Аж ось насунули хмари.

IV. Вправи на запобігання непотрібних повторів слів у мовленні учнів. *Наприклад, усунути повтори у реченнях:*

1. *Покрита сухим листям лісова стежина привела нас на лісову галявину.*
2. *Поруч із табором є ліс, а за ним є річка.*
3. *Був сонячний день. День був теплий.*

Дуже корисна робота з синонімами, яка полягає в редагуванні тексту: слова, що повторюються, потрібно замінити іншими, близькими за значенням:

Липа

Біля нашого двору зацвіла липа. Квітки липи жовті-жовті і дуже пахучі. Раді бджоли цій порі. Адже стара кучерява липа виділяє нектару не менше, ніж гектар гречки. А ще липа допомагає людям позбавитися простуди. Хто п'є чай із заваркою з сушеного липового цвіту, той серйозно зміцнює своє здоров'я. Ми всі милуємося липою, з радістю доглядаємо липу.

Слово "липа", що повторюється у тексті, діти замінюють словами *дерево, красуня*. Ці слова, безперечно, не утворюють синонімічного ряду, але в цьому контексті вони називають один і той же предмет – липу. Такі синоніми носять назву контекстуальних, функціонально-мовленнєвих, тому що зближення їх значень відбувається в конкретному тексті чи ситуації мовлення.

V. Щоб запобігти помилкам у вживанні слів в неточному значенні, ми постійно працювали над свідомим засвоєнням нових слів, здійснювали тлумачення їх лексичного значення і його відтінків, спостерігали за сполучуваністю з іншими словами, порівнювали і знаходили різницю між схожими за вимовою і написанням, але різних за значенням слів. Під час читання текстів звертали увагу школярів на сталі словосполучення, пропонували виправити зроблені з навчальною метою помилки в таких сполученнях із слів, вибрати з групи слів те, яке може сполучатися з конкретним словом.

Крім того, підвищенню ефективності роботи із запобігання мовних помилок сприяє дотримання таких педагогічних умов, як систематичність, доступність, чергування різних типів вправ на уроці. Причини помилок у роботах учнів різні. Різними можуть бути і способи їх пояснення та виправлення. Однак безперечною умовою успіху в цій роботі сприяє єдиний шлях – це створення хорошого мовного середовища в школі та в родині учня, увага до кожного слова в тексті, з'ясування відтінків значень, а також зразкове мовлення вчителя.

Список використаної літератури

1. Гордієнко О.А., Шевчук Т.О. Словникова робота на уроках української мови в початковій школі/ О.А. Гордієнко, Т.О. Шевчук // Педагогічна Житомирщина. – 2008. – № 1. – С. 22 – 25.
2. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования / Л.С. Выготский. – М. : АПН РСФСР, 1956. – 519 с.
3. Львов М.Р. Методика обучения русскому языку в начальных классах: Учеб. пособ. для студ./ М.Р. Львов. – [2-е изд., перераб.]. – М.: Просвещение, 1987. – 415 с.
4. Методика навчання української мови в початковій школі: навч.-метод. посіб. для студ. вищих навч. закл. / за наук. ред. М. С. Вашуленка. – К. : Літера ЛТД, 2010. – 364 с.

5. Самарин Ю.А. Очерки психологии ума. Особенности умственной деятельности школьников / Ю.А. Самарин. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1962. – 504 с.
6. Соловейчик М. С. Про зміст роботи по культурі мовлення /М.С. Соловейчик // Початкова школа. – 1979. – № 3. – С. 45 – 49.
7. Соловейчик М. С. Порухення мовленнєвих норм в писемному мовленні молодших школярів /М.С. Соловейчик // Початкова школа. – 1979. – № 4. – С. 19 – 23.
8. Павлов И.П. Избранные труды/И.П. Павлов. – М.: Издательство АПН СССР, 1951. – 614 с.

Соколовська Валентина Володимирівна,
спеціаліст вищої категорії, вчитель початкових класів
(ЗОШ №1 м. Житомира)

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ТА ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ НАОЧНОСТІ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

*Щоб дати учням іскринку знань,
вчителю потрібно вибрати ціле море світла.
В.О. Сухомлинський*

Мета сучасної школи – не просто давати знання, а формувати особистість, яка вмє і хоче вчитися, займає позицію активного суб'єкта діяльності. З огляду на це, велике значення має формування в учнів творчого потенціалу, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності [7, с. 128].

Розвиток творчих інтелектуальних здібностей – це вміння використовувати знання в нестандартних ситуаціях, розвиток психічних процесів.

Розвиток творчих, інтелектуальних, пізнавальних здібностей включає і розвиток мислення – вміння узагальнювати, перетворювати знання в гнучкі системи, творчо аналізувати ситуацію.

Розвивати творчість – означає виховувати у дітей інтерес до знань, самостійність у навчанні. Маленький учень добре вчиться лише тоді, коли він переживає успіх, хоча б невеликий.

Розвиток творчого мислення – це дуже важливий аспект не лише у навчанні, а й у повсякденному житті, де герої є реальними, а їхні вчинки – це твої дії та дії твоїх дітей. Навчити дітей творчо мислити – означає правильно поставити запитання, спрямувати увагу в правильне русло, вчити робити висновки та знаходити рішення. Для того щоб кожна дитина могла розвинути свої пізнавальні та творчі можливості, необхідним є розумне керівництво з боку вчителя [4, с. 6].

Основою творчої навчальної діяльності учнів є гуманістичні стосунки, принципи рівноправного діалогу «вчитель-учень». Навчання без творчості – це мука. Без пошуку, без фантазії, творчих знахідок і втрат спільна праця вчителя і учнів – важкий тягар. Коли елементи творчості стають обов'язковою складовою навчального процесу, то навчання буде цікавим і радісним [3, с. 3].

Сприймання і розуміння молодшими школярами навчального матеріалу відбувається глибше, доступніше, емоційніше, якщо в процесі навчання вчитель доцільно використовує наочний матеріал. Це зумовлено передусім віковими особливостями дітей, які прагнуть до конкретного, образного, яскравого. На винятковій ролі унаочнення в навчанні наголошували видатні педагоги-гуманісти Я. А. Коменський, К. Ушинський, В. Сухомлинський та ін. У «золотому правилі» дидактики Я. А.

Коменський писав, що навчання треба розпочинати не зі словесних тлумачень про речі, а з реальних спостережень за ними, бо це перехід від конкретного до абстрактного. Наочність не лише сприяє доступності й творчості навчання, а й робить його більш емоційним і яскравим для дітей. З народної педагогіки відоме прислів'я – „Краще раз побачити, ніж десять разів почути”.

Зорове сприймання, зорова пам'ять активізують асоціативне та образне мислення, мовлення [5, с. 475].

Взагалі поняття унаочнення розглядається ширше, ніж безпосередні зорові сприймання. Воно включає також сприймання через моторні, тактильні чуття.

Видатний філософ Конфуцій ще понад 2400 років тому помітив залежність:

Те, що я чую, я забуваю.

Те, що я бачу, я пам'ятаю.

Те, що я роблю, я розумію [5, с. 378].

Тому дуже вдало в роботі з шестилітками використовувати індивідуальні дидактичні матеріали: фішки для складання моделей слів та речень, розрізну касу цифр, набір лічильного та геометричного матеріалу для складання прикладів та нерівностей, віяла для вивчення складу числа та усного рахунку [2, с. 61].

Важливе значення відіграють малюнки підручників, які мають розвивально-творчий характер, – багаті своєю суттю, оскільки до них належать ілюстрації про побут, архітектуру, ремесла, пам'ятки історії, красу і багатство природи, традиції. Відчувається в них і естетика поведінки – акуратність в одязі, красива постава. Усі вони естетизують життя людини, вчать бачити, відчувати, розуміти і творити прекрасне.

Активне застосування ілюстративного матеріалу сприяє творчому розумовому розвитку учнів, допомагає встановити зв'язок між практикою і теорією, полегшує процес навчання, розвиває інтерес до знань, допомагає різнобічно сприймати світ [3, с. 3].

Запис звукових моделей слів, схем речень; первинне написання нової літери доцільно проводити на магнітних планшетах. Учні дуже люблять цей вид роботи, бо можна виконати завдання і, якщо треба, легко його витерти, коли зроблено помилку, та написати правильно. Діти не бояться висловлювати свою думку і намагаються працювати самостійно.

Значно легше дітям писати нову літеру, коли вони попрацювали за карткою М. Монтесорі. Перша буква аплікації зроблена з гладенького картону, друга з гороху, третя з наждачного паперу. Учні пальчиком обводять букви, визначають, яка їм приємніша на дотик для обведення, тренуються на індивідуальному магнітному планшеті. Після таких вправ вони в зошитах пишуть краще та впевненіше.

Різні види наочності на уроках математики мають забезпечувати поступовий перехід від предметно-образного сприймання явищ і фактів до їх формального вираження в моделях, схемах і таблицях, які стають для дітей опорними в повсякденному навчанні [6, с. 79].

Покращує, стимулює роботу дитячого колективу прихід казкових героїв: Незнайки, Буратіно, лікаря Айболита, Вінні Пуха, Лунтика, Губки Боба, Маші та Ведмедя, які з'являються на урок з різноманітними завданнями. Це створює атмосферу емоційного творчого піднесення, що підвищує ефективність уроку.

З великим задоволенням діти складають діалоги до сторінок чарівної книги «Пізнайко». Сюжети діалогів: «Сонечко й Хмаринка», «Добридень, Яблунько», «Квочка та Курчатко», «Хто у яблучку живе?». Ще для складання діалогів доречно використовувати улюблені іграшки дітей. На перерві діти ними можуть обмінятися, поділитися, погратись у сюжетно-рольову гру. На уроці бажаючі можуть відтворити складені діалоги. Діти можуть у руках потримати казкових героїв: Сонечко, Курчатко, Дощик, Черв'ячка, улюблені іграшки та повністю поринути у світ казки, чарівності, вигадки, розвиваючи при цьому свою творчість, мислення, уяву, фантазію, мовлення.

Новою формою унаочнення є мультимедійні матеріали, що використовуються у практиці початкового навчання. Їх можна поділити на такі види:

1. Мультимедіа-презентації.
2. Мультимедіа-тренажери.
3. Електронні навчальні комплекти (підручники, хрестоматії, енциклопедії).

Мультимедіа-презентація дає змогу здійснювати взаємозв'язок з об'єктами або процесами, що відображаються на екрані, імітувати реальність. На уроках природознавства мультимедіа допомагає спостерігати за проростанням рослин,

поводженням тварин у природному середовищі, за північним сяйвом, вулканом тощо, які неможливо продемонструвати в умовах традиційного навчання [1, с. 59].

Використання мультимедіа-тренажерів дає можливість учням справлятися у відпрацюванні різних способів навчальних дій. Уже можна використовувати такі тренажери: «Дитячий тренажер грамотності», «Аліса вивчає українську мову», «Українська абетка», «Буквар Котигорошко», «Грамотійка та її друзі».

Це цікаві навчально-пізнавальні творчі ігри, спрямовані не лише на ознайомлення і навчання, а і на перевірку та закріплення вивченого, пошуку правильного виходу казкових героїв із нестандартних ситуацій.

Таким чином, різноманітне унаочнення привертає увагу школярів до виучуваного предмета, стимулює навчально-пізнавальний інтерес, здійснює особистісно-орієнтований підхід, викликає бажання працювати творчо. А створення на уроці доброзичливої атмосфери, комфортності, вдачі та успіху надихає дітей на підкорення нових вершин знань.

Список використаної літератури

1. Анісімова Г.О. Сучасний урок у початковій школі/ Г. О. Анісімова, О. Нікулочкіна. – Тернопіль, 2012.
2. Вікторенко І. Особливості сприймання молодших школярів / І. Вікторенко // Рідна школа. – 2003. – №4. – С. 61-63.
3. Початкова школа. – 2011. – №6. – С. 3.
4. Розвиток пізнавальних здібностей на уроках рідної мови // Початкова школа. – 2006. – №4.
5. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підручн. / О.Я. Савченко. – К.: Грамота, 2012. – 504 с.
6. Смолеусова Т.В. Наглядные пособия на уроках математики // Начальная школа. – 2001. – №4. – С. 79-81.
7. Сучасні вимоги до уроку: посібник для учителя. – М.: Освіта, 2005. – 128 с.

Сосніна Ольга Йосипівна,
вчитель-методист
(ЗОШ І-ІІІ ст. №28 м. Житомира)

ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

*Економіка – наука, яка зачаровує.
І найбільш привабливою робить її те,
що фундаментальні принципи настільки прості,
що можуть бути записані лише на одному аркуші паперу,
і так, що кожний зможе зрозуміти їх.
Однак розуміють їх лише окремі особи.
Мілтон Фрідмен*

Зміни у суспільно-політичному та економічному житті України потребують реформування світогляду людей, орієнтирів та критеріїв оцінки життя, особистої відповідальності кожного члена суспільства за майбутнє своєї держави. Важливу роль у цьому відіграє школа, яка повинна формувати у дитини життєво-прагматичне та економічне мислення, усвідомлення нею закономірностей розвитку суспільства. Саме початкова школа закладає в молодших школярів прагнення до самостійної діяльності у майбутньому, формує власне мислення, усвідомлення шляхів життєзабезпечення своєї сім'ї та суспільства в цілому.

Формування економічного мислення є метою економічного виховання. Це мислення є важливою внутрішньою якістю особистості, що допомагає їй усвідомлювати та засвоювати економічні знання, які у майбутньому реалізуються у практичній діяльності.

Міністерство освіти й науки, молоді та спорту України пропонує вчителям початкових класів авторські програми з економіки в збірнику «Програми курсів за вибором для загальноосвітніх навчальних закладів»:

- «Азбука споживача. Два роки навчання» (авт.: Н.Бородачова, Г.Лаврентієва);
- «Цікава економіка. 2-4 класи» (авт. Л.Кашуба).

На заняттях з економіки молодші школярі вчать:

- розуміти, що таке потреби, і розрізняти види потреб (духовні, матеріальні, першочергові, другорядні, індивідуальні тощо), залежність потреб від різних факторів (кліматичних умов, професійної діяльності, віку, індивідуальних особливостей тощо);
- розуміти, хто такі споживачі й що таке споживання;
- усвідомлювати, що потреби безмежні, а можливості їх задоволення обмежені;
- вміти співвідносити бажання та можливості;
- встановлювати відмінності між виробником і споживачем, між товарами і й послугами;
- розуміти важливість розумного використання ресурсів для виробництва товарів і надання послуг (максимальні результати при найменших затратах);
- вчитися робити вибір й нести відповідальність за цей вибір.

Також в учнів формується уявлення про інформацію для споживачів та про джерела її отримання (реклама, етикетка). Заняття з економіки не націлені на запам'ятовування інформації, а лише на участь самих школярів у процесі здобування економічних знань. Велику увагу приділено формуванню загально-навчальних умінь і навичок: спостерігати, аналізувати, порівнювати, групувати, встановлювати причинно-

наслідкові зв'язки [1, с. 5-6]. Цікаві ігрові ситуації, пошуки розв'язання проблем, створення ситуації успіху, ребуси та кросворди сприяють підвищенню самооцінки кожної дитини, дають відчуття своєї значущості для інших людей. Вивчення економічного курсу передбачає зміцнення родинних зв'язків через зростання спільного інтересу членів родини та їх близького оточення до споживчих знань, якими діляться діти [2, с. 86].

Опрацювання кожної теми можна назвати економічним проектом.

Тема: Товари та послуги. Виробники та споживачі.

Економічний проект «Наші батьки – товарів і послуг виробники».

Мотивація: після опрацювання цієї теми учні будуть розуміти, хто такий виробник; виробником може бути як підприємство, так і людина; називати професії людей, пов'язаних з виробництвом товарів та наданням послуг, розрізняти види виробників та виробництва: завод (хлібозавод тощо), фабрика (взуттєва, кондитерська, панчішна тощо), приватний підприємець; володіти навичками порівняння продукції різних виробників, розуміти призначення та роль інформації з етикетки товару певного виробника; оцінювати асортимент наявних товарів та послуг; робити висновки, що кожний з виробників прагне привернути увагу споживача до своєї продукції.

Основні поняття: виробник, споживач; продовольчі, промислові товари; асортимент, етикетка, реклама.

Обладнання: рекламні плакати, каталоги, рекламні проспекти, етикетки товарів.

Форми організації творчої та пошукової діяльності учнів під час роботи з економіки над проектом «Наші батьки – товарів і послуг виробники»

1. Написання листа до батьків з метою отримання повної інформації про їх професійну діяльність.
2. Створення книги з дитячих робіт-малюнків «Професії моїх батьків». Дослідження: скільки батьків працює у сфері виробництва та у сфері послуг.
3. Практична робота №1: «Виробники товарів і послуг міста Житомира». За інформацією та малюнками про професії батьків визначаємо різноманітність підприємств виробників та їх товарів: ТДВ «Житомирські ласощі», молочна фабрика «Рейнфорд», хлібозавод, кондитерський дім «Вацьків», Житомирська панчішна фабрика, Житомирський маслозавод ТМ "Рудь" тощо.
4. Практична робота №2: учні поділяються на групи за назвами виробників-підприємств й отримують етикетки різних товарів. Потрібно вибрати ті етикетки, які надають інформацію саме про товар цього виробництва і оформити рекламний плакат товарів чи послуг. Кожна група презентує асортимент товарів. У ході презентації обговорюємо призначення даних товарів для людей, відмінностей між ними. Підводимо учнів до розуміння поняття «асортимент» (різноманітність товарів або виробів).
5. Гра «З'єднай слово та його значення»

Економічні поняття:

- 1) виробник;
- 2) товар;
- 3) послуга;
- 4) асортимент.

Значення економічного поняття:

- а) підбір різних видів і сортів товарів або виробів, їх різноманітність;
- б) предмети, які спеціально виготовляють для задоволення потреб;
- в) діло, діяльність для задоволення потреб;

г) той, хто виробляє товари або надає послуги.

6. Практична робота №3: «Розповідь упаковки чи етикетки». За виготовленими раніше рекламними плакатами (практична робота №2) учні отримують завдання визначити, яку інформацію можна отримати із етикеток і упаковок (назва товару, виробник, склад, розмір, термін придатності, застережлива інформація, інформація щодо використання та догляду за товаром тощо). Встановлюємо різницю між етикетками промислових товарів та упаковками продовольчих і промислових товарів.
7. Екскурсія на підприємство, до фірмового магазину, побутового комбінату тощо.
8. Рольова гра «Моя професія. Впізнай мене». Під час цієї гри учні можуть використовувати знаряддя праці, інструменти, спецодяг, вірші, пісні, загадки про обрані ними професії.
9. Дискусія «Всі професії важливі й необхідні людині».

Учні початкових класів внаслідок цілеспрямованої системної роботи педагога мають володіти такими групами компетентностей, як: комунікативно-мовленнєві, соціальні, інформаційні, самовдосконалення, які сприятимуть формуванню в них практичних умінь і навичок, орієнтування у ринковій економіці, ринкових процесах [2, с. 189].

Вивчення економіки формує у дітей бережливе ставлення до предметів, створених руками людини, до природи, шанобливе ставлення до людей праці, прищеплює загальнолюдські цінності: співчуття, людяність, доброту.

Список використаної літератури

1. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К. : Освіта, 2012. – С.5-6
2. Програми курсів за вибором для загальноосвітніх навч. закл. Варіативна складова Типових навчальних планів. 1-4 класи / Упор.: Л.Ф. Щербакова, Г.Ф. Древаль. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – С. 84-189.
3. Абетка юного споживача. 1 клас: навч.-метод. посіб. – Харків: ФОП Співак В.Л., 2011. – 80 с.
4. Методика вивчення економіки в початковій школі. Матеріали всеукраїнського семінару-тренінгу. – Полтава, 19 -23 квітня 2004 р. –148 с.
5. Варецька О.В. Початки економіки. 3 клас: навч.-метод. посіб. для вчит. – Запоріжжя: Просвіта, 2006. – 124 с.
6. Тітяпкіна Т. Економіка для молодших школярів / Т. Тітяпкіна // Початкова школа. – 2009. – №5.

Софієнко Ірина Олександрівна
студентка IV курсу ННІ педагогіки;

Гужанова Тетяна Сергіївна
кандидат філологічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПОЗНАВЧАЛЬНИЙ ЧАС

Природа – не тільки джерело здоров'я, радості, краси, це наш вірний друг і неоціненне багатство. Природа вимагає від людини любові й поваги, турботи і бережного ставлення. У тій кризовій екологічній ситуації, в якій перебуває нині весь

світ, школа не має права виховувати споживацьке ставлення до природи. Школа покликана виховувати школярів у дусі любові до рідної природи, охорони навколишнього середовища. Про це сказано у Концепції екологічної освіти України, де йдеться про усвідомлення молодшими школярами взаємозалежності екології та економіки, знання груп професій за впливом на довкілля, про те що учні молодшої школи мають знати особливості впливу на навколишнє середовище обраної в майбутньому професії, відповідні вимоги до фахівця, бути обізнаним в екологічному законодавстві відповідної галузі господарства, орієнтуватися в екологічних проблемах України [2, с. 127].

Незадовільний стан екологічної ситуації вимагає докорінної перебудови екологічної освіти і виховання підростаючого покоління. Ця проблема вивчається на загальнофілософському рівні (А. Галєєва, Є. Гурусов, Г. Платонов, Н. Тарасенко), значна увага приділяється їй у педагогічних працях (К. Ушинський, О. Сухомлинський, С. Глазичев, А. Захлебний, І. Зверев та ін.), у дослідженнях психологів (Д. Богоявленська, Г. Костюк, В. Крутецький, А. Маркова та ін.). Велике наукове та практичне значення має краєзнавчий екологічний матеріал учених Криворізького педагогічного та технічного університетів, Криворізького ботанічного саду – Н. Гнілуши, В. Казакова, В. Кацюруби, В. Кучеревського, І. Малахова та ін.

Працями вчених встановлено, що екологічне виховання формує в підростаючого покоління розуміння життя як найбільшої цінності, сприяє усвідомленню того, що збереження біосфери – неодмінна умова не тільки існування, але й розвитку людства. Екологічне виховання стимулює роботу думки школярів, спрямовує їх особисту активність на працю у довкіллі.

Не зважаючи на велику увагу до даної проблеми, висвітленої у змісті Державної національної програми «Освіта», Концепції екологічної освіти в Україні, Національній програмі виховання молоді в Україні, у практиці екологічного виховання все ще існують певні недоліки, а саме: одержання учнями вузького кола знань про природне довкілля і шляхи його збереження; недостатня практична діяльність учнів у природі; перевага пасивного ставлення школярів до осмислення екологічних норм та правил [3, с. 6].

Метою статті є розгляд найбільш сприятливих і ефективних засобів екологічного виховання молодших школярів, становлення ціннісного ставлення учнів до природи і формування на його основі екологічної культури.

Екологічне виховання – це систематична педагогічна діяльність спрямована на розвиток в учнів екологічної культури [4, с. 113].

Кінцевою метою цього процесу повинне стати попередження необоротних змін у природі й збереження всієї різноманітності рослинного й тваринного світу.

Зміст роботи з екологічного виховання повинен передбачати суспільно корисні роботи у довкіллі: природоохоронні заходи, озеленення школи й пришкільної ділянки, роботу в куточках живої природи, паркових зонах, ботанічних садах, створення зон екологічного благополуччя [1, с. 237].

Важливою частиною роботи є організація й активна участь молодших школярів у загальношкільних заходах, присвячених проблемам екології. Як правило, на таких заходах (конференціях, зустрічах, тематичних виставках) учні беруть участь у вікторинах, конкурсах, дізнаються про суспільно корисну дослідницьку діяльність у природі інших школярів. Тематика таких заходів відбиває актуальні природоохоронні проблеми: «Природа рідного краю», «Зони екологічної небезпеки», «Поезія і природа», «Природа навколо нас», «Злочини проти природи», «Уроки етнекології» та ін.

Одним із засобів емоційного стимулювання інтересу учнів до екологічних проблем є навчальна екологічна стежка, що сприяє максимальному використанню природи для формування особистої відповідальності за навколишнє середовище, формуванню дослідницьких компетенцій учня, стимулює потребу в усвідомленому пізнанні природи. При цьому зростають чуттєво-емоційні й вольові реакції школярів на навколишню дійсність. А це, у свою чергу, викликає бажання й вчинки, спрямовані на захист природи. На тропі учні опановують екологічною інформацією, вивчають об'єкти природи, проводять спостереження й дослідження. Підсумком таких занять у природі стають малюнки, фотографії, які потім знаходять своє відбиття на виставках, стендах, у колекціях [1, с. 244].

Неоціненний ефект в екологічному вихованні має гра. Навчальна гра має таку ж структуру, як і всяка навчальна діяльність, тобто вона містить у собі ціль, засоби, процес гри й результат. Крім виховної, гра переслідує одночасно дві мети: ігрову й навчальну. З одного боку – це засіб моделювання навколишньої дійсності, а з іншого боку – методичний прийом навчання. У процесі гри навчальна інформація, екологічні знання одержуються школярем у вільній, невимушеній формі. Тому часто те, що здається важким для сприйняття, під час гри легко засвоюється.

Проблема екологічного виховання у дітей молодшого шкільного віку тісно пов'язана з формуванням відповідальності, чуйності, турботливості, доброти [5, с. 112-123].

Аналіз досвіду педагогів Р. Агейкіної (м. Горлівка), М. Ющик (м. Івано-Франківськ), Р. Островської, В. Кружалко (м. Тернопіль), О. Деркач, Г. Медведчук, Н. Лісовської, Н. Карпушенко, В. Олійник, Г. Скалозуб, Н. Шило, Н. Шпак (Житомирський екологічний ліцей №24) показав, що була зроблена і проводиться робота щодо вивчення проблеми екологічного виховання учнів початкових класів, але окремі аспекти проблеми ще досі не вивчені.

Загальноосвітня школа покликана вже сьогодні виявити наполегливість у вихованні нового покоління, якому властиве особливе бачення світу як об'єкта його постійної турботи, і забезпечити розвиток необхідних рис особистості, які дозволяють йому активно впливати на якість свого життя. Таким чином, екологічне виховання – один із найважливіших напрямів роботи у початковій школі.

Таким чином, формування ціннісного ставлення до природи – проблема і в теорії, і в практиці – належить до глобальних проблем усього людства, які виходять за межі національних, класових і державних інтересів.

Список використаної літератури

1. Друзь З. В. Досвід екологічного виховання /З.В. Друзь // Хрестоматія з методики виховання особистості: Настільна робоча книга : у 3-х тт. — Т. 2.: Ч. 2: Методична конкретика пріоритетних напрямів виховання за кредитно-модульного підходу : навч.-метод. видання. — Київ, 2010. — С. 229-292.
2. Концепція екологічної освіти України // Нормативно-правове забезпечення освіти: у 4 ч. — Х., 2004. — Ч. 2: Концепції та положення з окремих питань управління. — 215 с.
3. Концепція неперервної екологічної освіти в Україні // Інформаційний збірник МО України. — 1995. — № 4. — С. 3-25.
4. Мусієнко М.М. Екологія. Охорона природи: Словник-довідник / М.М., В.В. Серебряков, О.В. Брайон. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2002. — 550 с.
5. Різник Л. Проблеми екологічного виховання молодших школярів / Л. Різник // Школа першого ступеня: теорія та практика. — Переяслав-Хмельницький, 2002. — Вип. 1. — С. 112–123.

Стрельченко О.М.,

студентка IV курсу навчально-наукового інституту педагогіки,

Максимова О.О.,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Питання підвищення ефективності навчання молодших школярів відноситься до найактуальніших проблем сучасної педагогічної науки й практики. Вирішення таких практичних завдань як підвищення якості освіти, формування активної життєвої позиції молодших школярів і спонукає до пошуку нових підходів до вдосконалення системи навчання.

Аналіз шкільної практики показує, що аналізований принцип підвищення ефективності у навчанні не реалізується повністю. Вчителі вважають цю проблему дуже важливою і докладають величезних зусиль для її розв'язання.

У другій половині 80-х років актуальні проблеми дидактики стали розробляти вчителі-новатори, методисти Ш.О. Амонашвілі, І. П. Волков, М.П.Гузик, Є.М. Ільїн, С.М. Лисенкова, В.Ф. Шаталов та ін. Не менш важливий внесок у розвиток інновацій у навчанні зробили праці І.М.Дичківської.

Важливе значення для теорії та практики навчально-виховного процесу мала робота, проведена під керівництвом Ю.К.Бабанського з визначення дидактичних основ оптимізації процесу навчання.

Мета нашої статті полягає у тому, щоб здійснити аналіз змісту досліджуваної категорії та виокремити орієнтовні положення з підвищення ефективності навчання молодших школярів, зокрема уроку як визначальної його форми.

Протягом тривалого часу в нашій країні пріоритетною була і залишається класно-урочна система навчання, яка дозволяє вчителю одночасно навчати багатьох учнів. Головним компонентом цієї системи є урок.

Уроки будуються на основі закономірностей навчально-виховного процесу і характеризуються поєднанням та реалізацією всіх дидактичних принципів і правил, забезпечуючи умови для продуктивної пізнавальної діяльності учнів із урахуванням їхніх інтересів та потреб. Такі уроки прийнято вважати стандартними.

Проте, час йде вперед, і наука не стоїть на місці. Виникає багато думок щодо покращення вже існуючої системи навчання, підвищення її якості.

Ефективність навчання, як вважають науковці, – це така його характеристика, що допомагає оцінювати результати виконання діяльності за ступенем їх наближення до заданої цілі. З урахуванням цього треба заздалегідь визначити той рівень засвоєння, який виступатиме як ціль навчання.

За В.І. Бондарем, ефективним слід вважати урок, який відповідає таким критеріям:

- Вирішення сукупності завдань освітнього (максимально можливі результати з оволодіння знаннями, уміннями і навичками з конкретного навчального предмета); пізнавального (оволодіння методами самостійного набуття знань і способів діяльності); виховного (формування гуманних рис особистості, підвищення рівня вихованості учнів, свідомості та самосвідомості) та розвивального аспектів навчання (розвиток інтелектуальних умінь).
- Мінімально необхідне використання часу учнів і вчителів для досягнення запланованих результатів.

- Допустимі витрати зусиль учнів і вчителя, достатні для досягнення поставленої мети в межах уроку.
- Менші, порівняно з масовою практикою, витрати засобів для досягнення мети уроку.

Усі ці критерії об'єднує загальна ідея, яка зводиться до такого: за мінімум часу, зусиль і засобів – максимум результату [1, с. 154].

Обов'язковою умовою ефективного уроку є забезпечення оптимального ритму навчальної праці школярів. Від того, як чергуються види діяльності, яка тривалість етапів уроку та окремих завдань, залежать активність сприймання, увага і працездатність школярів.

Антипедагогічно весь урок вести на високих нотах, вимагаючи однакової уваги до всіх етапів і завдань. Водночас шкідливо, намагаючись «розвантажити» учнів або зробити урок цікавим, підміняти серйозну навчальну діяльність різними іграми, змаганнями тощо, випускаючи головне – зосередження уваги дітей на основному змісті уроку [3, с.250].

Не менш серйозна умова успішного навчання – розподіл часу на уроці. З того, як учитель розподілив його, видно спрямування уроку, питому вагу кожного виду роботи. Вихідним у розподілі часу є правильне визначення тривалості етапу пояснення нового матеріалу. Щоб попередні засоби були реалізовані з максимальним ефектом, учитель має не тільки добре знати методику, а й уміти передбачати труднощі, котрі можуть виникнути в окремих учнів, швидко орієнтуватися у несподіваній ситуації, оволодівати увагою класу. Чимало важить і поведінка на уроці самого класовода. З першого моменту необхідний його діловий, зібраний настрій: ніяких зауважень і розмов, які не стосуються теми. Інакше діти зрозуміють, що вимога вчителя берегти час – лише розмови [3, с. 253].

Щоб додержувати запланованого режиму навчальної праці, необхідно систематично, з уроку в урок, формувати в учнів певне коло вмінь і навичок, наприклад: уміння зосереджено слухати, швидко читати, писати тощо.

Отже, ефективним вважається урок, на якому усі учні (з низькими, середніми і високими здібностями) працюють на рівні своїх максимальних навчальних можливостей. Цьому сприяє диференціація й індивідуалізація навчання.

Ефективне проектування уроку передбачає виконання вчителем таких дій:

- вибір оптимального типу й структури уроку, яка відповідає визначеним цілям та завданням;
- виділення головного, найбільш суттєвого у змісті уроку, яке в ході засвоєння наповнюється достатніми для осмислення фактами, прикладами, практичними діями, наочними ілюстраціями тощо;
- оптимізація змісту виучуваного, що зводиться до побудови навчальних ситуацій навколо провідних ідей, положень, основних ознак, відношень, дій та операцій, що конкретизують мету засвоєння знань та умінь кожної навчальної ситуації з усвідомленням очікуваних результатів;
- вибір найбільш доцільних методів навчання;
- передбачення контрольних запитань і завдань для одержання інформації про ступінь розуміння засвоєного матеріалу та, за необхідності, внесення коректив у процес його засвоєння;
- вибір найраціональнішого поєднання форм організації навчальної діяльності учнів на кожному етапі уроку;
- вибір оптимального темпу навчання, використання спеціальних прийомів економії часу на уроці та вдома, дотримання нормативів витрати часу учнів та вчителя;

- створення на уроці сприятливого психологічного мікроклімату, мотивації, стимулювання діяльності учнів, дотримання санітарно-гігієнічних вимог;
- співвіднесення результатів уроку з метою для визначення його ефективності.

Перераховані способи оптимізації навчання виступають основними вимогами до сучасного уроку. Як зазначив В.І. Бондар, на них слід орієнтуватися в процесі проектування уроку як системи [1, с. 155].

Наукові дослідження показують, що ніяка структура уроку, навіть і вдало апробована, не може бути придатною для будь-якого уроку.

Тому в організації уроку творчий пошук учителя необхідний, водночас підкреслимо, що новації – не самоціль: вони мусять бути педагогічно виправданими і відповідати основним вимогам навчання і виховання в сучасній початковій школі.

Упровадження інновацій у педагогічний процес навчального закладу покликане забезпечити підвищення якості навчання й виховання дітей або знизити витрати на досягнення звичних результатів освіти. Йдеться про те, що метою будь-якого нововведення є підвищення ефективності педагогічного процесу [2, с.118].

Інноваційною називають особистісно-орієнтовану педагогіку, найголовнішою умовою якої є особистісна зорієнтованість, спрямована на те, щоб кожний вихованець став повноцінним, самодостатнім, творчим суб'єктом діяльності, пізнання, спілкування, вільною і самодіяльною особистістю. Саме в цьому і полягає гуманістична спрямованість навчально-виховного процесу, центром і метою якого є особистість вихованця.

Інноваційність як принцип педагогіки забезпечує умови розвитку особистості, здійснення її права на індивідуальний творчий внесок, на особистісну ініціативу, на свободу саморозвитку.

Отже, підвищення ефективності навчання молодших школярів представляє собою складне психолого-педагогічне утворення, що синтезує в собі низку компонентів, про які сказано вище. Іншими словами, можна сказати: якщо урок не є цікавим, прийоми та методи викладання не приваблюють, не стимулюють до пошуку нової інформації, то, природно, чекати на високу ефективність навчання вихованців не доводиться. Тому дієвим чинником вирішення окресленої проблеми слугують інноваційні засоби й методи викладання задля формування та розвитку особистості дітей.

Список використаної літератури

1. Бондар В.І. Дидактика /В.І. Бондар. – К.: Либідь, 2005. – 264 с.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: підручник / І.М. Дичківська [2-ге вид., доповн.]. – К.: Академвидав., 2012. – 352 с.
3. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підруч. для студ. педагог. факультету / О.Я. Савченко. – К.: Генеза, 2002. – 368 с.

Тишкевич Ю. М.,
студентки IV курсу ННІ педагогіки;

Танська В. В.,
канд. пед. наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ВИКОРИСТАННЯ ЦІКАВОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ „Я І УКРАЇНА”

Цікавість – **емоційний** вияв пізнавальних потреб дитини –є дуже важливою для формування різноманітних навиків **інтелекту**. Усі діти дуже різні, але вже з раннього дитинства допитливі й цікаві. Не секрет, що більшість дітей захоплюються природою.

Розгрібаючи ручками пелюсткову одежинку квітки, вони натикаються на пухнастого джмеля, і ними опановує радість та здивування. Вони швидко стають чомучками, і всі їх „чому” насамперед стосуються природи.

Діти молодшого шкільного віку мають свої фізіологічно-психологічні особливості, люблять усе нестандартне, нетрадиційне, цікаве, обрамлене художнім словом чи казкою. Деякі традиційні елементи уроків природознавства з усною перевіркою отриманих знань можна доповнити захоплюючою казкою про Природничу Цікавинку, Тест, Цифровий Диктант. Діти залюбки будуть виконувати цікаві завдання цих незвичайних героїв, матимуть змогу самостійно здійснити перевірку й оцінювання своїх знань.

Саме тому вчителям приємно буде оцінювати роботу, в яку діти вкладатимуть не тільки необхідні для цього знання, уміння, навички, але й радість та задоволення від досягнення результату. А це означає, що педагоги повинні творчо підходити до викладання природничого матеріалу, вміти перетворити звичайний урок на дивовижну гру. Цей урок може бути й гарним додатком для організації елементів пошуку на уроках (робота за схемами-малюнками), роботи в групах і т. ін.

Формувати пізнавальні інтереси учнів початкових класів на уроках „Я і Україна” можна за допомогою різних методів і засобів навчання, а саме: створення проблемно-пошукових ситуацій, системи пізнавальних завдань, організація самостійної діяльності учнів, використання «цікавинок» тощо.

Постійне створення умов, за яких виникає зацікавленість, забезпечить розвиток глибоко пізнавального інтересу, що значною мірою гарантує успіх у навчанні. Проблемою виникнення пізнавального інтересу в учнів здавна займалися видатні педагоги і психологи, які досліджують певні невідкладні питання, висувують свої теорії, обґрунтовують дослідження. Серед них такі педагоги як, Н.М. Бібік, Б.Г. Друзь, О.Я. Савченко та інші. Всі автори надають винятково важливого значення інтересу до пізнання в процесі шкільного навчання.

Добірку цікавих творчих вправ для формування в учнів пізнавальних інтересів із природознавства у педагогічній літературі запропонувала З. В. Друзь. Крім того, автор рекомендує використовувати на уроках додаткову інформацію, яка містить нове і цікаве порівняно з програмовим матеріалом.

Сухомлинський звертав увагу на те, щоб чудовий світ природи, гри, музики, творчості, які оточували дитину перед школою, не закрилися перед нею класними дверима. Навчання в перші роки в школі не повинно перетворитися на єдиний вид занять. Дитина щиро полюбить предмет тоді, коли вчитель перед нею розкриє щось цікаве і повчальне. Напевне, учні краще запам'ятають природничі терміни та географічні назви, якщо ми запропонуємо їм цікаві тематичні вірші. Саме вони активізують навчальний процес, розвивають спостережливість, увагу в дітей, мислення, збуджують інтерес до навчання. Своєрідним епіцентром активізації навчання, розвитку пізнавальної активності школярів є зацікавленість у навчанні. Уміння щось побачити, здивуватися, захопитися, бажання обов'язково зрозуміти: що, чому і як відбувається, відшукати відповіді на ці запитання, не пасувати перед труднощами, а отримати відповіді, знову прямувати вперед – усе це і є інтерес. Формування пізнавальних інтересів є результатом і необхідною умовою шкільного навчання. Стійкий пізнавальний інтерес формується різними засобами. Одним із них є зацікавленість.

Як зробити навчання цікавим — це залежить від майстерності вчителя. Як правило, найцікавішими для дітей є ті завдання, які максимально розвивають самодіяльність дітей, будять їхню думку. Уміння творчо розв'язувати проблемні питання пізнавального змісту, викликати в школярів пізнавальний інтерес, любов до предмета,

примушувати їх мислити, активно працювати, міркувати — найважливіше у майстерності вчителя.

Оскільки інтерес зумовлює загальну тенденцію звертати увагу на певні об'єкти і явища навколишнього світу з метою їх пізнання або на виконання певного виду діяльності, то він впливає на всі без винятку психічні процеси, спрямовуючи їх у потрібне русло. Йдеться, насамперед, про увагу до об'єкта інтересу, яка з фізіологічного погляду пояснюється виникненням у корі великих півкуль головного мозку осередку оптимального збудження. Відомо, що в стані зацікавленості учень усе засвоює швидко й ґрунтовно. Розумова діяльність під впливом інтересу стає дедалі зосередженішою, з'являються роздуми, що спонукають певні дії.

Як же організувати цікавий урок з курсу „Я і Україна”? Який урок буде цікавим учням? Найчастіше — це нетрадиційні уроки: уроки - аукціони, уроки на зразок КВК, ігри «Щасливий випадок», уроки-олімпіади тощо. Перевага цих уроків полягає в такому:

- по-перше, на уроці панує атмосфера зацікавленості, ніхто з дітей не залишається байдужим;

- по-друге, кожний вид завдань, що запропоновані для виконання, вимагає від дітей не тільки актуалізації отриманих під час вивчення теми знань, а й уміння використовувати ці знання в різних ситуаціях, уміння розмірковувати та систематизувати. Використання цікавого матеріалу на уроках „Я і Україна ” допомагає активізувати навчальний процес, позбавити дітей стомленості. Значний інтерес в учнів викликають прослуховування й аналіз „підслуханих у природі розмов” між рослинами, птахами, тваринами. Цей матеріал не тільки допомагає в цікавій формі знайомити учнів із навчальним матеріалом, але й виховувати любов до природи, викликає бажання охороняти її, допомагати їй. Форми цікавинок та логічних завдань на цих уроках є надзвичайно різноманітними: ребуси, кросворди, головоломки, вікторини, загадки. Усе це дуже зацікавлює дітей, дає їм більш поширені знання, учні краще й швидше запам'ятовують матеріал, а також діти самі знаходять цікавий матеріал й повідомляють усьому класу, що значно впливає на активізацію їхньої діяльності на уроці. Урізноманітнення видів роботи з використанням цікавого матеріалу знімає втому, гальмівні процеси мозку, загострює пам'ять. Цікавий матеріал для підвищення активізації навчальної діяльності учнів можна використовувати на всіх етапах уроку: при подачі нового матеріалу, вивченні, узагальненні матеріалу із метою закріплення й узагальнення здобутих знань, також для поглиблення й розширення їх.

Позитивні аспекти використання цікавинок на уроках „Я і Україна”: саморозвиток (розвиток інтересів і здібностей); розвиток допитливості, рефлексії, пам'яті, мислення; позитивна мотивація до навчання природознавства; прагнення більше знати по предмету (розвиток інтелекту, розширення кругозору), добитися особливих успіхів, схвалення вчителя, батьків, що вчать; усвідомлення свого пізнавального прогресу; гарний настрій.

Негативні аспекти використання цікавинок на уроках „Я і Україна ”: менше часу відводиться на вивчення матеріалу базового підручника, вважаючи роботу з ним менш цікавою.

Отже, викладаючи курс „Я і Україна”, вчителю потрібно працювати творчо, застосовувати найрізноманітніші види інтелектуальної діяльності. При цьому потрібно враховувати вікові особливості учнів, рівень розвитку їх мислення, загальну теоретичну і практичну підготовку та індивідуальні особливості школярів. Уроки з курсу „Я і Україна” потрібно будувати так, щоб вони були захоплюючими, цікавими, щоб успіхи в

навчанні породжували в учнів почуття радості, розвивали пізнавальні інтереси. Дитяча допитливість і цікавість поступово має переростати у практичний інтерес до знань.

Список використаної літератури

1. Беляєв О. М. Сучасний урок природознавства / Беляєв О. М. – К.: Наука, 1999.
2. Варакута О. Пізнавальні завдання для формування природничих понять / Варакута О. // Початкова школа. – 1999. – № 8. – С. 53-56.
3. Коваль Н. Картки з природознавства для учнів 3 (2) класу / Коваль Н., Волощук В. // Початкова школа, 2000. – № 2. – С. 31-34.

Федорець Ю.В.,

студентка III курсу ННІ педагогіки;

Гужанова Т.С.,

кандидат філологічних наук, доцент

(Житомирський державний університет ім. І.Франка)

ТЕХНОЛОГІЇ ІГРОВОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У даний час школа потребує такої організації своєї діяльності, яка забезпечила б розвиток індивідуальних здібностей і творчого ставлення до життя кожного учня, впровадження різних інноваційних навчальних технологій, реалізацію принципу гуманного підходу до дітей та ін.

Рівень навчання і виховання в школі значною мірою визначається тим, наскільки педагогічний процес орієнтований на психологію вікового та індивідуального розвитку дитини. Це передбачає психолого-педагогічне вивчення школярів протягом усього періоду навчання з метою виявлення індивідуальних варіантів розвитку, творчих здібностей кожної дитини, зміцнення її власної позитивної активності, розкриття неповторності її особистості, своєчасної допомоги при відставанні в навчанні або незадовільній поведінці. Особливо важливо це в молодших класах, коли тільки починається цілеспрямоване навчання людини, коли навчання стає провідною діяльністю, в лоні якої формуються психічні властивості і якості дитини, перш за все пізнавальні процеси і ставлення до себе як суб'єкта пізнання (пізнавальні мотиви, самооцінка, здатність до співпраці та ін.).

У педагогіці й методиці викладання більше уваги приділяється іграм дошкільників (Н. А. Короткова, Н. Я. Михайленко, А. І. Сорокіна, Н.Р. Ейгес тощо) і молодших школярів (Ф. К.Блехер, А.С.Ібрагімова, Н.М.Конишева, М.Т.Саліхова та ін.). Це пов'язано з тим, що педагоги розглядають гру як важливий метод навчання для дітей саме дошкільного та молодшого шкільного віку. Аспекти ігрової діяльності в загальноосвітній школі розглядалися С.В. Арутюняном, О.С.Газмановим, В.М. Григор'євим, О.А.Дячковим, Ф. І.Фрадкіною, Г.П.Щедровицьким та ін. У перебудовний період відбувся різкий стрибок інтересу до навчальної гри (В.В.Петрусінський, П.І.Підкасистий, Ж.С.Хайдаров, С.А.Шмаков, М.В.Кларін, А.С.Прутченков та ін.).

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування технологій ігрового навчання; доведення доцільності використання ігрових педагогічних технологій.

Поставленні дослідницькі завдання: 1) Визначити ефективність використання ігрових технологій у навчально-виховному процесі початкової школи. 2) Розглянути гру як провідну діяльність учнів початкової школи, проаналізувати вплив гри на навчання, розвиток та виховання молодших школярів.

У період переходу від дошкільного до шкільного етапу дитинства доцільно використовувати адекватні індивідуальним і віковим особливостям педагогічні

технології. Отже, важливою умовою розвитку свідомої, всебічно розвиненої, творчої особистості дитини є урахування її індивідуальних і вікових особливостей.

Доцільність реалізації ігрових педагогічних технологій зумовлена практичною потребою оптимізації розвитку та формування особистості молодшого школяра. Відповідно до цього предметом вивчення психологів є організація навчально-виховного процесу з шестирічними учнями (І.Бех, А.Венгер, В.Давидов, О.Запорожець, О.Кононенко, С.Ладивір, С.Максименко, Є.Панько та ін.), педагогів – добір змісту та методів організації навчально-виховного процесу в початковій школі (Т.Байбара, Н.Бібік, М.Богданович, М.Вашуленко, К.Гуз, В.Ільченко, Н.Коваль, Л.Кочина, В.Мартиненко та ін.) [5].

До моменту переходу дитини до школи формування навчальної діяльності тільки починається. Процес і ефективність формування навчальної діяльності залежить від змісту матеріалу, що засвоюється, конкретної методики навчання і форм організації навчальної роботи школярів.

Навчальна діяльність є провідною у шкільному віці тому, що, по-перше, через неї здійснюються основні стосунки дитини з оточуючими; по-друге, в неї здійснюється формування як основних якостей особистості дитини шкільного віку, так і окремих психічних процесів.

Засвоєння можливе не тільки в навчальній діяльності, але й у інших видах діяльності: у грі, у процесі розв'язання практичних задач і т.п. Навчальна діяльність не тотожна засвоєнню. Засвоєння є основним змістом навчальної діяльності і визначається структурою і рівнем розвитку навчальної діяльності, в яку воно включене [4, с.84].

У дошкільному віці основною діяльністю дітей є гра, як особлива форма життя дитини у суспільстві. Через гру дошкільники задовольняють свої потреби у спілкуванні з дорослими, у суспільному житті з ними (Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін). Особливістю дітей на межі дошкільного дитинства і початкової школи є зміна виду провідної діяльності. Гра, як провідна діяльність дитини шестирічного віку, суттєвими психологічними ознаками не тільки відповідає віковим можливостям самореалізації інтересів, поглядів, знань, стосунків оточення першокласника. Ігрова діяльність активізує творчі механізми активності дитини і тому виступає найважливішим засобом переходу адаптивної активності до продуктивної. Ігрова діяльність пов'язана з конкретною практичною діяльністю, а тому несе в собі опосередковані мотиви в системі реальних відносин [5]. Гра є найпоширенішою і найпривабливішою діяльністю для молодших школярів. Це К.Д.Ушинський писав: «Зробити серйозне заняття для дитини цікавим – ось завдання початкового навчання. Кожна дитина потребує діяльності і до того ж серйозної діяльності...З перших же уроків привчайте дитину полюбити свої обов'язки й знаходити приємність їх виконання» [1, с.5]. Це спонукало до створення багатьох видів інноваційних технологій, однією з яких є ігрові технології.

Ігрові технології визначаються як «ігрова форма взаємодії педагога і дітей, що сприяє формуванню вмінь розв'язувати завдання на основі компетентного вибору альтернативних варіантів через реалізацію певного сюжету [2, с.74]».

Ігрові технології навчання відрізняються від інших технологій тим, що гра:

- добре відома, звична й улюблена форма діяльності для людини будь-якого віку;
- ефективний засіб активізації. У грі легше долаються труднощі, перешкоди, психологічні бар'єри;
- мотиваційна за своєю природою (по відношенню до пізнавальної діяльності вона вимагає від учнів ініціативності, творчого підходу, уяви, цілеспрямованості);
- дозволяє вирішувати питання передачі знань, умінь, навичок;

- багатофункціональна, її вплив на учня неможливо обмежити одним аспектом;
- переважно колективна, групова форма роботи, в основі якої знаходиться змагання. В якості суперника може бути сам учень(переконав себе, покращив свого результату), так і інший;
- має кінцевий результат. У грі учасник має отримати приз: матеріальний, моральний (грамота, широке оголошення результату, заохочення) психологічний (самоствердження, самооцінка);
- має чітко поставлену мету й відповідний педагогічний результат (В.Кругликов, 1998) [3, с.258-259].

Гра в навчанні – це спосіб зробити серйозну роботу цікавою, а зовсім не спосіб звільнити дитину від неї. Гра розкриває психологічну гнучкість, розкутість, комунікабельність, емоційно-вольовий вплив. Дитина має в грі право на помилку. Вона ж є засобом розвитку дитячої уяви, розвиває пізнавальні здібності, емоційний бік особистості, збагачує словниковий запас. Саме у грі виявляються і розвиваються різні сторони дитячої особистості, задовольняється багато інтелектуальних та емоційних потреб, складається характер [1, с.5].

Педагогічна енциклопедія дає визначення грі як засобу фізичного, розумового та морального виховання дітей. Дійсно, гра – це складне, багатогранне явище, яке неможливо однозначно трактувати. Навчальна гра може тривати від кількох хвилин до цілого уроку й може використовуватися на різних етапах, а також у позакласній роботі [3, с.258].

Не будь-яка ігрова діяльність може бути ефективною. Лише дидактично доцільне її використання та методично виправдана організація дають змогу вважати гру ефективним засобом навчання. Окрім того, кожний вид ігрової діяльності, що проводиться на уроці, повинен відповідати певним дидактичним і методичним принципам: доступність; новизна; поступове зростання складності; урахування індивідуальних і вікових особливостей учнів; зв'язок ігрової діяльності з іншими формами роботи на уроці.

Під час гри в учнів виробляється звичка зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються [1, с.8].

Застосування ігрових педагогічних технологій потребує спеціальних психолого-педагогічних знань з боку педагога щодо специфіки гри як діяльності. Цей вид діяльності спрямований на формування особистості дитини, її соціалізацію, розвиток пізнавальних інтересів, закріплення й удосконалення набутих знань, умінь і навичок. Використання різних видів ігор створює сприятливі умови для реалізації потреб молодших школярів, адаптації першокласників до нового соціального середовища.

Список використаної літератури

1. Булігіна О.Д. Ігрові технології: шляхи забезпечення умов інтелектуального, соціального, морального розвитку молодших школярів / Булігіна О.Д. // Початкове навчання і виховання. – 2009. – №19-21. – С. 2-21.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Гончаренко С.У. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Настільна книга педагога / упоряд. В.М.Андрієва, В.В.Григораш. – Х.: Основа, 2006. – 350 с.
4. Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / под ред. И.И.Ильсова, В.Я.Луядис. – М.: Моск. ун-та, 1981. – 235 с.
5. <http://www.moippo.mk.ua/attachments/article/62/soc1.pdf>

Федорова В. Р.,

студентка 31 групи ННІ педагогіки;

Гужанова Т.С.,

кандидат філологічних наук, доцент
(ЖДУ ім. Івана Франка)

ХУДОЖНЯ ОБДАРОВАНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: ВИЯВЛЕННЯ І РОЗВИТОК

Обдарована дитина — та, яка вирізняється яскравими, очевидними, інколи визначними, досягненнями або має внутрішні задатки для досягнень у певному виді діяльності. Феномен творчості та креативності, їх особливості, механізми творчого процесу, виявлення і розвиток творчої обдарованості на сьогодні ще недостатньо вивчені.

Питання дитячої художньої обдарованості досліджували Н.С.Лейтес, О.О.Мелік-Пашаєв, В.О.Салєєв та ін. Вони стверджують, що дискусійними залишаються питання про співвідношення логічних та інтуїтивних процесів у творчій діяльності, про домінуючу роль задатків та соціального середовища у становленні й розвитку творчої обдарованості тощо.

Завдання нашої статті – розкриття сутності проблем виявлення, діагностики, розвитку та адаптації художньо обдарованих дітей, робота з художньо обдарованими дітьми, розробка рекомендацій щодо розвивальної роботи.

Як відомо, художня обдарованість має величезний розвивальний потенціал, оскільки вона допомагає дитині увійти в єдиний потік світової культури, відчувати себе її відповідальним нащадком, зберігачем і творцем, залучитися до вищих та вічних цінностей людства. Однак майже всі шкільні дисципліни спрямовані на розвиток інтелектуальних якостей дитини. І тільки гуманітарно-художній цикл предметів здатний врівноважувати цей перекис, пробуджуючи в дитині увагу до світу і до багатого змісту художніх творів.

Сумним є той факт, що багато надзвичайно обдарованих людей не реалізували своїх можливостей через несприятливе виховання в дитинстві. Американські психологи, вивчивши життєвий шлях 400 видатних людей, виявили, що 60% з них мали в школі значні труднощі, важко пристосовувалися до умов навчання, орієнтованого на середній рівень знань. Нерідко художньо обдарована дитина не знаходить розуміння ні педагогів, ні однолітків [1].

Одним із важливих напрямів діяльності вчителя в загальноосвітній школі є його робота з учнями, які мають особливі навчальні здібності. Вони характеризуються порівняно високим розвитком мислення, довготривалим запам'ятовуванням навчального матеріалу, добрими навичками самоконтролю в навчальній діяльності, великою працездатністю. Таким дітям притаманна неординарність, свобода висловлювання думки, багатство уяви, чіткість різних видів пам'яті, швидкість реакції, вміння піддавати сумніву й науковому осмисленню певні явища, стереотипи. Вони вирізняються серед однолітків яскраво вираженими можливостями в досягненні результатів на якісно вищому рівні. Їх успіхи не є випадковими, а виявляються постійно.

Художню обдарованість дитини можна визначити за її бажанням і здатністю створювати виразні образи засобами певного виду мистецтва (образотворчого, музичного, літературного, театрального тощо).

Існує декілька підходів до тлумачення терміну «художня обдарованість». Її використовують у двох значеннях – як загальновікову художню обдарованість та

індивідуальну. Як відомо, дошкільний і молодший шкільний вік – сензитивний період для прояву художніх здібностей. Діти в цей період від природи володіють чистим поглядом на світ, живою емоційною реакцією та свіжістю естетичних почуттів, здатні до самореалізації, оскільки є носієм творчого, фантазійного початку.

Робота з художньо обдарованими дітьми вимагає належної змістовної підготовки вчителя до уроків. Вона під силу висококваліфікованим, небайдужим до свого предмета вчителям. Індивідуальні форми позакласної роботи передбачають виконання різноманітних завдань, участь у концертах, конкурсах, виставках. Учителі повинні послідовно стежити за розвитком інтересів і нахилів учнів, допомагати їм в обранні профілю позашкільних занять.

Для того, щоб помітити і підтримати таку дитину, може знадобитися певна педагогічна зіркість. Адже учень не обов'язково буде робити теж саме, що і інші, тільки краще. Може навіть трапитися, що його роботи будуть програвати на фоні інших, тому що він мимовільно ставить перед собою більш глибокі, складні змістові задачі, для рішення яких у нього поки ще немає достатніх засобів. Головною ознакою обдарованості можуть стати не наявність досягнень, а стійка потреба у заняттях мистецтвом. Як казав видатний письменник ХХ століття Томас Манн, «Талант – це потреба». Потреба втілювати в образах, «довіряти» образам найбільш важливий, значущий зміст свого життя [2].

Дуже шкода, що велика частина сучасних учителів не надають великої уваги таким предметам, як музика, хореографія, образотворче мистецтво, адже художньо обдарована дитина виявляє великий інтерес до візуальної інформації, захоплюється художніми заняттями, її роботи вирізняються оригінальністю. Виявляє інтерес до музики, легко відтворює мелодію, із задоволенням співає, намагається створювати музику.

Онацький В.М., психолог Броварської середньої школи, писав, що при виявленні дарувань у дитини не можна обійтись без спостережень за її індивідуальними проявами. Значення спостереження у вивченні дитячої обдарованості надзвичайно важливе, тому що об'єктом вивчення виступає дитина, яка здатна до активного яскравого самовираження [3].

Дійсно, висококваліфікований педагог завжди повинен цікавитися розвитком, психічними особливостями своїх вихованців. Допомогати їм у тяжких ситуаціях і підтримувати в разі невдачі.

Обдарована дитина шукає спілкування з дорослими, бо ті розуміють її краще, ніж однолітки, які часто насміхаються, дають прізвиська [4].

Як правило, таким дітям властива емоційна чутливість, увага до внутрішнього світу інших людей, вони мають багатий емоційно-асоціативного досвід, розвинене образне мислення, схильність до фантазування. Художньо обдаровані діти часто є оригінальними у поведінці та спілкуванні. Вони використовують особливі способи спілкування з дорослими й однолітками, виявляють уміння спілкуватися не лише словесно, а й за допомогою невербальних засобів (міміки, жестів, інтонації тощо).

Ці діти випереджають однолітків у моральному розвитку, активно прагнуть добра, справедливості, правди, виявляють інтерес до всіх духовних цінностей. Не уникають вони відповідальності, пред'являють високі вимоги до себе, самокритичні; не люблять, коли до них ставляться із захопленням, обговорюють їхню винятковість, талановитість.

Обдарованість у дитини може розвиватися лише за сприятливих умов : турбота батьків, гуманне ставлення до дитини, індивідуальний підхід у навчанні завдяки використанню спеціальних програм і засобів.

Зазвичай, ми втрачаємо талант, з причин ще існуючої думки про те, що першочергової уваги вчителя заслуговують діти, які можуть спинитися у своєму розвитку «нижче норми», а ті, які знаходяться «вище норми», здатні самі спрямовувати свій розвиток у потрібне русло [5].

Першовідкривачами обдарованості дітей є батьки. Вони виконують найголовнішу роль у становленні й розвитку не тільки обдарованості дитини, а і її особистості.

Закон України “Про освіту” передбачає з метою розвитку здібностей, обдарувань і таланту дітей створення профільних класів (з поглибленим вивченням окремих предметів або початкової допрофесійної підготовки), спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, навчально-виховних колективів, об’єднань. Найбільш обдарованим дітям держава надає підтримку і заохочує їх (виділяє стипендії, направляє на навчання і стажування до провідних вітчизняних і зарубіжних освітніх центрів) [6].

Не менш важливою є спеціальна підготовка педагогів до роботи з обдарованими дітьми. Вони повинні бути чуйними, доброзичливими, уважними, емоційно стабільними, мати динамічний характер і почуття гумору. Невпевнені в собі, схильні переносити власні проблеми на дітей, емоційно нестійкі педагоги можуть завдати їм шкоди, адже обдаровані діти — не просто носії таланту, а передусім люди.

Розвиток обдарованих дітей гальмується через: відсутність соціально-матеріальної бази, потрібної для вияву різнобічних талантів дітей, їхньої творчості. Ми вважаємо, що школа та вчителі повинні крокувати разом із розвитком інноваційних технологій, науки, культури, життя суспільства та вдосконалювати позаурочну роботу та здійснювати індивідуальний підхід до кожного учня.

Список використаної літератури

1. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка / Поніманська Т.І. – К.: Академвидав, 2006. – 456 с.
2. http://tdo.at.ua/publ/rozvitok_tvorchosti/obdarovana_ditina/4-1-0-11
3. Онищенко В. М. Спостереження як метод діагностики обдарованості / Онищенко В. М. // Обдарована дитина. – 2006. – №5.
4. Обдаровані діти і школа. Методика діагностики та педагогічний досвід: посіб. для вчит. і психол. / Автори-укладачі: Настенко Н. В., Білик Н. І., Моргун В. Ф. – Полтава: ПОПОПП, 1998. – 120 с.
5. Загрибельна О. О. Дослідження проявів інтелектуальної та творчої обдарованості: теоретичний аналіз / Загрибельна О. О. // Обдарована дитина. – 2008. – №8.
6. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>

Чернишова А.М.,

аспірант кафедри педагогіки, викладач
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПОЧЕРКУ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ХОРЕОГРАФІЇ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Трансформація системи педагогічної освіти, практичної діяльності в області хореографічного мистецтва викликає необхідність підготовки висококваліфікованих фахівців даного профілю, орієнтованих не тільки на оволодіння певними професійними вміннями та навичками, але й на формування властивостей та якостей особистості педагога-хореографа, необхідних для виконання майбутньої професійної діяльності та повноцінної самореалізації в соціокультурній сфері.

Першочерговим завданням удосконалення процесу професійної підготовки учителів хореографії є формування певної інтегративної властивості особистості, яка дозволяє успішно виконувати професійні завдання, розкривати творчий потенціал і авторську індивідуальність у процесі їх вирішення.

Однак існує суперечність між новими вимогами, що ставить до вчителя початкової школи суспільство щодо розв'язання окреслених завдань, та якістю реалізації їх у професійній діяльності загальноосвітньої школи.

У науковій літературі розробка проблем хореографічного мистецтва здійснюється в історико-аналітичному, проблемно-теоретичному, фольклорно-етнографічному та освітньо-методичному напрямках. Історико-аналітичний репрезентований дослідженнями А. Гуменюка, К. Гойзеловського, К. Василенка, М. Максимова, С. Безклубенка, Г. Боримської, М. Загайкевич, Ю. Станішевського, В. Шкоріненка, в яких хореографічне мистецтво розглядається як творення художнього образу на основі ритмічної зміни систематизованих виразних положень людського тіла, за таких умов актуалізується розвиток виконавської творчості та рівень сприйняття новацій. Дослідження теорії хореографічної культури репрезентовані працями Ю. Станішевського, Т. Чурпіти, А. Кривохижі, О. Колоска, Л. Цветкової, що аналізують становлення і розвиток української сценічної хореографії з огляду синтезу класичного та народного танцю. Проблемно-теоретичні питання відображені у роботах М. Загайкевич та В. Пасютинської, що розкривають фольклорно-етнографічні джерела українського балету. Процес сценізації українського народного танцю проаналізовано у працях В. Верховинця, А. Гуменюка, К. Василенка.

У цілому, проблема хореографічної освіти представлена широким колом питань, однак підготовка вчителя, в тому числі вчителя початкових класів, до викладання хореографії як навчального предмета, залишається практично не дослідженою, відповідно потребує всебічного комплексного вивчення, а також створення якісно нової моделі її реалізації у вищих закладах педагогічної освіти, яка відповідала б сучасним вимогам суспільства щодо підготовки фахівців нової формації.

Як і будь-який науково-теоретичний об'єкт, проблема підготовки учителів початкових класів до викладання хореографії в ЗОШ потребує розробки базового критерію визначення кількісних та якісних характеристик досліджуваного явища, в основу якого покладено поняття індивідуальний почерк. Вибір окресленого поняття ґрунтується на тому, що його використання дозволить оцінити результативність реалізації розробленої технології в динаміці. Саме ж оцінювання за таких умов передбачає визначення як рівня досягнень (оволодіння сумою знань, умінь та навичок), так і сформованості індивідуально-неповторного діяльнісного прояву особистості.

Метою нашого дослідження стало визначення змістової характеристики поняття "індивідуальний почерк" як робочого образу досліджуваного явища.

Опис змісту поняття "почерк" має умовний характер та відрізняється обсягом, складом, семантичною та логічною структурою. Його розглядають як: індивідуальну манеру, характерні риси чого-небудь [1]; властиву кому-небудь манера письмового зображення букв, графічних знаків [2]; спосіб, стиль діяльності, виконання чого-небудь [3].

За твердженням графологів, почерк сприяє розкриттю індивідуальних особливостей людини (графологія – аналіз почерку), внутрішніх рис характеру людини, приховуючи в собі багато можливостей і важливу інформацію. Вроджені особливості людини визначають основний тип мислення, особливості сприйняття, психосоматичну конституцію, що відбивається в індивідуальному почерку людини [4, с. 92].

Поряд із терміном "почерк" у науковій літературі активно використовується поняття "манера" та "стиль". Ми, при виборі базового критерію дослідження, керувалися науковим обґрунтуванням зазначених понять: "манера" – зовнішні форми поведінки, спосіб робити що-небудь, та чи інша особливість поведінки, спосіб дії; "стиль" – сукупність рис, близькість виразних художніх прийомів і засобів, що обумовлюють собою єдність якого-небудь напрямку в творчості [1].

Таким чином, порівняльний аналіз зазначених понять дав можливість виділити одну з найважливіших характеристик поняття "почерк" – індивідуальність (унікальність), що й стало підставою для вибору його як робочого образу досліджуваного явища, оскільки саме такий підхід дозволяє описати кількісно та якісно процес професійно-педагогічної підготовки вчителів початкових класів до викладання хореографії у початковій школі.

У науково-педагогічних джерелах індивідуальність розглядають як неповторну своєрідність якого-небудь явища, окремої істоти, людини [5].

Індивідуальний почерк – неповторна, своєрідна, індивідуальна манера створення чого-небудь, сукупність характерних рис та особливостей, притаманних окремому явищу чи людині [6, с. 105].

Уперше в педагогічну практику хореографічного мистецтва поняття "індивідуальний почерк" було введено педагогом і балетмейстером Р.В. Захаровим у кінці ХХ століття. На думку провідних діячів у сфері хореографічного мистецтва (Г.Я. Власенко, Р.В. Захаров, А.М. Мессерер та ін.), формування саме цієї властивості сприяє зростанню якості професійної підготовки педагогів-хореографів [4, с. 92].

Індивідуальний почерк хореографа – неповторна, своєрідна, індивідуальна манера створення хореографічного твору, сукупність характерних рис та особливостей лексичної й композиційної побудови танцю, властивих окремому педагогу-хореографу, що відрізняють його творчі роботи від інших [6, с. 105].

Формування індивідуального почерку балетмейстера обумовлено темпераментом і характером, які є підставою для виділення різних типів почерку. Свій відбиток на формування індивідуального почерку накладає професійна діяльність, тип особистості, особливості статури, фізичні дані і статеві відмінності [4, с. 86].

На думку Ю.А. Ківшенко, індивідуальний почерк педагога-хореографа як властивість особистості інтегрує у своїй структурі креативний, анатомічний, поведінковий, когнітивний, рефлексивний компоненти. Зміст показників індивідуального почерку хореографа розкривається в процесі створення хореографічного твору, де кожний етап вимагає прояву професійно значущих здібностей, які виробляються у процесі професійної підготовки [4, с. 110].

Спираючись на дослідження О.А. Шамрової, Ю.А. Ківшенко, індивідуальний почерк майбутнього учителя хореографії у початковій школі будемо розглядати як сукупність характерних рис, якостей та професійних здібностей учителя, які він використовує під час своєї педагогічної діяльності на уроках хореографії у ЗОШ та під час створення нового, неповторного твору хореографічного мистецтва (танцю).

Список використаної літератури

1. Толковый словарь Ожегова / под ред. С.И. Ожегова, Н.Ю. Шведова. – 1949-1992. [Электронный ресурс] / С. Поиск слов. – Режим доступа: <http://poiskslov.com/word/почерк/> – 26.09.12 г. – Загол. с экрана.
2. Толковый словарь Ушакова / под ред. Д.Н. Ушакова. – 1935-1940. [Электронный ресурс] / С. Поиск слов. – Режим доступа: <http://poiskslov.com/word/почерк/> – 26.09.12 г. – Загол. с экрана.

3.Новый толково-словообразовательный словарь русского языка Ефремова / Под ред. Т. Ф. Ефремова [Электронный ресурс] / С. Поиск слов. – Режим доступа: <http://poiskслов.com/word/почерк/> – 26.09.12 г. – Загол. с экрана.

4.Кившенко Ю.А. Средства профессиональной подготовки педагогов-хореографов в ВУЗе: дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / Кившенко Юлия Артуровна. – Самара, 2011. – 207 с.

5.Індивідуальність [Электронный ресурс] / С. Все слова. – Режим доступа: <http://vseslova.com.ua/word/Індивідуальність-40499u> – 30.09.12 г. – Загол. с экрана.

6.Педагогичний енциклопедичний словник / гл. ред. Б.М. Бім-Бад; редкол.: [М.М. Безруких, В.А. Болотов, Л.С. Глебова и др.]. – М.: Велика Російська енциклопедія, 2003. – 528 с.

7.Торгашов В.Н. Теория и история хореографического искусства: учебное пособие / В.Н. Торгашов. – Орел: Орловский государственный институт искусств и культуры, 2004. – 368 с.

Шиліна Наталія Андріївна,

заступник директора з навчально-виховної роботи
(Житомирська міська гімназія № 3)

ІНТЕГРАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

*Ніщо не може бути важливішим у світі, ніж уміння бачити
предмет з усіх боків і серед тих відносин, у які він поставлений.*

Костянтин Ушинський

Одним із головних завдань, поставлених Державними стандартами початкової освіти, є розвиток самостійних та творчих здібностей дитини, формування її особистості, виховання життєтворчих компетентностей особистості. Для реалізації цих завдань сучасна початкова школа шукає гнучкі форми організації навчання, шляхи вдосконалення методики проведення уроку.

Завдання вчителя – організовувати процес учіння так, щоб учень став його активним учасником, сам відкривав джерела інтересу, щоб у відкритті відчув власну працю і успіх. Кожна дитина повинна усвідомити: відкрити таємницю можна лише одним ключем – власною дією. Адже без активної розумової праці неможливі ні інтерес, ні увага школярів до процесу навчання. За яких же умов це можна здійснити? Пошук шляхів удосконалення навчально-виховного процесу в сучасній школі здійснюється в різних напрямках.

Одним із можливих варіантів розв'язання проблеми може стати проведення уроків на основі інтеграції змісту, відібраного з кількох предметів і об'єднаного навколо однієї теми [7, с. 87]. Сьогодні розвиток освіти як системи повинен реалізовуватися через системні знання. Саме вони є необхідними для формування цілісного мислення творчої людини.

Питання інтеграції навчального матеріалу різних дисциплін знаходили своє висвітлення ще в працях К.Д. Ушинського та В.О. Сухомлинського. Костянтин Ушинський вважав, що розвивати мову окремо від думки неможливо, що мова не є щось відокремлене від мислення, а, навпаки, – його творіння. Василь Сухомлинський запровадив уроки мислення в природі, що включали об'єднані знання з рідної мови, розвитку мовлення, читання і природознавства. Він рекомендував цілісне ознайомлення через сприйняття, уяву, мислення і мовлення, вважаючи, що розвиток мислення серед природи сприяє кращому засвоєнню рідного слова в усіх його барвах, виражальних засобах.

Вивчення питання інтеграції значно розширилося і поглибилося в дослідженнях українських учених – І.Д. Беха, Л.О. Варзацької, М.С. Вашуленка, О.Я. Савченко та ін. Увага провідних дидактів і методистів до проблеми інтеграції пояснюється тим, що це об'єднання спрямоване на посилення інформаційного змісту та емоційне збагачення сприймання, мислення і почуттів учнів завдяки залученню додаткового цікавого матеріалу, що дає можливість з різних боків пізнати явище, поняття, досягти цілісності знань учнів [7, с. 87-88]. Покликання вчителя – відкрити для дітей цілісний світ, а не окремі його шматочки. Сама предметна система породжує необхідність об'єднання, інтеграції, синтезу часткових знань з окремих предметів у цілісну картину світу.

Аналізуючи наукові та методичні джерела, можна зробити висновок, що інтеграція – це процес взаємопроникнення наук, не розчинення одне в одному, а об'єднання в єдине ціле раніше ізольованих частин, внаслідок якого основні компоненти дисциплін синтезуються в цілісну систему. Таке об'єднання дає можливість залучити для вивчення цікавий матеріал, розглянути і вивчити предмет чи явище цілісно, різнобічно; інформаційно збагатити зміст, розвивати мислення та почуття учнів на більш високому рівні. Поєднання завдань з різних предметів на змістовому, мотиваційному та процесуальному рівнях позитивно перебудовує весь навчальний процес, сприяє поєднанню на одному уроці узагальнених знань і вмінь, які раніше формувалися розрізнено.

Матеріал чинних програм та підручників початкової школи дозволяє об'єднувати близькі за змістом теми, поняття з різних предметів для формування у школярів цілісного уявлення про явища, події, світ у цілому. Таке об'єднання передбачено новим Державним стандартом початкової освіти та закладено в Навчальних програмах, наприклад:

- природознавство (зміст програми інтегрований, поєднує основи екології та біології, географії, хімії, фізики та астрономії);
- мистецтво (у змісті інтегруються музична, образотворча та мистецько-синтетична змістові лінії);
- математика (арифметика, елементи алгебри та геометрії).

Навчальні плани початкової школи поповнилися інтегрованим курсом «Крок за кроком».

Інтегровані уроки сприяють формуванню в учнів якісно нових знань, що характеризуються: вищим рівнем осмислення; динамічністю застосування в нових ситуаціях; підвищенням їх дієвості внаслідок системного викладу навчального матеріалу в нових органічних взаємозв'язках.

На сучасному етапі варто по-новому підійти до вирішення питань розвитку дитини в початковій школі. Так протягом останніх років помічено, що є частина учнів, яка виконує норми читання і перевищує їх, але не використовує ці навички для розвитку пізнавальних інтересів, для самоосвіти (менше половини школярів полюбують читання як самостійну діяльність); є діти, які знають усі правила з української мови, а під час написання самостійної роботи, наприклад, з природознавства, допускають помилки, від яких може залежати суть відповіді. Школярі окремо розглядають навчальні дисципліни, їм важко переносити знання з одного предмета на інший. Розв'язати ці та інші проблеми допомагають саме інтегровані уроки.

У чому ж їх переваги? Вони є потужними стимуляторами розумової діяльності дитини. Діти починають аналізувати, зіставляти, порівнювати, шукати зв'язки між предметами і явищами. Інтеграція – це надзвичайно приваблива форма уроку для дитини, яка попереджає втомлюваність, стимулює активність, розвиває образне

мислення. Інтегровані уроки часто супроводжуються відкриттями і знахідками. Це, в певному сенсі, наукова діяльність. Особлива цінність цього явища в тому, що роль дослідників виконують учні.

Крім перерахованого вище, уроки такого типу якомога краще розкривають творчий потенціал педагога. Це не тільки новий етап у професійній діяльності вчителя, а й чудова можливість для нього вийти на новий рівень спілкування з учнями.

Уроки інтегрованого змісту здебільшого проводяться як вступні або узагальнюючі до теми і плануються заздалегідь. Необхідно врахувати збіг тем у навчальних програмах, готовність класу до певного типу уроку (а саме: насичування сприймання учнів відповідними враженнями, активізація словника, інтересу до певної теми). Відповідно до мети визначається зміст уроку. Важливим моментом є продумування диференційованого підходу, використання мультимедійних презентацій, прогнозування всіх можливих пауз, пов'язаних із наочністю чи роздатковим матеріалом. А найважливіше – підбір форм та методів організації навчально-виховного процесу, які підведуть учнів у кінці уроку до самостійного визначення тих міжпредметних зв'язків, заради яких планувався урок.

Розробляючи уроки інтегрованого змісту, на перший план виводиться підвищення мотиваційної сфери школярів, адже саме їй належить мотив пізнавальної діяльності, яка спрямована на потребу в нових знаннях, на самостійний успішний пошук. Цьому сприяють проблемний виклад, пізнавальні ігри, навчальні дискусії, метод переконання значущості завдання, створення ситуації зацікавленості й успіху. Не менш важливим моментом на таких уроках є розвиток мовлення учнів, формування вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки. «Помічниками» виступають спостереження, дослідницько-пошукова діяльність; логічно-опорні схеми.

Використання різних видів роботи підтримує увагу молодших школярів на достатньо високому рівні, що дозволяє говорити про розвивальну ефективність уроку. Таким чином, у цілому інтегровані уроки знімають перенапругу дітей, створюють комфортні умови навчання, за яких учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Дані уроки передбачають обов'язковий розвиток творчої активності школярів. Це дозволяє використовувати зміст усіх навчальних предметів, залучати знання з різних галузей науки, культури, мистецтва, звертаючись до явищ і подій навколишнього життя. Таким чином, діти оточені такою системою відносин, яка стимулює їх до творчого пошуку, творчої діяльності та розвиває в них творчі здібності, бо вони є базовими для розвитку самоосвітньої компетентності. Слід підбирати вправи, які навчають розмірковувати, гнучко підходити до вирішення проблем, знаходити нові оригінальні рішення.

Стрижнем усього інтегрованого навчання та його впливу на самоосвітню компетентність є створення оптимальних умов для розвитку мислення учнів. Перш за все, це практичне застосування рішення будь-якої проблеми для подальшого використання в майбутніх самостійних вправах, у життєвих ситуаціях.

Тісно пов'язане з розвитком самоосвітньої компетентності учнів використання біоадекватної технології (уроки української мови та природознавства, мови та читання), яка допомагає створювати у дітей мислеобраз, спираючись на фізіологічні, інтелектуальні, психічні функції особистості, закладати в довготривалу пам'ять інформацію. Відповідно до «золотого правила» Я.А. Коменського, необхідно все, що тільки можна, давати для сприйняття зором, те, що можна чути – слухати, запахи – нюхати, те, що доступне дотику, – шляхом дотику. Якщо будь-які предмети одразу можна сприймати кількома чуттями, нехай вони одразу охоплюються кількома [3].

Всі перераховані чинники впливають на результати роботи: учні отримують стабільні знання і, що саме головне, готові застосувати їх у повсякденному житті.

Аналіз діючих програм для чотирирічної початкової школи та вивчення досвіду дидактів [6] свідчать про широкі можливості для інтеграції навчального матеріалу з певних предметів.

Розробляючи систему інтегрованих уроків мови і мовлення, Л.О. Варзацька вважає, що найперспективнішою є така організація пізнання, коли спільною темою дидактичного матеріалу об'єднуються уроки рідної мови та низки інших навчальних предметів: читання, природознавства, музичного мистецтва, художньої праці [1, с.5].

Початкові ази наук маленькі першокласники здобувають на уроках мислення серед природи (досвід Павлиської школи В.О.Сухомлинського). Тому з перших кроків шкільного життя важливо навчити учнів уважно прислухатися, придивлятися до

предметів, виявляти щось нове, знаходити цьому пояснення. Це перші сходинки розумової діяльності. А далі діти зіставляють, порівнюють, групують, знаходять причинно-наслідкові зв'язки. Це можуть бути уроки «Подорож осіннім лісом», «Дощик, дощик, ти вже злива?», «Зимова пісенька, або чому приходить зима», виховний захід «Три матері» тощо.

Особливо виразно можна побачити продуктивність застосування інтеграційного підходу до удосконалення мовленнєвої діяльності молодших школярів, що в умовах початкового навчання відіграє провідну роль на всіх без винятку уроках, однак найвиразніше виявляється на уроках з рідної мови і читання. Ці два предмети в початковому навчанні доцільно зінтегрувати в один, наприклад у «Рідне слово», тому що вони ґрунтуються на спільних дидактичних цілях і в їх основі лежать одні й ті ж види мовленнєвої діяльності – слухання, розуміння, читання, висловлювання (усні й письмові).

Застосування інтеграції на уроках мови й читання, проведення інтегрованих уроків рідного слова позитивно позначаються як на результативності формування в школярів мовленнєвих навичок, так і на літературно-читацьких знаннях і вміннях. Вони характеризуватимуться вищою системністю, набуватимуть узагальненості, комплексності, усвідомленості. У поєднанні з читанням підвищується загалом і роль мотивації стосовно вивчення мови, й опрацювання розділів, тем програми зокрема.

Основні методичні принципи, які забезпечують інтеграцію завдань з мови й читання:

- ✧ постійний взаємозв'язок теоретичних відомостей (знань) з їх застосуванням: мовні знання у системі планування мови є не самоціллю, а важливим засобом формування, вираження й удосконалення думки;
- ✧ активний характер навчання: опанування мови має стати активним процесом, який забезпечить органічне поєднання всіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, говоріння, читання й письма;
- ✧ мовні знання, мовленнєві уміння й навички, у тому числі й читання, переказ прочитаного слід розглядати як умову й компонент розвивального навчання.

Реалізація принципів, які забезпечують інтеграцію завдань з мови й читання, також чітко прослідковується під час засвоєння одного з найважливіших і практично значущих розділів програми з рідної мови – «Речення».

Замість традиційного вироблення в учнів знань і навичок, де на першому місці стоять мовні знання, слід навчити молодших школярів висловлюватися в усіх доступних для них формах, типах і стилях мовлення. Таким чином, традиційний підхід до речення як суто мовного, граматичного поняття не сприятиме реалізації цільової мети, де знання про кожну мовну одиницю мають бути заповненні відомостями з мовленнєвої теорії. Крім цього, функціональний підхід до вивчення шкільної граматики спонукає розглядати всі мовні одиниці у структурі одиниць вищого ярусу. А це означає, що речення має сприйматися учнями як будівельний матеріал: складова зв'язного висловлювання, тексту.

У процесі систематичного застосування знань про речення, одержаних на уроках рідної мови, у ході опрацювання художніх текстів на уроках читання в учнів успішно формуються аналітично-синтетичні мовленнєві дії: уміння граматично узагальнювати, систематизувати одержані знання, бачити, впізнавати вивчені мовні явища у структурі висловлювань, свідомо використовувати їх під час самостійного повторення текстів. Йдеться таким чином, про формування міжпредметних асоціативних зв'язків, які належать до вищого ступеня розумової діяльності, оскільки дають змогу комплексно використовувати здобуті знання, взаємно їх підпорядковувати, уникати суперечностей

між розрізненим засвоєнням знань і вмінь з окремих, хоча й споріднених, предметів та необхідністю комплексно їх застосувати в мовленнєвій практиці.

Перетворення казкових істин у живий досвід творчої праці – це найскладніша сфера зіткнення науки з практикою.

Що більше заглиблюєшся в методику проведення інтерактивних уроків, вивчаєш можливості інтегрованого курсу, тим більше переконуєшся, що він – найпродуктивніший. Бо «шкільний урок – це частина життя дитини й одночасно це урок життя для нього. Це саме життя, повне проблем і радості відкриття. І саме таким вимогам відповідають уроки інтегрованого навчання».

Досвід свідчить, що результатом роботи школярів під час ознайомлення, вивчення чи закріплення матеріалу є перш за все велике емоційне піднесення, задоволення, а звідси – інтерес до навчання, до пізнання, розвиток емоційно-пізнавальної сфери.

Завдяки розширенню рамок об'єму матеріалу, використанню різних видів пізнавальної діяльності, в роботу включаються обидві півкулі головного мозку – учні не тільки аналізують, зіставляють, роблять висновки, але й отримують насолоду від почутого, побаченого, виконаного своїми руками.

Таким чином, по суті, змінено підхід до навчання. Новий зміст уроку, організація, його структура докорінно змінили і хід сприймання. Розширюється інформованість, яка стала більш цілеспрямованою і цілісною. І саме вона створює емоційний настрій, визначає мікроклімат, атмосферу бажання вчитися (а значить розвиватися, самовиражатися).

Інтеграція навчальних предметів – це вимога часу, це творчість, самобутність, мистецтво педагога. Інтегрований урок стимулює пізнавальну самостійність, творчу активність та ініціативу учнів, такий урок дає можливість підводити дітей до усвідомленої й емоційно пережитої потреби міркувати і висловлювати свої думки, що створює умови для формування всебічно розвиненої особистості, готової до творчого пошуку, здобуття знань та застосування їх у житті.

Список використаної літератури

1. Варзацька Л.О. Інтегровані уроки рідної мови і мовлення в перших класах загальноосвітніх шкіл / Л.О. Варзацька. – К.: Юніверс, 2000. – 144 с.
2. Вашуленко М.С. Інтегрування завдань з рідної мови й читання / М.С. Вашуленко // Початкова школа. – 1994. – № 6. – С.13-16.
3. Коменський Я.А. Велика дидактика / Я.А. Коменський. – К.: Радуга, 1955. – 420 с.
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Освіта, 2012. – 390 с.
5. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. – К.: Початкова школа, 2006. – 432 с.
6. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти / О.Я. Савченко. – К.: Грамота, 2012. – 504 с.
7. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах / О.Я. Савченко. – К.: Магістр – S, 1997. – 256 с.

Шкабура Ніна Олександрівна,
методист міського методичного кабінету
(Відділ освіти виконкому Малинської
міської ради Житомирської області)

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

Протягом останніх років ми опинилися перед низкою проблем, пов'язаних із розвитком дітей та молоді. Особливо вражає різке зростання кількості «поганих

учинків». Це проблема всього суспільства. Доводиться констатувати, що в наш час агресивність, яка формується в дітей, проявляється у формі відвертого насильства. За словами деяких учителів загальноосвітніх шкіл, проблемна поведінка дітей і підлітків проявляється як у школі, так і поза нею, до того ж негативні форми поведінки часто властиві й дітям, які зовні виявляють благополуччя у ситуаціях контрольованої взаємодії.

О.Я. Савченко, розмірковуючи щодо даної проблеми, зауважує: «У нашому суспільстві, на жаль, дуже тонкий «озоновий шар» культури, міліють її джерела. Обсяг інформації зростає, а духовність, загальний рівень культури людей, як свідчать спеціальні дослідження і життєві спостереження, знижуються» [3, с. 27].

У Законі України «Про загальну середню освіту» метою шкільної освіти визначено забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання і виховання. Цей процес має відповідати загальнолюдським цінностям та принципам науковості, полікультурності, світському характеру освіти (ст. 3). Перетворення в українському суспільстві докорінно змінили орієнтації в галузі освіти. Нова освітня філософія визначила головну стратегію діяльності: спрямування навчально-виховного процесу на формування духовного світу особистості, утвердження загальнолюдських цінностей, розкриття потенційних можливостей та здібностей учнів.

У працях О.Вишневського, Т.Дем'янюк, П.Кононенка, Н.Лисенко, Ю.Руденка, М.Стельмаховича, О.Столяренка та ін. висвітлено особливості виховання ціннісних ставлень національного характеру в молодших школярів. Сучасні дослідники (Г.Гуменюк, В.Каюкова, В.Кіндратова, О.Коркішко, О.Красовська, О.Савченко, В.Коваль, І.Охріменко, В.Стрельчук, Н.Христич) також не обминають увагою проблеми національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Учені досліджують національну самосвідомість молодих поколінь як громадянську цінність, акцентують увагу на формуванні ціннісних орієнтацій вихованців різного віку.

Одним із важливих компонентів моральної вихованості школярів є мотиваційно-ціннісний, який передбачає наявність системи мотивацій для здійснення позитивних учинків, а також сформованість ціннісного ставлення до навколишнього світу, яке, в свою чергу, охоплює наступні напрями:

- ставлення до себе (адекватна самооцінка: бачення власних переваг та недоліків, готовність працювати над вирішенням проблем самовиховання, самовдосконалення);
- ставлення до друзів, однолітків (уміння розуміти та співчувати, готовність допомогти, проявити терпимість до недоліків інших, здатність пожертвувати своїми переконаннями, інтересами заради друга);
- ставлення до старших (батьків, учителів), незнайомих людей (уважне ставлення до старших та оточуючих людей незалежно від обставин, вияв поваги до батьків, учителів);
- ставлення до праці та громадських доручень (виконання запропонованого громадського доручення, надання допомоги батькам);
- ставлення до природи (прояв любові та поваги до природи, активне піклування про її збереження, відчуття єдності з природою);
- ставлення до суспільства, держави, мистецтва.

Розв'язання цих проблем можливе лише на основі створених якісно нових навчальних програм, підручників, посібників та широкого запровадження нових педагогічних технологій, спрямованих на всебічний розвиток дитини. Проблеми сучасного шкільного підручника хвилюють сьогодні як науковців, так і вчителів –

практиків. Метою підручника є не лише засвоєння учнями знань та вмінь, а водночас і вплив на розвиток їх життєвої позиції та знаходження гідного місця в суспільстві, в культурному та національному середовищі.

У зв'язку з упровадженням нового Державного стандарту початкової загальної середньої освіти у 2012 році учні перших класів мають змогу навчатися за новими програмами та підручниками. Педагоги м. Малина працюють за букварем М.Д. Захарійчук, В.О. Науменко. Варто відзначити, що автори проявили особливий підхід до відбору творів у добукварний період, враховуючи їх змістове навантаження, навчальну, розвивальну і виховну спроможність, актуальність для життєвих проблем сьогодення. Навчальний зміст добукварного періоду поданий на основі тематичного підходів.

Так під час роботи над віршами Ганни Чубач «Рідна мова», Миколи Сингаївського «Першокласниця», оповіданнями за Василем Шклярем «До школи», «Навіщо ходять до школи» за Леонідом Камінським створюються умови для формування у першокласників ціннісного ставлення до знань.

Сім'я – святиня людського духу, благородних людських почуттів, невмируща хранителька звичаїв і традицій предків. Людина – є смертною, але рід, родина, народ – безсмертні. І у нашого народу, як і в усіх народів світу, здавна живе добра і благородна традиція: підтримувати теплі родинні взаємини, долати разом незгоди. І все це робиться насамперед заради дітей, щоб виховати в них кращі родинні почуття. Тому в наступному тематичному розділі букваря «Моя родина» представлено тексти за Анатолієм Конельським «Як Івасик братика колисав» та «Вечеря» за Іваном Андрусяком, які сприяють формуванню ціннісного ставлення до своєї сім'ї, родини.

Першочерговим завданням для початкової ланки освіти є формування в кожного школяра відповідного ставлення до людини, визнання її найвищою цінністю, ціннісного ставлення до однолітків. Ці питання розглядаються під час ознайомлення учнів з оповіданнями «Не дивися на мене так, їжачку...» за Сергієм Козловим, «Сюрприз» за Раїсою Куликовою.

До найважливіших цінностей початкової освіти належить прилучення дітей до книги, яка виконує в навчанні й вихованні різні функції: пізнавальну, інтелектуальну, естетичну, патріотичну, моральну, етичну. Тому наступні тематичні розділи добукварного періоду букваря: «Моя школа», «Мої книжки», «Я читаю».

Особливе місце у посібнику відводиться темі любові до Батьківщини, рідної землі. Маємо прагнути, щоб, починаючи з першого класу, діти усвідомлювали, у якій державі та якому краї вони живуть.

Як зазначила О.Я.Савченко: «Уже в початковій школі діти мають усвідомлювати, що людина – не цар природи, а лише її частина, що якість життя людей залежить від їх ставлення до навколишнього середовища» [3, с. 29].

Переконливо про це написав поет Максим Рильський:

Люби природу не як символ душі своєї.

Люби природу не для себе, люби для неї.

Для учнів молодших класів природа – це дещо цілісне, єдине, що викликає яскраві позитивні емоції. У їхньому життєвому досвіді триває процес накопичення перших вражень, отриманих від спілкування з природою. Для кожного вона відкривається в особливих особистісно значущих життєвих обставинах: дехто запам'ятав на все життя квітучий травневий бабусин садок, хтось відчув непереборний потяг до природи після першої мандрівки до осіннього лісу, для когось наблизенням до природи стало безпорадне цуценя, яке чуйна матуся дозволила прихистити. У

молодших школярів засвоєння знань відбувається через процеси аналізу, систематизації, узагальнення, формування понять та суджень про природні явища, їх взаємозв'язки та естетичні властивості. З'являються інтелектуальні почуття здивування та задоволення від самого процесу пізнання таємниць природи. Отже, природні явища поступово набувають значення джерела позитивних вражень, що згодом усвідомлюється самим учнем.

Працюючи на уроках природознавства за підручником Ірини Грущинської першокласники разом з допитливими героями Іжачком-Хитрячком, Сойкою Синьокрилою, Карасиком Золотенком, Сонечком Семикрапочною вирушають у дивовижні мандрівки, де навчаються розуміти й берегти навколишній світ.

Одним із способів формування у дитини прагнення до трудової діяльності є ознайомлення з працею дорослих, її видами, знаряддями праці, результатами. Знання про трудову діяльність людей є центральною ланкою знань про соціальну дійсність, вони зумовлюють соціалізацію особистості дитини, забезпечують розуміння завдань суспільства і кожної людини, стимулюють розвиток інтересу до трудової діяльності, позитивного ставлення до праці та її результатів уже в молодшому шкільному віці. Формування у дітей правильних уявлень про працю дорослих, прищеплення інтересу і поваги до людей-трудівників, позитивного емоційного ставлення до неї – найважливіший компонент психологічної готовності до праці.

На уроках трудового навчання першокласники разом із підручником авторів Віктора Сидоренка та Наталки Котеленець відкривають таємниці справжніх майстрів. А також вчать поважати працю і людей праці, перетворювати наш світ на кращий.

Формування ціннісних орієнтацій першокласників здійснюється у процесі навчально-пізнавальної діяльності як на уроках, так і в позаурочний час.

Вважаю, що значну роль у формуванні ціннісних орієнтацій першокласників відведено сім'ї, яка через власну культуру, мову, цінності виявляє значний вплив на виховання підростаючого покоління. Другим чинником є школа, яка сьогодні покликана стати осередком виховання. Великою мірою успішність виховання школярів залежить від особистості вчителя, який повинен володіти високими моральними якостями, ґрунтовними знаннями, педагогічними технологіями, здатністю отримувати додаткові знання.

У програмі «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» наголошується, що молодший шкільний вік є важливим у становленні особистості дитини, бо саме тоді закладаються основи особистісного розвитку учнів початкової школи.

Отже, можна зробити висновок, що формування ціннісних орієнтацій першокласників – одна з найважливіших проблем. Адже саме у першому класі у дитини формується ядро особистості, відбувається набуття досвіду моральної поведінки.

Список використаної літератури

1. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи // МОН молоді та спорту України. – К.: Освіта, 2012. – 390 с.
2. Державний стандарт початкової загальної середньої освіти // Початкова школа. – 2011. – № 2.
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підруч. для студ. пед. Факультетів / О.Я. Савченко. – К.: Грамота, 2012. – 504 с.

4. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навч.-метод. посібник / І. Д. Бех // Виховання особистості: у 2 кн. — К.: Либідь, 2003. — Кн. 1. — 280 с.

5. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. / О. Вишневський. — [3-тє вид., доопрац.]. — К.: Знання, 2008. — 566 с.

Шмельова Т.В.,

доцент, кандидат педагогічних наук

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

РОЗВИТОК ПРОСТОРОВОЇ УЯВИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ СКУЛЬПТУРИ

У професійній, художньо-естетичній підготовці майбутніх учителів початкових класів вагоме місце посідають дисципліни пов'язані з образотворчим мистецтвом. Скульптура, як вид мистецтва, включена в простір образотворчого мистецтва. Образотворче мистецтво відображає в художніх образах реальний світ, використовуючи особливі матеріали й засоби, характерні для кожного виду образотворчого мистецтва. Так, у живописі двовимірне зображення світу на площині передається за допомогою колористичних властивостей предметів. У графіці – за допомогою ліній та тону. В свою чергу, скульптура передає тривимірне зображення натури. Пластичні особливості та конструктивна логіка побудови предметів – завдання скульптури [1].

Отже, **скульптура** (лат. *sculptura*, від *sculpo* – вирізаю, висікаю, пластика, гр. *plastike*, от *plasso* – ліплю) – вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну, тривимірну форму й виконуються з твердих або пластичних матеріалів.

Характерно, що для стародавніх єгиптян поняття „мистецтво” і „скульптура” були тотожними. Один із перших істориків і теоретиків мистецтва художник Джорджо Вазарі писав: „Скульптура – це мистецтво, яке, видаляючи надлишок матеріалу, який обробляється, приводить його до форми тіла, накресленої в ідеї художника” [2, с.25] .

Включення навчальної дисципліни „Скульптура та пластична анатомія” в процес підготовки студентів надає широкі можливості для розвитку в них художніх здібностей, творчої уяви та просторового мислення.

Проблему розвитку просторової уяви продуктивно розглянуто в дослідженнях І.А. Барташнікової, Л.С. Виготського, Ю.З. Гільбуха, А.М. Зімічевої, І.Я. Каплуновича, Т. Рібо, В.К. Сидоренка, Н.П. Щетини, І.С. Якиманської та ін.

При безумовній важливості цих досліджень слід зазначити, що проблема врахування рівня розвитку просторової уяви студентів під час роботи над скульптурою ще не знайшла належного відображення в наукових дослідженнях.

Загальновідомо, що просторова уява активізується тоді, коли відбувається мислене оперування об'єктом, але не кожна така дія буде сприяти розвитку даної якості в студента. Цей процес залежить від багатьох факторів: формулювання завдання, ступеня його трудності й складності, мотивації особистості, його базових знань, умінь і навичок, індивідуальних мислительних здібностей тощо [5, с.4].

На заняттях зі скульптури майбутні вчителі знайомляться з історичними аспектами становлення і розвитку скульптури як виду образотворчого мистецтва; вивчають основні види композиції в скульптурі; усвідомлюють й освоюють природу рельєфного зображення та способи зображення портрету й фігури людини; оволодівають технікою роботи з різними пластичними матеріалами, такими, як пластилін, глина, солоне тісто, віск тощо.

На практичних заняттях студенти виконують завдання, пов'язані з різними видами скульптури, а саме: кругла скульптура; рельєф – барельєф і горельєф; декоративна скульптура. Найбільш складними, проте й найбільш розвиваючими мислення й просторову уяву, є завдання пов'язані з виконанням барельєфів і горельєфів. Саме створення барельєфу вимагає від студентів уміння передати на площині об'єм предметів й об'єктів, з урахуванням закону перспективного скорочення.

Залучення студентів до виконання барельєфів передбачає не лише відтворення в пам'яті правил виконання, дій, а й виконання самостійної роботи, зміни композиції тощо. За таких умов важливим компонентом виступає уява. Завдяки просторовій уяві відбувається вихід за межі безпосередньо даного об'єкту, мислений огляд того, що відбудеться з ним у майбутньому. Проте необхідно враховувати, що людина не народжується з розвинутою уявою. Розвиток її здійснюється в процесі онтогенезу людини і вимагає нагромадження відомого запасу уявлень, що надалі може служити матеріалом для створення образів уяви. Отже, для забезпечення стабільності уяви, необхідно залучати студентів до творчої діяльності, яка передбачає оперування різноманітними просторовими образами на основі реальних об'єктів. Саме в цей період відбувається збудження правої півкулі мозку, яка відповідає за мислення образами, символами, відповідно і розвиток уяви проходитиме ефективніше.

Рішення всіх, навіть дуже складних завдань скульптури, насамперед, засновано на створенні простих об'ємних форм. Та, незважаючи на простоту завдання, при недостатньо розвиненій просторовій уяві, створення об'ємних форм на початку вивчення курсу часто буває важким. Розвитку просторової уяви студентів, що починається з виконання простих об'ємних форм, допомагає використання моделей.

Створення наочних моделей предметів або об'єктів – одна з найважливіших функцій людської уяви. Під моделлю розуміється така система, що, відображаючи об'єкт дослідження, здатна замінити його так, що її вивчення подає достовірну інформацію про об'єкт і його властивості. Моделі можна розподілити на *уявні й зображувані* (графічні – в нашому випадку – скульптурні).

Під уявною моделлю мається результат розумової діяльності, в якому воедино злиті такі процеси, як почуттєвий образ уяви, наукова абстракція, узагальнення, аналіз і синтез [6].

Існуючий об'єкт може послужити прототипом для перетворення уявної моделі й створення скульптурної моделі перетвореного об'єкту. Таким чином, уявна модель є результатом уяви і сприяє вирішенню завдань скульптури, а саме створенню барельєфу.

Об'єкти дослідження в скульптурі є специфічними й, зазвичай, не можуть бути представлені для спостереження в натуральному вигляді (наприклад, птахи, тварини, пейзаж). Тому на лекціях або практичних заняттях вони замінюються об'ємними моделями.

При цьому демонстрація об'ємної моделі супроводжується словесним описом, що, по-суті, є словесною моделлю об'єкту. З'єднання фізичної й словесної моделей, як правило, здійснюється пропозицією „... уявимо собі ...”. Цими словами викладач намагається включити просторову уяву студента, змусити створити уявну модель об'єкту для наступної маніпуляції з нею та створення барельєфу. Це найважливіший момент у процесі засвоєння курсу. Схема процесу створення барельєфу при цьому буде представляти таку послідовність: об'ємна модель + словесний опис – уявна модель – скульптурна модель (барельєф) (рис. 1).

Рис.1. Схема процесу створення графічної моделі об'єкта за його фізичною моделлю (пряма задача)

Сприяє процесу створення барельєфу також виконання різноманітних вправ, спрямованих на:

- використання основних прийомів ліплення;
- геометризване, абстрактне сприймання форми;
- дослідження специфіки виконання основних видів композицій у скульптурі;
- поетапне зображення композиції в рельєфі;
- засвоєння основних прийомів передачі лінійної перспективи в скульптурі.

Окремо необхідно зазначити, що ускладнює роботу майбутніх учителів над скульптурними композиціями, насамперед, те, що студенти першого курсу не мають спеціальної художньої підготовки, і не тільки раніше не працювали над створенням барельєфу, а й, взагалі, іноді не вміють малювати і ліпити.

Отже, важливе значення для творчої діяльності людини відіграє наочно-образне мислення, а відтак просторова уява. А значить процес роботи над скульптурною композицією повинен бути спрямований на максимальну активізацію різних сторін мислення студентів у процесі пізнавальної діяльності.

Список використаної літератури

1. Воронова О. П. Искусство скульптуры / Воронова О. П. – М.: Знание, 1981. – 112 с.
2. Виппер Б.Р. Введение в историческое изучение искусства / Виппер Б.Р. – [3-е изд.]. – М.: «Издательство В. Шевчук», 2010. – 368 с.
3. Кириченко М. А. Основы образотворческой грамоты. – К.: Вища школа, 1982. – 216 с.
4. Красноголовец О. С. Основы скульптуры: навч. посіб. / Кириченко М. А. – К.: Знання, 2008. – 171 с.
5. Пригодій А.В. Развитие пространственной уявы учнів основной школы в процессе технического моделирования: автореф. дисс. ... канд. пед. наук / Пригодій Алла Володимирівна. – Київ, 2007. – 20 с.
6. <http://referaty.lviv.ua/pedagogy/10041>.

Яворська Т.Є.,

канд. наук з фіз. вих. та спорту, викладач кафедри
медико-біологічних основ фізичного виховання і спорту
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

РУХОВА АКТИВНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Загальновідомо, що пріоритетом у розвинутих країнах світу є гармонійний розвиток дитини, що передбачає її фізичне, психічне, соціальне, духовне здоров'я, інтелектуальну достатність та морально-етичну досконалість.

Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ ст.) визначила необхідність забезпечення відповідних умов для розвитку фізично та психічно здорової, а отже й гармонійно розвиненої особистості. Це означає забезпечення тривалого та цілісного впливу як на духовний, так і фізичний розвиток дитини на всіх вікових етапах, починаючи з дитинства [3].

У сучасних наукових дослідженнях розкриваються анатомо-фізіологічні, гігієнічні, психолого-педагогічні та соціальні основи всебічного розвитку різних вікових категорій, в тому числі й молодших школярів.

Молодший шкільний вік – відповідальний етап у системі безперервного виховання, у надбанні та передачі життєвого досвіду, у формуванні гармонійно розвиненої особистості, у забезпеченні належного рівня фізичного та психічного здоров'я, у усвідомленні потреби здорового способу життя та рухової активності для всебічного та повноцінного розвитку дитини.

Потреба у руховій активності є найбільш важливою біологічною особливістю дитячого організму молодшого шкільного віку.

Проблему рухової активності молодших школярів вивчали вчені різних галузей, вчителі-практики, вчені-гігієністи (Н.Ф. Денисенко, Н.А. Кот, Р.З. Поташнюк), педагоги (В.В. Гориневський, П.П. Лесгафт, А.С. Макаренко, А.В. Онопрієнко, О.В. Сухомлинський, К.Д. Ушинський, А.В. Огністий) [7; 8].

Відомо, що однією з причин відхилення у стані здоров'я дітей є недостатня рухова активність, що призводить до розвитку функціональних порушень з боку внутрішніх органів та систем, виникнення різних захворювань та нервово-психічного перевантаження. Все це обумовлює актуальність дослідження, потребує подальшої розробки та уточнення.

Метою цієї статті, що становить одну зі складових нашого дослідження, є проаналізувати вплив рухової активності на гармонійний розвиток дитини молодшого шкільного віку в навчально-виховному процесі.

Рухова активність – одна з невідмінних умов життя і нормального функціонування організму людини. Фізична активність – це біологічно необхідний компонент життєдіяльності, що стимулює розвиток дитини, розширює та підтримує на оптимальному рівні функціональні можливості дорослої людини, гальмує інволюційні процеси, підвищує соціальну значущість особистості [2].

У законах України "Про освіту", "Про фізичну культуру і спорт", у цільовій комплексній програмі "Фізичне виховання - здоров'я нації" фізична культура є важливим засобом зміцнення здоров'я, профілактики і лікування захворювань [5; 9].

Ми виходимо з того, що навчання та виховання дітей – це педагогічний процес, направлений на формування й закріплення можливостей піклування про власне здоров'я, працездатність, вироблення навичок організації та обсягу повсякденної рухової активності. В молодшому шкільному віці закладаються основи свідомого ставлення дітей до власної фізичної підготовленості та необхідності рухової активності. Вивчення та аналіз найважливіших здобутків педагогічної літератури свідчать, що саме цей період є найсприятливішим для формування здорового способу життя та фундаментом для гармонійного розвитку особистості.

У свою чергу, фізичне виховання у навчально-виховному процесі молодших школярів виступає як складова частина загальної системи освіти, що має закласти основи забезпечення та розвитку фізичного та морального здоров'я, комплексного підходу до формування розумових і фізичних якостей особистості. Воно повинно сприяти вдосконаленню фізичної та психологічної підготовки до активного життя й професійної

діяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкого використання різноманітних засобів і форм фізичного удосконалення, безперервності цього процесу тощо.

Як зазначається в Цільовій комплексній програмі “Фізичне виховання – здоров’я нації”, в Україні склалася критична ситуація зі станом здоров’я населення, а особливо дітей молодшого шкільного віку. Майже 90 % школярів мають відхилення у здоров’ї, понад 50 відсотків – незадовільну фізичну підготовку [9].

Проведений нами аналіз результатів медичних обстежень школярів підтвердив, що протягом останніх років різко зріс показник захворюваності, особливо серед молодших школярів. 63 % дітей мають різні захворювання та дефекти фізичного розвитку, серед яких у 25 % обстежених виявлено захворювання ШКТ, у 13 % – порушення постави або сколіоз, у 9 % - бронхо-легеневі та серцево-судинні патології, у 8% - порушення зору, у 5 % - плоскостопість, у 3 % - ожиріння.

Як відомо здоров’я людини формується в дитячому віці на основі генетичних факторів, способу життя та екологічних умов. Зміцнення та збереження здоров’я дітей, підвищення рівня їх фізичної підготовленості є найактуальнішими з головних завдань, які стоять перед українським суспільством.

Основною тенденцією досліджень останніх років є акцент на поєднанні необхідності зміцнення здоров’я дітей, їх фізичного розвитку та формування гармонійно розвиненої особистості на уроках фізичної культури учнів початкових класів засобами рухливих ігор (О.Я. Кругляк, Н.П. Кругляк, А.В. Цьось) та запровадженням інноваційних технологій на сучасному етапі (О.Д. Дубогай, Р.З. Поташнюк) [4; 6; 10].

Педагогічні завдання (виховні, оздоровчі та освітні), які вирішуються під час проведення рухливих ігор, визначаються вимогами щодо подальшого підвищення рівня фізичної підготовленості дітей молодшого шкільного віку і функціональних можливостей їх організму. Це досягається цілеспрямованим добром рухливих ігор.

Особливе місце у цьому аспекті займають рухливі ігри, передбаченні шкільною програмою навчання у школі, зокрема, в початкових класах, які використовують на уроках та в позаурочний час. Це сприяє розширенню рухової активності школярів, підвищенню рівня їхньої фізичної підготовки, розвитку організму в цілому. Регулярні заняття та уроки з застосуванням різноманітних ігор готують дітей до посилених розумових та моральних навантажень. Тому, слід уважно підходити до підбору ігор та місця застосування в навчально-виховному процесі [1].

Слід зазначити, що максимальний вплив рухливих ігор як засобу гармонійного розвитку особистості в початковій загальноосвітній школі залежить від оптимально створених педагогічних умов їх організації, серед яких можна визначити такі, як:

- систематичність проведення ігор упродовж дня;
- забезпечення взаємодії навчальної та позанавчальної діяльності з фізичного виховання;
- оптимальне поєднання прийомів і методів педагогічного керівництва грою у її підготовчій, основній і заключній частинах;
- використання педагогічних методів, адекватних значенню кожного з етапів керівництва грою для гармонійного розвитку особистості школяра [7].

Отже, кожна гра повинна обов'язково відрізнятися відомою цікавістю, що змусить дітей займатися з бажанням та захопленням. Нецікава гра, за результатами педагогічних спостережень, викликає у дітей лише незадоволення, апатію, неуважність та млявість рухів, що, в свою чергу, не призводить до очікуваної користі. При виборі гри необхідно враховувати не тільки вік дітей, але й ступінь розумового розвитку дітей.

Досвід роботи педагогів школи показав, що учні віддають пріоритет саме тим іграм, які відповідають їхнім психофізичним потребам.

Крім того, режиму рухової активності дітей мало часу та уваги відводять й батьки. На початку педагогічного експерименту нами було досліджено мотиви батьків щодо заохочення дитини до рухової активності. Результати, отримані під час опитування засвідчили, що на одному з перших місць домінуючими були мотиви «зміцнення здоров'я» - 84,6 % та «високий рівень фізичної підготовленості» - 76 %, після проведеного експерименту ці показники дещо підвищилися – 86,8 % та 80,4 % відповідно. Другим домінуючим мотивом був «вплив на характер вольових якостей» (55,9 % у порівнянні з 53,9 % батьків до експерименту). Третє місце зайняли мотиви «гармонійний розвиток дитини» (54,1 % у порівнянні з 35,2 % батьків до експерименту), «дисциплінованість» (34,8 % у порівнянні з 29,9 % батьків до експерименту) та «раціональний розпорядок дня» (20,2 % у порівнянні з 19,3 % батьків до експерименту). Четверте ж місце зайняли такі мотиви як «розвиток уміння спілкуватися в колективі» (38,1 % батьків у порівнянні з 18,1 % батьків до експерименту). На одне із чільних місць батьками були поставлені мотиви «можливість організованого дозвілля» (41,2 % батьків у порівнянні з 15,2 % батьків до експерименту).

Аналізуючи пріоритетність мотивів батьків до і після експерименту можна зробити висновок, що рухливі ігри як засіб фізичного виховання формує гармонійно розвинену особистість, а також сприяє соціалізації як дітей молодшого шкільного віку, так і їх батьків, що спонукає до спільного проведення активного дозвілля.

На основі вищезазначеного, слід зробити висновок, що рухова активність дитини є природною біологічною необхідністю, ступінь задоволення якої багато в чому визначає структурний та функціональний розвиток організму дітей.

Отже, правильно організована рухова активність в дитинстві створює передумови для всебічного гармонійного розвитку особистості та нормальної життєдіяльності організму людини в дорослому віці.

Список використаної літератури

1. Борисенко А.Ф. Руховий режим учнів початкових класів: навч. посіб. / А.Ф. Борисенко, С.Ф. Цвек. – [2-ге вид. перероб. і доп.] – К.: Радянська школа, 1989. – 190 с.
2. Бальсевич В.К. Физическая активность человека / В.К. Бальсевич, В.А. Запорожанов. – К.: Здоровье, 1987. – С. 34-40.
3. Державна національна програма "Освіта (Україна ХХІ століття)". – К.: Райдуга, 1994. – С. 61.
4. Дубогай А.Д. Психолого-педагогические основы формирования здорового образа жизни у младших школьников: Дисс... докт.пед.наук: 13.00.01. – К., 1991. – 350 с.
5. Закон України "Про фізичну культуру і спорт". – К.: б.в., 1996 – 22 с.
6. Кругляк О.Я., Кругляк Н.П. Від гри до здоров'я нації. Рухливі ігри, естафети на уроках фізичної культури// Методичний посібник. – Тернопіль: "Підручники і посібники", 2000. – 80 с.
7. Огнистий А.В. Теоретико-методичні основи фізичного виховання учнів молодшого шкільного віку (опорні конспекти лекцій) / А.В. Огнистий. – Тернопіль: ТДПУ, 2001. – 60 с.
8. Сухомлинський О.В. Сто порад учителям // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.4. – 620 с.
9. Цільова комплексна програма "Фізичне виховання – здоров'я нації" 1999-2005 рр. – К.: б.в., 1998. – 41 с.
10. Цьось А.В. Українські народні ігри та забави / А.В. Цьось. – Луцьк: Надстир'я, 1994.

Якименко Світлана Іванівна,
доктор наук в галузі освіти, професор,
зав. кафедри педагогіки початкової освіти
(Миколаївський національний університет
імені В.О.Сухомлинського)

ПЕДАГОГІЧНА НАУКА І МИСТЕЦТВО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ІСТОРИЧНІЙ СПАДЩИНІ К. Д. УШИНСЬКОГО ПІДГРУНТЯ ДЛЯ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ

Велика заслуга К. Д. Ушинського полягає в тому, що науку про навчання та виховання – педагогіку – він розглядав у тісному взаємозв'язку з такими науками, як філософія, історія, психологія, анатомія і фізіологія людини та ін., а також з педагогічною практикою. Педагогічна наука може розвиватись тільки тоді, як вказував К. Д. Ушинський, коли вона збагачуватиметься передовим педагогічним досвідом.

Він вимагав єдності педагогічної теорії й практики, взаємного їх збагачення, оскільки в педагогічній справі немає нічого гіршого, як відрив школи від життя, теорії від практики і практики від теорії. Щоб правильно навчати і виховувати людей, треба знати історію людства та історію виховання (історію педагогіки), всебічно знати їх самих, їх природу, задатки і психіку. Тільки за додержання таких умов педагогіка буде наукою, а вихователі оволодіють мистецтвом виховання: «Якщо педагогіка хоче виховувати людину в усіх відношеннях, то вона повинна насамперед знати її також у всіх відношеннях» [6, с. 210].

К. Д. Ушинський акцентував увагу на тому, що педагогіку потрібно розглядати у тісному зв'язку з психологією, педагог часто визначав психологічні основи у розв'язанні педагогічних проблем. Це мало особливо велике значення, оскільки за тих часів панували ідеї метафізичної та емпіричної психології.

Виступаючи проти представників буржуазної психології й педагогіки (Гербарта, Бенеке та ін.), які однобічно, абстрактно, з метафізичних позицій трактували психіку людини, Костянтин Дмитрович навпаки, психічне життя людини, зокрема дитини, розглядав у русі, в зв'язку з розвитком суспільства.

Як педагог і психолог, К. Д. Ушинський великого значення надавав розвитку активності дітей у процесі навчання та виховання, вказував на методи і способи психічного їх розвитку: правильний режим життя, виховання волі та інтересів, набування трудових навичок, умінь і звичок, подолання труднощів тощо. Високо оцінюючи значення трудового народу в історії суспільства, він вважав, що й виховання підростаючого покоління повинно відбуватися в його інтересах з обов'язковим урахуванням специфічних особливостей кожного народу. Тільки з сукупності практики і теорії виховання у різних народів може створитись загальнолюдська педагогічна система виховання як наука і мистецтво.

К. Д. Ушинський зазначав, що будь-яка практична діяльність, яка спрямована на задоволення духовних потреб людини, є великим мистецтвом, а педагогіка як наука є вищим мистецтвом, оскільки вона задовольняє найбільшу з потреб людини і людства в цілому – їх прагнення до вдосконалення. Велика заслуга Ушинського полягає і в тому, що він розглядав педагогіку як науку і мистецтво у зв'язку з досягненнями вітчизняної матеріалістичної філософії та інших наук про природу людини, про фізичне, розумове і моральне її вдосконалення.

Мета статті полягає в розкритті ідей педагогічної спадщини К.Д. Ушинського як підґрунтя сучасного державного стандарту.

Однією з найважливіших соціальних і педагогічних проблем педагог вважав ідею народності виховання, яку він трактував досить широко. Термін «народність» розумів, як історію того чи іншого народу, його історичний розвиток, географічні й природні умови, в яких живе народ, економічні, соціальні, культурні, національні та інші особливості народів. Спільною особливістю всіх народів К.Д. Ушинський вважав виховання людей. У статті «Про народність у суспільному вихованні» він дав високу оцінку всім народам Росії, народність вважав основою виховання підростаючого покоління в дусі патріотизму, любові до батьківщини та свого народу [4, с. 315].

Народ, на його думку, є джерелом: усіх багатств матеріальної й духовної культури, а тому треба вивчати історію, географію, економіку, мову, літературу, мистецтво та інші науки. Народна творчість (поезія, пісні, музика, образотворче мистецтво та ін.) – джерело культури народу. Однією з ознак народності є і мова – найкращий показник духовної культури кожного народу.

У своїй статті «Рідне слово» Ушинський у барвистих і хвилюючих тонах писав про значення рідної мови:

«Мова народу – кращий, що ніколи не в'яне і вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина; в ній втілюється творчою силою народного духу в думку, в картину і звук, небо вітчизни, її повітря, її фізичні явища, її клімат, її поля, гори, долини, її ліси й ріки, її бурі й грози – весь той глибокий, повний думки й почуття, голос рідної природи, який лунає так гучно в любові людини до її іноді суворой батьківщини, який відбивається так виразно в рідній пісні, в рідних мелодіях, в устах народних поетів.

Проте в світлих, прозорих глибинах народної мови відбивається не тільки природа рідної країни, але й уся історія духовного життя народу. Покоління народу проходять одне за одним, але результати життя кожного покоління залишаються в мові в спадщину потомкам. У скарбницю рідного слова складає одне покоління за другим плоди глибоких сердечних рухів, плоди історичних подій, вірування, погляди, сліди пережитого горя і пережитої радості, – одним словом, весь слід свого духовного життя народ дбайливо зберігає в народному слові.

Мова – найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі та майбутні покоління народу в одне велике, історично живе ціле. Вона не тільки виявляє собою життєвість народу, але є якраз саме це життя. Коли зникає народна мова, – народу нема більше» [4, с. 365].

Висока оцінка Костянтином Дмитровичем рідної мови і його боротьба за створення шкіл, де б навчання проводилося рідною мовою народів Росії, мала не тільки велике педагогічно-методичне значення, але й політичне. Його виступи в цьому питанні були використані прогресивними силами Росії для боротьби проти русифікаторської політики царського уряду щодо народів, які жили на окраїнах Росії.

К. Д. Ушинський був видатним педагогом-методистом, який висловив багато цінних думок про організацію навчання та виховання учнів у школі. Щоб правильно навчати дітей, розвивати їх розумові здібності, як він вважав, треба добре знати їх індивідуальні та психологічні особливості, загальнопедагогічні й дидактичні принципи навчання. У навчанні треба передбачати: зміст і дозування навчального матеріалу, посиленість його для учнів, послідовність і систематичність вивчення, розвиток свідомості, діяльності й активності учнів, міцність засвоєння знань, виховуюче навчання

та ін. Усі ці педагогічно-дидактичні принципи навчання детально розроблено в його творах.

Велику увагу приділяв педагог розвитку пам'яті у дітей в процесі навчання, радив всіляко розвивати два види пам'яті – пасивну (мимовільну) і активну (довільну), а для цього слід частіше повторювати навчальний матеріал, уникати механічного «заучування напам'ять», тобто зубріння. Головну увагу необхідно приділяти розвитку активного виду пам'яті, що має велике значення в розумовому розвитку і практичному житті. Навчальний матеріал для запам'ятовування треба підбирати відповідно до віку учнів, використовуючи при цьому всі попередні їх знання, набуті ще в дошкільному віці. Перевантажувати учнів заняттями не можна, особливо в молодших класах: перевтома учнів у процесі навчання – шкідлива; але навчання не може бути й розвагою.

Для засвоювання знань велике значення має наочність. Костянтин Дмитрович підкреслював, що діти мислять формами, фарбами, звуками, відчуттями, отже, корисно вдаватися до всіх наочних засобів навчання з тим, щоб органи чуттів дітей брали безпосередню участь у сприйманні навчального матеріалу. К. Д. Ушинський писав: «Ви навчаєте дитину яким-небудь п'яти невідомим їй словам і бачите, що вона мучиться над ними довго і даремно, але зв'яжіть з малюнками двадцять таких слів і дитина засвоїть їх швидко» [5, с.111].

Надаючи великого значення розповідям педагога за малюнками, він водночас застерігав, що їх треба проводити так, щоб дрібниці в цих малюнках не затемнювали головного, щоб розповіді й малюнки були цікавими для учнів, легко запам'ятовувалися. Предметом таких розповідей може бути все, що доступне розумінню учнів. Уміле використання наочності на уроці допомагає учням краще пізнати навколишній світ – природу і життя людей.

Заслуга педагога полягає в тому, що дидактичні принципи навчання він розглядав у тісному зв'язку з формами та методами навчання. Будучи представником класно-урочної системи навчання, він велику увагу приділяв розробці методики роботи вчителя на уроці, радив запроваджувати різноманітні, найефективніші методи і способи навчання: пояснення нового матеріалу, повторення пройденого, вправи, письмові й графічні роботи учнів, індивідуальні й фронтальні заняття учнів, проведення обліку знань учнів тощо.

Кожний урок, на думку К. Д. Ушинського, повинен мати освітнє і виховне значення. Щоб привчити учнів до самостійної роботи і виховати в них інтерес до навчання, треба багато працювати з учнями, допомагати їм у навчанні, розвивати мислення, виховувати працездатність. Аналізуючи дві теорії освіти, що існували в той час, – «формальну» (розвиток пам'яті, уваги, мислення, мови) і «матеріальну» (вивчення матеріалу навчальних предметів), він виступав за розумне поєднання в процесі навчання обох теорій освіти, надаючи великого значення як визначенню змісту навчання, так і розвитку в учнів мислення, пам'яті, уваги і мови.

Критикуючи класичний напрям середньої освіти, засилля в них грецької та латинської мов, педагог відстоював реальний напрям середньої школи (реальні гімназії). Через те великого значення він надавав вивченню таких навчальних предметів, як рідна мова і література, нова іноземна мова, історія, географія, природознавство, математика та ін.

Елементи природознавства, географії та історії в початкових класах, на думку Ушинського, треба вивчати в процесі пояснювального читання на уроках. Надаючи великого значення вивченню іноземних мов, К. Д. Ушинський радив починати вивчати їх тільки тоді, «коли рідна мова пустила глибоке коріння в духовну природу дитини» [5,

с. 122]. Для вивчення рідної та іноземної мов велике значення має художня література, але її треба вміло підбирати, відповідно до віку та інтересів учнів.

У його педагогічних поглядах знайшли своє відображення і питання фізичного виховання дітей, яке розглядалось як складова частина їх гармонійного розвитку. Організм людини, як вказував він, – це єдине ціле, що розвивається в процесі її повсякденної трудової діяльності й під впливом оточення, в якому вона перебуває (природа, сім'я, суспільство). Тому треба створювати такі умови життя, праці й навчання дітей, які сприяли б їх фізичному розвитку, починаючи з раннього віку: нормальне харчування і сон, відповідний режим вдома і в школі; фізична праця на свіжому повітрі; медичний нагляд; гімнастичні вправи та ігри; створення гігієнічних умов життя і праці; використання природних факторів (повітря, вода) та ін.

Педагогічна наука може розвиватися тільки тоді, як вказував К.Д. Ушинський, коли вона збагачуватиметься передовим педагогічним досвідом. Педагог був видатним педагогом-методистом, який висловив багато цінних думок про організацію навчання та виховання учнів у школі. Велику увагу приділяв К. Д. Ушинський розвитку пам'яті у дітей у процесі навчання. Заслуга Костянтина Дмитровича в тому, що дидактичні принципи навчання він розглядав у тісному зв'язку з формами та методами навчання.

Для К.Д.Ушинського освіта є рушійною силою в підготовці нових поколінь до життя, поєднання суспільного й особистого в духовному житті людини. Це вирішальний чинник становлення високоморального громадянина і патріота свого народу.

Обстоюючи необхідність загальної шкільної освіти, він вважав провідними її ознаками народність і духовність. К. Д. Ушинський вважав ключовою фігурою в освітньому процесі наставника, учителя, від особистих якостей якого, світоглядної спрямованості, комунікативних здібностей залежить встановлення гуманістичних стосунків з вихованцями, послідовність втілення ідей гуманізму в безпосередні практичні дії.

Список використаної літератури

1. Калениченко Н. П. Проблеми морального виховання в пед. спадщині К. Д. Ушинського / Н.П. Калениченко // Рад. шк. – 1984. – № 3. – С. 77-180.
2. Мосіяченко В. Рідна мова в педагогічній системі К. Д. Ушинського / В. Мосіяченко // Поч. школа. – 2002. – № 4. – С. 75-77.
3. Педагогіка: Хрестоматія / уклад. А. Кузьмінський, В. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2003. – 700 с.
4. Ушинський К.Д. Твори: в шести томах. – К.: Рад. школа, 1952. – Т. 4. – 520 с.
5. Ушинський К.Д. Твори: в шести томах. – К.: Рад. школа, 1955. – Т. 6.
6. Мітюров Б. К.Д. Ушинський про вимоги до вчителя / Б. Мітюров. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1959. – 321 с.

Янчук Оксана Сергіївна,

вчитель-методист, вчитель початкових класів

(Ярунська ЗОШ І-ІІІ ступенів

Новоград-Волинського р-ну Житомирської обл.)

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ДОВКІЛЛЯМ – ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ

“Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб...”[1, с. 239-240]. Завдяки мові людина одержує знання про довкілля, входить у колектив, прилучається до національної й світової культури. Через мову вона засвоює моральні

поняття, ідеї та ідеали, виробляє власні переконання, ціннісні орієнтири. Зберегти мову в її найкращих традиціях, сформувати мовну особистість, “ініціативну, інтелектуальну, творчу, самостійно мислячу, яка вміє успішно реалізовувати свій потенціал у різних сферах діяльності, спроможна вільно і досконало володіти мовою як засобом спілкування і пізнання навколишнього світу, – одне з пріоритетних завдань сучасної школи” [2, с. 64].

Важлива роль у процесі оволодіння українською мовою відводиться саме розвитку мовлення школярів. У Державному стандарті початкової загальної освіти зазначено, що “Метою навчання української мови як державної є формування комунікативної компетентності з урахуванням інтересів і можливостей учнів початкової школи” [3, с. 9].

Для вирішення освітніх цілей особливо перспективними є інтегровані уроки розвитку мови й мовлення, які ґрунтуються на двох основних типах міжпредметної інтеграції (О.Біляєв):

- 1) інтеграція за змістом (залучення матеріалу та видів діяльності з інших, дотичних предметів);
- 2) інтеграція за способами пізнавальної діяльності, якими є спостереження, мислення, мовлення.

Досвід В.Сухомлинського – яскравий приклад проведення уроків мислення серед природи. Це, на погляд учених, – інтеграція основних видів пізнавальної діяльності (спостереження, мислення, мовлення) з метою навчання, виховання і розвитку дітей 6-7 років (О.Савченко).

В.Сухомлинський вважав, що “перш, ніж відкрити і прочитати по складах перше слово, діти мають прочитати найдивовижнішу в світі книгу – “Книгу природи” [4, с. 43].

Безліч книжок не замінять безцінний дар, подарований людству, – “Книгу природи”. Ця книга навчить не тільки дивитися, а й бачити, не тільки слухати, а й чути, не тільки спостерігати, а й відчувати. “Уміння бачити, уміння помічати те, що, на перший погляд, не відрізняється чимось особливим, – це, образно кажучи, повітря, на якому тримаються крила думки, першоджерело розуму, думки, мислення, – у навколишньому світі; у тих явищах, які людина бачить, пізнає, які викликають у неї інтерес” [5, с. 178].

Тому й з’явилося у мене бажання проводити уроки мислення серед природи і для своїх вихованців. Але в навчальному плані не передбачено проведення таких уроків. Прийшлося вишукувати резерв часу. Крім того, до таких уроків, як правило, готуються як учитель, так і учні. Також відомо, що уроки в першому класі тривають 35, а в 2-4 класах 40 хвилин. Тому ось ці 5-10 хвилин я почала використовувати для проведення щоденних спостережень за довкіллям. Навчально-виховну діяльність організовувала у вигляді гри, дослідження, практичної діяльності. Так з’явилася система спостережень за довкіллям у період навчання грамоти в першому класі, календарне планування якого вміщено до посібника “Гортаємо сторінки рідної природи” [6].

Першими кроками в системі роботи були десятихвилинні спостереження за навколишнім світом – природою, працею людей, дитячими розвагами, суспільними подіями і явищами на початку робочого дня. Після дзвінка на урок ми виходили на шкільне подвір’я і приглядалися до краплини роси на траві, до химерної хмаринки в небі, прислухалися до співу вітра, до легкої ходи осені і т. д. Діти полюбили уроки під голубим небом. Їм подобалося вільно висловлювати свої думки, а для переконливості ще й показати однокласникам предмет чи явище, почуття, емоції.

Поступово діти звикли приносити до класу все, що можна взяти до рук: каштани, горіхи, жолуді, листочки, квіти, шишки, фрукти, овочі й т.д. Ми обов’язково

порівнюємо, співставляємо, знаходимо спільне і відмінне, даруємо ці гостинці кому належить (горішки – білочці, морквинку – зайчику, яблучко – їжачку і т. д.), загадуємо загадки, читаємо вірші. Наприклад: перші каштани принесли, ось вам загадка: “Впав колючим боком, підморгнувши карим оком”. Діти беруть до рук каштани, переконуються: колючі, в зеленому кожушку, з карими очками.

Спостереження є основним методом пізнання навколишнього світу, важливим прийомом збагачення досвіду, словникового запасу, емоцій.

Усе побачене, відчуте, пережите намагаємося зберегти, використовуючи різноманітні засоби фіксації: малюнки, аплікації, гербарії, вироби з природного матеріалу та ін.

Щоденні спостереження за довір'ям стали невід'ємною частиною кожного уроку, стали засобом розвитку мислення, мовлення, уяви, фантазії.

Крім того, 1-2 рази на місяць ми проводимо уроки мислення серед природи.

Уроки мислення в природі – це не звичайні заняття, не навчальні екскурсії, а такий уміло побудований процес, у ході якого шестирічні першокласники не тільки милуються довір'ям, а й роблять відкриття, фантазують, мислять. Такі уроки розраховані на отримання дітьми емоційно-образної інформації про оточуючий світ, програмують народження думки у процесі педагогічної співпраці, де учень ступає на шлях свободи пізнання, дослідного учіння, а учитель опановує способами розвивальної допомоги, педагогічної підтримки.

Ці уроки сприяють тому, щоб “ перед малюком “відкрився чудесний світ у живих барвах, яскравих і трепетних звуках, у казці і грі, у власній творчості, у красі, що надихає... серце, у прагненні робити добро” [4, с. 42]. Таким чином, ми створюємо в учнів цілісну картину світу шляхом інтеграції, як вимоги об'єднання у ціле якихось частин чи елементів з метою подолання ізольованого викладання навчальних предметів [7, с. 5-6].

Отже, організація словесної творчості за новими враженнями від спілкування з природою – це інтегровані уроки за основними видами пізнавальної діяльності (спостереження, мислення, мовлення) з метою навчання, виховання і розвитку молодших школярів (О. Біляєв, О. Савченко).

Основні види діяльності, які використовуються під час побудови інтегрованих уроків, можуть підсилюватися супровідними: малюванням, художньою працею, дослідницькою діяльністю, виразним читанням віршів, драматизацією, складанням діалогів, хоромим співом з елементами хореографії. Такі супровідні види діяльності добираються з огляду на дидактичні цілі й етапи уроку. Найголовніше – домогтися повного злиття різних видів діяльності, їх гармонії, аби викликати та підтримувати творчу реакцію дитини, активізувати її пізнавальні можливості, досягти органічного поєднання емоційно-образного та логіко-понятійного компонентів на різних етапах пізнання та творення тексту.

Систематичне вправлення у сприйманні предметів і явищ навколишнього світу готує учнів до вищої сходинки розумового розвитку:

- зіставлення;
- протиставлення;
- групування взаємопов'язаних явищ та предметів;
- встановлення причинно-наслідкових залежностей.

Живі образи, враження, здобуті під час спостережень, сприймання довір'я – це могутнє знаряддя розумового виховання. Стало видно, як із наочного образу думка дитини переключається на відпрацювання інформації про цей предмет. Варто системою

пізнавальних проблемних запитань орієнтувати школяра на оволодіння формами й процесами мислення:

- виділення ознак;
- порівняння;
- виявлення причинно-наслідкових зв'язків.

Як бачимо, ефективність цієї роботи досягається передусім мовленнєвою діяльністю дітей. Казка, загадка, народна пісня, театральне мистецтво допомагають глибше пізнати закономірності природи. Адже казки живуть всюди. Варто лише придивитися, прислухатися.

Таким чином, урок мислення серед природи буде успішним, якщо педагог системою проблемних запитань пробудить уяву дитини як основу творчої діяльності мислення.

Плануючи проведення уроку мислення серед природи, визначаю:

- об'єкт спостережень та дослідницької діяльності;
- проблемні запитання і завдання;
- способи фіксації спостережуваного (виконання малюнків, аплікацій, виробів, добір до них образних заголовків чи віршованих рядків, загадок);
- коло позакласного читання (довідкова, науково-популярна, художня література, енциклопедії, періодичні дитячі видання);
- види художньої діяльності (виразне декламування, драматичні, пластичні етюди, драматизація, інсценізація).

Урок мислення в природі складається з двох самостійних композиційно цілісних уроків:

I-й урок, враховуючи вікові можливості дитячого сприймання та погодні умови, триває 20-25 хвилин для першокласників і проводиться серед природи, а другий – у класі й триває 35 хвилин.

Мета першого уроку:

- пробудити уяву, викликати мотивацію до роботи, розвинути чуттєву сферу малюка;
- сформувати задум висловлювань, які діти мають складати на другому уроці;
- активізувати мовні засоби для вираження думки, узагальнені способи мовленнєвої діяльності.

Перший урок складається з таких структурних етапів:

1. Вибір об'єкту спостереження.
2. Одухотворення об'єкту спостереження.
3. Творення тексту.
4. Рефлексія.
5. Підсумок уроку.

Другий урок, який проводиться в класі, є структурним продовженням першого, де 5-7 хвилин (перший етап) присвячується продовженню формування задуму висловлювання. Другий етап – побудова усних і письмових висловлювань, імпровізованих і підготовлених. На третьому етапі учні колективно обговорюють, редагують зв'язні висловлювання, складені в ході спостереження за довкіллям, порівнюють з авторським, оригінальним варіантом. До його змісту за потреби, вводять діалог, добирають заголовок, малюють малюнок або виконують аплікації. Зміст тексту, як правило, демонструють у ляльковому театрі.

Запропонована система роботи не має на меті передачу знань, а створює умови для народження думки дитини в процесі спілкування з природою, однокласниками,

педагогом. Звідси – способи розвивальної допомоги вчителя – способи створення ситуації успіху, педагогічної підтримки. Відомо, що пізнання – це шлях подолання незнання (Сократ). Ця суперечність ставить дитину в проблемну ситуацію. Виробляється здатність виконувати значно складніші завдання за допомогою вчителя, однокласника за принципом “не знаю, але хочу знати”.

Список використаної літератури

1. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – К.: Довіра, 1992.
2. Вашуленко О. Мовленнєва складова у структурі читацької компетентності молодшого школяра. Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів: дидактико-методичні аспекти / О. Вашуленко. – Д.: Каштан, 2012.
3. Державний стандарт початкової загальної школи // Початкова освіта. – 2011. – №18 (594).
4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – [Изд. 7-е.]. – К.: Рад. школа, 1981.
5. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – К., 1978.
6. Варзацька Л.О. Гортаємо сторінки рідної природи: навч.-метод. посіб. / Л.О. Варзацька, О.С. Янчук. – Тернопіль: Мальва – ОСО, 2008.
7. Бех І. Інтеграція як освітня перспектива / І. Бех // Початкова школа. – 2002. – №5.

Ярчук Н.О., студентка III курсу ННІ педагогіки
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)

ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ – БАГАТСТВО НАЦІЇ

Здоровий спосіб життя – це система поведінки людини, яка охоплює культуру руху (рухова активність без примусу), харчування, взаємини, повноцінне сімейне життя, творчу активність, високоморальне ставлення до довкілля, інших людей, самих себе, відмову від шкідливих звичок.

Сучасний стан здоров'я населення України свідчить, що існує реальна загроза винищення націй. Майже 90% дітей мають відхилення у здоров'ї, понад 50 % – незадовільну фізичну підготовку. Тільки протягом останніх п'яти років на 41 % збільшилась кількість учнівської та студентської молоді, віднесеної за станом здоров'я до спеціальних медичних груп.

Такий жахливий стан здоров'я наших учнів виник не одразу, а формувався протягом кількох десятиліть. Тому така проблема як педагогічні умови засвоєння цінностей здорового способу життя (ЗСЖ) молодими школярами у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи має посідати одне з перших місць серед інших важливих проблем нашої держави, і розв'язання даної проблеми має бути знайдене чим швидше, адже про майбутнє здоров'я нації необхідно турбуватися сьогодні.

Здоровий спосіб життя є такою формою життєздійснення, яка зорієнтована на розвиток, збереження та відтворення фізичного, соціального та особистісного здоров'я, що є основним персональним капіталом людини. Саме здоровий спосіб життя є основою високої його якості та гарантом суб'єктивного благополуччя.

Проблема здорового способу життя і здоров'я нашої нації відображена в документах: Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті; Статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ, 1948 р.), Положенні про

загальноосвітній навчальний заклад; Національній програмі патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства (від 15 вересня 1999 р №1697).

До того ж тема здорового способу життя розглядається у працях: Ананьєва Б.Г., Виготського Л.С., Люблінської А.А., Мухіної В.С., Павлова І., Рубінштейна С.Л., Скрипченко О.В.

Методичні основи даної проблематики розглядаються у працях таких педагогів, як: Ващенко Олена, Власик Галина, Гусак В.М., Костриця Н.С., Медчук І.К., Шкуріна Вікторія та багато інших.

Разом з тим, публікації в педагогічній пресі („Рідна школа”, „Педагогічна Житомирщина”, „Завуч”, „Директор”, „Початкова школа” та ін.) свідчать про зростання інтересу до проблеми здорового способу життя учнів початкових класів.

Як зазначається в Національній доктрині розвитку освіти, одним із пріоритетних завдань системи освіти є виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної й суспільної цінності.

Сьогодні не можна розглядати здоров'я як суто медичну проблему.

Здоров'я – це сукупність фізичних і духовних якостей і властивостей людини, які є основою її довголіття і необхідною умовою для здійснення її творчих планів, високопродуктивної праці на користь суспільству, створення міцної дружної сім'ї, народження і виховання дітей [3, с.5].

Питання здорового способу життя зараз дуже гостро постало серед інших щоденних проблем, адже жахливий стан здоров'я наших громадян, а особливо учнів молодших класів, змушує задуматись усіх. Усе це, можливо, пов'язано з тим, що в державі існувало гасло: „Турбота про здоров'я громадян – обов'язок держави". І у результаті сама людина звикла сподіватися на могутність медицини, держави, а не на захисні сили власного організму. І все ж, щоб бути здоровим, потрібні власні зусилля, постійні й значні. Замінити їх не можна нічим. Тому необхідне усвідомлення людиною нової формули життя: „Турбота про здоров'я – обов'язок кожного" .

Стан здоров'я сучасної людини залежить не тільки від зовнішніх умов, але й від власного ставлення до нього. Зрозуміло, що вироблення такого ставлення – найважливіша умова оздоровлення суспільства. І починати варто зі школи, оскільки саме вона – єдиний інститут, через який проходить усе населення країни, а навчально-виховний процес єдиний систематизований процес можливого формування мотивів корисної для індивіда і суспільства поведінки. Тому роль школи у збереженні і зміцненні здоров'я повинна стати провідною.

Дуже часто настанови на здоровий спосіб життя виявляються для учнів далеко не такими ефективними, як нам хотілося б. І відбувається це тому, що в дитинстві і в юності здоров'я найчастіше хоча і сприймається як цінність, але дуже абстрактна, така, що не має відношення до повсякденних звичок молодої особи, стилю її життя [2, с.66].

Типовою причиною формування в учнів негативних соціальних настанов щодо власного здоров'я, є гостре переживання кризових життєвих ситуацій.

Однак, щоб стати володарем свого здоров'я, слід знати що таке здоров'я і що саме забезпечує нормальний процес життєдіяльності. Тільки у такому разі можна навчитися керувати своїм здоров'ям .

Причиною вікового зниження рухової активності учнів є відсутність потреби здорового способу життя, значення якої з роками зростає. Відомо, що людина не народжується з потребою шкідливих і корисних звичок. Все позитивне і негативне вона

набуває в процесі виховання в суспільстві. Найбільш активно процес формування потреб відбувається у молодому віці в умовах соціального оточення. У цьому величезна роль належить сім'ї, закладам освіти, колу друзів, засобам масової інформації. Саме вони впливають на формування системи потреб здорового способу життя [6, с.54].

Варто зазначити, що незважаючи на розуміння учнями початкових класів необхідності вести здоровий спосіб життя, більшість з них не дотримуються його норм, хоча усвідомлюють негативний вплив шкідливих звичок на власне здоров'я, не замислюються над тим, які наслідки можуть очікувати їх у подальшому житті.

Тому однією з умов управління активністю учнів початкових класів є формування потреби здорового способу життя в умовах навчально-виховного і позанавчально-виховного процесів загальноосвітньої школи. До того ж є підстави стверджувати, що саме асоціативні настанови учнів мають безпосередній вплив на вибір ними здорового чи нездорового способу життя [2, с.67].

Сьогодні необхідно навчити людей зміцнювати своє здоров'я, розширювати їхні знання про здоровий спосіб життя, особливо учнів 1-4 класів, оскільки дуже важливо, щоб у шкільному віці ми сформували у них навичку здорового способу життя.

Важливим моментом є ще й те, що формувати потребу здорового способу життя потрібно і в умовах навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи, і в умовах сім'ї.

Список використаної літератури

1. Волков Л.Ф. Физическое воспитание школьников / Волков Л.Ф. – К., 1998. – 184 с.
2. Титаренко Т.М. Специфіка настанов молоді на здоровий спосіб життя / Титаренко Т.М. // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №6. – С. 65-68.
3. Дженни Брайан Серйозный разговор. Алкоголь. – Москва: „Махаон“, 1998. – 32 с.
4. Богданов Г.П. Школярам – здоровий спосіб життя / Богданов Г.П. – М.: Фізична культура і спорт, 1990. – 189 с.
5. Ващенко Г.Ф. Формування у школярів прагнення до ведення здорового способу життя у молодших школярів / Ващенко Г.Ф. // Початкова школа. – 2002. – № 2. – С. 58-61.
6. Горащук В. Здоров'я учнів. Від чого воно залежить? / Горащук В. // Рідна школа. – 1997. – №3-4. – С. 55-56.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА. Литньов В.Є. Працюємо в нових стандартах дошкільної та початкової освіти.....	3
---	---

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Наумчук Т.В. Базовий компонент дошкільної освіти — старт на інноваційний та креативний пошук педагога дошкільного навчального закладу.....	5
Ананченко Л.В. Пізнати та зберегти скарби рідної землі.....	8
Бондарчук В.А. Використання інноваційних оздоровчих технологій в роботі з дітьми дошкільного віку.....	11
Бондарчук З.В. Пісочна терапія, як засіб різнобічного розвитку дітей дошкільного віку.....	15
Бондарчук Т.А. Естетичне виховання як засіб формування всебічно розвиненої, духовно багатой особистості.....	19
Васянович М.П. Вплив народної казки на соціально-моральний розвиток дитини.....	23
Васянович Н.М. Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку засобами нетрадиційного малювання.....	26
Віннічек Л. І. Розвиток дрібної моторики як умова успішної психофункціональної підготовки до школи дітей із затримкою психічного розвитку.....	29
Власюк А.А. Організація театралізованої діяльності дітей як засіб розвитку мови та творчих здібностей дітей.....	33
Герашенко О.О. Соціально-педагогічний патронат в розрізі практичних реалій сьогодення.....	37
Гецнар С.М. Загальний недорозвиток мовлення.....	40
Гнітецька В.М. Дослідницька діяльність – пізнавальний розвиток дитини	43
Голубовська Л. В. Казка в дитячому садку і нетрадиційні форми роботи з нею.....	46
Горчакова А.О. Використання методів ТРВЗ/РТУ в корекційній роботі з дітьми логопедичної групи.....	49
Добровольська І.П., Афанасенко К.С., Танська В.В. Формування екологічної культури дошкільника.....	55
Дроздовська А; Колесник Н.Є. Використання аудіовізуальних засобів навчання майбутніми педагогами: технологічний аспект.....	58
Єсіна В.О. Українська обрядовість як засіб виховання дітей дошкільного віку.....	60
Журавльова О.В., Гарбарчук Н.М., Власенко І.В. Подолання мовленнєвих порушень у дошкільників через скоординовану корекційно-розвивальну роботу вчителя-логопеда та вихователів логопедичної групи ДНЗ.....	64
Завязун Т. Цілеспрямована ігрова діяльність дошкільника – запорука успішного навчання в школі.....	70
Іванцова А. Фізичному заняттю - належну увагу.....	72
Ігнатова А.В., Кос Л.М., Танська В.В. Екологічний тренінг як засіб ігрової дії дітей при встановленні взаємозв'язків у природі.....	75
Ковальчук О.П. Нестандартні методи та прийоми розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку.....	77
Колеснікова І.В. Розвиток інформаційної компетентності педагога в післядипломній педагогічній освіті	80

Кондратець І.В. Використання рефлексивних механізмів у практиці діяльності дошкільного навчального закладу.....	83
Коровкіна Н.Г. Педагогічний такт - професійна особливість вихователя дошкільного закладу.....	86
Кос А.О., Браславська М.П. Виховання у дошкільників дбайливого ставлення до довкілля	90
Костюченко О.П. Адаптація дітей раннього віку до умов дошкільного закладу.....	92
Кузнєцова Ж.Б. Формування творчої особистості засобами музично-театралізованої діяльності.....	95
Куліковська Т.С. Робота з батьками як умова успішної взаємодії дошкільного навчального закладу із сім'єю.....	100
Лебединська І. А. Впровадження здоров'язбережувальних інноваційних технологій з метою оздоровлення дітей дошкільного віку.....	104
Левкова О.В. Дитячі народні музичні ігри як засіб органічного та всебічного розвитку особистості дитини дошкільника.....	107
Лещенко С.М. Формування колористичної культури дитини.....	110
Лисак О.В. Педагогічні умови розвитку художніх здібностей дітей засобами мистецтва в дошкільних навчальних закладах.....	113
Лисенко Л.О. Формування сенсорних здібностей дітей раннього віку – запорука успішного пізнавального розвитку.....	117
Максимова О.О. Традиції українського народу в практиці валеологічного виховання дітей дошкільного віку.....	122
Марковська Н. М., Максимова О. О. Моральне виховання старших дошкільників у значущій діяльності.....	126
Мельничук Д.Ю., Танська В.В. Використання природо терапії у роботі з дітьми дошкільного віку.....	129
Мельничук Д.Ю.; Ямчинська Г.В. Виховання кольористичною символікою дітей дошкільного віку.....	132
Міщанська Т.Й. Театр на ниточці.....	135
Мусевич Л.Л. Формування ціннісного ставлення до власного здоров'я у дітей дошкільного віку.....	138
Новицька Ж.Л. Організація самоосвіти педагогів як важливого напрямку формування їх професійної компетентності.....	141
Омельченко Ю.В., Чижевська І.Ю., Танська В.В. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами авторської казки як педагогічна проблема.....	145
Онищенко Т. В., Тарнавська Н. П. інноваційних технологій для розвитку мовлення дітей дошкільного віку в умовах білінгвізму	148
Павловська Л.І. Вплив педагогічної майстерності вихователя на формування особистості дитини.....	150
Павлюк В.П. Фразеологізми, як складова формування образного мовлення у дітей дошкільного віку.....	154
Пашинська Н.В. Розвиток дрібної моторики рук дітей – логопатів засобами бісероплетіння	157
Петрук І.С. Наступність і перспективність дошкільної та початкової освіти.....	161
Пінчук Н.П. Розвиток мовленнєвої компетентності дошкільників в ігровій діяльності.....	165
Прокопенко О.М. Застосування арт-терапії в освітньо-виховному процесі.....	175
Рашко Н.М., Корж Н.М. Використання схем-моделей в розвитку мовлення дітей..	179

Романчук Л.Д. Інтерактивні форми роботи з педагогічним колективом.....	183
Синицька О.М. Проведення Тижня психології у дошкільному закладі.....	185
Сичевська Н.О. Нетрадиційні форми навчання іноземної мови дітей дошкільного віку.....	190
Стецюк Л.О. Співпраця з батьками з проблеми соціально-морального розвитку дітей.....	194
Сущенко А.В. Розвиток творчих здібностей дітей у музичній діяльності.....	199
Тарасюк І.Р., Тарнавська Н.П. Інноваційні підходи в інтеграції музичного виховання та логіко-математичного розвитку дитини дошкільного віку.....	203
Тарасюк І.Р. Інноваційні підходи до розвитку співочих навичок дітей дошкільного віку.....	205
Татусько І.А. Дидактична гра, як засіб формування стійкого інтересу до математики у дошкільнят.....	211
Тищук Л.І. Шестирічки в дошкільному закладі і школі: проблеми та перспективи.....	214
Ткачук О.П. Розвиток емоційної сфери дітей дошкільного віку.....	218
Фамілярська Л.Л. Наступність у формуванні стандартів використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті.....	222
Федорова М.А. Підходи до розуміння поняття "морально-етична культура особистості" у філософських науках.....	227
Федорчук Л.І. Інноваційні підходи методичної роботи щодо власного професійного зростання молодих педагогів.....	230
Фільчук Т.В. Організація ігрової діяльності в режимі ГПД.....	235
Хоменко К.М. Логоритміка – одна з основ роботи з дітьми логопедичної групи із діагнозом заїкання.....	236
Чепур О.М. Художньо – естетичний розвиток дітей дошкільного віку з використанням методик Карла Орфа.....	242
Шевель Т.І. Розвиток психічних процесів у дітей із затримкою психічного розвитку за допомогою дрібної моторики.....	245
Шевчук В.В. Системний підхід до розвитку дитячої творчості під час роботи з природнім матеріалом.....	249
Шермер М. І., Тарнавська Н. П. Використання народної педагогіки в формуванні елементарних математичних уявлень про множину.....	252
Шибецька Н.М. Інтерактивні форми методичної роботи з педагогами в дошкільних навчальних закладах.....	255
Шишилова О.Д. Співпраця батьків у екологічному вихованні дошкільників старших груп.....	259
Шкорбот Н.Г. Інновації в діяльності педагога в дошкільному закладі.....	262
Щинова Т.В. Підвищення професійної майстерності педагогів за допомогою прийомів ейдетики.....	264
Яндюк Т.А. Виховання казкою.....	266
Яценко Н.М. Особливості роботи зі дітьми «групи ризику».....	270

РОЗДІЛ II

ЗМІСТОВО-МЕТОДИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЖИТОМИРЩИНИ

Арцабка С.М. Формування екологічної культури молодших школярів.....	272
Алексюк П.П. Особливості виконання творчого проекту «Кухонна дощечка» на уроках трудового навчання.....	276
Андрущук Т.О., Гордієнко О.А., Розвивальна спрямованість уроків вивчення будови слова в початкових класах.....	281
Бартюк О.Ю., Литньов В.Є. Особливості роботи вчителя початкових класів з педагогічно занедбаними дітьми.....	286
Бойко І.І., Клецова Є.С. Професійно-психологічна компетенція педагога: дидактична складова.....	289
Бойко І.І. Клецова Є.С. Формування у школярів уміння вчитися в єдності з мотивами навчальних дій.....	294
Бреславська Г.Б. Гуманізація професійної підготовки майбутніх учителів на основі проектних технологій.....	298
Віскушенко І.В. Формування орфографічної пильності молодших школярів.....	301
Вольницька Т.В. Впровадження мовного порт фоліо для підвищення мотивації вивчення іноземної мови	305
Гакалець Т.М., Клименюк Ю.М. Формування інтелектуальних здібностей молодших школярів як основа їх гармонійного розвитку.....	307
Гвоздецька-Бура І. І. Формування пізнавальних інтересів в учнів початкової школи як педагогічна проблема	310
Герасимчук Л.М. Інноваційні підходи до організації навчально-виховного процесу.....	314
Герасимчук І.І., Клименюк Ю.М. Індивідуальний підхід до навчання молодших школярів	317
Глушенко В.І., Клименюк Ю.М. Розумове виховання у навчанні молодших школярів.....	319
Гордієнко О.А. Літературні твори Леонардо да Вінчі в позакласному читанні в початкових класах.....	321
Гутман В.О. Шляхи формування колективу молодших школярів.....	326
Дубравська Н.М. Психолого-педагогічні аспекти підвищення якості вищої освіти.....	329
Дубравська Н.М., Зеленова Т. Психологічні особливості розвитку економічного мислення молодших школярів.....	332
Дубравська Н.М., кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології, Швецова Г., студентка 2 курсу ННІ педагогіки (Житомирський державний університет імені Івана Франка) Дидактична гра як засіб розвитку творчих здібностей молодших школярів.....	335
Дубравська Н.М., Концевич М., Формування компетентностей самоконтролю та самооцінки молодших школярів.....	337
Дубравська Н.М., Копель М. До проблеми розумового розвитку дитини у дошкільному віці.....	340
Дубравська Н.М., Малиш С. Ігрова діяльність у навчально-виховному процесі початкової школи.....	343

Дубравська Н.М., Мартинюк О. Психологічні особливості впливу темпераменту на формування індивідуального стилю учбової діяльності молодших школярів.....	346
Дубравська Н.М., Москаленко Ю. Особливості екологічного виховання молодших школярів.....	348
Дубравська Н.М., Ожоженко М. До проблеми взаємовідносин батьків з дітьми підліткового віку.....	351
Дубравська Н.М., Остапчук О. Психолого-педагогічні аспекти впровадження інновацій у початковій школі.....	354
Дубравська Н.М., Рябчук А. Психологічні особливості розвитку критичного мислення молодших школярів.....	356
Дубравська Н.М., Шпонарська Ю. Стосунки з дорослими як чинник становлення самооцінки підлітка.....	359
Жданова О.В. Творчі вправи та цікаві завдання з використанням графічних диктантів та пальчикової гімнастики на уроках навчання грамоти.....	362
Жуковська Л., Фальковська Л. Досвід переживання успіху у молодшому шкільному віці як провідна ідея організації навчання	367
Залібовська – Ільніцька З.В. Навчальний процес за заочною формою навчання: витяги з нормативних документів	372
Запольська А. Т. Інтеграція в навчальному процесі початкової школи.....	373
Іваненко Л.Д. Сухомлинський В. О. – основоположник шкільної валеологічної науки та практики	377
Калініна С.В. Формування комунікативної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі.....	380
Коваленко Л.Р. Формування в учнів молодшого шкільного віку екологічної культури.....	385
Ковальчук Т.В. Формування критичного мислення.....	388
Козел Л.О. Компетентнісний підхід у реалізації нового стандарту початкової освіти.....	392
Колесник Н.Є. Розвиток творчого потенціалу майбутніх учителів початкової школи: психолого-педагогічний аспект.....	396
Колесник Т.В. Особистісно-орієнтоване навчання за програмою «Крок за кроком».....	402
Кондратюк І.І., Москвіна Т.П. Педагогічні умови виховання гуманних взаємин учнів молодших класів.....	410
Коновальчук І.І. Принципи системного підходу в дослідженні інноваційних освітніх процесів у загальноосвітніх навчальних закладах.....	413
Кравченко І., Клименюк Ю.М. Позакласна виховна робота та її значення в формуванні особистості молодшого школяра.....	420
Кукліч Т.В. Кожна дитина – ейдетик.....	422
Левківська А.В., Рудницька Н.Ю. Активізація навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках математики.....	427
Лось Ю. В., Колесник Н.Є. Робота вчителя молодших класів з формування наукового світогляду школярів.....	430
Лук'янчук М.М., Танська В. В. Формування умінь і навичок здорового способу життя на уроках природознавства.....	432
Максимець С.М. Засоби розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх фахівців.....	435

Міненко Н.М. Роль дисциплін мовно-мовленнєвого циклу у формуванні інтелектуальних умінь учнів початкових класів.....	439
Мирончук Н.М. Контекстно-професійний зміст підготовки майбутніх педагогів у вищому навчальному закладі	442
Мирошник Т.В. Театралізація як засіб формування творчої особистості.....	446
Назарчук І.А. Упровадження мультимедійних технологій у навчально-виховному процесі в початковій освіті.....	448
Нечипорук К., Басюк Н. А. Виховання гуманістично спрямованої особистості молодшого школяра в сучасній школі.....	452
Никорич Т., Усатий В.Д. Методика розвитку мовлення дітей молодшого шкільного віку за текстами українських народних ігор.....	455
Нікітчина І. В. Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів на уроках математики.....	458
Олійник М.М., Клименюк Ю.М. Робота вчителя початкових класів у формуванні творчої особистості молодшого школяра.....	461
Омельянова Т.Л. Розвиток творчої особистості через особистісно-орієнтоване середовище.....	463
Павленко В.В. Проблемне навчання: становлення, сутність, перспективи.....	466
Піддубна О. М. Вальдорфська педагогіка в системі самопізнання і саморозвитку особистості вчителя образотворчого мистецтва.....	471
Плахотнюк Н.П. Методи активного навчання в інноваційній підготовці сучасного педагога.....	473
Польникова Т. В. Виховання гуманізму в молодших школярів в сучасних соціальних умовах.....	477
Рассоха Т.Ю., Литньов В.Є. Поняття «громадянськість» в психолого-педагогічній літературі	481
Романюк А., Усатий В.Д. Формування культури мовлення молодших школярів у процесі навчальної діяльності.....	484
Рудик В.В. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів на уроках та в позакласній діяльності.....	487
Рудницька Н.Ю. Використання технології проблемного навчання у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи.....	491
Сажина Н.Л. Контроль та оцінка як навчальні дії в початкових класах (система Д. Б. Ельконіна – В.В. Давидова.....	494
Сахарова К.Ю., Рудницька Н.Ю. Самостійна робота учнів на уроках математики.....	497
Самохіна К., Танська В. В. Формування екологічної компетенції на уроках природознавства в початкових класах.....	499
Седель Т.В. Формування в учнів початкових класів компетентнісного ставлення до свого здоров'я.....	502
Семенюк Д. В., Басюк Н. А., Виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи в учнів молодшого шкільного віку.....	512
Сірош Ю.П.; Гордієнко О.А. Запобігання помилкам у мовленні учнів як складова системи роботи з української мови вчителя початкових класів.....	515
Соколовська В.В. Розвиток пізнавальних та творчих здібностей учнів через використання наочності у початкових класах.....	519
Сосніна О.Й. Основи економічних знань у початковій школі.....	523

Софієнко І.О., Гужанова Т.С. Основи екологічного виховання учнів молодшого шкільного віку в позанавчальний час.....	525
Стрельченко О.М., Максимова О.О. Шляхи підвищення ефективності навчання молодших школярів	528
Тишкевич Ю. М., Танська В. В., Використання цікавого матеріалу на уроках «Я і Україна».....	530
Федорець Ю.В., Гужанова Т.С. Технології ігрового навчання учнів молодшого шкільного віку.....	533
Федорова В. Р., Гужанова Т.С., Художня обдарованість молодших школярів: виявлення і розвиток.....	536
Чернишова А.М. Формування індивідуального почерку майбутнього учителя хореографії у початковій школі.....	538
Шиліна Н.А. Інтеграція навчальних предметів в початковій школі.....	541
Шкабура Н.О. Формування ціннісних орієнтацій першокласників.....	546
Шмельова Т.В. Розвиток просторової уяви майбутніх учителів початкових класів засобами скульптури.....	550
Яворська Т.Є. Рухова активність як складова гармонійного розвитку дитини молодшого шкільного віку в навчально-виховному процесі.....	552
Якименко С.І. Педагогічна наука і мистецтво навчально-виховного процесу і історичній спадщині К.Д. Ушинського підґрунтя для сучасного державного стандарту.....	556
Янчук О.С. Спостереження за довкіллям – засіб формування комунікативної компетентності.....	559
Ярчук Н.О. Здоров'я дітей - багатство нації.....	563

Для нотаток:

Наукове видання

**ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНИХ
СТАНДАРТІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

Збірник науково-методичних праць

*У збірнику збережено орфографічні та пунктуаційні особливості
авторських текстів*

Комп'ютерний макет:

Колесник Н.Є. - кандидат педагогічних наук, доцент;

Танська В.В. - кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Надруковано з оригінал-макета авторів